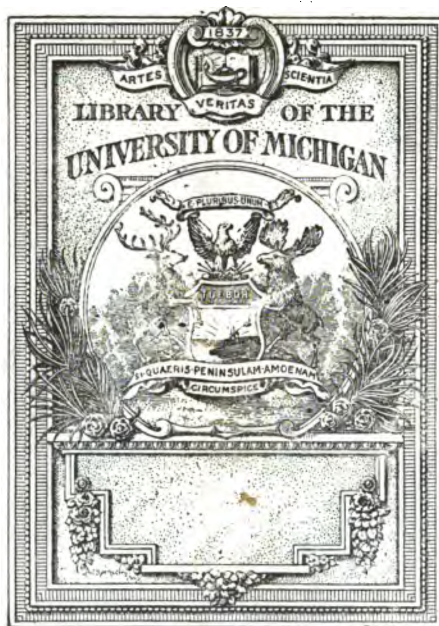

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND.

FEMTE ÅRGÅNGEN.

1885.

STOCKHOLM, 1885.
KONGL. BOKTRYCKERIET.
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Innehåll:

Sid.

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversigter och granskningar.

Bilagor.

Jonas Alströmer och hans verk.

AF

J. FR. NYSTRÖM.

Alingsås Manufakturverk, ett bidrag till den svenska industriens historia under Frihetstiden, af G. H. Stråle. Stockholm 1884.

En industri i vår tids mening fick Sverige sent. Medeltiden kände den ej, och ännu under Gustaf Vasa torde den hafva inskränkt sig till husslöjd, eller kanske mot slutet af hans regering något hafva höjt sig öfver denna nivå. Detta gäller dock icke om metallbearbetningen, hvilken vid denna tid liksom förr gaf landet dess förnämsta exportartiklar. Af Gustafs söner har isynnerhet den yngste omhuldat våra näringar, och vi finna redan i Karls hertigdöme utom en jämförelsevis högt uppdrifven tillverkning af krigsmaterialier äfven vandtmakerier, glashyttor, saltsjuderier och tjärbruk. Synnerligen betydlig var dock ej afkastningen. Vandtmakeriet vid Eskilstuna t. ex. tillverkade 1585 blott 819 alnar kläde[1]). Under Gustaf Adolf grundades flera sådana fabriker, af hvilka den förnämsta synes vara en, som några holländare 1616 anlade i Jönköping. Äfven andra industrigrenar sökte konungen höja, ehuru de många krigen naturligtvis ej kunde vara förmånliga för andra yrken än för dem som arbetade för krigets behof. Det var ock krigen som motarbetade en större utveckling af industrin under Kristinas förmyndare, ehuru de på många sätt sökte befordra den. Så anlades nu ett större glasbruk, en stärkelsefabrik, ett messings- och ett pappersbruk och två för Sverige nya näringar infördes: läderberedningen och linneväfveriet, hvarjämte grunden lades till

[1]) Westling, hertig Karls furstendöme s. 61.

Norrköpings klädesindustri[1]). Under Kristinas egen regering tilltogo fabrikerna mycket i antal. Sverige fick nu sitt första sockerbruk[2]). Från hennes efterträdares tid vilja vi blott omnämna de två vigtigaste nya företagen, anläggningen af järnmanufakturverket vid Eskilstuna samt af ett glasbruk på Kungsholmen, hvilket fortsatte sin verksamhet i ett och ett fjärdedels sekel. Då dessa och andra fabriker grundlades, erhöllo de af regeringen större eller mindre förmåner, hvilka oftast bestodo uti tullfrihet på rudimaterier och redskap samt skattefrihet under vissa år. Men utom af krigen motarbetades näringarna isynnerhet af det stränga monopolsystemet och de höga tullarna. Karl XI:s förmyndare voro i detta senare afseende mycket liberala, men konungen själf skärpte bestämmelserna härom och sedan Fabian Wrede 1685 blifvit president i Kommerskollegium tillämpades Colberts läror på ett sätt som visar, att Wrede uppstält den franske financieren till sin förebild. — Äfven under Karl XII:s kriguppfylda tid började flera industriela företag, och konungen har mycket intresserat sig härför, men de flesta kunde ej bestå under de ogynsamma förhållandena, då icke blott kriget drog en så stor mängd personer från de fredliga yrkena, och sjöfarten i det närmaste afstannade, utan då äfven regeringen lade beslag på en stor del af den rörliga förmögenheten. Likväl öfverlefde åtskilliga fabriker ehuru med tynande lif den allmänna ruinen. Så funnos i Stockholm 1718 ännu 17 yllefabriker, 7 silkesrederier och färgerier jämte några andra, och antalet manufakturister och handtverkare i hela riket beräknades samma år vara 7 à 8,000. Förslag framstäldes under denna tid och sedan efter freden flera gånger att upphjälpa näringarne genom inkallande af skickliga arbetare från utlandet — och tillgång på sådana saknades icke t. ex. i Frankrike, där Lawska bankens fallissement alldeles förlamat industriverksamheten — men presternas envisa motstånd mot att bevilja dessa arbetare fri religionsöfning omintetgjorde förslagen, liksom de på 1680-talet hindrat vårt land att draga någon nytta af de från Frankrike flyende hugenotternas industriela skicklighet.

[1]) Odhner, Sveriges inre historia under dr. Kristinas förmyndare s. 280. Såsom här visas fans i Norrköping ett par klädesfabriker före Dankwarts, som anlades 1646 och hvilken hr Stråle anger såsom den första. Speets privil. 1652 är tydligen blott en prolongation på 10 år af det han fått 1642.

[2]) Enl. Odhner a. st. hade försök att införa sockerraffinaderi gjorts redan under förmyndarestyrelsen.

Af denna öfversigt visar det sig, att en ganska mångsidig industri utvecklat sig i vårt land på sextonhundratalet samt att icke krigen i början af det följande århundradet kunnat alldeles utrota den. Det är därföre med orätt som Alströmer ansetts såsom skaparen af Sveriges slöjder, såsom »artium fabrilium in patria instaurator». Han har icke ens återväckt dem till lif, ty de hade aldrig upphört, och dessutom anlades i början af Frihetstiden redan före hans uppträdande en mängd olikartade fabriker, hvilket visar att freden ensam var i stånd att gifva fart åt näringarne. Att emellertid Alströmer har kraftigt bidragit till deras utveckling förnekas ej härmed, och därför är det väl värdt att öfverskåda hans verk, som väl är ett af de vigtigaste kapitlen i våra näringars historia.

Jonas Alström föddes i Alingsås d. 7 Januari 1685. Hans far var borgare där och hette Thure Carlsson. Sonen tog sig namn efter sin födelsestad. I denna började han sin verksamhet såsom handelsbiträde, tjänade sedan i Venersborg och flyttade därifrån till Stockholm, där han lyckades få anställning vid Ryssvågen. En hans vän vid namn Alberg, äfven bördig från Alingsås, var vid denna tid biträde hos en handlande i Stockholm v. Törne, och hade hemligen förlofvat sig med dennes dotter. Men då fadrens samtycke till giftermålet icke kunde utverkas, betänkte sig de unga ej länge, utan flydde en söndagsförmiddag 1707, då husfolket var i kyrkan. Alström, som Alberg tagit i sin tjänst, medföljde. Färden stäldes till London, där Alberg inrättade ett handelskontor, på hvilket Alström arbetade. Då hans principal 1710 gjorde cession, blef Alström anstäld på ett skeppsklarerarkontor, sedan han först blifvit naturaliserad engelsk undersåte. Två år därefter 1712 »öppnades hans förstånds ögon» att eftersinna, hur mycket penningar som Sverige förlorade därigenom att det måste importera så stora qvantiteter förnödenhetsartiklar från England och andra länder; och han greps af längtan att söka hjälpa landet ur denna belägenhet. Sedan Karl XII 1715 ankommit till Stralsund, begaf sig därför Alström öfver till Sverige för att inför konungen framlägga sina förslag. Han insåg dock snart, att hans planer ej kunde realiseras förr än freden återstälts och inskränkte sig sålunda till att genom resor i landet söka lära känna dess tillgångar. På hemresan, som togs öfver Tyskland, stannade han två år i Holland för att i grund studera detta lands merkantila

förhållanden. Efter Karls död öfverreste han till England, fast besluten att nu utföra sina afsigter. Först företog han en resa i södra och mellersta Englands fabriksstäder, öfver hvilken han qvarlemnat vidlyftiga anteckningar, som nu förvaras på Upsala bibliotek. Återkommen till London blef han af svenska regeringen 1722 utnämd till konsul därstädes, ehuru utan lön, en utnämning, som mycket motarbetades af Stockholms handlande, hvilka ansågo att en konsul icke behöfdes i London. Emellertid lemnade han England redan i Januari följande år för att anträda en studieresa i Frankrike, under hvilken en mängd fabriker besågos. Från Paris hemsände han ansökan om att få anlägga åtskilliga fabriker i Alingsås, hvarjämte han begärde vissa förmåner därför såsom religionsfrihet för arbetarne, frihet från accisen och lilla tullen för viktualier m. m. samt rätt att fritt få införa erforderliga råvaror och redskap. En för tidens åsigter upplysande händelse tvang honom att lemna landet. Han hade i S:t Germain inköpt några väfstolar, som skulle sändas till Sverige, men hvilka upptäcktes och togos i beslag, enär all export af redskap för industriela ändamål var förbjuden vid vite af 1,500 livres. Egaren af väfstolarna efterspanades därför, men skyndade sig undan till Amsterdam, dit han ankom i Augusti 1723. Härifrån hemsände han flera i Frankrike lejda engelska arbetare samt några i Holland förhyrda, hvarjämte han i hemlighet köpte en mängd redskap af olika slag, hvilka utsmuglades ur landet. Fartyget som förde dem blef väl eftersatt, men hann undan och anlände d. 21 Okt. 1723 till Göteborg. De mottogos här af Alströms vän J. Sahlgren, som skickade dem jämte de arbetare, som ankommit, till Alingsås.

Alströms ofvannämda ansökan hade emellertid långt förut kommit till Stockholm och af regeringen remitterats till Kommerskollegium. Detta tillstyrkte d. 8 Okt. 1723 i hufvudsak hvad Alström begärt, föreslog t. o. m. i vissa punkter mer än hans ansökan innehöll, bland annat att ingen annan handel och näring skulle vara tillåten i Alingsås. I regeringen föredrogs detta betänkande d. 11 Febr. 1724, då det beslöts att Kansli- och Kammarkollegierna skulle föreslå, under hvilka vilkor den fria religionsöfningen skulle tillåtas. Sedan deras betänkande inkommit, fick Kommerskollegium befallning att utfärda privilegiet, hvilket skedde d. 22 Juni 1724.

Enligt detta skulle alla i Alingsås boende arbetare af den reformerta läran få i de hus och herbergen de bebodde fritt utöfva sin religion; alla manufakturister samt andra, som gingo verket till handa, befrias från ordinarie och extra ordinarie kontributioner, båtsmanhåll, utskrifningar och inqvarteringar m. fl. borgerliga besvär. Alla de förnödenhetsartiklar som infördes för deras behof voro fria från tull, accis och all annan publik afgift. Från utlandet införskrifna rudimaterier skulle behandlas efter stora sjötullstaxan och för exporterade varor betalas blott $^1/_3$ proc. Alla tillverkningar fingo, så länge de voro i första handen, fritt från alla tullar och afgifter föras omkring i riket och hvar som helst föryttras. Strängeligen förbjudes det att bortlocka någon manufakturarbetare, innan han fullgjort sina skyldigheter och fått sitt pass. Mot dessa rättigheter uppställes skyldigheten att antaga, lära och undervisa infödde svenskar. Privilegiet skulle gälla i 20 år.

Medan denna fråga afhandlades i Stockholm, stannade Alström i Amsterdam, där han ytterligare inköpte en mängd redskap och hyrde flera arbetare. Då underrättelsen om privilegiets utfärdande ankom, reste han hem och inträffade i Alingsås i Okt. 1724.

Här fick han först att återställa skick och ordning bland de arbetare, som nu i ett år väntat på honom och arbetet, och hvilka under sin sysslolöshet tillstält åtskilligt ofog. Några måste hemsändas. Men bekymmersammare var, att han icke egde medel att börja rörelsen. Hans resor och inköpen af redskap hade så medtagit hans tillgångar, att han blef tvungen lita till andras hjälp. Hur mycket han själf kostat på företaget är ej med säkerhet kändt. En person, som haft tillgång till hans enskilda räkenskaper, har uppgifvit summan till 300,000 dal. smt. Troligtvis hade han beräknat, att det icke skulle möta några svårigheter att i Sverige få rörelsekapital. Men Göteborgs handlande, till hvilka han först vände sig, ville intet våga på företaget. Bättre lycka hade han hos bruksegarne i Vermland, hvilka vid fastingsmarknaden 1725 tecknade 270 lotter à 100 dal. smt. hvardera. Detta var en god början, men mera behöfdes. Efter fåfänga försök på andra orter vände han sig till Stockholm, där riksrådet Karl Gyllenborg åtog sig hans sak med den framgång, att konungen tecknade 40 lotter och lät kalla sig »guvernör» öfver den blifvande societeten. Andra högt uppsatte män

följde exemplet, bland dem många af hattpartiets blifvande ledare; dessutom flera handlande och fabrikörer. Nu uppsattes en bolagsordning d. 25 Maj 1725, och på hösten samma år hölls den första bolagsstämman. Men det dröjde nästan ett helt år ännu, innan Alström själf återvände till Alingsås för att öfvervaka anläggningarne där. — Flera sådana uppstodo emellertid raskt nog. Redan i slutet af 1726 funnos där ett tobaksspinneri[1]), ett strumpväfveri, ett bandväfveri, ett etamin- och stofftväfveri, ett klädesväfveri och ett frisväfveri. Synnerligen stora voro dock icke dessa fabriker. De två sistnämda t. ex. bestodo af en stol hvardera. Vid slutet af följande år uppgafs värdet af färdiga varor till 20,275 dal. smt., ehuru det kan vara osäkert om ännu säljbara varor kunde fabriceras. Antalet arbetare var 364.

De stora förmåner, som gifvits uti 1724 års privilegier, föreföllo societeten otillräckliga. Därför inlemnade Alström till 1727 års ständer en ansökan om »handräckning». Det var ej små förmåner som här begärdes, men ständerna voro företaget bevågna och gåfvo därför nya privilegier, som utfärdades d. 20 Juni 1727. Alingsås borgerskap, som afsagt sig stadsprivilegierna, blef nu »sammanfogadt» med manufakturiet och skulle njuta dess privilegier såsom handtlangare och medarbetare. Härigenom upphäfdes äfven stadens magistrat, och i stället fick societeten en polis- och ämbetsrätt, för hvilken nödigt reglemente skulle upprättas. Justitie- och civilmål, som icke angingo verket, skulle afgöras af häradshöfdingen i orten enligt stadslagen. Dessutom öfverlemnades till societeten alla publika hus, lägenheter och utjordar med samma rättigheter och inkomster som staden dem innehaft. Societeten efterträdde staden i riksdagen. Alström fick privilegium exclusivum, att där anlägga ylle- och sidenbandsväfveri, och ingen skulle vid 2,000 dalers vite och varans förlust få eftergöra hans väfstolar, så vida de icke förr användts i riket. Landsbygden på $^1/_2$ mil rundt om Alingsås frikallades från all inqvartering och värfning både i freds- och krigstider. I den polisrätt, som skulle utfärdas, skulle bestämmas om, såsom societeten begärt, ingen utan dess samtycke finge nedsätta sig i Alingsås, där vistas eller där köpa sig egendom. Mot att societeten skulle lära alla svenskar, som anmälde sig, tobaksplantering fick den 2,000 dal. smt. i sex år. Likaledes fick den 400 dal. korrespon-

[1]) Den gängse föreställningen att Alström infört tobaksodlingen i Sverige är oriktig, ty redan 1720 planterades tobak i Skåne.

denspengar under fem år. Vid konkurser fick verket »preference» framför andra kreditorer som icke försett sig med lagliga »cauteler och förvaringar». Ingen af verkets arbetare fick utan föreståndarens medgifvande häktas för skuld eller för annan gärning, så framt han ej begått sådant groft brott, att han genast skolat häktas.

Vid denna riksdag inrättades den s. k. landshjälpsfonden, som skulle bildas dels genom en direkt skatt dels genom en femprocentsafgift på sådana varor, som här hemma kunde tillverkas. Dess ändamål var att bidraga till näringarnas uppkomst, men till nästföljande riksdag anslogs hela inkomsten till Alingsåsverket såsom räntefritt lån i tio års tid. Genom denna ständernas välvilja blef verket till stor del, hvad det sedan ofta kallades, ett riksens ständers verk. För lånet skulle ständerna få såsom säkerhet inteckning i verkets alla tillhörigheter. — Slutligen erhöll Alström på riksdagens rekommendation Höjentorps kungsgård på ständigt arrende. Han lofvade att där anlägga schäferi m. m.

På hösten 1728 utarbetades nya bolagsreglor, hvilka i Okt. stadfästades af konungen. De afsågo att öka rörelsekapitalet genom att göra lotternas antal, som från början varit bestämdt till 1,000, obegränsadt. För att värfva nya delegare utgafs en brochyr som bl. a. uppmanade en hvar som ville med fördel och säkerhet placera sina pengar att köpa lotter.

Det nya verket granskades 1729 af en del af landshjälpsdeputationen, hvilken hade att förvalta de medel, hvarmed Alingsås understöddes, och som fått i uppdrag att tillse hur anslagen användes. Allt hvad de sågo väckte deras bifall, och hela deras berättelse blef ett loftal öfver inrättningen och dess anläggare. Femton olika fabriker voro i gång — utom fyra hjälpverk — men åtskilliga af dem funnos nästan blott till namnet. Så utöfvades strumpstickeriet hufvudsakligen af en person, som på 14 dagar kunde sticka ett par finare mansstrumpor och på 8 dagar ett par »ordinära». Och föga bättre var det ställdt med ett par andra. Det förnämsta var ett s. k. strumpväfveri där utom strumpor af silke, regarn och filt äfven mössor, tröjor m. m. tillverkades, och hvilket sysselsatte vid pass 200 personer. Därnäst voro band- och tygväfverier af olika slag de betydligaste. Societetens tillgångar beräknades till 199,154 dal. smt. därvid äfven inräknade 29,550 dal. smt. resterande aktieinbetalningar,

ehuru dessa helt säkert aldrig skulle inflyta. Lagrets värde var uppgifvet af Alström själf, och det var mycket osäkert till hvad pris det verkligen kunde realiseras. I alla fall kan ingalunda denna affärsställning anses förmånlig, ty utom de stora summor Alström själf inlagt i rörelsen hade i aktiekapital inbetalats 70,450 dal. smt. och i lån af staten 185,475, således inalles 255,925 dal. smt. eller betydligt mer än de uppgifna tillgångarna. Vid riksdagen 1730 uppgaf Alström, att societetens tillgångar ökats till 330,981 dal., af hvilken tillökning dock 20,000 dal. utgjordes af färdiga varor; men som de landshjälpsmedel som utbetalats till 1730 års slut stego till omkr. 310,000 dal. smt., och enligt Alströms egen uppgift det inbetalta aktiekapitalet då var 83,800 dal. så kan ej häller detta förhållande mellan tillgångar och nedlagt kapital anses godt, helst den snabba tillväxten sedan 1729 synes otrolig[1]). Under denna riksdag utarbetade Alström ett vidlyftigt förslag till verkets utvidgande. Denna plan var grundad på de mest äfventyrliga beräkningar om framtida afkastningar och i sin helhet sådan att förf. väl med skäl kan påstå att dess motstycke näppeligen lärer finnas i något annat lands industriela annaler. Till något gagn för verket blef den icke heller, ty direktörerna själfva måste snart erkänna dess ohållbarhet.

Riksdagens granskning genomgick verket utan men. Bönderna voro så förtjusta, att de »tackade Gud» och ångrade det motstånd, som de under förra riksdagen gjort mot landshjälpsafgifternas införande. I adeln talades väl om redovisning, men detta afvändes af verkets delegare i ståndet. Nya förmåner gåfvos också. Så fick societeten hela landshjälpen äfven för 1731, hvarigenom dess erhållna förskott uppgick till 376,000 dal. smt.

Besynnerligt förefaller Alströms ringa intresse att själf öfvervaka sin anläggning. Några exempel därpå äro ofvan anförda. Nu stannade han i Stockholm länge efter riksdagens slut, så att rådet till sist fann skäl uppkalla honom och påminna om nödvändigheten, att han själf begaf sig till Alingsås. Han hade då varit frånvarande ett och ett fjärdedels år, men visade ändock ingen lust att följa det goda rådet. Rykten om att det skulle vara slätt ställdt med verket förmådde landshjälpsdepu-

---

[1]) Denna misstanke mot uppgifternas pålitlighet bestyrkes än mer däraf att enligt Alströms påstående tillgångarna under $3^{1}/_{2}$ månader 1730 ökats med 70,000 dal. smt.

tationen och Kommerskollegium att ditsända deputerade; men för de anmärkningar som framstäldes ursäktade man sig med de vidrigheter och »anstöter» som nya anläggningar hade att utstå, och ursäkten togs för god.

1734 nedsatte sekreta utskottet en sekret deputation, som skulle granska landshjälpsdeputationens förvaltning, och inom denna kom också Alingsås ställning före. Alström var som vanligt närvarande vid riksdagen för att skydda verket. Han klagade öfver trög afsättning. Deputationen sökte utleta orsaken härtill, och erhöll af flera inkallade kramhandlande det svaret, att varorna voro sämre än de utländska men priserna högre. En ordentlig granskning af Alingsås hela lager i Stockholm verkstäldes på deputationens begäran af tre handlande, hvilka tydligt nog visade orsakerna till den tröga afsättningen; men societeten lyckades få hela det obehagliga betänkandct lagdt till handlingarna. Uppmuntrad af denna medgörlighet framstälde den vidare flera nya önskningsmål. En del af dem lemnades utan afseende — däribland begäran om vidare lån — men några biföllos såsom förhöjning af inporttullen för vissa varor, som tillverkades i Alingsås, totala inportförbund för andra. För att vinna dessa förmåner har Alström enligt berättelsen ej varit noga om medlen. Mutor af flera slag lära icke ansetts förkastliga, och det finnes äfven en uppgift om att han lyckats få insatt på gällstugan en från Alingsås afskedad bokhållare, som ämnat gifva ständerna upplysningar om hur statens medel användes af societeten.

De år, som närmast följde efter riksdagen, förflöto jämförelsevis lugnt. Men med afsättningen af fabrikens produkter gick det fortfarande trögt. Härtill sökte direktionen orsaken i de svenska köpmännens ovilja, hvilka icke kunde beqväma sig att köpa de svenska tillverkningarna utan i stället indrogo främmande varor i landet. Härigenom hopades de producerade varorna så att 1736 deras värde enligt inventarium steg till 219,566 dal. smt. under det att den årliga afsättningen ej var mer än en femtedel af denna summa. I landet kringlöpte märkliga rykten om hushållningen vid Alingsås, hvilka enligt societetens mening endast hade sin rot »i fula och vanartiga människors» illvilja. Dessa rykten jämte de talrika klagomålen från societeten själf förmådde dock till slut vederbörande i Stockholm att åter granska verket. Sålunda ditsändes 1737 tre medlemmar af landshjälpsdeputationen och en från Kommerskollegium Den sistnämda var assessoren

L. J. Adlerstedt, en man som ej var synnerligen omtyckt af hattarne, till hvilkas vedersakare han hörde. Landshjälpsdeputationens ombud voro snart färdiga med sin revision, hvilken utföll såsom societeten önskade och slutade med loford öfver inrättningarna. Adlerstedt åter, som icke ankom till Alingsås förr än de öfriga revisorerna rest, tog saken mer allvarligt. Från slutet af Okt. 1737 till Januari följande år fortgick hans granskning, och dess resultat framlades i tvänne digra berättelser, som inlemnades till Kommerskollegium och sedan sändes till sekreta handels- och manufakturdeputationen vid 1738 års riksdag. Och dessa berättelsers innehåll var ingalunda af samma för societeten hugneliga innehåll som de andra revisorernas. Sedan 1732 då den förra revisionen hållits hade strumpväfveriet nedgått med 12 stolar, etamin- och stofftväfveriet med 11 och bandväfveriet med 4 stolar, hvarjämte äfven i andra verk arbetarnes antal minskats. Endast tobaksspinneriet hade om än obetydligt tilltagit. Byggnader och inventarier voro i societetens böcker upptagna till för höga värden; varorna voro inkuranta. Lagrets storlek hade han ej fått granska, men omtalade att, enligt hvad han fått höra, varorna under revisionerna brukade flyttas från ena magasinet till det andra för att sålunda flera gånger medräknas. Värst af alla hans anklagelser var dock hans påstående, att direktörerna för egen räkning tillegnat sig omkr. 350,000 dal. smt. af verkets tillgångar, hvilket han sade sig hafva uträknat medelst regula di tri.

Denna berättelse väckte naturligtvis stor indignation hos direktörerna. I en försvarsskrifvelse af d. 5 Febr. 1739 sökte de gendrifva Adlerstedts påståenden. Dessa innehöllo äfven flera svaga punkter, grundade på Adlerstedts okunnighet i de saker han skulle bedöma, och härigenom fick direktionen ett godt medel att förringa hans trovärdighet i allmänhet. Det kom dock i dagen, att af landshjälpsmedlen 50,000 dal. smt. innestodo hos direktörerna. Af dem uppgafs Höpken hafva lånat 8,000, Tessin 14,000, Vedevågs manufakturverk 15,000 och Barnängens fabrik 15,000 dal. smt. Hvar återstoden fans, sades ej, och handels- och manufakturdeputationen frågade ej heller därom. Verkets böcker granskades af deputationen och befunnos vara i godt skick; men danske ministern visste berätta, att societeten fått tillfälle att »changer ses livres», så att ingen enda uppgift stämde med Adlerstedts, hvilket än ytterligare bidrog att väcka misstro till

honom. Dennes anfall blef alltså lyckligen afvärjdt. Men man lyckades också få den obehagliga granskaren straffad för hans påståenden. Efter häftiga strider i stånden blef han för all framtid utvoterad ur adeln, förbjuden att på något sätt befatta sig med de svenska manufakturerna, afskedad från sin assessorsbefattning och hotad med åtal inför Svea hofrätt. Men besynnerligt nog ha direktörerna, hvilkas ära han tydligen kränkt, icke begagnat sig af sin rätt att ställa honom under åtal.

Det nu allrådande partiets välvilja för Alingsåsverket visade sig äfven på annat sätt. Flera nya förmåner föreslogos af handels- och manufakturdeputationen för dess räkning såsom afskrifning på lånet af 68,781 dal. smt., hvilka enligt uppgift användts till reseersättningar m. m., att osålda varor skulle bortauktioneras och den möjliga förlusten för verket få afskrifvas på lånet, att societeten skulle få anstånd med den stadgade återbetalningsskyldigheten, att verket ej vidare skulle besväras med visitationer, att Alström i ersättning för 46,666 dal. smt. som han förlorat på två f. d. meddirektörer skulle tillerkännas motsvarande andel i verken, att han skulle benådas med kommerserådstitel m. m. Detta blef äfven af ständerna bifallet.

Vid 1738 års riksdag skapades manufakturfonden, som ställdes under manufakturkontorets styrelse, och ur hvilken lån, premier och andra understöd skulle gifvas manufakturerna. Införselförbud utfärdades mot en mängd varor, hvilka ansågos kunna tillverkas inom landet. Såväl dessa som andra riksdagens åtgärder kommo i främsta rummet att gagna Alingsåsverken, hvilka till denna riksdag beräknades hafva af staten lånat 410,265 dal. smt. eller omkring 550,000 kronor i vårt mynt, oafsedt det högre värde penningarne då ägde. Denna skuld blef emellertid genom de vid riksdagen beviljade gåfvorna nedsatt till 216,634 dal. smt[1]). Ytterligare afskrifningar vid följande riksdag sänkte den till 188,256 dal., och dessutom bestämdes det då, att denna återstod skulle få ersättas genom afskrifning af 15 pct. af tillverkningarnas belopp; och härigenom hade den 1751 i det närmaste blifvit qvittad. Tillverkningarnas värde 1740 steg till omkr. 100,000 dal. smt. och under förra hälften af 1741 till icke mindre än 229,000 dal., men sjönk sedan så att den under återstoden af 1740-talet varierar mellan 90 och 120,000 dal. smt.

[1]) Den beviljade bortauktioneringen af Alingsås varor kostade staten icke mindre än 78,183 dal.

Utan tvifvel voro dock dessa värden allt för höga, ty premier o. a. förmåner utgingo efter tillverkningsvärdet, hvilket därför sattes så högt som möjligt. Afsättningen var fortfarande dålig enligt direktionens egen klagan, hvilket var en naturlig följd af dåliga varor och höga pris.

Det första privilegiet var gifvet på 20 år och därför inlemnade societeten 1745 ansökan om dess prolongerande. Denna beviljades, och d. 28 Januari 1746 förlängdes oktrojen på ytterligare 20 år.

I en under följande riksdag inlemnad redogörelse för verket ger direktionen en vidlyftig skildring om dess tillstånd vid denna tid. Där uppräknas 28 olika verk som voro i gång. Personalen utgjorde 134 män och 741 kvinnor. Af tillverkningarna voro de vigtigaste posterna 2,302 par strumpor, 878 st. div. tyger och 34,320 alnar band. Societeten bekänner nu, att varorna i många år varit osäljbara i följd af »elak färgning». Som vanligt begärdes äfven nu understöd af ständerna, hvilket så till vida beviljades, att verket skulle få årligen utan ränta låna 40,000 dal. smt. mot pant af råvaror och produkter och mot vilkor att lånet före hvarje års slut vore inbetaldt.

Några år därefter — d. 4 Oktob. 1749 — hemsöktes Alingsås af en svår eldsvåda, som ödelade flera till manufakturverket hörande inrättningar. Förlusten uppskattades till 100,000 dal. smt. Alström begärde genast ett lån af manufakturkontoret, men då detta fordrade säkerhet för återbetalningen, vände han sig till K. M., som lät verket erhålla en allmän kollekt samt tillåtelse att kringsända stamböcker. Härmed var Alström dock ej nöjd utan inlemnade till 1751 års riksdag en böneskrift, enligt hvilken han helst önskade en summa penningar men i annat fall att få uttaga verkets å hallen i Stockholm och Alingsås pantsatta tillverkningar, samt att tillverkningspremierna skulle höjas till 25 %, till dess verkets skuld hos banken å 60,000 dal. smt. vore därmed betald. På sekreta handels- och manufakturdeputationens förslag erhöll han äfven ett lån å 28,000 dal. smt., hvilket skulle få afskrifvas med 10 pct. tillverkningspremier till nästa riksdag. Genom denna afskrifning blef skulden betald redan till 1754 års början, men enär ständerna, som tydligen ej beräknat så stor tillverkning, föreskrifvit, att premierna skulle utbetalas till nästa riksdag, fordrade societeten dem äfven för 1754 och 1755 års tillverkningar och lyckades också genomdrifva denna begäran.

Härigenom erhöllo de i st. f. 28,000 icke mindre än 50,613 dal. smt.

Med dessa medel uppbygdes snart de nedbrända verken, men som snart därefter varor för 60,000 dal. kmt, hvilka sändts till Karlstads marknad, uppbrunno, gaf detta anledning till att äfven hos 1755 års ständer begära ytterligare hjälp. Önskningarna voro nu som vanligt många och stora — ett räntefritt lån på 10 år af 100,000 dal. smt., bibehållande af 10 pct. tillverkningspremierna till nästa riksdag samt höjning af andra premier och understöd m. m. — och det mesta blef äfven beviljadt, däribland det stora lånet på 20 år, dock mot $1^1/_2$ pct. ränta under de tio första åren och mot 3 pct. de tio senare. Denna senare ränta var den som banken skulle hafva för hela tiden, men ena hälften af den skulle manufakturkontoret betala i tio år. Dessutom fick Alströmer — såsom han efter sitt adlande 1751 hette — 8,000 dal. smt. för det kapital han inbragt i riket. Tack vare dessa understöd och den goda tiden under senare delen af 1750-talet, då hattarnes ekonomiska system kan anses stå på höjden af utveckling, kunde verket uppdrifva både tillverkning[1]) och afsättning. Härtill bidrog väsentligen den duglige ledare, som inrättningen fått uti magistern, sedermera prosten Carl Nyrén. Personalen vid denna tid uppges till 1,500 personer, men däri inräknas alla de kvinnor på landet, som sysselsattes med spånad eller strumpstickning.

Alströmer afled d. 2 Juni 1761. — Styrelsen öfver Alingsåsverket, hvilket han under sina senare år sällan besökt, hade då öfvergått till sonen Patrik. Denne fick att utstå de många vedervärdigheter, som drabbade inrättningen på 1760-talet.

De började redan vid 1760—2 års riksdag, då de flesta premierna måste indragas, och banken stängdes för lån. Dock lyckades Alströmer att hålla verket uppe hufvudsakligen med den hjälp han erhöll af sin broder August, som var gift med en af N. Sahlgrens döttrar. Men det var vid riksdagen 1765—66 som olyckan egentligen inbröt.

---

[1]) Om emellertid denna någonsin steg till 300,000 dal. smt. såsom förf. efter Nyréns påstående uppger, är osäkert. Ty antagligen hade man icke underlåtit att uppgifva högsta siffran till manuf.-kontoret, då ju premierna beräknades därefter. Men enl. dess uppgift utgjorde hela tillverkningen 1756—62 i medeltal 161,756 dal. smt. årligen och 1762, då den var störst, 235,639. — Liqvidation med Alingsåsverket, bland Hand.-manuf.-dep.-exped. 1766.

Det år 1746 gifna privilegiet skulle gälla i 20 år, och Alströmer begärde därföre nu hos regeringen att få det förnyadt. Han anförde som skäl härför, att verken 1749 lagts i aska och att »åtminstone» tio år förgått, innan de hunnit åter komma i gång; och när detta inträffat hade vexlingarne i kursen, bankrutter, otrogne tjänare m. m. försatt manufakturiet i stort lidande. Kommerskollegium tillstyrkte äfven af dessa skäl prolongation af oktrojen i tio år. Men då frågan förekom i rådet, mötte den lifligt motstånd af riksrådet Wallwijk.[1]) Han genomgick paragraf för paragraf verkets privilegier och fann därvid, att de enda punkter hvari de skiljde sig från de allmänna manufakturprivilegierna voro bestämmelserna angående tullfrihet för till Alingsås införda förnödenhetsartiklar samt det exklusiva privilegiet för vissa väfverier. Sålunda ansåg han att prolongationsansökningen afsåg dem. Ty stadgandena om Alingsås förändrade ställning samt undantagsförhållandena för landsbygden däromkring stodo icke i något närmare samband med oktrojen; borgerskapet kunde återtaga sina privilegier, och K. M. kunde utan afseende på privilegiets förnyande gifva landsbygden en sådan frihet. Alla öfriga förmåner, som nämnas i de båda första privilegierna, hade sedan utsträckts till alla manufakturister. Men de nämda undantagsrättigheterna kunde omöjligen anses så väsendtliga att fabrikens tillvaro berodde af dem. Hvad Alströmer i sin ansökning nämt om eldsvådans härjningar fäste han sig ej mycket vid, ty den hade mest drabbat enskildas hus, och dessuton hade verket fått brandstod vid följande riksdag. Om vexelkursens hvälfningar skadat inrättningen, så hade dock detta onda drabbat många med mindre fast grund att stå på än Alingsåsverken och kunde därför ej vara något skäl att gynna dessa ensamt. Dessutom hade Alingsås nu i 42 år fått större penningeunderstöd än andra verk[2]). I följd af allt detta ansåg han intet skäl finnas till förlängningen af privilegierna utan föreslog, att de med årets utgång måtte upphöra, och societeten få det svar på sin ansökan att den i det ena som i det andra hade att trygga sig vid de allmänna manufakturprivilegierna. — Häremot anfördes å andra sidan, att Alingsås vore »den första och endaste stammodren till andra

[1]) Rådsprot. 27 Aug. 1766.

[2]) Handels- och manuf.-deput. vid denna riksdag beräknade summan af hvad Alingsås fått i förskotter, brandstod m. m. till 511,493 dal. smt. samt i premier till omkr. 3 tunnor guld. H. m. dep. exp. 1765—66. Fol. 442.

fabriker», hvilken efter alla utländska nationers exempel borde understödjas. För öfrigt vore den enda förmån, som skulle erhållas genom den sökta prolongationen, frihet från tull och accis för till staden införda förnödenheter, men afdroge man från den summa, som dessa afgifter gåfvo, kostnaderna för tullbetjäning etc., torde icke staten vinna mycket på deras återinförande; däremot skulle nu en mängd arbetare flytta ur riket, om fabriken nedlades o. s. v. I följd häraf tillstyrkte de flesta råden, att prolongation skulle ges för fem år, hvilket altså blef regeringens beslut i frågan.

Emellertid hade Alingsåsfrågan redan föregående år kommit före i riksdagen; ehuru det då blott gälde att utreda verkets affärsställning till staten. Det var handels- och manufakturdeputationen som fick att utreda denna såväl som andra likartade frågor. Och den var ej längre sinnad att låta nåd gå för rätt. Den återfordrade alltså i främsta rummet de 22,613 dal., som verket erhållit genom att uppbära de 1752 medgifna premierna äfven sedan det lemnade lånet var afskrifvet, såsom ofvan är nämdt, och vidare flera andra poster som verket med orätt fått, inalles 55,324 dal. utom det 1756 lemnade lånet å 100,000 dal. smt. Men å andra sidan framstälde äfven Alströmer fordringsanspråk å tillhopa 83,677 dal. smt. för obetalda premier m. m., hvadan hans skuld enligt kontorets beräkning var 71,677 dal. smt., hvilken summa genom några andra efterräkningar höjdes till 72,265 dal. smt. Slutligen bestämdes, att denna summa skulle återbetalas 1766, hvilket tydligen var stridande mot de lånevilkor som uppgjorts 1756. Mot dessa efterräkningar framstälde Alströmer lifliga protester och antydde under debatten härom i handels- och manufakturdeputationen, att om de godkändes torde verket komma att nedläggas före nästa riksdag, hvilket gaf biskop Serenius anledning att uttala ett skarpt och rättvist klander öfver hela inrättningen. »Vore det troligt» yttrade han, »att de ansenliga medel och förmåner, som Alingsåssocieteten njutit ej bättre användа blifvit, så skulle publikum jämmerligen hafva missräknat sig i sitt förtroende och sina mångfaldiga kostnader på dess anläggande [1])».

Att ständerna icke heller skulle skona Alingsås privilegier är tydligt. De uttalade tvärtom sitt häftiga missnöje med att societeten »fått borgerskapet förvandladt till handtlangare åt manufakturverket» samt »ägt rättighet att i stadens ställe uppsända

[1]) Hand. och manuf. dep. prot. d. 1 Sept. 1765.

af sina betjänte riksdagsman och ledamot i borgareståndet och dock», tillägges det, »hafva flera större städer i riket lika så goda och många fabriker som Alingsås utan att njuta så ansenliga penningar långt mindre ett dylikt dominium[1])». I följd häraf blefvo privilegierna upphäfda.

Detta var det öde, som drabbade Alingsås vid 1765—66 års riksdag. Det har ofta framstälts såsom bevis på det nu herskande partiets ovilja mot verket. Men detta är oriktigt. De privilegier som fabriken nu förlorade innehålla, såsom ofvan visats, inga vigtiga bestämmelser. Han likstäldes blott med andra fabriker. Och att premierna nu måste indragas eller nedsättas var ju något som i lika hög grad drabbade andra verk och var för öfrigt en naturlig följd af den föregående finansförvaltningen och rikets penningställning. Att lånet genast inkräfdes var väl stridande mot lånevilkoren, men kunde ej skada verket, enär någon betalning icke blef utaf.

Vid 1769 års riksdag hoppades Alströmer liksom så många andra att 1765 års verk skulle omgöras. Han inlemnade därför till riksdagen en vidlyftig framställning[2]) om verkets lidanden och det orättvisa sätt, hvarpå liqvidationen enligt hans förmenande uppgjorts. Följden häraf hade blifvit, att rörelsen betydligt nedgått, så att, då väfstolarna 1765 varit 63, arbetarne 1,243 och tillverkningssumman 283,255 dal. smt, så funnos 1768 endast 41 väfstolar och 926 arbetare, och tillverkningssumman steg blott till 168,573 dal. smt.

Bland de orättvisor som begåtts var den förnämsta skuldsummans fixerande till 72,265 dal. smt. Alströmer ansåg nämligen, att Alingsås enda skuld till staten var det 1756 gifna lånet à 100,000 dal. Men häremot hade han en fordran på 83,677 dal. smt och alltså blef, om han lät denna fordran afskrifvas på lånet, den återstående skulden blott 16,323 dal. Inom handels- och manufakturdeputationens handelsutskott var man i denna punkt af samma åsigt som Alströmer själf. Dessutom påpekades här, att verkets skuld icke enligt lånevilkoren var förfallen till betalning förr än 1776, men att de resterande premierna däremot hade för längesedan bort betalas. Som emellertid medel härtill ej funnos, frågade man Alströmer, huruvida han ändock ville tillåta att en dylik afskrifning skedde, hvartill han gaf sitt

[1]) Exp. dep. exp. n:o 1097 d. 20 Nov. 1766.
[2]) Finnes bl. handels- och manuf.-dep. acta 1769. Tom II.

samtycke under uttalande af den »säkra tillförsigten» att i sådant fall äfven återstoden 16,323 dal. smt skulle afskrifvas jämte räntorna därå.[1]) Denna hans tillförsigt visade sig äfven grundad, ty enligt handels- och manufakturdeputationens förslag godkände ständerna, att hela skulden skulle afskrifvas mot vilkor att intressenterna i verket afsade sig alla pretentioner på de nämda premierna.

Äfven de förra privilegierna sökte societeten nu återfå. Den lät sålunda riksdagsmannen för Alingsås stad å borgerskapets vägnar anhålla att manufaktursocieteten, »hvarmed stadens bästa oskiljaktig gemenskap äger», måtte återfå sina förra rättigheter åtminstone i de angelägnaste delarna. Men ständerna inskränkte sig i denna fråga till att åt K. M. lemna att stadga, hvad verket och stadens väl fordrade. Däremot rekommenderade de Alströmer till befordran samt återgåfvo hans styfmoder, Jonas Alströmers enka, en pension à 2,000 dal. smt, som hon fått 1762, men beröfvats 1765. Alströmer själf blef d. 8 mars 1770 kommerseråd, men i privilegiefrågan fattade regeringen aldrig något beslut.

Från denna tid går verket tillbaka år efter år. 1778 hade tillverkningen sjunkit till 17,000 rdr sp., väfstolarnes antal till 17. Och förfallet påskyndades genom en stor eldsvåda 1779, då de flesta verken lades i aska. Väl sökte bröderna Patrik och Johan Alströmer hålla inrättningen uppe äfven efter denna olycka, men de lyckades ej. Tillverkningen aftog och steg 1785 till blott 1,485 rdr sp. Från denna tid daterar sig det sista försöket att med statens biträde rädda inrättningen från »ett dem eljes förestående oundvikligt ödesmål». Johan Alströmer begärde nämligen härför, att Alingsås måtte förklaras för fristad samt förses med nya privilegier, hvilka enligt hans förslag borde innehålla, att 8 $^5/_8$ nära staden belägna honom själf tillhöriga hemman skulle inkorporeras med fristaden; att all tull och accis där upphäfdes; att kronans inkomster från Alingsås stipulerades till en viss årlig summa svarande mot beloppet af dem före 1780, och att denna fördelades på tomterna i staden och stadens utjord så att en tomt i staden svarade mot två tunnland jord; att likaledes alla personela afgifter lades på jorden, dock sa att de näringsidkare som nedsatte sig på de nämda hemmanen voro alldeles fria från alla afgifter; att stadens industriidkare befriades från allt tvång af skråordningar och publik kontroll — men att till

[1]) Handels- och manuf.-dep:s handelsutskotts prot. d. 23 Dec. 1769.

lurendrejeriers hindrande husvisitationer tillätes; att domsrätten i staden måtte utöfvas af häradshöfdingen i orten m. m. Detta förslag afstyrktes af Kommerskollegium, enär Alingsås hvarken låg på en fruktbar eller folkrik ort eller var försedt med ymnig tillgång till någon viss slöjds idkande eller bebodt af innevånare som voro utmärkt böjde eller skicklige för någon sådan slöjd — hvilket väl förefaller besynnerligt, då orten så länge varit fabriksort. Kollegium påpekar till slut, att af dessa skäl åtskilliga där »fordom» inrättade manufakturier efter hand aftynat och till största delen utslocknat oaktadt de tunnor guld som både publikum och private därpå uppoffrat. I följd häraf blef äfven denna ansökan, som först afgjordes sedan J. Alströmer var död och några år sedan den inlemnats, afslagen.[1])

Patrik Alströmer afled 1804, men verken drefvos för hans arfvingars räkning ännu i några år. 1818 funnos ännu fem stolar för grofva kläden qvar jämte ett ullspinneri och några mindre verk. Tillverkningen steg in alles till 14,833 rdr b:o. Detta år eller det påföljande, öfvertogs inrättningen af P. Alströmers svåger N. Silverschöld, som 1833 sålde den till L. Kling, hvilken innehade den till 1847, då den fullständigt nedlades.

Förf. afslutar sin värdefulla framställning med att framhålla några af de anledningar som vållade undergången. Han påpekar att Jonas Alströmer utan allt tvifvel ansåg sig med sitt företag gagna fäderneslandet och behöll denna öfvertygelse till det sista. Han har också med sådan energi sökt uppehålla sitt verk, att han på det offrade både sin egen förmögenhet och sina barns arf. Men han var ej ämnad till industriidkare, och han splittrade sina krafter på allt för många olika företag. Dessutom — och detta är den allvarligaste anmärkning man kan göra honom — försummade han i allt för hög grad att själf öfvervaka arbetets gång. Han uppehöll sig hellre i Stockholm icke blott vid de många och långa riksdagarne, då han ansåg sig där böra bevaka sina fabrikers fördelar, utan äfven mellan riksdagarna var han länge qvar där. Härigenom lemnades arbetarne utan tillbörlig eftersyn, och då blefvo äfven resultaten så dåliga.

Emellertid har denna Alströmers försumlighet framkallat det påståendet att han endast i början haft fullt allvar med inrättningen, hvilket yttrades af en bland de ledande mössorna 1766. Och så till vida kan väl detta vara sant, att han, då

[1]) Hand. Fin. Exp-prot. d. 21 Dec. 1787.

han såg hur ständerna omhuldade verket och gaf det den ena förmånen efter den andra, icke med tillbörlig ifver sökte sätta det istånd att reda sig blott med egna krafter. Ty helt visst torde arbetet hafva drifvits på annat sätt, om man icke kunnat påräkna så stora summor af riksdagen. Men denna ständernas hjälpsamhet skadade icke blott Alingsås utan äfven andra fabriker; och därför var det också de inrättningar som haft statsunderstöd som sämst kunde reda sig under de svåra tiderna på 1760-talet. Vid 1765—66 års riksdag förklarade t. o. m. ständerna att af de ännu bestående fabrikerna mest alla voro bygda på privat förlag och egde sitt bestånd däraf; de som fått publik hjälp åter voro mestadels antingen nedlagda eller på fallande fot. Och en sådan verkan måste naturligtvis understöden i främsta rummet utöfva på det verk som framför andra var och kallades "Riksens ständers".

En af orsakerna till denna riksdagens särskilda omvårdnad för Alingsås var att det skulle vara en skola för industriidkare. Redan i de första privilegierna framhålles, såsom vi sett, att vid verket skulle lemnas undervisning åt infödda svenskar; och det kallades därför sedan för "manufaktur moderverk" o. d. Hvad inflytande det i detta afseende utöfvat är omöjligt att säkert afgöra. Visserligen omtalas ibland att personer från Alingsås blifvit föreståndare för andra fabriker, men dessa äro ganska få; de flesta industriela inrättningarna synas icke haft något gagn i detta afseende från Alströmers "manufakturskola". Och att dess undervisande verksamhet ej burit synnerliga frukter ens för Alingsås egen befolkning framgår af Kammarkollegii ofvan omnämda utlåtande 1787. Man torde derför kunna fälla det omdömet att Alingsås manufakturverk varit ett misslyckadt företag både såsom fabrik och undervisningsverk betraktadt, samt att de stora summor som staten användt på detsamma varit i det närmaste bortkastade penningar.

Det arbete, som ligger till grund för denna uppsats, är ett så vigtigt bidrag till våra näringars historia att det helt visst med nöje skall läsas af en hvar som önskar få en inblick i densamma och särskildt vill se hur man under merkantilsystemets flor trodde sig kunna uppamma en inhemsk industri. Det är så vidt vi kunnat finna grundadt på noggranna källstudier. Vi

skulle blott önskat att förf. citerat sina källor, ty om det också ofta framgår af berättelsen själf hvar de äro att finna, så är dock detta icke alltid fallet. I några punkter — synnerligen i fråga om händelserna 1765 och 1769 hvilka förf. väl knapphändigt framställt — ha vi kunnat komplettera hans skildring; under det att vi å andra sidan varit tvungna att endast i största korthet vidröra den vidlyftiga redogörelse för fabriksväsendets utveckling före Alströmers uppträdande som lemnas i inledningen, där största delen af de under denna tid anlagda fabrikerna uppräknas.

Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594–1596.

AF

S. J. BOËTHIUS.

II.

Samregeringen på grund af Söderköpings riksdagsbeslut. [1])

Sammankallandet af Söderköpings riksdag bildar den afgörande vändpunkten i förhållandet mellan konung Sigismund och dem, som efter hans återresa till Polen 1594 åtagit sig den närmaste vården af hans arfrike.

Hittills hade desse sökt att *genom konungen själf* åvägabringa en lösning af de tvistefrågor, som uppstått mellan honom och dem; riksdagskallelsen betecknar uppgifvandet af detta försök och att åtminstone hertig Karl nu i stället med *ständernas* bistånd sökte nå samma mål. Hvilka dessa tvistefrågor voro framgår af min föregående redogörelse för de mellan konungen och den svenska regeringen förda underhandlingarna, [2]) men då dessa frågor, såsom varande de egentliga orsakerna till riksdagen, äro af största vigt för dennas rätta förstående, må vi här af dem taga en öfverblick.

Först möter oss då frågan om interimsregeringen, hvilken företer trenne olika faser, nämligen 1) att hertigen och rådet förkastade konungens för dem utfärdade fullmakt, 2) att konungen ogillade den efter hans afresa ingångna regeringsföreningen, och 3) att han ej ville utfärda en ny fullmakt i enlighet med hertigens

[1]) Första afdelningen af denna uppsats är intagen i årgången 1884 af Historisk Tidskrift ss. 15—90. För att bespara utrymme har jag i det följande i allmänhet ej särskildt angifvit källan för de skrifvelser från hertig Karl, hvilka äro hemtade ur registraturet.

[2]) Se Hist. Tidskrift 1884 ss. 55 o. f.

förslag. Hvad som utgjorde den egentliga kärnan i alt detta, var emellertid, att konungen ej ville medgifva hertigen och rådet fullständig befogenhet att under hans frånvaro öfvervaka förvaltningen, förläningsväsendet och användandet af rikets uppbörd, och å andra sidan att hertigen och rådet sökte omintetgöra Sigismunds sträfvan att med förbigående af dem styra Sverige *tillsammans med* oansvarige rådgifvare, som följt honom till Polen, och *genom* af interimsregeringen oberoende ståthållare. En annan orsak till oenighet och förvecklingar utgjorde Sigismunds afsigt att i strid med sin försäkran befordra katolicismen i Sverige, och huru vigtig än frågan om regeringsordningen i och för sig var, blef den dock härigenom ännu mera brännande, då det ej kan betviflas, att Sigismund förnämligast af religiösa motiv önskade göra sig till herre öfver den svenska riksstyrelsens former.

Det var sålunda angelägenheter af den största betydelse och den mest ömtåliga beskaffenhet, som nu skulle underställas riksdagens pröfning. Konungen hade emellertid på förhand protesterat mot en dylik åtgärd [1]), och *om* ständerna under sådana förhållanden upptogo det till dem stälda vadet, under det att konungen fasthöll vid sin uppfattning, måste detta ovilkorligen leda till en revolutionär brytning. Det oaktadt är det ej sagdt, att vare sig de, som påkallade ständernas inblandning, eller de, som ville förhindra den samma, direkt bröto mot författningen. I vår tid med dess utvecklade statsrättsliga former skulle visserligen detta i allmänhet vid ett dylikt fall vara händelsen, men det 16:de århundradets politiska lif får ej mätas efter en senare tids förhållanden. Detta tidehvarf var det moderna samhällets skapelseperiod; vissa stora grundsatser kunde möjligen inom statslifvet urskiljas såsom fasta, och särskildt var detta nog fallet i Sverige, men i allmänhet var alt ännu *i formelt hänseende* ovisst och sväfvande, och det var först ur detta kaos som senare tiders bestämdare former af ett eller annat slag utvecklade sig. När *då* olika samhällselement eller olika samhällsprinciper råkade i fientlig motsats, saknades ofta fasta lagstadganden, som förmådde begränsa de stridiga krafternas spel eller förmildra sammanstötningens våldsamhet, och därför återstod i många fall, där *nu* lagens bud skulle kunna afgöra, ingen annan utväg än att *gå utom* de gifna författningsformerna, hvilket visserligen var något

[1]) a. st. s. 78.

annat än att *bryta mot* tydliga grundlagsbud, men dock vanligen öfverflyttade konflikten från *rättens* till *maktens* område. Och en sådan obestämdhet förefans just med afseende på den frågan, hvem som egde rätt att ordna rikets styrelse under konungens frånvaro samt särskildt huruvida ett sådant ordnande skulle ske med eller utan ständernas medverkan, ty intet lagbud kunde anföras för den ena eller andra åsigten. Att en väsentlig meningsskiljaktighet angående denna fråga herskade mellan konungen och hertigen, hade tidigt visat sig [1]), men så länge hopp ännu fans, att på öfverenskommelsens väg rättelse skulle kunna ernås i de ofvan anförda tvistepunkterna, hade man kringgått svårigheten. Detta hopp hade nu slagit fel; följden häraf blef vädjandet till riksdagen, men i och med det samma hade också denna brännande fråga om konungens och ständernas ömsesidiga rätt trädt på dagordningen, för hvilken författningen, såsom sagdt, ej i detta fall lemnade någon lösning, och därför kunde förhållandet mellan Sigismund och den svenska regeringen nu lätt öfvergå till en blott maktfråga, d. v. s. såsom förut är antydt antaga en revolutionär karaktär.

Detta blef såsom bekant äfven fallet, men äro de här ofvan angifna synpunkterna riktiga, så torde man vara berättigad att söka upphofvet till denna revolution ej i ett egenvilligt omstörtningsbegär, utan i sträfvandet att bringa statsskeppet ur det marvatten, hvari det i följd af författningens bristfällighet hade råkat under brytningen mellan olika meningsriktningar [2]).

Genom den revolutionära vändningen åstadkoms ock en större klarhet med afseende på dessa.

Jag har förut antydt, att på djupet af den dåvarande konflikten rörde sig tre olika uppfattningar af stat och kyrka, nämligen konungens, hertigens och riksrådens, ehuru skiljaktigheterna, så länge man stod qvar inom de redan stadgade rättsformernas

[1]) Se å ena sidan hertigens bestämda yrkande på ständernas hörande angående interimsregeringen samt hotelse att vädja till dem redan sommaren 1594 (Vingqvist: »Om svenska representationen i äldre tider» s. 124 o. f. samt »Om den svenska högadeln» etc. ss. 122 o. 129) samt å den andra hvad som anföres om Sigismunds absolutistiska åsigter i Hist. Tidskr. 1884 s. 25.

[2]) I sammanhang härmed anser jag mig böra rätta det af mig i Hist. Tidskr. 1884 s. 90, fälda omdömet, att den svenska regeringens tillvägagående *före Söderköpings* riksdag karaktäriseras af bemödandet att lösa konflikten *utan kränkning* af de gifna författningsformerna, för så vidt detta omdöme så skulle uppfattas, att sedermera en dylik kränkning egde rum; såsom ses af texten här ofvan, är min mening blott den, att regeringen i och med riksdagen *gick utom* dessa former.

råmärken, ännu i viss mån kunde öfverskylas [1]). Detta kunde ej längre blifva fallet, så snart i och med inträdet af en revolutionär kris förmedlingarnes tid var förbi, och sålunda tvungos nu de olika åsigterna att, om ej genast dock efter hand, framträda i större bestämdhet och i och med det samma i skarpare motsats till hvarandra. Det torde därför här vara lämpligt att söka fixera dessa åsigter, då de, såsom varande väsentliga faktorer i den kris vi i det följande skola bevitna, behöfva klart uppfattas för att denna må kunna framstå i riktig belysning, och då dessutom *en* af dem blef bestämmande för hela den utveckling, hvartill denna kris gaf uppslaget. Ty den rörelse, som från och med Söderköpings riksdag oemotståndligt ryckte med sig vårt folk och hvarur framgingo det storartade organiserande samhällsarbete och den väldiga yttre kraftutveckling, som kännetecknade det svenska samhällslifvet under 1600-talet, denna rörelse var blott ett förverkligande af det egendomliga, men på samma gång storartade system, som utgjorde ledstjernan för hertig Karls hela politiska färd.

Om vi emellertid först rikta vår uppmärksamhet på *Sigismunds* åsigter, så finna vi, att, såsom redan är antydt, ett för dem utmärkande drag var den monarkiska princip, som utgjorde den starkaste faktorn i detta tidehvarfs rent politiska lif. Men vi finna också, att den monarkiska *stats*formens ändamål af honom ej söktes inom *statens* eget område, utan inom *kyrkans*. När han i kraft af sin kungliga värdighet kräfde makt att fritt bestämma öfver sitt rikes öden, då skedde det ej i syfte att verka för det svenska samhällets egen utveckling, ja ej häller i följd af den lockelse, som makten i och för sig utöfvar på många naturer, utan blott för att befrämja den katolska reaktionens intressen. Men därför att den monarkiska principen, sådan den af honom uppfattades, sålunda saknade rotfäste inom det svenska samhället, kunde den ej utöfva samma välgörande inflytande som fallet var i de länder, där denna princip hvilade på nationell grund; den måste fastmer antingen verka förryckande eller ock själf förtvina utan att mäkta sätta någon frukt. Emellertid är det klart, att huru abstrakt och blottad på eget innehåll den monarkiska uppfattningen hos konungen än var, erbjöd den dock kraftiga argument mot ständernas för Sigismunds kyrkliga politik

[1]) Hist. Tidskr. 1884 ss. 16, 20 o. 57 m. fl.

så farliga inblandning. Vi skola också finna, att det förnämligast var från monarkiens rustkammare, som konungen under den följande krisen hemtade sina vapen. Med fog kan det dock sägas, att det var en lånad rustning som han härvid iförde sig.

Hos *hertig Karl* återfinna vi liksom hos konungen dessa starka monarkiska och religiösa intressen, som voro så kännetecknande för tidehvarfvet, men lyckligtvis led den protestantiska riktning som de senare hos honom tagit ej af samma ensidighet, som utmärkte Sigismunds katolskt reaktionära ståndpunkt, och hans sätt att betrakta samhällsfrågorna blef därför ej den bornerade ifrarens utan den verkliga statsmannens, hvadan också den monarkiska principen under hans vård kunde blifva mera fruktbärande. Ingen har kunnat skatta det af Gustaf I upprättade nationella *konungadömet* högre än han; dess protestantiska karaktär var utan tvifvel *en* orsak härtill, men en annan ej mindre verksam var att *samhällets* myndighet till värn mot laglöst öfvergrepp vare sig af personer eller hela klasser i den starka konungamakten funnit uttryck och kommit till sin rätt. Troheten mot fadrens konungagerning, hvarpå fäderneslandets andliga och timliga välfärd sålunda syntes honom hänga, framstod för honom rent af såsom förutsättningen för Vasaättens alla dynastiska rättigheter [1]. Men just därför att den nya ordningen inom stat och kyrka syntes honom så öfver måttan vigtig, ville han ej, att den helt och hållet skulle bero af egenskaperna hos tronens tillfälliga innehafvare. Själf ett verk af den starka konungamakten, borde denna ordning visserligen vara oupplösligt förenad med den monarkiska institutionen, men för dess bevarande och utveckling kräfdes ock en trogen medverkan af *folkets* alla politiskt berättigade klasser: *rikets ständer*, af hvilka de förnämsta eller *arffurstarne* lika väl som konungen fått sig genom Gustafs testamente anförtrodd vården af hans verk, och

[1] I Chesnecopheri »Fullkomliga skäl» etc., den utförligaste framställningen af Karls system, omtalas, att Gustaf I ej blott »kom rikets innebyggare ur det påfviska mörkret», utan ock »bekymrade sig med alt som största flit om lag och rätt»; att han genom sitt testamente äfven för framtiden upprättade ett »kristligt regemente, därefter icke allenast hans arfvingar, utan och menige Sveriges rikes ständer sig rätta och regulera skulle»; samt att Erik XIV blef afsatt, emedan han icke regerade enligt testamentet, »däruppå arfföreningen grundade sig». För öfrigt finnes en mängd af de uttalanden af hertigen, hvilka ligga till grund för denna framställning af hans system, införd såväl i mina föregående afhandlingar i Hist. Bibl. IV och Hist. Tidskr. 1884, som i det följande af denna, och till dessa citat hänvisas därför de, som vilja pröfva riktigheten af den analys som jag här sökt åstadkomma.

af hvilka de öfriga, *rådet* och de på riksdagen eller provinsialmöten sammanträdande *menige ständerna*, af forno egde en obestridlig, om också ej alltid i sina detaljer bestämd, rätt att deltaga i handhafvandet af »riksens höga och anliggande värf». Eller med andra ord: just därför att Karl satte det nya konungadömets ändamål i *samhällets egen* utveckling och ej i ett blott kyrkligt eller personligt intresse, lyckades han försona denna statsform med den urgamla svenska självstyrelsen, och statsarbetet blef sålunda i hans ögon ett verkligt samarbete mellan konung och folk på det sätt, som den store arfvingen både till hans krona och hans »konungstankar» angifvit med orden: »konung och ständer, högre och lägre, företräda tillhopa i Guds stad det konungsliga höga majestät [1])».

Att ständerna egde att beifra uppenbara författningsbrott af konungen liksom att deras *medverkan* bort anlitas till en så viktig sak som ordnandet af rikets interimsstyrelse, är tydligen ett självklart korollarium ur denna uppfattning, hvilken, med fäst afseende på olika tidsförhållanden, torde kunna tillämpas på all självstyrelse. Men Karl nöjde sig ej härmed, han drog därur också den mera betänkliga följdsatsen, att, när konungen äfven utan direkt lagbrott försummade sin pligt med afseende på samhällsordningens vårdande, kunde ständerna *på egen hand*, *ja trots konungen* upprätthålla verket. Nu är det visserligen sant, att sådant kan inträffa i alla monarkiska stater, men då anses vanligen hela författningen för tillfället suspenderad, och det är ej längre fråga om *rätten* utan om *nödvändigheten*. Det egendomliga för Karl var åter, att han ansåg ett dylikt ingripande af ständerna (folket) låta förena sig med den bestående monarkiska rättsordningen. Denna uppfattning skulle emellertid svårligen varit möjlig, om ej statsskicket i många fall lidit brist på formell

[1]) Karls uppfattning af Vasaättlingarnes ställning till Sveriges rike d. v. s. det svenska *rättssamhället* påminner mycket om den gamla svenska uppfattningen af ättens förhållande till odaljorden, sådan den bland annat framträder i bördsrätten. Det åsyftade stället i Gustaf Vasas testamente har följande lydelse: »Vidare skola våra käre söner alle, såväl konungen som de andre och deras arfvingar, med deras enskilda råd . . . icke företaga . . . några de saker . . . som riksens allmänneliga välfärd uppå hänger . . . utan . . . med allas deras och fleras af de förnämsta . . . ständers . . . endrägtiga råd och samtycke. Dock om så skedde att någon af . . . våre käre söner eller ock deras . . . arfvingar . . . någon sådan handel förefalla kunde, som menige Sveriges rike till nytta . . . komma måtte, och tillfälle . . . icke . . . gifves . . ., att sådant berådslås kunde med de andre bröderna eller deras arfvingar . . . så må . . . honom . . . icke . . . vara betaget . . . att söka därigenom . . . Sveriges rikes och sitt eget gagn.»

bestämdhet. Såsom jag i det föregående sökt visa, var detta just händelsen med afseende på frågan om hvem som egde att ordna interimsstyrelsen under konungens frånvaro. Det blir häraf i någon mån begripligt, huru Karl kunde anse sig *berättigad* ej blott att påkalla ständernas hjälp mot kränkningarna af konungens försäkran, utan ock att genom dem åvägabringa en annan regeringsordning än den af konungen upprättade, som syntes honom hota fäderneslandet med de allvarsammaste faror.

Då emellertid ständernas inblandning i så hög grad stred mot Sigismunds uppfattning af den kungliga myndigheten, kan det dock svårligen hafva undgått en så skarpsynt man som hertigen, att härigenom en våldsam omstörtning *kunde* förorsakas, men det låg ej i Karls lynne att af en dylik utsigt låta sig afhållas från hvad som syntes honom kräfvas af fäderneslandets välfärd och på samma gång vara öfverensstämmande med anden i dess författning [1]).

Om sålunda både Sigismund och Karl ehuru på mycket olika sätt hyllade detta tidehvarfs moderna statsform: den starka konungamakten, så stod däremot *rådspartiet* med sina politiska sympatier i hufvudsak ännu qvar på en förgången tids ståndpunkt. Dess samhällsideal var nämligen medeltidens stormanna-

[1]) I själfva verket borde ej ens möjligheten, att omstörtningen kunde leda till Sigismunds afsättning (äfven frånsedt alla ärelystna motiv) hafva verkat synnerligt afskräckande på Karl, då en dylik åtgärd på sätt och vis äfven var en konseqvens af hans politiska system. Af hans ofvan angifna uppfattning, att troheten mot stamfaderns verk utgjorde grunden för Vasaättens dynastiska rättigheter, följde nämligen tydligen, att *den* Vasaättling, som blef detta verk otrogen, i och med det samma förverkade sina rättigheter, och en dylik otrohet kunde Sigismund sägas hafva begått redan genom sitt affall till katolicismen. I samlingen »Carl IX:s egenhändiga mannscript» finnes en odaterad anteckning, som med synnerlig skärpa framhåller denna förverkningsteori, och ehuru den tillhör en långt senare tid än den, hvarom nu är fråga, må den dock här anföras, då äfven den är i hög grad upplysande för den uppfattning som i texten tillagts hertigen. Tydligen blott för att reda sina egna tankar har Karl på en liten pappersbit skrifvit: »*Konungens son kan icke umgälla sin faders förbrott, kan någon säga. Hur kan han det icke umgälla, såsom dock skedt är med konung Sigismund. hvilken är den närmaste till kronan? Därför kan hertig Johan icke komma till regeringen efter hans herr fader är vållande till alles deras olycko, ty han hafver trädt ifrån faderligt testamente och riksens afsked, såsom konung Sigismund hafver gjort.*» Det är tydligt, att Karl, vid nedskrifvandet af dessa ord, för att komma ifrån hertig Johans olägliga anspråk på tronen, velat gifva denna betänkliga utsträckning åt den ofvannämnda förverkningsteorien, att den äfven skulle gälla konung Johan, ehuru denne aldrig genom ständernas dom, som väl skulle varit det enda möjliga sättet, blifvit förklarad saker till ett sådant förverkande. Såsom bekant har Karl emellertid ej gjort något försök att gifva verkställighet åt teorien i denna utsträckning, men de anförda orden äro emellertid äfven därför af intresse, att de visa oss, att det ej alltid var utan inre strider som Karl fick sin politiska uppfattning färdig.

välde, i hvilket konungadömet ej var synnerligt mycket mer än ett namn, i hvilket någon plats i politiskt hänseende egentligen ej fans vare sig för de högsta ständerna: arffurstarne, eller för de lägre: de ofrälse stånden, och genom hvilket staten i själfva verket blott blef en tjänare åt *en* samhällsklass, i det den politiska *makten* uteslutande tillhörde högadeln i rådet och på herredagarne och stats-*inkomsterna* till största delen och ofta utan motsvarande skyldigheter genom förläningsväsendet fördelades mellan samma högadels medlemmar [1]). Emellertid var det af Gustaf I grundade samhällsskicket med sin öfver alla klasser upphöjda statsmakt nu en gång ett factum, och den förhoppning om en fullständig återgång därifrån, som Sigismunds val till konung i Polen uppväckt hos aristokratien, hade tillintetgjorts genom händelserna under Johans sista regeringstid samt genom Sigismunds egen omedgörlighet. Under sådana förhållanden är det klart, att rådsherrarnes sträfvan nu skulle blifva att åtminstone söka förhindra realiserandet af Sigismunds absolutistisk-katolska planer, ty om desse herrar äfven därutinnan med sitt åskådningssätt tillhörde ett annat tidehvarf än Karl och Sigismund, att de ej delade dessas religiösa nitälskan, så hafva de dock vid denna tid ingalunda varit blinda för faran af den katolska reaktionens stämplingar [2]), och den kungliga envåldsmakt, hvaraf denna reaktion här ville begagna sig såsom medel, var dem naturligtvis alltid förhatlig. Det fans sålunda en punkt, hvari hertigens och rådets sträfvanden sammanföllo, och detta utgör också förklaringen till den samverkan i opposition dem emellan, som vi hittills efter Sigismunds tronbesigtning bevittnat; men bakom denna öfverensstämmelse låg den vigtiga principiella olikheten, att enligt hertigens uppfattning *alla* rikets ständer kunde uppkallas till motstånd mot Sigismunds absolutistiskt-katolska planer,

---

[1]) Särskildt upplysande med afseende på obenägenheten för riksdagen är det 1594 uppgjorda förslaget till adelsprivilegier. I den hos Stjernman: Riksdagars och mötens beslut, I s. 394 meddelade redaktion står visserligen, att konungen skulle styra riket äfven »med menige ständers råd och samtycke», men i en annan redaktion är tillagdt: »häller till det minsta de förnämstas» och i en tredje talas blott om »råds råde». Jämf. ock riksrådens förslag till regeringsform af 1594, hvari menige ständernas sammankallande omtalas såsom den sista utvägen; jfr »Om den svenska högadeln» etc. s. 98, n. 2 och s. 108. För öfrigt hänvisa vi till Kalmare stadgar och Postulata Nobilium.

[2]) Om rådsaristokratiens vacklande hållning i den religiösa frågan, se Ahlqvist: »Om aristokratiens förhållande till konungamakten under Johan III:s regering» I, s. 45 o. f. I afhandlingen »Om den svenska högadeln under k. Sigismunds regering» har jag sökt visa, att de dock omsider intogos af fruktan för reaktionen.

under det att herrarne i denna kamp endast ville använda rådsmakten. *En* orsak till denna deras uppfattning var säkerligen, att de ryggade tillbaka för den revolutionära karaktär som konflikten genom ett vädjande till hela folket måste erhålla, under det att en till rådet inskränkt opposition ännu lät sig förena med de redan gifna författningsformerna, och deras politik hade sålunda nog delvis sin grund i en lojalitetskänsla, som förtjänar all aktning; men ovedersägligt är också, att fasthållandet vid den formella rätten var egnadt att motverka ett ökadt inflytande för hertigen och menige ständerna — dessa nya makter i samhället, hvilka, om de också måste tolereras, man dock ej var böjd att ytterligare stärka — och att således lojalitetspolitiken i detta fall bäst öfverensstämde med de för herrarne egendomliga åsigterna om rådet såsom den enda fullt berättigade bäraren af konstitutionell självstyrelse. En dylik af både konung och folk oberoende rådsmakt hade emellertid med Medeltidens slut spelt ut sin roll. Skulle rådsinstitutionen vidare hafva någon framtid i den europeiska statsutvecklingen, måste den söka sitt stöd i en verklig folkrepresentation; ensam mäktade den ej längre motstå den pånyttfödda konungamakten, som med oemotståndlig kraft grep omkring sig och, på samma gång den till samhällets båtnad undertryckte de *mångas* godtycke, stundom hotade att slå öfver i *den endes* d. v. s. i envälde. Denna svaghet hade också visat sig under den nu närmast förflutna tiden. Rådsherrarnes alla föreställningar till konungen, huru välmenta och kraftiga de än varit, hade befunnits vanmäktiga; till och med i Sigismunds händer hade den kungliga myndigheten visat sig starkare än de. Skulle striden fortsättas, kunde det sålunda tydligen endast ske genom att, som hertigen yrkade, söka stöd hos ständerna. Härmed hade emellertid den fråga trädt på dagordningen, hvilken vi funnit utgöra en af de väsentligaste olikheterna mellan hertigens och rådets uppfattning. Riksdagen synes därför hafva bort spränga förbundet dem emellan, och detta blef också den slutliga följden däraf; att ej redan *själfva förslaget* därom medförde en dylik verkan, berodde, såsom vi sett, af riksrådens ytterst svåra ställning, som nödgade dem att trots sin motvilja samtycka till riksdagskallelsen [1]), och äro de resultat riktiga med afseende på

[1]) Hist. Tidskr. 1884 ss. 80 o. f.

riksdagsförhandlingarne, hvilka jag nu går att framlägga, så torde däraf framgå, att det endast var säregna omständigheter, som hindrade oenigheten att vid själfva mötet komma till utbrott[1]).

Det är redan påpekadt, att herrarne, när de underrättade Sigismund om riksdagskallelsen, gåfvo honom en vink om lämpligheten af att han uttalade sig mot hertigens tillämnade propositioner[2]). Ett dylikt uttalande skulle, om det i tid egt rum, troligen kunnat blifva ett kraftigt medel att förmå ständerna att *själfva* afböja den myndighet, som hertigen ville tilldela dem, och när nu en gång konungen ej lät sig bringas till eftergifter, hvarigenom hela riksdagen kunnat undvikas, skulle tydligen en sådan utgång varit det för herrarne önskvärdaste; på detta sätt skulle de undgått de både från aristokratisk och lojalitets-synpunkt betänkliga följder, hvartill riksdagen annars lätt kunde leda, och att det verkligen var deras afsigt att i denna riktning söka inverka på ständerna, bevisas också af ett förtroligt bref från Ture Bjelke (6 Sept. 1595)[3]). För hertigen åter skulle en sådan utgång varit ett synnerligt svårt slag, då ständernas understöd just var den starkaste grundpelaren för hela hans politiska system; och hade rådet nu sökt undanrycka denna pelare, skulle han svårligen utan motstånd hafva funnit sig däri. Emellertid beröfvades riksråden just den fasta utgångspunkten för en inverkan på ständerna i den angifna riktningen, då Sigismunds svar på deras liksom hertigens bref med underrättelse om mötets sammankallande affärdades så sent, att det ej hann till sin

---

[1]) Geijer och Fryxell hafva vid behandlingen af denna riksdag uteslutande stödt sig på Knut Perssons berättelse i H. Sk. H. X., och Verving meddelar blott besluten. K. Perssons berättelse är också i allmänhet tillförlitlig, ehuru man bör taga i betraktande dess bestämda syfte, men den behöfver kompletteras med själfva riksdagsurkunderna. Utom Knut Perssons berättelse finnes mig veterligt ingen *samtida* relation öfver denna riksdags förhandlingar utom en, som förvaras bland Riksdagsacta (Riksark.). Den visar sig dock vid en jämförelse med de officiela handlingarna så opålitlig att den knappast förtjenar att tagas med i räkningen. De enda, som hittills med begagnande af riksdagshandlingarne utförligare tecknat mötet, äro *Säve*: »Riksdagen i Söderköping 1595 och de händelser som ledde dertill», samt med afseende på de kyrkliga förhållandena *Norlin*: »Svenska kyrkans historia efter reformationen».

[2]) Hist. Tidskr. 1884 s. 81.

[3]) Sedan han däri omtalat sina och sina ämbetsbröders försök att förmå hertigen att själf medgifva en ändring i propositionerna, tillägger han nämligen: »Sed in comitiis ipsis så får man se hvad mål man kan nå». Hist. Bibl. II s. 269, jämf. ock Hist. Tidskr. 1884 s. 84. Också Knut Persson säger, att riksråden »förtröstade sig mycket på ridderskapet och adeln samt riksens ständer, som sammankallade voro, att de icke så lätteligen skulle alt bejaka till furstens begäran som skedde». H. Sk. H. X. s. 31.

bestämmelseort, förr än riksdagsförhandlingarne redan voro afslutade. Skulden till detta dröjsmål skjuter herrarnes försvarare Knut Persson på konungens rådgifvare i Polen, hvilka skola hafva yttrat: »Låt man hertig Karl och riksens råd rifvas och slitas; det skadar dem intet, utan är de kättare gode (godt) nog». Är detta sant, skulle således Sigismund ännu en gång hafva låtit förmå sig till samma kortsynta politik, som han följde vid interimsregeringens ordnande, eller att, försmående den naturliga motvigt mot hertigen, som rådet kunnat erbjuda honom, i stället söka förlama båda genom att bringa de svenska angelägenheterna i den största möjliga oreda [1]). Att så varit förhållandet är ej omöjligt, ehuru ett svårare politiskt missgrepp knappast låter tänka sig, då det för ingen skulle varit fördelaktigare än för konungen, om ställningen på sådant sätt klargjorts, att ständerna själfva tillbakavisat det till dem stälda vadet.

Huru mycket uteblifvandet af konungens svar än må hafva försvårat de svenska riksrådens ställning och ökat deras obenägenhet för riksdagen [2]), så synas dock alla, hvilka kunde räknas såsom tjenstgörande och befunno sig inom det egentliga Sverige, hafva infunnit sig vid mötet med undantag af Erik Gustafsson Stenbock [3]), och svårligen skulle de kunnat göra något annat, då riksdagskallelsen, om hvars utfärdande de själfva varit

[1]) H. Sk. H. X. s. 30: Jämf. Hist. Tidskr. 1884 s. 20. Hjärne har i »Sigismunds svenska resor» s. 77 visat, att den intrasslingspolitik, som Sigismund sommaren 1594 iakttog med afseende på de svenska angelägenheterna ej var Malaspinas verk. Däremot torde man på grund af Typotii af mig citerade yttrande (a. st.) få anse, att konungens *polska* rådgifvare styrkt honom därtill, och sannolikt gjorde de svenska katolikerna det samma. De sistnämda äro de, som Knut Persson angifver såsom verksamma vid *detta* tillfälle.

[2]) Till ytterligare belysning af deras ställning till riksdagsfrågan må anföras ett uttalande af Erik Sparre, hvilket visserligen är från det följande året (17 Juni 1596), men förtjenar uppmärksammas såsom varande af förtrolig natur. »Hvad det Söderköpings möte tillkommer» — skrifver han nämligen till svågern Erik Brahe — »hade jag för min person hällre mått se det på den tid blifva tillbaka, efter som jag och mine medbröder det med alla förelöpte handlingar, så ock hvad vi H. K. M. själf långt tillförene hafva tillskrifvit och andre kanske därbredvid i lika måttu med ytterligare råd och betänkande — ändock därpå äro inga svar igenfallna — kunna bevisa». Orig. bl. Acta hist.

[3]) Att åtminstone Nils Gyllenstjerna, Hog., Klas och Ture Bjelke, Gustaf och den nu från den ryska fredsunderhandlingen återkomna Sten Banér, Axel Lejonhufvud, Jöran Posse samt Erik Sparre voro närvarande ses af ett deras bref till Flemming dat. Söderköping den 10 Nov. (orig. bl. Rådslag). Däremot saknas här Gustaf Gabrielsson Oxenstjernas och Erik Abrahamsson Lejonhufvuds namn, men de kunde vid denna tidpunkt hunnit lemna Söderköping. Mot antagandet, att de ej skulle bevistat mötet, kan anföras, att Karls Reg. ej med anledning af deras uteblifvande innehåller några bannebref, då däremot ett sådant af den 6 Oktober finnes till E. Gustafsson.

med [1]), tydligt nog gaf tillkänna, att inväntandet af konungens samtycke ej förutsattes såsom något vilkor för mötets hållande [2]). Knut Persson berättar emellertid, att »en part» af riksråden till hertigens stora missnöje tämligen sent infann sig, samt antyder, att orsaken härtill var, att »de gode herrar väntade på svar ifrån konungen». Denna uppgift, som i och för sig ej är otrolig, vinner också en viss bekräftelse af ett bref från hertigen till A. Lejonhufvud (d. 2 Jan. 1596), hvari den förre med afseende på ett tillämnadt möte i Jönköping, uppmanade Lejonhufvud att ej låta hertigen där ligga och vänta »såsom i Söderköping efter några skedde; ty hvar någon skulle vänta, borde väntas efter oss, och vi icke efter andre». Från tiden för själfva riksdagen innehåller emellertid Karls registratur intet, som tyder på missnöje med andra rådsherrar än Flemming och Stenbock och det enda från denna tid, som skulle kunna tolkas såsom bevis för att några riksråd kommit senare, är att registraturet innehåller *skriftliga* meddelanden från hertigen till Hogenskild Bjelke och Erik Sparre af den 3 och 4 Oktober. Själf anlände hertigen den 1 Oktober således en dag senare än mötet var utlyst [3]).

Hvad Erik Stenbock angår hade han, alt sedan aftalet om regeringen ingicks i september 1594, vistats i Vestergötland utan att deltaga i de stora rådsmötena i Februari och under sommaren 1595, och det var ej nog att han sålunda undandrog sig att medverka till styrelsens skötande, utan han visade också — åtminstone enligt hertigens åsigt — olydnad mot dennes och de öfriga riksrådens anordningar, hvilket tid efter annan framkallade åtskilliga onådiga bref från den förre [4]). Själf ville han göra troligt, att detta var oförskyldt, och klagade i ett bref till

---

[1]) Bland Riksdagsacta finnes en afskrift af kallelsen till *ständerna i Östergötland*, dat. den 16 Aug. (den i Reg. är dat. den 5 och ställd till *de finska ständerna*) och underteckuad ej blott af Karl utan ock af Nils Gyllenstjerna, Gustaf Banér, Erik Sparre, Ture och Klas Bjelke, Gustaf Oxenstjerna och Jöran Posse. Förmodligen var det sålunda dessa, som bevistade rådsmötet i Stockholm i Augusti — Se Hist. Tidskr. 1884 s. 84.

[2]) Det heter nämligen däri blott, att man hoppades, att riksdagen ej skulle blifva konungen misshaglig, då man underrättat honom därom, och då icke något annat skulle förhandlas därpå än sådant, som var honom och riket till nytta.

[3]) Den 29 September underrättade han ständerna, att han ej kunde komma förr än om fredag. Denna inföll på den 3 Oktober, men Reg. utvisar, att han redan anlände den 1 Oktober.

[4]) Så klandrar han den 16 Aug. att han förändrat regeringens förordningar om uppbörden och i bannebrefvet af den 6 Okt. (se föreg. s.) beifrar han, att Stenbock söndrat sig från de andra riksråden, fast än styrelsen enligt regeringsföreningen skulle föras med »samhälligt råd». Se ock Hist. Tidskr. 1884 s. 74.

Hogenskild Bjelke öfver de »hårda och skarpa» skrifvelser, dem han på sin »ålderdom och gamla och slättne dagar borde vara förskonad med» [1]), men nu hörsammade han ej kallelsen till riksdagen [2]), och ehuru han i ett bref till rådet uppgaf, att detta berodde af sjukdom, torde dock ett omdöme om riksdagen, hvilket han i det ofvannämda brefvet till H. Bjelke uppgaf vara ett gängse »tal», men som antagligen just var hans egen åsigt, bättre belysa den verkliga orsaken till hans uteblifvande. Enligt det nämda »talet», som sades härröra från Småland, skulle adeln beklaga sig öfver rådet, att den ej hade något bistånd af det samma, ty marsken höll sig dold och »drotsen, som borde ock svara på konungens vägnar, den de ock borde hafva tröst af, han beviljar och utskrifver herredag konungen oveterligt, där med de lätteligen kunna blifva tvungne till det de icke böre göra, där ingen är orsaken till utom drotsen, som de andre af rådet emot till sådan herredag och annat samtycker». Vi få också i det följande se, att hertigen ej satte mycket tro till E. Gustafssons ursäkter.

Att Klas Flemming ej blott själf uteblef, utan äfven hindrade de flesta af Finlands ständer att infinna sig, är tillräckligt kändt. I allmänhet bevistade adeln mötet i ringa antal. En medlem däraf, hvars närvaro man knappast skulle väntat, men som dock verkligen kom, var Gustaf Brahe [3]).

Däremot infann sig Erik Brahe *icke* [4]) och Arvid Gustafsson Stenbock först efter det egentliga mötets slut samt af nödtvång. De ofrälse stånden inom det egentliga Sverige hörsammade i allmänhet villigt kallelsen. Det enda undantaget därifrån synes hafva varit Stockholms borgerskap, bland hvilket det konungska partiet denna tid antagligen hade öfvervigt i följd af den tvist, som uppstått med hertigen angående stadens nya privilegier [5]). Visserligen sände staden ombud till mötet, men desse förbjödos genom en »fullmakt» eller instruktion att samtycka till något, som stred mot arfföreningen och lagen [6]).

---

[1]) Orig. bl. Acta hist., dat d. 2 Okt. 1595.

[2]) Den utfärdades till honom den 13 Augusti.

[3]) Abraham Brahes Tidebok. Svenskt Archivum s. 13.

[4]) Af ett hans bref till Erik Sparre den 9 November 1595 framgår att den senare »gerna sett» att han kommit till mötet, men sedan gillat hans skäl för uteblifvandet. Acta hist.

[5]) Jämf. Hist. Tidskr. 1884 s. 33, n. 5 och s. 74.

[6]) I »spörsmål», som hertigen den 27 Oktober framstälde till Stockholms riksdagsmän, anmärkte han med afseende på detta förbud, att det innebar en

Första gången, som riksdagsärenden efter hertigens ankomst blefvo föremål för behandling, synes hafva varit den 4 Oktober, från hvilken dag registraturet innehåller en vidlyftig förteckning på »de förnämsta punkter, som nu uppå denna riksdag af ständerna måste rådslagna blifva». Då ibland dem äfven upptages en mängd ärenden, som blott skulle behandlas af rådet [1]), kan emellertid denna framställning ej hafva varit afsedd för menige ständerna, utan har antagligen blott förberedelsevis meddelats rådet, och detta skulle då åter haft ett tillfälle att arbeta på den af hertigen tillämnade riksdagspropositionens förändrande, men de bevarade urkunderna lemna oss ej någon upplysning om, huruvida något sådant nu verkligen skett [2]). Till ständerna egde den första framställningen rum den 7 Oktober. Den innehåller endast ett tillkännagifvande, att hertigen under för handen varande omständighnter ämnade afgå från regeringen, jämte ett förnekande af ryktet, att han sökt »tränga sig in» däri, hvartill dock fogas det karaktäristiska tillägget: »Oansedt att ingen må sättas bredvid än mindre före H. F. N. i regeringen [3]).

Själfva hufvudpropositionerna hvilka voro två, delgåfvos emellertid ständerna först den 10 Oktober. Den ena berörde de stora frågorna, den andra en mängd ekonomiska och sociala; i båda återfinna vi en del af de ärenden, hvilka i handlingen af den 4 Oktober angifvits såsom blifvande föremål för riksdagens behandling. Den förra af dessa framställningar, är den, som egent-

---

anklagelse mot honom och rådet. I sammanhang härmed gjorde han en mängd anmärkningar mot Stockholms nya privilegier, bl. a. mot det däri förekommande uttrycket, att stadens invånare med ed förbundit sig att aldrig skilja sig från konungen, i det han frågade, om de ej häller skulle göra det, ifall konungen handlade mot sin ed och ville införa katolicismen. Reg.

[1]) De äro i kanten betecknade med ett R, under det riksdagsärendena betecknas med ett *M*.

[2]) Handlingen öfverensstämmer i mycket och delvis punkt för punkt med den af mig förut (Hist. Tidskr. 1884 s. 80) citerade och af Bergman (i Meddelanden från Riksark. VI s. 172) i sammandrag publicerade framställningen *till rådet i Stockholm före riksdagen*, hvilken dock är mindre fullständig och i hvilken ej såsom här skiljes mellan rådsärenden och riksdagsärenden. Af denna öfverensstämmelse bestyrkes min a. st. framstälda konjektur, att den där omtalade handlingen innehöll öfverläggningsämnena för riksdagen, samt framgår dessutom, att de nu framstälda punkterna förut i Stockholm varit föremål för hertigens och rådets öfverläggningar (a. st. s. 84, n. 4). Möjligen har fruktlösheten af dessa gjort, att rådet nu ansett lönlöst att på egen hand försöka några ytterligare invändningar.

[3]) Samma dag gjordes en framställning till ständernas utskickade, men den rörde blott en taxa, som Stockholms stad ville undandraga sig.

ligen är af politiskt intresse och med hvilken vi därför i detta sammanhang hafva att sysselsätta oss [1])

Hertigen förklarar däri, att han gerna såge, om ständerna kunde finna någon annan laglig regent, men framhåller tillika, att han ensam hade rätt att vara riksföreståndare, om konungen var frånvarande och hans lifsarvingar omyndiga, samt meddelar slutligen de vilkor, på hvilka han ville fortfara med regeringen.

Dessa voro följande:

1) att han såsom »förman och hufvud i regeringen» finge fullständig makt att styra riket med rådets »råd och samtycke» samt i enlighet med konungens ed;

2) att han erhölle titel och namn af regent och riksföreståndare, hvilken alla ständer voro skyldiga att i konungens frånvaro i hans stad och ställe visa tillbörlig lydnad;

3) att den katolska gudstjensten på grund af konungens bekräftelse på Upsala mötes beslut helt och hållet afskaffades [2]), och alla katoliker icke blott uteslötos från ämbeten samt förläning eller annat underhåll af statsmedel, utan ock inom sex veckor tvungos att lemna riket;

4) att hertigen finge fullständig dispositionsrätt öfver alla ämbeten, och att alla konungens befallningar från Polen först skulle meddelas honom och rådet, hvarefter hertigen skulle hafva makt att å konungens vägnar förordna om det som befunnes nyttigt för undersåtarne, så att konungen sålunda i enlighet med sin ed måtte styra riket med hertigens och rådets råd;

---

[1]) De i den andra upptagna punkterna liksom åtskilliga, som förekommo i framställningen af den 4 Oktober, men nu uteslötos, äro af stort intresse för förvaltningshistorien och belysa Karls uppfattning af samarbetet mellan regering och folk. Här må dock blott nämnas att, enligt en, adeln mot Sveriges lag utan laga dom tog böter af sina landtbor, hvilket synes hafva varit en följd af den genom Sigismunds privilegier utsträckta rätten till böter. Att döma af en adelns suplik vid riksdagen — hvarom mera nedan — hade dock detta stadgande i privilegierna ej öfveralt tillämpats, ehuru det skett i hertigdömet. Se »Om den svenska högadeln» etc. s. 101 n. För öfrigt synes hela denna framställning blott hafva delgifvits ständerna utan att föranleda någon deras åtgärd, ty riksdagsbeslutet innehåller intet därom. I stället fingo de kommissarier, som med detta sändes till landsorterna, uppdrag att ytterligare förhandla både om dessa punkter och de flesta, som hertigen den 4 Okt. bragt på tal, men som ej inrymts i framställningen den 10 Okt. Karls Reg. d. 30 Okt.

[2]) Därefter följer följande ord: »så väl de personer, som lärare äro ock de där sig uppenbarliga bekänna såsom ock de där med hyckla och dem eller deras personer hjälpa till att styrka och befordra»; men vid de följande bestämmelserna om landsflykt etc. talas blott om »dem som äro af samma lära».

5) att hertigen och rådet i enlighet med 1593 års rättegångsstadga skulle vara högsta instans och vad från dem till konungen ej få ega rum förr än efter dennes hemkomst;

6) att Erik och Arvid Gustafsson Stenbock[1]) samt Klas Flemming måtte kallas till riksdagen och, om de ej kunde tillbörligen försvara sig, straffas; såsom skäl härför anfördes, att de ej hörsammat riksdagskallelseu, att de handlade mot äldre riksdagsbeslut och efter sin egen vilja samt regeringen oåtspord, att de, om också ej med ord, dock genom detta sitt handlingssätt beskylde hertigen och rådet för otrohet mot konungen, ehuru sådant »religionen undantagandes» vore »mot själfva naturen» och ginge riksrådens ära »alt för när», samt att de gjorde detta för att bli ansedda för konungens trognaste män och sålunda få tillfälle att mot välbetänkta och beslutna handlingar söka sin egen »fördel med rikets och dess undersåtars stora skada och förderf och deras egen själs salighets eviga förtappelse»;

7) att alla andra, som utan laga förfall försuttit riksdagen och vägrade att förena sig om ständernas blifvande beslut, hvilka man hoppades skulle lända Gud till ära och konungen till tjenst och behag i alt utom religionen, måtte straffas;

8) samt att hertigen erhölle betalning för sitt omak och för sina förskott till kronan.

Som man ser, innebär denna framställning ett obetingadt vädjande till ständernas dom med afseende på alla de förnämsta tvistefrågorna mellan interimsregeringen och Sigismund. Enligt Karls uppfattning var ett dylikt tillvägagående, såsom vi i det föregående sökt visa, fullkomligt berättigadt, men å andra sidan är det lätt begripligt, att riksråden från sin ståndpunkt ansågo, att riksdagspropositioner af denna beskaffenhet behöft blifva »förbättrade och skäligen förändrade». Återstod nu att se, huru ständerna själfva betraktade saken.

Deras första utlåtanden angående hertigens hemställan afgåfvos gruppvis[2]), och man får af dem en ganska tydlig föreställning om de riktningar, i hvilka de särskilda ståndens meningar rörde sig.

Af adeln, till hvilken vid detta tillfälle icke blott ombuden för krigsbefälet utan ock för meniga krigsfolket slöto sig, finnas icke

[1]) I Knut Perssons annars noggranna redogörelse för dessa punkter nämnes äfven Karl Gustafsson, men hans namn förekommer ej i hertigens proposition i Reg. och bl. Riksdagsacta.

[2]) Se bilagorna.

mindre än fyra dylika »svar» [1]. I dem alla begäres, att hertigen måtte fortfara med regeringen, och utlofvas lydnad, men härvid åberopas konungens uppdrag eller hans fullmakt och regeringsordning, hvarvid dock i tre af svaren (II, III och IV) tillika konungens ed och Sveriges lag uttryckligen angifvas såsom högsta rättesnöre. Med afseende på de nya bestämmmelser, som hertigen ville hafva genomförda vis a vis styrelsens handhafvande (riksföreståndaretiteln, makten öfver rikets ämbeten samt förbud mot att konungen med sina bref förbigick interimsregeringen och mot vad till Polen) innehålla två af svaren (I och III) blott en allmän inkompetensförklaring för adeln — motiverad med dess fåtalighet eller egenskap af undersåtar — att yttra sig därom, hvarför hertigen i dessa frågor hänvisas till konungen. I de båda andra svaren erkännes väl *önskligheten* af att konungen ej med sina bref förbiginge interimsregeringen, men afslås uttryckligen hertigens framställning om upphörande af vadrätten till Polen, och den enda af dessa frågor, med afseende hvarpå adeln visade någon benägenhet, att utan uttryckligt förbehåll af konungens samtycke, gå hertigens önskningar till mötes var den om ämbetsutnämningarna. Därom innehöll nämligen det andra svaret under åberopande af konungens ed och lagen, att hertigen med rådet skulle få sätta två eller flere på förslag, af hvilka konungen sedan egde att utnämna en.

Ehuru hertigen i sin framställning om religionen åberopat Sigismunds försäkring vid kröningen, gick dock, som man lätt finner, hans förslag ut på att inskränka katolikernas frihet ännu mer än som blifvit stadgadt i denna försäkring, hvilken medgaf, att de skulle få vistas i riket så länge de förhöllo sig »roligen», under det att hertigen nu ville att de alla, såväl prester som lekmän, skulle landsförvisas. Emellertid fans redan förut ett stadgande som var strängare än den nämda försäkringen, nämligen den förening om religionen, som ständerna i Upsala 3 dagar före kröningen hade ingått, ty däri stadgades äfven arflöshet såsom straff för den, som afföll eller uppfostrade sina barn till affall från den evangeliska läran, men egendomligt nog var det, såsom vi se, ej till detta stadgande som Karl nu anknöt sitt

[1]) I riksdagskallelsen omnämnes endast krigs*befälet*, men såväl ständernas *slutliga* svar som riksdagsbeslutet omtala ombud för menige krigs*folket* såsom närvarande. Adelns svar II synes väl gifva vid handen att endast befälet bildade en grupp med adeln, men i svar IV säges uttryckligen att i detta svar deltagit *alt* det närvarande *krigsfolket*. Bil. A.

förslag om en skärpning af religionstvånget. Förslaget tillbakavisades emellertid i alla fyra svaren, som endast medgifva katolikernas bestraffning, ifall de lagligen blifvit öfverbevisade om att hafva brutit mot de dem vid kröningen beviljade vilkoren. Dock visar ett af svaren (II), att man inom adeln observerat den ofvan anmärkta skiljaktigheten mellan »föreningen» och försäkringen, ty däri skiljes mellan katoliker i allmänhet, och sådana katoliker som affallit efter kröningen. För de förra skulle nämligen försäkringens fördelaktigare bestämmelser gälla, men de senare skulle beläggas med det »straff och pen», hvartill »meste parten» samtyckte i Upsala.

Endast 3 af svaren (II, III, IV) inlåta sig på frågan om de tre anklagade herrarne och dem som försummat riksdagen. Ett (III) säger därvid blott i allmänhet, att de som ej i enlighet med konungens fullmakt och regeringsordning visat hertigen tillbörlig lydnad skulle stånda laga ansvar. Det samma stadgas i båda de andra om de två Gustafssönerna samt Flemming, och i det ena af dessa (IV) äfven om dem, som försummat riksdagen, men i det andra (II) fälles en förbön för de försumliga på den grund, att de ej såsom vanligt bekommit personliga kallelsebref, hvilket adeln anhåller måtte för framtiden iakttagas.

Endast i två svar (II och IV) beröres hertigens penningeanspråk, och i båda hänvisas han angående denna sak till konungen.

Finge man döma blott af innehållet i dessa svar, vore det ej något tvifvel om, att hos adeln ett säkert stöd varit att påräkna för dem, som ville motsätta sig hertigens förslag. Att *så många* svar uppsattes, synes emellertid visa, att en viss vacklan var rådande inom ståndet, vare sig att svaren äro att anse såsom blotta förslag, framstälda af olika fraktioner, eller de varit verkliga utlåtanden, afgifna i hela ståndets namn, i hvilket fall således adeln skulle nödgats att gång på gång modifiera sina åsigter [1]). Knut Perssons berättelse antyder också, att en del af ståndet varit för hertigen. Han omtalar nämligen, att en Måns Stensson [2]) och några andra yrkat bifall till propositionen,

[1]) Är Knut Perssons uppgift, att adeln ej kunde enas om något gemensamt svar riktig, synes det förra alternativt böra antagas.

[2]) *Fryxell*: Berättelser ur Svenska historien, IV s. 203 skrifver *Mauritz* Stensson (Lejonhufvud) och stöder sig härvid dels på dennes kända tillgifvenhet för

och detta öfverensstämmer också med hvad man från andra håll har sig bekant om åtskilliga adelsmäns åsigter. I alla händelser bestyrka dock dessa svar, att inom ståndet allvarsamma betänkligheter gjorde sig gällande mot att ständerna skulle öfvertaga den roll, som hertigen tillämnade dem.

Stockholms riksdagsmän afgåfvo ett särskildt utlåtande, och såsom man kunde vänta på grund af deras ofvan omtalade instruktion, blef detta ej häller i enlighet med Karls önskningar. De erkänna visserligen hertigen med råds råde såsom en förman i regeringen, men endast i mån af konungens uppdrag; förklara sig för ringa att yttra sig om hans »titels förmering» och låta sin trohetsförsäkran åtföljas af en påminnelse om, att de sjelfva skulle blifva hållna vid lag och privilegier, hvarpå konungen »med ed och löfte» försäkrat dem. I religionsfrågan medgifva de, att alt skulle få afskaffas som stred mot Upsala mötes beslut och konungens försäkring; dock borde det ske »fogligen». Angående alla de andra punkterna förklarade de sig obehöriga att bestämma något, utan hemstälde dem till konungens, hertigens och rådets afgörande. Till sist anmärkte de, att de ej på förhand underrättats om de framstälda punkterna, och uttalade en förhoppning, att deras enfaldiga svar, såsom afgifna på en fri riksdag, ej måtte illa upptagas [1]).

De utlåtanden, som finnas af de öfriga ofrälse — presterna, representanterna för en mängd landsortsstäder och bönderna — [2]) visa däremot, att hertigen hos dessa klasser i allmänhet fann det stöd han hoppats vinna genom sitt vädjande till ständerna. De erkänna honom alla som regent, presterna dock med åberopande af konungens uppdrag, men de öfriga på grund af konungens kröningsed, och bifalla hans vilkor med afseende på titeln, ämbetsutnämningar, (hvarvid borgarnes svar dock är något sväfvande angående den förra, och presternas angående den senare punkten) samt vad till Polen. Förbudet mot att förbigå regeringen upptages väl uttryckligen endast i stadsrepresentanternas svar, men de öfrigas tystnad torde få tolkas såsom samtycke. Hertigens

hertigen, dels på att en afskrift af Knut Perssons berättelse i Acta hist. skall hafva denna läsart. Den enda afskrift af nämnda berättelse, som jag funnit i denna samling, har emellertid *Måns* Stensson.

[1]) Bil. C.

[2]) Bil. B. D. E. Huru stadsrepresentanterna från de landskap, som ej finnas omnämnda i Bil. D., förhållit sig, eller om de ej infunnit sig till riksdagen, känner jag ej.

förslag i religionsfrågan bifölls i alla tre svaren, ehuru med afseende på landsförvisningen presterna begärde, att något längre respittid än sex veckor skulle medgifvas, och borgarnes utlåtande möjligen kan anses något obestämdt. För de tre anklagade herrarne och dem, som försuttit riksdagen, inlade presterna en förbön, men de andra hänsköto deras sak till regeringen. Att hertigen borde hafva ersättning för sitt omak, erkändes i alla tre svaren, men med afseende på medlens anskaffande hänvisade presterna till samtliga ständernas betänkande efter en ytterligare utredning af hertigen och rådet samt möjligen till en underhandling med konungen; borgarne hemstälde frågan till denne, och bönderna lofvade förena sig med de högre ständerna, ehuru de för sin del yrkade på indragning af onyttiga förläningar. Det sistnämnda påyrkades äfven af borgarne, nämligen för att bereda medel till riksskuldens betalande,

Hvilken roll spelade emellertid riksråden under de förhandlingar, som funnit sitt uttryck i de nu anförda svaren eller som af dem föranleddes? Enligt tidens uppfattning borde de hafva uppträdt såsom ständernas själfskrifna ledare; af alla deras politiska traditioner, deras försigtiga skaplynne, ja deras egna ord var det att vänta, att de på sådant sätt skulle sökt utöfva detta sitt ledarekall, att de hos ständerna motarbetat dessa hertigens propositioner, som de ej på egen hand mäktat förhindra. Knut Persson berättar oss imellertid, att de i stället iakttagit en nästan fullständig passivitet; visserligen genom drotsen uppmanat ständerna att »väl betänka hvad för svar som de ville gifva på furstens inlagda punkter», »hvaröfver de själfva vore nogsamt bekymrade», men att de härvid, trots ständernas begäran, ej meddelade sin egen åsigt, hvadan »alltså blef skjutet ifrån rådet till ständerna och åter ifrån ständerna till rådet igen uti några dagar.» [1] Förklaringen till ett så oväntadt uppträdande å herrarnes sida kan endast ligga i den osäkra ställning, hvari de befunno sig till Sigismund i följd af dennes förut visade onåd samt hans tystnad med afseende på riksdagsfrågan. Då de nu ej kunde åberopa sig på hans mening därom, ja ej ens vara vissa på att ej från detta håll mötas med samma ogunst som hittills, äfven om de gjorde sig till kämpar för konungens rättigheter, har an-

[1] Knut Perssons sanningsenlighet i denna punkt kan ej misstänkas, ty på grund af hela syftet med hans berättelse låg det i hans intresse att söka framställa herrarne såsom så ifriga försvarare som möjligt af konungens sak.

tagligen den egendomliga försigtigheten i deras skaplynne tagit den riktningen, att de ryggat tillbaka för den fruktansvärda brytning, hvari de måste råka till hertigen genom att vid riksdagen taga initiativet till öppet motstånd mot hans förslag [1]). Å andra sidan hafva de tydligen ej häller velat understödja dessa förslag, och sålunda blir det ganska förklarligt, att de i det längsta sökte att åt ständerna själfva öfverlemna ansvaret för de beslut som skulle fattas. Men personer i deras ställning, som vid vigtiga politiska kriser ej våga *leda*, blifva lätt i stället *ledda*, och så gick det äfven i detta fall. Presterna hade yrkat på ett gemensamt svar af ständerna (bil. B), *och riksråden blefvo till sist de som nödgades bringa ett sådant till stånd.* [2]). Svaret blef en kompromiss mellan ståndens olika meningar, men det låg i sakens natur, att det härvid ej var den fåtalige och inom sig söndrade adeln, utan de med hvarandra och med hertigen i hufvudsak eniga ofrälse stånden, hvilkas åsigt blef den mest gällande och hvilkas ärenden riksråden sålunda fingo gå. Detta blef altså vinsten af deras passivitet!

Den 17 Oktober framlemnades detta *gemensamma svar*.

I det samma ombedes hertigen att fortfara med regeringen och bifallas hans framstälda vilkor med afseende på riksföreståndaretiteln, förbud mot interimsregeringens förbigående i styrelseärenden samt vad till Polen, hvarvid anföres såsom skäl, att konungen där saknade behöriga rådgifvare i svenska ärenden, dock skulle man i enskilda angelägenheter få vända sig till konungen, blott hans resolutioner ej bragtes till verkställighet med förbigående af hertigen och rådet.

I fråga om religionen och ämbetsutnämningarna beqvämade sig emellertid den ofrälse riksdagsmajoriteten till en eftergift;

---

[1]) Att de gynnat de försök till opposition, som vi funnit bland adeln, kan visserligen vara möjligt, men då måste det hafva skett i sådan hemlighet att ej ens Knut Persson fått kännedom därom. För öfrigt är det nu omöjligt att afgöra, huruvida adelns vacklande hållning i någon mån varit *en följd af* eller *en orsak till* riksrådens passivitet.

[2]) Denna uppgift stöder sig på hertigens bestämda utsago till Sigismund. Visserligen var hans afsigt därmed att öfvertyga denne om herrarnes andel i Söderköpings beslut, men det är ej möjligt, att han kunnat våga en uppenbar osanning angående en sak, som då måste hafva varit allmänt känd. Den 15 Februari 1597 skref han nämligen, att riksråden »varit själfva de samme, (som) förbemälte Söderköpings beslut *fattat och sammandragit hafva, förrän vi något däraf visste på hvad sätt det skulle stäldt varda*». Då detta yttrande tydligen ej kan afse den slutliga redaktionen af beslutet, som skedde i hertigens eget kansli, måste det hänföras till ständernas gemensamma svar, hvilket, som vi få se, helt och hållet låg till grund för nämda beslut.

med afseende på den förra frågan fasthåller nämligen det gemensamma svaret vid konungens kröningshandling såsom uteslutande norm. I följd däraf föreskrefs, å ena sidan att alla katolska kyrkor, hvari äfven Vadstena kloster inbegreps, skulle afskaffas samt katoliker ej få vara ämbetsmän eller hafva underhåll af staten, men å andra sidan att katolska lekmän skulle fortfarande få åtnjuta medborgarerätt så länge de förhöllo sig »roligen». Med afseende på de katolska presterna bifölls dock hertigens yrkande, att de skulle inom sex veckor landsförvisas, men detta sökte man förlika med kröningshandlingens stadganden genom den kategoriska förklaringen, att de alla »hafva hållit sig oroliga».

I hufvudsak hade således adeln och Stockholms riksdagsmän med afseende på denna punkt genomdrifvit sin mening. Däremot fick frågan om ämbetsmännen en lösning, som ej öfverensstämde med något af de särskilda svaren, ehuru den i någon mån närmade sig adelns andra. Rätten att utnämna ämbetsmän öfverlemnades nämligen hvarken helt och hållet åt hertigen eller konungen, utan man återupplifvade med afseende på »riksens förnämliga ämbeten» landslagens annars vid denna tid i allmänhet antiqverade stadgande om lagmans- och häradshöfdingeval, att nämligen undersåtarne i den landsände, där ämbetsmännen behöfdes, skulle sätta tre på förslag och konungen däraf utnämna en; gjorde han ej detta, ehuru han mot de föreslagna saknade skäliga insagor, skulle en af dessa utnämnas af regeringen. De öfriga ämbetena i riket skulle åter tillsättas af hertigen med råd och samtycke af *rådet och flere de förnämste ständer, som det kan vederkomma*, men hertigen skulle ej utan laga skäl få afsätta de ämbetsmän, som konungen utnämt.

Med afseende på de tre anklagade herrarne blef presternas utlåtande det bestämmande, i det ständerna bådo hertigen förlåta hvad dessa herrar hittills gjort honom emot, och med afseende på dem, som försuttit riksdagen, uttalade ständerna sin förhoppning, att skälet härtill ej vore någon otrygghet eller olydnad, men vare sig några frånvarande eller närvarande ej kunde förebära rättmätiga skäl mot ständernas beslut och det oaktadt ej ville underkasta sig det samma, skulle de hållas för rikets oroliga och afsöndrade lemmar, och om de beklädde rikets höga ämbeten, skulle ständerna, »efter som de samteligen funne tillbörligt och skäligt vara», hjälpa till att minska och förkorta deras myndighet. Med afseende på hertigens penningeanspråk

hänvisades till konungen, men ständerna förklara de sig gerna vilja råda och styrka till att hans begäran måtte bifallas.

Slutligen innehåller svaret det bekanta förslaget om en kombination mellan landskapsmöten och riksdagen. Något uppslag härtill finnes ej i de särskilda svaren, såvida ej Stockholmsombudens klagomål öfver att de ej förut fått del af riksdagsärendena skulle kunna anses såsom ett sådant [1]).

Redan innan detta svar tillstälts hertigen, var denne färdig med en ny framställning till ständerna, i hvilken han särskildt yrkade landsförvisning för dem, som *hädanefter* affölle från den augsburgiska läran och evangelii sanning, men på samma gång uttryckligen föreslog upphäfvandet af det 1594 stadgade arflöshetsstraffet för affall [2]). Dessutom begärde han, att ständerna nu ville »samsätta sig att blifva vid Upsala mötes beslut, deras ed och konungens försäkran, aktandes att de komma öfverens med salig konung Göstafs testamente, däruti förmält varder, att vid alt det goda, H. K. M:ts efterkommande arfvingar skola hafva i detta och det tillkommande lifvet, skola de aldrig vika från den rena läran». Som man ser kommer detta förslag mycket nära den redan påpekade konseqvensen af Karls politiska system, att kränkandet af den protestantiska samhällsordningen borde medföra tronens förlust [3]). Han utdrog den dock ej, utan sökte nu tvärtom finna en utväg att med bibehållande af sin ståndpunkt undgå den samma, i det han tillika föreslog, å ena sidan att ständerna skulle förklara, det de oryggligt ville blifva vid den trohet, de voro skyldiga konungen, och ej tillräkna honom, utan papisternas stämplingar de hittills begångna felstegen, men å andra sidan att de skulle förbinda sig att ej för framtiden låta någon konung, som vore uppfostrad i katolicismen (»såsom befruktandes är med K. M:ts söner») eller annan villfarande lära, komma till regementet, förr än han afgifvit en försäkran både om religionen och annat, som af ålder varit vanligt. Huruvida denna skrifvelse verkligen meddelades ständerna, är emellertid ej klart [4]); bland riksdagshandlingarne finnes ej något utlå-

---

[1]) Riksdagsacta. I H. S. H. X. ss. 14—23 finnes denna handling tämligen noggrant och i allmänhet ord för ord återgifven.

[2]) Se Norlin a a. s. 114.

[3]) Se ofvan s. 27 n. 1.

[4]) Dess rubrik i Reg. lyder: »Detta efterskrifna behöfves att gifva ständerna tillkänna, när de sig uppå de förra punkter, som innelagda äro, förklarat hafva, af Söderköping den 16 Oktober.»

tande med anledning däraf, och hertigen återkom ej därtill i sitt strax därpå afgifna svar[1]) på ständernas gemensamma skrifvelse. Möjligen har dennas bristande tillmötesgående med afseende på religionsfrågan öfvertygat honom om lönlösheten af att nu söka gå ännu längre i denna sak. Vi skola dock finna, att de åsigter han uttalade i denna framställning kanske ej blefvo alldeles utan betydelse för det slutliga resultatet af förhandlingarne.

I det nämda svaret förklarade nu hertigen, att han var »alldeles väl tillfreds» med ständernas betänkande om regeringen, enligt hvilket de skulle honom »vid den titel riksens föreståndare nämna och kalla»[2]), hvarför han lofvade att fortfarande förestå styrelsen med R. råds råd och i enlighet med Sveriges lag, konungens ed och »välfångna skäliga privilegier». Med afseende på Flemming och Gustafssönerna förklarade han sig villig att hörsamma ständernas förbön, men fordrade i sådant fall, för sitt eget ryktes skull, att de nämde herrarne skulle underkasta sig lagligt förhör, hvarjämte han yrkade att de skulle förklara sig angående riksdagens beslut. Religionsfrågan återförvisade han däremot till förnyad behandling på grund af de faror, som katolikers vistelse i landet kunde medföra ej blott för hans person, utan ock för hela riket. Dock medgaf han nu, att respittiden för de stillsamma katolikerna fick utsträckas till ett år, men angående dem, som förhållit sig oroligt, »hvilket mesta parten af det partiet gjort», yrkade han fortfarande att de inom 6 veckor skulle förvisas, samt fordrade dessutom, att alla genom katoliker utförda regeringsåtgärder skulle blifva ogiltiga.

Om de förhandlingar, som detta svar antagligen framkallat, lemna oss både urkunder och samtida berättelser ingen upplysning. Hvad vi känna är blott det slutliga resultatet, hvilket föreligger i tvänne handlingar: *riksdagsbeslutet* af den 22 Oktober och en *ständernas förening om religionen*, daterad föregående dag[3]).

Om det förra uppger Knut Persson, att hertigen lät »sammansätta» det, hvilket väl betyder att slutredaktionen skedde i hans kansli, och att han i det »burspråk», han efter dess underskrifvande höll på stadens torg, själf erkände att han däri

[1]) Intaget i Reg. mellan den 19 och 21 Oktober.

[2]) Knut Perssons uppgift att hertigen ej var nöjd med ständernas svar om regeringen motsäges sålunda af Karls egna ord. Däremot uttalade han missnöje öfver att svaret tagit så lång tid.

[3]) De äro båda tryckta hos Stjernman, ss. 432 o. f.

upptagit vissa punkter utöfver ständernas gemensamma svar. Jämför man nu dessa handlingar (beslutet och svaret) med hvarandra så visar det sig att beslutet *i allmänhet är ett ordagrant upprepande af svaret,* dock med följande uteslutningar: 1) att de anklagade herrarne ej alls omnämnas däri — ehuru stadgandet om dem, som ej ville rätta sig efter beslutet, är intaget — samt 2) att ständernas svar om hertigens kronofordringar och 3) deras förslag om riksdagarnes framtida ordnande likaledes utelemnats. De tillagda punkterna visa sig vara följande:

1) en inledning, hvari redogöres för orsakerna till riksdagens hållande — nämligen att, då konungen icke »kunnat och täckts» så fullkomligt, som bort ske, beställa om regeringen, hade ständerna nödgats sammankomma för att upprätthålla inre fred, så att den nyss vunna utländska »med god ordning, lag, rätt och rättvisas styrkande rätteligen måtte kunna brukas» —;

2) en högtidlig trohetsförsäkran af ständerna till Sigismund, åtföljd af en påminnelse om dennes förpligtelser;

3) en förbindelse af hertigen att styra riket i enlighet med Upsala mötes beslut, rikets lag, ständernas privilegier, konungens ed och skriftliga försäkran vid kröningen samt »med riksens råds råde», som riksråden fritt och utan misshag skulle få meddela och hvarförutan hertigen »i vigtiga saker och det som riket och regeringen kan angå» ej skulle företaga något [1]); samt

4) stränga bestämmelser mot affall från beslutet.

Det visar sig sålunda, att *riksdagsbeslutet och ständernas utlåtande af den 17 Okt. i allmänhet sammanfalla* och att den olikhet, som åstadkoms genom hertigens tillägg, ej kan sägas hafva varit af materiell art utom möjligen hvad angår den särskilda trohetsförsäkringen till konungen [2]), hvari man torde vara berättigad att se ett slags genomförande af hertigens den 16 Oktober framstälda förslag om en dylik. Dock är härvid att märka, att de i detta förslag förekommande uttryck, hvilka berörde Sigismunds och hans ätts rättigheter till den svenska kronan, nu utbytts mot den i formen mindre sårande reservationen: »otviflandes att H. K. M. obrottsligen håller hvad H. K. M.

[1]) Rådets *samtycke* omtalas ej på annat sätt, än att hvad som med dess och hertigens råd blifvit *samtyckt,* det skulle hertigen och riksråden samtligen försvara.

[2]) Bestämmelserna mot affall från beslutet, huru ödesdigra de än blefvo, kunna nämligen anses blott såsom en naturlig konseqvens af bestämmelserna mot att ej underkasta sig det samma.

Sveriges rikes ständer i sin kungliga kröning däremot lofvat och tillsagt».

Af det nu anförda framgår, att med afseende på den omtvistade punkten om religionen *ständernas* mening blef bestämmande för *riksdagsbeslutet* och att sålunda katolska lekmän, som förhöllo sig »roligen», skulle i enlighet med konungens försäkring få vistas i landet samt endast de katolska presterna landsförvisas, och detta blott på grund däraf att de förhållit sig oroligt. Att hertigens afvikande mening dock ej utan vidare lemnats opåaktad, framgår af den andra anförda handlingen: *föreningen om religionen.*

Vi hafva sett, huru både i ett af adelns svar och i hertigens framställning af den 16 Oktober fråga varit om särskilda straffbestämmelser för *affall* — vid sidan af dem mot katoliker i allmänhet. Denna tanke genomfördes nu i den nämda föreningen på ett sådant sätt, att ständerna, utan att *formelt* frångå de nyss anförda genom riksdagsbeslutet bekräftade medgifvandena åt katolikerne, kunde i väsentlig mån tillmötesgå hertigens önskningar. I föreningen förklarades nämligen, att den rätt att vistas i riket och där njuta lag och privilegier, som Sigismunds försäkring tillerkänt katoliker, så länge de förhöllo sig roligen, endast skulle gälla och *varit ämnad* att gälla *dem*, som vid tiden för kröningen veterligen voro katoliker — hvilka nu till yttermera visso uppräknas — hvarför alla, som efter denna händelse affallit eller komme att affalla till någon främmande »bilära», befordrade sådans spridning i riket eller däri uppfostrade sina barn, skulle mista sitt arf och landsförvisas.

På grund häraf synes man berättigad att påstå, det slutligen en kompromiss kom till stånd mellan hertigens och ständernas olika åsigter i religionsfrågan, i det den förre — genom att godkänna riksdagsbeslutet — afstod från sitt ursprungliga yrkande på landsflykt för *alla* katoliker, och de senare, genom »föreningen», medgåfvo detta straffs tillämpning på dem, som affallit eller afföllo efter kröningen [1]). Att de därvid gingo ännu

[1]) Min tolkning af 1595 års riksdagsbeslut och förening, enligt hvilken de ej stå i strid med hvarandra, öfverensstämmer ej med Säves och Norlins uppfattning. Den senare har dock i en rättelse till sitt arbete medgifvit såsom en *möjlighet*, att de båda handlingar låta förena sig med hvarandra. men bestrider dock *sannolikheten* däraf. Det skäl han anför härvid är dock fullkomligt ohållbart, ty naturligtvis måste en *allmän* regel kunna inskränkas genom en närmare tolkning af dess mening. Egendomligt är visserligen, att föreningen ej synes

längre, än hertigen ansett nödigt, i det de äfven stadgade arflöshetsstraff, har antagligen sin grund däri, att de själfva ville, att denna förening blott skulle anses såsom en bekräftelse på den af 1594, och en sådan uppfattning skulle tydligen saknat all rimlighet, om man nu uteslutit den sistnämda föreningens mest väsentliga bestämmelse. Genom Söderköpings riksdag har således åstadkommits en skärpning af religionstvånget utöfver hvad Sigismunds försäkring *behöfde* innebära och säkerligen äfven utöfver hvad han vid dess afgifvande trodde åsyftas, men å andra sidan har också därigenom den motsägelse häfts, som onekligen förefans mellan denna försäkring och ständernas 3 dagar äldre förening om religionen.

Med afseende på en af de i föreningen omnämde katolikerne nämligen Erik Brahe ämnade rådet af hertigen och ständerna begära att ett undantag skulle göras från det allmänna förbudet mot att katoliker skulle få brukas i rikets tjänst [1]), men denna tanke uppgafs, sedan Brahe underrättat, att han ämnade lemna Sverige. Herrarne befarade nämligen då, att ett sådant under konungens frånvaro till hans förmån fattadt beslut kunde blifva honom till skada i utlandet [2]). Genom Söderköpings riksdagsbeslut, men också *först genom detta* kan sålunda Erik Brahe sägas hafva blifvit *afsatt* från sitt ståthållareskap [3]), och han har nu

hafva efter riksdagen upplästs i landsorterna (se instr. för kommissarien Reg. den 30 Okt.) men att den ej varit ett blott förslag, utan verkligen antagits på riksdagen, framgår af påskrifterna på tvänne kopior däraf bl. Riksdagsacta. Den ena lyder nämligen: »Hvilket H. F. N. hertig Karl nu hafver bekräftigat», och den andra: »Copia af det vitesbref, som på riksdagen af menige ständer samtyckt och bejakadt vardt på religionens förening an. 1595». Hvad som förefaller besynnerligt är emellertid, att de svenska katolikerna 1594 ej skulle varit flere än de uppräknade eller 12, och att bland dessa ej nämnas en Peder Rasmusson (se Loenbom Hist. Märkv. II s. 127) och Andreas Menzelius (se. Hist. Tidskr. 1884 s. 28 n. 7. Den sistnämde kan dock hafva varit prest, i hvilket fall præfectus ej skulle betyda fogde utan vara liktydigt med præpositus). Denna svårighet skulle dock kunna lösas genom antagandet, att de afskrifter, som kommit till efterverlden, i denna punkt varit ofullständiga, och detta bestyrkes däraf, att Vervings redogörelse för föreningen tydligen är grundad på en variant, som upptagit andra namn.

[1]) Koncept till en böneskrift härom bl. Acta hist. Bland de skäl, rådet ämnade anföra, var äfven att Brahe af Johan insatts i rådet. Jämf. Hist. Tidskr. 1884 s. 22 n. 1.

[2]) Erik Sparre till Erik Brahe den 17 Juni 1596. Se ofvan s. 31, n. 2.

[3]) Att han själf så uppfattade beslutet synes framgå af ett hans bref den 20 Maj 1596, hvari han beklagade sig för Erik Sparre öfver, huru i detta beslut blifvit med honom »procederet» »oansedt slägt och börds pligt, ja och gifne hand, löfte och tillsägelse förutan någon förtjenst, förskyllan och försyn» (Orig. bland Biographica Riksark.).

jämväl mistat åtskilliga af sina förläningar.[1]) Hans afsigt att lemna riket kom dock ännu ej till utförande.

Redan den 2 och 3 November befalde hertigen borgerskapet och ståthållaren i Stockholm (Ryning) att bringa besluten om den katolska gudstjensten och de katolska presterna till utförande. De sistnämnda begåfvo sig också i slutet af året eller början af det nästa till Polen öfver Finland, och till det sist nämda landet funno också åtskilliga katolska lekmän nu säkrast att begifva sig.[2]) Med afseende på Vadstena kloster genomfördes beslutet såsom bekant af hertigen själf kort efter riksdagen. Ärkebiskopens åtgärder mot katolicismens lemningar bland folket under hans nu företagna visitationsresa äro tillräckligt kända för att här ytterligare behöfva skildras.

Det är redan anmärkt, att riksdagsbeslutet ej innehöll något om den ekonomiska frågan. Knut Persson berättar emellertid, att hertigen i det tal, som han höll till menigheten strax efter beslutets förseglande, genomdref beviljandet af en gärd, hvilket säkerligen också är fullt riktigt. Detta kan däremot ej vara fallet med hans insinuation, att hertigen skulle egenmäktigt uppgjort ordningen för gärden och därigenom utkräft mer än ständerna ämnat, ty då skulle svårligen Karl, vädjande till Stockholms egna riksdagsmän, kunnat i en skrifvelse till denna stad

[1]) Nämligen hans personliga, hvilka väl vore att anse såsom lönen för hans hittills innehafda ämbete. Däremot drabbade ej indragningen grefskapet utom staden Gamla Lödöse, hvars egenskap af grefskapsbesittning dock synes hafva varit omtvistad. Indragningen beklagades af Erik Sparre (i hans föreg. s. n. 2 citerade bref) och han hoppades kunna utverka en ändring hos hertigen åtminstone med afseende på hvad som var »ärftligt» (Lödöse), ty dess indragning stred mot kröningshandlingen. Det vill också synas, att Sparre bedt Axel Lejonhufvud söka förmå hertigen att gifva Brahe något underhåll (bland Acta hist. finnes ett koncept, dat. 5 Juli 96, af detta innehåll, som antagligen är från Sparre, emedan Brahe af brefskrifvaren kallas svåger). Härmed förtjenar att jämföras ett egendomligt yttrande af Sparre i det ofvan citerade brefvet. »Mais Dieu pardon à ces le conte qui fut aussj avareux sans respect demander ou prendre, malgre du roy, les benefices par luy donné(s) à vous son propre cousin et buon amy come le mesme conte de sa part s'a monstré tousiours de vouloir estre avec les paroles». Möjligen är den ifrågavarande grefven just Lejonhufvud, som således skulle erhållit Brahes förläningar. Under loppet af år 1596 har hertigen gjort ett försök att indraga själfva grefskapet, dock ej egentligen på grund af den religiösa olikheten (ehuru äfven denna omnämnes) utan emedan Brahe var »med hordomslast icke en utan många resor med befunnen». Återkallelsebrefvet, hvarur det anförda uttrycket är hemtadt, är ställdt till bönderna i grefskapet och skulle gälla, tills Brahe stått till rätta inför hertigen och rådet. Brefvet är dateradt Örebro den 27 Oktober, men intaget i Reg. på Mars månad, hvilket tydligen är det riktiga. Brahe fortfor dock det oaktadt att innehafva grefskapet (utom Lödöse), såsom ses af den anförda brefväxlingen mellan honom och Sparre samt jämväl af ett bref från Karl den 27 Mars 1600.

[2]) Verving a a I s. 293.

(d. 28 Mars 1596) påstå, att nämnda ordning författats med rådets samtycke och rättats af de närvarande ständerna. För öfrigt blef denna ordning understäld landskapsmenigheternas pröfning, när dessas bekräftelse inhemtades på själfva riksdagsbeslutet.[1])

Härmed har jag framlagt hvad jag funnit källorna gifva vid handen med afseende på *förhandlingarna*[2]) och de *speciella besluten* vid detta möte. Hvad det *allmänna resultatet* däraf angår har jag ej något egentligt nytt att anföra. Det inflytande, som Söderköpings riksdag utöfvat på vårt fäderneslands öden, har varit alt för genomgripande, för att ej efterverlden skulle förstått dess hufvudsakliga betydelse: att hafva häfdat vårt lands nationella självständighet, ordningen och enheten i dess förvaltning samt dess protestantiska tro, men på samma gång också flyttat striden mellan Sigismund ock hans folk utom den formella rättens råmärken.

Däremot har en del samtida i det längsta sökt tillsluta sina ögon för detta sistnämda förhållande. I första rummet gäller detta om medlemmarne af det egentliga rådspartiet, och i själfva verket var detta ganska naturligt. Om nämligen i följd af riksdagsbeslutet en revolutionär författningskamp komme att uppstå, då kunde tydligen dessa herrar ej undgå att därunder taga parti antingen för konungen eller hertigen, eller med andra ord att till förmån för en sak, som i intetdera fallet var deras egen, utsätta sig för de faror, som åtfölja ett inbördes krig, och dessa faror voro nu ännu större än förut, ty före riksdagen hade endast en anslutning till hertigen kunnat medföra *juridiskt* ansvar, men nu bildade riksdagsbeslutets slutord, hvarigenom de, som afföllo från

¹) Reg. d. 30 Oct. 1595.

²) Nämnas må dock, att bland Acta ang. Ridderskapet och Adeln (Riksark.) finnes i åtskilliga exemplar en böneskrift från adeln till hertigen »belangande några punkter, som i lika måtto tillförene i den kungliga kröning, i Upsala senast skedde, äro blifne i underdånighet berörde», och denna öfverlemnades enligt en anteckning å ett af exemplaren till hertigen den 30 Oktober genom Gustaf Banér, »efter deras begäran».

De märkligaste punkterna äro: eftergift af de 2 årliga hästarne och hvar tredje års konungshästarne; att adeln, »enligt Kongl. Maj:ts nådiga tillåtelse», skulle få uppbära alla kungliga sakören af sina landtbönder; att adelsmans landtbönder inom gref- och friherreskap samt förläning ej skulle behöfva utgöra skjutsfärder och gärder till förläningstagarne, på det ej den ena adelsmannen måtte synas skatta till en annan; att adelns landtbönder, efter Gud nu gifvit fred, måtte få åtnjuta sina gamla friheter, »efter som de det i Upsala uti den sista konungs kröning nödtorftligen i underdånighet hafva begärt, förklarat och med god grund och skäl nogsamt bevist. Jämför »Om den svenska högadeln» etc. ss. 98 och följ. Antagligen har denna framställning ej ledt till något resultat.

det samma, förklarades för »Kongl. Maj:ts orätträdiga och rikets upproriska och otrogna män och fäderneslandets förderfvare», ett sanskyldigt »foglanät» kring deltagarne i riksdagen. Också finner man rådsherrarne söka göra gällande, det ständerna ej gått utom författningen och således ej gifvit konungen något som hälst skäl till brytning med sina undersåtar, hvilken uppfattning de motivera därmed, att beslutet ej innehöll något annat än ett upprepande af hvad som redan fans stadgadt i äldre gällande lagar.[1]) Att om möjligt kringgå svårigheter och att så länge som möjligt uppskjuta en oundviklig kris låg i hög grad i dessa herrars skaplynne, och när de under riksdagen — utan tvifvel för att för tillfället undslippa faran af en brytning med hertigen — på sätt som vi i det föregående sett själfva medverkade till riksdagsbeslutets tillkomst, var det säkerligen också med de nu anförda skälen, som de för sig själfva försvarade sitt handlingssätt. Huru svag den grund var, på hvilken de härvid bygde, visade sig dock, då omsider Sigismunds svar på underrättelsen om riksdagens sammankallande. ankom den 4 November, ty denne befalde däri, att riksdagen skulle »blifva alldeles afskaffad», och »*protesterade*» i annat fall mot de därpå fattade besluten, förklarande dem »ogilla och alldeles tillintetgjorda», så att han skulle vara ursäktad för hela verlden, om han nödgades gripa till tjenliga medel för att försvara sin myndighet emot dess »förkränkare».[2])

[1]) Till bevis härför får jag hänvisa till åtskilliga offentliga skrifvelser från rådet, hvilka meddelas i det följande. Följande uttalande af E. Sparre i ett bref af *förtrolig* natur (det ofvan ss. 31, 47 citerade till E. Brahe) är emellertid äfven i hög grad karaktäristiskt: »Hvad nu själfva handeln och beslutet belangar, som i Söderköping gjordt är, vet jag intet mera nu att svara till, utan begär allenast, att min Broder vill komma ihåg det trogna och rättrådiga hjärta och uppsåt, som jag med flere hafva haft och ännu hafva till K. M. och hvad en part för K. M. gjort och lidit hafva; därnäst såsom en trogen, rättrådig svensk man, det m. B. alltid hafver varit (de politicis talar jag och ej om religionen) betänka och öfverväga *H. K. M:s såsom ock undersåtarnes ed och försäkring samt Sveriges beskrifne lag, gamla och nya laga stadgar och arfföreningen*, hinc inde omsider denna närvarande och den näst föregående tid och lägenhet, hvilken man väl hade måst önska vara annorlunda; in summa som det gamla ordspråket lyder: qvis, qvid, cur, qvomodo, qvando, så skall m. B. efter sitt välgåfvade förstånd för sig själf finna mera besked och förklaring än han af mig eller andra snarligen eller i en hast kunde förmoda. Förfarenheten på gammalt och nytt gör ock sitt därtill, alldenstund det går så till i verldsliga saker, särdeles i regementet, såsom i comedien: res semper sunt eædem, personæ mutantur; fato omnia fiunt ubi negliguntur consilia.

[2]) Brefvet har jag ej återfunnit, men dess innehåll refereras i hertigens och rådets svar, hvari äfven uppges både dess ankomstdag och att det var dateradt Krakau den 28 September.

Huru mycket än en dylik skrifvelse må hafva kunnat inverka på riksdagens gång, om den ankommit i tid, så blef den dock nu kraftlös. Att hertigen i följd däraf skulle frivilligt uppgifva den fördel han erhållit genom riksdagsbeslutet, var nog ej ens värdt att ifrågasätta, och dessutom hade antagligen större delen af ständerna lemnat Söderköping, när brefvet ankom, ehuru hertigen och rådet ännu voro qvar. För riksråden återstod därför knappast något annat än att försöka, om ej konungen kunde omvändas till deras egen optimistiska uppfattning af hvad som passerat. Detta är också tydligen syftet med det svar på hans skrifvelse, som de den 7 November uppsatte i Söderköping, men som sedermera en del af dem i samråd med hertigen något förändrade i Vadstena, innan det jemte hertigens svar på konungens bref afsändes till Polen med Karls tjänare Mårten Kerner.[1])

Till en början uttala de i denna skrifvelse sin ledsnad öfver att konungens *bref ej förr hade ankommit*, påminna om, att de i god tid underrättat om riksdagskallelsen, samt genom Ardzhiofski skrifvit, att de för sin del gerna sett att riksdagen måtte »blifva till baka», men försäkra tillika, att den »icke stod till att undvika», och att de icke »utan efter mycket betänkande och öfvervägande» samtyckt därtill. De beklaga sig nu öfver konungens »häftiga och endels onådiga skrifvelse», genom hvilken de, innan konungen ännu »rätteligen förnummit, hvad här handladt och beslutadt var», blifvit beskylda för att vilja förkränka hans myndighet, då de däremot för konungens bästa utstått och ännu dagligen måste utstå »stor möda och arbete». Hvad riksdagen angick kunde den »med rätta icke uttydas vara konungens höghet eller rättighet uti någon måtto förnär, utan hållen efter detta rikes gamla och lofliga sedvana och rätt», och om konungen ville betänka alla saker efter sitt höga förstånd och såsom en infödd svensk konung, i stället för att lyssna till rådets och rikets ovänner, och om han såsom »en svuren trygger och trogen konung» ville eftersträfva inländsk fred, enighet och inbördes rolighet (»däruppå ock all denna riksdags förhandling och beslut länder») så

[1]) Bland Acta hist. finnes en afskrift af detta bref dat. den 7 Nov. Uppgifterna om dess förändrande i Vadstena äro hemtade ur ett bref från några riksråd af den 13 Dec. (Orig. i samma saml.) Däri säga herrarne, att de hällre velat att »någon svensk af adel» skulle användts till beskickningen i stället för Kerner. När denne afgick vet jag ej, men den 13 Dec. hade det ej skett, emedan det förändrade exemplaret af rådets bref till konungen då sändes de riksråd, som ej voro med i Vadstena, till försegling. Om afskriften bl. Acta hist. återger den ursprungliga eller den förändrade lydelsen, måste, oaktadt dat., lemnas oafgjordt.

skulle han finna, att de ej samtyckt till något som vore stridande mot hans höghet och hans och deras ed, och om riket blefve regeradt efter beslutets bokstafliga lydelse, så skulle konungen och hans arfvingar däraf hafva mera gagn och välbehag äro orätträdighet — »religionssakerna undantagandes, hvilka, efter de äro åtskilda och förbetingade här i riket, tillika(!) icke vara kunna, så framt inbördes enighet skall blifva varaktig och oroligbet förekommas, där fördärf och undergång af förorsakas, som många exempel utvisa». På det i konungens bref framstälda påståendet, att hertig Karl i sitt »reversal» lofvat att ej hålla någon riksdag i konungens frånvaro,[1]) svarade de, att hertigen alldeles nekade, att något sådant förbud stod i reversalet, och de intygade också, att sanningen häraf »någorlunda» utvisades af den kopia af reversalet, som de själfva sett.

Oaktadt hertigen, som vi sett, möjligen inverkat på detta brefs slutliga lydelse, röjer sig dock däri en helt annan önskan att förmedla och framför alt undvika utmaningar än i hertigens eget svar till konungen.[2]) *Han* förnekade ej att rätten kunde anses kränkt, men kastade anklagelsen därför tillbaka från sig och rådet på konungen och stack ej häller under stolen med de möjliga följderna däraf. »Men vi förnimme väl» — skrifver han nämligen, sedan äfven han förut påmint om, att konungen i »laglig» tid underrättats om riksdagen — »vi förnimma väl, att den ovilja E. K. M. hafver fått till oss och riksens råd ... förorsakar sig icke af förbemälte riksdag och samqväm ... utan förnämligen därutaf, att vi ifrån E. K. M:ts regementes första begynnelse icke hafva velat samtycka med E. K. M. uti religionen och tillstädja, att den påfviska villfarande lära och dess medföljande ok, som vi Gud dess lof en gång här i riket hafva frånskilt och afskuddat, skulle åter på nytt vedertagen varda emot E. K. M:ts löfte, som E. K. M. gjorde, förr än E. K. M. första resan drog hädan af riket till sitt valrike Polland,[3]) så väl som ock förr än E. K. M. begaf sig dädan och hit till sitt arfrike tillbaka igen»,[4]) och slutligen vid kröningen. Därför aktade han ej att han med

---

[1]) Att detta påstående var falskt, ses af min afh. »Om den svenska högadeln» etc. sid. 129.

[2]) I Reg. den 14 November.

[3]) D. v. s. genom Kalmare stadgar (hvilka Karl således nu tillerkänner en viss giltighet, jämför om denna fråga Hist. Tidskr. 1884, s. 17).

[4]) Härmed måste åsyftas den förbindelse som han sommaren 1593 sände till Sverige med Gustaf Brahe. Jämför »Om den svenska högadeln» etc. sid. 51 och 52.

anledning häraf blef föremål för förtal, »förty därutinnan kunna vi E. K. M. ingen hörsamhet och lydnad bevisa». På konungens beskyllning, att han trängt sig in i regeringen, svarade han, att både han och rådet gerna skulle velat vara förskonade därifrån, och slutligen förklarade han, att, om Sigismund verkligen ämnade hålla mötets beslut för ogildt och kraftlöst, så gjorde han i och med det samma ständernas därigenom förnyade trohetsförsäkran ogill och kraftlös, ett hot, som vid första påseendet kan förefalla tämligen meningslöst, men som finner sin förklaring uti hertigens egendomliga uppfattning af sambandet mellan Sveriges protestantiska samhällsordning — som genom riksdagen hade blifvit befästad — och Vasaättlingarnes dynastiska rättigheter[1]).

I bref till riksråden angående Sigismunds protest utvecklade han ännu tydligare sin mening härmed; han förklarar nämligen här, att tillintetgörandet af riksdagsbeslutets giltighet skulle lända konungen och hans efterkommande till största skada, ty därigenom tillintetgjordes ock »arfföreningen på successionen till riksens regering», Gustaf I:s testamente, konungens egen försäkring, »så ock den rättrådighet, trygghet och trohet däruppå följer, den menige Sveriges rikes ständer H. K. M. tillförene tillsagt hafva, hvilket de ock nu i Söderköping yttermera med bref och segel bekräftat». Han hoppades visserligen, att konungen skulle taga saken i bättre betänkande, men efter »en sådan protestation» var »hit till oss och riksens ständer» utgången, ansåg han rådligt, att *en ny försäkran* affordrades konungen[2]) både om religionen och annat, innan denne »begifver sig på någon resa hit», ty ehuru han ej förmodade, att konungen skulle företaga något i strid med sin ed, så kunde dock Sigismund, »huru from H. M. till natur och sinne kan vara», af de påfviske, särskildt de svenske affällingarne, »hvilkas hop sig dagligen förmerar för de mångfaldiga löften och tillsägelser som dem ske kan», förledas till något för både honom själf och riket skadligt, om han ej i tid varnades, och då blefve »den sedermere villa värre än den första», hvarför hertigen nu begärde att rådet ville taga denna sak i öfvervägande[3]) Ett svar härpå finnes i behåll från Ture Bjelke. Under före-

[1]) Jämf. ofvan s. 25.
[2]) »att vi någorledes måtte vara af K. M. försäkrade.»
[3]) Reg. den 13 Januari 1596 samt orig. bl. Acta hist. af d. 14. Brefvet är ställdt till Ture Bjelke, men af innehållet synes att det angick hela rådet. Antagligen sändes likalydande till de öfriga riksråden; ty Verving omtalar ett bref af samma innehåll och datum till Sten Banér, I. s. 293.

vändning att det skulle draga för långt ut på tiden, om riksråden, som då voro skingrade i landsorterna, skulle vara med om att ytterligare »med bud och bref beskicka H. M.», afböjer Bjelke detta och föreslår i stället, att hertigen blott i sitt namn skulle göra konungen» en trogen påminnelse och förmaning». För öfrigt sökte Bjelke trösta sig och hertigen med att, då konungen af deras svar på protesten finge se, att intet förehafts på riksdagen, som ej »komme öfverens med Sveriges lag, H. K. M:ts egen ed, försäkring, löfte och tillsägelse», skulle han låta sig nöja med denna »ursäkt och förklaring, oansedt huru andra vrångvise henne uttyda vele» [1]). För tillfället lät Karl härvid bero, men hans bref hade emellertid tydligt nog förebådat att, om detta hopp kom på skam och konungen vidblef sin protest, ämnade hertigen däraf låta drifva sig till ytterligare kraftåtgärder; af Bjelkes svar hör man åter, att riksråden ej önskade följa honom längre på denna väg. I själfva verket blef också, trots all riksrådens optimism, följden af konungens protest, att riksdagsbeslutets revolutionära innebörd bragtes i dagen, men ock att brytningen mellan hertigen och rådet påskyndades. I samma riktning verkade äfven riksdagsbeslutets bestämmelser mot de undersåtar, som ej ville underkasta sig det samma, och därför bilda dessa båda omständigheter: *tvisten med konungen om beslutets giltighet* och *frågan om dess tillämpning mot hans tredskande* anhängare liksom den röda tråden i händelsernas gång såväl under den återstående delen af hertigens och rådets samregering som ock vid den slutliga brytningen dem emellan.

De, hvilka Karl närmast misstänkte för att ej vilja erkänna riksdagsbeslutets bindande kraft, voro samma personer, mot hvilkas uppträdande såsom ståthållare han förut haft så mycket att anmärka, nämligen Flemming och de två Gustafssönerna. Hvad som nu följde mellan honom och dem, kan därför anses såsom en fortsättning af den gamla tvisten med dessa herrar [2]), ehuru denna nu genom frågan om riksdagen blifvit ännu mera ingripande och bitter.

Som vi sett hade hertigen i sitt svar till ständerna fordrat, att de tre herrarne skulle förklara sig öfver riksdagsbeslutet och stå till rätta för sitt föregående förhållande. Med afseende

---

[1]) Den 23 Januari 1596. Hist. Bibl. II. s. 275.

[2]) Se Hist. Tidskr. 1884. ss. 44 o. f.

på en af dem blef denna fordran också genast bragt till utförande, nämligen Arvid Gustafsson Stenbock, hvilken nu omsider måste hörsamma hertigens så ofta upprepade stämning, i det han vid riksdagens slut infann sig i Söderköping.

Den 24 Oktober 1595 framstälde hertigen här inför rådet och en del af ständerna [1]) mot honom en mängd anklagelsepunkter, hufvudsakligen af följande innehåll [2]): att han söndrat sig i religionen och ej underskrifvit Upsala mötes beslut; att han i strid mot konungens försäkring gynnat katolikerne, särskildt i Vadstena kloster; att han haft bud till Polen och skaffat sig särskilda fullmakter att styra med förbigående af hertigen och rådet, hvilket till och med stred mot den fullmakt, konungen velat gifva hertigen, samt mot hans egen landshöfdingefullmakt »om den eljest är så lydande som de andres, uti hvilken förmäles att han skall om alla saker beställa efter som af samtliga regeringen beslutet varder»; förhindrat krigsfolkets tåg (under rustningarna mot Ryssland 1594); skaffat sig konungens tillåtelse att, ehuru ingen fara var för handen, bevaka Vadstena slott med mera folk än vanligt, »hvilket (nämligen krigsfolket) honom och ingen annan skulle vara hörige och lydige»; skaffat sig otillbörliga fördelar på kronans bekostnad samt slutligen nu försuttit riksdagen. Den 29 Oktober afgaf Stenbock härpå ett skriftligt svar, hvarur följande förtjänar att anföras [3]): att han ej underskrifvit Upsala mötes beslut berodde af, att det ej på vederbörligt sätt blifvit honom meddeladt, så att han hunnit väl betänka dess innehåll, och utan att få göra detta var han ej skyldig att »försegla» något; i sin barndoms tro ville han emellertid förblifva; med afseende på nunnorna i Vadstena hade han följt konungens befallning; han hade ej skrifvit till Polen annat än i sina egna angelägenheter, och hade ej kunnat tro, att det var stridande mot konungens ed och den tillförordnade regeringens myndighet att rätta sig efter konungens bref; att han uppe-

---

[1]) Nämligen en del af adeln, som ännu var qvar i staden. H. Sk. H. X, s. 40.

[2]) Enligt Stenbocks egen uppgift voro hertigens anklagelser inför ständerna ej fullt öfverensstämmande med den anklagelseskrift, som tillstäldes Stenbock. Detta har väl då berott af att Karls vanliga häftighet förmått honom till muntliga utfall vid sidan af den skriftliga anklagelsen. På denna, som finnes i Reg., är redogörelsen i texten grundad.

[3]) I ett bref till Hog. Bjelke den 15 Juni 1596 uppgaf han, att ständerna i Söderköping ej fingo se detta svar, hvarför han nu sände Bjelke en afskrift. Så väl denna som brefvet bl. Acta hist.

hållit krigsfolket, vore ej sant; att han ej i enlighet med rådets förmaning och hertigens stämning infunnit sig hos den sistnämnde, berodde af sjukdom och annat giltigt förfall, och med afseende på bevakningen af Vadstena slott hade han följt konungens befallning; beskyllningar, som hertigen framstält mot honom inför ständerna, ehuru de saknades i de till honom öfverlemnade punkterna, hvilket han fann besynnerligt, voro, att han under den förflutna sommaren fört ett »förfärligt» tal: att, »om hans hustru[1]) ej vore, skulle han vara i blod upp till båda armbågarne», samt att han skaffat sig öfver 100 »blanketter» från Polen (förmodligen af konungen underskrifna befallningar in blanco, genom hvilka han skulle kunnat styra med förbigaende af regeringen), men dessa beskyllningar saknade all grund; och att han i strid mot hertigens befallning bemäktigat sig kyrkotionde, berodde däraf att konungen gifvit honom densamma i förläning och att denna förläning blifvit honom med orätt fråntagen. Med anledning af detta svaromål förklarade hertigen (den 4 Nov.) att han skulle hemställa till rådet, huruvida det var tillfyllestgörande, samt frågade, om Stenbock, efter han beskylde hertigen att fara med osanning, ville stå till rätta inför ständerna, samt om han nu ville underskrifva Upsala och Söderköpings beslut och för framtiden visa honom lydnad. Huruvida någon hemställan till rådet blef af, upplysa ej källorna, men samma dag uppmanade hertigen och riksråden tillsammans genom en beskickning[2]) Stenbock att bedja hertigen om tillgift, förena sig om Upsala mötes beslut samt förklara om han ville bevisa hertigen lydnad under konungens frånvaro och göra ett med honom, rådet och ständerna i hvad som beslutits på riksdagen och »hvad härefter beviljas kan». Stenbock svarade nu, att han ej visste sig »i någon måtto hafva varit H. F. N. emot», men att han behöfde hans gunst och därför anhöll därom, ehuru han ej trodde sig hafva förtjent något annat; framställningen om Upsala mötes beslut kringgick han äfven nu med den förklaringen, att han ville förblifva i den religion, hvari han var »döpt, kristnad och uppfödd», och på den sista punkten, som väl nu var den vigtigaste, undandrog han sig att gifva ett bestämdt svar, under

[1]) Karin Månsdotter, dotter af Måns Ifvarsson till Edeby.

[2]) Bestående af Svante Bjelke, Jöran Nilsson Posse och Olof Hård. Deras berättelse, dat. den 6 Nov., förseglad och afgifven under edlig förpligtelse, finnes i orig. bl. Acta hist

förevändning, att »det var alt för mycket att så snart svara till», att han vore sjuk och att han behöfde få saken skriftligt framstäld. Dock tillade han, att han ej i något hänseende söndrat sig från rikets ständer eller gjort någon annan ed än andra i hans ställning, »undantagandes hvad om befästningen anlangandes; den vill han lefva och dö vid». Då emellertid sändebuden vid ett andra besök föreläste det protokoll, de uppsatt öfver detta hans svar, samt tillika frågade om han ville insläppa hertigen på slottet, »svor och förbannade han sig och nekade till» hvad han förra gången sagt om slottet samt förklarade nu, att det ej var honom förbjudet att insläppa hertigen; att vägra något sådant, »därtill bekände han sig för ringa». Detta medgifvande hjälpte dock ej, utan sedan hertigen vid medlet af November månad rest från Söderköping till Vadstena, där en lysande skara — änkedrottningen Katarina Stenbock, hertiginnan af Meklenburg, åtskilliga riksråd m. fl. förnäma — nu samlades för att fira hertig Magni begrafning, och där Stenbock äfven infann sig, blef denne ytterligare förmanad både af hertigen och rådet [1]). Sista veckan af November fick han emellertid tillåtelse att resa hem till sin sjuka hustru, dock med vilkor att han inom några dagar skulle återvända för att svara till anklagelserna och göra besked om sitt ämbete, hvarvid hertigen förmodade, att han skulle afbedja hvad han brutit samt förena sig om riksdagsbeslutet. Men då han väl kommit bort från hertigens farliga grannskap, skref han till rådet, att han aktade onödigt att återvända till Vadstena, emedan hertigens fordran, att han skulle göra detta, stred mot det afsked hertigen låtit tillsäga honom genom sina goda män, hvarjämte han under hotelse att klaga hos konungen nu öppet beskylde hertigen att hafva förföljt honom oförskyldt och tillfogat honom spott och förtret. Detta bref bragte hertigens länge närda förbittring till fullständigt utbrott. Han kunde hafva orsak, skref han till Stenbock den 2 December [2]), att så behandla honom att han finge skäl att klaga. För sitt eget goda namns och ryktes skull ville han dock ej göra detta, men däremot förklarade han honom nu enligt Söderköpings beslut afsatt från sin »befallning» och förlustig sitt underhåll, hvarför, om han hädanefter toge något befattning därmed, skulle både han

[1]) Uppgift i ett bref från hertigen till rådet den 28 Febr. 1596. Reg. och Acta hist.

[2]) Acta hist. De föregående uppgifterna äro hemtade ur detta bref.

och de, som visade honom lydnad, tilltalas såsom uppstudsiga mot allmänna beslut. För öfrigt skulle han få stå tillrätta inför rådet och ständerna för sina beskyllningar. Sedan hertigen den 8 Januari ännu en gång uppmanat Stenbock att förklara sig angående Söderköpings beslut [1]), skred han, utan att akta sin styfmoders, Katarina Stenbocks, förböner för brodren, till verkställande af sin hotelse, i det han förbjöd bönderna i hans förläning (Säby socken i Småland) att vidare till honom inbetala några utskylder [2]). Till Vadstena återvände Stenbock ej nu, utan skall strax efter hertig Karls afresa därifrån hafva begifvit sig till Vestergötland [3]). Med hans ståthållareskap var det sålunda härmed slut [4]). Vi få dock se, att han det oaktadt skulle komma att vålla hertigen ytterligare bekymmer.

Som man ser kunna riksråden under dessa förhandlingar ej sägas hafva undandragit sig att upprätthålla Söderköpings beslut, och lika litet gjorde de det vid denna tidpunkt gent emot Flemming och Erik Stenbock. Till den förstnämde skickade de den 10 November från Söderköpingbeslutet, med uttalande af sin förväntan, att han och andra i den landsändan, »hvilken» — såsom det heter på ett annat ställe i brefvet — »borde vara Sveriges osöndrade, förnämliga ledamot», skulle underskrifva och försegla det; såsom vanligt framhöllo de äfven vid detta tillfälle beslutets öfverensstämmelse med lagen och konungens försäkran, samt att det var egnadt att befrämja inbördes enighet, »med hvilken högbemälte K. M. såsom ock själfva riket synnerligen tjent är»; men då de äfven förklarade, att det lände ej blott »detta lofliga gamla knnungarikes» utan ock *»dess konungars värdighet och myndighet till styrka»*, är det svårt att förstå hvad *de* härmed åsyftat, fast än framtiden på ett för dem själfva oväntadt sätt skulle komma att besanna deras ord [5]).

---

[1]) Genom Anders Lennartsson af Forstenaslägten.

[2]) Reg. den 10 och 31 Januari 1596.

[3]) Ture Bjelke och bröderna Banér till hertigen. Mars 1596. De »hade ej annat förstått» än att han rest till Vestergötland, kopia bl. Acta hist.

[4]) Vervings uppgift I. s. 290 att A. Stenbock förmåtts underskrifva riksdagsbeslutet — i hvilket fall han väl också skulle fortfarit att vara ståthållare — är således oriktig. Knut Perssons berättelse H. Sk. H. X, s. 40, att hertigen i Vadstena *fördref* honom från slottet, är ej häller exakt. Han beröfvade honom visserligen, såsom vi sett, ståthållareskapet, men först sedan han frivilligt lemnat Vadstena. Det samma gäller om K. Perssons påstående, att Karl på slottet insatte sin enskilde tjenare. Registraturet utvisar, att han den 2 Januari 1596 bekräftade den af konungen förordnade fogden på Vadstena, Gösta Eriksson, efter som denne lofvat och förskrifvit sig att blifva vid Upsala mötes och Söderköpings riksdagsbeslut.

[5]) Original bl. Rådslag. Jämf. ofvan s. 31 n. 3.

Vid samma tid sände hertigen i samråd med rådet Karl Henriksson Horn, Erik Ribbing och Sven Månsson (Somme) till Finland för att hålla en allmän »konungsräfst» samt därvid befria allmogen från det oskäliga borgläger, hvarmed den af Flemming betungades [1]), och desse fingo äfven i uppdrag att söka vinna de finska ständernas samtycke till riksdagsbeslutet [2]).

Äfven till Erik Gustafsson Stenbock, sände rådet, så snart man enats om riksdagsbeslutet, en afskrift däraf med uppmaning att han skulle gifva sitt samtycke därtill. Stenbocks svar, dateradt den 6 November, är i hög grad undfallande och bildar en anmärkningsvärd kontrast till hans yttranden i brefvet till Hog. Bjelke [3]). Han nu icke blott gillar hertigens förmanskap i regeringen, hvartill »samtliga riksens råd» förra året gifvit sitt bifall, utan förklarade sig finna riksdagsbeslutet fullkomligt öfverensstämmande med konungens försäkring och rikets lag samt ländande till konungens bästa, hvarför (säger han) »mig icke annat bör än det ock samtycka ooh stadfästa». Tillika erbjöd han sig självmant att förhandla med »de gode män» i sin lagsaga för att i enlighet med riksdagsbeslutets stadgande inhemta *deras* samtycke, som ej bevistat mötet, samt frågade, om han skulle sammankalla adeln och andra i Vestergötland, för den händelse hertigen ämnade sig dit. Till sist påminner han om, att han före riksdagen anfört förfall för sitt uteblifvande (sjukdom) samt lofvat instämma i hvad hälst »de gode herrar» komme att besluta [4]).

Efter detta bref skulle man ej tro, att några vidare förvecklingar kunde uppstå med Erik Gustafsson angående riksdagsbeslutet. Detta blef dock fallet, men innan vi öfvergå till dem liksom till hertigens ytterligare tvister med brodern samt de ännu häftigare, hvartill den finska beskickningen skulle gifva upphof, fordrar tidsföljden, att vi taga en närmare kännedom af de förhandlingar, som i Vadstena togo sin början mellan hertigen och de riksråd, hvilka följt honom dit. [5])

---

[1]) Grönblad: Handl. rör. Klubbekriget III, s. 48, 52 och 53.

[2]) Karls Reg. den 27 Okt. 1595.

[3]) Se ofvan s. 33.

[4]) Orig. bl. Acta hist. Knut Perssons uppgift om Erik Gustafsson, H. Sk. H. s. 35, att han på förhand i ett bref till rådet utlofvat sitt samtycke till riksdagsbeslutet, är således fullkomligt riktig.

[5]) De voro såsom ses af ett deras bref till de andra herrarne: Hog. Bjelke, Gustaf och Sten Banér, Jöran Posse och Erik Abrahamsson (den sistnämdes namn förekommer visserligen äfven på utanskriften, men han har själf undertecknat

Här hade äfven infunnit sig hertig Gustaf af Sachsen-Lauenburg, och denne »dref dagligen» på att räkning skulle uppgöras angående hans moders brudskatt, hvarjämte äfven fordringsanspråk på kronan framställdes af grefvinnan Ebba Lejonhufvud och hennes son riksrådet Axel, hvilka såsom säkerhet begärde en förläning. Deras familjs fordran, som härledde sig ända från början af konung Eriks regering och uppgick till 34,000 daler, hade i Söderköping blifvit granskad af en del af rådet och adeln, hvilka emellertid blott hänskjutit saken till konungen.[1]) Att föga utsigt fanns att på detta håll erhålla något besked hade emellertid erfarenheten visat, och sannolikt var detta orsaken till, att den styfsinta grefvinnan och hennes likasinnade son nu i stället sökte nå sitt mål genom hertigen, mellan hvilken och grefve Axel dessutom ett närmande redan före denna tidpunkt synes hafva egt rum.[2]) Omedelbart efter hertigens och riksrådens ankomst till Vadstena inlemnade nämligen mor och son en protest mot deras ståndsbröders ofvan nämda beslut, och då såsom skäl mot dettas giltighet här anföres, att det ej meddelats dem före hertigens afresa och att det stred mot den fullständiga regentmyndighet, hvilken på riksdagen tillerkänts hertigen, synes detta ej kunna tolkas på annat sätt, än att de ansågo, att hertigen bort ega makt att ensam afgöra denna sak.[3]) Enligt en uppgift af Erik Sparre var dock det förra påståendet, (om tiden för svarets meddelande) osant, hvarjämte enligt samma källa hertigen i Söderköping skall hafva gillat beslutet. Nu var Karl dock böjd att tillmötesgå såväl hertig Gustafs som den Lejonhufvudska familjens anspråk, men i enlighet med sin förbindelse att ej företaga något af enskildt råd understälde han frågan de

---

brefvet, som i original dat. d. 13 Dec. 1595 förekommer bland Acta hist. Af Erik Sparres svar, dat. den 26 Dec., ser det ut som om *då* äfven Klas och Ture Bjelke ankommit till Vadstena, ty det är ställdt äfven till dem, men detta är ej afgörande, då Sparres mening kan hafva varit, att brefvet skulle ytterligare befordras till desse herrar. Föröfrigt torde mötet då varit upplöst. Eget nog är detta svar ej adresseradt till Erik Abrahamsson.

[1]) Det är dessa fordringar som omtalas i Hist. Tidskr. 1884, ss. 26 o. 68, ehuru jag där kommit att förväxla hertiginnorna af Sachsen och Meklenburg och den senare fordringen omtalas, såsom om den blott varit grefve Axels och härrört blott från Johans tid. Att den delvis var ännu äldre, framgår af den räkning som är tryckt i De la Gard. ark. V sid. 40. Slutsumman ses af s. a. IV sid. 86.

[2]) Hist. Tidskr. 1884, sid. 28—9. Den andra sonen, Mauritz, var, en af hertigens mäst hängifne tjänare och hade redan förut af denne fått en säkerhet för sin andel i fordringarne; se De la Gard. ark. IV, sid. 90. Den förbättring i säkerheten, som M. Lejonhufvud där uppges hafva fått den *4 Aug. 1595*, gafs honom enl. Reg den *1 Aug. 1596*.

[3]) Acta hist.

närvarande riksrådens pröfning. Dessa åter ansågo, att så stora anspråk på »H. K. M:ts och kronans vägnar» ej kunde godkännas annat än genom hela rådets samt »förnämste ridderskaps och ständers beviljande och dom,» hvarjämte de synas hafva ogillat den Lejonhufvudska familjens anspråk att erhålla ränta på sin fordran, »den uti högl. konung Johans tid aldrig blef påfordrad». Denna fråga föranledde nu mellan hertigen och rådet ett ganska lifligt meningsutbyte, hvars hufvudsakliga gång vi kunna lära känna genom båda parternas ännu bevarade *skriftliga* framställningar, »ändock», såsom herrarne själfva betygat, »*orden* och *samtalet* under tiden fast skarpare fallit hafver». [1])

Sedan riksråden den 2 December, hänvisande på sitt ringa antal, afböjt hertigens första framställning i frågan (af den 30 November), svarade han den 4 Dec., att det vore ovisst, när de alla kommo till sammans, hvarför fordringsegarne ej kunde vänta härpå; att ehuru alla riksråden samt en del af adeln varit tillsammans i Söderköping, hade man ej kommit till något slut, och att man ej häller skulle göra det på sådant sätt, »ty där ingen begynnelse är, kan det aldrig komma till någon ända». Han vidhöll därför sin fordran, att de närvarande skulle taga saken före; med de frånvarande kunde de skriftligen meddela sig, ifall dessas betänkande och samtycke vore nödvändiga, »ändock H. F. N:s råd, som den förnämstes, så väl i den som andra mätto borde först sökt *och fyllest göra*,» ett tillägg som tyckes visa, att den Lejonhufvudska protesten ej förfelat att göra intryck på hertigen. Herrarne granskade nu verkligen en del af räkningarna, som därvid befunnos hafva blifvit genomsedda ej blott i Söderköping, utan ock af konung Johan, men de anmärkte (den 6 December), att någon beräkning af räntan ej skett, och »ändock de H. F. N:s, såsom den förnämstes, råd och höga betänkande hvarken bör eller vele förbiga», så sköto de fortfarande från sig ärendet till ett fullständigare rådsmöte eller ock, om hertigen så fann lämpligt, till ett möte med rådet och »några af ridderskapet och förnämste ständer», vid hvilket de »ville gerna komma med tillstädes».

[1]) De 5 riksrådens ofvan s. 59 n. 5 citerade bref af den 13 December. De växlade »svaren» och »gensvaren» finnas i afskrifter bland Acta hist. och Rådslag, med ledning af hvilken senare samling innehållet af rådets svar refererats i Meddelanden från Riksark. VI, sid. 174 och följ. Handlingarnes datering är något olika i de båda samlingarna. Jag har här följt Acta hist.

Med detta förslag förklarade sig hertigen (den 11 Dec.) nöjd, men underrättade på samma gång, att han måst gifva såväl hertig Gustaf som grefve Axel något »besked» på deras fordran, dock med vilkor, att de skulle söka konungens och den blifvande herredagens stadfästelse därpå och att, om det då befunnes obilligt att grefve Axel och hans moder finge räkna ränta på sin fordran, skulle den uppbörd, hvarpå de nu fått invisning, afdragas från kapitalet. Hvari det besked bestod, som Axel Lejonhufvud sålunda erhöll, visar ett hertigens bref af den 14 Dec. som, sedan familjen däri under ofvan omtalade vilkor tillerkänts rätt till 5 proc. ränta under 25 år på 28,000 daler — hela fordringssumman blef på detta sätt 69,000 daler — tilldelade grefven Jönköpings slott och stad med 4 härad och 2 socknar i granskapet såsom ett pantelän, med hvars uppbörd räntan på hans och tvänne hans systrars andel i fordringssumman skulle betäckas.[1])

Emellertid intogs den hetlefrade Axel Lejonhufvud af en häftig förbittring öfver det sätt, hvarpå hans ämbetsbröder i rådet gått till väga i denna sak,[2]) och häruti har man säkerligen att söka förklaringen till att han under den följande brytningsperioden så ifrigt slöt sig till hertig Karls parti.

Äfven åtskilliga andra ärenden voro under dessa dagar föremål för öfverläggningar mellan hertigen och rådet. Att så var fallet med rådets svar på Sigismunds protest hafva vi redan sett.[3]) Att de svenska statsmännen ej häller vid denna tidpunkt förlorat ur sigte frågan om *dominium maris baltici*, visa öfverläggningarne om, huru Danskarne skulle kunna afhållas från att drifva handel på Narva. Hertigen ville, att det skulle ske genom en beskickning till Danmark, hvilken äfven skulle underhandla om andra tvistepunkter, t. ex. om Sveriges anspråk på Sonnenburgs slott på Ösel;[4]) riksråden ansågo visserligen äfven de, att det låg synnerlig makt uppå att »den narfweske seglats» i tid förekoms, men trodde att ett bref till konung och råd i Danmark

---

[1]) De la Gard. Ark. IV, sid. 85.

[2]) De i Vadstena närvarande riksråden skrifva i brefvet till de andre rådsherrarne, att de genom sitt förhållande förvärfvat liten vänskap, »ty hertig Göstaf och grefve Axel besvära sig till det allerhögsta öfver oss». Af Biogr. Lex. VII, sid. 348 ses, att den sistnämde ännu efter Stångebro slag ej glömt hvad som 1595 hände honom i Vadstena.

[3]) Se ofvan s. 51.

[4]) Äfven frågan om Danmarks rätt till 3 kronor har vid denna tid varit å bane, såsom ses af Karls Reg. d. 8 Januari 1596, då han svarar Erik Sparre, som afrådt att nu röra därvid, att han ej kunde förstå dennes betänkligheter.

skulle vara tillräckligt, och ville ej att nu någon annan fråga än denna skulle vidröras. Vidare yrkade hertigen, att de högre ständerna och däribland han själf skulle till afbetalande af riksskulden åtaga sig en särskild beskattning, och genomdref äfven, att riksråden, utöfver hvad de på riksdagen jämte den öfriga adeln beviljat, åtogo sig att betala 10:de penningen af sina förläningar. Dessutom begärde hertigen, att det måtte »rådslås» med anledning af ett rykte, att konungen ämnade sig hem till sommaren. Hans i sammanhang härmed gjorda hemställan, huruvida en viss Mats Bengtssons fullmakt, hvarigenom detta rykte bekräftades, skulle få gälla, gick antagligen ut på omintetgörande af en befallning från konungen.[1])

Innan förhandlingarne ännu voro afslutade, lemnade en del af riksråden Vadstena, så att, när hertigen gjorde sin sista skriftliga framställning, endast två voro qvar. Dessa ansågo sig då för få att svara skriftligen, men sände i stället sina ämbetsbröder en af dem tillsammans med de afresta uppsatt berättelse om alt hvad som passerat samt tillade för egen del en »sedel»,[2]) hvilken på ett intressant sätt belyser det ringa förtroende, som i själfva verket utmärkte samarbetet mellan de båda kontrahenterna i regeringen: hertigen och rådet. »I vele» — heter det nämligeo däri — »ock samma punkter så väl som alt annat, vi Eder sända, öfverväga, och efter tidens lägenhet där på svarandes *med tvänne bref, det ena efter som I vele, att det för H. F. N. presenteras skall, men det andra hvad vi såsom trogne rådspersoner till hvarannan edert betänkande ville* (!) *förstå låta*». Själfva denna sedel synes för öfrigt erbjuda ett exempel på olikheten mellan rådslag, afsedda för hertigen, och dem, hvilka herrarne »såsom trogne rådspersoner» utbytte med hvarandra, ty om den herredag, hvilken de, som vi sett, själfva bragt på tal och till hvilken de då lofvade komma »på hvad tid H. F. N. synes och läg-

---

[1]) Det synes nämligen sannolikt, att Mats Bengtsson var den »köksmästare» på Stockholms slott med detta namn hvars afsättning föranledde så häftiga slitningar mellan hertigen och Erik Brahe (se Hist. Tidskr. 1884, sid. 37, n:o 3) samt att han nu af Sigismund skaffat sig ny fullmakt på platsen.

[2]) Denna berättelse är det ofta omtalade brefvet af den 13 December. »Sedeln» är daterad den 16. Hvilka de två qvarblifna voro, känner jag ej, ty »sedeln» är ej undertecknad. En förklaring af det egendomliga förhållandet att Erik Abrahamssons namn förekommer på utanskriften, ehuru han undertecknat brefvet (af den 13; se ofvan s. 59) kan möjligen vara, att han ej varit med om »sedeln», men att man önskade att han skulle få del af denna, som sändes tillika med brefvet.

ligt kan vara», heter det här att enligt deras mening »ingen» sådan »sammankommelse väl kan ske före sommaren».

Härmed synes mötet i Vadstena hafva upplösts, ehuru hertigen qvarstannade där öfver julen, men öfverläggningarna såväl mellan hertigen ooh riksråden som mellan dessa inbördes fortsattes skriftligen. Så finner man, att Erik Sparre den 26 December från Sundby meddelat det af hans ämbetsbröder begärda utlåtandet.[1]) Af deras bref, som han erhållit den föregående dagen, säger han sig hafva funnit, att hertigen och de haft mera oro och bekymmer än man kunnat vänta så kort efter riksdagen, samt att hertigen »nogsamt eftertraktat» sakerna och herrarne svarat så, att Sparre ej kunde förbättra det. Att hertigen ville hjälpa hertiginnan af Sachsen vore ej underligt, alldenstund »det är ett ondt blod som ej är tjockare än vattnet». De borde också vilja det samma, »anseende att den goda furstinnan är en svensk konungadotter och utan orsak öfvergifven och ensörjande med fast värre vilkor än en änka och den unge fursten å sin sida trängd emot alt skäl och rättvisa ifrån land och folk».[2]) De voro dock för få att göra en fast räkning med dem, och man borde i alla kontrakt akta jus tertii, som i detta fall vore konung och ständer. Vid första öppet vatten borde man därför genom en legation begära fullmakt af konungen att få ordna saken, men ville hertigen under tiden göra någon förbättring på hertigens underhåll, »kunde ock väl vara till att unna». På samma sätt kunde förfaras med den Lejonhufvudska familjen, ehuru Sparre trott att den samma skulle låta sig nöja med öfverenskommelsen i Söderköping, för hvilken han klagar att riksråden nu ensamma fingo uppbära oviljan, ehuru många andra och äfven hertigen där gillat den.[3]) Han instämde emellertid angående denna sak i det af hertigen gillade förslaget om en herredag. Med afseende på bevilningen för förläningarna förklarade han sig vilja rätta sig efter hvad de andra samtyckt, ehuru det för honom, såsom mycket upptagen af rikets tjenst, kunde blifva svårt att utgöra. Legationen till Danmark ansåg han kunna uppskjutas; med afseende på konungens underhåll

[1]) Till hvilka det var ställdt ses ofvan s. 60.

[2]) Enligt »Anteckningar om svenska qvinnor» blef hertiginnan Sofias man, hvilken var en person af dåliga seder och till och med skall hafva misshandlat henne, först landsförvisad och sedan hållen i fängelse för förrädiska stämplingar mot den regerande hertigen af Sachsen-Lauenburg.

[3]) Jämför ofvan s. 60.

vid det tillämnade besöket trodde han att »goda råd skulle blifva dyra», men »att Mats Bengssson skall blifva vid sitt ämbete som tillförene», visste han icke »med hvad skäl och gagn det ske skall».

Vare sig detta betänkande var afsedt för hertigen, eller Sparre i ett särskildt bref utvecklade sina åsigter för denne, så förklarade hertigen den 25 Januari att han, i enlighet med Sparres råd, till ett nytt rådsmöte uppsköt frågan om legationen till Danmark.

Det var emellertid ej blott de på mötet i Vadstena väckta frågorna, som under tiden närmast efter det samma utgjorde föremål för Karls skrifvelser till rådet. Sålunda var det nu, som han framkom med det redan omtalade förslaget, att Sigismund före sin hemkomst skulle affordras en ny försäkran och i ett bref till Hogenskild Bjelke af den 17 December uttalar han sin fruktan för att Polackarne, om konungen nästa sommar ville resa hem, skulle kräfva uppfyllandet af de löften om Estlands afträdande, som Sigismund 1593 måst gifva dem.[1]) Den omständigheten, att Sigismund under den förflutna sommaren[2]) begärt hertigens utlåtande angående denna sak, ansåg han vara ett bevis för hans farhåga att Polackarne skulle framkomma med denna fordran. Han uttalade såsom sin mening, att ingen del af riket kunde afsöndras utan ständernas bifall, och föreslog, att ett mot Polackarnes anspråk riktadt bref skulle sändas till konungen.[3]) Herrarne ville dock lika litet vara med härom som om att affordra Sigismund en ny försäkran, ehuru de liksom i denna fråga bemantlade sin motvilja genom att skylla på den tidsutdrägt, som skulle förorsakas af rådets medverkan. Visserligen uppsatte Erik Sparre åtskilliga skäl till vederläggning af Polackarnes anspråk — hvilken skrift hertigen förklarade sig längre fram ämna skicka konungen — men liksom de andra herrarne rådde han dock på ofvan angifna grund hertigen att sända den föreslagna skrifvelsen blott i sitt

[1]) Se härom Hjärne, a. a., sid 32. Sigismund hade själf underrättat hertigen om detta löfte, »Om den svenska högadeln» etc., sid. 79. Den där (n. 1) citerade afskriften af Sigismunds försäkran till de polska ständerna företer den olikheten med Hjärnes redogörelse, att däri Allhelgonadag (den 1 Nov.) 1594 angifves såsom den yttersta tidpunkten för Sigismunds återresa, under det att den senare har S:t Bartholomæi dag (den 24 Augusti), samt att i den förra blott talas om uppfyllandet af pacta conventa vid Sigismunds val, men i den senare bestämdt talas om Estlands afträdelse. I hufvudsak råder dock öfverensstämmelse mellan de båda versionerna.

[2]) Se Hist. Tidskr. 1884, sid. 89.

[3]) Karl bref till H. Bjelke bl. Acta hist.

namn. Hertigen lofvade också slutligen att göra detta, hvarvid han emellertid uttalade den förhoppningen, att han skulle kunna räkna på ständernas bistånd [1]). Var det bref, han verkligen lät afgå, lika lydande med ett koncept till en dylik skrifvelse som finnes i behåll [2]), kan man emellertid ej så mycket undra på, om riksråden ej voro benägna att dela ansvaret därför. I detta koncept nöjer Karl sig nämligen ej med att i de kraftigaste ordalag framställa sin ofvan angifna fordıan, att intet fick afgöras i saken utan de svenska ständernas bifall, utan påminner dessutom om de stora, icke återbetalda penningesummor, som till Sveriges stora skada »i uppenbar fejdetid levererades konung Sigismund August i händerna», hvarmed naturligtvis syftas på Johan III:s förrädiska förbindelser med Polen i början af Erik XIV:s regering. Med skäl torde man våga betvifla att något som hälst kunde vinnas genom att nu upprifva denna gamla historia, som naturligtvis för Sigismund måste vara alt annat än behaglig, men i Karls tillvägagående röjde sig ofta en benägenhet att äfven i oträngdt mål röra i sådant som var egnadt att såra andras känslor. Det var i själfva verket denna bråkighet och ogrannlagenhet, som så många gånger försvårade samarbetet mellan honom och hans samtida och som i förening med den skoningslösa hårdheten i hans karaktär vållat, att för efterverlden bilden af den stora fosterlandsvännen och statsmannen vanligen ter sig så föga sympatisk.

De eftergifter, som under dessa förhandlingar å ömse sidor gjordes, vitna emellertid om, att både hertigen och rådet då uppriktigt önskade, att den mellan dem upprättade samregeringen fortfarande skulle bära sig. För hertigen var det dock en missräkning, att ej riksdagsbeslutet förmått åstadkomma en ännu kraftigare samverkan inom regeringen, och i bref till Erik Sparre, Hog. och Ture Bjelke, samt Gustaf Banér gaf han med vanlig häftighet luft åt denna sinnesstämning. [3]). Han klagade däri att han ej af rådet erhöll det bistånd, och i allmänhet ej bevisades den trohet, hörsamhet och lydnad, hvarom han erhållit försäkran i Söderköping, samt hotade därför att nedlägga regeringen, om ej rättelse skedde häri. Denna gång liksom så många

[1]) Karl till Hog. Bjelke den 3 Januari och till Erik Sparre den 8 Januari 1596.

[2]) Bl. Acta hist.

[3]) Reg. den 9 Januari 1596. Jämf. Hist. Bibl. II s. 274.

andra stannade det dock vid hotelser. Registraturet utvisar, att hertigens ingripande i regeringen under den följande tiden var synnerligt lifligt, och kort efter dessa brefs afsändande begaf han sig själf till Jönköping för att förmå de adelsmän från Småland och Vestergötland, som uteblifvit från Söderköping, att bekräfta riksdagsbeslutet, hvilket också den 20 Januari skedde genom en högtidlig »förening» af »riksråd, ridderskap och adel» från nämda landskap.

Äfven från detta möte blef Erik Gustafsson Stenbock borta, och med anledning häraf uppblossade nu i full låga det missnöje och den misstro, som hertigen länge känt gent emot denne rådsherre [1]). Samma dag som föreningen ingicks skref han till honom, att, då han oaktadt hertigens kallelse [2]) och sitt eget bref till rådet ej kommit till mötet, kunde hertigen ej tro, att han menade uppriktigt, och kunde därför ej låta honom få hafva någon vidare »befallning» i Vestergötland, förr än han bekräftat Söderköpings beslut, och sedan hertigen från Jönköping begifvit sig till Vestergötland, lät han, på samma sätt som han i Söderköping gjort med Arvid Stenbock genom en högtidlig beskickning bestående af Jöran Eriksson Ulfsparre, Anders Olofsson Oxehufvud, Erik Stake och Anders Lennartsson, alla hertigens trogne anhängare, affordra Erik Stenbock förklaring såväl hvarför han »försuttit samqvämen i Söderköping, Vadstena och Jönköping» och om han ville göra ett med ständerna, som angående en mängd andra punkter [3]). På Elfsborg, där sändebuden i enlighet med hertigens föreskrift togo en »förskrifning» af befallningsmannen Karl Bengtsson, träffade de ej riksrådet och ståthållaren, men de uppsökte honom på hans gård Torpa och fingo där, dock först efter en lång »fördröjning», »komma till audiens». Under de samtal, som nu egde rum, beklagade sig Stenbock öfver att han af hertigen fick mottaga sådana skrifvelser, »som om han vore en slät enspännare», under det att konungen, som var hans »högsta öfverhet och rätta herre» tillskref honom »fast nådeligare och bättre». Ej häller hade han af nå-

---

[1]) En ny anledning till missnöje var att E. Stenbock ej afskickat en sändning proviant som hertigen beordrat till Narva. Karls Reg. den 9 Januari 1596.

[2]) Intagen i Reg. den 2 Januari.

[3]) Karls Reg. 1596 fol. 75. 77 den 2 Febr. Hvilka af dessa punkter äro af allmännare intresse framgår af min redogörelse för Stenbocks svar. I ett särskildt bref sammanstälde hertigen hans uppförande med hans bröders.

gon af de fyra konungar, han tjenat, fått mottaga så hårda ord och bannor.

För sina bröder, som hertigen förekastade honom, kunde han ej ansvara, utan: »stjäl min broder, så hänge min broder». Han påminte vidare om, huru han vid Eriks afsättning allenast på hertig Karls ord vågade alt hvad han »åtte», och hertigen visste bättre än någon annan, »hvad tillsägelse» honom då gjordes och huru trogen han bevisade sig. Det hade varit hans affall som dragit med sig de tyska ryttarne samt adeln och krigsfolket i Vestergötland och Småland, och Karin Månsdotter hade berättat för konung Johan, att konung Erik förlorat modet, när han fick underrättelse om Erik Gustafssons affall. Han hade också förtjenat sitt friherredöme, som icke räntade mer än 300 daler, lika väl som grefve Per (Brahe) och andra förtjenat grefvedömen, ty, när grefve Per låg och gömde sig i granbacken, var han framme och beviste sig troligen mot rikets fiender. Med afseende på riksdagen förklarade han, att han såsom en af de äldste i rådet bort på förhand få veta hvad som skulle förekomma på mötet, men detta hade ej skett, utan han hade blott fått sig beslutet tillsändt; emellertid åberopade han, hvad han skrifvit till rådet därom, samt lofvade nu dessutom »med dyra eder »och på sin själs salighet och himmelrikes lott», att han aldrig skulle skilja sig från Söderköpings beslut samt äfven att, om hans hälsa tilläte det, han skulle resa till hertigen och tillika med de andra »försegla» beslutet; annars skulle han ock göra det, om hertigen med någon »förtrogen» sände honom »hufvudbrefvet [1])».

I ett *skriftligt* »svaromål», som han äfvan afgaf på hertigens »tilltal», inskränkte han sig åter till att åberopa den förklaring om riksdagsbeslutet, som han gifvit i sitt bref till rådet, och såsom skäl till sitt uteblifvande från Söderköping, Vadstena och Jönköping uppger han här sin sjuklighet — han var som han uttryckte sig en »Guds fånge». Bland »tilltalen» rörde ett ryktet om Bengt Ribbings död, för hvilket hertigen förut hotat att han skulle hålla sig till Stenbock, då den af denne uppgifne sagesmannen Anders Mårtensson frånsagt sig all andel däri [2]). Stenbock förklarade nu om detta »talet, som han i god mening be-

[1]) Jöran Erikssons och Anders Lennartssons berättelse, dat. på den förres egendom Öjarid den 18 Februari 1596. Orig. bl. Acta hist.

[2]) Se Hist. Tidskr. 1884 s. 74.

rättat H. F. N.», att det enda han hört Anders Mårtensson yttra var att Ribbing »fått några hugg af H. F. N.», men att hvarken Anders Mårtensson eller han sjelf sagt, det Ribbing dött däraf. Den ende, af hvilken han hört något sådant, bedyrade han vid sin själs salighet vara hertigen själf, som i rådkammaren i Stockholm berättat, att enligt en knekthöfvitsmans utsago en fogde utspridt en dylik sägen. På hertigens förebråelse, att han tillegnat sig sin förläning utan att hafva underrättat hertigen därom, svarade han, att han rättat sig efter konungens förläningsbref, men gerna skulle vändt sig till hertigen i saken, om han vetat, att denne önskat något sådant. För öfrigt hade hans »ödmjuka förhop»(pning) varit, att hertigen skulle kommit i håg hans långvariga trogna tjenst och »på K. M:s nådiga behag» förbättrat hans underhåll likaväl som hans medbröders [1]). Han bad nu hertigen låta sitt misstroende mot honom falla samt dessutom tillhålla Axel Lejonhufvud att återgifva honom en del af hans förläningar, som denne i strid mot konungens bref tagit ifrån honom [2]). Först den 4 April lät hertigen E. Stenbock veta sin mening om hans försvar. I ett bref af denna dag förnekade han, att E. Stenbock ej i tid kallats till riksdagen, men förklarade dock, att han skulle låta sig nöja, efter som Stenbock lofvat försegla beslutet, och kallade honom nu »såsom en med de äldste i rådet» att komma till en vid denna tid tillämnad herredag. Någon verklig samstämmighet mellan hertigen och Erik Stenbock uppstod dock ej oaktadt alt detta. Den sistnämde var tydligen lika mycket en Sigismunds man som brodren Arvid, men han synes hafva varit af ett försigtigare skaplynne än denne och befann sig väl också såsom riksråd i en ömtåligare ställning, hvilket torde lemna förklaringen till den skenbart större eftergifvenhet han visade. Huru frikostig han var på »goda ord», löften och förklaringar, aktade han sig dock under den följande tiden lika väl som förut för att i handling »göra ett» med hertigen.

Som vi af det föregående sett, hade hertigen beklagat sig för Erik Gustafsson öfver dennes *bröder*. Förhållandet var nämligen, att han denna tid äfven fattat misstankar och ovilja

[1]) A. st. s. 29 n. 1.

[2]) Original bland Acta hist. De öfriga punkterna i anklagelsen och svaret rörde frågor af mera privat natur, såsom våldshandlingar begångna af Erik Stenbocks tjenare mot allmogen, en del af den mest upprörande art.

mot den tredje af bröderna Stenbock: *Karl Gustafsson*. Orsaken härtill var, såsom framgår af hertigens skrifvelse till honom den 24 Januari 1596, att Karl Stenbock ej blott uteblifvit från Söderköping, utan ock, oaktadt hertigen kallat honom till Vadstena för att där förena sig om riksdagsbeslutet, hvarken kommit dit eller till mötet i Jönköping samt dessutom begått åtskilliga olagligheter (betungat allmogen m. m. [1]). På grund häraf återkallade han genom brefvet hans förläning och gaf den 1 Mars vederbörande fogde befallning om denna åtgärds genomförande, därvid ytterligare anförande såsom skäl att Karl Stenbock »med de påfviske hycklat». Då hertigens utskickade i enlighet härmed infann sig hos Stenbock, svarade emellertid denne, att han ej mottagit någon förläning af hertigen, och att de, som uppburo något af hans förläningar, skulle få betala dubbelt igen. Hertigen förnyade då sin befallning samt föreskref tillika, att, om Karl Stenbocks tjenare satte sig till motvärn, skulle de fängslas[2]). För tillfället afstannade emellertid denna tvist, då Karl Stenbock nu begaf sig Polen, men hertigen var dock fortfarande orolig och uppretad med anledning däraf, och denna hans sinnesstämning fick ytterligare näring genom underrättelsen, att Stenbock såväl på utresan som vid sin sons kort förut firade begrafning fällt otillbörliga yttranden om hertigen [3]). Härtill kommo underrättelser att *Arvid* Stenbock ej brydde sig om den afsättningsdom, som hertigen afkunnat öfver honom eller, såsom hertigen uttryckte sig: »ej aktade denne mäktig att sätta honom af någon befallning eller igenkalla någon förläning, utan förer konungen sig för ett skygge, där honom intet borde». Dock synes han ej hafva vågat återvända till sitt ståthållareskap, ty hertigen omtalar blott att han låtit utgå *bref* till prester, fogdar och bönder. Dessa bref stodo emellertid i uppenbar strid mot hertigens befallningar, dem herr Arvid »ej skämmes säga sig vilja förhindra» [4]), och kyrkotionden från sin förläning Säby socken lät han oaktadt hertigens igenkallelsebref taga hem till sin gård [5]).

[1]) Detta bref är ytterligare ett bevis, utöfver dem som jag anfört i »Om den svenska högadeln» etc. s. 126, på att K. Stenbock denna tid ej var ståthållare i Småland. *När* han blef det skall visas i det följande.

[2]) Karl till Axel Jönsson. Reg. den 16 Mars 1596.

[3]) Hertigen till H. Bjelke. Ibid. den 19 Mars.

[4]) Dessa uppgifter äro hemtade ur ett hertigens bref till samtliga riksråden. den 28 Febr. 1596. Jämf. ock ofvan s. 57 n. 1.

[5]) Den 17 Febr. befalde hertigen en sin tjenare återtaga denna tionde. Reg. 1596.

Äfven i åtskilligt annat var tillståndet i landet ej sådant, att det öfverensstämde med Karls uppfattning af »ett rätt regemente». Så klagar han att på Distingsmarknad hvarken lagmannen (Klas Flemming) eller dennes ställföreträdare infunnit sig, ehuru lagmansräntan uppburits, och att äfven på andra orter likaledes lag och rätt vanvårdades. Oupphörligt nödgades han också inskrida för att skydda allmogen från öfvergrepp och utplundringar af de förnäme, ja till och med af regeringens egna medlemmar, och härvid skonade han visserligen hvarken vänner eller motståndare [1]). Dessutom hör man honom i ett bref till Erik Sparre beklaga att hans befallningar i allmänhet ej rätteligen efterkommos, hvarjämte han uttalade sitt missnöje öfver att han ej erhöll tillräcklig hjälp af kronans tjenare i kansliet och räknekammaren, utan måste bruka sina egna, hvilka voro för få. I sammanhang härmed återkom han äfven till sin förra anmärkning mot riksråden, att han ej af dem hade tillräckligt bistånd i regeringen, hvarvid han särskildt anmärkte att ingen af rådet vistades hos honom. Erik Sparre gaf han emellertid följande — för att komma från en så fordrande man som hertig Karl — ovanligt ampla erkännande: »Vi tacka Eder att, ändock I icke här hos oss tillstädes äro, förnimme vi likväl, att I ären icke fåfänge utan förhjälpe till det, som K. M. och vårt käre fädernesland kan komma till gagn och godo, så mycket som Eder står till görandes». [2]) Öfverlupen som han var af klagomål hotade han emellertid att, om ej de anmärkta bristerna rättades, nedlägga regeringen, men kort derefter finner man, att han med anledning af Arvid Stenbocks trotsiga uppförande å nyo genom *brefväxling* sökt i denna sak åstadkomma en samverkan med riksrådet, i det han (den 28 Februari) underrättade om hela

[1]) Så förbjöd han den 2 Januari 1596 Hog. Bjelke att för mycket besvära konungens undersåtar i Ekbyborna, Lönsås och Krigsberga socknar (Ö. G.), hotade att annars återkalla denna förläning (jämf. »Om den Sv. högadeln» etc. s. 33. n. 1.) och förehöll honom, att han såsom riksråd borde vara andra till föresyn. Den 20 Januari beifrade han, att grefvinnan Ebba, modern till de nu med honom nära förbundna bröderna Lejonhufvud, låtit våldsamt fängsla en bonde, och den 28 Februari yrkade han i bref till Erik Brahe att en dennes tjenare Jeronymus von der Udde, som begått stort öfvervåld mot folket inom sin — förmodligen af Brahe erhållna förläning — skulle ställas till rätta. Reg.

[2]) Sparre hade denna tid företagit en ämbetsresa till sitt lagmans- och ståthållareskap: Vestmanland och Dalarne, med anledning hvaraf han fått mottaga en mängd uppdrag af hertigen. Reg. d. 25 Jan. och 8 Febr. Karls nu anförda bref, dat. den 17 Februari, var föranledt af att Sparre underrättat om, att en svår nöd var rådande i en del af Vestmanland. Hertigen sökte lindra den genom att efterskänka skatterna. Reg. d. 15 Februari.

förloppet alt från afsättningen och begärde herrarnes »rådsamma betänkande» innan han vidtog några våldsamma åtgärder. Hogenskild Bjelke svarade härpå (den 12 Mars), att han ej hört, det Arvid Stenbock låtit utgå några sådana bref där i landsändan, men att han skulle ytterligare ransaka därom[1]), och Ture Bjelke, samt Gustaf och Sten Banér, till hvilka Hogenskild sändt hertigens bref, förklarade, att Arvid Stenbock, för så vidt de visste, var i Vestergötland[2]), och att de ej hört det han därifrån låtit utgå några bref, men föreslogo att, enär rådet och flere af rikets ständer utan tvifvel skulle sammankallas till sommaren, han då måtte stämmas att förklara sig angående riksdagsbeslutet och sina bref[3]).

Om man får antaga, att herrarne långt ifrån att vilja påskynda sammankallandet af ett rådsmöte eller herredag, med sina hänvisningar till ett dylikt möte blott åsyftade att i det längsta undgå nödvändigheten att afgifva bestämda utlåtanden i ömtåliga frågor[4]), rörde de i själfva verket nu på en farlig sträng. Det torde af den föregående framställningen vara klart, att Karl vid denna tid fann sig besviken med afseende på verkningarna af Söderköpings riksdag. Tydligen hade han hoppats, att genom den samma en allmän enighet och samverkan skulle åvägabringas och han själf erhålla all den auktoritet, som enligt hans uppfattning fordrades för utöfvandet af en verklig regering. I stället fann han riksråden i allmänhet lika försigtiga, lika obenägna att deltaga i alla kraftigare åtgärder som förut; på andra håll möttes han af uppenbart trots, och med grämelse måste han, utan att kunna verksamt ingripa, bevitna missförhållanden och oordningar af allehanda slag. Så uppstod af sig själf hos honom en önskan att söka bot mot alt detta i ett rådsmöte eller herredag[5]), och denna önskan erhöll naturligtvis ytterligare näring, ju flera frågor som af riksråden hänskötos till ett dylikt möte. Sådan var ställningen, då un-

[1]) Acta hist. (afskrift). Hertigen genmälte den 19 Mars, att han med själfva brefven kunde bevisa sitt påstående.

[2]) Jämf. ofvan s. 58.

[3]) Odat. afskrift bl. Acta hist. En afskrift bland Rådslag, dat. den 29 Mars, refereras i Meddel. fr. Riksark. VI, s. 176.

[4]) Deras yttranden därom i Vadstena synas bl. a. berättiga till ett dylikt antagande. Jämf. ofvan ss. 63—4.

[5]) Redan den 13 Mars, således antagligen innan han mottog de tre herrarnes bref, uppmanade han Erik Sparre att med de andre samsätta sig om tid och rum för ett rådsmöte.

derrättelse ankom, att konungen skickat sina »ryttmästare» Jöran Nilsson Posse och Henrik Leijel en befallning att hafva krigsfolk samladt till hans stundande hemkomst. Sammanstäld med konungens protest mot riksdagsbeslutet kunde denna nyhet ej undgå att lifligt oroa hertigen. Om han förut önskat en herredag för att bringa till mognad frukterna af Söderköpings beslut, fann han nu en sådan nödig för att kunna mot hotande faror försvara hela den politik, som i detta beslut funnit sitt uttryck, och denna hans sinnesstämning gaf sig luft i det bref hvarmed han den 18 Mars underrättade rådet om den nämda befallningen. Att en dylik blifvit utfärdad utan att först hafva meddelats hertigen och rådet, fann han »sällsamt», och han kunde ej förstå meningen därmed, då riket hade fred och konungen ej hade något skäl att misstro sina undersåtar, efter som han visste, hvilka försäkringar de i Söderköping frivilligt gjort honom och hans arfvingar. Han begärde därför att få höra, huruvida riksråden hade sig något närmare bekant om »denna handeln» och om de trodde, att »något skadligt kunde vara på färde genom onda människors tillskyndelse, det som i längden kunde vara K. M:t och hela fäderneslandet till undergång och förderf», samt uppmanade dem att i sådant fall det med trogen förmaning i tid förekomma. Till sist föreslog han, att rådet samt några de förnämsta och älsta af adeln och några andra ständer med anledning häraf skulle sammanträda.

Ej mindre oroande underrättelser ankommo vid samma tid från Finland. De sändebud, som den svenska regeringen dit affärdat, hindrades af Flemming från att utföra den dem anbefalda räfsten, och allmogens förtryck fortfor alltså. Deras uppdrag med afseende på riksdagsbeslutet fick åter den utgången, att den till Åbo samlade finska adeln först lofvade att, om konungen godkände beslutet, skulle det ej möta något hinder från Finnarnes sida, men, så snart sändebuden aflägsnat sig, förmåddes största delen af adeln af Flemming att underteckna en protest mot riksdagen [1]). Fullständigt besked om alt detta kunde Karl visserligen vid denna tid ej hafva erhållit, ty sändebuden voro ej ännu återkomna,[2]) men hvad han förnummit förebådade tillräckligt att upprätthållandet af Söderköpings beslut inom kort kunde

[1]) Forssman, Klubbekriget s. 141.

[2]) Karl Henrikson skulle vara dragen till Lifland och de båda andra ligga på Åland, skref han till rådet.

framkalla en blodig fejd med den mäktige marsken. Och ej nog med att ett medborgerligt krig sålunda hotade från Finland; det var fara värdt att till denna olycka äfven kunde komma yttre oroligheter, ty hertigen mottog nu också den underrättelsen, att Ryssarne genast återfordrade Kexholm utan att vilja invänta gränsregleringens fullbordan[1]). Alla dessa nyheter delgaf han rådet den 27 Mars och begärde dess betänkande, om huru man skulle kunna göra slut på Flemmings stämplingar, hvilken, enligt hvad hertigen hört, hade inneslutit sig på Åbo slott för att därifrån försvara sig; det förslag han själf framstälde var äfven i denna sak, att riksrådet och några »förnämlige» ständer måtte med första sammanträda [2]).

I och med dessa skrifvelser hade afgörandets stund trädt rådsherrarne närmare in på lifvet, och det blef dem nu svårare än förut att för sig och andra dölja de ödesdigra konseqvenserna af riksdagsbeslutet. Tydligen måste det vara af intresse att vid denna kritiska tidpunkt få blicka in i de verkliga syftena och känslorna hos dessa genom sin betydenhet och sina olyckor så märkeliga män, och tack vare de jämförelsevis talrika bref, som äro bevarade från de i Östergötland boende riksråden, bröderna Hogenskild och Ture Bjelke (på Ulfåsa och Forsa) samt Gustaf och Sten Banér (den förre på Ekenäs, den senare på Hendelö och Bro), hvilka synas hafva bildat en särskild genom förtroligare vänskap förenad grupp inom rådet, blir en sådan inblick i någon mån möjlig åtminstone med afseende på dessa herrar. I följd af ovilligheten eller obetydligheten hos de öfrige var det också de, som jämte Erik Sparre drogo det tyngsta lasset inom rådet och hvilkas förhållande det således är af största intresse att iakttaga. Hvad vi i dessa bref få bevitna är ett nästan förtvifladt sträfvande att i trots af omständigheternas tvingande makt söka undvika hvarje steg, som kunde innebära ett afgörande val mellan konungens och hertigens parti.

Den 29 Mars svarade bröderna Banér och Ture Bjelke gemensamt på hertigens *första* skrifvelse. De söka härvid *lugna* honom med att konungens befallningar till »ryttmästarne» voro föranledda af »oroliga människor genom vrång uttydning och berättelse» samt att således konungen, då intet skäl fans till

[1]) Jämf. Hist. Tidskrift 1884 s. 76.
[2]) Brefvet står i Reg. på Mars månad, men är dat. Oktober, hvilket naturligtvis är en misskrifning.

några rustningar, säkerligen skulle annorlunda betänka sig, om han blott upplystes om rätta förhållandet. Den ifrågasatta herredagen ansågo de tre herrarne ej lämpligen kunna hållas förr än 8 eller 14 dagar efter Trefaldighet (detta år den 6 Juni). Med svaret på hertigens *senare* bref: beträffande Flemming, fördröjdes till den 7 eller 9 April [1]; de tre herrarne instämde då i ogillandet af marskens beteende och ansågo, att han borde ytterligare tillskrifvas, men afböjde på grund af sitt ringa antal att själfva göra det; däremot ansågo de lämpligt, att *hertigen* stämde honom öfver till Sverige, samt hänvisade för öfrigt till samtlige riksrådens utlåtande. Med afseende på Kexholm rådde de att lugna Ryssarne med försäkringar om gränsregleringens snara verkställande.

Att detta svar förorsakat afsändarne stora bekymmer, framgår af Gustaf Banérs samt Ture Bjelkes bref därom till Hogenskild Bjelke, hvars pröfning svaret underställdes, ehuru hans underskrift saknas därpå; dessa bref visa till fullo, att herrarne insågo den finska frågans ödesdigra natur, samt att deras svar verkligen var *ämnadt* att bereda undanflykter. Den förre skrifver nämligen: »så måste denna Påsken eller Dymmelveckan icke mera än de framlidne vara oss utan bekymmer och oro, hälst med de saker, som man mest åtrår, nämligen att beslå oss med orden, men så hoppas mig det skall ock fela såväl nu som förr», hvarefter han redogör för hvad de skrifvit till hertigen om Flemming; och den senare yttrar, att svaret var korteligen sammansatt »samt oss *någorlunda till försvar*», samt tillägger därefter en begäran, att, när Hogenskild en annan gång fick sig tillsända »sådana kostliga mustfulla bref» (från hertigen) att de först måste skickas till Bro och Ekenäs, ty han fick dem »ändock tids nog[2])».

Om således hertigen på detta håll ej fann det stöd han önskade, såg det däremot till en början ut, som om han skulle röna mera framgång hos Erik Sparre. Vi hafva förut funnit, att en viss vänskaplighet börjat röja sig i förhållandet mellan dessa gamla motståndare, och då Sparre i slutet af Mars besökte her-

[1]) Båda dessa bref finnas bland Acta hist. och Rådslag och äro refererade i Meddelanden från Riksark. ss. 176 och 177; det senare är där dateradt den 7 April, men hertigen uppgaf i sitt svar, att det var af den 9. Hist. Bibl. II, s. 281.

[2]) Brefven tryckta i Hist. Bibl. II ss. 284 och 285. Dateringen på det förra (den 9 Mars) måste vara oriktig, ty Påsken inföll detta år den 11 April g. st. och den 9 Mars hade hertigen ännu ej skrifvit om Flemming. På utanskriften är också antecknadt af H. Bjelke, att brefvet framkom Påskafton. Antagligen har Banér skrifvit 9 Mars i stället för 9 April.

tigen i Örebro, där denne efter färden till Småland och Vestergötland för en tid tagit sitt residens, synes samstämmigheten dem emellan t. o. m. hafva väckt misstankar inom Östgöta-riksrådens krets [1]); ett karaktäristiskt vitnesbörd om, huru mån Karl vid denna tidpunkt i sjelfva verket var om Sparres vänskap, har man däri, att, då han den 6 April fann nödigt att gifva Sparre en skrapa, bad han, den annars så kärfve herrskaren, honom ej anse detta såsom ett tecken till onåd, utan i stället däri se ett bevis på att hertigen menade väl med honom och ville varna för hvad som ej anstod honom, hvilken såsom rådsherre borde gifva andra goda exempel [2]). Denna sena förtrolighet mellan tidehvarfvets båda förnämsta statsmän i vårt land, omedelbart innan deras vägar för alltid skilde sig från hvarandra, bildar en egendomlig och hittills ej beaktad episod i deras lif, och vid tanken därpå kan man väl känna sig frestad att med vemod undra, hurudant deras och Sveriges öde skulle gestaltat sig, om i stället för denna efemäriska samverkan kunnat nppstå en *sådan*, som under den följande generationen egde rum mellan konungahusets och aristokratiens främste personligheter.

Hvad Östgötaherrarne vunno med sitt försök att förklara konungens befallning om rustningarna såsom en följd af att han var illa underrättad, blef blott, att Karl uttryckligt yrkade, att rådet genom en skrifvelse skulle upplysa och förmana Sigismund, och i samråd med Sparre, som sålunda måste hafva delat hertigens asigt i denna sak, uppsatte han nu ett förslag till en dylik skrifvelse. Den 4 April sände han samtlige riksråden detta förslag jämte konceptet till ett förmaningsbref, ämnadt att afgå i hans eget namn [3]); på samma gång förklarade han att enligt både hans

[1]) När Gustaf Banér i Maj beredde sig att resa till rådsmötet uttalade han för Hog. Bjelke sitt bekymmer öfver att Axel Lejonhufvud skulle få tillfälle att före mötet »så länge vara allena hos fursten och *vice kanslern* (Sparre) *som väl kan hugga på två händer*». De följande orden: »hvad *den* uti Linköping och Vadstena uträttade, minnes jag ännu», syfta antagligen på Lejonhufvud, men de föregående innebära tydligen en anklagelse mot Sparre för dubbelhet, och den rimligaste förklaringsgrunden härtill synes vara hvad då nyligen passerat i Örebro. Hist. Bibl. II s. 287.

[2]) Acta hist. Anmärkningarne rörde en tjenare, som Sparre i strid med lagen befriat från straff, samt en mot ständernas beslut stridande kopia som han velat låta »andliga och verldsliga» underteckna.

[3]) Om rådets skrifvelse se här nedan. Hertigens koncept bl. Acta hist. Han uttalar däri sin stora förundran öfver att andra fingo bref och befallningar om konungens hemresa, men han och rådet förbigingos; han uppmanar konungen att med första komma hem och göra slut på de förderfliga »åtskilliga befallningarne» samt lofvar att befordra konungens och fäderneslandets bästa, om ock konungen misstrodde honom på grund af religionen och onda människors förtal.

och Sparres mening det föreslagna mötet ej kunde uppskjutas längre än till den 1 Maj samt skickade öfverläggningspunkter för mötet[1]). Adeln hade redan den 3 April uppmanats att till den 1 Maj sända 4 à 6 ombud från hvarje landskap, och den 9 April befaldes särskildt den finska adeln att sända 6 eller 8 ombud till detta möte. Först efter Sparres afresa mottog hertigen Östgötaherrarnes bref af den 7 eller 9 April om Flemming[2]). I sitt svar (af den 15 April) gillade han visserligen deras förslag att Flemming skulle af honom stämmas till Sverige, men bröt i själfva verket udden därpå genom sin fordran att äfven samtliga riksråden då skulle »honom där bredvid tillskrifva»[3])

Dessa frågor: om tiden för rådsmötet eller herredagen samt om brefven till konungen och Flemming blefvo nu under de följande veckorna föremål för en liflig och i hög grad betydelsefull skriftväxling mellan hertigen och riksråden.

Karls yrkande, att det beramade mötet skulle ega rum den 1 Maj mottogs ej gynsamt af de fyra riksråden i Östergötland. Först förklarade H. Bjelke att han ej kunde blifva färdig till denna tid, men hertigen vidhöll i sitt svar (den 15 April) sin mening och uppmanade honom på det bevekligaste att då infinna sig samt bad honom ej förundra sig öfver, att han hastade med saken, ty om icke åtgärder i tid vidtogos skulle följa konungens och allas yttersta förderf och i Sverige ej blifva bättre förhoppning än i Frankrike[4]), ett yttrande som naturligtvis syftar på Hugenottkrigen; och två dagar därefter skref han till Gyllenstjerna i samma syfte. Den 22 April förklarade emellertid G. och S. Banér och T. Bjelke, att det var omöjligt både för dem och den till mötet uppkallade adeln att till den 1 Maj komma till Stockholm, men lofvade att vid Trefaldighetstiden (6 Juni) »ej vara fjärran» därifrån samt sände ett skrifligt utlåtande öfver de af Karl meddelade öfverläggningsämnena.[5]) Karl måste då uppgifva den 1 Maj, men yrkade i sitt svar (den 29 April), att de åtminstone skulle komma före Pingst (den 30

[1]) De voro: konungens hemresa; svaret till ryska storfursten; legationen till Danmark, Estlands skyddande, rikets gäld, som ej betäcktes af bevilningen i Söderköping; räfstetings hållande i enlighet med hvad som utlofvats i Söderköping, samt om de skepp, som i Dalarö lågo segelfärdiga, nu skulle afgå. Se Hist Tidskr. 1884 ss. 45 o. 84 n. 3. Om kallelsen till E. Stenbock, se ofvan s. 69.

[2]) Reg. visar att Sparre den 9 April nyss lemnat hertigen.

[3]) Hist. Bibl. II s. 280.

[4]) Hist. Bibl. II s. 277.

[5]) Ibid. sid. 278 och Meddel. från Svenska Riksark. VI, sid. 177—8.

Maj), hvilket han omtalade att Axel Lejonhufvud lofvat göra, ehuru denne hade »fast längre väg».[1] Men äfven i denna förhoppning skulle han blifva gäckad. Visserligen synes Gustaf Banér den 16 Maj hafva haft för afsigt att före Pingsten resa upp till Stockholm,[2] men strax därpå befinnas samtliga Östgötaherrarne hafva skrifvit till Karl, att de ej kunde komma till Pingstdagen.[3] Då upplågade Karls vrede; han förklarade att han lemnade deras ursäkter i sitt värde och att han, huru nödigt det än syntes honom att rådet med första komme till sammans, nu stälde saken i deras eget skön; själf ämnade han emellertid ej resa till Stockholm förr än han fått höra, att de alla infunnit sig där.

Att förslaget om en rådsskrifvelse till konungen ej synnerligt behagade Östgötariksråden är tydligt nog[4]; till en början hafva de dock ej ansett sig kunna helt och hållet afböja det samma, utan sände hertigen den 22 April ett motförslag, som dock ej mycket synes hafva skilt sig från hans förslag.[5]

De påminna häri, att de ej erhållit något bref från konungen efter det »skarpa och endels onådiga», som de utan att hafva förtjent det mottogo strax efter riksdagen, men att de dagligen hörde rykten om konungens hemkomst och förnummo att andra och ringare personer därom erhöllo bref och fullmakter. Då de sålunda förbigingos, undrade de, om konungen ämnade befria dem från regeringsbördan, men efter som de näst efter hertigen fått sig densamma anförtrodd, var det nödvändigt att de i tid finge underrättelse om konungens hemresa, icke af den orsak att de kunde föreskrifva något därom, utan för att de skulle blifva i stånd att värdigt mottaga honom. De bådo därför att få veta, huru snart, hvilken väg och med huru stort följe han ämnade komma, samt tillfogade härvid en bön, att riket i denna ovanligt dyra tid »alldeles med mycket eller främmande folk må obetungadt varda.[6]

---

[1] Den 2 Maj tackade han Lejonhufvud för detta löfte.

[2] Hist. Bibl. II, sid. 286.

[3] Se Hist. Bibl. II, sid. 279, sammanstäldt med Karls bref till Erik Sparre den 29 Maj.

[4] Se deras senare uttalanden därom här nedan.

[5] Meddelanden från Riksark. VI, sid. 177—8.

[6] Många koncept bland Acta hist. På ett är tecknadt med H. Bjelkes stil: »Copia af de missiver till H. K. M. efter som mine medbröder hafva dem förändrat.» I ett annat äro rättelser införda af herrarne. Äro dessa de enda förändringarne, hafva de ej varit af synnerlig betydelse.

Hertig Karl synes ej hafva haft något att invända mot att skrifvelsen skulle erhålla denna form,[1]) och i denna punkt tycktes man sålunda varit på väg att ernå samstämmighet. Då skref den sluge riksdrotsen Nils Gyllenstjerna till sina ämbetsbröder och ej blott afstyrkte skrifvelsen, utan förklarade rent ut, att han ej ämnade underteckna den samma, emedan den var »för hårdt och skarpt ställd.» Härmed inträdde ett omslag. Gustaf Banér skref den 16 Maj till Hogenskild Bjelke: »så hafva ock vi 4 eller 5, si tot reperimur, som uglefjädrarna tidast (oftast) sättas uppå, icke häller behof att låta dem med alle (vid alla tillfällen) låda vid oss ... och kan vara ... tid nog att utsända sådant bref, när samtliga riksens råd komma till hopa».[2]) Detta blef också Sten Banérs och Ture Bjelkes åsigt och de underrättade nu hertigen, att de under sådana förhållanden ej kunde göra något vidare till saken, förr än hela rådet kom till sammans, hvarpå de erhöllo följande kärfva svar: »Så mågen i göra härutinnan hvad som hälst Eder synes rådligast».

Lika liten framgång hade hertigen med afseende på stämningen till Flemming. Hvad han nu åsyftade med denna var enligt ett hans bref till rådet (den 29 April) att Flemming och de, som med honom underskrifvit svaret till sändebuden, hvilket nu kommit hertigen till handa, skulle instämmas till herredagen. Äfven därutinnan var Erik Sparre af samma åsigt. Denne gjorde dock några ändringar i den af hertigen uppsatta stämningen, och ehuru Karl ansåg att »därutinnan föga förändring behöfts», rättade han sig dock efter Sparres mening[3]) och sände (d. 12 Maj) det sålunda förändrade förslaget till de öfriga riksråden.[4]) Ehuru bland dessa fortfarande rådde mycken ovilja mot Flemming och ehuru det för hvarje dag alt mer och mer oefterrättliga tillståndet i Finland ej kunde undgå att väcka deras bekymmer,[5]) voro de dock ej böjda för att deltaga i den af Karl påyrkade åtgär-

[1]) Se hans svar af den 29 April.

[2]) I sammanhang härmed anmärker han, att hertigen näppeligen skulle taga till godo sådana svar af dem som af Gyllenstjerna, ehuru denne i själfva verket handlade på samma sätt som Flemming och bröderna Stenbock — detta synes mig vara meningen med det något dunkla stället — ooh fäller tillika några ord om »lismare och jabröder», som möjligen skulle kunna syfta på Lejonhufvud och Sparre. Hist. Bibl. II, sid. 286.

[3]) Karl till Sparre den 10 Maj.

[4]) I Karls första bref angående denna sak synes det vara fråga om två stämningar, en i hans och en i rådets namn, men meningen var tydligen nu att skicka en gemensam i bådas namn

[5]) Se Gustaf Banérs bref till Hog. Bjelke den 16 Maj. Hist. Bibl. II, sid. 288.

den, och detta af ganska naturliga skäl, ty om Finnarne skulle ställas till rätta för att de vägrat hörsamma ett riksdagsbeslut, hvaremot konungen nu formligen protesterat, så var detta tydligen ett stort steg framåt mot denna revolutionära brytning, som riksråden framför alt fruktade. Östgötaherrarne svarade sålunda ej alls på hertigens först framstälda fordran att de »bredvid» honom skulle skrifva till Flemming,[1] och det enda svar han erhöll angående det den 12 Maj sända förslaget till stämning var, att Flemming sannolikt ej skulle rätta sig mycket därefter.

Så hade alla de planer, som denna tid lågo Karl närmast om hjärtat, strandat på riksrådets motstånd. Tidpunkten för detta nederlag var slutet af Maj, såsom ses af hans bref till samtliga rådet den 29 denna månad. De delar af denna skrifvelse som handla om rådsmötet och brefvet till konungen äro redan anförda.[2] Yttrandet om de »finska handlingarna» är ännu skarpare, och man förnimmer däri liksom de första hotfulla förebuden till de sedermera så ödesdigra beskyllningarne, att riksråden ej ville stå fast vid Söderköpings beslut.[3] Det missnöje Karl kände mot rådet i allmänhet synes dock ej hafva sträckt sig till Sparre, ty en särskild skrifvelse, som han föregående dag sände denne, röjer snarare ett behof att få genom ett förtroligt meddelande lätta sina bekymmer. De nyheter, med hvilka han började sitt bref, voro också i hög grad egnade att väcka allvarsamma tankar, ty de gåfvo vid handen, att mot dem, som ville fortgå i den genom Söderköpings beslut inslagna riktningen, ett oväder af den mest fruktansvärda beskaffenhet som bäst sammandrog sig i Polen. Hvad hertigen berättade var följanda: För att utforska orsaken, hvarför det så länge dröjdes med svaren på Mårten Kerners beskickning, hade han sändt sin kansliskrifvare Stig Karlsson till Polen och denne hade nu vid sin återkomst omtalat, att när han lemnade Polen hade Kerner ännu ej erhållit något svar, ja han hade ej ens fått framlemna

[1]) Visserligen hänvisade de i sitt svar af den 22 April till hvad de skrifvit den 7 (9), — Meddel. från Riksark. VI, sid. 178 — men detta var naturligtvis ej något egentligt svar. En »sedel» till brefvet af den 22 innehåller emellertid ett löfte att skrifva till Flemming, när rådet kom till sammans (Rådslag), men då hertigen både till dem och Sparre skref, att de ej gifvit något svar, synes man kunna antaga, att denna sedel var ett koncept som ej afgick. G. Banérs yttrande till H. Bjelke i nyss anförda bref (Hist. Bibl. II s. 287): »ändock vi väl hafva orsak att entskylliga oss något däruti att råda,» bestyrker också deras motvilja mot att inblandas i denna sak.

[2]) Se ofvan ss. 78 o. 79.

[3]) Se Hist. Bibl. II, sid. 281, där denna del af brefvet är tryckt.

sina bref till konungen, utan Jöns Tidiksson (en af Sigismunds svenske sekreterare) hade annammat dessa till sig under det att konungen både personligen mottagit och genast besvarat »åtskilliga» beskickningar från Flemming och dennes medhållare. Men ej nog härmed — hertigens och rådets sändebud hade äfven måst höra försmädliga ord, hade kallats spioner, och det hade sagts dem, att den ursäkt de gjort å hertigens och rådets vägnar »varit osanning». Däremot satte man fullständig tro till hvad »andra lögnaktige» hade att berätta, och det ansågs att man i Polen ej skulle fått reda på den verkliga ställningen i Sverige, om ej Karl Gustafsson Stenbock, Peder Rasmusson m. fl. af samma parti kommit dit från Sverige;[1]) likartade bud hade också anländt från Finland, och ett af dem, den katolske läkaren doktor Samuel — hvilken efter Söderköpings riksdag sökt en fristad hos Flemming — hade under sin vistelse i Polen, hvarifrån han sedan återsändes till Flemming, yttrat sig ogynsamt om hvad Erik Sparre skrifvit till försvar för Sveriges anspråk på Estland.

»Efter sakerna sig så sällsamt nu låta anse så att alt är illa gjordt», hvad hertigen och rådet gjorde till konungens och rikets bästa, ansåg hertigen att det vore hög tid att hela rådet komme till sammans för att förekomma, om någon olycka vore å färde, »som illa är liknelse till», men när detta kunde ske, fann han osäkert på grund af de »ursäkter», som Östgötariksråden föreburo i sitt föregående dag ankomna bref, och han ämnade ej ligga och vänta på dem, såsom han gjort några gånger förut, utan finge de nu bära ansvaret, om någon olycka hände. Icke desto mindre bad han längre ned i brefvet Sparre att skrifva och förmana dem att med det första begifva sig af. Han meddelade honom vidare, att gränsregleringen nu vore afslutad och uttalade sin farhåga för att befälhafvarne på Kexholm kunnat öfverlemna slottet till Ryssarne, fastän de ej inhemtat hertigens och rådets bifall: »Gifve Gud att deras galenskap icke vore så stor»,[2]) tillägger han därefter. Slutligen yttrar han sig vidlyftigt om den finska frågan; han omtalar därvid, att de andra riksråden ej alls svarat på hans första skrifvelse i denna sak och angå-

[1]) »Det hade ock alla saker varit oklara, hvar herr Karl Gustafsson, Peder Rasmusson och andra flere härutaf Sverige utaf det sällskapet icke hade dit kommit».

[2]) Den 27 April hade han sändt till Kexholm ståthållaren på Viborg, Arvid Henriksson Tavast, med befallning att ej uppgifva slottet, förr än han erhållit hertigens och rådets order därom. Härmed torde det kunna anses fullständigt bevisadt att det ej var Flemmings fel att Kexholms öfverlemnande *in till denna tid* fördröjts.

ende den föreslagna stämningen yttrat sig »mäkta kallt». Själf kunde han ej förstå, hvarför stämningen ej skulle utgå, då den var fullt laglig, och frågade Sparre hvad han ansåg. Visserligen trodde han ej, att den skulle hörsammas, men han ville ej »med stillatigande intorka» de osannfärdiga beskyllningarna. Ville riksråden göra så, det finge de samtliga »råda för», men han ville hålla sig till »Söderköpings afsked» emedan det öfverensstämde med rikets bästa och konungens ed. Finge Finnarne fortfara som några börjat, så blefve följden rikets undergång och förderf, »men», — fortfor han — »vi vilja taga Gud till hjälp och med edert och flere goda herrars råd det förekomma» samt tillägger därpå: Det hafver tillförene varit sedvanligt, att de i Finland hafva rättat sig efter hvad här i Sverige af Sveriges rikes råd hafver beslutadt varit och icke efter Finlands rikes råd, hvilket är ett obekant namn, ändock ingen är utan *en* i Finland och med förlof en rätt fantast och till alt ondt af naturen benägen». Därför ville hertigen mot sådan otillbörlig handel bruka den myndighet, som ständerna betrott honom, och därvid förklarade han sig nu lita på, att Sparre »såsom en trogen rådsperson, den K. M. och sitt fädernesland troligen och väl menar», skulle med råd och dåd bistå honom efter sitt »eget löfte och tillsägelse». Hvad han ville göra var ingenting annat än hvad han kunde försvara inför konungen och hvar kristen man och hvad som afsåg fäderneslandets bästa och undersåtarnes försvar mot det yttersta förtryck, men det vore alltid bättre »att ställa i bäcken än i ån».

Men om hertigen var bekymrad, så voro riksråden det ej mindre. Deras förtroliga bref visa, med hvilken oro och fruktan de motsågo det förestående mötet med hertigen, och på grund af dessa deras uttalanden torde man ej begå någon synnerlig orättvisa, om man — med alt erkännande af att »hväsande i brystet, hosta och harklande» då som nu kunde under vårslasket »mångenstädes omkring vanka» — dock ser en viss öfverdrift i den nästan omanliga klagan öfver svaghet och sjukdom som oupphörligt möter oss i Östgötaherrarnes bref, så snart fråga blir om uppresan till Stockholm.[1] I själfva verket kan man dock ej förtänka dem, om de på alla håll sökte efter anledningar till uppskof, ty deras ställning var verkligen i högsta grad

[1] Se Hist. Bibl. sid. 285—8.

beklagansvärd. Visserligen kan det sägas, att de självfva bragt sig i den obehagliga mellanhand, hvari de nu befunno sig, i det att de vid en stor verldshistorisk brytning ej förstått att välja en bestämd och klar ståndpunkt på den ena eller andra sidan, och man torde ej begå en orättvisa, om man söker åtminstone *en* orsak till denna deras hållning i förkärleken för ett samhällsideal, hvars realiserande skulle bragt de största olyckor öfver fäderneslandet, hindrat dess utveckling till ett verkligt rättssamhälle, förqväft den uppspirande konstitutionella frihet, som hvilade på riksdagens folkliga grund, och i stället stadgat ett stormannavälde, hvilket visserligen liksom under Medeltiden kunnat gifva självsvåldets frihet åt de stora, men som, att döma efter alla historiska analogier, för massan af folket skulle medfört mångfaldigt förtryck, ja, slutligen äfven lifegenskapens förbannelse. Men oaktadt alt detta äro dock riksråden under detta skede af sitt lif verkligen värda efterverldens medlidande och ett medlidande som är förenadt med aktning. De, som äro uppfödda i en viss samhällsordnings traditioner, hafva ofta svårt att inse dess brister och olägenheter. I hvarje system, politiskt eller religiöst, som förmått utöfva ett bestämmande inflytande på mänsklighetens utveckling, har i allmänhet funnits *något* berättigadt, och när ett sådant system skall utbytas mot ett nytt, händer det stundom, att detta — huru klar dess nytta än må ligga för efterverlden — ej för samtiden ter sig i lika tilldragande form. Däraf förklaras, att rättsinnade och annars klarsynta personer mången gång kämpa för föråldrade ideal, hvilkas realiserande blott skulle medföra olycka och förderf; ja, liksom det utbrunna ljuset, innan det för alltid slocknar, plägar flamma upp till ovanlig klarhet, så kan ej sällan en fallande sak uppvisa förkämpar, hvilkas namn stråla med ovanlig klarhet på häfdernas blad.

Att i dessa de sista förkämparne för medeltidsaristokratien i vårt land se tragiska karaktärer af högsta ordning vore visserligen en öfverdrift. Därtill fattades dem den frimodighet och den glada offervillighet för sin öfvertygelse, som ensamma förmå att åt undergången gifva storhetens prägel; de voro tvärt om af ett försigtigt och missmodigt skaplynne och liksom den svenska medeltidshierarkiens sista förkämpe, Hans Brask, om hvilken de egendomligt nog i mycket påminna, sökte de framför alt undvika hvarje steg, som kunde ådraga dem ansvar. Men det var säkerligen deras ärliga tro, att fäderneslandets lycka bättre befordra-

des genom att makten såsom af ålder förblef i händerna på de stora slägterna, som syntes dem ega de bästa förutsättningarna för dess handhafvande, än om den öfvergick till en rå och tygellös menighet eller, liksom i de flesta andra europeiska länder denna tid, till en enväldig konung, och några andra former för statslifvet hafva de sannolikt ej kunnat tänka sig; och om man jämför dem med de äldre Vasarne, med en Jöns Bengtsson, en Gustaf Trolle m. fl. deras föregångare, så framstå de onekligen såsom karaktärer af mer än vanlig sedlig renhet. Ty granskar man deras offentliga lif efter Johans död, skall man visserligen hos dem alla finna mycken politisk kortsynthet, åtskilligt som vitnar om en viss slug försigtighet, men (åtminstone hos dem, som i Linköping med sitt lif fingo plikta för sitt förhållande och under förutsättning att de verkligen hyste den ofvan angifna uppfattningen af vilkoren för fäderneslandets lycka) svårligen något, som ej låter förena sig med fosterlandskärlekens och hederns fordringar. [1]) Men vare härmed huru som hälst, så kunde de nu ej längre undgå sitt öde. När tidehvarfvets stora religiösa motsats, efter att länge nog hafva upprört förhållandena äfven i vårt land, slutligen här urladdade sig i en våldsam sammanstötning mellan Sigismunds blinda trotsande på sin kungliga myndighet och hertig Karls hänsynslösa vädjande till folkviljan, då återstod ej mer någon självständig plats för dem, som trott sig kunna begränsa ovädret inom de gamla författningsformernas råmärken eller bryta dess kraft blott med tillhjälp af rådsmaktens resurser. Så måste de ändock taga parti för den ena eller andra sidan, och det var tydligen förkänslan af att detta svåra val skulle blifva nödvändigt vid det stundande mötet med hertigen, som gjorde dem så obenägna för detta. Till sist kunde dock rådssammankomsten ej längre uppskjutas. I Juli började riksråden infinna sig i Stockholm, och ehuru Karl, uppretad öfver de många uppskofven, länge dröjde qvar i hertigdömet, följde dock nu den ödesdigra brytning, som för riksråden blef begynnelsen till olyckornas och undergångens tid.

[1]) Hos en Nils Gyllenstjerna och H. Bjelke torde den sluga försigtigheten stundom hafva gått öfver denna gräns.

Bilagor.[1])

Ständernas första utlåtanden öfver hertig Karls proposition vid Söderköpings riksdag.

Bil. A.

Adelns fyra utlåtanden.

Första svaret.

Sveriges rikes Ridderskaps och Adells ringe och enfallige svar utaf them, som nu tillstädes äre her udi Söderköpingh, opå the inlagde punchter som Högbornne Furste och Herre Hertig Carll, vår nådige Herre, hafver låthed inleggia.

Till dedh första, punchtenn om regeringen, svaras så, att vi sampteligen på thed ödmiukeligaste bedie H. F. N. [att H. F. N.] nu såsom altid tillförennde vill [hafve] sin F. N:s omvårdnadt för sitt kiäre fädernesland och alle thes trogne inbyggares velferd, efter som H. F. N. utaf alles våre nådig:te Herre och Konung tilbetrodt är, såsom enn Sveriges rikes arffurste och förnämste her i riked, samptt med dhe velbornne herrer Riksens Råd till att regera och förestå udi Högbe:te H. K. M:tz frånvarende, efter som uthi K: M: fullmacht och regerings ordning uthi bockstafven förmeles och utvisas, der emott vi synnerligenn och sampteligenn vele bevisa H. F. N. och velbe:te Herrer tilbörlig vördningh och trygghet hörsamhet och lydno udi alle the stycker, som kunne lenda Konung:e Ma:t vår nådig:te Herre och Konung så och vårt käre fädernesland till gagn och gode.

Till thed andra, hvad religionen anlanger och the personer, som med oss ther uthinnan icke ens äre, hafve vi samptligen, så nu som tillförennde, besluted att med them handlas må, efter som udi Konungens ed förmeles och udi Upsala enhälleligenn af alle Riksens Sten-

[1]) De här meddelade handlingarna finnas bland Riksdagsacta. Om de äro koncept eller afskrifter, kan ej bestämmas, men i alla händelser äro de samtida. Fel mot meningen förekomma stundom, dock ej svårare än i åtskilliga andra handlingar från denna tid. Jag har sökt rätta dem genom tillägg, hvilka äro inneslutna inom klammer eller anförda i noter.

I afs. på interpunktering, stora och små bokstäfver, bruket af dubbel vokal samt af *u* och *v* har normalisering egt rum.

der sampttyckt och beiakat blef, så framptt the sigh efter theras efterlåthne vilkår och frihet förset såsom och sigh icke udi stillhet förhollidt hafve, ded dom förelagdt och efterlåthed blef, så att the doch tillförennde för lagh och rätt m[ed] skälig beviss ther till kunne tillbudne varda.

Hvad the andre punchter belangar, kunne vi inge andre svar gifva på, alldenstund så få af thenn Svenske och innge af Findlandz och Liflandz Adell äre tillstedes på thenne tid, uthan vele i ödmiuk underdånighet blifva ved Kong:e Ma:t vår allernådig:te Herres fullmacht och utgifne regerings ordningh, att H. K. M. ther udi giöre och låthe hvad H. K. M:t nådig:et synes.

Andra svaret.

Sveriges rikes Ridderskaps, Adels sampt menige krigsbefels ringe och enfallige svar utaf them, som nu tillstedes äre her uthi Söderköpingh, opå the inlagde punchter, som Högborne Furste och Herre Hertig Carll, vår nådige Herre, hafver låthed inleggie.

Till thenn förste punchten, om regeringen, svares så, att vi samptligen på det ödmiuckeligste bedie H. F. N., att H. F. N. nu såsom altid till förenda vill hafve sin furstelige Nådes omvårdnedt för sitt käre federnesland och alle thes trogne inbyggeres välferd, efter som H. F. N. utaf alles våres nådig:te Herres och Konungs[1]) tilbetrodt är, såsom en Sveriges arffurste [och] förnemste her udi regeringen sampt medh the velborne herrar uthi Riksens Råd till att regera och förestå uthi högbe:te H. K. M:ts frånvarande, efter som udi K. M:s liflige ed och skriftelige förplichtelse sampt Sveriges lagh uthi bokstafven förmäles och utvisas, der emott vi synnerligen och samptligen vele bevisa H. F. N. såsom then förnemste i regeringen och velbe:te herrer tilbörlig vö[r]dning, trygghet, hörsamhet och lydno uthi alle the stycker, som kunne lenda Konung:e Ma:t vår nådig:te Herre och Konungh så och vårt käre federnesland till gagnn och gode.

Till thed andre hvad relegionen belanger och the personer, som med oss ther uthinnan icke ens äre eller sampttycht och underskrifvidt hafve thed som udi Upsala anno etc. 93 utaf alle riksens stender bevilliet och annamedt blef, hafve vi samptligen så nu som tillförende beslutedt, att med them handlas må efter såsom udi Konungens ed förmäles och udi Upsala enhälleligenn af alle Riksens Stender sampttyckt och beiaked blef, så frampt the sigh emott theres efterlathne vilkår och frihet [försett] och sigh icke udi stillhet förholled hafve, doch att the tillförennde för lagh och rätt med skäligh bevis ther

[1]) Bör väl vara: herre och konung.

till kunne tilbudne varde, så och alle the personer, som sedan then dagen uthi Upsala affalne äre eller ännu her efter affallandes varda, blifva ved straff och penn, såsom the[r] afsagd[t] och af meste parten beiakad[t] blef.

Hvad thenn fierde anlanger, att H. F. N. förmäler, om H. F. N. må såsom[1]) macht och vold till att ordinera, skicke och lage om alle embether her udi riked, ther till svaras så, att, när sådant behöfves, må H. F. N. med Riksens Råds råd utvelia två eller flere, såsom uthi Konungens ed [förmäles] och ther till tienligha äre, och sedan gifve Konungen ther om tilkenne, att K. Ma:t förordnar, hvilken honom ther utaf synes, som lagen seger; item synes oss nödtorftigh till semia och enighet nyttig vara, *att högbe:te Kong:e Ma:ts ville alle the saker, som her udi riked och till thet besta bestelt och uttrettat hafve, motte först blifva H. F. N. och Riksens Råd ther om tilkenna gifvedt och tillskrifvet.*[2])

Såsom then fempte puncht förmälar, att alle saker skole å härads [och] lagmans tinge lagligenn förhöres och ransakes och vädias under then höge regeringen (om så behöfves) och att sakerne her uthi riket aldelis endas motte, kann och them icke förvägres att besökia vår Herre och Konungh, som ther till kunne trängia.

Hvad thenn siette puncht belanger, om her Erick och her Arfved Göstafssöner sampt her Claus Flemmingh, tyckes oss H. F. N. nådige mening god vara, att the måge kallad[e] och tilbörligen förhörde blifva. Item begäre vi och på thed ödmiukeligste, att konungs-räfst motte öfver alt landet med thed allerförsta hollid blifva för monge orsaker skuld.

Hvad thenn siunnde punchten förmäler om them, som thenne herredagh försitted hafve och nu icke äre tillstedes kompne, bidie vi ödmiuckeligen, att H. F. N. sampt the gode herrar udi Riksens Råd ville them thenne resa unskylligt hafve, efter the hvar och en serdeles icke hafve bekommed bref, som sedvanliged plägar vara, och begere nu för then skull ödmiukeligen, när riksens lägenhet så kräfver, att Ridderskapet och Adelen blifva fordrat till nogen herredagh eller och elliest, att hvar och en motte thå blifva serdeles förskrefven och nödtorfteligen med fordenskap försörgadt efter hvars och ens stånd, som lag förmäler.

Till thed sidsta, att H. F. N. vill vethe hvad H. F. N. skall hafve för sin möde och arbethe, som H. F. N. dageligen med öfverlop och klagemål hafve, ther opå vi inge svar, icke heller på the utlenthe päningar gifva kunne, utan vi förse oss till K. M. vår nådig:te Herre, att han H. F. N. med all god broderlig ynnest och benägenhet både nu och i framtidenn belönandes och betänkiandes varder, ner H. K. M. ther om besögt varder.

[1]) Bör väl vara: hafva.

[2]) De (af utg.) kursiverade orden synas böra läsas i följande ordning: att alla de saker, som H. K. M. här uti riket och till det bästa ville bestält och uträttadt hafva, måtte etc.

Tredje svaret.

Efter ded, att then Högborne Furste och Herre her Carll, Sveriges rikes arffurste etc., vår nådige Herre, hafver nådigst låthed upläsa nogre punchter, som H. F. N. begärer, att alle Riksens Stender skole gifve sitt betenkiende om, som är:

Till thed första, på hvad vilkor H. F. N. vill blifva ved regeringen, så efter thed her äre få af dhe svenske och inghe af den finske och lifländske Adell tilstedes, kunne vi, så som her äre, inthed fullkommeliged her om oss förklare, uthann thette vele vi ödmiukeligenn H. F. N. till svar gifve, att efter K. M:t vår nådigste Konung hafver, ner K. M. drog her af riked, gifved H. F. N. och samptlige Riksens Råd sin Konung:e fullmacht och regerings ordning, huru K. M. ville hafve om regeringen, mädan H. K. M. uttrikes är stadder, och utaf samma fullmacht och regerings ordning vi förnimme, att H. K. M. der uthi befaler, att alle Sveriges rikes inbyggere skole vara H. F. N. som then förnemste sampt med Riksens Råd på H. K. M:ts vegna hörige och lydige, thed vi alle för våre personer her till vell-villigenn giordt hafve och her efter ytterligare giöre vele och bevisa H. F. N. all ödmiuk tienist som vi nogen tid kunne udi hvad som H. F. N. oss befallanndes varder på H. K. M. och till Riksens gagnn och beste; menn till att noged giöre, som är emoth H. K. M:ts fullmacht och regerings ordningh, så vidt som hon är öfverens med Konungens ed och Sveriges lagh, förse vi oss ödmiukeligenn, att H. F. N. hafver oss ther med förskonedt, alldenstund oss icke tillstår, som undersåthare ähre, noged ther emot göre, uthann vi äre alle uthi ded underdånige hop till H. K. M., att när H. K. M. blifver af H. F. N. besöcht om the punchter, som H. F. N. begärar och till riksens beste tienlige äre, att H. K. M. varder sigh mot H. F. N. förklarandes.

Vidare hvad religionen tilkommer, betacke vi alla H. F. N. på thed ödmiukelig:te, att H. F. N. först och främst ther uthi, som högst är, vill låthe sigh omvårdne så vell som uthi andre saker, och är thed alles vår mening, att vi vele blifva ved K. M:ts ed och lyfte, som H. K. M. giorde alle Riksens Stender på sin konung:e kröning, och ved den förening, som då alle Riksens Stender ther giorde, att the, som her i riked vara skulle, niuta Sveriges lagh och privilegier, så lenge de sigh roligen och stille förholle, och thet(?) H. F. N. täckes att låthe ransaka, hvilke som icke så hafve holled eller ther efter stält sig, motte då skyndas af riked, och the andra niuta thed them då blef inrymtt och efterlåthed af menige Riksens Stender; och begäre vi alle på thed ödmiukelig:te, [att] H. F. N. ville nådigest vare och blifva vår nådige Furste och Herre och låthe sigh vare oss till thed besta befalet, och [att] H. F. N. icke ville låthe sig vare för tungdt eller besverliged udi then höge regeringh. Vi för våre personer vele gärna bevisa H. F. N. all tilbörligh hörsamhet och lydno, och begäre ödmiukeligenn, att H. F. N. ville nådigest tage detta vårt korthe och

vellmenthe svar i thenn beste mening, som thed ment är, och der så är, att nogre anthingen nu vore eller tillförennde vared hade, som icke ville bevisa H. F. N. thenn hörsamhet, som H. K. M. udi sin konung:e fullmacht och regerings ordning befallet hafver, må the svare till hvad lag och rett kan medgifva.

Fjerde svaret.

Högborne Furste Allernådigeste Herre, E. F. N. vår ödmiuke underdånige tienst E. F. N. altid udi all ödmiukhet till att bevisa, så lenge vi lefve. Och såsom E. F. N. för nogra dagar sedann hafver inlagdt nogre punchter, der opå E. F. N. förfordrar svar, hvilked vi nu E. F. N. ödmiukeligenn gifve vele och ded E. F. N. såge helst, att E. F. N. med denne regering motte förskoned blifva, ded förse vi oss till E. F. N. som till K. M:t vår allernådigste Herres elskelige käre faderbroder, att E. F. N. högbe:te K. Ma:ts velbemelte mening icke utslutandes varder, och bedie ödmiukeligen, att E. F. N. samme regering förestå ville, efter som H. K. M. E. F. N. der om betrodt hafver, och [efter] som K. M:s trogne undersåthere ähre E. F. N. med all ödmiuk tienst tillrede att bevisa vele till ded [som] oss E. F. N. till K. Ma:ts och Sveriges crones gagn befallandes varder.

Till thed andra, som E. F. N. begärer vara ett hufvud och förman i regeringen till att skicke och ordinere, som E. F. N. med Riksens Råd tycktes lickt och gått att vara, der opå vi gifve till ett ödmiukt svar: vi bekenne E. F. N. för den förnempste i regeringen, att E. F. N. med Riksens Råd således styre och råde, så Guds ord motte vara i ähra, Sveriges lagh ved macht hollen, och K. Ma:ts regeringsordning och fullmacht aldeles efter följt och oförkrängt, så vitt som K. Ma:ts ed och Sveriges lagh medgifver. Item ded E. F. N. vill före denn tilbörlige tittell och nampn, som en Sveriges rikes regennt och föreståndare bör till att föra: för våre personer se vi ded gärna och önske, att H. K. M. E. F. N. den tittell gifve ville, som man förhoppas H. K. M. E. F. N. gifvandes varder, när E. F. N. H. K. M. derom besökiandes varder.

Hvad relegionen belanger, som her i Upsala besluten blef och nu nyligen är på prändt utgånged med de kyrkioseder och lärdom, som var i salige Konung Giöstafs siste och Konung Johans förste regementes tid, der ved velie vi både lefva och dö och oss aldrig der ifrån vike låthe i nogen motte; om nogor af de påviske eller andre religion hafve giord emot thenn ed och lyfte, som H. K. Ma:t oss der upå svoredt och gifvet hafver, måge de ded försvare och der före straffede blifva, efter som man dem elliest noged opå med lagh öfverbevisa kunne.

Om ded som anlanger att E. F. N. vill förordinere alle embeter her i riked, både tillsettie och ifråntage hvem E. F. N. täckes till att

giöra och E. F. N. synes lickt och gådt att vare i saken, står oss icke, som undersåtherne äre, till att gifva, uthan H. K. M., och som E. F. N. der af utaf K. Ma:t tillstånd hafver till att ordinera och regera, och vi som ödmiuke trogne tienare och undersåther E. F. N. all hörsamhet och lydno bevisa vele, till alt thed som kan lända K. Ma:t och Sveriges crone till gagn och gode. Item som E. F. N. begärer att the bref och befalninger, som komme ifrån K. Ma:t, nu mädan K. M. i Påland är, motte först skrifvas E. F. N. och Riksens Råd till, huru H. K. M. her i riked vill hafve bestelt, hvilked vi gärna se att så henda motte, om H. K. Ma:t sig der med ville benöja låthe.

Ded E. F. N. begärar, att ingen skall sökie eller kräfia besked, medan H. K. Ma:t är i Påland, eller i nogre domaresaker noged bekymbre, der opå vi bedie E. F. N. ödmiukeligenn, att E. F. N. icke vill oss der uthinnan mistenckie, aldenstund han är vår infödde utvalde och crönte Konung, att den som noged hade hos H. K. M. udi all underdånighet nogre ärender för rette, antingen med bref, bud eller sielf personligh, att honom ded motte vare fritt uthan misstanckar efterlåthet, såsom en trogen tienere bör att besöka sin rette Herre och Konungh, menn om noger ville anned seja, än ded saningen vore, för H. K. Ma:t, motte han der om stånde till svars, och sedan retten öfver honom gå, efter som han kan hafva bruted till och Sveriges lag kunne medgifva.

Item hvad som her Erick Giöstafsonn och her Claes Flemingh så och her Arfved Giöstafsonn anlanger, måge de der stå denn till svars, som dem hafver noged till att tala; och hvad annad dem med lagh kan öfvervinna. Så äre de som andre Sveriges inbyggare under lagen gifne.

Hvad dem anlanger, som denne riksdag försumedt hafver, måge dhe stå dem till retta, som dem hafver noged till att tala, för dy hvar bör försvara sin egen sack.

Till ded sidste, att E. F. N. vill vethe hvad E. F. N. skall hafve för sin möde och arbethe, som E. F. N. dageligen med öfverlop och klagemål hafver, der upå vi ingen svar, icke heller på de utlänte penningar gifva kunne, uthan vi förse oss till K. Ma:ts vår allernådigste Herre [att] han E. F. N. med all god broderligh kärleck och alt gott, både nu och i framtidenn, betenckiendes och belönandes varder. Dette vi samptligenn all Ridderskap och Adell sampt alt krigsfolked, som nu her i Suderköping församblade äre, E. F. N. till ett ödmiukt svar icke förholle vele, och bedie E. F. N. ödmiukeligenn och i all underdånighet, att E. F. N. ville optage denne vår mening och ödmiuke svar udi allt nådigt och gått betennkiende, och vi för våre personer äre E. F. N. med all ödmiuk tienst tilbetrodde udi alle de ting, som kan lända K. Ma:t och Sveriges crone till gagn och gode och vår ed icke förnär, befallendes E. F. N. her med sampt vår Allernådigste Furstinne och begges E. F. N. käre högborne lifsarfvingar Gud Alsmechtigh till lif och siäl och till ett lyckosampt och roliged regemente, så gantske ödmiukeligenn.

Bil. B.

Menige presterskapets svar.[1])

Först är af nöden, att Riksens Stender, på thenne herredagh församla[de], sigh samsettia om ett velbetänckt och enholdigt svar både på thesse artickler och elliest, hvad som framsetias kann, efther som theras faste förening neste dagar för H. K. M:ts högloflige cröning i Upsala uprättat lyder, nemlige att thed ene ståndet ingenting i gemene saker thed andre föruthan skall besluta, såsom och all som . . .[2]) är af nöden, att hvar uthi regemented skall licka och cristelige tillgå, och Riksens a[l]moge i goda ordning trygg och säker bo, behöfves ytterligere bedia Gud om en from, vis och gudfruchtig Riksens regent och föreståndare, serdelis i närvarande Riksens lägenhet, som och udi H. K. M:ts frånvaro, hvilken vi såsom vår rätte och laglige öfverhet vår ed och underdånige trohet altid och i alle motte och oförkränchar holla och bevara ville; bekenom förthenskull, som then förste artickell inneholler, then hög:te Furste och Herre Her Carll, Sveriges rikes Arffruste, Hertig till Södermanneland etc. för förman och Sveriges rikes föreståndare, efter som hög:te K. M:t siellf honom ther om hafver tilbetrodt uthi sin Konung:e frånvaro att hafve macht råde och . . .[2]) med Riksens Råds råd och sampttycke efter K. M:ts ed, lyfthe och försäkrings lydelse och efter Sveriges beskrefne lagh, privilegier, Upsala consilium och tryckte kyrkoordning altid oförkränckt. Doch att hög:te K. M:t, som rätte hufvudet är i Sverges rike, må och hafve sigh thed nampned förbeholled.

Till thed andra, medan H. F. N. således förestår och förer regementet som nu sagdt är, bör H. F. N. then tittell, äre, vördningh, hörsamhet, trohet och lydno af undersåtherne, som ther till hörer, om hvilken H. F. N. ville sig förklara och sampt med Riksens Råd besluta, doch förberö[r]de vår ed och beplichtelse, ther med vi äre H. K. M:t besvurne och H. K. M:t oss är förbunnen, nu och tilkommande tider oförkrängdt.

Till thed tridie är tilbörliged, att H. K. M:ts försäkring om the påviskes, så och alle andre kettares läro och lärarnes förhindringh och afskaffelse må fullfölgt varda, som och emot the orolige . . .[2]) som artickelen vill förmäla, nemlige att alle hemlige och uppenbara rum och samqvemder, ther the bruka theras falska gudstienst, besynnerligh Wastena closter, Drotningeholm, Stocholm och annerstedes, må förbiudas och tillslutas, och så vell lärare som åhörare och the, [som] med them hyckle och them hielpa till att styrkia, och borde icke her i riked udi noged kall, andeliged eller värdsliged, brukas, eller af riksens renta och upbörd nogen lön eller underhold bekomma, doch att med theres straff eller förvisningh et christeliged medlidande och måt[t]

[1]) Rubrikerna till detta och de följande svaren återgifvas förkortade.
[2]) Tomrum.

hollas, att them nogen lågh, viss tid gifs, än som förmäles, them förfördigom(!) enfalldigom till gode och them till bettringh genom tregenn undervisningh och förmaningh och them förhärdadom och oroligom till theres vilfarelses store öfvertydelse.

Till thed fierde, hvad ordningen och skickelsen tillkommer om alle embeter i riked, ther om betro vi H. F. N. sampt Riksens Råd så skicka och laga, att hvadh ordningh, som ther med efter lagen, Konungens ed och privilegier och kyrkioordningen allerede vell uprettedt är, må handthafvas, vid macht holles och försvares, och ther brist finnas kan af samma grund rättas och förbettras, och så att gamble .....[1]) tienare och velförskylthe personer, som sig christeligen och heligenn i theres embeter förhålla eller forhollet hafve, till theres velstånd och försörgning icke blifva förgättne, ej heller thed ene ståndet med thes andres förbätringh men lidha, ther till thed och tienar, att inge förordninger till embetet sker, uthann H. F. N. och Riksens Råds betenkiande och vetskap.

Till ded fämpte, hvad rättegång[s]saker, ärander och apellationer tillkommer, är rätt att the efter Sveriges lagh hollas, uthan skåtsmåll.

Till thed sette, hvad thed tilltal tillkommer, som är emot nogre främande velborne personer, är både tilbörliged och christeliged, att the först förhöras och efter lagenn (endock oss vill förhoppas nåden sigh ville her mera bevisa, som vi ödmiukeligen der om bedie) theras sak ransakes och afhandlas.

Till ded siunnde hvad them belangar, som till närvarande riksdagh icke kompne äre, förse vi oss ödmiukeligenn till H. F. N. och till the velborne herrar Riksens Råd, att the her mera anse ville theras enfaldighet och förhinder än att the skole thed giordt hafva utaf olyduo, efter vi i thenn gode förhopning äre, och the vell med oss alle saker, som her christeligenn beslutas, skole samptyckie.

Till thed ottende, hvad vedhergeldningh tillkommer för H. F. N:s stora omsårg och omack, som till eventyrs och Riksens Råd för theras mödo, teslikest och hvad H. F. N:s betalning belanger, vethe vi icke noged uthann stendernes samptlige betenkiende på H. F. N:s och Riksens Råd yttermera förklaring, hvilke och till eventyrs kunne teckes ther om handla med K. Ma:t, att besluta. Thetta är nu vår enfallige mening och svar, hvilken vi förhoppas, thed H. F. N. ....[1]) uptager och sigh behaga låther.

Bil. C.

Stockholms stads utskickades svar.

Till förste artiklen, regeringen uthi Kong. Ma:ts frånv[ar]e belangende: bekenne vi H. F. N. Hertig Carl etc. uthi H. K. M:ts från-

[1]) Tomrum.

vare för en förman i regeringen, dåg med the ädle välborne Herrers Richsens Rådh och så vidt som H. K. M:t H. F. N. och välbe:te Richsens Rådh betror, efter som Ståckholms stads inbyggiare sig ther opå någedt efter H. K. M:ts afresande uthi store salen på Ståckholms Slått mundtlige[n] och sedan skriftlige[n] hafver förklaradh.

Hvad H. F. N:s titels förmering tilkommer, till sådanne höghett bekenne vi oss alt för ringe vare någedt svare, uthan vi såsom undersåther ähre, vele thett hafve stält till H:te K. M:t och Ricksens Rådh. Men hvad den tilbörlige underdånige tiänst lydno och hörsamhett tilkommer, som vi på Högbe:te K. M:ts vägne H. F. N. och samptlige Richsens Rådh, som för oss, som undersåther ähre, omsårg och åhåga bära, skyldige och plichtige ähre, vele vi [den] underdånligen och hörsambligen bevise och begäre ödminkeligen, att vi måge blifve håldne vidh lagh och privilegier, der på H. K. M:t oss medh edh och lyfte försäkrad hafver.

Till thet tridie, hvad den föreningen uthireligionssaker, [som] för 2 åhr sedan uthi Upsala giordes, tilkommer, der till svare vi, att såsom vi med andre våre medbröder i Ståckholms stadh så väl som andre Richsens Ständer hafve oss till samma förening bebundet, vele vi oss och dervidh hålle och ther aldrig från vike; och allt thett som ther emot sträfver, af hvad sächter thett och vara kan, med huss, kyrcher eller andre rum i riket, der the sin falske Gudsdyrchen hafve, som ähr emot H. K. M:ts edh och lyfte och almänneligidt beslutt, så och inbördes fredh och enighet til hinders, måtte med förste lägenheet fogeligen afskaffes.

Hvad then fiärde, fämpte och åttonde artichel tilkommer, them bekenne vi oss vare allt för högh, och vethe ther till inthett kunne svare, uthan vi vele thet hafva ställt till H. K. M:t, H. F. N. Hertigh Carl, och Richsens högvise Rådh.

Till siätte och siunde puncten, hvadh H. F. N:s besväringh till några välborne richsens herrer, så och andre gode mäns försummelse, som till thenne richsdagen icke kompne ähre, tilkommer, der till kunne vi och inthett annedt svare, uthan om the hafve sigh försett och kunne sigh icke med lagligh skäl försvara, ställe vi thet till H. K. M:t så och [H.] F. N. sampt Richsens Råds högvise betänckiande.

Och mädan vi för våre ringe personer icke hafve till thet alleringeste vetedh om thesse artikler, som oss nu här först ähre till hande komne, hafve vi uthi var enfållighet och efter vår fulmachts lydelse icke veted annedt där till svare, och mädan thette ähr en fri richsdagh, där hvar och en bör hafve sin frie röst uttsäja sin meningh, efter the skäl som Gud hafver länt, förhoppes oss, att ingen tager thesse vår enfållige svar till mishagh, uthan till thet bäste uptage.

Lars Erichsson, Hindrich Simonsson, Anders Larsson, Casper Flentfelt, Hans Hansson Bilefelt, Hendrich Tyresson, Jacob Lange, Hendrich Older, Jost Godtzleff, Petter Ryijaner, Grels Jönsson.

Bil. D.

Städernas i Upland (»förutan Stockholmsbor»), Vestmanland, Vestergötland, Småland, Finland och Norrland svar.

Till thed första, efter ded H. F. N. sigh förklarade i denn förste puncht icke med nogen regering lengre befatta vill, der H. F. N. låther förnimma icke annad än otack tilbiudas för H. F. N. trolige och velmente meningh, som H. F. N. udi alle saker utrettat hafver, så är doch högeligen af nödenn, att H. F. N. blifver ved thenn ed, som K. M:t i sin fierde artickell uttryckeligen giord hafver i Upsala anno 94 hele Riksens Stender: sig vele med högborne Furstes och Herres Hertigh Carls så och Sveriges Rikes Råd sitt rike Sverige styre och råde med inföddom svenskom mannom och ej med utlenskom. Derföre bekenne vi nu såsom tillföreunde ingen annan för vårt hufvud och förman udi regeringen her i detta vårt käre fädernesland, udi K. M:ts frånvaro, efter som H. K. M. egendtelige höge personn bevilliede och sampttyckt i Upsala, ded H. F. N. må hafva högsta röstenn, med Riksens trogne och enhellige Råd, till att giöra och låthe alt thed, som kan lenda K. Ma:t och detta vårt fäderneslaud till gagn och gode.

Thed andra, att H. F. N. må hafva sin tilbörlige tittel och nampn udi regeringen af Riksens Stender uthi K. Ma:ts frånvaro, såsom en rikets regendt ägnar och bör och i förtiden vared hafver och hög:te K. Ma:ts fullmacht, H. F. N. öfverandtvardadt, vidare förmäler; men denn tilbörlige äro, tienst, lydno och hörsamhet, som vi H. F. N. plichtige äre att holle och efterkomme i alt thed som vi både för Gud och K. Ma:t tryggeligin svara må, ded vele vi och skole, som vi och throplichtige [äre], efter vår ytterste förmåga holla och efterkomma.

Till thed tredie, att såsom i Upsala uttryckeligen förfatad blef, att icke noger anners relegions samqvem må her inrikes på ett rum eller annat föruthan H. K. M. eged capell och närvaro, ther H. K. Ma:t stadd är, må liden eller inrymbd varda, hvarföre kunne vi uthan vår samvets, äros och redlighets förkränkande ingalunda sampttyckia och bevilia, att ingen K. Ma:ts eller nogor annor religions samqvem, som med oss icke äre ens, må her vara tillåthen och inrymd, såsom och ther icke till beiaka, uthan heller ved H. K. Ma:ts eds stadfestelse stödie och holle vele, att sådanne må ifrån oss her i Sveriges rike afhindrade blifva.

Thed fierde, att H. F. N. må hafva macht och vold ordinera och laga alle embether uthi högre och nidrige stånd uthi hele riked i hög:te K. Ma:ts frånvaro, som H. F. N. kan befinna vara K. Ma:t och cronan nyttigt och undersåtherne, thenn menige man gagneliged, såsom och elliest alle dhe saker, K. Ma:t vill thed besta bestält och utrettad hafve, motte först blifva H. F. N. och Riksens Råd tillskrifne

och tillkenne gifne och med de gode herrar öfver väg[n]a, som kunne vara K. Ma:t behageligedt och oss fattige undersåther nyttige och i framtiden in för vår nådige Herre och Konung svarliged, der till vi beiaka och samtycke gifve.

Till thed fempte, att ingen må tilstat varda om nogre saker och ärender sökie besked udi Poland, medan H. K. M. utrikes är, uthan blifva ved thenn prentede mandats bref, som för tri år sedan utgick, [att], der nogre saker och ärander kunne falla, skulle först ved härats och lagmans tingh lagligen ransakas och sedan in för H. F. N. och Riksens Råd, der så behöfves, förhöres, att hvariom och enom skall rätt vederfaras, men hvar nogendera parten så vrång och afvig vore, att han icke ville låthe sigh nöja hvad som H. F. N. och Rriksens Råd med lag kunne afseia, då skulle lickvell icke den parten, som klaga vill, icke sökie utrikes om nogen besked; hafver man klarligenn i Sveriges beskrefne lagh, att Konungen äger almogens käromål höra, tå han inrikes och i landet stadder är, eller then, [som] i H. K. M:ts frånvaro förordnat är, och efter lagom och laga dommom fulla saning utleta som utskilds i Kunga balcken i 4 cap., att thed må ske her i riked och icke i nogen nation, der oss besvärliged vore sökia vår käromål.

Hvad som anlanger till then sette och siunnde puncht med thes innehold uthi sielfve bockstafven författed, ded vill man hafva höge öfverheten udi all underdånighet hemstält.

Till theun ottende, om H. F. N. store bekymber och omvårdnat, [att F. N.] her till och ännu dageligenn blifver om alles våre velferd tbesväradt så vell som Riksens Råd och andre cronones trogne förordnade män, som troligenn och rätträdigt her till hafve sigh bevist och ännu sigh bevisa kunne: må ingalunda vara olönthe, men hvar utaff thed tages skall, ded vill man hafva K. Ma:t udi all underdånighet hemstält. Hvad sig anlanger om gäld och skuld, som cronan och riked för thed longlege krigh är skyllig blifven, synes efter vårt ringe betenkiende för rådsampt, att thed må tagas utaf cronones ingäld och igen kallas thed, som ifrån cronan färländt är, att betala med thenn stora summa, och cronan kan komma till macht igen.

Bil. E.

Meniga allmogens svar.

Högborne Furste Nådige Herre. Vi fattige män och menige almoge af alle landsorther i Sverige, till thenne ricksdagh församb-ledhe, tacke E. F. N. på thett underdåneligeste för all then furstelige vårdnet och stor omak, E. F. N:d om Sveriges och alles våre beste så nu som altidh tilförendhe hafver, och ännu udi all underdånighet

och på thett ödmiukeligeste begäre, att E. F. N:d Ricksens föreståndere blifve och regeringen mett Ricksens Råds rådhe i Kongens fråvare (som i then konung[lig]e cröningh lofveth och tilsagdt var) förestå och vidh then rene och rätte religion, som udi Upsale concilii besluth stadhfest ähre, Sveriges lagh och alle Stenders frie och oförkrenchte privilegier (som alles vår ödmiuke tilförsicht till E. F. N:d är) holle ville. Men hvadh the punchter anlanger, som af E. F. N:d Stenderne förestellte äre, om them villie vi vårt ringe betänckiendhe (efther som vår enfallighet kan medgifve) på thett underdåneligeste förstå lathe.

Till thett förste, hvadh tittelen anlanger, så bekenne vi gerne E. F. N:d nest Kon. M:t för hufvudh och öfverste Ricksens föreståndare, och att alle Stender, högre och nidrige, E. F. N:d å Konungens vegne och i Konungens stadh plichtige äre bevise all ähro, tienisth, hörsamhet och lydno.

Ithem hvadh articlen om vilfarandhe lähros uthrottande tilkommer, then samptyckie vi och endrechteligen, endoch oss (efther vårt enfållige betänckiande) synnes rådeligit att inthett longer respit ähn 6 veker gifvas skulle.

Deslikes samptyckie vi och, att E. F. N:d motte hafve våldh och macht att skicka, ordinere och laga i Konungens frånvaro mett alle embeter, som E. F. N:d kan synes nyttigt vara, efther som Sveriges lag, öfverhetenes och undersåthernes edh udi den sidsta Konun. cröningh och alle ste[n]ders privilegier kunne me[d]gifve; och elliest then caution, som lyder om rättegång saker och inrykes ske skole, gille.

Män the beklagedhe herrers och andres, ho the helst vare kunne, sak skiuthe vi till Sveriges lagh, E. F. N:d och Ricksens Råds höge och vise betänckiendhe.

Män om then yttersta punchten vilie vi med högre Ricksens Stender oss gerne förenne, endoch alles vår mening ähr, att förläningar, onyttige personer förlänte, motte tillbake kalles; ty nyttige personer kunne vi icke skäligt och tilbörligit underholdh missgynna.

Detta, allernådigeste Furste, ähr alles vårt enfallige betänckiandhe, hvilkett vi så vell för oss, som them frånvarandes ähro, bestå vele.

Her mett vi E. F. N:d medh hele thett furstelige huset till longvarigt och roliget regemente den evige Gudh nu och evinnerlige befale.

För thett omak, som E. F. N:d hafver för Sveriges rikis skuldh, kunne vi inthet förvegre, uthan hvadh som E. F. N:d är begärendes och mett Ricksens Råds samptyckie, thett är och alles menige mans samptyckie.

E. F. N:ds tropliktige underdåner
Menige Man af Bygden.

Strödda meddelanden och aktstycken.

En undertryckt historisk akademi.

I sitt åminnelsetal inför Kongl. Vetenskaps-akademien den 23 november 1785 öfver dess framlidne ledamot bankokommissarien *Bengt Bergius* omnämner dåv. kanslirådet Anders Schönberg, att Bergius, efter sin ankomst till Stockholm år 1749, försökte att här — med det af Langebek m. fl. några år förut (1745) i Köpenhamn stiftade *Kongelige selskab for fædrelandets historie og sprog* till mönster — inrätta ett historiskt vetenskapssällskap. Han gjorde i hufvudstaden bekantskap med »åtskilliga lärda män, hvilkas nit för historiska vetenskaper var af deras skrifter allmänt bekant. Professoren, sedermera lagman och kammarrådet, herr *Henrik Julius Voltemat*, kyrkoherden vid Hedvig Eleonora församling herr magister *Joh. Gustaf Hallman*, magistern, sedermera prosten herr *Johan Göransson* och sekreteraren, sedermera assessoren, herr *Nils Westman* ingingo med honom i detta dess förslag. Grundregler upprättades till en sådan historisk akademi och, af dem undertecknade, öfverlemnades år 1749 till Kongl. Maj:ts allernådigste bifall och stadfästande. Ännu var icke Kongl. Vitterhets-akademiens inrättning påtänkt, hvilken ock sedermera fick helt andra och vidsträcktare föremål. Inga hinder tycktes då kunna möta vid en så oskyldig och berömlig föresats, men desse nye akademister hade icke förstått att låta sin påtänkta utstakning utan någon tillåtelse börjas och sedermera anmälas under någon stor lärdomsgynnares namn och beskydd. Åtskilliga svårigheter lades i vägen, och man lät honom förstå, att denna föreslagna akademien icke kunde tillstyrkas».[1]) — Om denna plan och det sätt, hvarpå den undertrycktes, vilja vi nu lemna några närmare upplysningar.

I en kort, odaterad skrifvelse, som enligt inrikes-expeditionens diarium inlemnades den 8 december 1749, anmälde ofvan nämnda 5 personer i und. till Kongl. Maj:ts bifall och stadfästelse de bifogade grundreglerna för en historisk akademi i hufvudstaden samt anhöllo tillika dels om postfrihet »i anseende till den vidlyftiga brefvexling, som akademien omkring hela riket och jämväl på utländska orter bör underhålla», dels om tillstånd att »såsom de första ledamöter nu strax få välja akademiens skyddsherre».

---

[1]) Schönberg a. st. ss. 15—16.

Grundreglerna förekomma i två väsentligt afvikande redaktioner, den ena undertecknad af Hallman, Voltemat, Göransson och Westman, den andra däremot utan underskrift, men liksom själfva ansökningen skrifven med Bergii hand. De meddelas båda här nedan:

1.

Historiska akademiens grundreglor.

§ 1.

Historiska academiens göremål sträcka sig til hela historien, men i synnerhet til den delen däraf som angår Sverige. Allehanda hithörande acter, documenter och andre minnesmärken samlas genom brefväxling öfver hela riket och på utländska orter samt förvaras uti academiens archivo, til at sedermera nyttjas uti de arbeten hvilka academien til det Allmännas tjänst låter utgifva.

§ 2.

Academiens *Skyddsherre* är beständig, sedan han genom de närvarande ledamöters flästa röster blifvit vald.

§ 3.

Academiens *Ledamöter* äro beständige, och deras antal oinskränkt. De utnämnas af skyddsherren ibland flera personer, som academien därtil föreslår och hvilke böra äga åtminstone två tredjedelar af de närvarande ledamöters röster.

§ 4.

Den *Ordförande* uti academien ombytes hvart fjärdedels år och utnämnes af skyddsherren ibland trenne ledamöter, hvilka genom flästa rösterna uti academien föreslås.

§ 5.

Secreteraren är beständig. Han utnämnes af skyddsherren, ibland tre ledamöter, som academien därtil föreslår.

§ 6.

Archivarien och *Notarien* äro likaledes beständige och utnämnas på nyssomrörda sättet.

§ 7.

Ämnessvännerne äro beständige och utnämnas på det i 3 § omrörda sättet.

§ 8.

Academiens stora sammankomster ske fyra gånger om året, nämligen den 5 Martii, den 5 Junii, den 5 September och den 5 De-

cember eller, i fall någondera af dessa dagar vore helgdag, på den nästföljande söknedagen. Då göras valen eller förslagen til Skyddsherre, Ledamöter, Ordförande, Secreterare, Archivarie, Notarie och Ämnessvänner.

§ 9.

Academiens mindre sammankomster ske hvarje lördag klåckan 9 förrmiddagen eller oftare, i fall skyddsherren så befaller.

§ 10.

Academiens arbeten utgifvas på god svenska samt öfversättas på främmande språk, enär deras ämnen så kräfva eller synas begärlige för utlänningarna.

§ 11.

Secreteraren drager omsorg om hela brefväxlingen med academiens ledamöter och correspondenter inom och utom riket. Til honom ställas utanskrifterna på alla til academien ärnade bref, hvilka sedermera af honom uti academien föredragas.

§ 12.

Så snart academien valt sin skyddsherre, stiftar hon med dess bifall sina öfriga lagar, hvilka tjäna til arbetets befrämjande och til at bibehålla god ordning ibland ledamöterna. Slike lagar kunna sedermera icke ändras eller afskaffas utan bifall af tre fjärdedelar utaf samteliga närvarande och frånvarande ledamöterna.

På academiens vägnar:

I. G. Hallman. H. J. Voltemat.
Joh. Göransson. Nils Wessman.

* * *

2.

Historiska akademiens grundreglor.

(*Bergii förslag.*)

§ 1.

Historiska academiens göromål blifver at först och främst på god, ren svenska utarbeta Svea rikes historia samt den dermed nödvändigt förknippade geographien och sedan fortfara med en dylik underrättelse om de andra länder och riken.

§ 2.

Denna historie förtäljer antalet af konungarne, deras langfädgar eller slägtlinier, regeringssätt, dater, vapn, mynt, lagar och inrättningar m. m. så väl som undersåtarnes frihet och lydnad, seder och handa-

slögder, bokvett och vetenskaper, gudalära, och tro m. m. Men geographien drifves på det sättet, at öfver hvart och et landskap särskilt utgifves en geographisk, oeconomisk och historisk beskrifning.

§ 3.

På det academien må framgent stå i flor och vid magt hållas, utkora sig ledamöterne en hög canceller eller skyddsherre, som sedan ständig förblifver.

§ 4.

Ledamöter antagas endast sådane, som äro kände för insigt uti de förekommande ämnen, utan afseende på någons stånd eller vilkor; hvarföre de också behålla den ordning uti samqvemen, efter hvilken de blifvit intagne, hälst som vetenskap, förnuft och flit äro här nödige egenskaper och förmoner.

§ 5.

Academien ärkänner den för medlem, som uti valet bekommit två tredjedelar af rösterne och derpå ärhållit skyddsherrens bifall samt från sig gifvit följande egenhändiga försäkring: Jag, undertecknad, lofvar och försäkrar härmed på heder och ära och så vist jag om mitt goda namn och rykte är öm och angelägen, at jag vil heligt och obrottsligt hålla alla de reglor och författningar, som redan äro giorde eller hädanefter af academien kunna göras samt at mit upförande skal svara emot inrättningens ändamål, uti den ädla sanningens upsökande, verkets utarbetande, konungens och fäderneslandets tjenst och heder samt öfver all ting Guds heliga namns ära: ej underlåtande at som en nyttig landets inbyggare och en ärlig svensk man dertil för min del bidraga, så mycket görligit är, hvarföre jag ock vil vinlägga mig derom at, jemte academiens reglors skyldiga efterlefnad, med all flit och åhoga söka at befordra inrättningens upprätthållande och förkofring samt at afvärja alt, hvad den samma rubba, försvaga eller omkullkasta kan. Hvilket alt med mitt egenhändiga namns underskrift och sigills vidtryckande bestyrker. Gifvit m. m.

§ 6.

Hvart fjerdedels år utnämner skyddsherren en af de i Stockholm närvarande ledamöterne, hvilken han hälst vil, til Præses; som äger i synnerhet tilse at academiens reglor efterlefvas, at invärtes hushållningen af verket är i sin behöriga ordning och at arbetet med all granlaga drift på trycket fortsättes och befordras, han talar i academiens namn och sammankallar medlemmarne en gång hvar fjortonde dag eller oftare, der så nödigt pröfvas. Alt, hvad academien inbekommer och äger, blifver under hans förvar, och bör han vid sitt afträde göra academien derföre redo och räkning samt lemna det i behörigt stånd til sin efterträdare, då han vid samma tillfälle upvisar, hvad framgång arbetet under hans inseende vunnit och hvad derpå blifvit bekostadt.

§ 7.

Secreterare väljes igenom de flästa rösterna, och är hans göromål at hålla dagboken och uti samqvämen protocollet. Han besvarar i academiens namn alla til henne inkomne bref, hvilkas utanskrifter til honom böra ställas, och, med et ord, han förer academiens hela brefväxling. Han skal noga tilse, at ingen skrift, uti hvilken någon anstötelig utlåtelse emot academien i gemen eller en dess ledamot i synnerhet influtit, blifver föredragen. Han äger röst såsom ledamot, blifver ständig utan ombyte och går i alt præses tilhanda.

§ 8.

Ämnesvenner utväljas sådane, som pröfvas skickelige at göra academien någon verklig tjenst i dess arbeten och ärender.

§ 9.

Af dessa utses en til Notarius, hvars sysla är at renskrifva så många exemplar, som nödigt finnes, af ledamöternas arbeten.

§ 10.

Alla val i academien ske medelst de i Stockholm närvarande ledamöternes omröstande, och alla omröstningar anställas på det sättet, at ingen vet, hvem som röstat med eller mot.

§ 11.

Upväxer i academien någon tvist angående historien, geographien och antiqviteterna, så skal den samma afgöras, icke genom omröstande, emedan tusende röster icke kunna förvandla en osanning til sanning utan efter de bästa och säkraste historiska grundsanningar. Och förbinda sig ledamöterne, alla i gemen och hvar och en i synnerhet, at så väl vid detta som alla andra tilfällen inbördes taga sig til vara för alla anstöteliga ord och talesätt: förbehållande sig academien at, der någon, emot all förmodan, skulle i detta eller andra mål bryta sin gifna försäkring, då äga frihet en slik ledamot, såsom för inrättningen skadelig, ifrån samfundet afsöndra, i hvilken händelse en tredjedel, men ej mindre, befriande röster honom kunna försvara.

§ 12.

Arbetet verkställes och fortsättes på det sättet, at först upsätter academien en grundritning öfver den del af verket, som företages, och tilställer den samma alla ledamöterne at deröfver deras påminnelser inhämta. Sedan delar hon detta stycket til utarbetande emillan flere medlemmar, hvilkas arbeten åter kringsändas til alla ledamöterne, som då vidare kunna göra och bifoga sina nyttiga och välgrundade anmärkningar, hvilket altsammans kommer änteligen under academiens nogare skärskådande; och tryckas alla dess arbeten, hvart och et under sin särskilda titul, så snart som de blifva färdige.

§ 13.

Skulle någon in- eller utom academiens samfund behaga fägna henne antingen med skriftelig uplysning, hennes ämne angående, eller med märkvärdiga ålderdomslemningar eller ock med hvarjehanda andra välgerningar inrättningen främja; hans namn vil academien med anständig heder vid tjenliga tilfällen ihogkomma.

§ 14.

När någon academiens ledamot eller synnerliga välgerningsman med döden afgår, utser academien en af samhäldet at omständeligen och redeligen afskildra den aflednas härkomst, vandel, öden, förtjenster, snilleprof och personliga lynne, hvilken lefvernesbeskrifning särskilt sedan genom trycket utgifves och med den framlednas bild, i koppar stucken, utziras. Och på det en sådan beskrifning må blifva så mycket fulkomligare och grundeligare, bör hvar och en hit hörande tidigt til academien insända så väl förtekning på ofvan nämde omständigheter som ock sin bröstbild, hvilken strax uti academiens sal, efter ledamöternas ordning i samhäldet, uppsättes och evärdeligen förvaras.

§ 15.

Desse ofvan anförde grundreglor blifva nu och i alla tider til deras hufvudändamål faststående, men academien förbehåller sig at efter tidernas skick och omskiften kunna föröka och förändra dem; hvarvid dock först den varsamhet brukas, at man noga öfverlägger alla påkommande händelser, och för det andra, at det sker med skyddsherrens tilstånd och samtelige både närvarande och frånvarande ledamöternes vetenskap och tre fjerdedelars deraf samtycke och påstående.

* * *

Ansökningen remitterades den 9 s. m. till kansli-kollegii utlåtande och föredrogs här den 19 Januari 1750, hvarvid kanslirådet Carleson yttrade, »att, som Vetenskaps-akademiens uppstälda och af Kongl. Maj:t konfirmerade grundregler ibland annat tillegna henne vården öfver svenska språket och svenska historien, så hölle han för tjänligast, att kollegium dess tanka häröfver allraförst inhemtade». Detta gillades af kanslikollegium, och skulle kanslirådet Carleson meddela ansökningen åt Vetenskaps-akademien.

Detta skedde, och den 1 nästföljande Mars företogs frågan ånyo i kollegium. Kanslirådet Carleson uppläste därvid en promemoria i detta ämne, hvilken Vetenskaps-akademien öfverlemnat. Häraf framgick, att »akademien missunnade ingen den förmån att vara det allmänna till nytta och gagn, men skulle för sin del önska, att flera dylika inrättningar icke förr finge hugna sig af Hans Kongl. Maj:ts nådiga konfirmation, innan igenom deras periodiska arbeten man kunnat inhemta både ämnets egentliga beskaffenhet och sättet af personernas kapacitet vid utförandet. Ty uti annor händelse torde Hans Maj:ts

höga bekräftelsebref stanna utan frukt och verkan, och dessutom kunde multiplikation af akademier förringa den heder att blifva som ledamot intagen, hvilket är den enda belöning, som dylika akademier äro i stånd att åstadkomma. Akademien får lof att så mycket hällre framdraga dessa betänkligheter, som akademien i från sin första början sökt förtjäna Hans Maj:ts nåd igenom sina arbeten, innan hon vågat sig i underdånighet anhålla om dess höga och nådiga stadfästelse. — För öfrigt bör akademien bekänna, att ämnet, som kyrkoherden Hallman och dess associerade sig företagit att arbeta uti, icke angår denna akademiens göromål. Men om akademien vid sin inrättning sköt ifrån sig detta ämnet, skedde det icke derför, att akademien icke är öfvertygad om historiens nytta, hälst den är en samling af rön öfver människans kynne och böjelser samt rikens deraf hängande öden, utan akademien betänkte dervid dels sin oförmögenhet att kunna åvägabringa till fäderneslandet och sin egen heder ett så fullkomligt historiskt arbete, som borde förväntas. Ty alla folkslag hafva förmått framalstra theologi, filosofer, matematici med flera, men få kunna skryta med goda historici. — Dessutom äger man i anseende till Sverige ingen säkrare och tillförlåteligare grund att bygga historiska sanningar uppå än Kongl. Maj:ts och Riksens arkiver och akademien trodde sin skyldighet fordra att respektera så heliga gömmor».

I nära öfverensstämmelse härmed affattades äfven kanslikollegii afstyrkande utlåtande, som vid föredragningen i rådet den 30 Juli s. å. af Kongl. Maj:t gillades. På så sätt undertrycktes väl den påtänkta akademien, men ej Bergii lifliga historiska intresse, om hvilket ej mindre hans under åren 1753—55 i 4 s. k. stycken utgifna »Nytt förråd af äldre och nyare handlingar rörande nordiska historien» än hans sedermera till Vetenskaps-akademien donerade stora afskrift-samling af handlingar och bref bära ett talande vitnesbörd.[1])

H. Hernlund.

Underrättelser.

— Till e. o. professor i historia vid universitetet i Uppsala har den 30 Januari utnämnts docenten vid samma universitet *H. Hjärne,* sedan sysslan i öfver två år stått ledig; det akademiska befordringsväsendet, hvilka förtjenster det än må ha för öfrigt, är, det kan ej nekas, något omständligt. Hr Hjärne är i sina bästa år och har under senare tid utvecklat en liflig författareverksamhet i sin vetenskap. Man har därför anledning att hoppas det bästa för den historiska undervisningen af hans utnämning. Den historiska vetenskapen har i Uppsala under de senaste tjugo åren endast kortare tider kunnat på samma gång draga nytta af sina två ordinarie representanter, och det faller af sig sjelft att det varit för mycket för en

[1]) Kansli-koll:i inr. prot. 1750 ss. 23, 173, 650; und. utl. 1 Mars s. å. Rådsprot. i inr. civilärenden 1750, II, fol. 148.

att representera ett så omfattande arbetsfält; också har det icke heller varit många partier af historien, som blifvit offentligen behandlade. Utan att alls vilja gå den nye professorn i förväg tillåta vi oss endast en antydan att ett ändamålsenligt ordnande af historiska öfningar utan tvifvel skulle välgörande inverka på studierna uti ämnet och måhända bidraga till att den unge historikern, när han lemnade universitetet, lättare kunde röra sig med rika material, som möter, än som för närvarande ofta är fallet.

— Kongl. Maj:t har nyligen faststält statuter för den docentur i slaviska språk, som i år, tack vare riksdagens anslag, har kommit till stånd. Det är altför tydligt och för ofta sagdt, för att här behöfva upprepas, hvilken nytta särskildt de historiska studierna måste röna af bekantskapen med de slaviska språken och deras rika historiska litteratur. Vi taga för gifvet, att af det tillfälle, som snart torde komma att erbjuda sig att studera dessa språk, icke blott filologerna skola begagna sig, och att det initiativ, som redan tidigare på olika håll i detta hänseende tagits, nu då det ej längre ensamt beror på enskild företagsamhet, måtte finna en varaktig efterföljd.

— Föreläsningar i historia vid de svenska högskolorna vårterminen 1885: Stockholm, *Rydberg,* Romerska kulturen under de två första århundradena efter Kristus och Forngermanisk kulturhistoria. Upsala, *Hammarstrand,* Österlandet historia under gamla tiden; *Alin,* det svenska statsskickets historiska utveckling från 1809 års statshvälfning, *Hjärne,* Sveriges historia under konung Gustaf I och hans söner. Lund, *Odhner,* Preussiska rikets historia från 1740.

— Enligt meddelande från Uppsala har humanistiska sektionen därstädes med 6 röster mot 5 förkastat ett af representanterna för de historiska vetenskaperna väckt förslag att studerande vid universitetet skulle på vissa vilkor få behålla sina akademiska stipendier under den tid de idkade arkivstudier i Stockholm. Då det för afslutande af de historiska studierna i Uppsala i många, kanske de flesta fall är nödigt att ha begagnat sig af ett offentligt arkiv och Upsala Universitetsbibliotek ej alltid i detta hänseende kan uppfylla ändamålet, synes förslaget, naturligtvis under vissa från universitetets sida nödiga föreskrifter och vilkor, så billigt, att det väl hade förtjent ett bättre öde. Den ringa majoritet, hvarmed det förkastades, gör måhända dess återupptagande möjligt.

— *Archivio Storico Italiano* har i 1:a h. för 1885 återupptagit (fr. XII:e tomen) en serie »Lettere politiche (dal 1642 al 1644) di Vincenso Armanni», från Cöln. (Ett o. annat om svenska härens rörelser etc.).

— Kongl. Biblioteket har 1884 fått från Recanati i Italien hembjudet ett manuskript, samtida afskrift af en i staden Pesaros Rådstuarkiv förvarad berättelse om festerna där för Drottn. Christina 1655 i dec., samt inköpt detsamma.

Om Sveriges förbindelser med Nederländerna från äldsta tider till år 1614.

AF

CARL SPRINCHORN.

Vid tanken på vårt lands nuvarande förbindelser med Europas olika länder af någon större betydelse skall man utan tvifvel sätta det lilla Holland i sista rummet bland dem, från hvilka vi skulle hafva något att lära eller i nödens stund att hoppas; och dock skall vid en blick tillbaka på svunna tider en hvar finna, att ingen af Europas stater eger en historia så lik vårt eget lands, intet land finnes, från hvilket detta under långa tider haft så mycket att hemta till sin förkofran på skilda områden, intet, på hvilket Sveriges regering och folk så träget och oroligt riktat sina blickar i tider af nöd och fara.

Medeltiden såg både Sverige och Nederländerna såsom blott geografiska begrepp, så att säga, då hvarje land utgjorde ett aggregat af lösligt hopfogade delar med helt sjelfständig ställning: de gamla landskapen i Sverige med egna höfdingar, lagar och ting påminna ganska mycket om de nederländska grefskapen, hertigdömena o. s. v. med sin ännu mycket mer utbildade sjelfständighet och politiska mognad. Följde så å båda sidor en mer eller mindre nödtvungen sammanslutning — långt tidigare, men också mera fullständigt i Sverige — då dessa landsdelar samlades till ett åtminstone i yttre måtto förenadt helt, Sverige under sina konungar, »Burgundien» under en fursteslägt, som i Karl den djerfve såg sin mest berömde representant. Men ej nog härmed, nyare tidens morgon finner dem båda i en snart förhatlig union med främmande land, och de svårigheter, Sverige under föreningen med Danmark hade att uthärda, kunna om ej

till sin vidd, så dock till sin art väl jämföras med dem, Nederländerna fingo röna under Habsburgska husets välde. Kristiern II blef för vårt land hvad Filip II blef för Nederländerna, och bådas förtryck väckte till lif en kamp för frihet och sjelfständighet, hvilken blef så mycket svårare och långvarigare för Nederländerna, som Filips makt var större och värdet af de affälliga landsdelarne ansenligare. Men båda ernådde hvad de åsyftat, och 17 århundradet såg båda nästan samtidigt uppstiga till europeisk betydelse: republiken Holland eller Generalstaterna var en makt, som utgjorde en värdig medkämpe eller motståndare till Gustaf II Adolfs och Karl X:s Sverige. Det förra såg vid det följande århundradets ingång sin tredje Vilhelm af Oranien glänsa på det vestliga Europas politiska himmel på samma gång som öfver Norden den meteor for fram, som tändes vid Narva. Och till sist var det som om därmed båda dessa länders kraft, anseende och sjelfkänsla — med ett ord yttre storhetstid var till ända. Tvedrägten tände inom dem båda sin fackla, och när denna ändtligen slocknade, lyste andra solar på ryktets och maktens himmel.

Vi hafva redan antydt att det fans en tid, då Holland och Sverige stodo antingen såsom medkämpar eller motståndare vid afgörandet af verldsdelens stora frågor, och bådas s. k. storhetstid har att tala om flerfaldiga förbindelser än af fredlig, än af fiendtlig art. Såsom naturligt är hafva också dessa förhållanden blifvit påaktade och af häfdatecknarne i allmänhet utredda. Men våra förbindelser med Nederländerna före denna tid hafva, åtminstone från svensk sida, blifvit föremål blott för ett mera ytligt studium eller tillfälligt omnämnande, — och därför torde efterföljande framställning af dessa förbindelser ega något värde om ock blott såsom en inledning till historien om de senare, redan kända. Källorna flyta såsom alltid, när det gäller äldre tider, sparsammare och oregelbundnare än de, ur hvilka skildraren af en senare tid har att ösa, och detta förhållande får tjena som ursäkt för luckor och ofullständighet på mer än ett ställe. Författarens källor äro i första rummet arkiven i Stockholm, Haag, Bruxelles m. fl., som närmast borde vara af vigt för detta ämne, därnäst ett par goda Holländska monografier [1]), som behandla

[1]) *Vreede*, Nederland en Zweden in staatkundige betrekking; *De Jonge*, Inlichtingen omtrent de staatkundige betrekkingen tuschen Nederland en Zweden in de jaren 1592—1609, hvilken senare upptager ss. 205—256 af tidskriften De Vrije Friis, nieuwe reeks, zevende deel, 1855.

någon del af ämnet dock utan kännedom om svenska dokument eller arbeten, samt slutligen åtskilliga arbeten, som på spridda ställen lemnat upplysningar och hvilka hvar på sitt ställe anföras.

* * *

Sveriges förbindelser med Nederländerna — liksom för öfrigt så många andra förbindelser af mera ordnad och betydelsefull beskaffenhet — kunna sägas egentligen taga sin början med Gustaf I:s regering och voro äfven liksom andra till en början uteslutande af kommersiel natur. Men äfven den föregående tiden saknar ej ansatser till ett mera direkt närmande emellan de nämda länderna. Detta inleddes af de nederländska städerna vid och omkring Zuydersee, hvilka voro medlemmar af det vidt utgrenade Hanseförbundet. Det är städerna Kampen, Zutfen, Harderwyk samt någon gång Stavern, Deventer och Groningen, som vi finna nämda i vår medeltids urkunder såsom de där till Norden fört södra Europas produkter för att där hämta de få varor, som då för tiden utgjorde det förras bidrag till den allmänna kulturen.

Länge var denna beröring med de nederländska städerna blott medelbar öfver Hamburg och Lübeck, hvilken senare stad ju tidigast beredt sig en marknadsplats i de nordiska länderna, men snart finna vi de förstnämda med förbigående af denna sin herskarinna träda omedelbart och sjelfständigt i förbindelse med norden, till dess slutligen detta skedde både till trots för och i fiendskap med Lübeck; och just denna fiendskap underlättade Gustaf I:s företag att totalt bryta med nämda stad och ingå med Nederländarne det fördrag, som inledde ett långt skede af ej blott kommersiel, utan äfven politisk förbindelse.

Det var det rika sillfisket utanför kusten från Bergen till Skanör och Falsterbo, hvilket på 1300-talet drog till dessa stränder jämväl andra företagsamma främlingar än dem, som af ålder innehaft handeln i dessa farvatten, nämligen Lübeckarne och de öfriga nordliga hansestädernas befolkning; och de nämda orterna voro, såsom bekant, de förnämsta platserna för varuutbytet här uppe. Den lilla till Kattegat utskjutande del af Sverige, som ingick i denna kuststräcka, kunde naturligtvis knappast medräknas; men då den äregirige och orolige hertig

Erik Magnusson af denna och kringliggande landsdelar hopfogat ett välde, öfver hvilket han ansåg sig ensam kunna befalla, finna vi snart Sverige nämdt bland de länder, i hvilka de främmande köpmännen sökte skaffa sig inträde och rättigheter. I samma dagar, juni 1313, som i Helsingborg fred ingicks mellan de tre nordens konungar och hertigarne Erik och Valdemar m. fl., finna vi att hertig Erik utfärdat ett bref, i hvilket han befaller sina sysslomän och deras underordnade, att de skola låta borgarne från staden Kampen drifva handel i hans länder utan något hinder. Och följande år i Augusti infunno sig tvenne utskickade från nämda stad, hvilka utverkade rättighet för dess borgare att under tio år inom hertigens område inlasta sill mot en viss tullafgift för hvarje tysk läst samt fritt hugga ved i skogarne, hvarjämte föreskrift uppgjordes huru de förbrytelser, som af Kampenska sjöfarande komme att begås i hertigens länder, skulle straffas [1]).

Den landsände, där emellertid de nederländska liksom de öfriga hansestädernas förbindelse med Norden vid denna tid var allralifligast, — om vi kanske undantaga Bergen — var den lilla landtunga, som utskjuter från Skånes sydvestra hörn och på hvilken städerna Skanör och Falsterbo i vår tid föra en döende tillvaro. Hur annorlunda såg det ej ut här vid midten af 1300-talet. Det ymmiga sillfisket drog årligen till dessa städer en sådan mängd af det nordliga Europas handlande och sjöfarande folk och fartyg, att denna plats blef medelpunkten för snart sagdt hela nordens kommersiela lif. Hela landtungen erbjöd under fångsttiden (juli—november) bilden af ett tyskt-nederländskt samhälle ej blott genom dessa nationers strandläger (Vitten) med sina bodar, sin sillsaltning m. m., utan äfven genom de former, i hvilka deras lif rörde sig kringgärdadt af alla slags privilegier och förmåner, som blifvit dem medgifna af de danska konungarne.

Hit förde de tyska köpmännen sina varor för utbyte och vidare fortskaffande till de skånska och svenska städerna, här skedde utbytet af de varor som kommo från hinsidan Östersjön mot dem från England och det öfriga vestra Europa. Konflikter såväl mellan främlingarne sjelfve som mellan dem och den inhemska befolkningen uteblefvo naturligtvis icke och gåfvo också anledning till mångfaldigt ingripande af den landsherrliga myn-

[1]) Rydberg, Sveriges traktater I, 376.

digheten. Denna tillhörde, såsom vi veta, för en kort tid en svensk konung, Magnus Eriksson, hvars styrelsetid i Skåne således indrager ett särskildt moment i vår skildring af Nederländernas förbindelse med Sverige. Af denne konung blefvo Kampenboarne på flere sätt gynnade troligen på grund af hans giftermål med en furstinna från deras landsände, Blanche af Namur. Åtminstone var det på hennes förbön och troligen såsom ett slags morgongåfva åt henne, som konung Magnus d. 7 nov. 1335 utfärdade ett amnestibref för Kampens och Zutfens borgare för de förbrytelser, som de året förut begått på Skanörs marknad och för hvilka de sökt försvara sig genom en beskickning, som från Kampen infunnit sig hos konungen [1]. Och följande år d. 18 aug. medgifver han, ehuru han vid sin kröning återkallat alla förut gifna privilegier, att Kampens borgare fortfarande må besitta sin gamla plats på marknaden i Skanör och åtnjuta samma privilegier i Skåne, som de haft under konung Valdemar. Att Kampenboarne detta oaktadt missbrukat denna nåd synes däraf, att de vid ytterligare ett par tillfällen af samme konungs öppna bref fått förlåtelse för mord och andra förbrytelser, som af dem begåtts i Skanör [2].

Som af ofvanstående synes, var det blott ett par nederländska städer, hvilka såsom medlemmar i Hanseförbundet erhöllo särskilda medgifvanden. De öfriga sträckte i allmänhet sina färder ej så långt; de nöjde sig med att i Hamburg öfver Lübeck utbyta sina varor mot de nordiska ländernas, och Lübeckarne beherskade nästan ensamme Östersjöländernas handel.

Men i Hansans krig mot Valdemar Atterdag deltogo äfven de nederländska städerna och delade med de öfriga frukten af det väldiga anfall, som höll på att tillintetgöra Danmarks rike. Först och främst erhöllo alla de hanseatiska städerna och alla deras bundsförvandter i kriget af konung Albrekt i Sverige under den korta tid, han var herre i Skåne, d. 25 juli 1368 [3] vidsträckta privilegier, på hvilka de nederländska städerna erhöllo sina särskilda bref. Och vidare tilldelades åt några af dessa såsom Kampen, Amsterdam, Zieriksee, Briel m. fl. en ytterligare förmån, då dem tillförsäkrades evärdlig besittning af strandläger vid Skanör. Dessa förmåner ökades för Hansestäderna

[1] Ibd. I, 559.
[2] Åren 1341 och 1355; ibd. II, 40, 199.
[3] Ibd. II, 384 o. följ.

vid den slutliga freden med Valdemar 1370, och därmed hade de äfven uppnått höjdpunkten af sin maktställning. Men med det samma såddes äfven fröet till dennas undergång, och just ur nederländska städernas förhållande till den öfriga Hansan uppspirade det att bära frukt. Ty dessa började nu att äfven under freden allt talrikare ställa sina färder till de nordiska farvattnen till Lübeckarnes stora harm och förlust [1]). Denna ökades, då Nederländarne under Hansans krig mot Erik af Pommern skilde sig från sina bundsförvandter och utverkade sig neutralitet af konungen, som redan 1398 med rådets och drottning Margaretas goda vilja stadfäst de vanliga privilegierna för Kampen, så att den nederländska handeln i Nordens riken tog betydlig fart på de vendiska städernas bekostnad.

Från denna tid voro Nederländarne de öfriga Hansemedlemmarnes och särskildt Lübeckarnes fiender. De senare gjorde allt för att utestänga dessa från Östersjön och förbjödo Hansans öfriga medlemmar hvarje samfärdsel med de uppstudsige. Men allt detta var fåfängt. Under unionskonungarnes fejder med Lübeck blott tilltog Nederländarnes betydelse i Norden; då äfven de vendiska städerna m. fl. skilde sig från Lübeck, hade de intet vidare att frukta, och vid medeltidens slut var förbindelsen mellan Norden och Nederländerna mycket liflig om ock underlägsen östersjöstädernas, som både voro mera betydande och genom sitt läge mera egnade för detta företräde. Ännu en vigtig omständighet befordrade dock de förres betydelse. Det var att de nederländska provinserna samlats i burgundiska husets händer, hvarigenom bakom deras förut ofta splittrade handelsintressen reste sig ett politiskt intresse, som snart fann sina målsmän i ett mäktigt furstehus, ur hvilket framgingo det tysk-romerska rikets kejsare och Spaniens konungar, hvilka senare dessutom genom herraväldet öfver de nyupptäckta länderna kunde lemna nya, lysande utsigter för handeln och sjöfarten.

Under samma tid, senare hälften af 1400-talet, fingo också »Holländarne» [2]) upprepade gånger privilegier att handla på de nordiska länderna. Utom en traktat mellan dem och de tre nordiska rikena »op sinte Bartholomeusavond» (d. 23—24 aug.) 1441, om hvilken vi ej känna mera än den citerade tidsupp-

[1]) I Norge erhöllo Kampens borgare år 1376 af konung Håkan bekräftelse på de friheter i handeln, hans fader gifvit dem. Dipl. Norv. V, 2.

[2]) Om därmed menas inbyggare endast i landskapet Holland eller äfven i de andra gör intet till saken, då de förre redan tidigt voro de förnämste.

giften, hafva vi t. ex. äfven funnit att konung Kristiern I gifvit Amsterdams borgare privilegier, hvilka d. 24 dec. 1458 stadfästes äfven för Sverige. Här finna vi ock att Sten Sture d. 1 jan. 1475 med rikets råd medgifvit åt såväl köpmännen i Amsterdam som åt dem i hela (provinsen) Holland att fritt och obehindradt besöka alla hamnar och köpstäder i Sverige och där drifva handel, och lofvas dem vänskaplig behandling [1]). Ett störande afbrott i denna samfärdsel föranleddes af Ivar Axelssons bekanta fejd med Holländarne, tills efter dennas biläggande Amsterdams gamla privilegier år 1479 bekräftades i en urkund undertecknad af erkebiskop Jakob (Ulfson), riksföreståndaren Sten Sture m. fl. andliga och verldsliga af rikets råd [2]).

Samtidigt gynnades Nederländarne på allt sätt af konung Hans, som i dem ville ega en motvigt mot Lübeck, och då i denne konungs krig mot Sverige Lübeckarne i allmänhet höllo med Svenskarne, gaf konungen tillåtelse åt alla nationers fartyg att utan afgift ingå i danska hamnar och uppmuntrade emot Sverige och Lübeck ett kaparsystem, som lockade till Östersjön äfven en mängd nederländska fartyg.

Och att det ej var i ringa antal detta skedde, synes däraf att under samma krig år 1511 en nederländsk flotta af 250 segel under konvoj af 4 krigsfartyg var på väg hemåt, då den angreps och bortfördes af en hanseatisk flotta, men blef till stor del återtagen af krigsskeppen med dansk hjelp [3]). I freden i Malmö 1512 måste Lübeck och de vendiska städerna medgifva, att de vestliga städerna skulle fritt och obehindradt få besöka Östersjön [4]), hvilket likväl ej hindrade dem att snart nog förnya det förra motståndet mot de senares besök i detta farvatten. Men fruktlöst! Ty nu uppsteg Kristiern II på den danska tronen, och såsom bekant var dennes sinnesstämning redan från början afvog mot de privilegierade Lübeckarne, och hans giftermål med en nederländsk furstinna förde hans sympatier af detta och flera andra skäl till hennes landsmän. Visserligen kunde konflikten med

1) Riksark. Haag.

2) Wagevaar, Beschrywing der stadt Amsterdam II, 527—28, som dock felaktigt förlägger händelsen till 1579, förledd af detta falska årtal på den citerade urkunden, som finnes i slutet af boken; af en förf:s anteckning ur ett holländskt arbete (Handvesten van Amsterdam s. 133) skulle framgå, att år 1487 d. 13 dec. handelsprivilegier för denna stad ånyo utfärdats, men huru därmed förhåller sig kunna vi ej uppgifva.

3) Altmeyer, Histoire des relations — — — des Pays-Bas avec le Nord, s. 43.

4) Waitz, Lübeck unter Jürgen Wullenwever und die europäische Politik. I, 17—18.

hennes broder (Karl V) angående Isabellas brudskatt tidtals förleda Kristiern till en hård behandling af de nederländska fartygen [1]), men denna oenighet bilades 1519, och de första utbetalningarne till Kristiern kommo denne väl till pass vid hans samtidiga anfall på Sverige.

Likaså var det till Nederländerna som denne konung tog sin tillflykt, då han i apr. 1523 öfvergaf sina riken, och då han här af alla krafter förberedde sitt försök att återvinna sin krona och därvid rönte uppmuntran om också icke någon verklig hjelp af dessa länders herskare, kejsaren och hans ståthållarinna Margareta, är det tydligt att detta med oro skulle förnimmas i Norden; och Lübeckarne dröjde ej att begagna sig häraf till sin och de vendiska städernas fördel. Redan under kriget 1522 hade de genom föreställningar hos Margareta och de nederländska städerna sökt afhålla dessa från farten genom Sundet och efter Köpenhamns intagande jan. 1524 fasthöllo de denna fordran ännu allvarligare.

I Sverige hade de redan på riksdagen i Strängnäs året förut tilltvingat sig sina stora, väl kända privilegier, genom hvilka alla medtäflare och framför allt Holländarne utestängdes från handeln på Sverige. Mindre framgång hade emellertid Lübeck vid danska hofvet, der tvärtom de nederländska sändebud, som ankommit att lägga sig ut för Kristiern, utverkade nya medgifvanden för Nederländernas handel och sjöfart i konung Fredriks riken i ett fördrag, som eget nog innefattade äfven Lübeck och de öfriga vendiska städerna och som medgaf ömsesidig fri och ostörd samfärdsel och handel. Härmed hade åt de nederländska städerna tillerkänts tillträde till Östersjön [2]), och Lübeckarne måste tillsvidare låta sig nöja härmed.

I Sverige voro de dock som sagdt ensamme herrar öfver handeln, men det dröjde ej länge, innan det här syntes, hvarthän det skulle leda med de fordringar, hvilka konung Gustaf i sin nöd måst underkasta sig och sitt land, och det hänsynslösa sätt, på hvilket de utkräfde sina rättigheter, kom konungen att ganska snart inse nödvändigheten att undandraga sig förtrycket genom att skaffa Lübeckarne medtäflare i handeln på Sverige. Sådana voro naturligtvis närmast att finna i de nederländska

[1]) Altmeyer anf. arb. s. 63 med cit. af Puffendorf, Introduction à l'histoire de l'univers III, 1, s. 132.

[2]) Om detta fördrag se Waitz, s. 27 f.; Handelmann, Die letzten Zeiten hansischer Übermacht im Norden s. 139, 272.

städerna, och därmed äro vi inne på en ny afdelning af Sveriges förbindelser med Nederländerna, hvilka förbindelser först från denna tid blefvo af betydligare och varaktigare art och småningom tilltogo, tills de blefvo af den vidtomfattande betydelse vi redan i inledningen antydt.

Konung Gustaf tyckes emellertid först hafva förvissat sig om huruvida Kristierns vistelse i Nederländerna skulle ändas med någon fiendtlighet mot Sverige från detta håll, ty redan under hösten 1524 underrättar han i en skrifvelse allmogen i Östergötland »att han så bestält med bud och bref hos Holländarne, att han hoppas att de under samma höst skola sända skepp med salt och kläde» [1]) o. d., och i mars 1525 skrifver han till Måns Bryntesson, ståthållare på Elfsborg, att han af regentinnan Margareta i Nederländerna erhållit skrifvelse att »hvar och en härifrån Östersjön må obehindradt segla till Holland, Zeeland och Brabant»; han uppmanar honom därjämte att ofta sända skeppare till Nederländerna med de produkter han kunde anskaffa samt söka draga Holländarne att föra hit salt, kläde m. m. [2]). Det synes af dessa konungens skrifvelser, som om han under året 1524 drifvit åtminstone några förberedande underhandlingar med Margareta och andra myndigheter i Nederländerna om inledande af handelsförbindelser. Och det dröjde ej länge innan dessa blefvo af mera afgörande beskaffenhet.

* *
*

Till den bekanta hansedagen i Lübeck sommaren 1525, hvilken blottade hanseförbundets såväl inre svaghet och oenighet som minskade yttre maktställning, infunno sig, utom alla sändebud från Danmark och de vendiska städerna, utskickade äfven från Nederländerna och Sverige: de förra utan tvifvel för att öfverlemna kejsarens ratifikation af 1524 års fördrag mellan Nederländerna, Hansestäderna och Danmark; de svenska för att med de danske afsluta de vid Malmörecessen föregående år oafgjorda frågorna. Gustafs sändebud Johan af Hoya och ärkebiskopen Johannes Magni hade emellertid, såsom det uppgafs, för Sören Norbys infall i Skåne icke kunnat hinna fram till Lübeck i tid; utan hade de danska sändebuden trötte af att vänta begifvit sig därifrån [3]).

[1]) Gust. I:s Registr. I, 250.
[2]) Ibid. II, 43 m. fl. st.
[3]) Tegel, Gustaf I:s hist. s. 110.

Under sin långa väntan på desses möjliga återkomst fingo de båda svenske herrarne emellertid tillfälle att sammanträffa med de nederländske utskickade, Herman Zuyderhuysen, j. u. d:r, Cornelis Bogaert, j. u. lic. [1]), Eustacius Govertszon, rådsherre i Dordrecht, och Willem Henricszon, borgmästare i Enckhuysen. Huruvida de å ena eller andra sidan haft något uppdrag att börja dessa förhandlingar hafva vi ej kunnat utröna. Båda parternas mindre lyckade verksamhet vid mötet, hvad deras egentliga ärende angick, kan ju hafva varit orsak nog; de gemensamma intressena födde i alla fall af detta tillfälliga sammanträffande ett vigtigt resultat. Med eller utan fullmakt, men i alla händelser med sin konungs goda minne inläto sig de svenske herrarne inom sjelfva Lübecks murar i underhandlingar, som ingrepo på det allvarligaste i denna stads i Sverige förvärfvade rättigheter och ledde till vigtiga följder såväl för den samma som för vårt fädernesland. De afslöto nemligen den 17 aug. 1525 med de nederländska sändebuden såsom fullmägtige för Brabant, Holland, Vestfriesland och Zeeland en traktat af följande innehåll.

De kontraherande parterna och deras allierade skulle hos hvarandra hafva fri och säker samfärdsel och handel mot erläggande af tullar och acciser såsom af gammalt är bestämdt (»nae ouden haercomen»), men däremot skulle icke Sveriges fiender under föregifvande af ett vänskapligt förhållande njuta dessa förmåner. I fall de nämda provinserna, alla eller några, af kejsaren eller fru Margareta skulle nödgas att lemna sitt bistånd till Sveriges skada, skulle de sex månader förut uppsäga förbundet, på det att Sveriges konung och rike måtte sig därefter rätta, och skulle denna uppsägelse skriftligen tillställas konungen och två af rikets råd, och de sex månaderna räknas från dagen för öfverlemnandet af nämda skrifvelse och ej från dess datum. Likaledes skulle konungen af Sverige ställa sin möjliga uppsägelse till Amsterdam under samma vilkor. Denna traktat skulle gälla från förutnämde dag till påsken 1528. Till ytter-mera visso skulle konungen och rådet i Sverige å ena sidan samt å andra Margareta i kejsarens och sitt eget namn jämte städerna Antwerpen, Hertogenbusch, Dordrecht, Haarlem, Delft,

[1]) Den förre kallas i Margaretas reversal af 1527 »raadh och mestare off the reqvester af keisaren i hans lönlighe raadh», den senare »pensionaris i Amsterdam».

Leyden, Amsterdam, Middelburg och Ziericksee sända sina beseglade bref nästkommande pingst (d. 20 maj 1526) till Bremen, hvarjämte de nämda städerna skulle innan dess afsända en person till konungen »för att göra en grundlig förening och allians», men undertiden hafva rätt att i Sverige införa hvad som kunde vara af nöden.

Att konung Gustaf med nöje upptagit denna öfverenskommelse och deraf väntade en god följd synes af hans strax härefter utgångna skrifvelser. Så underrättar han i sept. 1525 de i Södertelje samlade rikets ständer »att en god frid och vänskap blifvit gjord och beramad med Holländarne, som hafva lofvat att vilja besöka riket med salt, kläde, vin och all annan del, som riket och oss alla kan nyttigt vara, så att vi ännu innevarande höst skola förmoda af dem en god undsättning etc.» [1]). Och att Nederländarne ej varit sena att begagna sig af det nyvunna handelsområdet synes af en annan konungens skrifvelse d. 21 apr. 1526, i hvilken han underrättar åtskilliga landskap och köpstäder att holländska skepp ankommit till Stockholm med salt, kläde m. m., hvarigenom dyrheten på den förstnämda varan blifvit afhulpen, och han uppmanar landskapens inbyggare att oförtöfvadt begifva sig till hufvudstaden med lämpliga varor, elg- och oxhudar, smör, råg, korn, talg o. s. v. och medgifver de anländande att sjelfve köpslå med främlingarne utan de vanliga omvägarne [2]).

Vid samma tid gaf konung Gustaf enligt öfverenskommelsen i Lübeck i uppdrag åt magister Olaus Magni, kanik i Upsala och Linköping [3]), hvilken redan befann sig i Tyskland, och »välbördig» Johan Richardt att afresa till Bremen för att sammanträffa med de nederländska utskickade och dels till dem aflemna det af konungen jämte några biskopar och herrar i riksrådets namn d. 27 april 1526 bekräftade fördraget i Lübeck [4]), dels med dem öppna ytterligare underhandling i samma ämne.

Från Nederländerna infann sig Simon Assendelft, pensionär af Leyden, färdig att utbyta reversalbref med de svenska sändebuden. Då emellertid desse icke fått med sig sådana [5]), utan

[1]) Gust. I:s Reg. II, 228.
[2]) Ibd. III, 119, 121.
[3]) Om Olaus Magni se Biogr. lex. och H. Hildebrands uppsats om »Olaus Magni och hans historia» i föreg. årgång af denna tidskrift.
[4]) Numera tryckt hos Rydberg, Sveriges Traktater IV, s. 106.
[5]) Anledningen synes af konung Gustafs bref d. 15 apr. 1526 till Johannes Magni, i hvilket han tadlar dennes försummelse att med rådet i Vadstena uppgöra denna sak. Gust. I:s Reg. anf. st.

sade sig vänta dem med något fartyg, som väl af motvind uppehölles, så öfverenskommo de att uppskjuta ärendets afgörande till den 1 aug., då de skulle åter sammanträffa i Nienburg i grefskapet Hoya.

Detta hindrade dem emellertid icke att förhandla om ärendet och de svenska sändebuden framlade sin konungs åsigter och önskningar antagligen i full öfverensstämmelse med hvad denne skriftligen skulle hafva framhållit. Konung Gustaf kunde ej medgifva att Nederländarnes handel splittrade sig öfver de vidsträckta kusterna, hvilket skulle leda till den af honom, såsom bekant, hatade landthandelns och krämarskapets fortsättande, hvilket enligt hans tanke omintetgjorde uppblomstringen af ett verkligt köpmannaskap; därför kunde de svenske sändebuden utpeka såsom blifvande handelsplatser för Nederländarne städerna Stockholm, Kalmar, Söderköping, Nylödöse, Åbo, Wiborg. Till dessa ville konungen låta föra de varor, som voro lämpliga till utbyte; han skulle låta veta huru många skepp, som behöfde komma till en hvar af dessa hamnar, samt den tid, som vore lämpligast, och för öfrigt träffa nödiga anstalter. »För att betyga sin flit, gunst och tjenst mot kejsaren, fru Margareta och landskapen» ville han medgifva dessa senare tullfrihet för det salt, som de under tiden för traktatens bestånd införde i Sverige; men för andra varor skulle det förblifva vid de gamla afgifterna.

På utsatt dag och ställe sammankommo därefter våra underhandlare på nytt. Assendelft hade för sitt hof framlagt de i Bremen erhållna förslagen och återvände nu jämte Arent eller Aert van der Goes, advokat af Holland och Friesland, att fortsätta underhandlingarna. Utom den utlofvade tullfriheten på salt begärde desse emellertid nu dels samma frihet för vin, ylle och linne, dels att Nederländarne skulle ega rätt att besöka jämväl alla andra hamnar i Sverige än de nämda, så fritt som detta rikets undersåtar fingo fara i kejsarens länder och på alla tider »utan någon limitasie», dels slutligen att några fullmyndige legater skulle skickas att underhandla om ett långvarigare fördrag och förklara all otydlighet m. m. [1]).

Dessa nya framställningar hemförde antagligen Johan Richardt, enär Olaus Magni qvarstannade i utlandet. Att Gustaf icke fäste sig vid dem skola vi strax se, liksom vi redan af

[1]) Ofvanst. efter Margaretas reversalbref d. 29 juli 1527. Ibd. IV. s. 428 o. f.

det föregående funnit det; däremot synes det af Tegel,[1]) om annars denna uppgift är riktig, som om på ett herremöte i Stockholm i augusti detta år de nederländska affärerna varit å bane, men i en helt annan form än medgifvanden, nämligen i form af åtskilliga fordringar under namn af »förbundsartiklar, som med de Holländare beslutas skulle», och hvilket förbund skulle »fullbordas och stadfästas om Pingesdaga tå nästkommandes uthi Amstelreedam», det vill säga vid den ofvan antydda, tilltänkta legationens utsändande. Dessa fordringar voro enligt Tegel, att svenskt mynt måtte gå bland dem för fullt värde, att skeppsbrutne skulle mot bergarelön få behålla sina varor, att ej svenskt skepp eller gods skulle för annans gäld eller brott arresteras, eller svensk man för brott dömas af holländsk domstol, med mindre han greps på bar gerning, och slutligen att svenskarne skulle få några bättre vilkor med tullen.

Något vidare rörande detta ämne hafva vi ej från detta år att förmäla. Till den beramade underhandlingen följande år 1527 utsågs åter Olaus Magni, hvilken, såsom nämdt, uppehöll sig i utlandet och i Lübeck träffades af konungens uppdrag. Såsom hans instruktion kan betraktas konungens bref af den 22 april 1527[2]) »till mäster Olof Magni i Lübeck, rörande traktatsförhandlingarne med Holländarne». Konungen skrifver att han för det stora menförets skull, som förlidne vinter varit, icke kunnat samla rikets råd att rådslå om och besegla dessa ärenden, hvarför Holländarne finge nöja sig med konungens enskilda öppna bref i utbyte mot det reversal, som Olaus skulle begära. På några medgifvanden skulle han ej ingå, allraminst angående »frihet på tullen», men om de skulle yrka på sådana, skulle han gifva dem förtröstning »att det kunde dem väl upplåtas för en vänlig skänk och mera räknas dem till godo, om de ingen besegling derpå begärde». Ville de ernå någon »högre frids stadfästelse», kunde de skicka till Sverige sina fullmäktige, och till yttermera visso tillägger konungen i »kalfven», att han ej vill göra någon inrymmelse på tullen, »ty vi äro icke så nödstälda på deras varor, att de ju så väl hafva behof af oss, som vi af dem, och de äro väl så högligen begärande att komma till oss som vi dem hafva vele».

Det öppna bref han åsyftar, dagtecknadt den 18 april 1527,[3]) innehåller också endast en bekräftelse af konungen på de i Lübeck

[1]) I, 132.
[2]) Gustaf I:s Reg. IV, 143.
[3]) Tryckt (på nedertyska språket) hos Waitz anf. arb. I, 264. Otvifvelaktigt är detta samma handling, som den odaterade »Traktat mellan Sverige och

gjorda öfverenskommelserna, utan att medgifva något af de utvidgade rättigheter, som holländarne på föregående års möte begärt. Han uppräknar uttryckligen de fem hamnar, till hvilka de måtte komma och där konungen lofvar att hafva sörjt för lotsar, konvoj mot sjöröfvare o. s. v. Dessutom lofvar han dem opartisk rättsskipning samt frihet från strandrätt allt under förbehåll om ömsesidighet. Däremot nämnes ingen bestämd tid för traktatens bestånd, hvarför den väl skulle kunna anses gällande tills vidare.

Till dessa tvenne bref kunna vi lägga den konungens viggtiga skrifvelse af den 12 maj 1526,[1]) hvilken innehöll bekräftelse på den af de svenska sändebuden i Bremen utlofvade tullfriheten på salt och hvilken icke hunnit fram ens till sammankomsten i Nienburg, utan träffade Olaus Magni först vid hans återkomst derifrån i Lübeck. Med dessa handlingar begaf sig nu Olaus Magni till Nederländerna, och vi kunna rätt noggrant följa hans företag i den berättelse han afgifvit och hvilken för länge sedan blifvit i tryck utgifven[2]). Från Hamburg begaf han sig sjövägen till den då framstående staden Veer i Zeeland och uppsökte (burgundiska) hofvet, som då uppehöll sig i Gent, dit han ankom midsommarafton 1527. Efter att hafva anmält sin ankomst och sitt ärende erhöll Olaus ett par dagar derefter tillfälle att inför »en erkebiskop van Palarom (Johan af Palermo), en grefve af Holland och andre månge herrar», framställa sitt ärende, huru konung Gustaf »landskapen till synnerlig gunst och god vilja», hade gjort med dem detta förbund o. s. v. Tullfriheten på saltet tyckes hafva legat Nederländarne om hjertat, och »efter ty deras spörsmål först begyntes häruppå, var intet annat tillfälle än antvarda dem E. Nådes bref, sådan frihet uttryckande, förhoppandes att de skulle tacka Eders Maj:t för sådana stora frihet och nåde, den ingen annor land brukat eller njutit i mång år.» Likaledes mottogo de brefvet af den 18 april 1527.

Dessa skrifvelser skulle delgifvas landskapen, och under afvaktan på förhandlingarnes återupptagande, begaf sig Olaus tillbaka åt Brabant »att beskåda något nyttigt stycke för riksens

Nederländerna», som finnes intagen i Gustaf I:s Reg. II, 262 under år 1525. Såväl innehållet, hvilket talar om mötet i Bremen såsom hållet, som ock den stundom ordagranna öfverensstämmelsen med nämde akt, tala därför, hvadan den således bör hänföras till det i texten angifna år och datum.

[1]) Nu tryckt hos Rydberg, a. a. s. 108. De båda ratifikationerna 1526 $^{27}/_{4}$ och $^{12}/_{5}$ voro oss benäget förskaffade genom professor D. Schäfer i Jena.

[2]) Handl. rör. Skand:s hist. Del. I.

bästa i framtiden, synnerligen den vattenkonst, som Eders Nåde befalde mig akt uppå gifva.» I Mecheln såg han Kristiern II:s trenne barn »nog ståteliga hållas», vidare besökte han Löwen, Bruxelles och var tillbaka i Gent igen den utsatta dagen, den 10 juli. Emellertid var man ej ännu färdig med hans sak, för hvilken ofvannämda Simon Assendelft var ifrigt verksam, utan först då Olaus började klaga öfver dröjsmålet och de stora svårigheterna och farorna att under höstens stormar komma hem, kallades han till förhandling med kejsarens och fru Margaretas råd. Å rådets sida klagades öfver åtskillig ofullständighet i sändebudets bref med afseende på tullfriheten på saltet, underskrifter, sigill och dylikt, vidare att konung Gustaf icke villfarit deras begäran att få drifva handel öfverallt och vid alla tider m. m.

På alla dessa punkter svarade Olaus på bästa sätt och så tillfredsställande, att man lofvade att han skulle erhålla bekräftelsebref, »dock allena fru Margaretas mot det ena E. N:s önskeliga bref, efter ty meniga Riksens råds insigle af Sverige, der under ej utsänt var.»

Af Margareta erhöll Olaus också hennes reversalbref, dagtecknadt Gent den 29 juli 1527,[1]) som innehåller dels en historik öfver de föregående underhandlingarne, hvilka vi redan meddelat, dels bekräftelse på de ingångna öfverenskommelserna, utan att dock upptaga bestämmelserna om vissa städer eller någon tid för traktatens tilländagång. Hon uttrycker emellertid den förhoppning att tullfriheten skulle utsträckas, begär dessutom utförliga bestämmelser om lotsar, konvojer, bergarelön och att uppsägelsen af fördraget skall ske icke i Amsterdam, utan inför ståthållaren med flera i Haag.

Det var således i sjelfva verket intet reversalbref på ett fördrag enligt de af konung Gustaf framlagda vilkoren, utan enligt dem, som Nederländarne under förhandlingarne framstält om utvidgade friheter, men på hvilka, såsom vi visat, konungen ej ens inlåtit sig, hvarför också Margareta lofvade att afgifva en annan ratifikation i kejsarens, landskapens och städernas namn, såsnart nya bref till form och innehåll i enlighet med de framstälda önskningarne ankommit. Kejsarens ratifikation på de första öfverenskommelserna i Lübeck kunde emellertid Margareta hafva lemnat, då hon hade erhållit densamma dagtecknad Granada den 19

[1]) Gustaf I:s reg. IV, 428; äfven i H. S. H., del. I.

september 1526, men vi kunna af såväl ofvannämda reversal som af Olai berättelse förstå att så ej skedde[1]).

Då icke underhandlingarne om detta förbund på nytt upptogos, skulle det tyckas, som de hittills förda egentligen ej ledt till något resultat, då man å ömse sidor framstält vilkor, som ej antagits, och dessutom den tid, som blifvit utsatt vid den första öfverenskommelsen, snart gick till ända. Men i sjelfva verket hade åtminstone konung Gustaf ernått det resultat han åsyftat, nämligen att föra Nederländarne till sitt rike och skaffa Lübeckarne medtäflare, och att detta hade redan lyckats honom, hafva vi ofvan visat; de följande tiderna visade det ej mindre, ehuru alla underhandlingar afstannade.

Också fortfor han att bereda väg för dem på alla håll. Så anbefaller han januari 1527 sina embetsmän i Finland att till Stockholm skaffa varor för utförsel till Nederländerna, såsom koppar och jern, hudar, skinn och pelsverk, smör och fläsk, råg och hafre, timmer och trävirke m. m. Samma dag underrättar han biskop Brask, att han fått bref från Nederländerna, att till Stockholm och flera hamnar skola anlända skepp därifrån med salt, kläde och annat, och uppmanar honom att i sin mån sörja för att dessa fartyg kunna från Östergötland få laddning tillbaka, och ifrån Vesterås befaller han den 23 juni samma år, således omedelbart före de vigtiga händelserna på denna riksdag, vederbörande tillse att borgarne i Söderköping och andra städer i Östergötland tillhållas att »köpslaga redeliga och skäliga med holländarne, på det de skola icke få en vederstyggelse att besöka detta riket på en annan tid». Sjelf gick han i detta som annat i spetsen för sina undersåtar i deras nya företag, då han lät hämta mångfaldiga af sina och sitt hofs behof från Nederländerna.

Märkligt är att Lübeckarne ej tyckas på något sätt hafva klagat öfver eller motsatt sig den kränkning af deras handelsmonopol på Sverige, som det ju utan tvifvel var, att Nederländarne på detta sätt indrogos i riket; kanske få vi skrifva detta på den oroliga belägenhet, i hvilken de sjelfve befunno sig, i alla händelser på mindre kraft och säkerhet i förhållande till de nordiska ländernas angelägenheter.

---

[1]) Den finnes tryckt efter en afskrift i Göttingens universitets bibliotek hos Waitz I, 262 o. f. Utom ingressen och en afslutande bekräftelse är dess innehåll ordagrant lika med motsvarande del af Gustafs bref af den 12 maj 1526, bil. 2. Riksarkivet i Haag förvarar äfven en afskrift af denna akt.

Hur som helst, kom det emellertid att se ut, som skulle konung Gustafs fördragsbrott mot Lübeck hämna sig sjelf, och detta rätt snart. Det var i Nederländerna, som konung Kristiern erhöll den flotta, med hvilken han tänkte återeröfra sina förlorade kronor, och det är tydligt, att denna omständighet skulle ansenligt störande inverka på det vänskapliga förhållande och det lifliga umgänge, hvars grundande vi nyss förtäljt.

Vi känna de åtgärder till anfallets mötande som vidtogos gemensamt af de nordiska konungarne och Lübeckarne. Men redan dessförinnan hade dessa senare pressat konung Fredrik att taga hämd på Nederländarne genom att stänga sundet för dem, tills de — och detta gälde särskildt inbyggarne i provinsen Holland och Waterland — på ett möte, som utsattes skola hållas i Köpenhamn juni 1532, hade uppgjort saken. Följden var att repressalier togos af Nederländarne, ehuru de å andra sidan genom Danskarnes åtgärder i Sundet fingo vidkännas en allmän och allvarlig stockning i handel och näringslif under stort missnöje från deras sida, som däraf träffades.

Hurudan konung Gustafs sinnesstämming var mot Nederländarne synes af den instruktion, han meddelade de svenska sändebud, som begåfvo sig till nämda möte. De skulle förklara, att om Holländarne »stodo faste med konung Kristiern, så ville han utreda sitt största hufvudskepp, hvar så behöfvas kan», samt framhålla konungens stora »tilltal» på Holländarne, att de »fört honom en sådan fiende på handen emot den stora vilja och vänskap, som han i förlidna år dem bevisat, att de hafva kunnat fritt söka hans land och rike och haft full frihet såsom hans egna förvandter m. m.»

På mötet förstodo emellertid de nederländska sändebuden trots Lübeckarnes ansträngningar och trots de i början skarpa meningsbrytningarne att bringa det därhän, att den 9 juli det kom till en fred, i hvilken Nederländarne mot återställande af de gamla förhållandena medgåfvo de klagande att på rättslig väg söka ersättning af de enskilda personer, som genom att hjelpa Kristiern vållat de båda konungarne skada och förlust. Och då snart härefter konung Kristiern måste gifva sig, var ju sjelfva hufvudorsaken till förvecklingarne bortfallen, ehuru anledning till nya sådana snart uppkom. Konung Fredriks sändebud till burgundiska hofvet, hvilka enligt konung Gustafs be-

gäran skulle föra äfven hans talan[1]), möttes derstädes med afslag på sina ersättningsanspråk. Lübeckarne underläto ej att underblåsa missnöjet häröfver och reta de båda konungarne till krig. I mars 1533 infunno sig deras sändebud i Sverige att bearbeta konung Gustaf, som emellertid af egen drift ej var hugad att ingå på deras förslag att börja krig mot Nederländerna, utan afvaktade hvad konung Fredrik skulle göra[2]), då denne just vid samma tid afled den 10 april 1533.

Hertig Kristians (III) vänskapliga ställning till burgundiska hofvet och Lübeckarnes i förbittringen stegrade fordringar med afseende på betalningen af Sveriges skuld till deras stad, hvilket redan nu ledde till fullständig brytning, tjente blott till att aflägsna konungen från dem och närma honom till Kristian och hans bundsförvandter. Under det Lübeck rustade sig till sin sista kraftansträngning att häfda sin öfvermakt i Norden — Grefvefejden — finna vi konung Gustaf åter på allvar närma sig burgundiska hofvet och återknyta förbindelserna med Nederländerna. Tegel och efter honom Geijer m. fl. berätta till och med att handelsförbundet af år 1527 (rätteligen 1525), för hvilket vi redogjort, blifvit förnyadt 1533. Vi hafva dock ej funnit denna uppgift bekräftad hvad angår ett formligt fördrag, men väl att underhandlingar i den vägen förehafts.

I en Gustafs skrifvelse den 10 augusti 1533 till Severin Kiil (på Elfsborg) befalles nämligen denne att betyga hufvudmännen på den holländska flottan i Kattegat konungens »benägenhet att vara i vänskap med kejsaren och regeringen i Burgund», och af samma skrifvelse synes äfven som skulle dessa haft några, ehuru i konungens tycke alltför obestämda, framställningar om förbund.[3]) Och i sjelfva verket borde ju burgundiska hofvet vara angeläget om Sveriges vänskap i den allvarsama striden med Lübeck, liksom å sin sida Gustaf med intresse stälde sig på Lübecks motståndares sida.

Huru som helst, finna vi att konungen senare på hösten har uti Nederländerna tvenne utskickade, borgare i Stockholm, Gerlach von Embden och Didrik Rost att uträtta åtskilliga värf,

---

[1]) Gust. I:s reg. VIII, s. 135 (12 Sept.).
[2]) Gust. I:s reg. VIII, s. 213.
[3]) Att de begärt »tillförsel och armering i svenska hamnar» synes af tit. reg. för Gust. I:s tyska bref 1533, jul. 28. R. A.

vid hvilka den bekante Poppius Otto (Occo) i Amsterdam skulle vara dem behjelplig.[1])

Hvad deras ärende varit synes af den utförliga skrifvelse dagt. Bruxelles den 27 oktober 1533, hvilken Gustaf emottog från ståthållarinnan Maria den 21 januari följande år.[2])

Hon tackar för konungens vänskapsbetygelse. Hvad Lübeckarne anginge, hade kejsaren redan utsändt sin flotta att möta dem, såsom väl kunnigt var. Angående den »seglats och freqvens», som konungen önskade skulle ega rum från Nederländerna till Sverige, beklagar Maria att den hindrades af de höga tullarne i hans rike, af svårigheterna att inkomma i dess hamnar, hvarför konungen uppmanas att undanrödja dessa hinder. Därefter uppräknar hon en mängd speciela fordringar, hvilka konungen uppmanades tillmöteskomma, såsom att tillåta hennes undersåtar att drifva sin handel under alla tider såväl på landet som i städerna, befria dem från tull för de varor, som de ej fått sålda, utan nödgades ånyo utföra, att låta dem vid skeppsbrott behålla sitt gods mot redlig bergarlön, tillhandahålla lotsar vid de svåra farvattnen o. s. v.

Hvad den af konungen erbjudna hjelpen angår, anhåller hon å kejsarens vägnar om bistånd af 4 fartyg med 200 mans besättning hvartdera utom sjöfolket samt rustade med krigsförråd.

Till sist uppmanas konungen att för närmare underhandling om allt detta utskicka sina sändebud med instruktioner och fullmakt.

Vi igenkänna bestämmelserna angående »seglats och freqvens» från föregående förbund, äfven hvad angår de fordringar å Nederländarnes sida, som då ej blifvit beviljade, emedan de stredo mot konung Gustafs grundsatser i den vägen.

Men af skrifvelsen framgår äfven att fråga varit om ett allvarligare förbund, tydligen i och för den började striden med Lübeck i Grefvefejden.

Det är troligt att konung Gustaf sökt anknyta sina underhandlingar med burgundiska hofvet till dem, som nu pågingo mellan detta och Kristian III:s utskickade, och äfven väntat att

[1]) Bref fr. P. O. d. 10 okt. 1533 till kon.; Gust. I:s Reg.

[2]) Ibid. VIII, s. 426 o. f. Svar på konungens bref af »liever vrouwen assumptionis dach» d. 15 aug., hvilket ej finnes i de af förf. anlitade samlingarna.

blifva af dessa inbegripen i det blifvande fördraget, men långt innan ofvan anförda bref skrefs till Gustaf, hade redan den 9 september i Gent slutits mellan burgundiska hofvet och Kristian ett förbund om handel och ömsesidig hjelp, detta senare äfven vid ett möjligt fall af krig mot Sverige eller mot Lübeck och dess anhängare.[1])

På någon fortsättning af den genom föregående skriftvexling inledda underhandlingen har Gustaf emellertid ej inlåtit sig, ej heller utskickat några nya sändebud. Han underhöll dock fortfarande skriftvexling med burgundiska hofvet och följde med största uppmärksamhet förvecklingarna mellan detta och Lübeck[2]), men hade emellertid den förtreten att se sig »platt utelyckt» från den fred, som i mars 1534 slöts i Hamburg mellan dessa makter och i hvilken äfven Danmark intogs.

Så mycket hade dock vunnits med de förnyade förhandlingarne mellan hofven, att handelsförbindelserna mellan Sverige och Nederländerna äfven blefvo något lifligare och underhöllos ej minst af konungen sjelf genom utskickade fartyg och sändebud. Det var genom Severin Kiil och förutnämnde Poppius Otto i Amsterdam, som konungen lät utföra och försälja sitt smör och andra varor, i hvilkas ställe anskaffades kläde, sammet, »carmesie, floyell, gyllenduk m. m.»[3]) Och sådana varor jämte salt, kryddor, kram o. dyl. var det, som från Nederländerna infördes till Sverige i utbyte mot smör, hudar och skinn, trävaror m. m., såsom vi redan i det föregående nämnt.

Men politiken störde alltjämt den fredliga och lugna utvecklingen af dessa förhållanden och förbindelser. Grefvefejden medförde för Sveriges ställning till Nederländerna mycket bryderi. Jürgen Wüllenwever i Lübeck, på hvilkens samtida företag och öden vi ej vilja här inlåta oss, såg sig, som bekant, tvungen af åtskilliga motgångar att i viss mån ändra sin politik eller åtminstone medlen för sina syftens ernående. Till detta hörde att han anknöt underhandlingar med burgundiska hofvet, hvilka afsågo att Fredrik af Pfalz skulle uppsättas på Danmarks tron, och med oro förnam konung Gustaf dessa underhandlingar, som ju äfven för Sverige kunde blifva farliga på

---

[1]) Waitz anf. arb. I, 226.
[2]) Gust. I:s Reg. flerestädes.
[3]) Gust. I:s Reg. 1534. Om handeln för öfrigt se Forssell »Sveriges inre hist. från Gustaf den förste» II, s. 51 o. följ.

grund af de anspråk nämde furste genom sitt giftermål med Kristiern II:s dotter kunde komma att framställa äfven på Sveriges rike.

Konung Gustaf kunde på herredagen i Linköping 1536 berätta att han fått underrättelser att »de Burgundiske ämnade pfalzgrefven Fredrik till konung i Sverige, Norge och Danmark och att de ämnade infalla vid Lödöse m. m.[1]), och borgarne i denna stad uppmanas att afhålla sig från seglats till Nederländerna »efter så månge och merklige tidender vankades från hofvet i Burgund.[2])»

Det var äfven så. Pfalzgrefven uppehöll sig vid denna tid i Nederländerna att verka för sin sak, och ståthållarinnan Maria tog parti för de upproriske i Danmark, som förkastade den mellan Lübeck och Kristian III ingångna freden i Hamburg (febr. 1536) — ja hon tänkte till och med på att undsätta Köpenhamn, hvilket dock provinsen Hollands motstånd gjorde om intet.

Trots den misstämning, som hos Gustaf rådde mot Kristian för hans tillvägagående vid nämda fred redde han sig dock att med sin flotta möta den nederländska flotta, som troddes ärna sig till Köpenhamns undsättning.[3]) Men detta skedde, som nämdt, icke, och då den danska hufvudstaden (i juli) föll i Kristians händer, behöfdes ej konung Gustafs ingripande.

Men dessa förvecklingar födde emellertid hos denne en misstro mot det burgundiska hofvet, som ej på länge lade sig[4]), om han ock var klok nog att ej därför göra något intrång i samfärdseln mellan de båda länderna, och detta fastän Lübeckarne efter freden med Sverige 1537 ifrigt och ofta sökte återfå sitt gamla öfvertag och utverka Nederländernas uteslutande från handeln på Norden. Och snart fann denna misstro ny näring af de politiska förhållandena. Den gamla farhågan, att kejsaren förr eller senare skulle för Kristian II:s arfvingars skull anfäkta de nordiska rikena kom dessas regenter att lyssna till Frans I:s af Frankrike anbud om förbund och ömsesidig hjelp mot den gemensamme motståndaren, något som naturligtvis väckte ond blod vid det burgundiska hofvet. Så omtalar

[1]) Rådslag i Gust. I:s tid 1536 i »Meddelanden från Riksarkivet».
[2]) Till S. Kiil d. 26 Maj 1536. Gust. I:s Reg.
[3]) Waitz anf. arb. III, s. 281.
[4]) Se t. ex. hans bref till Severin Kiil, 1539; Gust. I:s Reg.

konung Gustaf i ett bref mars 1542[1]) »att ett stort skry är i Nederlanden och det burgundiska hof om att en (fransk) legat hafver varit här». Det var det franska sändebudet Christophe Richer, som i oktober 1541 infunnit sig hos konungen och troligen då inledde de underhandlingar, som ledde till Sveriges första traktat med Frankrike juli 1542, genom hvilken Sverige liksom förut Danmark stälde sig jämte förstnämnda rike i opposition mot den habsburgska makten. Som en af följderna af denna politik kunna anses de stämplingar, som af Pfalzgrefven, hertig Albrekt af Mecklenburg och kardinal Granvella naturligtvis med kejsarens goda minne förehades mot Gustaf under Dackefejden. Som konungen fått underrättelse »huruledes de Burgundiska praktisera med all makt uppå vårt och menige rikes argaste och hafva ställt deras första anslag uppå Nylödöse»[2]), förnyade han sin gamla befallning att denna stad skulle flyttas till annan plats (Elfsborgs slott) och befalde dess borgare att afhålla sig från all vidare seglation till Nederländerna, hvilken befallning, då den ej åtlyddes, först följande år i juni återtogs, då konungen genom freden i Spejer åter kände sig trygg och dessutom återknöt den skriftliga förbindelsen med regentinnan Maria[3]); att äfven den kommersiela förbindelsen rönt en lycklig inverkan är troligt, liksom det ock bekräftas af t. ex. den omständigheten, att år 1546 från Lödöse och Elfsborg ej mindre än 28 fartyg utgingo till Amsterdam och återvände derifrån med last.[4])

Detta goda förhållande befästes ytterligare genom det fredsfördrag, som med kejsaren afslöts i Bruxelles 1550 af Georg Norman, enligt hvilket bl. a. vilkor konungens undersåtar skulle obehindrade i kejsarens länder idka sin köpenskap; och då samtidigt på »samtingsmarknaden i Strängnäs» af alla köpstadsmän och borgare beslöts att afbryta all förbindelse med Lübeck, togo den svenska seglationen och handeln till vestra Europas länder ny och större fart.[5])

Mot de Nederländare, som inkommo med fartyg till Sverige, uppmanade konungen sina undersåtar att visa allt tillmötesgående och tillkännagaf sin benägenhet att eftergifva dem kro-

[1]) R. R. d. 27 mars 1542.
[2]) R. R. d. 9 aug. 1543.
[3]) Ibid. d. 15 sept. 1544, 1547.
[4]) Forssell, anf. arb. II, s. 61.
[5]) Tegel II, s. 279—281.

nans tull. För att afleda deras färder från Reval och Riga lät konungen anlägga vid Sandhamn en stad (n. v. Helsingfors), dit inbyggare från Finlands andra städer befaltes föra sina varor, så att denna ort måtte blifva en stapelplats för de främmande.[1] Därtill skickade han till Danzig och Reval personer, som skulle förmå Nederländarne att segla till Sandhamn; och äfven vid Ekenäs sökte konungen inrätta en stapelort för Nederländernas handel på Finland.[2]

Äfven den diplomatiska vägen användes ånyo till reglerande af den af konungen värderade förbindelsen med Nederländerna. De svenska legater, som 1551 uppsökte kejsar Karl V i Augsburg med Gustafs ratifikation på fredsfördraget i Bruxelles, hade särskildt uppdrag att träda i närmare underhandling angående en förbindelse mellan dessa provinser och Sverige, hvarigenom »begge parters handels och vandels förbättring kunde fordradt och stadfäst blifva». Upptagen vid denna tid af långt vigtigare affärer, kunde kejsaren endast hänvisa dem till sin ståthållarinna[3], men, så vidt vi kunnat utröna, har ingen ytterligare underhandling i nämda syfte förts å konung Gustafs sida med Nederländerna.

* * *

Hvad konung Eriks regeringstid angår, så hafva vi för vårt ämne intet att omtala, som kan ådagalägga någon denne konungs omtänksamhet för sitt rike af samma art, som fadren visat genom sina idkeliga bemödanden att befordra sitt lands materiela utveckling genom fördelaktiga fördrag eller öfverenskommelser med främmande makter. De förbindelser med Nederländerna, som vi funnit Erik hafva underhållit, äro nämligen af annat slag än de kommersiela.

En samling bref i kongl. arkivet i Bruxelles, vexlade mellan konung Erik och Margareta af Parma, Filip II:s ståthållarinna i Nederländerna, innehåller högst litet af intresse eller värde, utom hvad angår en enda skrifvelse[4], som kan sägas

---

[1]) R. R. 1550 jan. 31, flera bref.

[2]) Till hertig Johan d. 14 jan. 1557. R. R.

[3]) Tegel, II, s. 283. Då ofvan anförda notis är den enda upplysning vi funnit angående denna sak, torde Geijers och efter honom andras uppgift om ett detta år förnyadt fördrag få anses såsom ett felaktigt återgifvande af Tegels berättelse om förhandlingen i Augsburg.

[4]) Erik till Margareta den 7 juli 1563. Corresp. de Marguerite de Parme avec Eric, roi de Suède 1561—1567.

vara ett nytt intyg till de många på Eriks oförmåga af såväl inre som yttre politik.

Dess ändamål är att söka draga konung Filip och Margareta på Sveriges sida i det då utbrytande kriget mot Danmark. Med Göran Perssons hand (ex mandatis Georgius Salemontanus) målar konung Erik ej blott de oförrätter, som konungen af Danmark tillfogat Sverige, utan äfven huru illa denne handterat spanske konungens undersåtar, huru han tagit folk med våld från nederländska skeppare m. m. — hvilket allt skulle uppväcka dennes afvoghet mot Danmark.

Som Erik vidare förnummit, att konungen af Spanien är missnöjd med detta och icke är obenägen »mit uns sonderliche vereinigung aufzurichten», så förklarar han sig beredd härtill och lofvar att ej sluta fred med motparten, utan att hans bundsförvandt däri inbegripes. Till sist anhåller Erik att från Nederländerna få införa allehanda varor och ammunition.

Detta försök ledde emellertid icke blott icke till något resultat, utan kriget i Östersjön förorsakade åtskilliga förvecklingar och skriftvexling angående i Östersjön af Svenskarne uppbragta fartyg o. d., hvarom ofvan anförda brefvexling bär vittne.

Men om också Erik illa vårdade de kommersiela och politiska förbindelser, som hans fader med Nederländerna knutit och af hvilka åtminstone de förra voro af ej ringa vigt och värde, så torde dock Eriks regeringstid ej sakna sin betydelse för Sverige, hvad angår dess förhållande till nämda land om ock på ett annat område. Vi mena på konstens och industriens område. Då emellertid Sveriges förbindelser till Nederländerna i detta afseende af andra författare[1]) utförligt framhållits, vilja vi här blott i korthet vidröra detta ämne.

Redan konung Gustaf hade, såsom vi förut antydt, ej försummat att bland de varor han lät uppköpa i Holland nämna allehanda konstföremål, kostbara tyger och annat dylikt för sitt eget eller sitt hofs behof, hvilket ej stod att få i Sverige. Likaledes veta vi, att han på sin bekostnad låtit svenske män i Holland få undervisning i konstnärliga yrken, isynnerhet målning[2]),

[1]) Om detta se uppsatsen af —rn i Nu 1875 s. 168; i Illustr. Tidn. 1873 s. 46 och 76; samt Guillaume Boyen, peintre etc. Etude biographique par M C. Eichhorn et M. N. Odelberg. Bruxelles 1872.

[2]) Se t. ex. Gustafs bref till Gustaf Olsson den 13 juli 1555 ang. Hans Eriksson, som »udi Andorp en tid varit hafver och lärt målarekonst» och nu skickat en tafla etc. R. R.

konstväfveri m. m. samt att han hit i riket inkallat åtskilliga sedermera bekanta konstnärer. Och Erik med sitt långt uppdrifna konstsinne var i detta afseende ej mindre verksam och långt mindre rädd för de utgifter, som tillfredsställandet af denna smak kunde kräfva. Målningar, tapisserier, guld- och silfverarbeten infördes från Nederländerna, eller ock sändes dit materialier att där bearbetas; och denna förbindelse var naturligtvis ej utan frukt för den svenska konstfliten eller det rena handtverket, en frukt, som rätt snart visade sig i den lifliga verksamhet i måleriet och arkitekturen, som nu och ännu mera under konung Johans tid egde rum.

Tyvärr voro just dessa förhållanden kanske hufvudsakliga anledningen till ännu en art af förbindelser till Nederländerna, i hvilka konung Erik först inledde vårt land och som ofta nog i det följande blefvo ganska tryckande; vi mena skuldförbindelser. Redan 1564 var, såsom bekant, Eskils gemak tomt, och konungen fick upptaga lån [1]) i Antwerpen, hvars betalande sedan vållade nog svårigheter [2]), och det är klart, att det nordiska sjuårskriget på det betänkligaste hindrade utländingars handel och samfärdsel med vårt land.

* * *

Men när väl krigets låga slocknat i Nordens länder, började den i Nederländerna uppflamma i den strid, som först efter flera årtionden slutade med åtminstone några af de nederländska provinsernas frigörelse från det spanska tyranniet, — en strid, som ej blott genom sitt skiftande lopp ofta och nära sammanförde dessa landsdelars intressen med Sveriges, utan hvars sista skede — 30-åriga kriget — slutade med att föra dem båda från obemärkthet och svaghet till ära och makt. Prologen — skulle man kunna säga — till det långa dramat var just nu till ända. Den utgjordes af Vilhelms af Oranien försök 1568—69 att med en här från Tyskland komma de af Alba förtryckta provinserna till hjelp, men hvilket försök fullständigt hade misslyckats af brist på medel och sammanhållning.

Det gälde för den ihärdige fosterlandsvännen att börja på nytt, och då han på alla håll såg sig om efter hjelp och bundsförvandter, beslöt han att vända sig äfven till Sverige. Vi hafva

[1]) Sillén, Svenska handelns hist. IV, s. 247.
[2]) »Rådslag» 1567 den 15 iuli. Meddel. fr. Riksark.

ej ur svenska källor kunnat hemta några upplysningar om denna sak, utan få nöja oss med att anföra den nederländska historieskrifvaren Bor[1]), som temligen utförligt skildrat detta Vilhelms företag.

Från sitt stamgods Dillenburg i Nassau afsände Vilhelm i maj 1571 till konungarne af Danmark och Sverige en legation bestående af »Jonkheer» Diedrik Sonoy[2]), Herman van der Meere och Johan de l'Escluse. Deras instruktion, dagtecknad d. 3 maj, innehöll, hvad Sverige angick att de skulle efter att hafva lyckönskat konung Johan till den vunna freden (i Stettin) redogöra för de trängande orsaker, som nödgat prinsen att gripa till vapen mot hertig Alba, och för dennes grymma förfarande i Nederländerna. De skulle derefter anhålla att konungen ville understödja prinsen med fem eller sex skepp eller så många honom för godt syntes; tillåta hans fartyg fri tillgång till konungariket eller åtminstone upplåta dem en hamn till att inkomma för att skaffa sig förnödenheter eller sälja sina varor. Utom skepp skulle de söka erhålla några kanoner och krut samt att i prinsens sold få taga de skotska eller tyska soldater, som varit i konungens tjenst. I inga företag eller underhandlingar skulle de emellertid inlåta sig utan att i Sverige taga till råds Pontus de la Gardie och i Danmark den franske ambassadören Charles Danzai.

Sändebuden ankommo d. 25 maj till Köpenhamn, men erhöllo af Danzai försäkran att ingen hjelp vore att hoppas af Danmark, enär från konungen af Spanien redan kommit en ambassadör att motarbeta dem. På ett franskt fartyg begåfvo sig sändebuden till Sverige och anlände till Stockholm d. 2 juni. Då hvarken konungen eller De la Gardie befann sig i hufvudstaden, uppsökte de den senare på hans gods »Sonneben» (Sundby). Han lofvade framställa deras angelägenhet för konungen, och d. 10 juni erhöllo de genom en Johan de Moisne svar att konungen icke kunde besluta sig, innan han viste om det skulle komma till krig med Ryssen eller ej, hvarom han dagligen väntade underrättelse; han skulle under tiden öfverlägga med hertig Karl. Äfven här hade emellertid konungen af Spanien och hertig Alba förekommit Nederländarne, och då sändebuden ej erhöllo något afgörande svar och beklagade sig för De la Gardie, erbjöd sig

[1]) Oorspronk der nederlandsche Oorlogen, I, s. 334 samt efter honom Vreede I, s. 10.
[2]) Dennes namn är bekant från frihetskriget.

denne att föra dem till konungen, som då befann sig på Svartsjö. Den 19 juni mottogos de i hemlig audiens af konungen, inför hvilken de redogjorde för sitt lands och prinsens sak, visade hertig Albas afsigter mot religionen och hur han var betänkt på att stämpla emot äfven andra riken, hvarför Nederländernas sak borde ligga alla furstar om hjertat.

Konung Johan uttryckte visserligen sina sympatier för Nederländerna, men ville rådföra sig med sin broder och sitt råd och föreslog dem att besöka den förre. Sedan sändebuden till konungen öfverlemnat sin förra framställning i skrift med begäran att få begagna Elfsborg till nödhamn o. s. v., begåfvo de sig till Nyköping till hertig Karl, hos hvilken de erhöllo företräde den 23 juni.

Hertigen å sin sida måste rådföra sig med konungen, och efter ny sammankomst med den förre erhöllo de i Stockholm genom De la Gardie löfte om Elfsborgs upplåtande och tillstånd att värfva det utländska krigsfolket och med tillhjelp af De la Gardie och Charles de Mornay började de underhandla med de skotska soldaterna. I stället för sin innestående sold, hvilken de ej kunde utfå, skulle desse erhålla tre eller fyra med krut och andra förnödenheter försedda fartyg i Elfsborgs hamn, och med dessa skulle de begifva sig i Oraniens tjenst.

Men trots De la Gardies och Mornays understöd lyckades det ej sändebuden att genomdrifva denna uppgörelse. Vi känna ej de spanska intriger, som här kommo i vägen, men väl att en Willem van Wijk för Albas räkning köpt tre eller fyra fartyg, hvilka Mornay förklarade sig hågad bemäktiga sig för att skaffa dem prinsen i händer under förevändning att de fördes till Alba.

Då nu dertill underrättelse ankom att »Ryssarne voro i sjön,» erhöllo de d. 20 juli af hertigen det besked att han intet kunde göra för dem, och i en sammankomst den följande dagen med Per Brahe och Nils Gyllenstjerna meddelade dem den förre å konung Johans vägnar att H. Maj:t, som vore i gammal vänskapsförbindelse med konungen af Spanien, ej ville bryta denna och för egen faras skull ej kunde lemna några skepp, men vore villig att med andra medel söka verka för provinserna hos konungen af Spanien [1]).

Ännu ett försök gjorde sändebuden att inleda underhandling om tillstånd för prinsens folk att åtminstone i nödfall

[1]) Svaret enl. Bor dateradt d. 20 juli 1571 finnes ej i Riksarkivet i Sthlm.

få ingå i Elfsborgs hamn, men då intet uträttades, begåfvo de sig på återvägen utom Johan de l'Escluse som stannade qvar för ytterligare försök [1]).

Kanske är det möjligt att denna konung Johans hållning mot prinsens af Oranien planer gaf honom hopp om lycklig utgång i en annan förveckling med Nederländerna, hvilken vid samma tid stod hotande för riket. Anledningen därtill var det gamla trätofröet i Östersjön: handeln med Ryssland i Narva. Denna hade länge varit en nagel i ögat på svenska konungarne särskildt efter besittningstagandet af Estland, och under kriget hade från svensk sida många hinder lagts i vägen för densamma. Från Nederländerna, Frankrike och Lübeck gjordes åtskilliga föreställningar häremot, och i Nederländerna qvarhöllos svenska fartyg såsom repressalier för dem, hvilka Svenskarne borttagit i Östersjön. Johan beslöt att genom utsändande af en beskickning undanrödja dessa missförhållanden, och till densamma utsågos Pontus de la Gardie, Claes Bjelke och sekreteraren Herman Bruser, hvilka i okt. 1571 begåfvo sig på väg och efter fåfänga underhandlingar i Lübeck ankommo i febr. 1572 till Amsterdam [2]).

Vi ega ingen kännedom om deras egentliga instruktion hvad Nederländerna angår, ej heller om förloppet af de förhandlingar som der egde rum, men kunna af några få i vårt riksarkiv förvarade handlingar sluta oss till hufvuddragen af desamma angående det ärende åtminstone, hvilka vi ofvan angifvit.

På de framställningar, sändebuden härutinnan synas hafva gjort, ega vi svar af städerna Amsterdam och Antwerpen, i hvilka begäres återställande af eller ersättning för de tagna skeppen och varorna samt för öfrigt ostörd handel och sjöfart i enlighet med traktaten i Spejer; ja man fordrade till och med ersättning för åtskillig skada och förlust liden i konung Eriks tid [3]).

De svenska sändebuden sökte afvisa dessa anspråk i ett vidlyftigt svar till hertig Alba, hvilket äfven i och för sig icke saknar sitt intresse. De påminna i detsamma om huru konung Erik blifvit afsatt af rikets ständer på grund af sin »orättfär-

[1]) Som det heter hos Bor för att underhandla med »vice amiralen af Sverige» (?) hvilken erbjudit sin tjenst åt prinsen.

[2]) Således icke i juli, såsom Dalin uppgifver i Svea Rikes hist. III, 2 s. 20.

[3]) »Antworth der Stadt Amsterdam an H. Gr. Pontus de la Gardie de Commercien angaande», d. 14 febr. 1572; »Antworth dess Rhadts zu Antwerpen» d. 28 febr. 1572 (akten har skriffelet 1571); samt »Copey der Supplication an die Kön. Ma:tt zu Schwedenn etc.» d. 6 mars 1572. Riksark. Sthm.

dighet, injurier och allehanda tyranni icke blott emot främmande och utländingar, utan äfven emot rikets undersåtar, sina egna blodsförvandter m. m.» På grund häraf kunde hans efterträdare icke vara skyldig att svara för Eriks handlingar och företag eller lemna ersättning för däraf förorsakad skada, hvaremot konung Johan vore beredd att godtgöra all sådan, som skett under hans regering och kunde styrkas med bevis [1]).

Huruvida någon formlig uppgörelse åvägabragtes genom de svenska sändebuden känna vi icke, de lemnade Nederländerna snart härefter för att i Frankrike underhandla dels om »den Narviske handeln», dels om andra konung Johans politiska funderingar [2]). Svenska regeringen ansåg att Nederländarne genom att förse Sveriges fiender med tillförsel brutit det förbund »som ingåtts mellan konung Gustaf och kejsar Karl», hvarför de borde åtnöja sig med halfva den fordrade summan och sedan »kan them gifvas then förtröstning, att när K. M. kan komma till then summa penningar af Spanien (?) skole the bekomma theres betalning» [3]).

Efter detta var det ej underligt att Vilhelm af Oranien år 1575, då hans och frihetssakens ställning var den mest förtvifIade och han såg sig nödsakad att fresta lyckan med att än en gång vända sig till konung Johan med ungefär samma anhållan som 1571, rönte ingen framgång. På Vilhelms skrifvelse, som denna gång hitfördes af en eljes obekant »rådsherre» Georg Schregel, svarade konungen att han visserligen beklagade Nederländernas nödstälda belägenhet och vore benägen att genom sin »intercession» bidraga till en fredlig lösning af stridsfrågorna, men

[1]) Ofvanst. efter »Abschrift des jenigen was . . . die herren . . . Gesanten . . . dem hertzogen zu Alba . . . furgetragen haben» d. 6 mars 1572. Ibd.

[2]) Se härom förf:s uppsats »Om Sveriges förbindelse med Frankrike». Hist. Bibl. 1880.

[3]) Rådslag 1573 jan.—febr. En särskild sida af dessa förvecklingar med Nederländerna, hvilken var egnad att på det allvarligaste såra den ömtålige svenske konungen, var den beryktade affären angående monumentet till konung Gustafs graf, hvilket af enskild person blifvit i Antwerpen begärdt i qvarstad för en dennes fordran hos den från Sverige utsände konstnären Willem Boyen. Konung Johan sökte dels hemma, dels på ort och ställe afvärja denna närgångenhet. Det förra skedde genom att hemställa saken till det i Kalmar samlade rådet, som föreslog att de holländske köpmännen i Stockholm skulle uppmanas skrifva till Antwerpen och hota med repressalier i Sverige, men sjelfva ställa borgen för ersättande af monumentets värde, i händelse beslaget ej upphäfdes. På ort och ställe verkade Johan genom bref till hertig »Alba och de andre», och följden blef att grafvården omsider kunde intaga sin plats i Upsala domkyrka. Rådslag i kon. Johans tid, tr. i »Meddelanden från Riksarkivet». Ill. Tidn. 1873, s. 67.

sjelf var han i gammal förbindelse med huset Österrike-Burgund och dessutom upptagen af ett långvarigt krig med Ryssland m. m. [1]), såsom ju var att vänta af denne konung, hvilkens ställning till katolska reaktionen prins Vilhelm ej måtte hafva känt. Och de handlingar vi för den närmast följande tiden ega angående Sveriges förhållande till Nederländerna bekräfta trots sin fåtalighet och sitt obetydliga intresse för öfrigt dessa konung Johans tänkesätt. Ett sändebud från konung Filip i Spanien, »Capitaneus Franciscus Erassus» (Francisco de Erasso) hitkom 1578 och dref under detta och följande år underhandling med konung Johan om förbund, hvarom konungen yttrar sig, att han besvarat dessa förslag »såsom den af fädren ärfda vänskapen med konungen af Spanien, min broder och vän, fordrade [2]). Och såsom ett ytterligare bevis på Johans känslor mot »de upproriske provinserna» torde kanske förtjena att anföras ett äfven i och för sig sjelf märkligt aktstycke, ett »öppet placat för Johan Baptista mot Rotterdamske borgare», hvilket berättigade den bekante konstnären att i Johans och konungens af Polen länder arrestera och behålla såväl varor som skepp tillhörige nämda borgare, tills ersättning blifvit lemnad för ett honom fråntaget skepp [3]).

Sådan var konung Johans ställning till de för sitt oberoende modigt kämpande Nederländarne, och någon förkofran af de kommersiela förbindelser, hans fader inledt med dem, kunde naturligt icke heller gerna komma i fråga. Dock fingo de sista stunderna af hans regeringstid bevittna åtminstone begynnelsen till ett omslag i båda dessa afseenden, — ett omslag, som i sjelfva verket inleder ett nytt skede i historien om Sveriges och Nederländernas förbindelser. Dessa hade hittills varit uteslutande af kommersiel natur, och de försök Villielm af Oranien gjort att utvidga dem till något mera, hade, såsom vi sett, alldeles misslyckats. Det hade äfven i det föregående varit Nedeländerna, som, ehuru i alla afseenden mest betydande, sökt och underhållit en förbindelse, som medförde en vinstgifvande handel — en sak, som alltid spelat en stor rol i den nederländska politiken i Norden.

---

[1]) Johans svar d. 26 febr. 1575 i Riksark. Acta hist.

[2]) Johan till Alexander af Parma d. 13 Juli 1579. Kongl. ark. i Bruxelles. Om Erasso och hans beskickning i Sthlm förvarar riksarkivet i afl. lektor Ahlqvists samling åtskilliga handlingar afskrifna ur arkivet i Simancas.

[3]) Sthlm d. 12 mars 1591. Riksark. i Haag, Lias Duitschland.

Med hertig Karls ingripande i Sveriges styrelse under Johans sista dagar inträdde emellertid nya förhållanden. Nu gälde det ej längre ensamt handeln och sjöfarten; rikets nödstälda belägenhet tvang hertigen att se sig om efter hjelp af mer än ett slag, och för denne framsynte statsman voro de protestantiska Nederländerna den naturligaste bundsförvandten. Då den allvarsammaste faran för dessa nu var förbi, men Sverige efter hand ansattes af inre och yttre svårigheter, så blef vårt land det hjelpsökande, hvaraf följde att hädanefter så väl de kommersiela som de politiska förbindelserna blefvo både mycket lifligare och ledde till långt vigtigare följder än de föregående. De hafva också å holländsk sida blifvit mera uppmärksammade, och ett af de arbeten, vi i början af denna afhandling citerat,[1]) har också om förbindelserna åren 1592—1609 en utförligare framställning än vi akta nödigt framlägga, vi inskränka oss därför till att återgifva de för en svensk läsare intressantaste dragen däraf med den fyllnad, som oss tillgängliga akter i svenska riksarkivet kunna gifva, men hvilka varit den främmande författaren obekanta,

Å samme konungs vägnar, som afslagit all hjelp åt de för sin frihet kämpande Nederländarne, men nu sjelf hårdt ansattes af sina fiender Ryssarne, måste hertig Karl begära sådan af de förre, hvilka nu utgått ur de största svårigheterna och sågo sin ställning tryggad och stärkt under Moritz' af Oranien och Oldenbarnevelds ledning. Den 15 jan. 1592 utfärdade hertig Karl »credentiebref för höglärde vår medicum och trogne tjenare Doctor Theophilus Homodei»[2]) för en beskickning till Generalstaterna i de förenade provinserna. I april var han på ort och ställe och öfverlemnade den 6 i nämde månad konung Johans anhållan hos generalstaterna att få på Sveriges bekostnad anställa värfning af krigsfolk till användande mot »kristenhetens arffiende, moskoviterna». Generalstaterna gjorde till en början svårigheter, då de sjelfva voro nödsakade att dagligen söka skaffa sig utländskt krigsfolk, men gåfvo ändtligen tillstånd till värfvandet af ett till två hundra soldater med vilkor, att ingen skulle antagas, som var i staternas aktiva tjenst

[1]) Jonge. Inlichtingen etc.
[2]) Riksarkivet i Haag. Dennes namn hafva vi första gången funnit i R.R. i sv. riksarkivet 1587, då konung Johan befaller att han skall erhålla betalning för levereradt sidentyg; följande år finnes han nämd i hertig Karls regering, då bl. a. hertigen skänker honom egodelarne efter »Antonius beridare».

utan med deras tillåtelse, samt att en lista på de värfvade skulle inom trenne veckor inlemnas.[1]) Det erhållna manskapet kom också på hösten öfver till Sverige, men tyckes till en början åtminstone ej hafva blifvit användt på grund af de redan började underhandlingarne om fred med Ryssland.

Konung Johans under tiden inträffade död och oroligheterna i Sverige vid Sigismunds trontillträde undansköto ännu för en tid den närmare förbindelse, till hvilken hertig Karls korta ledning af riket nyss förut gifvit uppslaget; ja, den följande korta tiden af katolsk reaktion i Sverige gaf till och med snarare utsigt åt ett förbund *mot* Nederländerna, en utsigt af hvilken vi äfven finna att den spanska regeringen därstädes begagnat sig. Åtminstone afsändes sommaren 1594 af erkehertig Ernst af Österrike, som under en kort tid till sin död 1595 sökte upprätta de genom Parmas frånfälle 1692 djupt sjunkna spanska intressena, å konungens af Spanien vägnar en beskickning till de nordiska hofven, hertigen af Holstein m. fl. i detta syfte.

Vi anföra ur dess instruktion dat. den 30 juni 1594 hvad som rör Sverige.

Ambassadörerna skulle efter underhandlingar i Danmark angående spärrandet af Sundet o. d. för »rebellerna» begifva sig till Sverige, där de skulle uppsöka såväl konung Sigismund som enkedrottningen och hertig Karl.

Den förre skulle de påminna om den gamla vänskapen och förbindelserna »som nu stördes af upproret i Holland och Zeeland sedan så många år och af Engelsmännens och deras anhängares sjöröfvartåg», vidare om huru den aflidne konungen

---

[1]) Hur obetydlig än denna affär var, vållade dock den svenske gesandtens mer eller mindre olämpliga sätt att gå tillväga i mer än ett afseende förvecklingar och oro. Redan under hans vistelse i Holland infann sig en utskickad från konungen af Danmark att klaga öfver den medgifna värfningen af folk, som denne påstod komme att användas mot honom, hvilket föranledde den svenske gesandtens inkallande inför generalstaterna, då han måste högtidligen förklara, att han i alla punkter skulle ställa sig de gifna föreskrifterna till efterrättelse och att det värfvade manskapet skulle användas utan förfång för konungen af Danmark.

Vidare hade Homodei å hertig Karls vägnar underhandlat med en gammal, från frihetskriget bekant krigare, förre amiralen af Zeeland Villem van Blois Treslong, hvilken inbjöds träda i Sveriges tjenst såsom öfverste för det härute värfvade regementet. Denne antog anbudet och inveckIades för detta företags skull i stora penningtransaktioner, hvilka bragte honom och efter hans snart inträffade död hans familj i svår förlägenhet till föga heder för svenska regeringen, Se utförligare Jonge anf. arb. s. 208-9; Vreede anf. arb. s. 13—15; hertig Karls Reg. 1592 aug. och sept. fl. st.

(Johan) »hyste en synnerlig önskan att underhålla god och uppriktig vänskap med hans katolska Maj:t och lofvade honom hjelp att kufva rebellerna genom att förbjuda dem all segling och handel i hans stater», och skulle den nye konungen uppmanas »att göra något liknande och t. ex. förbjuda dem all utförsel af säd» o. s. v. I november befann sig ambassaden i Danmark, men den återvände därifrån hem utan att besöka Sverige, hvilket väl får sin förklaring i ställningen därstädes, som var föga lämpad för utförande af det gifna uppdraget, sedan Sigismund i augusti s. å. lemnat detta sitt rike ett rof för inre slitningar.[1])

Först sedan dessa med Sigismunds fördrifvande upphört, återtogos de afbrutna förbindelserna med de förenade provinserna och nu med större lifaktighet. Vi behöfva knappt erinra om anledningen härtill. Hertig Karls ställning till Polen och till den katolska reaktionen var tillräcklig orsak för honom att se sig om efter stöd, och habsburgska husets gamla motståndare, Frankrike, samt de protestantiska länderna England och de nederländska provinserna voro de enda magter, af hvilka han kunde hoppas vänskap och hjelp. Vi se också under de följande åren flere åtgärder vidtagas af Karl, hvilka visa att från Sverige yppades en större åtrå till förbindelse med dessa länder än tvärtom; men å andra sidan synes af samtida urkunder att Henrik IV i Frankrike med stor uppmärksamhet följde förhållandena i Norden och uppskattade Sveriges betydelse i den stora strid, som syntes förestå. I sjelfva verket var det också han, som åtminstone medelbart gaf anledning till att förbindelserna med de protestantiska Nederländerna nu å Sveriges sida återknötos.

Från nämde konung infann sig, troligen i slutet af 1598 — enär han redan i början af följande år var tillbaka — en legat vid namn Andreas de la Fromentière, hvilkens besök utom genom sitt egentliga ändamål var redan så till vida betydelsefullt, som det återknöt den för en tid nedlagda förbindelsen mellan Sverige och Frankrike. Ehuru vi knappast känna något om hans uppdrag från sin konung, kunna vi förstå att det gälde de stora politiska intressena för dagen — de antihabsburgska makternas

---

[1]) Angående denna beskickning: Papiers d'Etat (renvoi de l'Autriche 1862) Lias XXXVII, Mission du Comte Charles d'Egmond, de Fernando Lopez et de Jean de Nyekerke en Dannemarc, en Suède etc. en 1594. Kongl. arkivet i Bruxelles.

sammanslutning. Ty han framstälde bl. a. för hertig Karl lämpligheten af en förbindelse mellan honom och Generalstaterna såsom de där egde samma religion och samma fiender. Hertigens och rikets ställning var också sådan, att den senare med nöje borde lyssna till en dylik framställning och nästan med nödvändighet följa den gifna vinken. Från Jönköping, dit han kallat adel och presterskap att råda bot på den genom Sigismunds flykt ur riket uppkomna förvirringen, afsände han en beskickning som både i England och Nederländerna skulle söka bistånd i den väntade striden, och innan ännu De la Fromentière på sin återresa hunnit till Nederländerna, hade denna ditkommit att öppna underhandling med Generalstaterna.

Såsom sändebud hade hertig Karl befullmägtigat Jacob Hille och Hans Nilsson.[1]) Redan i april 1599 befunno sig desse i Nederländerna, där de först uppsökte prins Moritz af Oranien i hans fältläger. Den 6 april satte de sig i förbindelse med Generalstaterna genom att å hertigens vägnar öfverlemna åt dem en skrift, i hvilken de redogjorde för de senaste händelserna i Sverige och de omständigheter, som föranledt svenska folket till brytningen med Sigismund o. s. v.

Till sist påmindes om huru all denna oro var vållad af »papisternas praktiker», huru konungen af Spanien förehaft ett anslag mot Elfsborgs hamn och huru holländska fartyg brukats af Sigismund vid hans anfall på Sverige föregående sommar; hvarför hertigen anhöll att Staterna ville för framtiden hindra sina landsmän att låta bruka sig mot Sverige, så ock att, om hertigen på nytt anfölles af »de påfviske», han måtte af Staterna erhålla hjelp, liksom han sjelf lofvade sådan. Tillika öfverlemnade sändebuden de vilkor, på hvilka hertig Karl, hans afkomlingar och Sveriges ständer voro sinnade att ingå förbund med Generalstaterna.

Främst af dessa vilkor var att hertigen ville, när det behöfdes, komma Staterna till undsättning med ett antal örlogsskepp, med kanoner, ammunition och folk på egen och Sveriges bekostnad för en sommar, hvaremot de sjelfve finge betala kostnaderna för en längre tid. Och på samma vilkor skulle Staterna

---

[1]) Deras credentiebref till drottningen af England den 14 Febr. 1599 finnes i R.R. i Stockholm; ej så det för Generalstaterna dat. Jönköping den 20 Febr., af hvilket en copia finnes i riksarkivet i Haag. Angående sändebuden veta vi att den förre 1601 var öfverste i Livland.

till Elfsborg afsända en truppstyrka, och dit borde de med det första affärda ett sändebud att närmare öfverlägga med hertigen. Och nu anlände äfven De la Fromentière till Nederländerna och framträdde den 26 april inför Generalstaterna med en proposition af ungefär samma innehåll som den de svenska sändebuden inlemnat.

Som vanligt kunde intet svar gifvas på dylika framställningar, förr än de blifvit behandlade af provinsialstaterna, och härvid stannade frågan tillsvidare. Den gjorde det äfven därför att Generalstaterna först ville afvakta hvilket beslut skulle fattas af drottning Elisabeth i England, till hvilken de svenska sändebuden begåfvo sig. Staternas sändebud vid engelska hofvet, Caron, fick i uppdrag att af drottningen söka förnimma hvad svar hon gifvit..

Caron meddelade detta, så vidt han kunnat få reda därpå, i ett bref till Staterna den 19 maj 1599, och synes däraf att Elisabeth blott i allmänna ordalag om vänskap besvarat hertig Karls anbud om allians, enär hon ej ansåge hans regemente nog säkert, så att hon kunde veta »af hvilken beskaffenhet en närmare allians än en vänskapsförbindelse kunde vara». Hon ämnade emellertid sända till Sverige ett par skepp för att »rekognoscera förhållandena och taga en vue de lieu».

Med kännedom om detta för alliansen föga gynnande svar är det lätt att tänka sig det besked de svenska sändebuden efter sin återkomst till Nederländerna skulle erhålla. Generalstaterna beklagade missförståndet mellan konung Sigismund och hertigen med uttryckande af den fasta förtröstan, att de skulle komma till en god enighet. Man förklarade vidare att med Staternas tillstånd hade hvarken folk eller skepp blifvit brukade mot Sverige, utan, om så skett, hade de därtill blifvit tvingade. Hvad anginge den begärda hjelpen, voro de nu sjelfve ansatte af sina fiender, så att de intet kunde göra. Och med anledning af hertigens bref att Staterna skulle förbjuda handeln på Narva, Reval och andra platser tillhörande Sverige, hvilka ännu voro Sigismund trogna. hade de beslutit att till de förenade provinsernas städer skicka kopior af detsamma.[1])

[1]) Resol. der St. Gen. 9—12 Juni. Det torde förtjena anmärkas att Sigismund kort härefter lät hos Generalstaterna göra framställning om att köpa och utföra vapen samt att de skulle seqvestrera hertig Karls skepp, gods och varor i Nederländerna.

Med detta svar afreste några dagar därefter sändebuden till sjös konvojerade af ett krigsskepp.

Men hertig Karl lemnade ej saken med denna utgång. Redan i juli s. å. skref han ånyo till Generalstaterna, och då desse äfven ånyo svarade med ursäkter och löften om att påskynda saken hos provinsialstaterna, affärdade han i början af år 1600 ett nytt sändebud Jean Dubignon,[1]) »hofjunkare och krigskapten», såsom han kallas. Äfven han infann sig (i mars) först hos prins Moritz, som dock hänvisade honom till Generalstaterna, till hvilka han den 1 april öfverlemnade en skriftlig proposition,[2]) I denna omtalades huru konungen af Spanien i förening med konungen af Polen försökt att bemäktiga sig Nylödöse[3]) lika mycket för att skada Sverige som de förenade provinsernas handel och sjöfart i dessa farvatten, hvilket företag dock genom hertigens klokhet och förutseende misslyckats. Hertigen trodde därför, att detta skulle vara tillräckligt skäl för nämde provinser att, såsom han föreslagit, förena sig med honom, och han begär svar utan uppskof. Han upprepar sitt förbud mot handel på Reval, så länge denna stad ej underkastat sig,[4]) och lägger skulden för all den skada, de trafikerande kunna lida, på Staterna sjelfve.

Men för att liksom förmildra intrycket af de föregående stränga ordalagen förklarar han, att han tillstädjer Staterna och deras köpmän att hemta 15- eller 20,000 tunnor säd från Sverige.

Generalstaterna svarade som vanligt undvikande och ursäktade sig med att de ej från sina allierade fått svar angående det föreslagna förbundet, en undskyllan som hvad engelska hofvet angick var, såsom ofvan är visadt, mindre sanningsenlig. Hvad beträffar handeln på Reval, skulle de varna vederbörande köpstäder, men hoppades att hertigen skulle såsom en rättvis furste handtera detta lands inbyggare. Något svar på hertigens anbud i slutet af nyssnämda framställning lemnade de ej, men

---

[1]) Hans credentiebref dat. den 16 febr. (ej den 6 såsom Jonge, anf. arb.) Riksarkivet i Haag.

[2]) Extrait de l'instruction etc. i riksarkivet i Haag, Lias Duitschl. 1600, delvis anfördt af Jonge.

[3]) Syftar på det misslyckade anfall mot Elfsborg sommaren 1598, hvilket »de polniske fribytare» under anförande af Johan Gyllenstjerna gjorde. Rogberg. Kon. Carl IX:s fälttåg i Liffland år 1600 s. 26.

[4]) Den 28 maj kunde hertigen från Nyköping underrätta Generalstaterna att Reval gifvit sig och att handeln därmed vore frigifven.

ett bref från Dubignon[1]) upplyser att angående spanmålen »äro de ej mycket villige att sända skepp, ty de veta icke om de kunna förlikas med ers furstliga Nåde eller ej», och med förutnämnda besked återvände Dubignon till Sverige.

Kriget i Livland nödgade emellertid hertig Karl att ytterligare fresta Generalstaterna om hjelp, och redan i april 1601 afsände han en skrifvelse, i hvilken han omtalar Sigismunds nya försök att genom krig i Östersjöprovinserna skada Sverige och begär att genom sin utskickade Robert Teyler få värfva ett antal soldater[2]); tillika inbjöd han Staterna att stå fadder till hans nyfödde son.

Dessa skrifvelser ankommo till Staterna, af hvilken orsak känna vi ej, först i slutet af september, men innan dess inträffade en händelse, som gaf anledning till ett gynsammare svar på hertigens begäran och visar hur Generalstaterna, när det gälde deras egna intressen[3]) i Norden, voro rätt angelägna om Sveriges vänskap, I juni erhöllo de nämligen genom prins Wilhelm Ludvig af Nassau underrättelse att konungen af Spanien och erkehertig Albrekt[4]) låtit erbjuda konung Sigismund aderton örlogsskepp till bistånd mot hertig Karl, Några tyska furstar, som först kommit underfund med denna plan, hade begärt att grefve Johan af Nassau skulle afsändas såväl till Danmark för att begära att dessa fartyg ej släpptes genom Sundet som ock till Sverige att tjena hertigen i Livland. Äfven prins Moritz förenade sig med dessa och uppmanade Staterna att skyndsamt afsända prins Johan under betäckning af örlogsfartyg och skrifva till konungen af Danmark och hertig Karl. Han insände till och med concept till brefven, af hvilka Staterna dock ansågo brefvet till hertigen böra modereras, så att han ej så djupt invigdes i sakerna, hvaremot hertigen borde göras uppmärksam

[1]) Att Dubignon haft äfven andra ärenden än de ofvan omtalta synes af fortsättningen af detta bref, däri han upplyser att »skeppsbyggare äro villige att draga till Sverige, om de erhålla försäkran på lön». Riksarkivet i Stockholm, Åtskilliga personers bref af Nederländerna, den 4 april.

[2]) Pass för T. den 12 maj; fullmagt att värfva 200 nederl. soldater den 25 maj m. fl. skrifvelser i samma ämne. Riksarkivet Sthlm, hertig Karls reg.

[3]) Att dessa ej voro obetydliga synes däraf att t. ex. 1599 franske ambassadören Buzanval kunde berätta till sitt hof att på en vecka 600 fartyg inkommit till Amsterdam, från Östersjön, de flesta lastade med säd. Vreede anf. arb. I, 71.

[4]) Till denne, gift med Filip II:s dotter Isabella, (»erkehertigarne») hade denne konung öfverlemnat såväl styrelsen öfver de södra nederländska provinserna som ock anspråken på och kriget emot de norra, hvarmed hertigen fortfor äfven efter Filip III:s tronbestigning.

på faran för Sverige och dess handel, om en spansk flotta infunne sig i Östersjön.

Vi veta ej huru det förhöll sig med denna plan, men Johan af Nassau afsändes verkligen; på hans medförda bref svarade hertigen (den 4 augusti 1601) att han skulle lemna verksam hjelp mot »de papistiske praktiker» och deras armada, och utfärdade samma dag fullmakt för prinsen att vara »fältherre för hela krigsväsendet» i Livland, der denne qvarstannade till juni 1602 utan att hans därvaro utöfvade något inflytande på krigets gång. Då han i augusti nämda år efter ett besök i Stockholm lemnade Sverige, medförde han hertigens förnyade påminnelser till Generalstaterna att göra gemensam sak med honom samt Frankrike och England mot »de påfviske».[1])

Under de närmast följande tre eller fyra åren inträdde åter ett uppehåll uti de politiska förbindelserna mellan vårt land och Nederländerna. Men som det ej var endast soldater och krigsförnödenheter, som stodo till buds från detta land, utan äfven ämnen till ett rikes fredliga förkofran, var det naturligt, att hertig Karl med sina vidtomfattande intressen skulle begagna sig äfven af de senare.

För ett vigtigt företag i detta afseende, som under denna tid kom till stånd, uppsökte Karl åter Nederländerna, det var för Göteborgs anläggning. År 1603 utfärdade Karl frihetsbref för Holländare, att nedsätta sig på Hisingen. Med den bekante Abr. Cabeliau, då i Amsterdam, rådgjordes såväl om anläggningen som om dess utveckling; från Holland anskaffades hvarjehanda förnödenheter till stadens förkofran, och de Holländare, som nedsatte sig här, fingo tio års frihet från tull och afgifter.

Men snart gaf politiken hertig Karl anledning till de förra underhandlingarnes upptagande med Generalstaterna. Det var stämplingarne emot honom inom riket, hvilka äfven förmådde honom att sammankalla en riksdag i Örebro år 1606. Från denna stad utfärdade han fullmagt för Philip von Scheiding, hofjunkare, och Hans Nilsson (Rosenbanér?), »hopman», såsom

---

[1]) Att han ej, såsom Geijer uppgifver, skulle råkat i oenighet med Karl tyckes framgå dels af hans uppdrag till Nederländerna, dels af ett Johans bref, i hvilket han berättar att han på hemresan mottagits väl i Stockholm samt blifvit ombedd af såväl hertigen som riksråden m. fl. att stanna ännu tre månader i Livland. Archives de la Maison d'Orange-Nassau. II, 2 s. 161.

sändebud till Generalstaterna.[1]) Den 27 maj infunno de sig i Staternas församling i Haag, till hvilka de efter en muntlig framställning af sitt ärende lemnade denna skriftligen. De påminte om, huru de krig, som på senare tider oroat hela kristenheten, men Nederländerna och Sverige isynnerhet, hade uppväckts af påfven och konungen af Spanien. De omtalade vidare att för 5 à 6 månader sedan tvenne jesuiter hemligen affärdats af konung Sigismund till svenska hofvet att anstifta oroligheter och inbördes krig, men blifvit gripna och yppat dessa listiga anslag, som skulle blifva farliga ej blott för Sverige, utan äfven för de förenade provinserna. De hade likaledes bekänt att konungen af Polen afsändt tvenne af sina män, nämligen Erik Gyllenstjerna och Erik Falk till Rom att förmå påfven att genom en ansenlig beskickning råda konungen af Spanien till att sluta fred för någon tid med de upproriske provinserna för att vända sin makt åt annat håll och sedan häftigare anfalla dem på nytt. Och skulle detta ske på det sätt, att konungen af Spanien skulle hjelpa Polen mot Sverige och äfven betvinga Danmark och Norge för att därefter bringa de förenade provinserna till hörsamhet. För att tillintetgöra denna plan[2]) behöfde emellertid konung Karl trupper, och så ändade framställningen med en anhållan att i Nederländerna få värfva så mycket folk, som kunde blifva af nöden.

Att å Staternas vägnar närmare taga del af denna framställning och afgifva förslag till svar på densamma tillsattes ett utskott af tre personer (bland dem Oldenbarneveld), hvilka vände sig till de svenska sändebuden med åtskilliga spörjsmål angående arten af de upptäckta stämplingarne, om sändebuden hade med sig »de jesuitiske bekännelser» och om konungen af Danmark blifvit underrättad om saken. Svaret blef att de fängslade ännu ej tillstått allt, men att deras bekännelser skulle framläggas för den tillstundande riksdagen samt att konungen af Danmark utan tvifvel komme att underrättas.[3])

---

[1]) Deras credentiebref dat. Örebro d. siste febr. Riksark. i Haag, Lias Duitschland. Ej i R. R. i Stockholm.

[2]) Den »hemliga orsak till danske konungens fredsbrott, som var alldeles obekant i Sverige» enligt Hallenbergs (efter van Materen) uppgift i Gustaf II Adolfs hist. I, s. 95 år 1611 torde vara en annan variation af här framstälda plan, som således visar sig vara tidigast känd i Sverige.

[3]) Jonge anf. arb. s. 226 o. följ. samt Riksark. Stockh. Åtskill. personers bref ur Nederländerna. Från Scheyding och H. Nilsson d. 31 maj 1606.

Att dessa upplysningar befunnits för obetydliga att skrämma eller ens allvarligt uppmärksammas kan tyckas framgå af det ovanliga att Generalstaterna redan ett par dagar därefter afgåfvo sitt svar. Staterna tackade konungen af Sverige för den vänskap han visat genom röjandet af påfvens och Spaniens förehafvande och afsigter. De anhöllo att Kongl. Maj:t ville meddela dem bevisen för dessa planer, ehuru de voro förvissade om påfvens och konungens af Spanien afsigt »att med våld och allehanda praktiker bringa under sitt välde alla dem, som afkastat påfvedömet och dess tyranni.» Angående värfningen kunde en större sådan ej medgifvas, men det skulle stå gesandterna fritt att inom en månad värfva två kompanier, hvartdera på 200 man, dock »utan trumslag, att undvika oro».[1])

Men oro blef det i alla fall. De svenska gesandterna utskickade flere värfvare öfver hela landet, mest i garnisonsstäderna, och lockade en mängd af Generalstaternas folk till Amsterdam, der en viss Don Rodrigo de Cordova y Gusman, som gått i svensk tjenst, åtagit sig värfningen.[2]) — På prins Moritz' klagomål häröfver utsände staterna en kommissarie att undersöka förhållandet, och en mängd af de bortlupna soldaterna arresterades. De svenska sändebuden å sin sida protesterade häremot, och Staterna beklagade sig öfver att de förre ej hållit sig »in terminis». Dock ville de ej drifva saken vidare, utan efter åtskillig skriftvexling lösgåfvos de fleste soldaterna och tillätos öfvergå i svensk tjenst, och på begäran från Amsterdam beslöto Generalstaterna att skrifva ett höfligt bref till konungen af Sverige med begäran att han skulle ursäkta det skedda.

Värfningsfrågan var emellertid det stående ämnet under de två följande åren (1607—1608) för förhandlingarne mellan Karl och Generalstaterna. Hans Nilsson tyckes hafva qvarstannat i Nederländerna för att få utvidgade medgifvanden i detta ärende; hvilket också lyckades, då kriget vid denna tid afstannade under de nu början de underhandlingarne om stillestånd, Han kan i bref till konungen den 4 augusti 1607[3]) berätta att han erhållit Staternas tillstånd »att få värfva fyra eller fem kompanier gamla, väl öfvade soldater». Detta hade sagts honom genom Oldenbarne-

---

[1]) Resol. Gen.. St, d. 29 maj 1606. undert. C. Aerssen. Jonge s. 228.

[2]) Ang. värfningen m. m. se ofvannämde saml. bref från des. d. 11 och 31 maj och 1 aug.

[3]) Riksark. Sthlm anf. saml.

veld, »som mycket favoriserar E. K. Maj:ts saker». Som vanligt beredde bristen på penningar åtskilliga svårigheter, som dock afhjelptes af konung Karls nyförvärfvade vänner härute såsom Abr. Cabelliau, van Dyck, Paridon van Horn m. fl., hvilka i vår historia sedermera bekanta namn, nu för första gången möta oss i sammanhang med mer eller mindre bekanta företag, än af krigisk, än af fredlig betydelse. [1])

Men den vigtigaste angelägenheten för Karls beskickningar och skrifvelser till Nederländerna blef i det följande fredsunderhandlingen mellan de förenade provinserna och Spanien.

Lika ifrigt som han förut yrkat på att upptagas i förbund med Generalstaterna och andra anti-påfviska magter, lika ihärdigt begär han nu att hans förveckling med Polen må upptagas vid fredsunderhandlingen och bringas till ett slut genom Staternas och deras medlares tillhjelp. Redan i juli 1607 anhöll han, att de icke skulle glömma innesluta honom och hans rike i freden, och förnyade denna anhållan i början af följande år med begäran att tid efter annan bli underrättad hur vidt man vore kommen med freden, och ehuru Staterna uttryckte i sina svar sin beredvillighet att villfara konungens begäran såväl i det ena som andra afseendet, beslöt konungen att för denna angelägenhet afsända till dem en ny beskickning, till hvilken bestämdes Jöns Nilsson (till Idingstad) och Augustinus Cassiodorus. Enligt en instruktion af den 28 februari 1608 skulle de dels ombestyra nya värfningar, åtskilliga penningtransaktioner o. d., dels inför Staterna ytterligare framhålla Karls åstundan angående fredsslutet, påminna dem »om det krig, som konungen af Polen genom de papisters tillskyndan utan orsak begynt hafver, och huru detta genom deras bemedling kunde komma till förlikning». Vid fredens ingående kunde Staterna fordra att konungen af Spanien hos Sigismund skulle medla för fred mellan Polen och Sverigo. Om Staterna beviljade detta, skulle sändebuden framföra sin herres anbud att, i händelse freden med Spanien ej komme till stånd, skicka dem 1000 man till häst och fots och dem sjelf beväpna och befalla, dock mot till-

[1]) R. R. Sthlm. samt ofta anf. saml. bref fr. Nederländerna 1607 o. 1608. Exempelvis torde förtjena nämnas planen att inrätta i Göteborg ett handelskompani med ändamål att handla på Persien, dit dock vägen till en början skulle gå öfver Moskwa.

låtelse för H. Maj:t att i Holland inskeppa så mycket folk han kan värfva i Tyskland.[1])

Vi hafva rätt omständligt redogjort för denna instruktion för att visa Karls ifver för denna sak, men i sjelfva verket kom den icke att användas. Åtminstone finnes i holländska riksarkivets akter intet spår af denna ambassad[2]), ehuru Jöns Nilsson den 1 april fick upprepad befallning att begifva sig till Amsterdam med ofvan angifna instruktion och der sammanträffa med »vår kantzliförvandt Carl Månsson». Af Cassiodorus förvarar deremot svenska riksarkivet åtskilliga bref[3]), som visa att han varit derute i värfningsbestyr. Det var emellertid från Frankrike man denna gång skaffade folk, hvilket fördes genom Nederländerna; från Amsterdam utfördes 600 ryttareharnesk och 500 ryttarepistoler.[4])

Men om detta års (1608) beskickning ej kom till stånd, så blefvo förbindelserna genom samma medel under närmast följande år så mycket lifligare och för öfrigt af allt större betydelse. De förenade provinserna — Holland kunna vi hädanefter utan tvetydighet kalla dem — hade genom ingåendet af det tolfåriga stilleståndet i april 1609 intagit en ställning bland Europas sjelfständiga stater, hvilken äfven i dess förhållande till Sverige ej saknar ett intryck af säkerhet.

Rättskraf å båda sidor föranledde de lifligare förbindelser, som nu följde. Svenska hären belägrade sedan länge Riga och kunde genom intagandet af Dünamünde skans (juli 1608) beherska inloppet till denna stad och därigenom afskära densamma från all förbindelse till sjös. Genom utfärdade plakat hade Karl IX förbjudit all seglation till staden och befalt att alla fartyg, som ämnade sig till Livland, skulle infinna sig i Dünamünde för erhållande af licent, och svenska kryssare upprätthöllo förbudet mot de främmande fartygen. Svårast träffades Holländarne af detta förbud, då de talrikast besökte Östersjön, och deras fartyg sökte också på allt sätt att undandraga sig denna inskränkning i sin fart. Men nu föll ett par i Svenskarnes händer. Egarne anförde klagomål häröfver hos

---

[1]) R. R. d. 28 febr. och 4 mars 1608. Jfr. Geijer V, s. 271. Hans uppgift om utskeppandet af *salt* måste bero på felläsning af ordet *folk*.

[2]) Härmed rättas således Geijers uppgift anf. st., såväl som uppgiften i Illustr. Sv. Hist. III, s. 454, hvad årtalet 1608 angår.

[3]) d. 15 juni, 18 sept. 1608, ofta anf. saml.

[4]) Se utförligare, Jonge s. 237.

Generalstaterna och sökte genom dem att återfå sina fartyg, och denna lilla omständighet gaf nu uppslaget till en lång följd af underhandlingar och beskickningar. Af de senare hafva vi ej mindre än tvenne från hvarje håll under året 1609. De från Holland rörde, såsom vi redan antydt, de af Svenskarne i Östersjön uppbragta fartygen.

En skeppare, Willem Claesson, inkom till Generalstaterna med begäran om deras mellankomst för återbekommande af ofvannämnda fartyg, och försedd med Staternas förord och åtföljd af en rättslärd Melchior van Laere afreste han för att vända sig till svenska hofvet i början af juni 1609.

Vid samma tid infann sig emellertid i Haag såsom svenskt sändebud Jacob van Dyck, en bekant nederländare i svensk tjenst [1]), och inlemnade till Staterna den 17 juni en skrifvelse af mångfaldigt innehåll. Konung Karl lyckönskade dem först och främst till det ingångna stilleståndet, som förnedrat fienden och gjort slut på ett krig, hvilket liksom hans eget förts »causa religionis» och för att beskärma de gamla friheterna och landsrättigheterna mot allt våld och undertryckande. Men han ville ej dölja, att han på grund af uppsnappade bref höll före, att detta stillestånd på fiendens sida tillkommit för att falla undan för de närvarande förhållandena och afvakta bättre tillfälle, och att denne icke gjort så stort steg tillbaka utan med afsigt att göra ett ännu större anlopp mot Staterna. Han påminde om faran för de förenade provinserna, ifall Spanien och Polen förenade sig mot Sverige, och hur han sjelf för att förekomma denna fara ingått förbund med storfursten i Moskva [2]), samt nu begärde att upptagas i förbundet mellan Frankrike, England och Staterna.

Slutet af framställningen utgjordes som vanligt af en anhållan om »ett godt antal gammalt krigsfolk». [3])

Generalstaterna tackade som vanligt för välmeningen, men kunde icke fatta något beslut, emedan de fleste af provinsernas deputerade hade dragit hem, men skulle emellertid med det

[1]) Beställning för D:r van Dyck såsom hofråd i alla fransyska och nederländska saker. R. R. (utl.) d. 26 apr. 1609, Hans instr. för denna resa, dat. d. 4 och 5 maj ibd.

[2]) Detta hade skett d. 28 febr. 1609.

[3]) Ofvanst. efter Jonge anf. arb. s. 239—41. Instr. af den 4 och 5 maj. R. R. (utl.) Sthm. har ungefär samma innehåll. Enl. dess § 3 »skulle v. Dyck öfverlemna copia af det jesuitiska brefvet, hvaraf är att förnimma hvilka farliga praktiker jesuiterna förehaft».

första besluta i frågan, hvarefter van Dyck afskedades begåfvad med en gyllene kedja (den 1 juli 1609).

Undertiden hade ånyo åtskilliga amsterdamska köpmän inkommit till Generalstaterna med klagomål öfver att åtta fartyg på väg från Riga blifvit tagne af svenska örlogsskepp; och nu beslöto dessa att auktorisera en ny person att å köpmännens vägnar begifva sig till Sverige att återfordra fartygen eller begära skadestånd. Den 30 juni, således dagen före fastställandet af svaret till van Dyck, läto Staterna uppsätta ett bref till konung Karl med lifliga påminnelser emot det skedda och med fullmagt för Herman Rodenberg att hos K. Maj:t af Sverige utföra saken.

Vi återvända emellertid till van Laere, som först begifvit sig till Sverige och just i dessa samma dagar af konung Karl fick svar, med hvilket han dock först i september återkom till Haag. Hvad borttagandet af fartyget angick, skref konungen (den 26 juni) att dess befälhafvare lemnat falska uppgifter, hade ej velat betala licent samt fiendtligt angripit den svenske amiralen. Likväl erbjöd sig konungen att återställa detta och andra skepp på vissa »conditiones», hvilka innehöllos i den skrifvelse till Moritz och Generalstaterna, som van Laere hade att aflemna, och hvilka ej torde sakna sitt intresse så till vida, som de ytterligare ådagalägga den mångfald af planer och förslag, som rörde sig inom den gamle svenske konungen.

Efter nya påminnelser om sitt krig mot Polen, jesuiternas stämplingar o. s. v. föreslår konungen att Staterna skulle utrusta en flotta af 50 skepp med varor och i hvart af dessa dölja 30 man, med hvilka ett anslag mot Riga skulle utföras. Sedan fartygen inkommit till staden, skulle detta manskap söka bemästra den och dervid erhålla understöd af konung Karls krigsfolk, som skulle hållas beredt till anfall. Om Riga på detta sätt eröfrades, lofvade konungen att återlemna de tagna skeppen, förära Staterna 500 skeppund koppar, betala alla omkostnader för expeditionen, tillåta att skeppen utförde så många varor som de kunde rymma (utan tullafgift?) samt att de förenade provinsernas inbyggare skulle under hans lifstid vara fria från alla umgälder vid handeln på Riga.[1])

[1]) R. R. (utl. d. 26 juni. Jonge anf. arb. s. 246 o. f. har dessa »conditiones» enl. Laeres rapport ännu mera detaljerade och utsmyckade. L. hade enl. konung Karls »Verschreibung» s. d. utsigt att erhålla 4000 »thaler» om han lyckades genomdrifva detta förslag.

Att Generalstaterna ej skulle gå in på denna äfventyrliga plan är lätt insedt, men ehuru de genom ytterligare skrifvelser förklarade orsaken, lät Karl ej heller förmå sig till eftergift af Herman von Rodenbergs lifliga argumenter i de samtal han hade med konungen, utan äfven denne återkom med samma svar som van Laere. [1])

Men skeppsredarne voro ej sinnade att ännu gifva sina fartyg förlorade och utsågo en annan fullmäktig att afresa till Sverige. Det var en ung rättslärd Cornelis Haga, senare bekant såsom Hollands ambassadör i Konstantinopel och president i höga rådet i Holland, Zeeland och Westfriesland. Äfven han försågs med Generalstaternas fullmakt att underhandla med Karl och i mars 1610 ankom han till hofvet i Nyköping.

Det torde med skäl kunna sägas, att härmed först den rent diplomatiska förbindelsen mellan Holland och Sverige inleddes. Ty ehuru Haga i likhet med de närmast föregående sändebuden kom i ett rent privat ärende, blef dock redan detta genom Generalstaternas mellankomst en internationel angelägenhet, och att Haga tagit sin uppgift vidsträcktare än hans egentliga ärende fordrade, synes af den digra (sedermera tryckta) rapport han afgifvit, och hvilken med sina iakttagelser af alla slag röja den blifvande diplomaten och statsmannen.

Vid Hagas ankomst låg den gamle konungen sjuk af gikt, och inför den unge Gustaf Adolf fick han derför framställa sitt ärende. Om detta fick han därefter tvista i flera sammanträden med rådet och med van Dyck, som med ifver sökte medla i saken. Och detta behöfdes dels emedan konung Karl tagit sig ganska nära att ej hafva blifvit, såsom flere andra furstar, kallad till deltagande i stilleståndsunderhandlingarne, »då han aktade sin makt på Östersjön ej ringare än konungens af Danmark och tyska furstars, som deltagit i dessa förhandlingar», och därtill hade generalstaterna i sin skrifvelse denna gång användt

[1]) R. R. (utl.) d. 29 aug. 1609. Utan hinder af dessa tvister pågingo under tiden de svenska värfningarne i Holland, där det på grund af fredsslutet nu var godt om lediga soldenärer. Abr. Cabeliau ock Paridon van Horn voro konungens agenter i detta ärende, och talrika bref i riksregistraturet och andra samlingar vittna om deras åtgärder och svårigheter att anskaffa behöfliga penningmedel. Af det värfvade krigsfolket användes en del i Ryssland af Jakob Delagardie, medan en del förlades i Jönköping, Upsala m. fl. st. kanske i afvaktan på de danska fiendtligheterna. Som bekant kommo båda de nämda holländarne till Sverige: Cabeliau blef borgmästare i Göteborg; Horn fick 1624 på arrende tullen i Mälarens uppstäder och flera sjöstäder.

sådana ordalag, att den häftige konungen i sin harm hotade att utrusta en flotta på 60 örlogsskepp att bruka emot Holländarne och andra, som understode sig att fara till Riga.

Det lyckades emellertid att lugna konungen och bringa honom därhän, att han i skeppsfrågan snart visade sig helt medgörlig och lofvade skeppens frigifvande.[1])

Sverige befann sig vid Hagas ankomst inveckladt i det rysktpolska kriget och hotades af anfall från Danmark, så att den politiska situationen gaf riklig anledning till samtal och underhandlingar. Troligen stod icke heller den holländske gesandten utanför de nya försök, som Karl just vid denna tid gjorde att inblanda sig i Europas politik genom att deltaga i det antihabsburgska förbund, som nu genom Henrik IV var i görningen. Vid tiden för Hagas ankomst till Sverige hade såsom sändebud från denne konung infunnit sig Jean Thumères de Boissize[2]) på rundresa till de protestantiska staterna, och följden af dennes besök var att Karl genast var färdig att utsända en beskickning till Frankrike, hvilken emellertid skulle äfven i Holland och England underhandla om det blifvande förbundet, hvilken underhandling, hvad Frankrike beträffar, dock icke kom i fråga, såsom vi strax skola se.

Denna beskickning utgjordes af Gustaf Eriksson Stenbock, Johan Skytte, Olof Stråle och Jakob van Dyck. Deras instruktion till Nederländerna är utfärdad d. 24 mars 1610[3]) och af samma datum är det bref till Oldenbarneveld, i hvilket han ombads befordra deras ärende till en god utgång[4]). Enligt den förra skulle sändebuden, såsom vanligt, redogöra för den Sigismundska saken i Sverige, därefter påminna Staterna om deras löfte förra året till van Dyck att gifva svar på hans proposition. Och emedan det krig, som konungen i Polen börjat mot Ryssland, ginge ut på att bringa detta land under påfviska religionen för att sedan gå vidare, så vore nödigt att alla evangeliska potentater, furstar och ständer detta förekomme genom att förhjelpa storfursten Vasilej Ivanovitsj att bibehålla sig på tronen

---

[1]) Haga till Gen. St. d. 1 apr. 1610. Riksark. Haag, Lias Duitschland. Med särskild omständlighet omtalar H. i sina rapporter hur väl han blef ombuldad af drottningen, kronprinsen o. a. Vreede anf. arb.

[2]) Om detta se förf.:s förut anf. afh. »Om Sveriges förbund med Frankrike etc.

[3]) R. A. Sthlm. Appendix till Acta historica.

[4]) Riksark. Haag. Saml. Oldenb.

såsom konung Karl försökt. Men då fara vore att Ryssarne ej skulle hålla sina löften, önskade Karl att träda i förbund med Staterna om deras bistånd i händelse af anfall från Ryssland.

Underrättelsen om Henrik IV:s mord fördröjde emellertid sändebudens afresa till fram mot sommaren [1]), då de på, som det tycktes, olika vägar och tider begifvit sig åstad och sammanträffat i Amsterdam, där de återigen delade sig och Stenbock och Skytte, (med hvilka v. Dyck synes åtminstone för en tid hafva förenat sig) begåfvo sig till England. Underhandlingen med Staterna, för hvilken Karl d. 4 juni förnyat sin instruktion, började af v. Dyck därmed att han till Oldenbarneveld öfverlemnade brefvet och skänker. Men som denne emellertid rådde till uppskof, tills sändebuden återkommit från England, affärdades under denna väntan sekreteraren Anders Svensson [2]) till Frankrike, därifrån han dock återkom med det besked, att sändebuden ej skulle begifva sig dit.

Under tiden och antagligen för att stämma sinnena till sin fördel lät Karl tillkännagifva, att de två skepp, om hvilka Haga underhandlat, blifvit lösgifna, men att seglationen till Riga måste inställas, hvilket staterna skulle på det strängaste befalla sina undersåtar, ja han hotar i bref till »kommissarierna i Nederländerna» att utanför Göteborg förlägga krigsskepp att uppbringa holländska fartyg, som ej äro försedda med Staternas pass och bref. För öfrigt underlät han ej att påminna att såväl påfven ock konungen af Spanien som deras bundsförvandter »uns als auch euch aufs heftigste nachtrachten» [3]).

Emellertid ankommo Stenbock och Skytte från England [4]) till Rotterdam d. 13 aug., och d. 16 infann sig Cornelis Haga,

---

[1]) v. Dyck skrifver fr. Amsterd. d. 9 juli, att han afseglat fr. Elfsborg d. 10 juni, kommit till A. d. 25 och träffat Gustaf Eriksson och Skytte, som i bref af d. 2 juli omtala att de såväl i Hamburg som i Amsterdam länge väntat de andre.

[2]) Detta torde vara första gången denne sedermera ej obekante diplomat i sådan egenskap användes, och hans visade brukbarhet under denna beskickning torde ha förskaffat honom Axel Oxenstjernas bevågenhet och understöd. Jämför Hildebrand, Den svenska diplomatien; Hist. Tidskr. 1884 s. 157.

[3]) Karl till Gen.-st. d. 18 juni 1610. Riksark. Haag.

[4]) Angående underhandlingen vid engelska hofvet tveka vi ej att meddela följande uppgifter ur sändebudens bref d. 15 sept. 1610 till Konung Karl därom, helst de gifva ett nytt bidrag till mångfaldigheten och äfventyrligheten i dennes planer. Konungen af England, skrifva sändebuden bl. a., vore benägen att ingå ett särskildt förbund med Sverige och önskar att äfven detta rike söker ett sådant förbund med Frankrike och Generalstaterna. Vidare erbjuder han sig att medla mellan sin svåger, konungen af Danmark och konung Karl »i deras trätor»,

som i maj lemnat Sverige, att å Staternas vägnar föra de svenska sändebuden till Haag, där de hos Staterna fingo audiens d. 24 aug., då Johan Skytte i allmänna ordalag »haranguerade» de högmögende, hvarefter de några dagar senare inlemnade en skriftlig framställning.

I breda, vältaliga drag tecknades, utan tvifvel med Skyttes lärda penna, Sigismunds regering, konungens af Spanien försök att erhålla Elfsborg »en hamn, från hvilken man på tre dagar kan uppnå Holland och som rymmer en flotta af 200 skepp», hvilken sedan skulle blifva utgångspunkten för kriget mot de förenade provinserna, hvilket allt nämde konung skulle ernått, om ej Sigismund blifvit besegrad vid Linköping. Därefter framstäldes Sigismunds planer på Ryssland och på Östersjön, mot hvilken senare de kristne staterna, som alltid varit i motsats mot Polen och Spanien skulle sätta sig, om de ej ville snart underkufvas. Till sist påmintes Staterna om sitt löfte redan 1601 att alltid räcka en hjelpsam hand mot Spaniens stämplingar [2]).

Generalstaterna beslöto att afskriften af den inlemnade propositionen skulle meddelas provinsstaterna att öfverlägga och besluta, och ett utskott tillsattes att med de svenska gesandterna öfverlägga om ett förbund. Dock skulle man först utforska hvad svar sändebuden fått vid engelska hofvet. Man ville ej afslå den föreslagna alliansen, som vore af stor betydelse, men öfverlägga med provinserna och allierade furstar, och resultatet blef närmast — uppskof [3]), det vanliga vid behandlingen af alla frågor i detta invecklade statsmaskineri. Skytte afreste hem i slutet af sept., under det de öfriga stannade qvar att afvakta det slutliga svaret. Generalstaterna förklarade för den förre sin benägenhet för alliansen, men att afgörandet i provinserna kräfde tid. De begärde emellertid att de tagna skeppen och varorna skulle återlemnas eller ersättas och att handeln ej vidare störas skulle [4]).

---

samt vill tillåta värfning i sitt land. »Till det 6:e är det intet H. K. M. af Store Britannien emot, det E. K. M:s skepp, som föra E. K. M:s sendebud till turkiske kejsaren komme uti följe med E. K. M:s undersåtars och köpmäns skepp, när de draga till Turkiet, alldenstund H. K. M. inga egna skepp sänder dit. Men H. K. M. tvekar att meddela dem pass för att ej komma i misstankar hos de kristne potentater, likasom H. K. M. hade därtill gifvit sitt samtycke, så framt med turken något kunde trakteras, som lände någon af de kristne furstar till præjudicium.» (! ?)

[2]) Appendix till Acta hist. R. A. Sthlm; »Proposita etc», d. 8 sept. Riksark. Haag. Vreede auf. arb.

[3]) Resol. St. Gen. d. 10, 13, 15, 16 sept. 1610. Riksark. Haag.

[4]) Resol. St. Gen. d. 2 och 25 sept. Riksark. Haag.

Vi hafva i det föregående haft tillfälle nämna, huru vid en liknande underhandling danska hofvet trodde sig böra ingripa. Detsamma inträffade äfven nu. Konung Kristian IV skyndade sig att sända skrifvelse till Generalstaterna och Moritz med erinran att de ej skulle ingå på något, som kunde lända honom eller hans efterkommande, hans land eller folk till prejudice, besvär eller skada. Tillika öfversände han tvenne utdrag ur konung Karls privilegier för Göteborgs borgare att fiska i de norska farvattnen, hvarigenom hans höghetsrättigheter kränktes [1]). Generalstaterna svarade att de så skulle bedrifva sina affärer med Sverige att H. Maj:t ej däraf skulle hafva någon skada, och samma dag, (d. 1 jan. 1611) meddelade de äfven resolution på de svenska sändebudens framställning. Den uttryckte, efter många tacksägelser och lyckönskningar, deras tacksamhet för anbudet till allians, »men då de betänkte med hvilken större reputation, glans och effekt en allmän union med konungarne af Frankrike, Storbritannien och Danmark skulle kunna ingås och uppsättas», så aktade de nödigt att H. Maj:t först vände sig till desse, särskildt konungen af Danmark, med hvilket rike K. Maj:t borde sluta fred och vänskap, hvartill de på allt sätt ville bidraga. Angående den begärda hjelpsändningen, så nödgades Staterna på grund af landets tillstånd och den fara, som förspörjes från Italien och Tyskland, att uppskjuta den för att med desto större »apparentie och säkerhet» kunna träda till den allmänna unionen [2]). Samtidigt beslöts att skrifvelse skulle afgå till Caron att han skulle söka förmå konungen af England att med det första söka bringa konungen af Danmark till vänlig uppgörelse med Sverige.

Med nyss anförda svar begåfvo sig de svenska sändebuden på hemvägen, men hindrades af is att komma till sjös från Amsterdam, så att Stenbock med några af följet måste resa öfver land, under det de öfriga stannade qvar till islossningen — en tid, hvilken genom bristen på såväl egna medel som på underhåll från Generalstaterna blef för dessa ganska besvärlig [3]).

Konung Karl väntade emellertid med otålighet på det slutliga svaret, och huru angelägen han var om denna sak, synes af hans skrifvelser i dec. 1610, hvilka dock ej kommo fram att

---

[1]) Kristian IV till Gen.-St. d. 4 nov. Riksark. Haag, Lias Duitschl.
[2]) Resol. St. Gen. 1 jan. 1611 Riksark. Haag.
[3]) Resol. St. Gen. jan.—febr. 1611. ibd.

inverka på Generalstaternas svar, som vi redan förnummit. Först skref han redan d. 12 dec.[1]) till kommissarierna att han vore benägen såväl till ett enskildt förbund med Staterna som till ett större allmänt, så vidt ej Danmark intoges deri. Likaledes vore han villig utlemna de tagna skeppen eller gifva ersättning för dem, när han finge veta huru mycket krigsfolk staterna ville lemna, samt att det andra af de skepp Haga återfordrat hade blifvit återlemnadt till egaren. Till Staterna skref han några dagar därefter[2]) och meddelade tillåtelse för holländska undersåtar att under vissa vilkor drifva fiske och handel i »åtskilliga hamnar och fjordar vid Vestersjön i Lappmarken»; och slutligen i förtröstan på framgång skrifver han d. 28 dec. att han skickar en viss Andres van der Wasa, »som några år i svensk tjenst låtit sig bruka mot Polen och Livland», att värfva 1,000 soldater. Men, såsom vi se, framkommo dessa skrifvelser, sedan det slutliga svaret redan afgått från Haag, och vi hafva ej funnit att de föranledt någon ändring eller någon större beredvillighet.

Under tiden hade emellertid inträffat händelser, som för Holland syntes få stor betydelse och därför försatte Generalstaterna i lifligare verksamhet för angelägenheterna i Norden. I ett bref af d. 28 febr. 1611 tillkännagaf konung Kristian af Danmark sitt krig mot Sverige[3]) på samma gång han förbjöd all tillförsel till detta land — och därmed voro åter de sjelfviska intressen i fara, hvilka i allmänhet långt mer än allmänna politiska hänsyn brukat inverka på Generalstaternas handlingssätt. Ty förvisso funnos redan förut förhållanden, som skulle ha förmått en framsynt, och i detta land nog mäktig statsman att med större ifver lyssna till den svenske konungens alliansanbud än som nu skett. Ej blott det allmänt politiska skäl att danske konungen syntes redan länge vara en hemlig vän till Spanien, mot hvilken Generalstaterna således hade all anledning att vara på sin vakt. Äfven hans planer på ett uteslutande välde på Östersjön, hans vänskap med hansestäderna och hans hårdhändta handhafvande af sina rättigheter i Sundet voro omständigheter, som borde hafva satt de förenade provinserna och deras regering i harnesk mot honom. Men med allt detta hade de låtit sig

[1]) R. R. Sthlm.
[2]) Riksark. Haag, Lias Duitschl. rec. d. 4 mars.
[3]) Det torde förtjena anmärkas att krigsförklaringen utfärdades först i apr.

nöja. Handeln på Östersjön var i alla fall i hög grad fördelaktig, och till en viss grad kunde ett mindre godt förhållande mellan de nordiska rikena vara i staternas intresse.

Men af ett krig dem emellan skulle detta intresse alltför mycket lida, därpå var Kristians införsel-förbud bevis nog, och därför blef nu deras angelägnaste omsorg att medla fred mellan de stridande. Visserligen gjorde Karl ännu ett försök att genom v. Dyck förmå Staterna att ställa sig på Sveriges sida, hvarför denne d. 1 april 1611 infann sig i deras församling med förnyad anmaning därtill samt därefter qvarstannade i landet för att underhandla med Staterna och Oldenbarneveld om hjelp af skepp, hvilket dock icke lyckades, enär man fruktade att detta skulle blifva bekant. I stället beslöts att afsända en beskickning till Danmark och Sverige och, sedan som vanligt en lång och dyrbar tid förspilts med allehanda rådplägningar om kostnad o. dyl., var denna i början af juli ändtligen färdig att afgå [1]).

Till denna beskickning hade utsetts Jakob van Duvensvoorde, herre till Obdam, amiral af Holland, Rombout Hogerbeets, medlem af höga rådet af Holland, Zeeland och Vest-friesland, samt Dirk Bas, borgmästare i Amsterdam. Den 17 juli ankommo de till Köpenhamn, där de med svårighet utverkade sig tillåtelse att uppsöka konung Kristian, som då befann sig på Kalmar slott. Konungen mottog därstädes sändebuden ganska onådigt; han ville knappast lyssna till deras framställning, sade sig icke känna Staterna eller de förenade Nederländerna, men väl konungen af Spanien. Han afslog hvarje nedsättning af tullafgiften i Sundet, förklarade sin afsigt vara att eröfra hela Sverige (»non agitur de religione sed de regione») och yttrade sig mycket hatfullt om svenska konungen [2]). Sändebuden lemnade därför i slutet af aug. den danske konungen för att uppsöka den svenske i lägret vid Ryssby, där de mottogos bättre [3]). På deras framställning svarade Karl d. 27 aug. Han visade att detta krig trots alla fredsförslag blifvit börjadt af danske konungen och trodde sig spåra därbakom jesuitiska stämplingar för att söndra de evangeliske, hvarför staterna borde komma till hjelp. Angående deras

[1]) Credentiebref af Gen.-St. d. 11 juni i concept; Riksark. Haag. Lias Duitschl.

[2]) Vreede, anf. arb. s. 54.

[3]) Konungen hade uppmanat hertig Johan att med sin gemål samt östgötaadeln och dess russtjenst infinna sig i lägret, att sändebuden »må se att E. K. H. vore här hos oss». R. R. d. 18 aug

handel och seglation förklarade konungen att den ej kunde tillåtas hos hans fiender, samt att för allt gods af hundra dalers värde, som infördes i riket, skulle erläggas »tre ungerska gyllen», för främmande drycker till 100 dalers värde 1 riksdaler, men för varor från riket voro de fria från tull [1]). Vidare lofvade konungen ersättning för med orätt uppbringade holländska skepp.

Då hufvudändamålet med beskickningens ankomst, fredsbemedlingen, strandade mot danske konungens hårdnackenhet, måste sändebuden slutligen efter ett par månaders tid afstå från denna otacksamma uppgift och begåfvo sig till hemlandet, dit de anlände i oktober.

Underrättelsen om konung Karl IX:s samma månad inträffade död följde snart efter. Af det myckna, som han påbörjat och som hans store son hade att fortsätta, var äfven förbindelsen med Holland och denna förbindelse nu som förr en hjelpsökandes. På samma gång som dödsfallet tillkännagafs (i början af mars 1612) inlemnade v. Dyck, som troligen fortfarande befann sig i Haag, en skrifvelse med framställning af konungens betryckta ställning på grund af kriget med Danmark. Hans f. Nåde — så kallar sig Gustaf Adolf — fruktade att konungen af Danmark skulle förena sig med Polen, hvarigenom han sjelf skulle se sig tvungen att sluta fred med denna senare makt, hvilket skulle lända till skada både för konungen af Danmark och hela den reformerta kristenheten. Han anhölle därför att Staterna ville betänka på hvad sätt detta måtte undvikas och i tid förena sina vapen med hans eller på annat sätt bistå honom.

Likaså önskar han att Staterna förbjuda sina undersåtar att erlägga tull i Sundet, enär denna är konungens af Danmark förnämsta inkomstkälla, och slutligen anhöll han om tillåtelse för sina utskickade Johan von Mönnichhofen till Nora, »generalvaktmästare och öfverste», samt Jacob Spens, »öfverste och general öfver de engelska och skotske i Sverige», att få anställa värfning af krigsfolk [2]).

Generalstaterna afgåfvo d. 27 mars sitt svar härpå, beklagade konung Karls död o. s. v., men afslogo Gustaf Adolfs begäran om bistånd, värfning m. m., liksom de kort förut afslagit danske konungens begäran om hjelp [3]). Sin benägenhet till freds-

[1]) R. R. Sthlm. anf. dag.
[2]) Riksark. Haag. anf. saml.
[3]) Vreede anf. arb. II, s. 115.

bemedling i förening med konungen af England hade Staterna redan förut tillkännagifvit, och Oldenbarneveld öfverlade med v. Dyck därom [1]), men för att visa sig vilja stå alldeles utom stridsfrågan utfärdade Staterna d. 1 aug. s. å. ett plakat, som vid lifsstraff förbjöd hvarje värfning för Sverige, Danmark eller Ryssland.

Detta hindrade icke att en god hjelpsändning afgick härifrån till Sverige bestående af de trupper, som Mönnichhofen redan förut hunnit värfva; men då detta ej förslog, befullmäktigade Gustaf Adolf d. 6 juni [2]) v. Dyck och Paridon von Horn att med Staterna underhandla dels om rättighet till ytterligare värfning, dels om ett större penninglån utan ränta och med skyldighet att penningarne icke »återställa förr än Sveriges krona vore uti fridigt och bättre tillstånd», då skulden skulle efter hand betalas med koppar. Något resultat af denna begäran i ena eller andra afseendet hafva vi ej funnit; Staterna voro alltför försigtiga att på sådana vilkor lemna några penningförsträckningar, och det behöfdes reelare säkerhet än utsigten till ett bättre tillstånd med Sveriges krona — en sak som tyvärr tycktes långt aflägsen.

Redan den lindring, som i ett afseende freden med Danmark i Knäröd följande år gaf, födde nytt behof af snar och kraftig hjelp för Sverige, för hvilken dess konung ånyo måste söka Staternas hjelp och vara beredd till att lemna bättre säkerhet. Det var Elfsborgs lösen, som nu kräfde penningar, och v. Dyck uppgjorde d. 11 apr. 1613 med Oldenbarneveld och van Aerssen å Staternas vägnar ett kontrakt om en större kopparleverans, hvilken de senare samma dag gåfvo Rochus v. Nieland i uppdrag att i Sverige afhämta [3]), då han äfven skulle skaffa sig underrättelse om Sveriges »nuvarande constitution och beskaffenhet och huru sinnena och förhållandena i Polen, Danmark, Muscovien m. fl. orter vid Östersjön äro disponerade.»

Kanske stod dennes beskickning i något förhållande till det förbund, som snart härefter i maj 1613 slöts mellan Generalstaterna och Lübeck, om hvilket vi strax skola tala. I alla hän-

---

[1]) Res. St. Gen. d. 1 och 2 maj 1612. Gust. Ad. till Gen.-St. d. 28 apr.

[2]) Riksark. Haag, Lias Duitschl. rec. d. 19 nov.; Videkindi, Gust. Ad:s Hist. s. 77—78.

[3]) Riksark. Haag, Lias D. Vreede anf. arb. II, 150 talar om en instr. af d. 13 maj 1614, hvilken förmodligen rör ny leverans.

delser torde hans resa till Sverige ej varit utan inverkan på Gustaf Adolfs beslut att ånyo utsända till Holland van Dyck, som efter fredsslutet med Danmark hade åter kommit till Sverige, att göra åtskilliga »propositioner»[1]. Van Dyck fullgjorde detta uppdrag d. 7 sept., då han efter vanliga höflighetsfraser öfverlemnade till Staterna kopior af svenska konungens bref till konungen i Polen för att visa den förres benägenhet till fred samt anhålla att Staterna ville sända ombud att medla vid en blifvande fredsförhandling med Polen, till hvilken K. Maj:t ville inbjuda äfven konungen af England. Tillika framhölls att v. Dyck vore berättigad till andra närmare underhandlingar. »Propositionerna» öfverlemnades åt kommiterade, som skulle närmare öfverlägga med van Dyck.

Vid samma tid pågingo underhandlingar mellan Staterna och Lübeck, hvilken stad sändt en utskickad (Nordanus) till Haag, och i sammanhang med dessa underhandlingar tycktes v. Dyck[2]) hafva framstält förslag till ett förbund mellan Staterna och Sverige, hvilket utan mycket dröjsmål kom till stånd[3]). Med härtill utsedde kommitterade afslöt nämligen v. Dyck å Sveriges vägnar d. 5 apr. 1614 ett preliminärförbund med Staterna, hvilket i hufvudsak afgjorde Sveriges anslutning till det nyss nämda förbundet med Lübeck och afsåg dessa makters ömsesidiga handels- och sjöfartsförhållanden[4]). Men till detta handelsförbund fogades en närmare öfverenskommelse, som i sjelfva verket gaf detsamma den långt allvarsammare betydelsen af ett ömsesidigt försvarsförbund.

En öfversigt af dess 14 artiklar är ej utan sitt intresse, då den på samma gång är snart sagdt en återblick på utvecklingen af Sveriges föregående förhållande till Nederländerna och en sammanfattning af de fordringar och medgifvanden, som vid olika tillfällen blifvit å ena eller andra sidan gjorda. Redan den första artikeln om anslutningen till Lübeck är ju märklig för sin motsats till en tidigare ställning till denna stad. Om också — och det för första gången — det i en särskild paragraf uttalades att »förbundet mellan Generalstaterna och staden

[1]) G. Ad. till Gen.-St. d. 30 juni 1613.
[2]) Enl. instr. af d. 29 aug. 1613. Vidikindi.
[3]) St. till K. M. af Sverige d. 29 apr. 1614. Riksark. Haag, Lias Duitschl.
[4]) Sjelfva fördraget i Dumont, Corps diplomatique; redogörelse därför hos Hallenberg, Chronholm Schybergson, Sveriges och Hollands diplom. förbindelser 1621—1630 (den senare dock felaktigt d. 5 maj) m. fl.

Lübeck samt de andre vid Norr- och Östersjön skulle intet prejudicera Kongl. Maj:t och kronan Sverige uti dess höghet, regalier eller rättighet i dominio maris balthici.» Eljes återfinna vi först och främst Nederländarnes gamla fordringar om frihet från tullar och pålagor vid sin handel i vårt land nu formligen bekräftad; det intrång de senast lidit i Östersjön af Sveriges krigsföretag, lindras genom medgifvandet af fri och obehindrad handel på Riga och andra städer under Sveriges fienders välde, så vida de ej af Sveriges konung belägrades; ett ofta kändt behof å Sveriges sida införde i traktaten bestämmelser om ömsesidig tillåtelse att företaga värfningar, uppköpa vapen och andra krigsförnödenheter, ömsesidigt uppdagande af stämplingar och »hemliga praktiker» samt att den ene ej skulle understödja den andres fiender.

Deremot skulle de, om de råkade i krig med andra makter, bistå hvarandra, och en »närmare traktat» af samma dag bestämde formerna för denna hjelp. Den skulle bestå i en undsättning af 4,000 man, som skulle underhållas af den makt, som lemnade hjelpen, hvilken dock skulle kunna utgöras i penningar, skepp eller andra dylika förnödenheter. Från denna hjelpsändning skulle hvardera makten vara befriad, om den sjelf vore invecklad i krig, och från hälften däraf, om i kraft af ett äldre förbund sådan hjelp skulle lemnas åt någon annan makt. Slutligen skulle detta fördrag vara gällande under 15 år och de begge makterna hädanefter hålla ständiga sändebud hos hvarandra.

Med detta fördrag afreste v. Dyck till sin konung, som han fann i Narva, och som där d. 28 juli (g. st.) ratificerade det ingångna förbundet, på hvilket följde generalstaternas underskrift d. 11 dec. (n. st.) 1614 [1])

Vi hafva härmed fört framställningen af Sveriges äldre förbindelser mot de nederländska förenade provinserna till dess föresatta ändpunkt, förbundet af 1614. Detta förbund torde nämligen utan tvifvel kunna få anses såsom en sådan slutpunkt på

[1]) Angående dagen för ratificationen finnas olika uppgifter hos olika förf. Vi hafva följt Aitzema, då vi veta att Gen.-St. denna dag utsågo ett par af sina medlemmar att kollationera den från Gustaf Adolf mottagna traktaten med sin egen, ehuru Resol. St. upptager ratif. under d. 31 dec.

grund af sitt innehåll, hvilket, såsom vi ofvan sökt visa, afsåg just de ämnen och frågor, som hittills utgjort föremålet för den förgångna tidens underhandlingar, beskickningar och skriftvexling. Men det är därjämte äfven inledningen till en ny period i historien om dessa förbindelser. Nya, betydligt större spörsmål framträda efter detta emellan de respektive magterna, då det gäller icke blott värfningar, vapenuppköp, kaperier i Östersjön och dylikt, utan allmänna europeiska intressen, fredsbemedlingar, nya förbund, då 1614 års traktat mer än en gång är utgångspunkten. Ingalunda så att denna traktat lade grunden till en följande ostörd, vänskaplig förbindelse mellan makterna, — redan med Oldenbarnevelds död visade sig detta; men förenade eller söndrade gälde Sverige och Generalstaterna såsom ett par faktorer, som länge härefter fingo tagas med vid uppgörandet af den europeiska politiken. Historien härom är om ock ej monografiskt, så dock rätt uttömmande skildrad i de många större eller mindre verk, som gjort den följande tiden så rikt belyst, och författaren till denna lilla uppsats har ej därmed haft annat syfte än att åstadkomma en hittills saknad inledning till historien om Sveriges och Hollands politiska förbindelser.

Om historiska föreningar i landsorten.

AF

S. BERGH.

Under de senaste årtiondena har i nästan alla delar af riket framträdt ett lifligt intresse för studiet af Sveriges forntid. Detta intresse har särskildt fått sitt uttryck i de föreningar, som under namn af fornminnesföreningar, fornminnessällskap o. d. bildats nära nog i hvarje landskap i ändamål att uppsöka, samla, beskrifva och bevara inom orten befintliga fornlemningar. Uppgiften har således från början varit af mera arkeologisk än historisk art, men det uttalades dock ganska tidigt en förhoppning att föreningarna också skulle komma i tillfälle att gagna den historiska forskningen genom att framdraga och bringa till allmänhetens kännedom handlingar innehållande bidrag till fäderneslandets eller åtminstone enskilda slägters och orters historia.[1]) Man finner också, att de föreningar, som utgifvit tidskrifter eller andra publikationer, i allmänhet icke försummat att vid lämpliga tillfällen aftrycka dokument eller intaga en och annan historisk uppsats; en af dem har till och med låtit sin verksamhet antaga en öfvervägande historisk riktning.

Nästan alla fornminnesföreningar hafva utgifvit mer eller mindre omfångsrika och mer eller mindre regelbundet återkommande tryckta skrifter. Vi meddela här en kortfattad öfversigt af dessa publikationer för att visa, i hvad mån fornminnesföreningarna hittills sett den historiska forskningen till godo. Därför framhålla vi egentligen endast det som kan vara af historiskt intresse. Vi låta föreningarna följa i ordning efter ålder.[2])

---

[1]) Se Bror Em. Hildebrand, Sveriges fornminnesföreningar (i Antiqvarisk tidskrift för Sverige, I).

[2]) Jfr nyss anförda uppsats af B. E. Hildebrand och en dylik af Hans Hildebrand om fornminnesföreningarnas verksamhet under åren 1864—1869 (i Antiqvarisk tidskrift, II) samt Bibliographie de l'archéologie préhistorique de la Suède pendant le XIX:e siècle, suivie d'un exposé succint des sociétés archéo-

Föreningen för Närikes folkspråk och fornminnen (stiftad 1856). Denna den äldsta af våra fornminnesföreningar utgaf i slutet af 1850-talet och början af 1860-talet tryckta årsberättelser och i sammanhang med dem ett par afhandlingar, bland hvilka vi nämna Herman Hofbergs historiska och antiqvariska beskrifning öfver Edsberg socken. Föreningen har nu icke på länge låtit höra af sig.

Södermanlands fornminnesförening (stiftad 1860) nöjde sig i början med att införa åtskilliga artiklar i Strengnäs Veckoblad, men har sedermera med understöd af Södermanlands läns landsting genom H. Aminson utgifvit Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. Hittills hafva fem häften utkommit (1877—1884). Man finner där bland annat uppsatser om dominikanernas forna klosterkyrka i Strengnäs, om domkyrkan i Strengnäs under medeltiden och om Nämdö och Härads kyrkor, vidare förteckning och beskrifning på i föreningens kyrkomuseum befintliga korkåpor, messhakar m. m., samlingar af folkvisor, ordspråk, gåtor och uppgifter om allmogens vidskepelse.

Vestmanlands fornminnesförening (stiftad 1861) har utgifvit en årsskrift, af hvilken tre häften utkommit (1874, 1879 o. 1884). I dessa häften finna vi till att börja med några strödda uppsatser af D:r H. Hofberg om Vestmanlands fornlemningar och minnesmärken (Vesterås stad, Tuhundra, Snäfringe och Norrbo härad), vidare en skildring af Vesterås domkyrka vid början af 1200-talet af E. Låftman samt en skattelängd för östra Vestmanland af år 1371, utg. af K. H. Karlsson. I föreningens ego lär finnas ett ej ringa antal permebref, af hvilka två blifvit tryckta i det andra häftet och åtta i det tredje.

Dalarnes fornminnesförening (stiftad 1862) utgaf 1867 första häftet af sin årsskrift, innehållande bland annat en uppsats om provinsens äldre benämningar samt »uppgifter» från åtskilliga socknar. 1873 utkom andra häftet under benämningen »tidskrift»; detta häfte hade en sådan åtgång, att man fann sig föranlåten att utgifva en ny upplaga (1875); boken, som innehåller en afhandling af Ehrenfried Billengren om Vasaminnena i Dalarna

---

logiques suédoises (Sthlm 1875). De föreningar, hvilka icke, så vidt vi veta, utgifvit något, som kan räknas till det historiska området, äro följande: Helsinglands fornminnessällskap (stiftadt 1859, som har utgifvit ett par arbeten af värde för språkforskningen), Gestriklands fornminnesförening (1862, som har utgifvit »Gestriklands runstenar»), Värmlands naturhistoriska och fornminnesförening (1863). Kalmar läns fornminnesförening (1871) samt Dalslands fornminnesförening (1874).

från åren 1520—1521, har nämligen af resande i Dalarna användts som ett slags handbok.

Vestergötlands fornminnesförening (stiftad 1863) ådagalade under 1860- och 1870-talen mycken lifaktighet, hvaraf förtjensten till stor del tillkom dess nitiske sekreterare, numera aflidne kyrkoherden C. J. Ljungström. Tre häften af föreningens tidskrift hafva utkommit (1869, 1871 och 1877). Där finnas uppsatser af J. P. Carlmark om Skara hus och slott, af C. G. Styffe om Vestergötlands kyrkliga indelning vid reformationstiden, af C. J. Ljungström om 1600-talets trolleriväsen inom Leckö grefskap och om Edåsa kyrka m. fl. Bland aftryckta handlingar märkas en fullmakt af M. G. De la Gardie för Thore Ollonberg att vara hauptman på Leckö af d. $^{8}/_{9}$ 1654 samt 47 permebref, det äldsta af 1350, det yngsta af 1597. I första häftet meddelas en förteckning på Skara elementarläroverks och Vestergötlands fornminnesförenings permebref och öfriga äldre handlingar. Förteckningen upptager 57 nummer, af hvilka några äro tryckta bland de nyss nämda 47.

Östergötlands fornminnesförening (stiftad 1864) har publicerat ett häfte af sin tidskrift (1875). Såsom bihang meddelas början af biskop Hans Brasks kopiebok.

Hallands fornminnesförening (stiftad 1865) utgaf under åren 1868—1872 tre häften af sin årsskrift. Ur innehållet anteckna vi exempelvis följande: Trolldomsprocess inför Halmstads byting (1607—1613), Halländska adelns fullmakt för sina ombud vid riksdagen 1720, Uppgift på varupris år 1473 samt Svenska krigsöfverstarnas dagtingan med rådet i Halmstad 1534. Dessutom fins intagen i alla tre häftena (med särskild paginering) en serie af 124 fornhandlingar rörande Halland, meddelade af P. von Möller, den äldsta af 1176, den yngsta af 1366. — År 1873 införlifvades den halländska föreningen med den skånska.

I *Skåne* hade nämligen äfvenledes bildats en fornminnesförening (1865). Denna blef emellertid några år efteråt omorganiserad, stadgarna förändrades, föreningens program utvidgades, så att det skulle omfatta Skånes historia i dess helhet, och i anledning däraf antogs också ett nytt namn: *Föreningen för Skånes fornminnen och historia.* Under åren 1868 till 1873 offentliggjorde denna förening ett à två häften årligen af en tidskrift, kallad »Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning», hvilken tidskrift redigerades af föreningens sekre-

terare M. Weibull. Såsom nyss antyddes, beslöt man år 1873, att föreningarna i Skåne och Halland skulle sammanbindas med hvarandra, och sålunda uppstod *De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening*, hvilken fortfarande eger bestånd. Af föreningens tidskrift, som kan betraktas såsom en fortsättning af den nyss nämda efter samma plan, och som från och med 1874 kallas »Samlingar utgifna för de skånska landskapens historiska och arkeologiska förening af Martin Weibull», hafva hittills nio häften utkommit (1874—1880). Innehållet i den skånska tidskriften är i historiskt hänseende synnerligen rikhaltigt och värdefullt, men vi kunna icke ingå i en detaljerad redogörelse, utan måste nöja oss med att gifva några allmänna antydningar. Materialet är fördeladt i två hufvudafdelningar: I. Historiska handlingar rörande Skåne (Halland, Blekinge, Skåne och Bornholm) och II. Afhandlingar, beskrifningar och meddelanden. De tryckta handlingarna äro vanligen grupperade under följande hufvudrubriker: Handlingar hörande till Skånes danska historia, Handlingar hörande till Skånes historia under öfvergångstiden 1658—1700, Handlingar hörande till Skånes svenska historia samt Orts- och personhistoriska handlingar. Till den första kategorien höra Lunds domkapitels statuter under medeltiden och under den protestantiska tiden samt åtskilliga andra urkunder rörande samma domkapitel, vidare Henrik Veiger-Smiths och Jörgen Möntirs krönikor, den förra i utdrag, den senare in extenso. Bland handlingarna hörande till öfvergångstiden äro särskildt de, som röra kriget 1676—79 och de nyförvärfvade landskapens försvenskning, talrikt representerade. Urkunderna, som hänföra sig till tiden efter 1700, äro jämförelsevis få; vi nämna handlingarna om bondupproret i Skåne 1811 och brefven till grefve L. von Engeström af samma år. Slutligen har föreningen också offentliggjort flere ganska omfångsrika dagböcker, anteckningar och brefsamlingar af antingen mera allmänt eller mera person- och ortshistoriskt intresse. De vigtigaste äro följande: Fem dagars resa i Skåne af C. A. Ehrensvärd, J. J. Winslows dagbok öfver kriget 1676—79, Bref från Sven Lagerbring 1766—86, Anteckningar af Carl Christopher Gjörvell, Anteckningar af J. Chr. Toll om händelserna i Kristianstad 1772 samt Minnen af Carl Christian Halling. Bland personhistoriska handlingar bör också nämnas en samling urkunder rörande Corfitz Ulfeldt. — Tidskriftens andra hufvudafdelning

innehåller ett stort antal värdefulla arkeologiska och historiska uppsatser, t. ex. Om stenålderns delning och kustfynd i Skåne af Arvid Kurck, Det skånska ärkestiftet under katolicismens sista tid af A. Bendz, S:t Knutsgillet i Lund af G. Ljunggren, Skånes adel under öfvergångstiden 1658—1700 af M. Weibull, Anteckningar om slaget vid Lund d. 4 Dec. 1676 af M. Ramel, Antiqvariska beskrifningar öfver Bjeresjö och Walleberga socknar af N. G. Bruzelius, Arkivanteckningar om skånska herresäten, städer och skånsk landsbygd af M. Weibull, Gamla seder och bruk bland allmogen i Wemmenhögs härad af Per Nilsson, Anteckningar om Lunds universitets historiska museum af Elof Tegnér.

Vid sidan af tidskriften har föreningen dessutom funnit lämpligt att utgifva en »Historisk till folkläsning egnad boksamling» för att »bidraga till att inom vidsträcktare kretsar väcka intresse för och sprida kunskap om Skåne och dess historia». Början har gjorts med Carl v. Linnés skånska resa.

Uplands fornminnesförening (stiftad 1869) har enligt stadgarnas § 1 till ändamål »att befrämja vården af Uplands fornminnen, att eftersöka och uppteckna egendomligheter i folkspråk, seder, sång och saga» etc. Ingenting nämnes om offentliggörande af handlingar eller uppsatser ang. landskapets historia, men sådana hafva det oaktadt icke alldeles uteblifvit. Föreningen har med understöd af landstingen i Stockholms och Upsala län varit i stånd att nästan årligen utgifva ett häfte af en tidskrift, redigerad af föreningens sekreterare C. A. Klingspor. Första bandet (häftena I—V, 1871—1876) innehåller hufvudsakligen bidrag till Uplands beskrifning särskildt från arkeologisk synpunkt. Bland annat må påpekas en uppsats, kallad »Anteckningar till en beskrifning öfver Vester Åkers och Dalby socknar» af B. Schlegel; författaren meddelar rikhaltiga biografiska och genealogiska upplysningar och låter uppsatsen åtföljas af bilagor, innehållande förteckningar öfver medeltidshandlingar rörande i fråga varande socknar, handlingar ang. jus patronatus, de flesta från 1700-talet, m. m. Att äfven de öfriga i första bandet införda ortsbeskrifningarna icke sakna personhistoriska notiser, framgår däraf, att det i slutet befintliga personregistret upptager icke mindre än 20 tvåspaltiga sidor. Andra bandet, af hvilket hittills sju häften utkommit (1877—1884) är fördeladt i två hufvudafdelningar med olika paginering, nämligen I. Bidrag till Uplands beskrifning och II. Uppsatser och redogörelser. Ur inne-

hållet i den senare afdelningen, där man för öfrigt emellanåt äfven påträffar tryckta urkunder, meddela vi följande: Uplands regemente 1711, Upsala stads sigill, Mynt präglade i Upsala, Ur forna studentlifvet, Frälseköp å Lockstaholm 1641, Ur allmogens mål och seder i Kårsta med omnejd samt Uplands ortnamn.

I *Göteborgs* och *Bohus län*, som är särdeles rikt på fornlemningar, har märkvärdigt nog ingen fornminnesförening bildats, men i stället har länets hushållningssällskap beslutit att tills vidare (från och med 1874) årligen använda 2,000 kronor till utgifvande af en tidskrift, kallad »Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohus läns fornminnen och historia». Enligt det i första häftet meddelade programmet skall arbetet omfatta beskrifning på fasta fornlemningar och fornsaker från hednatiden, förteckning på minnen från medeltiden t. ex. kyrkor och andra byggnader, kyrkliga fornsaker m. m., uppteckningar af sägner, folkvisor m. m., bidrag till kännedom om folkspråket, samt slutligen »förteckning på de vigtigaste skriftliga handlingar, som upplysa länets historia med fullständigt återgifvande af de förnämsta bland dessa handlingar». Tidskriftens första och andra band, omfattande hvardera fyra häften, utkommo under åren 1874—1883; ett dubbelhäfte, utgörande början af tredje bandet, lemnades 1884 i allmänhetens händer. Vid granskningen af innehållet påträffar man icke blott åtskilliga mer eller mindre vigtiga urkunder, utan äfven historiska uppsatser och afhandlingar, ehuru sådana i programmet icke utlofvats. Exempelvis anteckna vi följande: Ur Bohusläns historia före föreningen med Sverige af Hans Hildebrand, Om Gullbergs äng, ett bidrag till historien om Göteborgs länderier af S. Wieselgren, Från Göteborgs anläggning af A. Kurck, Fru Dorothea Bielkes jordebok år 1660, Fru Dorothea Hvitfeldts till Sundby jordebok år 1660, Förteckning öfver de jordeböcker å frälsegods i Göteborgs och Bohus län, som inlemnades till Kronan år 1659 och följande år, Ur de Aschebergska papperen, anteckningar af H. Hjärne, Bidrag till de f. d. Aschebergska i Bohus län belägna godsens historia af C. O. Arcadius, Gamla Elfsborg af W. Berg, Handlingar till 1662 års kungl. kommission i Bohus län, Slottsruinen på Ragnildsholmen af W. Berg samt slutligen Om Bohus läns införlifvande med Sverige af C. O. Arcadius.

Om man tager i betraktande det i tryck föreliggande resultatet af de olika fornminnesföreningarnas arbete, finner man, att

skilnaden är stor både med afseende på innehåll och omfång. Den skånska tidskriftens innehåll är af alldeles öfvervägande historisk art. I tidskriften, som utgifves i Göteborg, är det historiska och arkeologiska mera jämnt fördeladt, ehuru med någon öfvervigt för det senare. Föreningen i Södermanland synes hafva gjort till sin hufvuduppgift att framdraga det som kan vara af intresse för kulturhistoria och folkspråk. De skrifter, som blifvit offentliggjorda af Helsinglands fornminnessällskap, röra sig uteslutande inom språkforskningens område. Innehållet i Dalarnes fornminnesförenings tidskrift är af mycket omvexlande beskaffenhet. De öfriga föreningarna hafva i allmänhet låtit sina publikationer antaga en mera rent arkeologisk karaktär. Hvad omfånget beträffar, intaga tidskrifterna, som utgifvas i Skåne, Göteborg och Upland, främsta rummet och därnäst de af föreningen i Södermanland offentliggjorda »Bidragen»; de andra föreningarnas publicistiska verksamhet har varit jämförelsevis obetydlig. Detta har säkerligen icke berott på bristande nit och intresse hos dem, som uträttat litet, utan därpå, att de hafva haft för ringa antal medlemmar och för små tillgångar för att kunna verka med tillbörlig kraft.[1]) Häraf torde man vara berättigad att draga den slutsatsen, att det afsedda ändamålet svårligen därigenom vinnes att hvarje landskap har sin egen förening, utan lättare torde uppnås, om två eller flere närgränsande landskap tillsammans finge bilda ett område för en jämförelsevis större förenings verksamhet. Att en sådan koncentration skulle leda till godt resultat, kan man taga för gifvet; ett försök i den riktningen har ju redan med framgång gjorts i södra Sverige. Det är svårt att med bestämdhet yttra sig om den frågan, huru landskapen i så fall borde grupperas, men förslagsvis kan dock följande fördelning uppgöras:

1) Skåne, Halland och Blekinge; 2) Östergötland, Småland Öland och möjligen Gotland; 3) Vestergötland, Dalsland och Bohus län; 4) Södermanland, Närike och Värmland; 5) Upland, Vestmanland och Dalarne; 6) Norrland.[2])

---

[1]) I företalet till andra häftet af Dalarnes fornminnesförenings tidskrift läsas följande ord: »Den afgift, som årligen erlägges, är så låg, att man får vara nöjd, om man därmed kan bestrida de löpande utgifterna, och följaktligen räcker hon ej till för bildandet af en fond för större arbeten eller undersökningar.» Det samma gäller förmodligen äfven om många andra fornminnesföreningar.

[2]) Gestrikland skulle möjligen kunna hänföras till gruppen N:r 5.

I sammanhang med denna reorganisation borde äfven föreningarnas program utvidgas och namnen förändras på samma sätt, som skedde, då föreningarna i Skåne och Halland sammanbundos med hvarandra. Landskapens historia, både äldre och nyare, borde jämte fornlemningar, folkspråk m. m. blifva ett hufvudsakligt föremål för föreningarnas uppmärksamhet. Det fins visserligen en allmän svensk historisk förening, men liksom den svenska fornminnesföreningen ingalunda gör dylika sällskap i landsorten öfverflödiga, lika litet utgör den först nämda något hinder för bildande af lokala historiska föreningar. Sådana lära dock näppeligen kunna upprättas och ega bestånd såsom själfständiga institutioner, utan måste ställas i samband med de redan befintliga fornminnesföreningarna på det sättet, att dessa senares verkningskrets utvidgas. Den svenska historiska föreningens tidskrift torde då fortfarande liksom hittills hufvudsakligen komma att behandla frågor rörande Sveriges rikes historia, under det att lokalföreningarna hufvudsakligen egna sig åt landskapens, städernas och andra orters historia.

Vi vilja till sist fästa uppmärksamheten därpå, att arbetet inom det vidsträckta forskningsområde, som sålunda skulle upplåtas åt föreningarna i landsorten, kommer att väsentligen underlättas och befordras, om ett nyligen framstäldt förslag angående inrättande af provinsarkiv i Sverige delvis eller i sin helhet blir realiseradt.[1] Meningen vore, att landet skulle indelas i arkivdistrikt, i det närmaste motsvarande de ofvan föreslagna områdena för lokalföreningarnas verksamhet. Inom hvarje distrikt skulle i ett provinsarkiv, förlagdt till någon af distriktets större städer, alla äldre för de löpande göromålen obehöfliga arkivalier samlas, förvaras och hållas tillgängliga för allmänheten. Ifall denna plan förverkligas, vore det naturligtvis fördelaktigt, om de arkivhandlingar, som sålunda blifvit centraliserade och lättare åtkomliga, bearbetades och, hvad de vigtigare beträffar, i tryck offentliggjordes af föreningar, som gjort till sin speciela uppgift att utvidga kännedomen om vår landsortshistoria, om man får begagna ett sådant uttryck. Vidare vore äfvenledes önskvärdt, att arkivdistrikten och föreningsområdena så vidt möjligt sammanfölle, samt att inom hvarje distrikt arkivorten också vore säte för den motsvarande föreningens styrelse.

---

[1]) Om provinsarkiv af B. Taube (i Meddelanden från svenska riksarkivet, VIII).

Strödda Meddelanden och aktstycken.

Strödda genealogiska anteckningar.

1.

Under senare hälften af 1200-talet lefde samtidigt tvänne personer med namnet Ulf Karlsson, af hvilka den ene var riddare[1]), den andre icke[2]). Det är tydligen den förre, riddaren, som är brorson till jarlen Ulf Fasi[3]), ty hans dotter Ingeborg kallas fränka (»consanguinea») till konung Birger[4]). Dessutom nämnes Ulf Fasis brorson Ulf Karlsson som skiljedomare å konung Magnus vägnar vid fredsmötet vid Elfven 1276 och riddaren Ulf Karlsson omtalas ständigt som en af konungens förnämsta män. I sitt sigill förde han en vingad stråle[5]). Att detta sigill tillhör honom och ej hans namne framgår af att äfven hans son, riddaren Filip Ulfsson 1309 för samma vapen. Den i senare tid verkstälda afritningen[6]) af detta sigill visar visserligen tre öfver hvarandra liggande pilspetsar, men detta är tydligen en felaktig uppfattning af vapenbilden, vingad stråle. I alla sina andra sigill[7]) för denne Filip Ulfsson en tillbakaseende ulf, möjligen mödernevapnet.

Den andre Ulf Karlsson, om hvilken så godt som intet är bekant, är beaktansvärd som fader till Vestgötalagmannen Gudmar Magnussons hustru Magareta Ulfsdotter[8]). Hennes söner riddarne Ulf och Magnus Gudmarsson synas nämligen efter henne hafva upptagit Lejonet i sina sigill[9]). Hennes broder Karl Ulfsson, som 1305 är konungens råd och 1307 förlofvad med Birgitta Knutsdotter, en dotterdotter till ofvannämnda riddare Ulf Karlsson, för nämligen detta

[1]) S. D. n. 710, 714, 799, 1185, 1403; SRS III: 1, s. 6.
[2]) S. D. n. 715, 3545.
[3]) Munch, Det norske Folks Historie IV: 1, s. 94, 651.
[4]) S. D. n. 1186.
[5]) Hildebrand, Svenska sigill, 3, n. 46.
[6]) Riksarkivet B, 16 (J. 7), fol. 110.
[7]) Sv. Sig. 3, n. 172, 280.
[8]) S. D. n. 3545.
[9]) Sv. Sig. 3, n. 390.

vapen[1]). Månne den Peter Karlsson, som 1337 säges vara gener till riddaren Benkt Tukesson och då för ett upprest lejon i skölden, är en son till honom[2])?

2.

Den i föregående uppsats omnämde Filip Ulfsson angifves af Messenius[3]) hafva varit gift med en Botzlana, dotter till Gotskalk van Küren, och ehuru detta ej bestyrkes af några nu i behåll varande handlingar, finnes ingen anledning att betvifla sanningsenligheten däraf, då ju hans sonson bär namnet Gotskalk. Af detta gifte var utan tvifvel sonen Bengt, men antagligt är dock, att Filip Ulfsson förut varit gift med en dotter eller åtminstone nära slägting till riddaren Karl Göstafsson (två korslagda liljor). Hans son Ulf Filipsson afsäger sig nämligen 1331 alla sina anspråk på gården Skepsta som blifvit såld till Riseberga kloster af Göstaf Karlsson, en son till riddaren Karl Göstafsson[4]). Vidare pantsätter Karl Göstafsson 1287 Forsa qvarn till sin syster Margareta, och 1340 finna vi Benedikta Nilsdotter, enka efter Johan Filipsson, också en son till Filip Ulfsson, vara egare af gården Forsa[5]). 1335 afstår dessutom Johan Filipsson till Alvastra kloster af sitt mödernearf farväg till Knutsbro qvarn, hvilken 1301 tillhörde nyssnämda Margareta[6]).

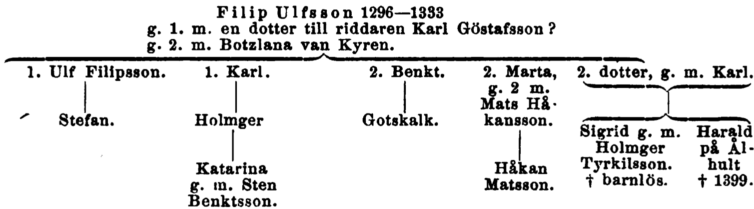
3.

Som arfvingar[7]) efter den år 1399 aflidne riddaren Harald Karlsson (Gren) på Ålhult i Småland nämnas Gotskalk Benktsson (Ulf), som synes erhållit största delen af arfvet, den 1392[8]) aflidne riddaren Stefan Ulfssons (Ulf) barn, och barnen till riddaren Sten Bengtsson (Bjelke), hvilka tillsammans ärfde en fjärdedel, samt Håkan Matsson (båt) af Ulfsberg, som fick en tredjedel (emot Gotskalk Benktsson). Alla dessa arfvingar synas äfven sinsemellan varit slägt. Gotskalk Benktsson och Stefan Ulfsson voro sonsöner till riddaren Filip Ulfsson (Ulf) och Sten Benktssons hustru Katarina Holmgersdotter var sondotter till dennes son Karl Filipsson (Ulf), hvilket ur i behåll varande handlingar lätt kan kontrolleras. Då Håkan Matsson kallas syskonbarn till Gotskalk Benktsson och var son till en Mats Håkansson, som 1362 är gift med en Marta Filipsdotter[9]), måste äfven hon varit en dotter till förutnämde Filip Ulfsson. — Slägtskapen mellan arfvingarne och Harald Karlsson är däremot svårare att förklara. Uti ett bref[10]) af år 1359 säges riddaren Benkt Filipsson,

---

[1]) S. D. n. 3545, 1472, 1545; Sv. Sig. 3, n. 173.
[2]) S. D. n. 3310, Sv. Sig. 3, n. 489.
[3]) Theatrum nobilitatis svecanæ s. 77.
[4]) S. D. n. 2194, 2838, 2886, 1345.
[5]) S. D. n. 930, 3530.
[6]) S. D. n. 1345, 3176.
[7]) S, D. fr. 1401 n. 69; Pergam, bref i Upsala bibliotek från 1399.
[8]) S. R. S. I, s. 107.
[9]) R. P. n. 526, 2689, 2917.
[10]) R. P. n. 417, 418.

fader till Gotskalk Benktsson, vara morbroder till en Sigrid Karlsdotter. Hon erhåller då af sin man Holmger Tyrgilsson i morgongåfva bland annat jord i Norrlänna och Väfvelsta i Södermanland, hvilken jord sedermera nämnes i arfvet efter Harald Karlsson. Antagligt är därför, att de voro syskon samt att Harald Karlsson ärft denna jord efter henne. Slägttaflan får då följande utseende:

Tager man denna slägtledning för god, förklaras såväl slägtskapen som sjelfva arffördelningen. I föregående uppsats har jag sökt göra troligt att riddaren Filip Ulfsson var gift tvänne gånger, samt att sonen Benkt var född i det senare giftet. Till honom måste nu såväl Martha Filipsdotter som Harald Karlssons moder antagas vara helsyskon. Vid arfsdelningen tillämpades nu Magnus Erikssons landslag[1]), så att halfsyskonens afkomlingar, barnen till Stefan Ulfsson och Sten Benktsson, tillsammans erhöllo en fjärdedel af arfvet och det öfriga tillföll helsyskonens barn Gotskalk Benktsson och Håkan Matsson, hvarvid den förre som son till Harald Karlssons morbroder erhöll två tredjedelar, men den senare såsom son till hans moster endast en tredjedel.

Hela denna slägtledning kan dock endast under den förutsättningen vidhållas, att den i ett bref[2]) af år 1370 som son till en Karl Haraldsson och Cecilia Algotsdotter nämde Harald Karlsson *icke* är densamme som Harald Karlsson på Ålhult, och härför talar att det i detta brefvet nämda godset Orreda i Flisby socken icke nämnes bland de gods som Harald Karlsson på Ålhult efterlemnade.

4.

Riddaren Magnus Johanssons (ängel) hustru Ingeborg Nilsdotter hade i ett föregående gifte döttrarne Margareta Benktsdotter gift med riddaren Knut Eriksson och Ingeborg Benktsdotter gift med riddaren Johan (Erlandsson) Ängel[3]) en systerson till nyssnämnde Magnus Johansson. Som arfvinge till fru Ingeborg Benktsdotter nämnes 1324 en Benkt Laurensson[4]), hvilken väl är son till Margaretas och Ingeborgs (half-)broder riddaren Laurens Benktsson, som 1315 i sigillet

[1]) Ärfda balken II, VIII.
[2]) R. P. n. 952.
[3]) S. D. n. 1129, 1167, 1239, 1362, 1428, 1456, 1675, 1737,
[4]) S. D. n. 2446.

för klufven sköld med half stjerna och vinge[1]). Då den år 1318 jämte Johan Brunke afrättade Lydar Fos kallas »gener» till ofvannämnde fru Margareta[2]) och 1336 en Laurens Lydarsson, nämnes, som i sitt sigill för ett ungefär liknande vapen med herr Laurens Benktsson, styckad sköld med half stjerna och vinge[3]), torde man få anse som nästan otvifvelaktigt, att denne Laurens Lydarsson varit en son till Lydar Fos och någon dotter till herr Laurens Benktsson, samt blifvit uppkallad efter sin morfader, hvars vapen han då äfven antagit.

5.

Från Vestgötalagmannen Algot Brynjolfssons son Benkt Algotsson måste noga skiljas riddaren Benkt Hafridsson, som i sigillet[4]) förde ett lejon och mellan åren 1294 och 1305 nämnes som lagman i Vestergötland samt lefde ännu 1307, men var död 1315[5]). Att han och ej Benkt Algotsson var lagman i Vestergötland framgår af sigillet under det i S. D. n. 1122 tryckta brefvet. Afritningen[6]) visar nämligen ett lejon. Hans grafsten[7]) i Varnhems kloster skall dessutom haft följande lydelse: *Hic requiescit Benedictus Afrideson quondam legifer Vestrogotorum.* — Han var en son till Hafrid Sigtryggsdotter af den slägt som i sigillet förde en lilja mellan tvänne hjorthorn[8]). Hvilken hans fader var är däremot obekant. Jag skulle dock förmoda den Peter Næf, som 1253 är lagman i Vestergötland och då för ett lejon i sigillet[9]). I så fall har han möjligen upptagit sin moders namn för att undvika sammanblandning med den samtidiga riddaren Benkt Petersson (tre Pukehorn). Barn till Benkt Hafridsson voro Folke[10]) omnämnd en enda gång, Ramfrid[11]), gift 1) med riddaren Birger Röriksson (snedbjelke); 2) med riddaren Karl Tukesson (fyrdelad sköld med lejon i två fält); Katarina[12]), som 1346 kallas fru samt egde del i Hanafors i Vestergötland och Kristina[13]) i Hanaström, som 1346 äfven kallas fru, samt varit gift med en Knut (Jonsson) af en slägt, som förde tre rosor i vapnet.

(Eorts.) *K. H. K.*

---

[1]) S. D. n. 2002, Sv. Sigill III, n. 245.
[2]) S. D. n. 2075.
[3]) S. D. n. 3212.
[4]) Sv. Sigill III, n. 103.
[5]) Sv. D. n. 1122, 1472, 1547, 2000.
[6]) Kopieboken B, 16 (J. 7.), fol. 441. OA.
[7]) Upsala Bibliotek X: 5. Genealogiska och heraldiska anteckningar.
[8]) S. D. n. 925.
[9]) Sv. Sigill III, n. 18. S. D. n. 405.
[10]) S. D. n. 2000.
[11]) S. D. n. 2000, 4039.
[12]) S. D. n. 4039, 3154.
[13]) S. D. n. 4039, R. P. n. 384. Pergam. bref 1432 24/4 RA.

Bref upplysande svenska historien.

1.

Uti Tidösamlingen förvaras följande rätt märkliga bref från biskopen i Linköping Andreas Prytz till Axel Oxenstierna. Anmärkas må att Prytz tillhörde deras antal, hvilka från ungdomen stodo uti stora förbindelser till rikskansleren.

* * *

Högvälborne herre herr Axel Oxenstiärna,
min nådige grefve och herre!

Thed gör migh af hiertadt ondt och bedröfvar migh högeligen natt och dagh, att iagh i Stockholm underskref then skriften, de restitutione bonorum fattad(?), uthan betänkiande allenast för Erkiebispens och nogra andras trägenhet skul. Iag bekänner att iagh aldrig tilförene tänkte then att underskrifva, ty thed var emot mit samvet. Män nu thenna gongen kom iagh mig til olycko sent i Capitlet, och när Erkiebispen tå badh migh skrifva henne under och iagh sågh hans hand och nogra andras ther under, kunde iagh inthett annat tänkia uthan alla hade beviliat henne att underskrifva, skref therföre under med och tyckte sädan thed skulle vara mig nesligit att utstryka min hand. Jag kan inthett annat se uthan Gudh togh sin hand ifrån mig i thetta ärendet. Honom beder iag innerlig om förlåtelse. Beder ock ödimukelig att min nådige herre, som mig så myckit godt bevisat hafver, mig thed också förlåter, att min siäl kan tröstat blifva. Dogh tror iag att then skriften aldrig kommer vidare än till Erkiebispen. Iag hade henne aldrig i mina händer mehr än när iagh henne underskref. Gudh gifve hon hade aldrigh varit til, och Gudh förlåte them, som så myckit luppo ther med. Iagh befaller här med och altid uthi mina dagliga böner min nådige herre uthi Guds then aldrahögstes beskyd och beder på det ödmiukeligast att iag åter må komma uthi min nådige herres och Hans Excellentz käre barns förrige gunst igän. Iag lägger här inne en copia af thed bref iag Erkiebispen nu med thenna post och tillskrifvit hafver, att min hand af skriften må blifva utstruken. Af Norrköping den 3 Decemb. anno 1650

Min nådige herres etc. ANDREAS PRYTZ.
Episc. Lincop.

2.

Bref från Statssekreteraren S. Bark till kanslirådet Olof Hermelin.

Till de intressantare bidragen till den »inre» historien under Karl XII:s frånvaro från sitt rike hör Olof Hermelins brefväxling.

Till honom vände sig i förtroende många personer i hemlandet, liksom han sjelf i sin enskilda korrespondens ofta yttrade sig öppet nog om ställningen. I riksarkivet förvaras endast Barks bref från 1707. De beröra detta år inga af de vigtigare frågorna, men lemna en del små bidrag till karaktäristik af ställningen och personligheterna. Af det första brefvet har endast ett fragment, ett P. S., anträffats.

* * *

1.[1]

H. Cantzlirådet kan aldrig tro, huru väl det skulle vara, om han under tiden efter sitt löfte ville skrifva Drotningen til. Hon har för H. Cantzlirådet en större tanka, än någon tror. Hr Gyllenkrok har gjort, som han sade. Han har gifvit peningarne igen, och säger at han mycket bättre vet, än göra så snöpligen sin cour hos H. Cantzlirådet. Jag trodde det ock väl, och kan det nu vara nog, om jag får utaf H. Cantzlirådet en liten hälsning at til honom frambära. Man fick i går med posten en tryckt avis om hvad som vid alla 3 kongernes och hertig Marleborugs möte är förelupit. Der hos var ett schema, huru de settat till bords. Ibland annat huru de settat, när Marleborug varit till måltidh hos H. E. gref. Piper. Vid hofvet har man mycket raisonerat deröfver, at grefvinnan Piper tagit vid sitt eget bord handen af Madame Robinson. De som mildast döma säga, att Marleborug lärer sjelf nödgat henne der til, gud vet huru det är, at *det folket*[2]) komma mehr och mer *i hat och begabberi*[2]) för *det olidelige hogmod*[2]), som på alla sidor synes tiltaga.

2.

Stockholm d. 8 Maj 1707.

Välborne H. Cantzliråd,
högtährade gunstige gynnare.

Näst hörsamst tacksägelse för H. Cantzlirådets högtährade gunstige N:o 20, som i går kom, får iag denne gången ej mehr än kortligen något säga angående H. Cantzlirådets bref uti sal. Olivekranses gömer. Häradshöfdingen Svanström är efter sin återkomst i staden kommen til mig, och har mig sagt, at där har varit en dispute om de brefven emellan Grefvinnan Lillierot och de andra syskonen samt Landshöfdingen Buhre.[3]) Desse sednare (och ibland dem emot förmodan jumfru Maja) hafva hållit rådeligast, at ingen menniskia skulle dem se, utan at de emot sal. Olivekranses hos H. Cantzlirådet måtte utbytas. Men grefvinnan har äntelig velat hafva dem

[1]) P. S. till ett annat bref.
[2]) Bokstafschiffre.
[3]) Af generalguvernören Olivercrantz döttrar var en gift med landshöfding Bure, hennes tvillingsyster Maria ogift, en annan dotter gift med Lillieroth. Bark sjelfvar gift med en brorsdotter till Lillieroth.

til sig, och man kan ej uträkna, hvad hon der med velat företaga, men det tillstod Svanström, at hon på H. Cantzlirådet intet är god. Det har han ock tilstått, at han dem läst, och at där äro saker uti, som ej tiena at komma i mânges händer. Det är omsider beslutit, at de skulle förseglas alle uti en bunt, och förvaras til dess de finge höra, antingen H. Cantzlirådet ville låta hela bunten här upbrännas i någons närvaro, som der til blefve committerat, och det samma skedde derute med Olivekranses bref, eller om H. Cantzlirådet ville sända hem Olivekranses, och låta dem emot hvarandra utväxlas.

Hvilket dera H. Cantzlirådet tycker bäst, torde H. Cantzlirådet med några ord til Landshöfdingen Buhre låta märkia.

Om iag intet misssbrukade H. Cantzlirådets godhet, skulle iag på min Brors trägne anhållande göra en ödmiuk påminnelse om tapperians friheten i Hedemora, som iag var så dristig i vintras at hörsamst recommendera till H. Cantzlirådet, och fick derom til svar en mycket gunstig utlåtelse. Gud vet, att iag ganska nödigt derom nämner, ty iag kan väl tänkia, huru gärna H. Cantzlirådet begår sig med sådana ährender sic stantibus rebus. Men iag är ledse vid min brors trägenhet, som menar att iag skulle kunna något gott för honom utvärka, och ligger mig altså der med öfver. Jag behr aldrahörsamst om ursächt, och näst min hustrus och min ödmiuka tiensts förmälande til H. Cantzlirådet och dess k. fru samt Hr och Syster Cederhielm, förblifver af alt hierta med vördnat

Välborne H. Cantzlirådets hörsamste och trognaste tienare

S. Bark.

3.

Stockholm d. 11 Maj 1707.

Jag hade i går den lyckan at få H. Cantzlirådets högtährade gunstige n:o 21, med dess bilagor. Jag läste för Hennes Maj:t det som H. Cantzlirådet berättar efter Hans Maj:t angående Drottningens hälsa. Hennes Maj:t log gott der åt, och sade at hon och väl tror, at om Hennes Maj;t finge den fägnaden at se konungen ännu en gång, så skulle hon säkert lefva några åhr längre, befalte mig derhos hälsa H. Cantzlirådet, och bedia, at H. Cantzlirådet ville skämta åt Hans Maj:t och säga, at Hennes Maj:ts lifstid står på det sättet mycket i Hans Maj:ts macht, och at altså, om det är Hans Maj:ts alfvar at drottningen länge skal lefva, så måste Hans Maj:t vara så god och skynda sig hem. I det öfrige går det, Gud ske lof, efter önskan med Hennes Maj:ts restitution, man kan intet annat säga, än at hon mycket väl tager sig til vara. Där är nu alenast någon svaghet qvar i knävecken, så at Hennes Maj:t ej kan mycket gå i sänder, men det lärer näst Guds hielp på en kort tid öfvervinnas, och är det nu beslutit, at hela hofvet efter 8 dagar begifver sig efter vanligheten ut til Carlberg at tilbringa sommaren. Hennes Maj:t har nu i desse framledne 8 dagar varit två gånger ute i vagn at taga frisk luft, och det har bekommit Hennes Maj:t öfver-

motton väl. Vi äre nu här temmeligen i längtan at se, huru sakerne med keyserlige hofvet vilia aflöpa. Det är ett stygt tricherie, som blifvit brukat med de ryske öfverblefne, om det är vist, at de flocketals få smyga sig åt Pohlen igen. Jag fruchtar at det aldrig blifver så förlåtit. I Holland dömer man, at den materien med Ryssarne blifver af Hans Maj:t tagen til förevändning och svepsak til något annat, ty eliest mena de, at den saken ej voro så mycket värd och besynnerlig, efter Ryssen skal hafva tilbudit at för de 1000 Ryssar, eller huru många de kunne vara, som Hans Maj:t återbegärer, vilia släppa lös så månge Svenske igen, som hos Ryssen sittia fångne. Kan ske detta tilbudet tör vara updichtat, som mycket annat. Det H. Cantzlirådet har öfverskickat angående Holstenska väsendet, ger Collegio gott lius deruti. Ingen ting har hertiginnan deraf förr communicerat. Det har ej eller någonsin varit Holstenernes vana at gifva här del af något, fast man borde dem aldrig så nödvändigt hafva, men at löpa med deras uptog får man ofta nog lof til. Med det svaret, som Hans Maj:t låtit afgå til Storren[1]) i 9:de Chursaken, lärer Hannover aldrig vara tilfreds. Där synes vara ett bifall, men med sådana vilkor, som aldrig kunna af de Catholiske tillåtas. Ergo lärer man ändå stå där. Hvad våre herrar i Cantzliet läre tyckia der om, får man se, när de här näst komma tilsamman. Efter det iag tilförende märkt, lärer gr. Gyllenstolpe ej finna sin mening igen, men väl gr. Horn.

Den Majoren Figing, hvars sköldebref H. Cantzlirådet frågar efter, mins iag aldrig mig hafva hört nämnas, ej eller någon annan här i Cantzliet. Om då för honom något sköldebref har blifvit hemsänt, så är det säkert förkommit. Min hustru med mig låter förmäla H. Cantzlirådet och hans k. fru vår hörsamste tienst, så och til Hr och Syster Cederhielm. Jag är med vördnat af alt hierta etc.

P. S.

Det H. Cantzlirådet behagar nämna om hertiginnans bref til Gr. Piper, är i sig sielft sälsamt, men mig kommer det ej underligit före, ty iag lärer redan tilförende berättat, at man om den materien i det hofvet har aldrig giordt någon hemlighet, och at man alt fort framhärdar at vara där öfver förbitrat. Jag lägger nu det til, at iag af god hand vet, at H. Cantzlirådet af Hertiginnan beskylles för den, som med sine lärda discourser styfvat konungen emot Paikul, och står derföre där i slätt credit. Hvilken som där til hielper, är lätt att döma, men ej rådligit at skrifva. Jag har ock haft sneda ögon på mig för det, at iag i min enfaldighet sagt, hvad jag tycht der om, hos Drotningen, hvilken det temmeligen strängt har brukat emot hertiginnan, och derföre har jag och på spe fått heta småklok och smålärd. Alt detta kan vara lika mycket. Den tankan som H. Cantlzirådet i detta ährendet har om Hiärne, är fulkomligen väl grun-

[1]) E. o. envoyé i Regensburg.

dat. Det är illa, at den mannen, som eliest är en godartig gubbe, är grufvelig obetänkt och ovarsam, och achtar aldrig, huru han sig eller andra kan skada. Han svär ännu på, at Paikul är död som en martyr, och att den ädlaste konst i hela rerum natura är med honom begrafven.[1])

Vexeln skall blifva väl bestält. I går var Camereraren Dankvart på landet. I morgons var jag i hans hus, då jag gick up, men de sade, at han kommit sent hem, och sof. Jag skickade sedan bud til honom och lät visa vechseln, då han sade, at han innan postens afgång ville komma, och sielf tala med mig. Men ännu på sidsta stunden är han ej kommen. När penningarne utfalla, menar jag mig göra bäst at sättia dem i banquen på Syster Greta Åkerhielms namn. Sådane commissioner önskar iag at H. Cantzlirådet kunde gifva mig hvar postdag.

4.

Stockholm den 18 Maj 1707.

Jag hinte intet in sidste post ifrån en liten commission ut til Ulrichsdahl til at besvara H. Cantzlirådets högtärade gunstige N:o 22. Jag begynner det nu med det ährendet, hvar med H. Cantzlirådet slutar. H. Bessevals [Besenvals] ansökning at de Franske caparne måge få löpa in i de svenske hamnarne med deres prisar, går intet an. Vi hafve deruti händerne bundne igenom commercietractaterne med England och Holland, uti hvilke bägge sådant uttryckeligen förbiudes. Deruti är emellan bägge tractaterne den åtskilnad, at i den hollenske förbiudes det så, at både vi och holländerne der emot få lof at inlöpe med våre och deres priser i hvars annars hamnar, men i den engelske är det simplicite och utan något sådant betingande förbudit och alenast stadgat, at när någon tertius med sina priser antingen blifve väderdrifven eller eliest löper in i hvarannars hamnar, skole de tilsäjas at ofördröjeligen fnaska sig der ut igen. Det kan ock ingen påminna sig at någon fransk kapare har i förra kriget budit til at komma med sine priser i våra hamnar, men det vet man, at de franske hafva det en och annan gång begärt, men at det blifvit afslagit. Eliest stå våre hamnar öpne för alle, så länge de hålla sig stilla, och der på hade vi i fiohl exempel i Götheborg. Det är ett sälsamt väsende med Konung August, at han så for med Imhof och Pfinsten, men hans nya kungaförslag är ännu sälsammare. Jag är försäkrat, at Hans M:t ej lärer utan löje hafva låtit tala der om med Marleborug och nu skrifva till ministrerne, och at de andra ej utan löje läre det anhöre. Det måtte ock vara rätt filouxer de Italienerne som komma och så yrkia honom der til. Men det kan vara oss lika myckit, iag ville Hans Maj:t kunde göra honom til Påve med. Vi längta öfvermåtton at se, huru det aflöper med Kejsaren. Jag kan aldrig inbilla mig, at han skulle vilia vara envis deruti vid denne conjuncturen, om han ser at det är bara alfvar.

[1]) Jämf. Hiärnes bref till Hermelin, Hist. Tidskr. 1882, s. 267, 272.

Det vore värre, om de blifvit plocketals bortsläpte. Då kan man intet se, huru saken kunde botas. Grefve Lejonhufvud har varit artig, som af sig sielf har giort förut, det han sedan ifrån H. M:t fått befalning at göra. Min hustru tillika med mig låta förmäla H. Cantzlirådet och dess k. fru vår hörsamste tienst. Jag är med vördnat af alt hierta etc.

Jag får nu intet denne gången heller skrifva Hr Cederhielm til, utan måste alenast hälsa honom och hans k. fru. Jag tror det blir åter nu ingen förlikning af med grefvinnan Lillierot. Hon vet intet hvad hon vil, och är nu igenom den skamlöse Forelii inrådande fallen i sinne förra orimligheter. Derföre må det gå til doms.

P. S.

Camereraren Dankvart har vist mig bref ifrån Husvedel, hvilken på H. Klingsternas vägnar skal öfvergöra växeln hit, at den skal med nästa post vara här, och då skal Dankvart strax göra sin skyldighet. Få nu se om iag här näst får berätta något närmare.

Jag ber H. Cantzlirådet om ursächt, at iag dristar mig til at fråga om en ting. Gr. Strömberg har i desse dagar i förtroende för en person uptäckt, at man har haft före at göra *her Cantzlirådet*[1]) til *landshöfding i Linköping*[1]) at göra rum för *Lilliestedt,*[1]) men at *kongen*[1]) platt afslagit, och sagt, at han ingelunde kunde *mista Hermelin*[1]) Har H. Cantzlirådet någonsin märkt, at något slikt varit förhänder? Det är vist, at talet der om var för en tid sedan här i Staden, men iag höl det för lappri, och volade mig aldrig at derom nämna, Är det möjeligt at sådane intriguer ännu framkomma?

5.

Stockholm d. 25 Maj 1707.

För en liten besvärlighet skul i den ena foten, som iag något vridit, har jag måst vara inne alt sedan i dag 8 dagar sedan, så at iag ej fått i Collegio föredraga innehållet af H. Cantzlirådets högtährade gunstige N:o 24. Jag sände det igår morgon till H. E. gr. Gyllenstolpe, efter der var intet annat än publica deruti, han har tagit det up med sig i Collegio, och communicerat det med de andre herrarne, och sedan de talts vid der om, sände H. E. det tilbaka igen, och derjämte hos gående billet, hvilken jag in originali öfversänder, efter det utan tvifvel har varit meningen, at iag skulle i dag något på brefvet svara. Nu i dag skickas mig tilhanda ett helt convolut af K. i Frankrikes bref alt ifrån Anno 1660 och in til denne tiden, såsom ock en hop lottringske och italienske bref till H. M:t samt Sal. konungen, at iag skulle dem igenom se, utan tvifvel i mening, at iag deröfver något skulle berätta. Jag kan det denne gången ej göra fullkomligen, ty jag måste först höra några raisonementer af herrarne sielfve, och H. E. gr. Gyllenstolpes är intet svar på alla omständigheterne af H. Cantzlirådets bref. Det finnes i gemen, at det intet är något nytt, at täta repetitioner af *Vous* göras

---

[1]) I Chiffer.

i k. bref i Frankrike. De finnas i alle brefven, i somlige flere, i somlige mindre, alt efter som brefvet varit långt til. Lottringske hertigen har altid tilbaka gifvit Monseigneur, men de italienske furstarne främst uppe i brefvet *Sagra real Maestà* eller *Real Maestà.* Så mycket fins det in actis. Men nu är det frågan, om man skal låta blifva ved den häfden, som de fått på sådant? eller om man skal påstå förändring i språket? eller ock i vidrigt fall, om H. M:t skal svara på svänska? Här om måtte iag föra våre herrar distincte på tal, och sedan skrifva deres mening. Med Frankrike synes man efter mit ringa omdöme svårligen kunna komma så vida, at han skulle vilia ändra språket, och skrifva latin, ty han har satt sig i possession af at til alla potentater bruka sitt språk. Men de italienske gode herrarne samt Lottringen och sådana principini kunde väl der til utan svårhet bringas, om H. M:t en gång eller 2 lemnade deras bref obesvarade, och läte derjemte säga orsaken, och ville de sedan intet gå ifrån sitt, då kunde H. M:t på fri hand svara på svänska, och tolke hvem som kunde. Med Franckrike är det värre i det fallet, och vet iag intet, huru det ville gå an at skrifva svänska dit, utan at göra all correspondence til intet. Det är intet utan at icke H. M:t skulle tiläfventyrs bättre och snarare kunna åstad bringa en sådan nyhet, än någon annan, fast än det i förstone skulle anses både för orimligit och löjligit, men det vore fuller likväl gott, at något betänkia sig på sättet at komma der med fram. Jag skal omständeligen bringa denne discoursen före i Collegio, så snart iag kommer ut, och sedan berätta H. Cantzlirådet, huru våre herrar tyckia. Jag vet nu ej eller något annat, så länge iag är inne, utan näst en ganska hörsam tiensts förmälande ifrån min hustru och mig til H. Cantzlirådet och dess k. fru förblifver iag med vördnad af alt hierta etc.

Camereraren Dankvart har lofvat nästkommande vecka betala penningarne. Han skickade mig tillhanda växelsedeln ifrån Hamburg, som med sidste post är kommen, at iag skulle sielf se hvad det lider, och som iag tyckte, och om jag nu rätt mins, är sidste dagen ute nästkommande onsdag eller torsdag. Hofvet reser ut på Carlberg nästkommande tisdag.

6.

Stockholm den 1 Juni 1707.

Jag får nu ej mer än i största hastighet berätta, at sedan hofvet förleden tisdag reste ut til Carlberg, hade Hennes M:t drotningen i onsdags den olyckan, at falla i sin kammar, och bryta den vänstre armen af näst ofvan för handleden. Hennes Maj:t gick och befalte, huru inspectoren skulle slå några bräder up för papegojeburarne, och i det samma vid Hennes M:t såg upföre, och ville stiga några steg tilbaka, trampade hon på kiortelen och råkade dermed öfverända, då Hennes M:t i detsamma kom at vända sig på vänstra sidan, och slog handen emot ett stegeträ, som låg på golfvet, så at piporne sprungo tvärt af. Strax blefvo medici och chirurgi hämtade och

handen rätt satt, och har Hennes M:t dess bättre varit utan synnerlig smärta och utan feber, är lustig och glad, och raillerar sig sielf der öfver. Jag red strax dit ut, kommandes altså ej at skrifva med sidste post. I går fick iag H. Cantzlirådets högtährade gunstige N:o 25, men iag var i går hela dagen ute vid hofvet, och har haft för Hennes Maj:t i dag en hop bref at skrifva, som hon sielf vil skrifva under. Hon har der vid det infallet, at på det rycktet om hennes skada ej må göra den större, och skrämma Hennes Maj:ts anhörige mehr än det behöfves, så vil hennes M:t i dag skrifva Hans M:t til, och alle sine systrar, på det när de få se hennes hand, de då må tro, at det är intet så illa. Hennes Maj:t befalte mig ock i går uttryckligen hälsa Hr Cantzlirådet, och bedia honom säga Hans May:t, at det har intet at betyda. Det var en farlig tilsätning, och der vid en stor lycka, at Hennes M:t intet slog hufvudet emot stegen, som det efter all liknelse var tilsatt, då det på en gång hade varit giordt. Jag reser nu ut at låta underskrifva brefven, och lemnar detta efter mig, efter iag är mycket oviss, hurudags iag hinner tillbaka, eller om det blifver någon underskrift af. Måste fördenskull spara de månge saker iag hafver at svara på, til här näst, och näst min hustrus och min hörsamste tiensts förmälande til H. Cantzlirådet och dess k. fru, samt Bror och Syster Cederhielm, förblifver iag med vördnat af alt hierta etc.

Doctor Iser miste i förgår sin äldsta dotter, Vennerstiernas fru, och sörier öfver mottan, men hon sielf önskade sig döden och fick den af bara sorg öfver sin mans ovettighet. (Forts.)

Napoleon den förstes födelsedag.

Man har hittills vanligen antagit att Napoleon I varit född den 15 augusti 1769 i Ajaccio i öfverensstämmelse med den af familjen godkända uppgiften. Lanfrey t. ex. angifver utan tvekan detta datum. En fransk artilleriofficer, Th. Jung, som mycket sysselsatt sig med revolutionens och familjen Bonapartes historia, har i ett nyligen (1882, 1883) utgifvet arbete öfver Lucien Bonaparte framdragit dokument, som göra nämda antagande mycket osäkert. Det lärer nämligen i det franska krigsarkivet i Paris förekomma 3 dopattester som här kunna komma ifråga, dock blott i afskrift, af hvilka det första gäller en 'Nabulione', f. den 7 jan. 1768 uti Corte, det andra en 'Joseph Nabulion' född samma dag, det tredje åter en 'Napoleone' född i Ajaccio den 15 aug. 1769. Det mellersta af dessa anser man nu utan vidare blott vara en förfalskning af det första, helst den franska formen 'Joseph' ej torde år 1768 ha användts på det då ännu italienska Corsica. Båda de andra kunna svårligen vara äkta, då två söner, födda den ene året efter den andre, sannolikt ej kunnat få samma namn, och man ej heller kan antaga att den äldre dött före den yngres dop, då ju Josefs födelsedag enligt vanliga antagandet var den 7 jan. och Napoleons den 15 aug. Af

de båda attesterna anses åter den första med den egendomliga formen 'Nabulione' ega de bästa kriterierna för äkthet; man berättar att Napoleons mor, äfven på gamla dagar, alltid kallade honom *Nápolion*. Anledningen till bytet af födelseår och -dag skulle nu ha varit den, att Napoleon för att år 1778 kunna få en friplats vid krigsskolan i Brienne icke fick ha öfverskridit 10 års ålder. För öfrigt hade bröderna ej bättre reda på huru gamla de voro än att enligt Jung både Josef, Napoleon och Lucien vid sitt äktenskap angåfvo 1768 som sitt födelseår. Napoleon skulle sålunda verkligen varit äldste sonen och 19 månader äldre än det vanligen angifves. Att med en tysk förf. på grund häraf anmärka att 'ein Schatten von Unwahrheit' faller på Napoleons bana ända från ungdomen synes dock något hårdt.

Underrättelser.

— Rysslands förnämsta samtida historiske författare professor N. Kostomarov afled i slutet af April d. å. Hans mest bekanta verk är »Rysslands historia i biografier», utaf hvilka dels Mazepa (i sammandrag), dels Alexander Nevskij och Ivan den store finnas i svensk öfversättning, den förstnämda i Historisk Tidskrift 1883, de senare uti serien »Ryska historiska skrifter i svensk öfversättning». Såväl i dessa ofvan nämda samlingar biografier som i andra historiska uppsatser fick han ofta tillfälle att inlåta sig på frågorna om Rysslands och Sveriges förhållande till hvarandra.

— Teol. kand. H. W. Tottie har i början af maj d. å. offentligen försvarat inför teologiska fakulteten i Uppsala en afhandling, »Jesper Svedbergs lif och verksamhet, bidrag till Svenska kyrkans historia. I» (IV + 218 ss.) och därefter blifvit utnämd till docent i Kyrkohistoria vid samma universitet.

— Det fasta docentstipendiet i historia vid Uppsala universitet efter nyligen utnämde professor H. Hjärne har tilldelats docenten J. F. Nyström.

— Det större Sederholmska s. k. »inrikes» resestipendiet för innevarande år har af Uppsala universitets konsistorium tilldelats docenten i historia J. A. Lagermark, som kommer att anställa arkivforskningar, hufvudsakligen i Kristiania och Köpenhamn, rörande Karl X Gustafs och Karl XII:s krig.

— Af hr Rydbergs stort anlagda urkundsverk »Sveriges traktater med främmande makter» har ett nytt häfte utkommit, det första utaf fjärde delen. Utg. har nämligen tills vidare sparat på den tredje delen för att, såsom det i ett tillkännagifvande heter, invänta afslutandet af de hanseatiska publikationerna för den tid densamma skulle omfatta eller slutet af medeltiden. Fjärde delen börjar sålunda med Gustaf I:s tid och första häftet meddelar dels ett antal akter belysande brytningen med Danmark och Kristiern II:s afsättning dels några verkliga traktater afslutade med Danmark, Lübeck, Holland

och Ryssland t. o. m. början af 1534, vid hvilken tidpunkt häftet afbryter. Utgifningen kommer hädanefter att ske i häften om 10 ark.

— Som en mycket tillfredsställande företeelse på den personalhistoriska forskningens område förtjenar att anföras »*Munthe-slägten* från medlet af 1000-talet till närvarande tid. Historiska och genealogiska anteckningar ...., samlade och utgifne af LUDVIG W:SON MUNTHE, kapten vid kgl. fortifikationen. Helsingborg 1884». Denna slägt, som mot slutet af 1500-talet inkom till Danmark och vid Skånes öfverlåtelse blef svensk, har här intagit en rätt aktningsbjudande ställning. En medlem af slägten, Ludvig Munthe, blef 1636 biskop i Bergen. Hans söner dogo barnlöse, hvadan slägten väl ej rätteligen kan sägas fortlefva i Norge, men söner till 2 af biskopens yngre döttrar (hans äldsta dotter blef mormor till skalden Ludvig Holberg) upptogo morfadrens slägtnamn, som där alltså fortlefver i ättlingar, både talrika och framstående. Om alla dessa både svenska och norska grenar innehåller boken en mängd synnerligt fullständiga uppgifter, hvilkas anskaffande för visso kräft ej ringa möda. Än mer besvär torde bokens första afdelning om de under medeltiden i Flandern bosatte stamfäderne ådragit utgifvaren. Sammanbindningen mellan desse och den till Danmark inflyttade är visserligen ej fullt säker, men utgifvaren anför dock rätt goda bevis för sannolikheten af sitt antagande. — Herr Munthes värdefulla arbete är en verklig prydnad för Sveriges biografiska litteratur.

Ett arbete i samma riktning är »Slägten *Cronstrand*. Genealogiska anteckningar af OTTO BERGSTRÖM. Stockholm 1884». Slägten i fråga sönderfaller egentligen i tvänne. Stamfäderne för den första slägten voro prester, först i medlet af 1500-talet i Helsingland och därefter i Östergötland, hvarest 2 bröder efter födelsesocken Winnersta skrefvo sig Winnerstadius; den äldres son adlades med namnet Wennerstedt, den yngres barn kallade sig Krönstrand efter sjön Krön i deras födelsesocken Södra Wi. Slägtgrenen Wennerstedt, som äfven vann friherrevärdighet, utdog 1815, men slägtgrenen Krönstrand redan 1773. Ändradt till Cronstrand upptogs dock namnet af Anna Catharina Krönstrands barn Lars Nyberg och hans syskon. Från denne Lars, bland hvars barn märkes mekanikern kapten Balzar Cronstrand, härstammar den nu lefvande slägten.

Vi böra i sammanhang härmed icke underlåta att omnämna det betydande slägthistoriska arbete *Några anteckningar om slägten Silfverstolpe* (478 + 23 ss. Sthlm 1884), som i slutet af förra året utkom uti en mycket liten, i typografiskt hänseende synnerligt elegant upplaga. Det förtjenar allt erkännande att på detta sätt tillgodogöra familjehandlingar, bref, memoirer m. m. dyl. som finnas bevarade, helst när, såsom här är fallet, flere slägtmedlemmars verksamhet icke gått spårlöst förbi. Slägten har visserligen företrädesvis egnat sig dels åt den militära banan dels åt de sköna konsterna eller litterär verksamhet. Man skall dock särskildt i biografierna öfver Axel Gabriel, riddarhussekreteraren, och Gustaf Abraham, bokförläggaren, skolmannen och presten, finna bidrag af intresse för vår inre historia. Den förre

var, som bekant, en verksam medlem af konstitutionsutskottet 1809 samt en frisinnad och upplyst politisk personlighet; den senare vann sitt första rykte genom den bekanta musikprocessen under Gustaf IV Adolfs regering och utvecklade sedan en mycket mångsidig verksamhet, äfven som historisk författare. Bådas biografier, den ena af arkivarien O. v. Feilitzen, den andra af kamrer K. F. Werner, äro med mycken omsorg utarbetade. En tredje medlem af slägten, statsrådet F. O. Silfverstolpe intager ett rum i vår nyaste historia, och har namn om sig såsom en mycket duglig ecklesiastikminister och upplyst ifrare för reformer uti allmänna undervisningsväsendet. Hans biografi är med vanlig talang författad af bibliotekarien H. Wieselgren.

— Det historiska sällskapet i Pennsylvanien, som i förbigående nämdt eger ett eget palats i Philadelphia, har med intresse omfattat allt som berör den gamla svenska kolonien därstädes och i dess »Magazine» har Nya Sveriges historia ofta berörts. En af sällskapets medlemmar prof. Gregory Keen, sjelf ättling af en svensk utvandrare, lärer umgås med planen att utförligt skrifva en ny historia öfver den svenska kolonien och har för det ändamålet dels låtit öfversätta hvad i Sverige publicerats om ämnet dels i svenska Riksarkivet skaffat sig afskrifter. De artiklar som i sällskapets tidskrift förekommit i ämnet äro följande: 1878, »Descendants of Jöran Kyn, the Founder of Upland» af G. B. Keen (forts. i flere häften); 1879, »The founding of new Sweden 1637—1642» (öfvers. af prof. Odhners i Hist. Bibl. intagna afhandling); 1882, »A vindication of William Penn» af Philip Ford (angår svenskarnes förhållande till Penn); »An account of the seditious false Königsmark in New Sweden» (öfvers. fr. Acrelius); »Prof. C. T. Odhners account of William Usselinx and the South-Ship-and West-India Company of Sweden» (öfvers. ur Odhners »Sveriges inre historia under dr. Kristinas förmyndare»); »The report of gov. Johan Printz of New Sweden for 1647 and the reply of count Axel Oxenstierna» (efter afskrifter fr. R. A.); »The history of the Colony of New Sweden» (öfvers. af C. Sprinchorns afhandling i Hist. Bibl.; afslutad 1884); 1884, »Correspondence between gov. Printz and gov. Winthrup». Dessutom åtskilliga smärre notiser, förteckning på utvandrare o. s. v. Sällskapet har för öfrigt utgifvit en ny, prydlig upplaga af Acrelii bekanta verk »Om församlingarna i Nya Sverige».

— Professor Edvard Holm i Köpenhamn har utgifvit första häftet af ett arbete rörande Danmark-Norges inre historia under enväldet fr. 1660—1720.

— K. Danska Videnskabernes Selskabs filologisk historiska prisuppgift för 1885 har följande lydelse: En omfattande undersökning af latinska språkets ställning som regerings- och förvaltningsspråk i östromerska riket från Konstantin den stores tid, tills det alldeles uttränges af grekiskan, samt af därmed sammanhängande kultur- och litteraturförhållanden. Afhandlingen kan affattas äfven på svenska språket. Priset är en guldmedalj af 320 kronors värde. Prisskriften insändes före utgången af Oktober månad 1886 till sällskapets sekreterare professor H. G. Zeuthen.

— Professor Dietrich Schäfer i Jena, välbekant äfven i Sverige genom sina forskningar och arbeten, har kallats till ordinarie professor i historia vid universitetet i Breslau.

— Senaste häfte af »Allgemeine deutsche Biographie» (101) innehåller följande Sverige mer eller mindre berörande biografier, nämligen öfver kurfursten Maximilian I af Baiern, Gustaf II Adolfs samtida, Karl XII:s bekante följeslagare prins Max Emanuel af Würtemberg (helt kort) samt Johan Friedrich Mayer, strängt ortodoxt lutersk teolog på Karl XI:s och Karl XII:s tid, slutligen teologie professor i Greifswald och generalsuperintendent öfver Svenska Pommern. Han gynnades af de svenske konungarne, var deras varme anhängare samt brefväxlade med åtskilliga svenskar, bl. a. Olof Hermelin under åren 1703—1708.

— Den länge väntade femte delen af Mommsens »Römische Geschichte» har nyligen utkommit och innehåller historien om de romerska provinserna från Cæsar till Diocletianus eller såsom titeln på verkets med denna del sammanfallande åttonde bok lyder »Länder und Leute von Cæsar bis Diocletian». »I sina enskildheter fängslande detaljer, stämningsskildringar och karaktärsbilder har den ej att bjuda», säger förf. sjelf helt anspråkslöst, »det är konstnären, ej historieskrifvaren förunnadt att dikta Arminii anlete. Med försakelse är denna bok skrifven, och med försakelse må den läsas». Den åtföljes af tio kartor utaf H. Kiepert.

— En ny tysk kulturhistorisk tidskrift under redaktion af L. Geiger har under titeln »Vierteljahrschrift für Kultur und Litteratur der Renaissance» börjat utgifvas (hos Seemann i Leipzig).

— År 1884 började som bekant uti Frankrike »La commission des archives diplomatiques» sin stora serie af publikationer rörande Frankrikes utrikes historia med en samling instruktioner för franska sändebud till Österrike. Det meddelas nu att ett nytt band af denna samling, innehållande instruktioner för Frankrikes sändebud till Sverige, är fullständigt utarbetadt af A. Geffroy och redan lagdt under pressen. Liknande samlingar för Preussen (Lavisse), Danmark (Geffroy) och Ryssland (Rambaud) ha mer eller mindre närmats sitt afslutande. Det lärer därjämte vara meningen, att i afseende på sjelfva depecherna publicera utdrag ungefär i öfverensstämmelse med den engelska serien utaf »Calendars of State papers».

— I den franska tidskriften »La revolution française», har A. Dubost förlidet år afslutat en artikelserie, som går ut på att bevisa att Danton icke var upphofsman till septembermorden, utan tvärtom gjorde allt för att förekomma dem. De sannskyldige anstiftarne skulle ha varit Marat, Henriot och Billaud-Varenne. Både Sybel och Taine äro som bekant af annan åsigt.

— I England har bildat sig ett »Pipe-roll Society» för att publicera de gamla engelska skattkammar-räkenskaperna, kallade rotulæ pipæ, emedan de plägade hoprullas uti rörform. De gå tillbaka till Henrik II:s tid och ha blott till en ringa del blifvit offentliggjorda.

Strödda bidrag

till

Svenska Statsskickets Historia

AF

OSCAR ALIN.

II.

Om sammansättningen af Riksrätten 1818.

Frihetstidens grundlagar, genom hvilka konungens rådgifvares ansvarighet inför riksdagen för första gången i Sverige stadgades såsom allmän grundsats, kände blott en art af dylik ansvarighet, den juridiska. Detta förhållande, som var en gifven följd af riksrådens oafsättlighet, bidrog väsentligen därtill, att formerna för utkräfvandet af denna ansvarighet bestämdes så, att ständerna erhöllo ej blott rätt att granska och anklaga, utan äfven makt att döma. Sedan i Regeringsformen blifvit stadgadt, att riksens råd skulle vara »förbundne att vara riksens ständer ansvarige och göra hvar för sig redo för sina rådslag, votering och förhållande, när ständerna sådant af dem fordrade», bestämdes nämligen i Riksdagsordningen § 13: »Uppå riksdagen — — — bör efterses, huru riksens råd sedan sista riksdag, så uti in- som utrikes saker, stält sina rådslag och sig förhållit. Och så framt någon funnes hafva sitt embete så förestått, att han derföre tilltalas bör, skall sådant — — till ransakande och afdömande upptagas och efter sakernas beskaffenhet till behörig straff och bot utan uppehåll befordras. Är saken af sådan beskaffenhet, att den ej allmänt kunnig blifva kan, bör den uti *sekreta utskottet,*

men eljest af någon annan *deputation* eller ock *särskild kommission, som ständerna deröfver förordna kunna*, behörigen undersökas och afdömas.»

Det sätt, hvarpå dessa bestämmelser tillämpades, bidrog i sin mån till att Gustaf III slutligen bestämde sig för att i § 4 af den Regeringsform, som han lät ständerna antaga den 21 aug. 1772, införa det stadgandet, att »riksens råd äro *konungen allena* förbundne och *endast honom* ansvarige för sina råd»; och att i § 16 af samma Regeringsform bestämma: »Alla kommissioner, deputationer med domsrätt, eller extraordinarie domstolar, vare sig tillsatta af konung eller ständer, äro hädanefter afskaffade, såsom befordringsmedel till envälde och tyranni.» Visserligen omtalas i sistnämnda paragraf såsom domstol för rikets råd en »Rikets Rätt», bildad efter mönstret af den »Rätt», som enligt §§ 9 och 41 af 1634 års Regeringsform skulle finnas, men den bestämmelse i sistnämnda Rf., enligt hvilken nämnda »Rätt» skulle »företräda ständernas rum», saknades alldeles. Det hette nämligen i denna § 16 Rf. 1772: »Skulle det så hända, att någon af så hög börd, eller ock riksens råd, eller ock ett helt kollegium, sig så förság, att det konungens, rikets eller kronans majestät anginge och de brottslige hvarken af hofrätten eller rådet dömas kunde, då skall en *Rikets Rätt* sättas, hvarest Kongl. Maj:t sjelf är, eller i hans ställe kronprinsen presiderar, eller den förste af arffurstarne, eller ock den äldste af riksens råd, och hafve till bisittare samtlige riksens råd, fältmarskalken, alle presidenterna i rikets och kongl. kollegierna, fyra äldste hofrättsråd af alla tre rikets hofrätter, en general, tvenne äldste generallöjtnanter, tvenne äldste generalmajorer, den äldste amiralen, de tvenne äldste vice-amiraler, samt de tvenne äldste contre-amiraler, hofkansleren och de trenne statssekreterare; justitiekanslern är alltid aktor och den äldste revisionssekreteraren förer protokollet»[1]). Domstolen skulle således utgöras af

[1]) Motsvarande bestämmelser i Rf. 1634 lyda: § 9: »Förståge sig någon af så hög condition i riket eller ett så högt ärende, att det konungen och kronans majestät anginge och *icke beqvämligen annars än förmedelst ständernas sammankållelse* ransakas och åtskiljas måtte — — —, då skola dessa 4 hofrätter jemte resten af riksens råd och höfdingarne i riket, som äro tillstädes, så ock en borgmästare af Stockholm, Upsala, Göteborg, Norrköping, Åbo, Viborg *företräda ständernas rum* och hafva makt att döma öfver samma ärende — — —; och skall då i sådana fall riksdrotsen presidera, eller der ingen för den tid vore, eller han vore sjuk eller i rätta förfall, då rikskanslern hans ställe företräda» — —.

§ 41: »finnes ett helt kollegium eller ock en af de fem höga embeten brottslig, så stånde till konungen allena, om han vill med ord eller förmaning

visse högre ämbetsmän, som i kraft af sina ämbeten voro skyldige att sitta där, och ständerna egde lika litet någon inflytelse på dess sammansättning, som de egde makt att ställa någon till ansvar inför densamma.

Den ansvarighet för rikets styrelse, som under frihetstiden ålegat rådet, blef således af Gustaf III fullständigt tillintetgjord. Han lade i stället ansvaret på konungen sjelf, då han i § 8 af sin Regeringsform stadgade: »Kongl. Maj:t allena, som hufvud för hela riket, är ansvarig Gud och fosterlandet för dess styrsel.» Detta ansvar kunde ej utkräfvas annorlunda, än genom en revolution, och det blef ock genom en sådan utkräfdt, 1809.

I det förslag till Regeringsform — det s. k. Håkanssonska —, som riksföreståndaren lät utarbeta för att framlägga för den riksdag, som efter revolutionen sammankallades, upptogs åter grundsatsen om konungens rådgifvares, statsrådens, ansvarighet inför ständerna, men oaktadt deras afsättlighet där stadgades, blef denna ansvarighet endast af juridisk natur (§§ 84—90). Ett ständernas utskott skulle ega att, med vissa undantag, granska statsrådets protokoll, och om det däraf funne, att någon statsrådets ledamot »uppenbarligen handlat mot Regeringsformens tydliga föreskrift, eller att tillstyrkanden blifvit gifna eller steg tagna, som deremot strede», skulle det ega att ställa vederbörande under tilltal af justitiekanslern inför *Riksrätt.* Denna domstol skulle utgöras af juridiskt bildade högre ämbetsmän (»tolf lagfarne män, hvaraf alle böra vara af tromans värdighet»), men ej sjelfskrifne, utan *valde af ständerna för viss tid* (3 år).

Enligt uppgift af den man, hvilken hufvudsakligen utarbetat det förslag till Regeringsform, som sedan af 1809 års konstitutions-utskott framlades för ständerna och af dem oförändradt antogs, tjenade det Håkanssonska förslaget »till ledning för utskottets öfverläggningar» [1]). Det förslag, som framgick ur dessa öfverläggningar, var till stor del bygdt på samma grunder, som det Håkanssonska, men skilde sig därifrån i vissa mycket väsentliga fall, och var äfven i en mängd af de punkter, som voro gemensamma för de båda förslagen, bättre genomtänkt och full-

näpsan eller saken låta komma till rätta; och der brottet så groft är, att det med rätten hjelpas måste och dock icke lif eller ära angår, då stånde desse till rätta inför konungen och riksens råd, — —; men vid konungens död eller omyndiga år, eller der saken går lif och ära an, då hålles en sådan rättegång deröfver, som i den 9 punkten förmäldt är.»

[1]) *Naumann,* Tidskrift för lagstiftning etc. 1872, s. 258.

ständigare utfördt. Till dessa punkter hörde den, som rörde statsrådets ansvarighet. Konstitutions-utskottet drog ut konseqvensenserna af bestämmelsen om statsrådens afsättlighet, då det införde en ny art af deras ansvarighet inför ständerna, den politiska; men på samma gång ändrade det ock det Håkanssonska förslagets bestämmelser om den juridiska ansvarigheten. Det bibehöll riksdagens makt att genom det granskande utskottet åtala, och det tryggade dess makt i detta fall genom att öfverlemna rättegångens utförande åt en ständernas allmänne åklagare, justitieombudsmannen, medan enligt Håkanssonska förslaget en kunglig förtroende-ämbetsman, justitiekanslern, skulle hafva fungerat som aktor; men härtill inskränktes också ständernas makt i detta fall: någon inflytelse vid domstolens bildande erhöllo de icke. Denna blef helt och hållet oberoende af riksdagen, och dess sammansättning bestämdes enligt samma grundsatser, som de, på hvilka den i 1772 års Regeringsform stadgade Riksrätten hvilade: den skulle utgöras af visse högre ämbetsmän, som i kraft af sina ämbeten voro skyldige att utgöra dess medlemmar.

Enligt bestämmelserna i §§ 106 och 102 Rf. skulle nämligen Riksrätten utgöras af presidenten i Svea hofrätt såsom ordförande, presidenterna i alla rikets kollegier, fyra de äldste justitieråd, tvenne af frälse och tvenne af ofrälse stånd, högste befälhafvaren öfver de i hufvudstaden tjenstgörande trupper, högste närvarande befälhafvaren för den vid hufvudstaden förlagda eskadern af arméns flotta, tvenne de äldste råd i Svea hofrätt och det äldste råd i hvarje af rikets kollegier. I händelse af förfall eller jäf för Svea hofrätts president skulle ordet föras af den äldste i tjenst varande presidenten. Minst 12 ledamöter fordrades för att Riksrätten skulle vara domför.

Jämför man denna sammansättning af Riksrätten med den, som var stadgad för Riksrätten af 1772, så finner man, om man undantager, att konungen, eller någon representant för honom, icke vidare skulle sitta i domstolen, följande hufvudsakliga olikheter. Hofkanslern och statssekreterarne försvunno helt och hållet ur Riksrätten; i stället för samtlige riksråden kommo 4 justitieråd, de 11 generals- och amiralspersonerna reducerades till 2 högre militäre befälhafvare, och medan alla hofrätterna enligt 1772 års Rf. varit representerade i Riksrätten, blef det nu endast Svea hofrätt, som skulle lemna ledamöter, och det till mindre antal än det, som hvar och en af hofrätterna förut

varit skyldig att sända. I stället insattes oafsättlige ledamöter af kollegierna, medan man ändock i domstolen bibehöll de afsättlige kollegii-presidenterna.

Att afsättlige ämbetsmän skulle sitta i den domstol, som egde att döma konungens rådgifvare, var utan tvifvel organisationens förnämsta brist. En annan var den, att det ej bestämdt angafs, hvilka de ämbetsverk voro, som i egenskap af kollegier egde att lemna ledamöter till domstolen. Båda dessa bristfälligheter trädde i dagen, då de nya bestämmelserna första gången skulle tillämpas, 1818.

På grund af en anmärkningsanledning, som blifvit anmäld af en bland oppositionens medlemmar på riddarhuset, frih. C. H. Anckarsvärd, beslöt konstitutions-utskottet[1]) den 2 april 1818

[1]) I den af J. Hellstenius författade 10:de delen af de »Schinkelska minnena» heter det, att »vid den slutliga omröstningen inom Utskottet den öfvervägande pluraliteten inom 3:ne stånd förklarade frih. Cederström böra ställas inför Riksrätt.» Denna uppgift måste bero på något förbiseende: vare sig man beräknar rösterna ståndsvis eller per capita, så fans inom Utskottet *icke* absolut pluralitet för tillämpning af § 106 Rf. Förhållandet var enligt protokollet följande. Sedan det därstädes blifvit redogjordt för den öppna omröstningen i frågan heter det: »Vid sammanfattandet af dessa till protokollet dels skriftligen, dels muntligen afgifna anföranden befans, att bland Utskottets herrar ledamöter 15 yttrat sig för ansvar mot frih. Cederström och 9 för hans befrielse derifrån» (= från *allt* ansvar); »att tre stånd stannat i förenämda mening och att, ehuru 2:ne ledamöter af Borgare- och lika många af Bondeståndet härvid yrkat tillämpning af § 107 Rf., icke dess mindre den relativa pluraliteten» (= pluraliteten bland dem som yrkat ansvar enligt *någon* af §§ 106, 107 Rf.), »bestående af samtlige Ridderskapets och Adelns samt trenne Bondeståndets ledamöter, beslutit frih. Cederströms tilltalande inför Riksrätt.» Sedan därefter sluten votering blifvit begärd, framstäldes följande proposition: »Den som anser friherre Cederström böra uti förevarande mål från allt ansvar frikallas, lägge *ja*. Den det ej gör, lägge *nej; vinner nej*, kommer Utskottet att särskildt afgöra om friherre Cederström bör i denna sak efter 106 eller 107 § Rf. behandlas.» — »Omröstningen lemnade det med muntliga opinierandet öfverensstämmande utslag, att af Bondeståndets ledamöter funnos gifna ett *ja* och fem *nej;* af Borgareståndet två *ja* och fyra *nej;* af Presteståndet sex *ja*, samt af Ridderskapet och Adeln sex *nej*. — Då sålunda General-Adjutanten frih. Cederström blifvit till ansvar skyldig känd, föreslogs till detta ansvars grundlagsenliga bestämmande följande propositionsform: »Den som anser friherre Cederström böra i och för denna sak enligt § 106 Rf. under tilltal ställas, lägge *ja;* den det ej gör lägge *nej;* vinner *nej* kommer frih. Cederström att i likhet med § 107 Rf. behandlas.» — Några af Utskottets ledamöter »reserverade sig mot denna proposition med yrkande att, då i annan händelse minoriteten möjligen skulle komma att fälla, votering måtte anställas öfver tillämpningen af §§ 106 och 107 Rf. hvar för sig» — — — —; hvaremot åtskillige ledamöter erinrade, »att, då frih. C. redan blifvit genom pluralitetens beslut ansvar underkastad, och då de öfverröstade, som voterat för hans frikännande, såmedelst kunde anses från saken skilde, något annat nu ej återstode än ansvarets bestämmande genom tillämpning af § 106 eller af § 107, och att följaktligen proposition borde inrättas på den fällande majoritetens tanke med kontraproposition på den fällande minoritetens.» Sedan därefter de, som yrkat tillämpning af § 107, förklarat sig afstå från votering, framstäldes proposition på tillämpning af § 106 Rf., hvilken proposition besvarades med *ja*. — Häraf synes, att något beslut om åtal inför Riksrätt icke hade kommit till stånd,

tillämpning af § 106 Rf. mot statsrådet, tjenstgörande generaladjutanten för flottorna frih. Rudolf Cederström, emedan han, mot §§ 7, 8 och 15 Rf., såsom *kommandomål* för konungen föredragit och tillstyrkt honom att låta utfärda en instruktion, som medförde ändring i gällande allmänna författningar.[1])

Redan såsom det första i sitt slag var detta beslut egnadt att väcka uppseende; och det gjorde det så mycket mer, som man visste, att den, mot hvilken beslutet var riktadt, i hög grad åtnjöt konungens bevågenhet. Af det sätt, hvarpå regeringen vid denna tid i allmänhet uppfattade sin ställning, kunde man vänta, att från dess sida starka bearbetningar till den anklagades förmån skulle komma att ega rum; men det stannade ej därvid.

Enligt Grundlagen ålåg det presidenten i Svea hofrätt att foga anstalt om Riksrättens sammanträde. För fullgörande af detta uppdrag ingick presidenten, frih. von Strokirch den 28 april till Kongl. Maj:t med anhållan om föreskrift, hvilka såsom befälhafvare för trupperna i hufvudstaden och för arméns flottas Stockholms-eskader, borde till ledamöter i Riksrätten kallas. Med anledning häraf beslöts i statsrådet den 5 maj att meddela, »att Kongl. Maj:t uppdragit högsta befälet öfver de i hufvudstaden tjenstgörande trupper åt generalmajoren frih. von Otter i egenskap af Kongl. Maj:ts befälhafvande generaladjutant i Stockholm, äfvensom att amiralen frih. von Stedingk, ehuru chef för den härstädes förlagda eskader af arméns flotta, likväl icke för närvarande med chefskapet öfver nämda eskader tager befattning, emedan han tillika är chef, med presidents värdighet, för Förvaltningen af sjöärendena, hvilket verk innehar det rum bland rikets kollegier, som Amiralitetskollegium förut tagit, och *hvadan han i berörda egenskap tillhör Riksrättens ledamöter;* utan föres, enligt Kongl. Maj:ts nådiga förordnande, af Secundchefen därstädes, contreamiralen Coyet, högsta befälet vid samma eskader för det närvarande.»[2])

---

i fall frågan blifvit behandlad så, att den första propositionen hade lydt på tillämpning af § 106 Rf. Voteringen härom hade nämligen kommit att gifva det resultat, att utskottet med 2 stånd (Preste- och BorgareStånden) mot 1 (Adeln) förklarat, att tillämpning af nämda paragraf icke skulle ega rum.

[1]) Instruktionen gällde befälhafvarne för en 1817 utrustad kustbevakningsexpedition och var utfärdad den 8 april s. å. Dess innehåll ansågs stridande mot Reglementet för sjötullsbetjente af den 5 dec. 1724 och Seglationsordningen af den 15 juni 1774.

[2]) Statsråds-prot. 5 maj 1818. — Beslutet fattades på föredragning af statssekreteraren Qviding och i närvaro af justitiestatsmin. grefve F. Gyllenborg,

Detta svar företer till en början den egendomligheten, att medan det anger *en* person, såsom den verklige chefen för den i hufvudstaden förlagda eskadern af arméns flotta och således såsom den, hvilken enligt grundlagen skulle såsom »högste närvarande befälhafvare» för denna eskader vara ledamot af Riksrätten, så bestämmer det dock, att *en annan* skall i nämda egenskap där taga plats. Ännu egendomligare är det dock, att svaret innehåller ett meddelande, som icke blifvit begärdt, och hvarigenom Kongl. Maj:t afgjorde en fråga, som endast Riksrätten var behörig att afgöra, nämligen den, huruvida Förvaltningen af sjöärendena tillhörde de »rikets kollegier», som enligt Regeringsformen skulle lemna ledamöter till Riksrätten. Det ser ut, som om Kongl. Maj:t fruktat, att Riksrätten skulle i detta fall hysa en annan mening, än den, som hyllades af Kongl. Maj:t, och derföre velat begagna tillfället att på förhand afklippa all ytterligare förhandling om saken. Frågar man sig åter hvad det var, som gjorde Kongl. Maj:t så angelägen att häfda rätt för Förvaltningen af sjöärendena att lemna ledamöter till Riksrätten, så har man svårt att värja sig för misstanken, att orsaken därtill var att söka däri, att det var konungens rådgifvare i ärenden rörande flottorna, som skulle stå till rätta inför domstolen. Åtgärden fick i sjelfva verket en ännu större betydelse än den, att bereda ännu ett par representanter för sjöförsvaret plats i Riksrätten: vid domstolens sammanträde den 25 maj lät nämligen presidenten i Svea hofrätt anmäla sjukdomsförfall, hvadan frih. Stedingk »såsom den äldste i tjenst varande med värdighet af president» intog *ordförandeplatsen.*

Alldeles afgjord var dock icke saken ännu. Vid Riksrättens första session anmärkte justitieombudsmannen, friherre Mannerheim — samme man som förde ordet i det utskott, som utarbetade 1809 års Regeringsform — med afseende på dess sammansättning följande. Af bestämmelserna i Rf. §§ 102 och 106, hvilka enligt Rf. § 83 skulle tolkas efter sin ordalydelse, framginge tydligt, att utom Svea hofrätt endast sådana publika verk, som vid

statsråden grefve M. Rosenblad, grefve A. G. Mörner och frih. A. F. Skjöldebrand. — Man skulle på grund af uttrycken i den kungliga resolutionen kunna tro, att Stedingk från chefskapet för arméns flottas Stockholms-eskader förflyttats till chefskapet för Förvaltningen af sjöärendena, utan att dock ännu hafva formligen lemnat den förstnämda befattningen. Detta var icke förhållandet. Enligt Rothliebs adelsmatrikel utnämdes han den 21 maj 1811 till chef för Förvaltningen af sjöärendena och den 18 juni s. å. till chef för arméns flotta och särskildt för dess Stockholmseskader.

tiden för Regeringsformens antagande voro rikets kollegier, kunde lemna ledamöter till Riksrätten. Dessa verk voro Krigs- och Kammarkollegierna, Statskontoret, Bergs- och Kommersekollegierna samt Kammarrätten. Hvad åter anginge Förvaltningen af sjöärendena, så egde detta verk visserligen »lika anseende och värdighet» med det forna Amiralitetskollegium, men detta innefattade icke detsamma som att *vara* ett »rikets kollegium». Dessutom vore att märka, att i nämda verk ej funnes någon »president»: presidiet därstädes fördes af en flaggman med titel af chef för Förvaltningen af sjöärendena, icke med ämbete af president, utan endast med lika värdighet som presidenterna i rikets kollegier, hvilken värdighet äfven andre ämbetsmän innehade; — och lika litet som verkets chef kunde anses vara »president», vore dess civile ledamot i kraft af sitt ämbete »råd»: han egde väl namn och värdighet af amiralitets-kammarråd, men han innehade icke råds-ämbete, utan vore öfverkommissarie. På grund af allt detta yrkade justitieombudsmannen, att frih. von Stedingk och amiralitets-kammarrådet Carlberg skulle förklaras obehörige att sitta i Riksrätten.

Frågan förekom till afgörande den 28 maj, och resultatet blef, att Riksrätten, »efter granskning och öfvervägande af hvad ej mindre Regeringsformen, än den för Förvaltningen af sjöärendena utfärdade instruktion innehölle, äfvensom *med anledning af Kongl. Maj:ts till Riksrättens ordförande den 5 maj aflåtna skrifvelse*, fann anmärkningarna mot de ifrågavarande herrarnes behörighet att i Riksrätten såsom ledamöter deltaga icke kunna bifallas. Detta beslut framgick ur en votering, hvari af domstolens 20 ledamöter 7, däribland de fyra justitieråden, förklarade sig vara förhindrade att ingå i pröfning af anmärkningen mot frih. von Stedingk, alldenstund denna sak redan vore genom Kongl. Maj:ts beslut afgjord,[1]) medan 5 af ledamöterna till stöd för sitt votum åberopade detta beslut, 2 bland dem till och med endast detta, förklarande kort och godt, att »Kongl. Maj:ts nådiga skrifvelse af den 5 maj undanröjt all otydlighet» i fråga om både honom och den civile ledamoten af ämbetsverket.

De nu nämda anmärkningarna angående domstolens sammansättning voro emellertid icke de enda, som af justitieombuds-

[1]) Af desse 7 ledamöter förklarade 6 amiralitets-kammarrådet Carlberg obehörig, alldenstund »hans egentliga embete vore att vara Öfverkommissarie, hvadan han icke kunde. hänföras under den i § 102 Rf. uttryckta benämning af Råd.»

mannen framstäldes i detta ämne. Jämte presidenten i Statskontoret hade den äldste statskommissarien (Haak) tagit plats i Riksrätten. Häremot anmärkte justitieombudsmannen, att då i Statskontoret icke funnes någon ledamot med namnet råd, och ännu mindre med ämbete af råd, detta senare så mycket mindre, som ledamöterna vid besluts fattande därstädes icke egde någon rösträttighet, så vore det stridande mot Regeringsformens ordalydelse, att någon ledamot af detta ämbetsverk, utom presidenten, skulle räknas till Riksrättens ledamöter. Denna anmärkning godkändes, likasom de öfriga, af, bland andre, de fyra justitieråden, men pluraliteten (13 ledamöter) resonnerade så, att Regeringsformen med uttrycket »det äldste råd i hvarje af rikets kollegier», menade »äldste ledamoten» därstädes, och förklarade således statskommissarien Haak vara behörig ledamot af domstolen.

Detta beslut fattades den 28 maj. Några veckor därefter, den 6 juli, då skriftväxlingen i målet redan ansågs afslutad, anmälde nämde statskommissarie (som i alla de nu nämda behörighetsfrågorna tillhört majoriteten), att han den 11 maj, således *jämnt 14 dagar innan Riksrätten höll sitt första sammanträde*, blifvit utnämd till vice president i Statskontoret, hvadan han ej ansåge sig kunna fortfara att vara ledamot af Riksrätten. Denna anmälan hade han ej kunnat göra förr än nu, alldenstund hans fullmakt som vice president »icke förr än den 25 nästlidne juni blifvit honom tillstäld». Med allt skäl anmärkte justitieombudsmannen med anledning häraf, att »han funne hr vice presidenten Haaks bortgång utur Riksrätten vara så mycket mera behörig och konstitutionel, som han ansåge hr vice presidenten, såsom redan den 11 sistlidne maj till detta sitt embete befordrad, icke en gång hafva bort inträda i Riksrätten»; och i öfverensstämmelse med denna sin åsigt yrkade han, med åberopande af det förut fattade beslutet om statskommissaries behörighet att sitta i Riksrätten, att den nu varande äldste statskommissarien skulle i hr Haaks ställe taga plats bland domstolens ledamöter. Detta var dock ej Riksrättens åsigt. Den förklarade att, då skriftväxlingen i målet redan hunnit slutas och aktionen vore fulländad, och då Regeringsformen stadgade att, i händelse af laga förfall för en eller flere ledamöter, Riksrätten ändock vore domför, om tolf däruti sutte, så vore med grundlagen och vanlig rättegångsordning instämmande, att icke någon ny ledamot inkallades.

Den grundsats, som Riksrätten härmed uttalat, fick den ännu en anledning att tillämpa. Bland annat, som af den åtalade blifvit anfördt, var en invändning mot Riksrättens behörighet att upptaga målet: de paragrafer i Regeringsformen, mot hvilka den åtalade förbrytelsen skulle blifvit begången, funnes ej särskildt nämda i Ansvarighetslagen; den förmenta förbrytelsen borde således enligt § 6 af denna lag blifvit behandlad enligt § 107 Rf., och vore alltså icke giltigt föremål för Riksrättens handläggning. Denna uppfattning af Regeringsformens och Ansvarighetslagens stadganden har hyllats af Riksrätterna 1842 och 1854, men den godkändes icke af 1818 års Riksrätt: dennas pluralitet ogillade invändningen och förklarade åtalet vara i laga ordning anstäldt och Riksrätten behörig att upptaga detsamma till pröfning och dom. Detta beslut fattades den 16 juli. Vid följande sammanträde, den 23 juli, då Riksrätten skulle skrida till dom, lät generalmajoren friherre von Otter, som i nämda fråga tillhört pluraliteten, anmäla, att han den 21 juli erhållit Kongl. Maj:ts ordres att *den 22 juli »uti enskildt uppdrag afresa till Norge»*, hvadan han vore hindrad att vidare fungera som ledamot af Riksrätten. Som domstolen i alla fall räknade tillräckligt antal medlemmar, resolverade Riksrätten, att den, som i hans ställe blifvit utsedd till öfverkommendant i hufvudstaden, icke borde inkallas till ledamot af Rätten.

Om syftemålet med frih. von Otters aflägsnande ur Riksrätten var att bereda den åtalade seger vid den omröstning till dom, som egde rum den 23 juli, så vans det icke. Af domstolens 18 ledamöter förklarade 13 friherre Cederström skyldig att ersätta den skada, som enskild man i följd af hans åtalade förfaringssätt hade lidit, utan att de dock inläto sig på att bestämma denna ersättnings storlek; det hade nämligen under rättegången blifvit upplyst, att vederbörande af konungens egna medel redan erhållit godtgörelse. Härvid stannade det dock icke. Nio ledamöter dömde dessutom den åtalade till böter, och en dömde honom att under ett års tid vara generaladjutants-ämbetet förlustig.

Pluraliteten inom Riksrätten hade således ådömt frih. Cederström ersättningsskyldighet och böter. Då nu i öfverensstämmelse härmed dom i målet skulle uppsättas vid Riksrättens sammanträde den 27 juli, anmälde amiralitets-kammarrådet Carlberg, då hans yttrande upplästes till justering, att han »efteråt närmare funnit, hurusom flere Riksrättens herrar ledamöter uppdragit åtskilliga skäliga anledningar, hvilka förut icke hade kom-

mit hos honom i öfvervägande», hvadan han fann skäligt att så ändra sitt votum, att han befriade frih. Cederström från böter. Liknande anmälan gjordes ock af krigsrådet Askegren. Härmed hade pluraliteten blifvit en annan än den vid omröstningen den 23 juli hade varit: med 10 röster mot 8 hade Riksrätten ogillat åklagarens yrkande om böter, och i öfverensstämmelse härmed uppsattes och afkunnades domen.[1])

Ett halft år därefter, den 2 februari 1819, blef krigsrådet Askegren adlad med namnet Edelcrona.[2]) Huruvida amiralitets-kammarrådet Carlberg ansågs värdig något vedermäle af kunglig nåd, är oss obekant.

Hela denna justerings-historia ställer det kongl. reskriptet af den 5 maj och Kongl. Maj:ts ordres till frih. von Otter af den 21 juli i bjert belysning. Att Kongl. Maj:t genom dessa handlingar ingripit i domstolens sammansättning på ett sätt, som strider mot grundsatserna för en opartisk rättskipning, är tydligt, och med skäl kunde man vänta, att följande riksdags konstitutions-utskott icke skulle förbigå förhållandet med tystnad. Det gjorde det ej heller, hvad den kongl. skrifvelsen af den 5 maj beträffade, utan anmärkte med afseende på denna enligt § 107 Rf. mot föredragande statssekreteraren (Qviding), »att svaret blifvit utsträckt till ämnen, dem frågan icke åsyftade; att, fastän amiralen frih. von Stedingk var både verklig och högste tillstädesvarande befälhafvare för Stockholms eskader, statssekreteraren icke dess mindre, emot ordalydelsen i § 102 Rf., ansett honom tillhöra Riksrätten såsom chef för Förvaltningen af sjöärendena, ett åtminstone till sin benämning icke bland kollegierna räknadt och icke heller med president försedt embetsverk, samt sålunda beredt den irring, att Styrande makten i förhand yttrat sig om en Riksrättens ledamots behörighet, hvilken denna lika med hvarje annan domstol sjelf egde att pröfva.»[3])

---

[1]) Den här lemnade redogörelsen är grundad på Riksrättens 1818 tryckta protokoll.

[2]) I Schinkelska minnena T. X, s. 144, yttras: »Sanningen likmätigt må ej förgätas, att ungefär samtidigt med denna klandrade utnämning en af motsatta sidans förkämpar, bergsrådet Robsahm, d. 23 febr. fick åtnjuta samma vedermäle af kunglig nåd». Med anledning häraf vilja vi erinra om den, visserligen till formen något besynnerliga, upplysning Rothlieb i sin adelsmatrikel meddelar. Robsahm, heter det där, »blef den 11 maj 1818» (således *innan* Riksrättens förhandlingar börjat) »uppförd bland dem, hvilka konungen vid sin kröning hugnade med adlig värdighet, och den 23 febr. 1819 ytterligare dertill utnämd.»

[3]) Se Konstitutions-utskottets betänkande i följd af statsrådsprotokollens fullbordade granskning af den 10 juni 1823, s. 164 ff. — Sådan anmärkningen

Mot utskottets beslut om denna anmärkning reserverade sig tre af dess ledamöter[1]) »i betraktande af frågans mindre vigt», och inom stånden väckte den ej heller synnerlig uppmärksamhet. De som yttrade sig därom fäste sig för öfrigt alldeles icke därvid, att Kongl. Maj:t genom sitt uttalande gått Riksrätten i förväg och ingripit i dess befogenhet, utan upptogo endast den del af anmärkningen, som gällde oriktig tillämpning af bestämmelserna om Riksrättens sammansättning i § 102 Rf. I följd häraf kommo de också alle till den slutsatsen, att icke § 107, utan § 106 Rf., härvidlag vore tillämplig, och att således i ingen händelse någon riksens ständers anhållan om statssekreterarens entledigande kunde komma i fråga. En bland riddarhusets talare, frih. C. H. Anckarsvärd, var dock af något annan åsigt. Utgående från »den öfvertygelsen, att § 107 alltid på goda skäl borde kunna tillitas, äfven der ansvaret kunde hänföras under § 106»(!), förklarade han sig »icke tro det vara representationen värdigt» att med tystnad förbigå sådana omständigheter, som anförts mot statssekreteraren Qviding och bland hvilka vore den, att han »tvärtemot Grundlagens bokstafliga lydelse medverkat till en annorlunda sammansättning af Riksrätten, än den Grundlagen föreskrefve»[2]). På grund af utskottets anmärkningar mot denne konungens rådgifvare särskildt (de voro till antalet tre), yrkade han mot honom tillämpning af § 107 Rf., ett yrkande, som dock af adeln förkastades, ehuru visserligen med den jämförelsevis ringa majoriteten af 103 röster mot 77[3]). De öfriga stånden förenade sig om samma beslut, som adeln fattade, och den rättskränkning, hvarmed Carl XIV Johans konungatid så att säga inleddes, medförde således intet ansvar för de konungens rådgifvare, som därvid medverkat.

* * *

finnes i protokollet af den 16 maj var den så formulerad, att den mindre uteslutande gällde statssekreteraren. Det hette där: »Utskottet fann härvid anmärkningsvärdt *att* svaret blifvit utsträckt till föremål, som frågan icke åsyftade; *att*, änskönt amiralen frih. von Stedingk etc. etc., *Regeringen* icke dess mindre med en mot ordalydelsen stridande tolkning af § 102 Rf. ansett honom tillhöra Riksrätten icke såsom högste befälhafvare af eskadern, men i egenskap af chef för Förvaltningen etc. etc., samt *att* sålunda Executiva makten i förhand yttrat sig etc. etc. Och beslöts att den anmärkta åtgärden skulle med afseende på statssekreteraren gifvas riksens ständer, i stöd af § 107 Rf., tillkänna.»

[1]) Biskopen frih. Mörner, professor Thyselius och stadsmajoren Westin.

[2]) R. o. Ad. Prot. 1823, T. VI, Bil. s. 200.

[3]) R. o. Ad. Prot. 1823, VI, s. 476.

Konstitutions-utskottets ofvan nämda anmärkning mot statssekreteraren Qviding var icke den enda framställning till riksdagen, som föranleddes af Kongl. Maj:ts famösa reskript af den 5 maj 1818. Redan några veckor efter dess afgifvande, den 28 maj 1818, hade den då samlade riksdagens konstitutions-utskott inkommit till ständerna med ett förslag till en redaktion af § 102 Rf., som, om den blifvit antagen, skulle hafva för framtiden hindrat en sådan tillämpning af denna paragraf, som Kongl. Maj:t velat göra gällande. Utskottet föreslog nämligen, att de rikets kollegier, som egde att lemna ledamöter till domstolen, skulle uttryckligen nämnas; och vid bestämmandet af hvilka de skulle vara utgick det dels ifrån den åsigten, att »efter Grundlagens bokstaf inga andra kollegier kunde lemna medlemmar till Riksrätten än sådana, där verkliga presidents- och råds-embeten gåfves», dels ifrån den, att »enligt Lagens princip dessa kollegier, för att i nu ifrågavarande afseende vara behörigen qvalificerade, måste ega domsrätt och utöfva den genom beräkning af samtliga ledamöternas röster». I öfverensstämmelse härmed föreslogs, att uttrycket »rikets kollegier» skulle utbytas mot orden »rikets Krigs-, Kammar-, Bergs- och Kommerce-Kollegier samt Kammarrätt.» Förvaltningen af sjöärendena och Statskontoret skulle således ej vidare kunna komma i fråga att lemna ledamöter till Riksrätten.[1])

Af hvad som redan passerat var det en naturlig följd att, då detta förslag förekom till behandling på riddarhuset, regeringens därvarande medlemmar skulle sätta sig däremot. Statsrådet grefve Mörner, understödd af, bland andre, hofkanslern friherre Wetterstedt, sökte också visa det obehöriga i att Statskontoret och Förvaltningen af sjöärendena icke blifvit uppräknade jemte de öfriga ämbetsverken: det förra hade af gammalt räknats till rikets kollegier, och den senare vore i verkligheten ett kollegium, ehuru den ej bure detta namn. Att i sjelfva Grundlagen uppräkna de särskilda ämbetsverken vore för öfrigt olämpligt, då det skulle bidraga att försvåra förändringar i förvaltningens organisation, om hvilka ständerna redan uttalat önskan.[2])

I följd af dessa anmärkningar återremitterades memorialet till utskottet, hvilket emellertid fann dem så mycket mindre böra föranleda någon ändring i det framstälda förslaget, som detta

[1]) Konst.-utskottets mem. 1818, N:o 45.
[2]) Ridd. o. Ad. Prot. 1817—18, VII,1, s. 541—554.

redan blifvit af de tre ofrälse stånden antaget som hvilande[1]); och adeln förenade sig nu äfven om detta beslut.[2]) Emellertid blef förslaget vid följande riksdag, 1823, af samtliga stånden förkastadt. Frågan om styrelseverkens omorganisation var nämligen under behandling vid riksdagen, ett och annat af de i förslaget nämda kollegierna var i fråga att indragas, och man ansåg under sådana förhållanden olämpligt att genom deras uppräknande i Grundlagen ytterligare försvåra den tillämnade förändringen.[3])

Försöket att genom förtydligande af Regeringsformens bestämmelser om Riksrättens sammansättning för framtiden förekomma den tolkning däraf, som 1818 gjort sig gällande, hade sålunda misslyckats. Häraf blef åter en följd, att denna tolkning blef afgörande för följande Riksrätters tillämpning af nämda bestämmelse. Vid 1823 års Riksrätt gjorde väl justitieombudsmannen (Casper Ehrenborg) samma anmärkning mot äldste statskommissariens behörighet att sitta i domstolen, som frih. Mannerheim 1818 hade framstält; men Rätten resolverade att, »enär Riksrätten vid sitt sammanträde 1818 genom då meddeladt beslut redan stadgat, att äldste statskommissarien såsom ledamot Riksrätten tillhör, funne Riksrätten nyssberörda beslut äfven nu böra tjena till efterrättelse»[4]). Och vid följande Riksrätt, 1834, erkändes prejudikatets bindande kraft äfven af justitieombudsmannen (C. L. Landin), som förklarade att, då vid den nu sittande Riksrättens organisation »enahanda grunder blifvit följda, som vid tvenne tillfällen tillförene, nemligen åren 1818 och 1823, samt de anmärkningar emot visse af Riksrättens ledamöter, hvartill § 102 Rf. skulle kunna föranleda, blifvit förr väckta, men af domstolen ogillade, utan att sedermera hos Lagstiftande makten fråga om annan tolkning af åberopade grundlagsstadgande uppstått, funne han sig icke befogad att mot Riksrättens sammansättning göra någon erinran»[5]). Vid konstitueringen af Riksrätterna 1840 och 1854 blef frågan ej på något sätt berörd.

[1]) Konst.-Utsk:s Mem. 1818, N:o 57.
[2]) Ridd. o. Ad. Prot. 1817—18, VII,2, s. 511—518.
[3]) Ridd. o. Ad. Prot. 1823, III, 465—8; Prestest. Prot. s. å., II, s. 451—3; Borgarest. Prot. s. å., I, 711—13; Bondest. Prot. s. å., III, s. 222.
[4]) Protokoll vid Riksrätten 1823, s. 8, 11—13, 17.
[5]) Protokoll vid riksrätten 1834, s. 20.

Mått och vigt i Sverige.

AF

HANS HILDEBRAND.

Om mått och vigt i Sverige. Historisk framställning af LUDVIG B. FALKMAN. 1, 2. Sthlm 1884, 1885.

Af de kapitel inom den arkeologiska vetenskapen, som hafva för historien en direkt betydelse, är metrologien utan fråga ett af de främsta. För den menskliga sammanlefnaden hafva mått och vigt en genomgripande betydelse. Sättet, på hvilket de hos ett folk äro ordnade, vittnar om dettas bildning och kunskaper och kan dessutom bidraga att sprida ljus öfver de lån, som det ena folket för sin kultur gör hos ett annat folk. Den antika metrologien återspeglar de stora kulturströmmar, hvilka genomgått den verld, som omsluter Medelhafvet. Skarpsinnige män, som insett hvilken betydelse en kritisk pröfning af de gamles mått och vigter måste hafva för studiet af mensklighetens utveckling, hafva ock inlagt en betydande förtjenst om denna del af metrologien — jag behöfver endast påminna om Böckh, Brandis, Queipo, Mommsen och Hultsch.

Vid det romerska rikets fall öfvergick verldsherraväldet i andra händer. De nya folken öfvertogo mycket från den antika verlden, men när de inträdde i arfvet efter föregångarne medförde de dock något, som redan förut var deras egendom. Med början af denna nya tid öppnar sig därföre ett nytt område för metrologiska studier, men dessvärre hafva medeltidens mått icke befunnits vara lika lockande för forskaren, som antikens. Medeltidens och den nyare tidens företeelser inom konstens och litteraturens områden hafva sedan länge varit föremål för flitiga och framgångsrika forskningar, men måtten och vigterna har man med liknöjdhet låtit ligga ouppmärksammade. I alla Europas

land har man med synnerlig ifver egnat sig åt numismatiska studier, men ehuru man icke kan på ett tillfredsställande sätt studera mynten utan att uppmärksamma vigtförhållandena, har ej detta ännu ledt till fyllande af den ytterst kännbara lucka, som jag påpekat. Väl är det i Tyskland sed att som inledning till en numismatisk monografi meddela en öfversigt af de inom de i fråga varande myntens område och tid rådande vigtförhållandena, men beskaffenheten af dessa öfversigter visar bäst, huru nödvändig en grundlig och mångsidig behandling af de metrologiska förhållandena är. I dessa öfversigter finner man nämligen i brokig blandning faktiska upplysningar, hemtade från urkunderna, och lösa antaganden, mången gång ärfda af en generation från en annan, men aldrig så pröfvade, som tillbörligt hade varit. En sådan utredning af detta ämne, som Holmboe och Schive lemnat i den vidlyftiga inledningen till den senares arbete om de norska mynten, är ett lysande undantag, om än mot hvarjehanda där förekommande påståenden väl grundade inkast måste göras.

Som en synnerligen intressant företeelse inom vår litteratur hafva vi därföre att helsa det försök att utreda de svenska metrologiska förhållandena, som föreligger i f. d. generaldirektör Falkmans historiska framställning om mått och vigt i Sverige, af hvilken redan tre häften utkommit; de två första, som bilda arbetets första del, innehålla redogörelser för mått- och vigtförhållandena från den äldsta tiden till och med år 1605. Det är ett synnerligen vackert drag af en man, som nästan fylt sitt sjutiondefjärde år, att när efter femtiotreårig offentlig verksamhet ledighet vunnits, använda denna till kompletterande och sammanfattande af de under en lång tid på lediga stunder gjorda anteckningarne rörande det vidlyftiga och omfattande ämnet. Att den ärade författaren tagit sin uppgift på allvar visar sig af den rikedom på faktiska upplysningar, som röjer sig på hvar sida, liksom af den tretton sidor långa förteckningen på genomstuderade eller rådfrågade arbeten. Att det hela varit ett kärt arbete röjes af den bestämdhet, med hvilken han framlägger sina åsigter, och den energi, med hvilken han försvarar sina meningar mot andras afvikande åsigter.

Den uppgift hr Falkman satt sig före är rik på svårigheter, dels på grund af ämnets vidlyftighet och mångsidighet, dels på grund af fåtalet af förberedande arbeten. Under intryck af det

af det myckna, som behöfver göras, för att inom ett föga odladt område åstadkomma en fullständig utredning, händer det en författare lätt, att han tager för mycket med genom att ej på förhand väga värdet af de uppgifter, som han samlat. Svårigheten att, så snart man vill grunda framställningen af de svenska förhållandena på den breda basen af de tidigare företeelserna inom främmande beslägtade områden, finna den erforderliga litteraturen, leder med lätthet till begagnande af till hands liggande arbeten, hvilka ingalunda alltid ega den trovärdighet, som tillkomma källskrifter eller kritiska bearbetningar af sådana. När man vill öfver de förhållanden man framställer sprida så mångsidig belysning som möjligt, måste man stundom beträda områden, inom hvilka man icke är fullt hemmastadd och inom hvilka man därföre löper fara att icke alltid finna just det som man behöfver. Dessa vådor äro oskiljaktiga från ett så vidlyftigt företag som hr Falkmans, i all synnerhet under behandlingen af de tidigare förhållandena, inom hvilka dessvärre finnas många luckor, som man måste fylla med antaganden, för hvilka faktiska stödjepunkter alltför ofta kunna vara svåra att finna. Den som egnat sina forskningar åt något särskildt af de många områden hr Falkman berör, kan ej alltid finna honom hafva gått oskadd undan dessa vådor, men hade han ej haft mod att trotsa dem, skulle vi helt visst mycket länge fått vänta på det första försöket att skildra historien om våra mått och vigter.

En historisk tidskrift är icke rätta platsen för en genomgående granskande redogörelse för de resultat, till hvilka hr Falkman kommit, och för de vägar han gått för att vinna dem. En sådan redogörelse skulle dessutom leda till stor vidlyftighet, emedan man icke kan stanna vid hufvuddragen, utan äfven måste taga detaljerna med, helst i detta arbete finnes så mycket, öfver hvilket forskningen ännu icke kommit till afgörande resultat. Af dessa skäl har jag föredragit att för denna tidskrifts läsare framhålla ämnets och undersökningens historiska vigt genom att framställa några allmänna iakttagelser. Mina studier hafva icke utsträckt sig öfver hela det fält, som hr Falkman behandlar. Jag inskränker mig derföre till sådana punkter, med hvilka jag haft tillfälle att sysselsätta mig.

Vid granskning af de namn, som våra mått under äldre tider hade, kan man icke undertrycka en känsla af häpnad öfver den brist på precision, som i de flesta fall vidlåder dem. Bland längdmåtten finna vi mund, som än betyder nagel, än hand, finger, tumme, näfve, spann d. v. s. afståndet mellan utspärrade fingrar, fot och fjät, tvärfot och tvärfjät, aln, d. v. s. arm, och famn; bland rymdmåtten ask, löp, som betyder detsamma, skål, såll, stop, kanna, ja det finnes ett rymdmått, som helt enkelt kallas mått.

En sak kunna vi genast lära oss af dessa sväfvande benämningar, hvilka kunde ökas med en mängd uttryck i våra medeltidslagar, som mäta afstånd efter det menskliga ropets förmåga att tränga fram eller efter armens förmåga att kasta ett tungt föremål, nämligen den, att vi näppeligen behöfva, för att finna de svenska måttens ursprung, anträda en upptäcktsresa till främmande områden. Hade våra förfäder lånat sina mått eller bildat dem efter sådana, som hos andra folk redan hade kommit till stånd, hade de helt visst mången gång lånat för måttet ett främmande namn eller sjelfva gifvit det ett, som innehöll en verklig måttbestämmelse. Tydligen hafva måtten vuxit ut ur idel ungefärliga bestämmelser. Att det oaktadt likheter kunna uppvisas med måtten hos andra folk, såväl mycket närstående som aflägsnare, beror helt enkelt därpå, att Nordborna icke voro de enda, som gått till väga på detta sätt, och att de mått, som grunda sig på rent naturliga förhållanden, måste sins emellan få en viss öfverensstämmelse.

Vanan att nöja sig med ungefärliga bestämmelser har icke varit lätt att utrota. I ett land, som icke egde sådan tillgång på klingande mynt, som fordrades för handel och vandel, måste man använda andra betalningsmedel, s. k. värdörar — på nutidens språk skulle vi säga värdören — å hvilka man omsider satt bestämda värden, mätta efter landets penningeväsende. När en skatt skulle uppbäras, kunde en ko tagas i stället för ett visst belopp af penningar, men hvilken latitud fanns icke i detta sätt att betala, då alla kor ingalunda äro af samma godhet!

Ej heller den menskliga kroppen är alltid af samma mått och fot är därföre icke gifvet lika med fot. För att ett sådant längdmått skulle användas, fordrades det ett uppmärksamt aktgifvande på den normala storlek, som den menskliga kroppens delar hafva. Men det var icke nog därmed, ty olika meningar kunde uppstå om den rätta längden af den kroppsdel, man använde till mått.

Alnen t. ex. betyder arm, men man höll sig icke till hela armen utan nöjde sig med den del däraf, som från armbågen sträcker sig nedåt. Men hvar slutade denna underarm? — vid handleden, eller, om handen togs med, vid hvilken fingerspets? — vid handleden torde alnen aldrig hafva slutat, men däremot har tydligen en viss tvekan funnits mellan valet af tummens eller långfingrets spets. Grekerna hade två alnar, af hvilka den ena återgaf afståndet mellan armbågen och långfingrets ända, den andra mellan armbågen och samma fingers första led. Att äfven i Norden någon ovisshet i detta afseende fanns, kunna vi sluta af det isländska uttryck, som i svensk öfversättning heter tumme-aln, d. v. s. en aln, som räckte från armbågen till ändan af tummen. Man hade icke behöft tala om en tumme-aln, om man icke äfven hade haft för sed att fästa sig vid afståndet mellan armbågen och något annat finger.

Det sväfvande i de gamla måtten visar sig ock i bristen på ett system af öfver- och underordnade mått. För att mäta mindre längder tog man till hjelp dels underarmen, dels fotens längd, dels fotens eller handens bredd, dels fingret, d. v. s. fingrets bredd; det finger, som man därvid företrädesvis höll sig till, var det bredaste, tummen, och med mund = fingernagel, torde man hafva menat bredden af tumnageln. Men mellan underarmens och fotens längd och tummens bredd fanns icke något bestämdt förhållande, som man den tiden hade kunnat observera. När det gälde att mäta en längd, som gick öfver en aln, tog man till hjelp först underarmen, sedan foten, sedan tumbredden och fick sålunda ett additionstal af idel olikartade storheter. Foten bibehöll sig ock under hela medeltiden som ett eget mått vid sidan af alnen.

Men den tid kom, då man icke längre nöjde sig med dessa ungefärliga bestämningar, då man ej längre ville åt enhvar öfverlåta att pröfva hvad som var underarmens normala mått. Man tog då ett långsträckt föremål, t. ex. en järnten, förklarade den vara af den normala underarmens längd och öfverflyttade på denna underarmens namn. När detta skedde hos oss, kan för närvarande icke utrönas. Vi få stanna därvid, att det finnes i Sverige en järnaln, som än i dag är fäst vid dörren på Stånga kyrka på Gotland, som, efter inskriften (detta är rätt Gota aln), tydligen varit afsedd att vara en gotländsk normalaln, och som, att döma efter formen af inskriftens bokstäfver, tillkommit under

loppet af 1300-talet. Den i järn arbetade alnen fick underafdelningar med användande af den nära till hands liggande halfveringsmetoden, hvilken två gånger användes, så att alnen delades i fyra delar, som ofta kallades med ett från latinet lånadt ord qvarter. Stånga-alnen har emellertid ett för ett normalmått betänkligt lyte: det första qvarteret är längre än det andra och det fjärde, hvilka äro af samma längd, och det tredje är längre än det första, den största skilnaden är 1,7 linie. Hela alnens längd är ej mera än 18,64 decimaltum.

Att af längdmåttens ursprung följde, när de blefvo verkliga mått, små skiljaktigheter inom olika områden, är naturligt. K. Magnus Erikssons landslag föreskref ett allmänt riksmått. Måhända är Stånga-alnen tillkommen i anledning af denna föreskrift.

De äldsta järnalnar, som vi hafva i behåll, nöja sig med indelningen i qvarter. Tum fanns ännu icke som en direkt underafdelning af alnen, ehuruväl man måste hafva räknat ett visst antal normala tumbredder såsom egande qvarterets längd.

Andra mått för mindre längder och oberoende af underarmen och foten voro mund, handen, helt visst handbredden, och spann, afståndet mellan utspända fingrar, båda dock mindre vanliga. Det är kanske denna omständighet som gör, att Östgötalagen i bestämmelsen om bolstadsrens bredd uppgifver dubbla mått: fjät och fyra munder, aln och spann. I hvardera uttrycket förekommer väl ett af de ovanliga uttrycken, men det är dock ganska tydligt, att alnen svarar mot de fyra munderna eller handbredderna, som således representera qvarter, och foten mot spannen. Jag har särskildt velat framhålla detta, emedan det icke är fullt tydligt, hvad hr Falkman tänker om spannens längd. Han begagnar ett uttryck (s. 97), som nästan synes antyda att han tagit spann i betydelsen af qvarter. Men afståndet till och med mellan tummen och pekfingret, när de äro utspärrade, öfvergår qvarteret i längd.

Äfven för mätning af större längder hade man i Norden ett sväfvande uttryck, rast, ordet här icke taget i betydelsen af hvila, utan af den vägsträcka, som man kunde lägga till rygga mellan två hvilor. Som mätare af afstånd synes den hos olika personer mycket växlande förmågan af ihärdighet i gången hafva varit föga lämplig, men det var icke blott Nordborna som funno sig belåtna härmed, utan Germaner i allmänhet. Ulfilas återgifver i sin bibelöfversättning det grekiska *milion* med *rasta*, och kyrko-

fadern Hieronymus omtalar rast som ett af alla Germaner kändt vägmått. De Germaner, som hade kommit i beröring med det romerska riket och dess normerade milmått, hade funnit sig föranlåtna att normera rasten. Afstånden på vatten räknades efter vikor — namnet är ännu oförklaradt — ett mått, som olikt rasten var uteslutande nordiskt. I en mot medeltidens slut tillkommen anvisning för de hanseatiska sjömännen, af dr Koppmann utgifven under titeln *Das Seebuch*, omtalas vikor uteslutande i det kapitel, som handlar om färderna på Östersjön. Åfven vikan var af något varierande längd, liksom milen ännu kan vara det i dagligt tal. Sjöboken talar om stora och om (vanliga) vikor. Hr Falkman säger, att någon gång, han vet ej när, fick sannolikt benämningen vika ungefär samma betydelse som benämningen sjömil, hvarmed måhända menas en tysk eller geografisk mil. Breusing, som skrifvit nautiska kommentarier till den hanseatiska sjöboken, antager, att just den omständigheten, att den nordiska vikan användes i Östersjön, verksamt bidragit att låta den geografiska milen, som var af ungefär samma längd, vinna insteg som sjömil hos de tyska sjömännen.

I denna sjöbok finnes ett annat vägmått till sjös användt, nämligen känningar, hvilka synas hafva varit af ännu mera växlande storlek än vikorna, ty det talas om små, små goda, egentliga och stora känningar. Dock användes detta ord för att angifva afstånden mellan orter; känningens längd synes hafva varierat mellan 3 och $4^1/_2$ geografiska mil.

Då jordegendomen hade så stor betydelse för våra fäder, att i äldsta tid först innehafvandet af jord gaf full medborgarerätt, och då den tidens sätt att anordna fördelningen af byns jord på byns medlemmar lätt kunde gifva anledning till klagomål och tvister, kunna vi synas hafva rätt att vänta att man hade åtminstone noga reglerade ytmått. Af de många som nämnas i medeltidens handlingar, är det dock endast ett, hvars namn antyder en måttbestämning, men detta enda, stänger eller alnar jord, är dock i sig föga upplysande. Hr Falkman, som ingenstädes funnit upplysning om hvad som förstods med stång och aln jord, egnar åt detta uttryck en mycket vidlyftig utredning, hvilken han sammanfattar i följande punkter: Ibland menar man blott ett enda afsöndradt stycke jord och dettas storlek (t. ex. $3^1/_2$ stänger äng i Borgängen) — stundom afsåg man alla tegars sammanräknade bredd i något byn tillhörande visst egoslag (t. ex. $7^1/_2$

stänger i Malmängen genom hela ängen). Påminnande därom, att tomts bredd skulle vara tio, högst tjugo alnar samt att tomtmål var bymål, framhåller han, att när t. ex. år 1409 såldes i en by två alnar jord med allt hvad därtill hörde, menas därmed två alnar af tomtens bredd i den gård, från hvilken jorden afyttrades, och därjämte så stora andelar i gårdens alla tegar samt så mycket i skog och andra odelade egor, som belöpte sig efter delningsgrund på de två alnarne, att däremot, när ett så stort antal stänger jord afyttrades, att det var större än hvad tomtens bredd kunde vara, och det därvid ej talades om något visst uppgifvet ställe eller egoslag i byn, menade man ett afyttradt, sammanräknadt antal stänger i byns alla tegar och dessutom hvad i mon däraf sig belöpte af skog och andra odelade egor samt äfven af tomten (ex. 8 stänger jord öfver allt byskiftet). [1])

Väl känner jag ej heller någon gammal uppgift, som uttryckligen säger hvad vi böra förstå med stänger eller alnar jord, men det sammanhang hvari dessa omtalas, synes mig dock gifva tillräckligt tydliga vinkar om den rätta uppfattningen. Att man icke menade qvadratstänger eller qvadratalnar jord är uppenbart, utan jordribbor, som hade i jordens breddlinie ett visst antal alnar eller stänger — det heter t. ex. år 1459: ett stycke åker, som är trettio stänger i bredd — hvarvid ribbans längd fick bero på jordens mått i den rigtning, som mot bredden bildade rät vinkel. Vi få därvid komma i håg, att man under medeltiden icke alltid tog längd och bredd i samma betydelse som nu, då vi gifvet som längd betrakta det större måttet, utan man gick, som tomtbeskrifningar för Stockholm visa, vid bruket af denna term ut från det läge, som en areal plägade hafva. Tomtens mått utmed hufvudgatan eller torget kallades bredd och det mått som togs vinkelrätt därifrån kallades längd, äfven om stundom den senare linien var kortare än den förra. Mig synes intet skäl finnas, som manar att åt det större måttets stänger jord gifva annan betydelse än den ofvannämnda, äfven af hr Falkman för vissa fall antagna: jordribbor med vissa stängers bredd, och kan jag därföre icke med honom antaga ett dubbelt bruk af uttrycket, i det man i vissa fall gjorde, för så vidt jag förstått hr Falkmans mening rätt, en addition af flera eller flerstädes förekommande jordribbor. Han stöter sig på sådana uttryck som $7^1/_2$ stänger i en äng, ty

[1]) Jag har för korthets skuld begagnat formen 'menade man' o. s. v. Hr Falkman yttrar sig dock i detta hänseende med försigtighet: 'torde man menat' o. s. v.

han kan icke föreställa sig, att en enda teg äng i en by hade en bredd af $7^1/_2$ stänger; detta uttryck skall alltså beteckna alla tegarnes sammanräknade bredd, d. v. s. hela ängens bredd. Men det af honom citerade fallet synes mig fullkomligt klart. Det är fråga om en stor äng, som antagligen hörde till utmarken, det kunde vara t. ex. en äng, som låg långt från byn och vunnits från vattnet. Det är vidare fråga om Uppsala domkyrkas andel i denna äng. Domkyrkan kan gång efter annan genom from gåfva eller köp hafva kommit i besittning af den ena ribban i ängen efter den andra och bredden af denna sammanlagda egendom, som omfattade många ursprungliga lotter, uppgick till halfåttonde stång.

Däraf följer tydligen icke att hvar ursprunglig teg hade denna stora bredd, men uttrycket angifver otvetydigt att här icke menas *alla* tegarnes sammanräknade bredd d. v. s. ängens bredd, ty då kunde jordeboken ej behöft upptaga så och så många stängers bredd *i* ängen, det hade varit nog att omtala ängen i dess helhet som domkyrkans egendom. Den omständigheten att vissa stänger omtalas, röjer, att hela ängen hade större bredd och att den återstående delen tillhörde en annan eller andra. Lika litet kan jag dela hr Falkmans förmenande, att när det talas om ett större antal stänger (6—10) i en hel by, därmed skulle förstås summan af de sammanlagda andelarne i hvar särskild jord. Vi måste besinna, att alla de exempel, som han i detta sammanhang anför, äro hemtade från Finland, hvarest grunderna för jordens skifte kunna hafva utvecklats på eget sätt, att måttet åtta stänger så ofta återkommer att det måste anses vara ett normalmått för jordberäkning, samt att i ett exempel åtta stänger öfver all byn uttryckligen säges vara en tredjedel af denna. I nyupptagen mark och i sent upptagen bygd, där man hade större utrymme, kunde måtten på den enskildes andelar blifva större.

Om vi undantaga uttrycket stång eller aln jord, visa de öfriga jordmåttens namn hvad måttet beträffar den största färglöshet. Bol, liksom dess latinska motsvarighet mansus, betyder helt enkelt ett bebott ställe. Attungen — jag måste fasthålla min i *Sveriges medeltid* alltför vidlyftigt utvecklade mening — betecknar en åttondedel af byn, men Östgötalagens föreskrifter visa, att man från början hade på attungen ett bestämdt mått och detta styrkes af de många urkundsuppgifter, som tala om åttingen med afdrag af ett visst antal alnar eller delar af alnar. Marklandet

hade fått sitt namn efter afgälden för marken, men att äfven marklandet hade ett gifvet mått framgår af de fall, då likaledes afdrag af alnar göres. I Östergötland förekom ett åkernamn hump; namnet innebär ej en antydan om ett bestämdt mått, men humpen måste hafva haft ett sådant, alldenstund som synonym till hump finnes ordet mål (af måla = mäta) och båda kallas på latin mensura terre.

Då de verkliga längdmåtten hafva så sväfvande namn, att man måste befara att de ofta tagas allenast ungefärligt, med tämligen vidsträckt latitud, visar onekligen den omständigheten att jordnamn, som icke innehålla någon bismak af mått, det oaktadt alltid tänktes hafva ett sådant, att våra förfäder i grunden räknade ganska noga när det gällde att bestämma gränsen mellan mitt och ditt.

Ytmåtten bestämdes af längdmåttet och detta var bestämdt därigenom, att det i allmänhet hänfördes till någon del af den menskliga kroppen. Men mera komplicerade voro däremot rymdmåtten, för hvilka ifrågakom så väl längd och bredd som höjd. Äfven rymdmåtten hade emellertid namn af mycket allmän betydelse, antydande allenast att det var fråga om förvaringskärl, t. ex. ask och det vigtiga måttet skäppan. Det af hr Falkman anförda citatet ur ärkebiskop Anders Sunesons latinska öfversättning af Skånelagen visar, att man för bestämmande af rymdmåttet verkligen företagit beräkningar: skäppan var ett cylindriskt målkärl, som hade en viss höjd och inom hvilket hypotenusan, till hvilken bottnens diameter och sidans höjd voro katetrar, hade en viss längd. Det senare måttet var så vida det förnämligare, som skäppan efter de tolf mund eller tum, som gingo på denna hypotenusa, erhållit namnet tolfmynning. Vi hafva allt skäl att antaga att det år 1281 omtalade öländska målkärlet, som hade ett mått af 14 tum, på svenska kallade mund, hade en sådan hypotenusa af 14 tums längd. Hr Falkman anser deremot de 14 tummen afse omkretsen.

Målkärlen äro af en alldeles särskild betydelse, emedan de voro inom Sveriges olika delar olika. Liksom man kan uppdela vårt land efter dialekternas utbredning, så kan man ock uppdela det efter de olika målkärl, som användes för säden. Det fanns tydligen ett spannens och ett skäppans område. Det blir en vigtig uppgift att anställa djupare forskningar inom detta ämne, ty

däraf kunna dyrbara upplysningar vinnas om de forna kulturförhållandena och kulturförbindelserna.

Spannens område omfattar Norrland, Svealand och Östgöta lagsaga, skäppans omfattar vestra och södra Sverige och därjämte Danmark; inom skäppans område fann ock under medeltiden danskt mynt vidsträckt användning. Men om man äfven vid bestämmandet af skäppans och antagligen äfven af spannens storlek gick, såsom vi sett, med mycken omsorg till väga, kunde det icke undgås, att ju hvardera måttet fick, i följd af den stora isoleringen mellan landskapen och bygderna, varierande mått. Den omständigheten, att Anders Suneson fann sig föranlåten att så noga angifva skäppans normalmått, antyder, att på hans tid funnos inom Skånelagens område skäppor af olika storlek. Upplandslagen omtalar olika spann i Stockholm, Uppsala och Enköping. Någon större olikhet mellan spannen inom dessa områden bör man väl ej kunna antaga, men ett fall synes antyda att sådan dock verkligen förekom. Mot påbudet i k. Magnus Erikssons landslag, att samma mått skulle användas öfver hela riket, protesterade Östgötarne, för så vidt påbudet gälde spannen, emedan de genom den nya anordningen skulle lida stor olägenhet. Regeringen fogade sig år 1368 efter deras önskan, hvilket ytterligare torde kunna anföras som ett bevis för rättmätigheten af talet om olägenhet.

Betydelsen af dessa målkärlens olikhet i olika delar af Sverige synes mig icke med tillräcklig tydlighet framgå ur hr Falkmans framställning, hvilken dessutom i denna afdelning har råkat ut för ett misstag, som i väsentlig mon inverkar på hela hans uppfattning. Han säger nämligen, att man på en för honom okänd tid af två uppländska spann bildat en spannmåls*tunna*, på medeltidssvenska kallad *þyn*, på tyska *tonne* och på medeltidslatin *thynio*. I citaten, som skulle bestyrka detta, förekomma uttryck hemtade från Vestmanna-, Södermanna- och Östgötalagarne. Vidare omtalar hr Falkman ett sädesmått kalladt thön, år 1543 spannethön, som ej förekommer i våra landskapslagar, men i Östergötland var ett normalt mått för sex spann säd, hvilket framgår af en skrifvelse af år 1455 samt af diverse handlingar från början och slutet af 1500-talet, Han framhåller att denna thön ej bör förväxlas med tunnan, alldenstund därest dessa mått hade varit identiska, det särskilda namnet thön hade varit öfverflödigt.

Mot denna framställning måste det ovedersägliga inkastet göras, att ur etymologisk synpunkt kunna Svealagarnes och Svea-urkundernas þyn aldrig blifva samma ord som tunna. Ordet tunna är i Sverige, liksom i Norge och Danmark, lånadt från tyskan; ordet þyn deremot är svenskt, men saknas i det norska, isländska och danska fornspråket. Deremot är det uppsvenska þyn och det östgötska thön ett och samma ord, allenast genom olika stafning något nyanseradt. Den gamla bokstafven þ (= th) försvinner småningom ur språkbruket och *y* vexlar i medeltidens skrift ofta med *ö* (jfr mynt och mönt.)

Om således sjelfva namnet måste leda till ett sammanställande af Östergötlands thön (i Östgötalagen kallade þyn) och Svealandslagens þyn, latiniseradt till þynio, visas därutöfver nogsamt genom urkundernas uppgifter, att denna thön och denna þyn hade alldeles samma mått, i det på hvardera gingo sex spann;[1]) hr Falkmans uppgift att på den uppländska þyn eller tunnan gingo endast två spann, är riktig med afseende på den efter medeltidens slut äfven i mellersta Sverige införda tunnan, men är alldeles oriktig med afseende på den gamla þyn. Att denna, liksom thön i Östergötland, innehöll sex spann framgår med full tydlighet däraf, att i den förteckning, som år 1316 uppsattes öfver hertigarne Eriks och Valdemars utpressningar af kyrkans underlydande inom ärkestiftet, uppräknas thynones och spann såsom angifvande måttet, det förra såsom en högre, det andra som en lägre enhet, och finnes i detta sammanhang mellan måttuppgifterna spannens antal upptagna till två och flera, intill 5 och 5½, men aldrig till sex. Halfsjette spann är således mindre än þyn. Vi kunna under sådant förhållande icke underlåta att anse en Upplandsþyn hafva samma mått som en östgötisk thön d. v. s. sex spann, och äro tydligen icke berättigade att, när på en upplandsþyn räknades sex spann, anse þynen i Vestmanland och Södermanland hafva varit ett annat mått. För Södermanland kan det för öfrigt till full evidens bevisas, att en þyn innehöll sex spann. Det talas nämligen på ett (för öfrigt af hr Falkman citeradt) ställe i Södermannalagen (kyrkobalken kap. 5) om halftredje þyn hästkorn, hvilket belopp i en handskrift återgifves med femton spann hästkorn, hvilket ger för þynen sex spann.

---

[1]) Spannmålsþyn skulle i nutidens språk öfversättas med sädesþyn, men säden har fått sitt namn spannmål efter måttet hvari den mättes. Spannmålsþyn är fullkomligt identiskt med spannethön.

Tunnan synes ursprungligen hafva kommit till Norden som ett mått för salta och feta varor. I Vestergötland, Vermland och Småland förekommer emellertid i 1500-talets räkenskaper en spanmålstunna, på hvilken räknades sex skäppor. Den skenbara likheten mellan tunna och thön eller þyn och olikheten i antal af skäppor och spann skulle kunna förleda till ett sammanställande af tunna och thön, af skäppa och spann. Men skäppa och spann hade mycket olika storlek och i följd däraf blir skilnaden stor mellan thön och tunna. I k. Magnus Erikssons gästgifvareförordning af år 1344 heter det, att herbergare fick för en spann hästkorn taga af den resande två penningar mera än spannen gälde i närmaste köpstad, men för en skäppa hästkorn endast en pennings öfverbetalning, hvilket synes fixera förhållandet mellan spannen och skäppan till ungefär 2 : 1 — vi måste tillägga ungefär, ty någon nyansering i förhållandet 1 penning: $^1/_2$ penning lät sig ej åstadkommas. Hr Forssell har funnit, att enligt 1500-talets officiela räkenskaper, en upplandsspann svarade mot 2 $^2/_5$ skäppor. Det är deremot å andra sidan visst, att i Vadstena klosters jordebok af år 1466 finnes en bestämd uppgift, att en Kalmarspann motsvarar fyra skäppor.[1])

Vid bestämmandet af längdmåtten kunde man med fördel till utgångspunkt taga menskliga mått och mensklig kraft. Yt- och rymdmåtten gå ock ytterst tillbaka till längdmåtten. Helt andra förhållanden möta oss däremot, när vi nu vända oss till vigterna, ty för deras fastställande kunde man icke gå ut från någon del af den menskliga kroppen. Utgångspunkten måste sökas utom menniskan och kunde då sökas på mycket olika håll. Att finna vigtens ursprung är därföre en vida vanskligare uppgift än att gå tillbaka till de ursprungliga längdmåtten — så mycket mera att beklaga, som vigten onekligen är för ett folk af vida större betydelse än längdmåttet: vigten ligger till grund för myntväsendet, och detta har i alla tider utöfvat en genomgående verkan på landets ekonomiska förhållanden, genom dem på de sociala i allmänhet.

En svensk urkund af år 1281 talar om en 'större' vigt. I ett vigtsystem finnas alltid större och mindre enheter, men det är icke denna skilnad, som det anförda uttrycket åsyftar, utan

[1]) I Kalmartrakten omtalas både skäppa och spann.

ett vigtsystem af större slag d. v. s. för större och gröfre varor. Komparativen visar, att på Öland, hvars förhållanden urkunden gäller — vi kunna med full trygghet tillägga: i hela Sverige — funnos två vigtsystem — detta röjes genom komparativen — och af dem måste det andra varit mindre d. v. s. afsedt för mindre skrymmande och fina varor. Till all lycka tillägger urkunden, att den större vigten kallades på inhemskt mål bisman. Då man vägde efter den mindre vigten, använde man således icke bisman, utan något annat väginstrument. Vi kunna ej tänka på annat än vågen med de två skålarne, med hvilken de finare och ädlare varorna, i främsta rummet guld och silfver, vägdes.

Det vigtsystem, som vid vägning af sådana föremål användes, hade till enheter *mark—öre—örtug* och delades örtugen i flere eller färre *penningar*.

Om detta system uttalar generaldirektör Falkman följande åsigt.

— Staden Köln förmenas ganska allmänt hafva varit en romersk koloni; vore den det, skulle naturligtvis den romerska vigtordningen där varit gällande. Men Kölns anor gå längre tillbaka än till den romerska eröfringens och provinsordningens dagar; vid Rhen blomstrade redan före Cæsars tid Ubiernas stat och dessas hufvudort var Köln, hvars namn dock är af romerskt ursprung. En af de tre vägar, på hvilka bernstenen fördes från Östersjön, gick genom Germanien och Gallien till Rhoneflodens mynning och Massilia. Denna väg gick *sannolikt*[1]) genom Köln, som, enligt Cæsars intyg, var mycket besökt af köpmän, däribland *säkerligen* de af grekisk börd, som bodde i Massilia. Genom dessa köpmän hade *troligen* den grekiska vigten blifvit i Köln införd och där rotfäst. Mellan den romerska libran, som i Köln icke upptogs, och den grekiska litran eller minan, som där infördes, var skilnaden ganska stor. Den förra vägde 0,76, den senare 1,0203 svenskt skålpund.

De vigter, som först syntes i Skandinavien, voro de grekiska köpmännens. Sedan funnos jämte dem under någon tid kölniska vigter, som hade samma enhet eller Solons litra. Till sist undanträngdes den förra vigten af den senare, i samma mon, som Grekernas handel på Skandinavien undanträngdes af Tyskarnes.

---

[1]) Kursiveringen här och å följande ställen inom referatet af hr Falkmans åsigter är af mig gjord, af skäl, som längre fram skall visa sig.

Tyskarnes handel fick nämligen en stor betydelse. Sedan den grekiska handeln på Sverige hade upphört, hade denna öfvertagits af de äldsta vendiska städerna och de yngre, Lybeck o. s. v., alla tillhörande hanseförbundet, följde de förra i spåren samt skaffade sig stora handelsprivilegier. I följd häraf infördes den kölnska marken som normalvigt i Sverige, antagligen icke i följd af någon formlig föreskrift.

Att man äfven i Sverige begagnade den kölniska vigten framgår af följande facta. I de gamla myntordningarna (den äldsta af år 1449) nämnas lod och qvintin, som voro underafdelningar af den kölniska guld- och silfvervigtsmarken. I 1497 års myntordning säges uttryckligen, att den kölniska marken skall tjena till rättesnöre vid utmyntning af rhenska gyllen. När i medeltidshandlingar ofta användas orden »marca puri argenti» eller »lödig mark silfver», menas därmed vanligen en en kölnisk mark rent silfver. Då affärer afslutades af myndigheter eller gälde frågor af större betydenhet, uppgifvas mycket ofta penningebelopp i mark efter kölnisk vigt. Af dessa uppgifter finnes en, som väl torde bevisa, att den kölniska och den officiela rätta svenska marken voro lika, nämligen ett intyg af notarius publicus (år 1366), att ärkebiskopen af Uppsala af den påfliga skattkammarens medel lånt 200 mark rent silfver kölnisk vigt, som skulle återbetalas i Brygge med en mark svenskt mynt för hvarje mark rent silfver kölnisk vigt. —

Innan jag går att uttala min åsigt om marken i allmänhet och den svenska isynnerhet, bör jag, för att bereda plats för denna, granskande genomgå punktvis den ofvan meddelade korta redogörelsen för generaldirektör Falkmans bevisning.

Att bernstenshandeln gick öfver Köln och att massiliska köpmän besökte denna stad, är icke bevisadt, men som sannolikhet må det gerna stå. Däraf följer emellertid ingalunda, att de massiliska köpmännen där införde grekiska vigter och att dessa där voro i fortfarande bruk. Hr Falkman finner sig ock nödsakad att försvaga sitt antagande häraf med det ofvan kursiverade »troligen». Något försök att gifva antagandet sannolikhet har han ej gjort, och jag är ganska viss att han icke kan åstadkomma ringaste bevisning i detta hänseende. Ett motbevis kan dock anföras. Under de merovingiska konungarnas tid myntades efter romerskt system och en myntverkstad fanns då äfven i Köln.

Men om nu verkligen en kölnisk vigt finnes, som öfverensstämmer med den attiska och icke med den romerska? Hr Falkman går ut från senare tiders förhållanden. Att en kölnisk mark funnits är obestridligt. Dess vigt uppgifves på varierande sätt; för vårt närvarande behof kan det vara tillräckligt att stanna vid den vigt, som sedan år 1837 är i Tyskland den officiela, nämligen 233,85 gr. Denna mark var, säger han, hälften af det kölniska pundet, hvilket således får en vigt af 467,70 gr. Den attisk-soloniska minan var, enligt Hultsch, hvilken i detta fall är en fullgod hemulsman, 436,6 gr. och den romerska libran 327,45 gr. Alltså står det kölniska pundet onekligen vida närmare den grekiska än den romerka vigten, men mellan de två först nämnda finnes dock en skilnad — jag håller mig ej till decimalerna — af vid pass 31 gr., hvilket icke är så litet. Men det är härvid en omständighet, som af hr Falkman icke blifvit uppmärksammad, nämligen att Karl den store under sin regeringstid företog en reform i vigtväsendet inom sitt rike, hvarigenom libran eller pundet fastställdes till vid pass 350 gr. eller till något mera än den romerska libran. Hans pund var deladt, liksom det romerska, i tolf uns. Af dessa uns räknades sedermera åtta = en mark. Det tyska pundet har först sedermera — af hvilken orsak och under hvilka förhållanden kan nu icke uppgifvas [1]) — gjorts till två gånger marken. Då vi vilja utröna det kölniska vigtsystemets, särskildt den kölniska markens vigt, hafva vi endast att hålla oss till $^2/_3$ af Karl den stores pund, hvilket var ett förändradt romerskt pund. Men därmed förfaller ock all sammanhållning mellan den kölniska vigten och den soloniska.

Huruvida de grekiske köpmännens vigter någonsin gjorde sig gällande i Sverige, må vi lemna osagdt. De grekiske köpmännen kommo måhända aldrig, åtminstone ytterst sällan, till Sverige. Det finnes stor sannolikhet för antagandet, att de grekiska mynten, d. v. s. de östromerska guldmynten, allsicke kommo ens till Östersjöns södra eller, närmare bestämdt, sydöstra strand genom åtgörande af grekiske köpmän, utan snarare genom bemedling af de germanska stammar, som den tiden voro bosatta i närheten af det östromerska rikets nordgräns eller innanför denna.[2])

---

[1]) Äfven tyska författare dela min okunnighet.

[2]) Jfr min framställning af solidusimporten till Sverige i min bok *Från äldre tider.*

Om det således svårligen kan anses riktigt att tala om en grekisk handel på Norden, få vi emellertid tala om en import af byzantinska guldmynt. Att de kunnat utöfva inflytande på de svenska vigtförhållandena är ju möjligt, men föga troligt. De svenska vigtförhållandena under den tiden, hafva ännu icke gjorts till föremål för någon kritisk granskning — den af mig påbörjade är långt ifrån afslutad — och innan någon sådan blifvit utförd, manar försigtigheten till att intet yttra om den tidens vigter. Men det blir i alla händelser oriktigt att tala om den grekiska handelns, d. v. s. den byzantinska guldmyntimportens utträngande af den tyska handeln, ty sedan de byzantinska mynten hade upphört att komma till Norden, dröjde det en ganska lång tid, intill dess den österländska handelsperioden började och denna hade fortgått en god tid, innan de österländska myntskatterna börja visa sig uppblandade med tyska mynt. Till de tidigaste tyska mynten i våra fynd höra visserligen äfven de kölniska, men det finnes intet, som bevisar för denna tid direkta förbindelser mellan Köln och Norden. Däremot står det fullt fast, att Westfalen har hedern af att för den tyska handeln hafva vunnit Östersjön, men detta tillhör dock ett senare skede än det, då de tyska mynten kommo in i vårt land.[1])

Att man i Sverige talat om kölniska mark är fullkomligt visst, i synnerhet när det var fråga om transaktioner med utlandet, vid hvilka det kunde vara nyttigt att hålla sig till en vigt, som i utlandet var känd. På samma sätt förekommer i preussiska urkunder kölniska mark omtalade i fråga om utländska betalningar.[2]) Men däraf att kölniska mark omtalas i svenska urkunder, kan man icke draga den slutsatsen, att den kölniska och den svenska marken voro eller skulle vara identiska. Tvärtom, just den omständigheten, att i vissa fall kölnisk mark omtalas, visar ovedersägligt, att den icke var den enda, som i Sverige användes, likasom det förhållandet, att stundom svenska marker omtalas, visar att marker, som icke voro svenska, begagnades i vårt land. På grund däraf är det icke berättigadt att påstå, att i alla de fall, då mark silfver omtalas, dermed menas kölniska mark. Hr Falkman säger sig hafva därför funnit bevis, men jag vågar betvifla deras giltighet. Han anför ett enda, som intet betyder. K. Valdemar i Danmark och markgrefve Ludvig af

[1]) Jfr min framställning i *Sveriges medeltid*, del I.
[2]) Jfr Vossberg, *Geschichte der preussichen Münzen und Siegel*, sid. 62.

Brandenburg sålde år 1346 sina andelar i Estland för en dryg summa mark rent silfver af kölnisk vigt. I qvittenserna å afbetalningarna omtalas endast »mark rent silfver», men det är tydligt, att i detta fall behöfde icke arten af mark omtalas, då denna var i hufvudbrefvet angifven.

Mot medeltidens slut började alltmera den kölniska eller i allmänhet den nordtyska vigtens underafdelningar, lod och qvintin, omtalas i våra urkunder, men detta bevisar intet rörande den svenska vigtens ursprung. Den tiden hade rhenska gyllen kommit ganska mycket i omlopp i Sverige, så att värdet af en mark penningar angifves genom förhållandet till en rhensk gyllen, men icke bevisar detta att rhenska gyllen under all den föregående tiden haft kurs i Sverige. Ej heller bevisar det något, att i myntordningen af år 1497 föreskrifves, att det tillämnade svenska gyllenmyntet, som skulle motsvara det rhenska, borde präglas efter kölnisk myntfot; i föreskrifterna rörande silfvermyntet, som förekommer i samma förordning, omtalas icke den kölniska marken.

Nu återstår endast uppgiften från år 1366, att 200 mark silfver kölnisk vigt skulle betalas med lika många mark svenskt mynt. Den tidens myntmark var värd mycket mindre än vare sig den svenska eller kölniska silfvermarken, hvadan bestämmelsen, därest den hade den uppgifna lydelsen, skulle innebära, att ärkebiskopen icke behöfde återbetala mera än en liten del af skuldsumman, hvilket ej är rimligt.

Enligt min uppfattning hade den rätta vägen att behandla frågan om den svenska markvigten varit följande: först undersökes vigten af den svenska marken, därefter ses till, huruvida den stämmer med den kölniska. Men denna metod har af hr Falkman förkastats därföre, att vi icke kunna med någon säkerhet utröna, huru stor den svenska marken var. Presidenten Forssell har sökt bestämma dess storlek under k. Gustaf I:s tid genom att väga en del icke nötta riksdalermynt, men den tidens väginstrument voro mycket bristfälliga, myntmästare kunde därföre icke med bästa vilja åstadkomma mynt af korrekt tyngd. Äfven vigterna, normerade med dåliga vågar, nötta och efter nötta exemplar reproducerade, gifva icke tillförlitliga upplysningar. Påfliga uppbördsmän hafva uträknat de nordiska vigternas förhållande till de romerska, men deras uträkningar, äfven de beroende af ofullständiga vägapparater, ega ej tillbörlig

noggrannhet; de kunna, för öfrigt, af egennytta hafva bland de olika vägande nordiska vigter, som de under sina resor anträffade, till pröfning utsett just sådana, som genom en mindre tyngd kunde befria dem från att komma till korta i sina räkenskaper.

Försigtighet i en så grannlaga fråga som denna är värd allt beröm, men den kan drifvas för vidt, och det enda resultat, till hvilket hr Falkman på denna väg borde hafva kommit, är det negativa: vi kunna icke få någon säker kännedom om den svenska markens vigt. Men då göres ock all diskussion omöjlig och all jämförelse med den kölniska marken, hvars mått för öfrigt blifvit faststäldt genom vägningar, gamla och nya, af vigter och mynt.

Väl må framhållas, att vid metrologiska undersökningar rörande forna förhållanden största varsamhet är af nöden. Men, med iakttagande af denna, måste man hålla sig till de enda vittnesbörd om den gamla vigten, som föreligga: äldre uppgifter samt vägningar af vigter och af mynt, som präglats efter ett gifvet vigtsystem. Det är gifvet, att en enstaka iakttagelse betyder föga, det behöfves en hel rad af iakttagelser och vid konstaterandet af resultatet måste man medgifva en viss latitud, motsvarande det remedium, som var myntmästaren medgifvet. Men kommer man då på olika vägar till samstämmande resultat, må man helt visst däraf draga den slutsatsen, att man kommit sanningen temligen nära.

För min del skulle jag hafva velat behandla frågan på följande sätt.

Man har i fråga om det nordiska vigtsystemet mark—öre—örtug, i synnerhet när man som fjärde led tillägger penningen, sammanblandat vigtsystemet med myntsystemet, man har till och med låtit detta system vara från början ett myntsystem, som sedermera blifvit ett vigtsystem. Jag tror mig kunna bevisa, att detta är förvändt.

Vi skola först med hvarandra jämföra följande uppställningar:

A. För Svealandskapen i äldre tid, för hela Sverige i senare tid (allt medeltid).

1 mark =	8 öre =	24 örtug =	192 penningar
	1 » =	3 » =	24 »
		1 » =	8 »

B. Enligt Vest- och Östgötalagarne samt k. Magni bref om Öland af år 1281:

1 mark	= 8	öre	= 24	örtug	= 384	penningar
	1	»	= 3	»	= 48	»
			1	»	= 16	»

C. För Danmark och Norge:

1 mark	= 8	öre	= 24	örtug	= 240	penningar
	1	»	= 3	»	= 30	»
			1	»	= 10	»

D. För Island:

1 mark	= 8	öre	= 24	örtug	= 480	penningar
	1	»	= 3	»	= 60	»
			1	»	= 20	»

Vi kunna häraf icke gerna draga mera än en slutsats: det konstanta och därmed det ursprungliga i det nordiska systemet är mark—öre—örtug. Det varierande penningeantalet visar, att detta är ett tillägg till systemet, som inom olika områden, beroende på olika omständigheter, sattes olika. Därtill kommer, att penningen var namnet på ett mynt. I Tyskland, hvarifrån namnet lånades, betecknar det uteslutande ett mynt, motsvarande det latinska denarius, och i Sverige präglades intill den yngre Sten Stures tid inga andra mynt än penningar och halfpenningar. Penningen lades till det nordiska systemet, när i Nordens olika delar myntning infördes och man af en örtug silfver präglade ett visst antal penningar.

Enahanda förhållande, att i olika land ett olika antal penningar gingo på marken, finna vi i Tyskland, t. ex.

Magdeburg och Helmstedt	1 mark	= 384	penningar
Närliggande städer	»	= 360	»
Hamburg, Lybeck, Holstein, Meklenburg	»	= 192	»
Frisland	»	= 160	»
Westfalen	»	= 144	»
Köln (under 1000- och början af 1100-talet)	»	= 144	»
Oldenburg	»	= 120	»

Vid försöken att utreda förhållandet med den nordiska vigtordningen i dennas äldsta gestalt hafva vi därföre att hålla oss uteslutande till mark, öre och örtug. Jag vill icke inlåta mig på den vidlyftiga diskussionen rörande dessa ords härkomst och ursprungliga betydelse. Endast i förbigående må anmärkas,

att Rydqvists antagande, att marken erhållit sitt namn efter det å vigten eller myntet åsatta märket, icke eger giltighet hvad det senare alternativet beträffar, alldenstund mynt kalladt mark icke präglades förr än under 1500-talet, sedan mark som räkneenhet och som vigtenhet länge hade varit i bruk, och knappast eger giltighet med afseende på det förra alternativet, då det ingalunda är säkert att markvigten alltid varit försedd med ett märke, och då ingen anledning finnes hvarföre den högsta vigtenheten skulle få namn efter märket, då märken ju, i fall detta skulle hafva så stor betydelse, borde hafva funnits äfven å vigterna af de lägre enheterna. Vidare må anmärkas, att om vigtmarken är ursprungligare än räknemarken, kan Ahlqvists antagande, att ordet öre härleder sig från öra, emedan man i en aflägsen forntid brukade vissa djurs öronlappar som skiljemynt, ej hålla streck, samt att, under samma förhållande, Vigfussons antagande, att ör*tug* häntyder på penningarnes tjugotal, (hvilket för öfrigt förekom endast på Island) och Falkmans att örtug är ett kollektivt namn för tio penningar, förfalla. Vigfusson säger sig icke kunna förklara betydelsen af ordets första stafvelse, men Falkman anser den, därföre att det fornnordiska ordet *eir* betyder koppar, och det vidare finnes ett fornnordiskt ord *eirpenningr* och ett fornsvenskt *erpenningær*, hvilka båda betyda kopparpenningar, rätteligen — mot handskrifternas vanliga skrifsätt — böra skrifvas *er*, hvadan väl örtug ej kan betyda endast ett tiotal af penningar, utan, då *er* väl icke meningslöst blifvit satt framför, ett tiotal af koppar d. v. s. kopparpenningar. Men detta stöter mot ett nytt hinder: det äldsta nordiska myntet präglades af silfver och kopparpenningar uppenbarade sig icke i rörelsen förrän efter det namnet örtug kommit i bruk, nämligen de danska s. k. borgarkrigsmynten, hvilka funnos innan den tidigaste handskriften af Vestgötalagen skrefs och som måste hafva varit bekanta för Snorre Sturlesson, hvilken på grund däraf kunde tala om dem i berättelsen om den mytiske Sveafursten Frö. Det är däremot en omständighet, som jag icke funnit framhållen och som dock, efter mitt förmenande, är värd ganska mycken uppmärksamhet, att vigt- och räknemyntsnamnen mark och örtug icke förekomma med någon bibetydelse, under det däremot ordet öre — i det gamla språket ett maskulinum — (fornsvenska *öre*, pl. *örar*, isl. *eyrir*, pl. *aurar*) — jämte sin betydelse af vigt- och räkneenhet äfven betyder lös egendom i allmänhet (i motsats till jorden),

hvarom än i dag vittnar det svenska ordet lösören [1]). Ordet öre får härigenom en viss betydelse framför såväl mark som örtug, men kan icke hafva fått denna efter det ordet blifvit en vigt- eller räknemyntenhet, alldenstund öret som sådant icke egde något företräde i användningen framför marken: man sade hellre half mark än fyra öre. Denna så att säga allmängiltighet hos ordet öre synes mig böra hänföras till den ursprungliga betydelsen, hvilken måhända var ett stycke metall (företrädesvis ädel) af ett visst mått, hvilket sedermera togs till utgångspunkt för ett vigtsystem. Att ordet i sig icke innebär begreppet af mått kan icke förundra oss, då vi i vårt språk hafva så många namn för mått som icke innebära det ringaste måttbestämmande. Det synes mig alls icke omöjligt, att mark och örtug äro något senare tillkomna som öfver- och underordnade enheter. Då man bestämde sig för att låta åtta öre kallas en mark och öret delas i tre örtugar, har man ursprungligen varit ledd af begäret att få lätt delbara tal; åtta- och tretalen hade dessutom ganska allmän användning hos oss och andra Germaner.

På frågan, huruvida det nordiska vigtsystemet är en sjelfständig uppfinning — hvilket i sig icke är orimligt, ty våra förfäder voro icke så litet försigkomna som herr Falkman antager — eller om det kan och bör ledas tillbaka till ett annat och tidigare vigtsystem vill jag här icke inlåta mig. På grund af hvad jag nyss anförde, måste jag anse, att man vid försöket att finna äldre främmande motsvarigheter bör gå ut icke från markens, utan från örets vigt.

Med all reservation mot möjligheten af misstag anser jag, att vi böra, vid bestämmandet af våra vigtenheters tyngd, hålla oss till de antydningar, som redan gjorda undersökningar lemnat. De påfliga uppbördsmännen funno marken vara af något olika vigt i nordens land. På 1330-talet uppskattades Stockholmsmarken till hvad vi på nutidens språk kalla 208 gr. vid pass, Skaramarken till 214,7 gr., o. s. v. Genom vägning af k. Gustaf I:s riksdalrar kom herr Forssell till resultatet 1 mark = $^9/_{10}$ kölnisk mark = 210,46 gr., hvilket ju ganska godt stämmer med de två förra uppgifterna. Då obestridligen medeltidens och den

[1]) Sedan penningen och dess namn kommit i bruk, fick pluralen penningar betydelsen af förmögenhet, hvilket var helt naturligt. Ordet har ännu denna betydelse, men torde förr, liksom nu, företrädesvis hafva betecknat kontanta tillgångar.

började nya tidens vägapparater icke i godhet kunna jämföras med våra, måste vi vara beredde på mindre differenser. Det finnes ett tredje fält för undersökningar i detta afseende, som jag börjat bearbeta. Jag vill ej här framlägga resultaten af den ännu icke afslutade undersökningen, utan nöjer mig med att omtala, att den slutande hednatidens armringar af silfver icke sällan äro försedda med märken, som tydligen referera sig till ringens vigt[1]) och att en sådan ring, försedd med fyra märken, så beskaffade, att de måste anses tillkomna samtidigt med ringen, väger 101,88 gr. I Sverige är icke någon annan vigtenhet känd, hvars fyrfald kan hafva en sådan vigt, än öret, och ger oss således denna tyngd för fyra öre (d. v. s. en half mark) en markvigt af 203,76 gr. De spår af nötning, som ringen visar, förklara. att vigten är lägre än de ofvan angifna vigterna.

Ordet mark tillhör den germanska verlden och vi kunna därföre tänka oss två möjligheter: *antingen* är ordet och det därmed betecknade vigtsystemet en gemensam egendom för alla germanska folk *eller* ock har systemet blifvit inom någon del af den germanska verlden utvecklad och derifrån spridt till dennas öfriga delar. Några tyska författare, som mera flyktigt behandlat frågan, hafva nöjt sig med att betrakta systemet som germanskt. De som egnat frågan grundligare studier hafva i allmänhet uttalat sig för dess uppkomst inom ett mera begränsadt område och dess utbredning därifrån. Norrmän, Danskar, Engelsmän, Tyskar hafva sagt att systemet är till sin upprinnelse nordiskt. Herr Falkman säger att det är tyskt, specielt kölnskt, och från Köln kommet till Norden.

Rörande de vägar på hvilka marksystemet skulle från Norden hafva utbredt sig till andra germanska och äfven en del icke-germanska områden har egentligen allenast en förslagsmening uttalats, nämligen att det ifrån Norden kommit till England och därifrån till Tyskland och Frankrike. Denna teori förkastas emellertid af herr Falkman på följande skäl: från Romarnes aftågande till början af 1000-talet var England utsatt för nästan ständiga krig, under hvilka man naturligtvis hade annat att göra än att, åtminstone med hopp om ringaste framgång, införa en ny vigtordning och därmed ytterligare plåga de olyckliga in-

[1]) Detta visar sig däraf att en ring, hvars märke har flera enheter väger *proportionsvis* mera än en ring, i hvars märke enheterna äro färre.

byggarne [1]) — k. Alfred den store återstälde efter 878 års fred de gamla lagarna och statsinrättningarna — år 1018 bestämdes att England skulle styras efter den gamla engelska rätten — Knut den store, som ville vinna Engelsmännens kärlek, införde ånyo de angelsaksiska lagarne — alltså är det icke troligt att den skandinaviska marken af Danskarne blifvit införd i England. Men denna sannolikhetsbevisning kunna vi ej tillerkänna vitsord gentemot de af professor J. Steenstrup framdragna faktiska förhållandena, att marken i de äldre angelsaksiska urkunderna, hvilka på tusentals ställen omtala penningeförhållanden, icke nämnes en enda gång, att den första gången omtalas i fördraget mellan k. Alfred och dansken Gudrum, att den sedan dess omtalas i främsta rummet för de delar af England, som voro i Danskarnes händer, att den engelska marken var delad i åtta ören, men att öre, lika litet som mark, finnes i angelsaksiska urkunder före den danska tiden. Man kan icke gerna häraf draga annan slutsats, än att England fått marksystemet genom danskt inflytande.

I Frankrike och Tyskland börja urkunderna under loppet af 1000-talet tala om mark. I de tyska förhållandena finnes allsintet, som tilldelar den i Köln använda marken någon större ursprunglighet än de marker, som förekommo inom hvart enda nordtyskt område, sins emellan något olika och alltid betecknade med områdets namn (t. ex. bremisk, lybsk mark). Äfven Polen hade sin egen mark, hvilken sattes som motsats till den kölnska. Alla dessa marker uppträda såsom lika berättigade, om än med lokal giltighet. Det är först under en senare tid, under 1200-talet, som den kölnska marken begynner få ett större erkännande än de andra; och dess herravälde tilltog därefter allt mera på bekostnad af de öfriga lokalmarkerna: den kölnska marken antogs till myntvigt år 1433 för hansestäderna vid Östersjön, år 1524 för hela det tyska riket.

Det finnes en omständighet, som gör det nödvändigt att antaga den tyska marken som lånad. Det nordiska systemet innehåller mark — öre — örtug, det tyska mark — uns — qvintin o. s. v. Namnet uns hör till det romerska pundsystemet, hvilket af Karl den Store reformerades och blef den herskande vigten

[1]) Då det var fråga om vigtsystemets införande från Tyskland till Norden, ansåg herr Falkman ett formelt införande af en vigtordning ej kunnat komma i fråga.

inom Tyskland. Libran eller pundet innehöll tolf uns. Då unsens vigt ungefär svarade mot örets, vidtog man i Tyskland i grunden ingen annan förändring än att man lånade det nordiska namnet mark och räknade på denna, likaledes efter nordiskt mönster, åtta underafdelningar, åtta af librans uns. Man har tydligen med bibehållande så mycket som möjligt af hvad man redan hade fogat sig efter ett mäktigt inflytande från främmande håll. I England. hvarest det nordiska inflytandet var synnerligen starkt, upptog man icke endast marken som namn för åtta vigtenheter, utan äfven för dem det nordiska namnet öre.

Man har sagt att Tyskland fått sin markvigt öfver England. Då Tysklands vestra städer, isynnerhet Köln, drefvo flitig handel på England, är det alls icke otänkbart, att de därunder gjorde bekantskap med marken, som dit blifvit införd genom danskt inflytande. Men det synes mig ej fullt troligt, att marken endast på den vägen kommit till Tyskland. Vi måste tänka på den ifver med hvilken tyska köpmän styrde sina handelsfärder till Östersjön samt öfver dennas vatten först till Gotland och sedan till den östra kusten. Vi måste tänka på den stora betydelse Gotland redan dessförinnan hade vunnit genom den österländska handeln och den stora vigt, som ön fick för den tyska handeln. Föreningen af de tyskar från olika städer, som drefvo handel i Visby, fick så stor betydelse, att den kunde verka tillbaka på moderstäderna och deras inbördes förhållanden. Denna förening af de Gotland besökande köpmännen blef ju en af de allra vigtigaste faktorer, som ledde till bildandet af hanseförbundet. Då markvigten var på Gotland af gammalt använd, är det, enligt min uppfattning naturligt att denna vigt härifrån fann insteg i Tyskland.

Vi hafva talat om de tider, då markvigten först omtalas i England, i Frankrike, i Tyskland. Törhända frågar någon, huru långt tillbaka vi kunna spåra denna vigt i Norden. Vi kunna väl icke för nordisk räkning uppvisa några tidigare årtal af det enkla skäl, att i Norden urkundernas tid börjar långt senare än i England, Frankrike och Tyskland, men så långt tillbaka vi gå i urkunderna finna vi marksystemet användt med dess tre enhetsgrader. Af dem har väl den högsta ett namn, som vi återfinna utom Norden, men detta namn kan lika väl vara nordiskt, som tyskt, och de två andra kunna icke hafva fått sina namn genom lån, ty vi återfinna dem icke annorstädes, med undantag, såsom nyss

nämndes, af örenamnets uppträdande inom det dansk-engelska området.

För öfrigt torde vigtundersökningar af föremål i de nordiska museerna komma att fylla den lucka, som bildas genom urkundernas tystnad. Den till den hedna tidens fynd hörande vigtlod, som hittills blifvit vägda, tillhöra visserligen ett annat vigtsystem, hvars användning dock hade endast kort varaktighet. Men det är så mycket annat, som kan vägas: prydnader med och utan utsatt antydan om vigten samt de i spiralform hoplagda tenar af ädel metall, hvilka gjorde tjenst som betalningsmedel. Det är väl sannt, att man i ett nordiskt museum för flere år tillbaka företog vägningar af där förekommande ringar af guld, och kom till det resultat, att man ej därigenom kunde leta sig fram till något vigtsystem. Men det var en omständighet, som man därvid hade förbisett, nämligen att man ej har rätt att vänta någon normerad vigt annat än hos de betalningsringar, som bibehålla den storlek hvilken ursprungligen var dem gifven, — ändarnes utseende är i denna fråga afgörande —, och att man måste helt och hållet se bort från de ringar, som blifvit stympade, alldenstund det trotsar all mensklig beräkning att utröna efter hvilken norm stympningen skett. Nya undersökningar torde därför leda till positiva resultat.

Som ett förebud till dem må den förut omtalade å Gotland funna armringen tjena. De fyra märkena kunna icke gerna beteckna annat än fyra öre. Denna ring, jämte andra silfverföremål, tillhöra en nedgräfd skatt af arabiska mynt, utan minsta inblandning af vesterländska, alltså en tid, som ligger före den, då det af generaldirektör Falkman så lifligt framhållna tyska inflytandet gjorde sig inom Norden gällande.

Strödda Meddelanden och aktstycken.

Ett regeringsprogram af hertig Karl från 1595.

I den i början af denna årgång af Hist. Tidskrift intagna uppsatsen: »Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596 II» omnämnes, ss. 34—35, att under den 4 Oktober 1595 finnes i Hertig Karls registratur en framställning af en mängd »punkter», afsedda dels för rådet, dels för meniga ständerna och omfattande såväl de rent politiska frågor, som skulle förekomma vid Söderköpings riksdag, som ock talrika förslag af social och administrativ natur. Då de förra blefvo föremål för en särskild proposition och de sistnämda ej inverkade på de politiska händelsernas gång, hvars tecknande var syftemålet med nämda uppsats, lemnades ej däri någon närmare redogörelse för framställningen af den 4 Oktober. Denna synes emellertid förtjena att blifva närmare känd, då den i ej ringa mån bidrager till att belysa både hertigens regeringsgrundsatser och det allmänna tillståndet inom fäderneslandet under detta tidsskede.

Genom förvaltningen af sitt hertigdöme hade hertig Karl haft ett rikt tillfälle att praktiskt utveckla den stora administrativa förmåga, hvarmed han af naturen var utrustad; länge hade han emellertid måst se sjelfva riksstyrelsen föras med förbigående af honom och på ett sätt, som föga öfverensstämde med hans åsigter. När han i sin mannaålders fulla kraft omsider i följd af Sigismunds frånvaro i Polen fick träda i spetsen för rikets regering, var det därför naturligt, att han i mycket skulle känna sig uppfordrad att söka åstadkomma reformer med afseende på de administrativa förhållandena inom landet. Enligt hans politiska grundåskådning borde emellertid ett dylikt reformarbete lika väl som alla andra vigtiga samhällsangelägenheter kräfva medverkan af rikets ständer, men vid det första tillfälle, då han såsom rikets regent sammanträffade med dessa, nämligen Söderköpings riksdag, var ställningen sådan, att det ej varit underligt, om då alt annat fått träda tillbaka för de rent politiska frågorna. Framställningen af den 4 Oktober, jämförd med några andra urkunder, visar emellertid, att detta ej var fallet, utan att hertigen på samma gång han begärde ständernas bistånd till dessa frågors lösning äfven ville begagna tillfället att underställa dem ett ganska detaljeradt program med afseende på de administrativa åtgärder, till hvilkas genomförande han nu ämnade begagna sin makt.

Det är detta program som här i det följande meddelas, och därvid har framställningen af den 4 Oktober behandlats såsom hufvudurkund. Visserligen har sjelfva denna handling antagligen ej delgifvits ständerna, och det är till och med ovisst, om den förelagts rådet, men detta hade redan på det förberedande rådsmötet i Stockholm sommaren 1595 erhållit del af de flesta däri förekommande punkterna (se Meddelanden från Riksarkivet VI ss. 172 o. f. samt Hist. Tidskr. 1884 s. 80), och åtskilliga af dessa punkter delgåfvos sedan riksdagen i Söderköping genom hertigens båda propositioner af den 10 Oktober, hvarjämte de kommissarier, som efter riksdagens slut utsändes till rikets olika delar med riksdagsbeslutet, genom sin instruktion af den 30 Oktober hade i uppdrag att underhandla med ständerna i landsorterna angående en mängd af ifrågavarande punkter (Karls Reg.). Då handlingen den 4 Oktober sålunda fullständigast angifver hertigens afsigter, har det synts lämpligast att in extenso aftrycka denna samt att blott särskildt utmärka de delar däraf, om hvilka med visshet kan sägas att de meddelats ständerna, och hafva för detta ändamål de punkter som återfinnas i hertigens propositioner af den 10 Oktober utmärkts med * och de som återfinnas i instruktionen af den 30 Oktober utmärkts med †. När propositionerna och instruktionen för kommissarierna förete vigtigare afvikelser från handlingen af den 4 Oktober, anges skilnaden i noter. Med afseende på interpunktering och stafning äro samma grunder som vanligt uti tidskriften följda.

* * *

Thesse efter:ne puncter äre de förnempste, som nu opå thenne ricksdag af stenderne moste berådslagne blifve. Actum Söderköping den 4 Oktobris år 95.

R. mercher de, som riksens rådh till att öfverväge förstälte vore. *M.*

Förstħ efter Gudh Alzmechtig hafver förlänth en godh och stadig fridh, hureledes om thet fremende krigsfolk, som först motte afleggies, hvilcke ehn stor summe hafve till att kräfvie, kan tilfridz ställt och betalt blifve.[1]

M. dhe, som den menige man betänckie skole.

Så vill och nu betänckes, hvadh som af dhe Svänske och Finske hofmän och knechter behålles skall, och hvilcke som skole förlofvede blifve, och hure samme krigsfolck för deres atherstående besoldning kunne förnögde varde, och vid hvadh ordning the her efter skole blifve underholdne, och betänckies, hur thett store borgeläge, som almogen i Findland blifver medh besväredt, kunde afskaffet varde. *M.*

[1]) Denna punkt blef föremål för muntlig framställning af hertigen till ständerna Se H. Sk. H. X, s. 27.

Om Rydzerne ville träde för myckett in på Sveriges grendzer *R.* medh rågången, och dhe Svenske uthskickede icke kunne medh desse der om sämmies, hure då dermedh holles skall.

Om the schytt opå Kexholmen äre, när och egenom hvem dhe skole hedensendes, och hvar the föres skole; om her Claes Flemmingh *R.* medh den så handle skall, som medh thett andre archeliedt skedt är, om och icke rådeligen vore, att thett Svenske krigsfolcket blefve in på Kexholm, till dess att schytten komme i sitt frie beholdh.

Hvar Kon. M:t af Polen anthen nu i tilkommende sommer, som för ryckte gåer, eller framdeles, vore tilsinnes att komme her in i rikett, om sådanth tilförende icke bör gifves Sverigis rikis stender *R.* tilkenne.

Om Kon. M:t vill tage sin rese genom Lifland, hvem som H. Kon. M:t ther möthe och unfå skall, och hure starck Hans Kon. M:t *R.* till fremmende folck skall inlathes i Räfle och på den liflendske sidhe.

Endoch man icke förmoder, att Kon. M:t annorlunde hitt till sitt arfrike komme vill, än thet sigh medh rätte bör, så att thett medh *R.* fremmende folck icke motte mer besväredt blifve, än som Hans Kon. M:ts vahlrike Polen sker af the Svenske, om och annorlunde kunde tilbudett varde, hure sakerne då förtages skole.

Vill och betänckies om riksens dretzl, hvilcke som både i Kon. M:ts närvare her i rikedt, så väl som frånvare skole hafve der befalning uthöfver och nycklerne i antvardning, att Hans Kon. M:t i *R.* sin närvare icke mer deraf lather anamme, än nödtorfteligen till Hans Kon. M:ts och riksens bäste behöfves, och doch medh F. N:des hertigh Carls och riksens rådz samptyckie, och seden i H. Kon. M:ts frånvare lathe thet allt tilstädes blifve oförryckt och inthett ther af lefrere lathe hög:te F. N:de och riksens rådh ovetterligen och theres samptyckie föruthan.

*Om och Kon. M:t må gifve, förläne och bebrefve lähn, godz och gårder borth her i Sverige, medan H. K. M:t är der uthrikes *M.* stadd, så och förordne och tilsättie befalningsmän, fougdter och andre F. N. hertigh Carl och riksens rådh ovetterligen.

*Om allmogens klagan och om der opå skall sökies i Polen. *M.*

Om dhe Polniske lathe nogedt fordre om den del i Lifland, som *M.* Sverigis Crone nu innhafver, hvadh som der opå skall svaredt blifve.

Om rådeligitt är, att någen legation motte sendes her ifrå till *R.* Polen.

Item om visse grendzer, så och en stadigh venskap begge riker *M.* emellen.

Hureledes the store summer, som både förstinne till Saxen och *M.* Meckelborgh fordre af rikett, som på theres brudschatt tilbake står, så väl som hvadh köpmän och andre hafve att kräfvie, kunne aflagde och betalte blifve.[1])

---

[1]) Blef föremål för muntlig framställning af hertigen till ständerna. H. Sk. H. X s. 27.

Hvadh som medh rätte den unge hertig Johan skall hafve till sitt
R. förstendöme, och hvilcke och hure månge hans förmyndare vare skole,
om ther medh efter lagen skall hollitt blifve.

Item uthi hvars förvaring thett skall leggies, som uthi den unge
R. herres omyndige åhr försambles kan.

R. Om den unge hertig Johan affaller, för än hans fru moder, hure
som då skall holles med thett som drotningh Gunnill gifvit och be-
brefvett är af Cronen, och thett hon sigh af Cronen tilbytt hafver;
teslikes och om han lefver efter sin fru moder och barnlös dör, hure som
då om hans jordh och lössörer bådhe thett hans fru moder gifvet är,
som förre är förmellt, och thett som honom elliesth tilfallitt är af
Cronones i fasth och lösth skall hollit blifve.

Hvadh som till then unge enkiedrottnings margongafve efterlates
R. kan och hure högtt till ränte.

Om och the bythe, som drotningen hafver giordt medh adelen
R. och andre och gifvitt Crone- och schattehemen för frelsse, thett hon
seden hafver lagdt till sitt arf och eigett, må och skall beståes eller ej.

M. Huruledes den store oordning som i rikett finnes i alle landz-
änder, ther ifrån Cronen rappett och ryckt blifver både ehn del och
annen, må förekommen och afskaffet varde.

M. †Om icke af nöden vore, att konungs refsth[1]) motte holles öfver
riket, och hvadh personer uthi hvar landzände ther till brukes skulle.

Medh thett samme ransakes om the bythe, som adelen och hafve
giordt medh Cronon, och förnimme, hure Cronon kan försnelledt
M. [vara], och der sådent befinnes, anthen samme bythe tilbake kalle
eller jenke lathe.

M. Gamble jordeböker upsökies och der efter ransakes, hvadh som
ifrå Cronon kommit är, och medh hvadh beskedh.

R. Hureledes Cronones bergverk måtte better stelles i verckett her
efter än her till skedt är medh minste almogens tunge efter thett är
thett eneste pålite, som man hafver tage till betaele Cronones skuldh
medh.

R. Om skipsens förfårdning och uthredning, som man nu achter
vestfart och hureledes Cronones skifsgårdh, motte her efter [bättre],
än her till skedt är, blifve förestånden.

Om icke af nöden vore att någre skip måtte åhrligen afsetties
M. att förbättre Cronones skipsgård medh, och åther någre af the gamble
sällies och föryttres Cronon till bäste.

Om icke rådeligen vore att uthsende någre af Cronones skip
R. vestfartt hvart åhr, en flåtte om våhren och ehn om hösten att hempte
in sallt, vin, krydder och annedt till Cronones behof, att man icke allt
behöfde köpe her i rikett af fremmende efter ytterste peningen.

M. Att betänckes rådh och utvägar till Råfle, Viborgs, Narfvens,
Wittenstens, Calmars, Jönköpings och Elfsborgs befestningers byg-

---

[1]) I instruktionen beifras, att adeln slog under sig skattejord, och begäres allmogens utlåtande, om ej i sammanhang med räfsten en allmän »jordejänckning eller skatteläggning» skulle ske.

ningh och den del the skole underholles medh, och hvilcke personer ther opå skole brukede blifve.

Efter stor otrohet finnes medh mestedelen af the fougdter, som nu befalningen hafve, om icke motte ransakes om sådene, och the som otienlige äre afskaffes, och förordnes andre beskedelige dertill igen, serdeles af adelen, the som hade någedt vedervåge och elliest *M.* opricktige äre, och icke the som genom muther och gåfver köpe sigh dertill, såsom och inseende hafves medh cammererere och andre i reckninge-cammeren, som holle medh sådene, therigenom Cronones inkombst mycket försnelledt varder.

Aldenstundh stor omkostnedt går på fougdters, schriveres och andres löhn, som uthi häreden och vidh slotten brukes moste, om *R.* icke better vore, att uthfå hereden, så och slott och gårder några visse af adell och andre för en viss taxe, så spardes i så måthe den andre store bekostnedt.

Item om riksens canceli, hure her efter thermedh holles skall, meden fast oskickeligen för muther och skencker tilförende tilgongit är; meden och myckett onyttigt folck holles på Cronones kosth och löhn vid slott och gårder och uthi embetherne, om fördenskuldh icke *R.* för nöden vore, att öfverse mantals registren och göre så ehn viss ordningh, hvilcke som beholles skulle eller icke, och hvadh som hvar och en till löhn och underholdh kunde varde försörgd medh, eller och uthfåes för viss taxe som förbe:t är.

Om adelens vapnetienst icke motte efter lagen besehes, och betänckies, hvilcke som för pantegodzen äre plichtige tienest göre, an- *M.* then then, som godzet förpantede äre, eller ock then, som dem uthsatt hafver, att Cronon ther opå icke motte ske förnär, om och the, som frelsth gifte hafve fåedt eller elliest bruke några godz under adeligh frihet och icke hafve skiöldemerckie, skole sådene frihet niuthe, och om der efter icke ransakes motte.

†Efter man förnimmer, att så väl postvapner som tilförende pas- *R.* sen varde missbrukede, derföre på ded att almogen medh sådene olidelig tunge, som the bådhe medh skiutzferder och försler hafve moste, motte förskonede blifve, om fördenskuld icke better vore, att almogen giorde åhrligen en hielp (åhrligen) tilsammen i peninger, deraf seden the, som uthskickede blifve, kunde blifve gifvitt täre-peninger, till att leige sigh hesth och fordenskap hos gestgifverne, och lothe så almogen medh alle skiutzferder förskonede blifve.

Om ständernes privilegier icke motte öfverses och rättes, hvar- *M.* utinnen sådent behöfves.

†Om vågh, pyndere och bissman, såsom och tynne och span, icke motte beses och rättes i alle städher och göres en viss ordning, *M.* hure ther medh skulle holles;

och elliest göres visth köp opå öel, brödh och annedt, hure dyrt thett skulle sätties åhrligen efter årsvexten.

†Efter städerne sker theruthinnen myckett förnär och stort hin- der uthi theres handell och vandell, att adell, prester, fougdter, schrif- *M.* vere och andre bruke stor köpslagen vidh bergslagerne, om förden-

skuldh icke motte betänckies, hure vidt hvar och ehn motte efterlatit vare till att handle.[1])

Om thett och må tilstaedt vare, att adelen, prester, fougdter och *M.* andre lathe uthföre spannemåll och andre äthende vahror, öfverhetens samptycke föruthan.

Meden och Sveriges lagh mångestädes borde öfversedd och efter *M.* skälighet rätted och förbättredt varde, när lägliget kunde vare sådenth bäst lathe förhender hafve.

Efter och fast olagligen tilgår medh köp, skifte, panthsätning *M.* och åcker, som nu iblandh adelen, så väl som andre förmyckett brukes, om och der opå en serdeles ordningh och statute oprättes.

Aldenstundh mångestädes i rikett finnes godh lägenhet på Crones almenings skogar, ther byer och torpeställer kunne oprettede blifve uthan någen bolbyes skadhe och afsaknedt, om derföre icke bör förordnes visse män, som der om i landzänderne ransakede och sådene *M.* platzer uthdelede, och thett, som vore bygdt någen bolby till schade och sådenth skäligen pröfvedt, kunde blifve afskaffett, och elliest kunde handle medh almogen, att the och någedt hvar, thett them icke vore besvärliget, hulpe till sådene byers oprettelse.

Efter monge hafve förverfvet sigh store förläninger och friheter och medh fast ringe tienst sådent förskyltt, om derefter icke motte *M.* ransakes, hureledes och genom hvars förfordring sådenth skedt vore, och hvilcke som niuthe mottes eller icke.

†Endock mynthett her i rikett icke synnerligen myckett förhanden är, så varder thett icke dess mindre föracktedt för thett tydske och danske [som] hytt införes, emoth hvilckett thett altidt lyke gåedt och än bettre är, om derföre icke motte påbiudes, att thett Svenske *M.* mynthett, bådhe kon. Göstafs och kon. Johans, så väl thett bättre som ded sämbre, skulle achtes och holles i thett värde, thett slagit och satt är, nembligen otte öre på ehn marck, och fyre marck på ehn godh daler och inthtett mer, althenstundh thett ringe mynthett, är mindre satt, än thett i sig sielft är, och ingen videre ådtskilnedt göre emellen the svenske, tyske och danske, uthan opbäre allt för like fullt som förbe:t är, och hvilcke som skulle förordnes, att hafve ther medh itt tilbörligt inseende och lathe straffe them, som ther öfver brythe.[2])

Efter thett och någre finnes, så väl af adelen som andre, som *M.* icke hafve underschrifvitt Upsala förening, hure medh them skulle handlet blifva, om the och skulle städies uthi någre kall och embeter eller icke.

†Meden månge af krigsfolckett uthi thenne förlidne fejdetidh, äre *M.* förlammede blifne och mist theres helsse och sundhet för fienderne och på besvärlige tugh och reser såsom och genom fengelse och

[1]) I instruktionen föreslogs med anledning häraf, att en uppsyningsman skulle förordnas i hvart härad för beifrande af olaga landsköp och att därtill skulle tagas gamla hofmän eller knektar, »som trogne äro».

[2]) Kommissarierne fingo sedan i uppdrag att förordna en i hvar stad att beifra brott häremot.

elliest, om icke behöfves beställes visse rum och underhold, ther the
väl kunne försörgde och uppeholdne blifve, och hafve nödtorftigitt
oppehälle uthaf.[1])

Vill och betänckes, huruledes the rydske vahrur skole her efter
förtollede blifve i Räfle och Viborgh, att therigenom icke någen orede *R.*
opkomme.

*Om her Claes Flemmingh icke motte blifve fordrett hitt till
Sverige och göre beskedh för den del han uthi Fiendelandh bestältt
hafver, F. N. hertigh Carll och riksens rådh ovetterligen; teslikesth *M.*
her Arvedh Göstafsson kalles hit till Suderköpingh och föreholles,
hvarföre han F. N:ds hertigh Carls etc. monge bref och stempninger
försittit hafver.

När grendzerne äre lagde, och fridhen medh bref och korskyss-
ningh framdeles skall stadfesth blifve, hvar och uthaf hvem sådent på
Sverigis rikes vägne skall [ske]. Och om rådeligen [vore] lathe Ryd- *M.*
zerne få Kexholm igen, för än medh sådene korsskyssningh fulfölgdt
är och then evigvarende frid besluten.

Efter man hafver viss kunskaper, att the Lybeske skole hafve
på vägen att Narfven nie skip, ther the achte att handle, såsom och *R.*
i fiordh fyre therheden sendes, hure sakerne ther medh företages
skole, att thett som på fridzhandelen beslutett är icke motte för-
krenckt och till eventyrs en ny feigde theregenom förorsakedt varde.

Om academien i Upsala och dess personer måge blifve vidh thett *M.*
underholdh som tilförordnedt är.

Hvad som hvar och ehn uthi riksens rådh kan efterlates till för-
läningh och underhold efter hvars och ens ståndh, omak och skicke-
lighet, hvad lagmansdöme, häredzrätt, kyrckietiende och annadt; hvadh, *R.*
som andre af adell uthan rådz, som uthi riksens saker kunne brukede
blifve, kan efterlates till förläning af gårdzretter, kyrckietiender och
annedt, så och the, som lusth hafve att studere, hvadh ther till kan
förordnes, på thett man kunde bekome skicklige personer att bruke
i riksens tienesth.

Att och bisperne, hvar i sitt sticht, motte visse kyrckietiender till
theres underhold förordnet blifve, såsom och capitulares vidh dom-
kyrckierne, hure månge the vare skole, och hure myckett hvariom till *R.*
underholdh skall efterlatitt varde, och vidh hvadh kyrckior the thett
bekomme skole.

Item vist underhold för kyrckieherderne och scholmesterne, så *R.*
och hospitaler och siukstufver.

†Deslikest sochne präster på landzbygden, deres visse under- *M.*
holdh.[2])

Hure monge personer uthi cancelei och rechninge-cammeren
blifve skole och hvadh som hvar och ehn till underhold efterlates *R.*
skall och hvar uthaf.

---

[1]) Kommissarierne fingo i uppdrag att infordra bevis af befälet, när och
hvar invaliderne blifvit sårade.

[2]) I instruktionen beifras nämligen, att tionden ej ordentligt utgjordes.

De, som lothe sigh bruke på skipsflotten för capitener, skippere
R. och elliest i skipgården, hvadh dem till löhn och underholdh skall förordnedh blifve.

M. Ryttemestere, knechtehöfvidzmän och annedt krigsfolck förordnes theres visse löhn och oppehälle.

R. Fougdter, schrifvere och theres tienere theres löhn.

M. †Göres en viss ordning om leigedrengers löhn, hure stor den vare skall, och om the, som legelöse gå.[1])

*Om religionen, hvad heller den papistiske afgudetiensten skall så fridt varde tilstadt att brukes her i riket, så her efter som her till skedt är, eller om man efter den förening, som der om blef giord i
M. Upsala, och den försäkring, Kon. M:t ther opå gifvitt hafver i sin konunglige cröning, må bådhe prester och alle andre, som äre af samme religion eller och medh dem höchle och holle och them befordre, alldeles afskaffe bådhe ifrån kall och embeter, heller hure der medh holles skall.

*Opå thett att icke någen ovillie motte förorsakes om säthe och
R. gongh emellen riksens rådh, grefver, friherrer innen rådz och the som icke i rådet äre[2]), om fördenskuldh icke motte göres och holles ehn viss ordning them emellen så och theres fruer; och om deres drechtt.

*Efter en stor oordning är medh the morgongåfver, som adelen
R. så väl som andre gifve uthöfver Sverigis uthtrychte lagh, och om ther opå icke motte en viss ordning och stadge göres.

*Item om och icke förnöden vore, att en viss ordning göres
M. motte för alle andre ständer om deres drecht till att förtage den öfvermåthe store högferdh med klädebonedt, som nu allt för mycket, bådhe eblandh man- och qvinfolck gemenligen brukes, deregenem rikett varder merckeligen uthösth medh the beste vahror.

*Efter man förnimmer, att uthi Tydzlandh och annor landh är svagh åhrsvext blefven i thette åhr, så att spanne:l der uthe fasth
M. dyr är, om fördenskuldh icke motte blifve förbuditt all spanne:ls uthföringh i thette åhr, deslikes och förbiudes uthi Vestergötlandh och Smålandh, att danske och andre fremmende icke motte någen spanne:l opköpe och uthföre lathe, och förordnes godhe män, som ther opå flitigt inseende hadhe vidh grendzerne.

*†Efter her till inge domböker af thet, som på häredztinget ransakett och dömpt varder, pläge uthi Cronones cancelei lefrerede blifve,

---

[1]) Detta utföres närmare i instruktionen på följande sätt:

»Efter och i riket vanke månge lönskedränger, driftekarler, fordelsdränger, tröskere, före och helbregde husmän och annet sådant folkeslag, som med bondens skade rickte sig och settie arbete och lön alt för högdt; derföre de skole vare plicktige settie tienst opå lage stemnedager, som lag seger, och uthi löhn icke mer tage än til otte mark penninger eller tie aller högst, efter som drengen är slög til, item vadmal, nie alnar, blaggarn sex alnar och skor fyre par. Derföre skal ingen fördriste sig noget mer tage eller begäre».

[2]) I propositionen af den 10 Oktober upptagas äfven »riddareständ» och andra af adel, »som till den herligheten icke komne äro», samt de höga ämbetena: drots, marsk, kansler och amiral.

att man kan vette, hvad saker som under straff, så och till böther komme eller ej, om fördenskuldh icke vill af nöden vare, att hvar häredzhöfdinge hvardt åhr om Michaelis motte lefrere uthi Canceliedt en dombok, en lagmannen, och tridie förvares uthi häredz-kiste. M.

*†Att häredzhöfdingen på alle saker, som för häredztingedt komme och der förhörde och dömde blifve, motte gifve sitt dombref[1]), och ingen fördriste sigh komme för öfverheten att klage om någre rättgongs saker, för än sakerne äre på häredztingedt förhörde och der opå är dom och dombref gifvitt, efter som thett öpne prentede mandat inneholler, som för tri åhr seden uthgongit är. †The häredzhöfdinger, som häredsretter beholle vele, besittie dem sielfve på the tre laga tingstimer om ohrett, så frampt the them elliesth icke miste skole. R.

*†Efter och Sverigis lagh myckett öfverträdes, i så måthe att monge af adell hende böther af theres landbönder, som sigh medh någen lasth eller missgerningh förse, så myckett dem sielfver synes, oansedt att saken aldrigh är kommen till rätte, ej heller öfverheten tilkenne gifven, anthen hon må benådes eller ej, desslikes varde och monge saker af fougdterne för muther, villie och venskap undenholde, och nidtystede, som aldrig komme för rätte, om fördenskuldh sådanth må och tilstädies, och om icke straff må setties, hvar för någen sak böter hendes, för än han lagfördh är, eller och undendöls och icke lagfördh varder. M.

*†Efter myken klagen är om gårdeköp, som för någon tidh seden giordes, der bönderne köpte sig bördesrätten till på Cronones hemen, så att ehn parth mene sigh fast mere uthgifvidh hafve än the hafve fåedt bevis opå, om fördenskuldh någre gode män uthi hvar landzände icke motte förordnes, som ransakede, huru myketh på hvardt hemen uthgifvit är och hvem thett opburit hafver. M.

*†Alldenstundh man förnimmer, att så väl met smör schatten som met annen Cronones opbördh, icke retteligen handlett varder, met hvilcken bonden monge andre peninge uthgifter hafve moste, om och ther om icke motte tilbörligitt inseende holles, såsom och the peninger som fougdterne opbäre met saköres oxerne, och när the någre oxer opdrifve lathe. M.

*Om och icke ransakes och vettes motte, hvilcke Cronones och konungens endtskyldte parker äre i hvar landzände, *†och göres streng förbudh om then elgdh och råjachtt, som nu almenneligen förehafves både af ehn och annen, så väl i förbudne landzänder och förbudne tider som elliest om åhret. M.

*†The elgshuder och bockeskin, som tiene till att berede och bruke till klädnatt, motte ingelunde uthföres, såsom ej heller tråen som ther till brukes kan, uthen behålles i riketh qvartt, och beställes gode semskere i landett, som them berede och bruke, så behöfver man då icke bruke thett förlegne kläde, som nu mycketh i riketh införes. M.

[1]) Genom instruktionen föreskrefs, huru mycket skulle gifvas i lösen för dombrefven.

M. *†Thett är och ofthe förbudh uthgongett om ekieskogsfälning, som nu miketh brukes af ehn och annen, serdeles i Vestergötlandh och Smålandh, om fördenskuldh icke motte legges högdt straff der opå, att mett samme ekefälning motte hafves fördrag.

*†Thett befinnes och, att bådhe her i Östergötlandh som andre landzänder monge embetzmän, såsom skräddere, skomakere och skin-
M. nere, gå by emellen, som ingestädes boendes äre, de der opsettie och dyrke theres arbethe, efther som them siälfvom synes, och om der opå icke motte en viss ordning göres, hvad the uthi gärnings öre gifve skulle, så och om the fremmende embetzmän, som kring landett drage och her i riket ingen hemvist hafve, motte afskaffede blifve.

†Efter man förnimmer, att fisken mycket förminskes, serdeles i
M. Norlanden, af then tvärtäpning och olaglige bygningh, genom hvilken konungs ådren . . . . . .[1]) om fördenskuldh der opå icke motte itt tilbörligitt insehende holles.

†I like måthe om siäls-afling, förminskes den och för den orsaks skuldh, att then i olagligh tidh bruketh varder, om fördenskuldh sådane siälefång på några åhr icke förbiudes motte, så frampt then
M. trong mett speck och tråen, som Sverigis rike hafver haft så stor fordel uthaf, blifver uthaf inthett.

Om elgefälningh, att them icke annerledes her efther i Norlan-
M. den brukes motte än tilförende skedt är, om met gielder och grafver.

Item fri fiäldh, som i förtiden var emillen bygden och Lappe-
M. markien, som vore tolff miel bredh, att ther om än nu så holles motte.

Att skinvarer och myckett förminskes och icke så vanke som i förtiden, förnimmer man vare orsaken att inthett opseende holles af befalningsmännerne om tidh eller otidh, om fördenskuldh och ther
M. opå icke motte tilbörligit opseende ske, och straff pålegges them, som sådanth i olaga tidh bruke.

†Efter man förnimmer, att fugelen och synnerligen tiedren ther
M. af myketh förminskes, att han icke får hafve sin lek, om och förthenskuldh icke motte ther opå tilbörligit insehende holles.

M. †Såsom och förbiudes then äggningh som sker om våhren i skäregården, der af siöfogelen mycketh förminskes.

M. Om och the, som af Cronones någedt förländt är, skole och beholle tienden, konungs fodrinngen, som faller hvardt tridie åhr, uthen gärder och hielpeskatter, som till richsens bäste pålagde blifve.

†Om icke behöfves, att tiende ransakning öfver allt riketh holles
M. motte, och the straffes som orätte tiende uthgöre, såsom och the som ingen tiende göre vele.

Betänckes, på hvadh sätt the monge ödes godz, som i riket finnes,
M. kunne blifve optagne, efter fougdterne och andre bruke engier och annen lägenhett och lathe them i längderne inskrifve för ödegodz.

Efter monge husmän och annedth lösth folck finnes kunne i
M. landett, som hvarcken tienst eller uthskylder göre, hure mett them handles skulle.

---

[1]) Tomrum.

Om icke behöfdes att gemen husesyen motte holles så väl hos präster som hos andre. M.

Om och rådeligitt är att gifve toll och achsies fritt, förr än richsens gäldh blifver aflagdh och betalledt. M.

* * *

Slutligen förekomma i instruktionen följande punkter, som ej hafva någon motsvarighet i de andra handlingarna:

»Så ähr ock bevilget, att lagmans ränten så som ock kongsfodringen, som elliest faller hvart triedie åhr, måtte skiftes och gifves hvart åhr tredingen ther af, så att der man hafver gifvit tolf runstycke hvart triddie år, skall man gifve fyre runstycke hvart år, så är thett almogen fast drägeligere, än när så myket kommer i sönder, såsom stundom sker både med konungsfodring och lagmans renta; och al lagmans och häredzhöfdinge ränte vare like öfver alt riket, nemlige tolf öre af hvar hel gård, otte af halfve, och sex af fierding bådhe af schatte, crone, och frelsesbönder och ingen vare derföre fridkallet, ej heller nogen hvarken ryttere eller kneckter vare derföre förskoned. — — — — — — — — — — — —

Så förmanes och her med allmenneligen til vägerödning, efter som lag säger, och ingen sine bönder eller undersåter derföre att fredkalle, videre än lag förmeller.

Til thett sidzte, så förmanes, biudes och befales, at alment måtte hafves fördrag med the monge store och gräselige eder, som allestädz vanke, så ock med then ohörsamhet olydno och förtret, som barnen monge städz bevise deres föräldrer, på hvilket bisperne med kyrkieherderne skole flitigt inseende hafve, och när the efter förmaning sig icke rätte, holle them då nogen tid ifrå sacramentet och elliest settia them tilbörligitt kyrkie-straf före. Hvar the ändå sig icke bättre vele, då skole the stelles öfverhetenes befalningsmän i hender. Blifve och alle, eho the helst vara kunne, vardnede och förmante, att the hafve fördrag med thett mykle sqvalder, som en part gerne före, och icke annerlunde ähn väl och tilbörligen tale om Kon. M:t, vår nådigste konung och herre, såsom ock om F. N. hertig Carl etc. och riksens råd. Befinnes annet, så skole the hafve tilbörlig näpst och straff til at förmode; skal läses thett mandatet, som blef upläsit i Suderköping, lydendes både om klagemåls saker och annet mere, item thett mandatet om gästgifvere, skiudzfärder och postvapner.

Efter man förnimmer, at almogen besvärer sig öfver thett, som pålagdt är til fodernöth, att thett skal vare för högt satt, så är nu förthenskuld så bevilligidt och samptyckt, att hvar bonde skall gifve therföre åhrligen 3 m. penniger eller dess värd. Ther som hielp uthgöres i spannemål, då skall den blifve tillstädes lagdh i kyrkieherbergen, och deröfver skall häredshöfdingen med kärkioherden, fougten och kyrkiones sexmän hafve lås och nyckell.»

S. J. Boëthius.

Bref upplysande svenska historien.

Bref från hofrådet S. Bark till kansliredet O. Hermelin.

(Forts.)

7.

Carlberg d. 12 Junij 1707.

Jag skrifver detta i hastigheten här ute, efter iag ej får resa in, innan posten afgår. Men det är alenast til at betyga den glädie som iag hafver, at vi i går finge tidender det H. Cantzlirådets siukdom har vänt sig i en tertian, och at det med Guds hielp är utom fara. Gud vare derföre evinnerligen ärat, och låte H. Cantzlirådet snart blifva fulkomligen återstält. Jag kan försäkra Hr Cantzlirådet, at som Hennes Maj:t och Hennes Höghet Princessan tyckte öfvermotton illa vara, när de sporde tidenderne om H. Cantzlirådets siukdom, så äro de nu ogement glade öfver tidenderne om bättringen, och hafva bägge befalt mig hälsa H. Cantzlirådet och betyga den del, som de taga uti alt hvad Hr Cantzlirådets hälsa angår. Uti Öfver Ståthållaren Gr. Posse, som nu är hemkommen, måste vist H. Cantzlirådet hafva en mycket god vän, han har så broderligen beklagat H. Cantzlirådets siukdom här vid hofvet, när den spordes, och för alle de konglige giort en sådan fördelachtig berättelse om H. Cantzlirådets person och hela väsende och dess omistlighet för konungens tienst, at både Drotningen och Princessan hafva det mig med stort nöje berättat, och tyckt hiertans väl derom. Gr. Gyllenstolpe kom i går hem från landet, men med honom har iag ännu intet talt. Gr. Horn har härvid intet mindre vist för H, Cantzlirådet en synnerlig ömhet och vänskap, iag kan intet annat säga. Jag får nu intet mehr. I går blef den bekante vexeln betalt, och står nu summan i banquen väntandes på befalning. Min hörsamste tienst til H. Cantzlirådets k. fru och de öfrige syskonen, små och store. Det samma och ifrån min hustru. Jag är med vyrdnat af alt hierta etc.

Med Hennes M:t är nu Gud ske lof alt väl.

8.

Stockholm d. 15 Junij 1707.

Jag har med en obeskrifvelig glädie bekommit Hr Cantzlirådets högtährade gunstige af den 5 hujus, och utaf dess egen hand sett bekräftelsen om siukdomens ändring. Gud låte iämväl tertianen intet bry H. Cantzlirådet länge, den lärer näst Guds hielp och nu vara öfvervunnen, men innan iag det förnimmer, är iag likväl intet utan bekymmer. Vår Herre styrkie H. Cantzlirådets krafter dageligen, och

bevare honom framgent för sådana anstöter flere. H. Cantzlirådet kan aldrig tro, huru almänt dess siukdom har varit beklagat här hemma, och huru man nu gläder sig öfver den försporde bätringen. Det har varit en stor hugnad för H. Cantzlirådets vänner och tienare att höra derpå.

Det har varit hos oss nu i 14 dagar helt stilla i Cantzliet, så länge våre förmän varit på landet, ej heller är något särdeles förefallit. Vi vänta med längtan huru det vil aflöpa med Kejsaren, Gud gifve, at alt klammer denna gången måtte afvändas, ehuru väl man kan intet iust veta, hvad man i det fallet önskar. Kanske vår Herre tör hafva beslutit at låta nu något ske och utföras, som efter menniskiotyckio synes vara i otid.

Hennes Maj:t Drotningen befinner sig hel väl, och var i går första gången ut til bords. Det är en hugnad at se, huru Hennes M:t sig nu bättrar. Medici säga, at de på 3 åhr intet hafva känt hennes puls så god som nu. Jag måste nu dit ut igen, men om jag til middagen kommer tilbaka, skal iag sedan något mehr skrifva. Näst min hustrus och min hörsamste tiensts förmälande til H. Cantzlirådet och dess k. fru samt alla syskonen är iag med vyrdnad af alt hierta etc.

P. S.

Jag måste ännu spara til nästa post at svara på åtskilliga saker uti H. Cantzlirådets postscripto til N:o 25, men nu tar jag den friheten at påminna en ting, som iag tror H. Cantzlirådet sielf lärer finna vara väl, neml. at H. Cantzlirådet icke alenast tackar Drotningen med det första för den ömhet som H. Cantzlirådet har försport henne vist öfver H. Cantzlirådets siukdom, utan ock Hennes Höghet Princessan. Jag kan intet beskrifva, hvad för en öfvermotton stor tendresse de hafva bägge låtit märkia för H. Cantzlirådet vid detta tilfället, och hafva de i sanning förtient en Compliment derföre. Äfven i går repeterade de bägge åtskilliga gångor, at iag skulle hälsa, och säja, huru glade de äro, att H. Cantzlirådet blifver bättre. Det är ock ett godt tilfälle til en bekantskap med Princessan, iag försäkrar H. Cantzlirådet, att hon det förtiänar, och att hos henne äro större dygder och gåfvor än någon menniskia kan tro, huru *hertiginnnan*[1]) har sig här vid stält, kan iag intet säja, ty det folket göra en republique a parte, den man ej kan utgrunda. Det förstår sig ingen derpå. Jag menar at iag sidst nämnde, at Danckvart i tisdags inlöste växelen, och at penningarne nu stå i banquen til vidare befalning.

9.

Stockholm d. 19 Junij 1707.

Gud ske lof at iag utaf Br. Cederhielms bref i går förnam, at H. Cantzlirådet hade ock då sluppit frossan, ehuruväl mattheten voro

[1]) Bokstafschiffer.

stor. Vår Herre hugne oss snart med säkra tidender om hälsans fulkomliga återställande. Det skulle vara mig och otalige många en hiertans glädie. Nu tar iag den friheten at recommendera uti H. Cantzlirådets gunst ett ärende, som iag räknar för vara min egen stora angelägenhet och derföre aldrahörsamst beder, at H. Cantzlirådet täcktes det på det sättet anse. Här är i dessa dagar en häradshöfdinge i Uplands Roslag död blefven, Lars Stierncrona, och min svåger H. Rosenstedt[1]) söker at komma i stället. H. Cantzlirådet har haft den godheten at redan et par år tilbaka gifva ett gunstigt löfte at vilia befrämia hans lycka, när något tilfälle der til gofves. Han tar nu detta för ett tilfälle dertil, ty ehuruväl han igenom 14 års tienst, som han varit Öfver Auditeur i Wismar, och egen capacitet, väl hade förmodat någon annan befordran än denne, såsom han ock för 2 år sedan blef af Hofrätten här iämte andre föreslagen till assessor, nu är han likväl gärna nöjd at taga litet, alenast han slipper hem i landet. Hans närvarande vilkor äro mycket olyckelige, han kan med sin lön derute ej subsistera, och om det ock skulle hända, at regementet hvarvid han iämväl är auditeur, komme att marchera någon vart, skulle hela hans lön ej blifva mer än 120 rdlr. Nu har han gift sig för 2 år sedan, hans hustru har alt sedan varit här, men han sielf rest af och an, som han ock nu öfver vintern haft lof at vara hemma. Det kostar på för honom til at liggia sit svärfolk på händren med hustru och barn, och dit ut hinner han ej med dem at dem föra. Han har uti hosgående bref till H. E. Öfverst Marskalken recommenderat sin ansökning, och lärer hafva nämt, hvaruti hans tacksamhet skal bestå (iag tror det är genaste vägen). Min gunstige H. Cantzliråd, var nu from och understödja ärendet. Derigenom förbinder H. Cantzlirådet en hel familie, och H. Rosenstedt lärer sielf vara tacksam. Det lärer med denne posten komma många ansökningar. Den farligaste menar Rosenstedt at assessor Stierncrona lärer vara med ett förslag til at försöria sin syster med en student, som heter Galle, en ung dräng. Sedan lärer en Dysing och Halpap sökia, och det á force d'argent, och flera sådane, hvilka och torde af Hofrätten blifva nämde. Men där har Rosenstedt ej sökt at blifva nämd, efter han förr varit nämd till assessor. Med sådana competitorer skedde honom visserligen något ohugnesamt, om han ej kommo i consideration. Jag har tagit på mig utaf honom och utaf min svärfar commission at bedia H. Cantzlirådet aldrahörsamst på alles vägnar, efter de ej drista sig at vara besvärlige med egne bref, at härvid visa för huset sin vänskap och godhet. Jag är ock försäkrat, at om det är möjeligit, så lärer H. Cantzlirådet det göra. Det står mycket på hvilketdera brefvet först kommer fram. Om H. Cantzlirådet har godhet för det hosgående, så lärer det hafva preference. Näst min hustrus och min hörsamste tiensts förmälande til H. Cantzlirådet och dess k. fru, är iag med vördnat af alt hierta etc.

Våra Grefvar hälsa Hr. Cantzlirådet öfvermotton.

---

[1]) G. m. Christina Eosander-Göthe, dog som hofrättsråd i Stockholm 1729.

10.

Stockholm d. 29 Junij 1707.

Det har varit lika som förgiort för mig på några postdagar tilbaka, men iag förmodar at iag härefter skal sådant förebyggia. Jag nämde i mitt sidsta,[1]) at iag omsider fått våre Herrar i Cantzliet til stånd, angående de franske och italienske brefven. De raisonerade deröfver fram och tilbaka, men slutet blef det, at de höllo för betänckeligit at styrkia Hans M:t til någon ändrings införande på sin sida med svänskans bruk, så ock till något hårt påstående af språkets ändring hos andre. Det skulle, säja de, blifva mycket svårt och nästan omöjeligit at gå der med igenom, sedan det vanlige sättet igenom så lång tid har blifvit likasom vedertagit och faststält. Det skulle visserligen förorsaka, at brefväxlingen blefve med många hof afskuren, om man ville svara på svenska, efter näpligen vid de hofven någon skulle finnas som kunde brefven öfversättia, och at iämte brefvet skicka en öfversättning, det hade ock sin orimlighet. Vil man då påstå, at alle andre skola skrifva latin, det kunde så vara en sak, men H. E. Gr. Gyllenstolpe påminner sig, at för månge år tilbaka har den frågan varit före i Rådet, om man icke borde hos dem, som skrifva franska och italienska, påstå, at de måtte bruka latin, men at största delen hade fallit på den meningen, at man väl kunde låta dem skrifva deras språk, och at det vore et galanterie för vårt archivum, at där finna konungen hedrad uti åtskillige tungomål, hälst det och vore säkert, at de italienske furstarne aldrig skulle kunna på latin skrifva på ett så ödmiukt och underdånigt sätt, som de nu göre i deras språk. Om de af kongl. blod, som efter ett gammalt bruk hafva gifvit »Monsieur,», kunna bringas til at gifva »Sire», derom tviflas mycket, och blifver fuller det det vissaste, at sådana complementer lära stadna och inga bref blifva af. I en summa, meningen är det, at våre Cantzliherrar finna ogörligit at åstadkomma någon ändring, och hafva befalt mig at gifva det H. Cantzlirådet privatim tilkänna, och at det vore väl, om Hans Maj:t ej komme på de tankarne, men at i det öfrige vinlägga sig om vårt språks upkomst igenom alle möjelige medel, och dess ränsande igenom skickelige och tienlige personer. Det är ett förslag, som man aldrig nog kan styrkia til, och som man i H. M:t aldrig nog kan berömma, efter det är den endaste vägen at bringa språket i värde. Nu lemnar iag alt detta der hän, och kan väl se hvad Frankrike vidkommer, at det blir fåfengt där biuda något til. Men de italienske furstarne tycker iag aldeles, at de böra köres til at skrifva latin, och at om de på undfången påminnelse om K. M:ts vilia det ej göra, då antingen intet svara dem, eller göra det på svenska. De läre väl då beqväma sig dertil, och vilia de intet, så kan H. M:t väl vara deras complementer förutan, ty den af dem, som har något alfvarsamt ärende eller ansökning, lärer väl komma med latin, när han hörer at det skal så vara. Hvad

[1]) Detta bref, n. 37, saknas.

»Sire» vidkommer af kongl. barnen, tror jag näpligen man går ut med, och tviflar iag storligen, at H. Robinson lärer bringa Printz George dertil, som han lofvat, åt minstone vore det ett stort præjudicatum. Viste man, at de gofvo andra konungar »Sire», så hade vi öpen sak, men jag tror det näpligen. Hvad Lottringen vidkommer, vore han dertil intet för god, ehuruväl han har en så lång tids vana med »monseigneur» at förebära.[1])

Än är en annan ting som iag får befalning af Collegio at gifva H. Cantzlirådet tilkänna. Collegium är illa utsatt för Biskopen Bilberg för hans sons[2]) almanak skul. H. Cantzlirådet lärer påminna sig, hvad förordning Hans M:t giorde för 2 år sedan til förekommande af stridigheter och irringar med almanakerne, neml. at ingen almanak skulle utkomma utan Professorerne Elvii och Kroks censur, hvilka af Hans M:t der til blefvo authoriserade. I fölie deraf har Kongl. Cantzlicollegium låtit samma förordning publicera, men Biskopen Bilberg, hvars son blandar sig uti almanak skrifvande (kan ske tör vara fadrens värk), tycker vara sin respect för när, at någon annan skal censera hans sons almanak. Han vil stå der före, at han är rätt, och at han varit en renommé mathematicus, förr än Elvius och Krok en gång blifvit disciplar. Alt detta har han begynt at igenom brefväxling med H. E. gr. Gyllenstolpe Collegio föreställa, och vill hafva exemtion ifrån förordningen. Det har blifvit honom svarat, att Collegium hade Hans M:ts förordning för sig, deruti Elvius och Krok äro authoriserade. Den vilia de hålla hand öfver, såsom goa och mächta nyttig, hvaraf man redan hade sett prof, ia och på hans egen sons almanak på detta eller förledne året, hvilken hade varit galen, och på deres påminnelse omtryckt. Ville han intet låta almanakan undergå deras censur, som vore der til af öfverheten förordnade, så kunde han låta sin son låta blifva skrifva almanaka, men Collegium hade ingen macht at deruti dispensera. Det ginge ingen ting af hans respect och namnkunnighet i mathesi, om hans son antingen läter blifva skrifva galna almanaker, eller läter dem af vederbörande censeras. Men alt detta gäller hos honom intet, han pockar och snorkar derom hvar post. H. E. gr. Gyllenstolpe har tagit sig nu före at ej svara honom mer, men efter Collegium fruchtar at han torde angifva sig derute och vilia bora hål på Collegii förordning, som Collegium efter H. M:ts befalning har utgifvit i trycket, så befalte de mig i går at iag i dag skulle berätta til H. Cantzlirådet sammanhanget, det samma lofvade och H. E. gr. Horn at med några ord nämna til H. E. H. Öfverstmarskalken, på det Collegium måtte derutinnan hafva ryggestöd och det ohördt ej någon ändring uti Kongl. Förordningen förunnas.

Nu vänta vi med längtan, huru det vil aflöpa med de kejserlige sakerne. Gud styre det så, at vi ej förfalle i någon ny villervalla. Jag har nu uppehållit H. Cantzlirådet altförlänge. Näst min hustrus

[1]) Bark refererar i hufvudsak hvad som i Kanslikollegiet förekommit den 21 Juni 1707.

[2]) Gustaf Otto, lektor i Strengnäs, sedermera en tid ryttmästare.

och min hörsamste tiensts förmälande til H. Cantzlirådet och dess k. fru, om hon ännu är qvar, är iag med vördnat af alt hierta etc.

Hennes Maj:t Drotningen hälsar H. Cantzlirådet mycket flitigt, och säger alt fort, huru glad hon är öfver H. Cantzlirådets bätring. Det går aldrig någon postdag förbi, at iag icke får befalning at hälsa, men iag förgäter det mästedels i hastigheten. Hennes Höghet Princessan gör det ock ofta.

P. S.

Efter H. Cantzlirådet ad N:o 25 ger mig anledning (af tilfälle af *hertiginnans* [1]) utlåtelse) at tala om *Lagman Cederhielm* [2]), så skall iag det göra med frihet, men ber, at iag för *brodern* [1]) måtte blifva menagerat. Det är aldeles vist, at som alle *hertiginnans folk* [1]) den tiden talte alle med en mun ordet för *Paykul* [1]), til at ställa sig in dermed, så var *Cederhielm* [1]) en ibland de förnämste. Jag hörde honom ofta den tiden säja, huru litet landet voro betiänt med en näfve blod, men kunde deremot hafva en osäjelig nytta, om förslaget antoges. Hennes Höghet hade utaf en uprichtig kärlek för konungen och fäderneslandet giort alt hvad hon hade kunnat och bort göra, men Gud förlåte dem, som ingifvit konungen andra tankar. Jag har aldrig rätt hört, at Hertiginnans ord, som nämde äro, komma utaf honom, men de äro ej dertill olike. De lära alla lagt sitt ord till. Den caracteren, som H. Cantzlirådet om honom gifver, kan aldrig vara likare, derföre passerar han hos alle menniskior. Det är ock nu så långt kommit, at *hertiginnan* [1]) sielf ej mer har om honom samma mening som förr, och äfven så de öfrige af den *liguen* [1]). Man har den tanken, at han aldrig lärer gå ut med den syslan och at dermed öfver långt eller kort lärer blifva ändring. Det lemnar iag derhän. Men det kan iag väl med gott samvet säja, at ingen *ung Prints* [1]) har nyligen warit i underligare händer. Det är ock vist, at han älskar hvarken *gouverneur* [1]) eller *informator* [1]). Om brefven hos Olivekrans väntar iag H. Cantzlirådets ytterligare utlåtelse [3]). Jag hörer, at Dryander i Paris är död, kunde man nu intet göra något för H. Åkerhielm, och bryta Cronströms arbete för Gedda? Jag kan ej märkia, at Collegium lärer vilia något derom röra hvarken fram eller tilbaka, utan låta hvar och en göra sitt bästa.

11.

Stockholm d. 10 Julij 1707.

För H. Cantzlirådets högtährade gunstige N:o 29 tackar iag på det aldra hörsammaste. Det har varit våre herrar i Cantsliet en öfvermottan angenäm ting at se utaf den bifogade berättelsen, huru det sammanhänger med de kejserlige tvistigheterne. Man har alenast i

---

[1]) I bokstafschiffer.

[2]) Germund Cederhielm, lagman i Närike, sedermera i Östergötland, slutligen landshöfding och president, var guvernör för hertig Karl Fredrik af Holstein.

[3]) Hermelins bref till Olivecrantz äro, så vidt man vet, icke vidare i behåll.

gemen vetat af de 3 puncterne, men alle omständigheterne hafva varit obekante. H. E. gref Gyllenstolpe sade strax, at touren på altsamman är så nätt, at största delen af scruplerna, som man har sig tillförende dervid giort, förfalla, och saken fått ett rent anseende. Gud gifve at den tridie puncten angående Kejsaren kunde ock få sin richtighet, innan H. M:t går utur Sachsen. Torde hända, at när H. M:t ser det omsider blifva kejsarens alfvare at komma på rätta vägen, så tör värket kunna förmildas. Det har varit duro nodo durus cuneus och måste man sig uti alt förundra öfver de oförliknelige auspicia, som Gud har förlänt H. M:t. Man längtar mycket at se hvaruti H. M:t vil låta sin förnöjelse bestå i den oafgjorde puncten. Jag tror alt annat lärer af kejsaren ingås, men om H. M:t kommer fram med religionsväsendet i arfländerne, lärer det sättia svårighet, och är det likt, at det kejserlige hofvet lärer låta alt ankomma på det yttersta, häller än at gå ifrån dess uti de sakerne fattade uppsåt. Doch kan man intet förr än efter åt förnimma, hvad Gud iämväl derutinnan tör igenom H. M:t vilia hafva fram. Här hemma laga sig våre herrar til at resa på landet öfver rötmånaden, och önska så, at ej något vichtigt måtte infalla, som kunde köra dem in igen. Hennes Höghet Princessan har befalt mig flitigt hälsa H. Cantzlirådet och bedia, at H. Kantzlirådet ville lystra efter, om Hans Maj:t har något talt och utlåtit sig om en suplique, som Hennes Höghet för några postdagar sedan öfverskickat ifrån Öfversten Grefve Gustaf Levenhaupt, Generalens broder. Det angår några uplysningar, som han gifvit i de Zweibrückiske sakerne hvaruti fuller Levenhaupternes särskilte angelägenheter emot grefvarne af Hohenloe inflyta, men skal likväl tiena til H. M:ts interesse i gemen något med. Hennes Höghet har på Öfverstens begäran öfverskickat supliquen til H. M:t sielf, och då taltes fuller något om innehållet, men iag mins intet, hvaruti det bestod. Om H. Cantzlirådet kunde den saken understödia, giorde H. Cantzlirådet Hennes Höghet deruti en behagelig tienst, för den välvilia skul, som Hennes Höghet för det folket hafver. Näst min hustrus och min hörsamste tiensts förmälande til H. Cantzlirådet, så ock ifrån min svärfar, förblifver iag med vördnat af alt hierta etc.

Jag undrar mycket, om Professorn i Leipzig Doctor Rechenberg har varit så lycklig at vinna H. Cantzlirådets bekantskap, och huru han för sin del befinner sig efter de Svenskes gästeri.

12.

Stockholm d. 20 Julij 1707.

För H. Cantzlirådets högtährade gunstige N:o 30 tackar iag aldrahörsammest. Vår Herre gifve de resande lycka. Jag hoppas vi skola vid ändan af denne månaden se dem hos oss igen. Våra Cantzliherrar äro nu på landet, förutan hofcantzlern, som har en vecka eller något varit opasslig. Altså är i vårt Cantzli temmeligen stilla, men iag spår, at det lärer ej så vara derute, och at handlingen med kejsaren nu är i full gång, sedan Gr. Vratislav fått lof at

infinna sig. Gud gifve dertil lycka, det tyckes vilia gå väl, sedan det kommit så vida. Uti ett finner iag mig intet, hvarföre gr. Zober skal föres til Stettin och där något förvaras. Efter mitt ringa omdöme tyckes det hafva varit artigare, at sedan kejsaren sålunda antvardat honom i H:s M:ts händer och H:s M:ts upsåt ej lärer med den brukade alfvarsamheten hafva varit annat, än igenom en stor och lysande förnöjelse visa värden hvad karlen hade förtiänt, och sedan låta släppa honom, så hade han strax efter utlefveringen bort skickas tillbaka igen med H:s M:ts nåd, hälst efter hans sak med den tridie ingen gemenskap hafver. Men kanske iag far deruti vill, och vet intet så iust omständigheterne. Med den Italienske och Franske brefväxlingen lärer det väl, som H. Cantzlirådet behagar nämna, stadna af sig sielft, så framt H:s M:t brefven ej besvarar. Men skulle det likväl icke vara godt, at man på något sätt läte dem veta orsaken, hvarföre intet svar följer, på det de, som ville bättra sig, måtte dertill hafva anledning? Gud gifve det förslaget om vårt språks rensande måtte nu med alfvar ställas i värket, medan H:s M:t finnes dertill vara så fulkomligen hugad. Det står visserligen hos H. Cantzlirådet at komma det i gång, som sielf det älskar och så grundeligen förstår, och dertil äger H:s M:ts förtroende. At D:r Hiärne har sina tankar deröfver, har iag nu någon tid tilbaka hört af våre Cantzliherrar, åt hvilka han der omnämnt, men det är skada, at det hos dem stadnar inom några löse tal der om, och rådes intet med något mera eftertryck. Det lärer blifva artigt at höra H. Cantzlirådets tankar deröfver, när H. Cantzlirådet får tid at sig yttra. Jag tviflar intet om, at här iu finnas många, som kunde blifva nyttige och gode ledamöter uti en sådan sammankomst, som H. Cantzlirådet nämner, om man alenast kunde stängia envisheten derifrån, hvaruti iag fruchtar, at D:r Hiärne sielf torde blifva den värste at dragas med, efter han gärna uti alt älskar sine särskilte meningar och infall, och står derpå styfvare än den värste finne [1]). Jag ser huru det aflupit med häradzhöfdings tiensten efter sal. Stierncrona. Vid sådane besynnerlige händelser måste man gifva sig tilfreds. Hr Rosenstedt och vi alle äre H. Cantzlirådet lika oändeligen förbundne, som om han hade fått tiensten, ty vi hafve sedt, huru gunstigt H. Cantzlirådet har bracht saken så vida, som man kunde henne bringa. Så oförmodade hinder rår ingen före. Jag hoppas, at detta lärer komma H. Rosenstedt vid nästa tilfälle til godo, och tviflar iag aldeles intet, at H. Cantzlirådet lärer hafva honom både hos sig sielf i ett gunstigt minne, och bibehålla för honom H. E. gr. Pipers goda tankar, efter H. Cantzlirådet alena har dem denne gången hos honom upväckt. Här uppe i orten är Rosenstedts önskan, han lärer i dag sielf tacka H. Cantzlirådet för dess betygade gunst och vidare om den samma anhålla. Näst min hustrus och anhöriges hörsamste tiensts förmälande är iag med vördnat af alt hierta etc.

[1]) Se om denna fråga Hiärnes bref till Hermelin, Hist. Tidskr. 1882, s. 355, Barks bref d. 29 Juni, här ofvan s. 239, samt H. Hernlund, Förslag och åtgärder till Svenska skriftspråkets reglerande 1691—1739, s. 91 f.

13

Stockholm d. 27 Julij 1707.

Jag har nu blifvit bonde, derföre försummade iag sidste posten, och vid min inkomst fan iag äfven H. Cantzlirådets högtährade gunstige N:o 32 för mig. Jag undrar at det har blifvit annat' liud i biälran. Det tör väl storma öfver med Guds hielp. Aldrig har man så längtat efter posten som man nu gör de 2 eller 3 följande, til at se hvad utslag sakerne vilia vinna. Hos oss förefaller intet, nu äro alle på landet, som där vara kunna. Ännu höre vi här intet af H. Cantzlirådets k. fru och syster Cederhielm, men man ser af Ystadtske postpasset, at de äro d. 16 hujus lyckeligen til Ystadt öfverkomne. Jag må bekänna, at ifrån Leipzig och dit har det gått för dem temmelig fort. Som iag gissar, lära de hälsa på deres k. fru mor i vägen, och det gör, at de ännu ej äro hitkomne. H. Höpken harvarit i några vekor vid Surbrunn, och kom i förgår tilbaka, resandes i går ut på landet til H. E. gr. Gyllenstolpe. Han bad mig förmäla sin hörsamste tienst hos H. Cantzlirådet, och berätta, at han med en vördsam tacksamhet erkänner den gunst, som han försport at H. Cantzlirådet har haft för honom uti hvariehanda måtto. Han lärer vid sin återkomst sielf skrifva och tacka, men iag måste lofva honom, at nu i dag göra det förut. Näst min hustrus hörsamste tiensts förmälande är iag med vördnat af alt hierta etc.

14.

Stockholm d. 3 Augusti 1707.

För H. Cantzlirådets högtährade gunstige N:o 33, som i går morgon kom, tackar iag aldrahörsamst. Gud ske lof för de goda tidenderne angående det kejserlige värket, vi hoppas med nästa post förnimma ett fulkomligit slut och då få glädia oss och tillika undra på vår Herres stora nåd, som han gör med Hans M:t i alt hans företagande. Hennes M:t Drotningen var så glad, när iag henne sade hvad iag af H. Cantzlirådet hade fått, at hon brast ut i tårar, ty Hennes M:t har altid varit rädd, at klamret med Kejsaren skulle hafva diupare rötter, än man här kunde tro. Jag fick befalning at hälsa H. Cantzlirådet flitigt, det samma fick iag ock ifrån Hennes Höghet. Hvad Öfversten Lejonhufvuds bref och ansökning vidkommer, så befalte Hennes Höghet Princessan iag skulle tacka H. Cantzlirådet för sitt goda löfte at villia det befordra, men sade likväl derhos, at Hennes Höghet intet tager sig vidare den saken an än at gr. Leijonhufvud må se at Hennes Höghet har på hans begäran skrifvit om ärendet, och är det en sådan sak, som är värd gott svar, och som låter sig göra, så ser Hennes Höghet hel gärna, at den samma må blifva befordrat. M:lle Stenfelt har bedt mig förmäla hennes hörsamste tienst til H. Cantzlirådet och tacka för hälsningen. Det var en förträffelig olio på hennes hufvud, at H. Cantzlirådet

henne hälsade, derigenom måtte iag berätta at H. Cantzlirådet har värfvat ett creatur hos Drotningen, som altid lärer ligga gumman i öronen med H. Cantzlirådets beröm. Hvad ärendet angår, så lofvade hon efter H. Cantzlirådets goda råd at låta Frisken skaffa sig behörig föreskrift. Gud välsigne H. Cantzlirådet, som intet blifvit ond, at iag måst påminna om min Brors ärende. Jag skal med nästa bärgslagspost skrifva efter en ny suplique och taga den friheten at den öfversända. Ännu är H. Cantzlirådets k. fru ej hemkommen, hon har varit d. 23 Julii uti Jönköping, och som iag tror, lärer hon sedan varit på Ökna hos sin fru mor, kanske vil hon ock i vägen se huru det står til på Torsätter. Här förefaller eliest nu ingen ting. Näst min hustrus hörsamste tiensts förmälande förblifver iag med vördnat af alt hierta etc.

P. S.

Drotningen har i hela denna veckan varit mycket ömtolig om siñ arm, hvilken giort henne någon smärta, så at man intet har fått lof at bry henne med någon underskrift. Det är orsaken, hvarföre svaret på H. Cantzlirådets bref ligger ännu ounderskrifvit. Princessan tog öfvermotton nådigt up H. Cantzlirådets complement i mit bref, och befalte mig hälsa H. Cantzlirådet *rätt flitigt.* H. Cantzlirådet kan omöjeligen med gott maner undgå att skrifva henne til, och iag skulle önska, at det måtte ske iu förr iu häller.[1])

Olof Wallquist och Ecklesiastik-expeditionens upphörande.

Olof Wallquist har sitt namn nära förbundet med den första Ecklesiastikexpeditionen, ehuru af nedan meddelade bref framgår att han ej gjorde anspråk på äran af att vara dess upphofsman. Han var dess förste och ende ord. föredragande och hans afgång från denna befattning gaf en sannolikt välkommen anledning till expeditionens sammanslagning med Kammarexpeditionen. Den 23 Maj 1792 synes Wallquist sista gången ha varit föredragande och därefter rest ned till Vexiö. Den 16 Juli utnämndes Lars v. Engeström till hofkansler och häraf tog sig biskopen anledning att till honom rikta följande skrifvelse:

Högvälborne Herr Hof-Cantzler och Riddare af Kongl. Nordstjerne-Orden.

Til det nådiga och viktiga förtroende, som Kongl. Majestät täckts Herr Hofcantzlern updraga, har jag den äran at ödmjuke-

[1]) Brefven från Bark till Hermelin äro numrerade 27—46. Af n:o 27 fins blott P. S.; n:o 33 (eller 34), 37, 39, 40, 42 och 45 saknas.

ligen lyckönska, och derjämte anmäla mig til erhållande af den godhet och gunst, som flit och trohet af Herr Hofcantzlern aldrig fåfängt begära. När Kongl. Majestät nu ändteligen vändt et Nådigt öga til det olyckliga Cantzliet, så kan man sträcka sin förhoppning om Konungens fortfarande nåd så mycket längre, som vi i Herr Hofcantzlern fått en förman med kännedom af verket och tillgifvenhet för de ämnen, som dit höra.

Det är sedan 1789 jag äfven där innehar en då inrättad ny sysla. Om högstsal. Konungens papper alle finnas, så skall där ock vara et mit underdån. betänkande af den 12 eller 13 Maji s. å. at en sådan stiftelse hvarken var nödig eller nyttig, så at jag har icke beredt dess införande. Placen undanbad jag mig äfven; men det lyckades icke heller, ty det ingeck då i Konungens vue, at jag skulle vara i de publique affairerna. Jag kom dit, och har sedan samlat mig afundsmän och fiender, bekymmer och oro, så at jag kan sägas haft ingen hugnad af den befattningen, aldrahälst sedan högstsal. Konungen de tre sista månaderna af sin regering tycktes med mindre förtroende se mig i den tjenstgöring, från hvilken jag ändå icke förlossades. För öfrigt har jag så tjent, at jag intet ondt tilstyrkt, men något godt uträttat, intet partie följt och intet uprättat och i sanning har ingen ting at mig förebrå.

Detta är min historia, med hvilken jag måst besvära Herr Hofcantzlern i denna moment critique, der det ej må undfalla någon at vi äro.

Af Hans Kongl. Höghet har jag icke erfaret annat än nåd och mildhet, men icke vet jag, om Hans Kongl. Höghet är nöjd eller ledsen åt min tjenstgöring i Cantzliet. At man smugit sig fram at göra mig otjenster, det vet jag med visshet, och har gjort ingen ting til mit försvar, ty jag är säker at Hans Kongl. Höghet gör rättvisa åt den ärlighet, som nog blir känd med tiden. Men det kan väl hända, och det är aldeles icke mot min önskan, utan jag skall räkna för en ny lycka, at skiljas från all annan tjenst, än den jag här innehafver. Det är godt och lugnt på detta ställe. Här felas ingen ting utom lön och utkomst. Jag tjenar knapt för mera än 4,000 plåtar. Men den saken kunde hjelpas genom Hans Kongl. Höghets nåd. På Ecclesiastique-verkets i Lappmarken extra stat innehar jag 700 riksdaler. De behöfvas icke för verket. De höra til ingen tjenst och ingen person. Rätt nu kan jag säga, at jag arbetat mera än alle de andre. Ibland de uslaste lönerna har jag. Hans Kongl. Höghet har sedan lång tid visat mig mycken nåd. Om den nu utföll til mit afsked med denna pension, så vore jag lycklig at vara från de bekymmer tjenst och brist i annat fall bereda mig.

Hos Herr Hofcantzlern tilförser jag mig et det förmonligaste förord genom den intercession för min begäran, som min hustru anmäler, flatterad at ännu vara bibehållen i Herr Hofcantzlerns minne, och mycket interesserad för sin mans vilkor, sedan vi äge 4 barn at gifva uppfostran.

Det är tidens fel och icke mit, at jag måste tillägga at denna skrifvelse hvarken är följd af missnöje eller fruktan. Jag har til ingendera det aldra minsta skäl, och är icke gjord at smärtas utan orsaker. Icke söker jag et afsked, om dermed skulle förenas onåd och misstroende; men skulle det kunna erhållas på godt sätt, eller kan hända, utfalla min bön förutan, så kan det ej vara underligt om jag önskar mig full bergning i hamn, när jag i stormen kunnat berga ingen ting.

I fall af mit lyckliga endtledigande, försäkrar jag at om mig aldrig skall höras et ord. Det blir derefter mit enda at hålla presterna vid symboliska böckerna, folket vid tros-artiklarne och hustaflan.

Af Herr Hofcantzlerns grace beror mycket af min välfärd. Jag har anfört, hvad sannt är, och hoppas med några ord underrättas, hvad det om mig lyder, och hvad jag må hoppas för de mina.

Med fullkomligaste högagtning framhärdar
Högvälborne Herr Hofcantzlerns och Riddarens af Kongl. Nordstjerne-Orden

Vexiö den 22 Julii 1792.

ödmjukaste tjenare
Olof Wallquist.

Biskop Wallquists bref blef ganska följdrikt. Icke blott beviljades hans afsked den 14 Augusti, utan regeringen fann sig äfven föranlåten att indraga alla på Lappmarks ecklesiastikverks fond gjorda anordningar till för detsamma främmande ändamål[1]). I sammanhang därmed togs under ompröfning nödvändigheten af Ecklesiastik-expeditionens bibehållande. Som emellertid presteståndet vid sista riksdagen uttalat sin önskan att deras ärenden föredroges af en dess ledamot och dessutom förklarat sig villigt att sjelft underhålla Ecklesiastik-expeditionen, staten till lättnad — »hvilket sannerligen kunde behöfvas» — tillägges betecknande nog i protokollet, så anbefalltes konsistorierna den 3 Augusti att genom prostarne i kontrakten låta höra presterskapet huruvida det ville åtaga sig någon frivillig afgift till statssekreterarens och expeditionens underhåll. I denne händelse skulle H. K. H. till föredragande utse någon skicklig prestman i hufvudstaden, som sålunda ej behöfde dragas ifrån annan syssla. I annat fall åter skulle H. K. H. vara betänkt på att inrätta föredragningen af ecklesiastika ärenden på något

[1]) På fonden hade anvisats 700 rdr. åt Wallquist såsom fyllnad till de 800 rdr., som af Statsverket utgingo till statssekreterarelönen; 400 rdr. såsom lönetillägg åt biskop Lindblom i Linköping, 10 rdr. såsom lifstidspension åt liqvidationskommissarien länsmannen Plantin och 200 rdr. åt landshöfding Carpelan i Uleåborg som tillökning i dess resepenningar. Eckl. protok. den 14 Aug. 1792.

annat för ståndet tillfredsställande sätt och till möjligaste lättnad för staten.[1])

Som bekant hade af expeditionens tjenstemän endast föredraganden dittills haft lön. Då han förtviflade om att få sina underordnade upptagna på stat, hade han vid 1792 års riksdag förmått presteståndet att erbjuda sig genom frivilliga bidrag underhålla expeditionen. Konungen mottog dock ej anbudet, utan lofvade att sörja för expeditionens aflöning vid nästa statsreglering. På denna punkt stod sålunda frågan, när Wallquist afsade sig sin befattning. Det är lätt att förstå att regeringen skulle med glädje gripa ett sådant tillfälle att komma ifrån en institution, för hvars underhåll ej funnos några medel.

Redan samma dag (den 3 Augusti) besvarade Engeström Wallquists bref på följande sätt:[2])

»Jag har ansedt min skyldighet fordra att lägga under H:s Kongl. Höghets ögon det bref Eders Högvördighet under den 22 Julii gjort mig den äran skrifva mig till. Intet vittnesbörd om Ecclesiastique Expeditionens onödighet och onyttighet kan vara vigtigare änn det som afgifves af Högvördige Herr Biskoppen, hvilcken kjänner värket så väl. Hans Kongl. Höghet är äfven ej sinnad att tvinga Eders Högvördighet till en tjenstgjöring, för hvilcken han yttrar så liten hug, utan då han behagar säga att han skulle räkna för en ny lycka att skiljas ifrån all annan tjenst änn den han uti Stiftet innehafver, så gifver Hans Kongl. Höghet sitt fullkomliga bifall därtill. Longt ifrån att detta bör anses såsom ett teckn till onåde, visar det det förtroende Hans Kongl. Höghet hyser att N. N. igenom lära, lefverne och eftersyn, håller ordning uti sitt Stift, befordrar seder och ett christeligit tänkesätt. Dessa bägge samhällets grundpelare underhållas af rättskaffens själasörjare och att desse fullgjöra deras dyra pligter tillkommer Öfverherden att efterse. Hans Kongl. Höghet önskar att en Biskop, hvilcken såsom Eders Högvördighet är sitt embete vuxen, ej måtte öfvergifva en ort, där han kann gjöra så mycket godt för att sysslosätta sig med gjöromål, hvilcka med mindre insigter kunna bestridas.

Hvad lönen angår, så är visserligen icke Hans Kongl. Höghets tanka att N. N. vid ett så vigtigt embete skulle sakna sin utkomst och då däröfver klagas, förmodar Hans Kongl. Höghet att N. N. af någon händelse fått mindre inkomster änn dem dess företrädare salig Biskop Osander åtnjutit.

I sådant fall behagade N. N. låta mig det veta, på det jag måtte kunna det i underdånighet föredraga.

Vistandet uti Stockholm så som medförande underhållet af ett dubbelt hushåld har naturligtvis bordt förordsaka mycken kostnad och gjort nödvändig den lön N. N. dragit så af statsmedlen som af

[1]) Eckles. protok. den 3 Aug. 1792.
[2]) Enligt konceptet i RA.

Lapvärks ecclesiastique medlen, menn då detta skjäl uphörer, måste äfven desse tvänne löner uphöra.

Statsvärket tarfvar den nogaste hushållning och Hans Kongl Höghet tänker för ömsinnt att villja till något annat ändamål använda de igenom christelig gifmildhet till Lappskolors och presters underhåld insamlade medel.

Allt detta har jag på Hans Kongl. Höghets uttryckeliga befallning den äran att låta Eders Högvördighet veta. Hvad mig sjelf angår, så blifver det mig alltid ett nöje att få något tillfälle ådagalägga den myckna högagtning hvarmed jag har den äran vara etc.

Biskopen afgaf den 9 samma månad nedanstående värdiga svar:

Det är med mycken högagtning jag erkänner Herr Hofcantzlerns och Riddarens godhet at hafva föredraget min underdånigste önskan om ledighet från all annan tjenst, än den jag i detta Stift innehafver; och med en så lycklig erfarenhet af Herr Hofcantzlerns grace vågar jag äfven begära, at genom Herr Hofcantszlern til en begynnelse få nedlägga min allerunderdånigste tacksägelse inför Hans Kongl. Höghet för det nådigste bifall, hvarmed denna min underdånigste supplique blifvet ansedd.

Om äfven Herr Hofcantzlern icke förekommet mig med sitt gracieusa omdöme, hade jag ändock varet lika långt från möjligheten at anse sådant för minsta tecken till onåd. Tvärtom känner jag deruti igen medlen til den lycka at behaga Hans Kongl. Höghet med utöfningen af de lugna pligterna, de vigtigaste och nyttigaste för det allmänna och oss sjelfva.

Så långt jag förstått, har jag dem hittils fullgjort, och dermed ämnar jag äfven fortfara, i full öfvertygelse, at då icke kunna ihogkommas af min nådiga öfverhet annars än med det välbehag, som hos Hans Konglig Höghet är så rättvist och billig . . .[1]) belöning och upmuntran.

Hvad Hans Kongl. Höghet om Ecclesiastique-expeditionen täckes förordna, kan aldrig följa af något mit för Herr Hofcantzlern yttrade oskyldiga omdöme, men blir af mig vördadt, som en nådig författning, ämnad til allmänt väl.

Min anmälan om svaga vilkor i tjensten var mera et förtroende, hvilket jag vågade göra Herr Hofcantzlern, än et ämne hvarmed jag skolat drista at falla Hans Kongl. Höghet i underdånighet besvärlig. När det likväl skett, vördar jag med djupaste underdånighet Hans Kongl. Höghets nådigste decision.

De inkomster som framledne Herr Biskop Osander upburet, har jag oafkorttade fått mottaga, så at jag i det hänseendet har ingen anledning at klaga, det jag hvarken gjort eller tillåter mig at göra. Den som vid mina år gjort min lycka, genom Öfverhetens nåd, skall vara känslolös af allt, om han icke är nöjd, och visar sig vara det.

[1]) Ett stycke af brefvet bortrifvet.

Hans Kongl. Höghet har sedan längre tid omfattat mig med så mycken nåd, at jag den aldrig kan förgäta, och så länge jag lefver, hoppas jag at med min underdånigste trogna tjenst kunna visa det min undersåtliga pligt åtföljes af den tacksamhet och kärlek, dem en nådig Öfverhet icke försmår.

Med fullkomlig högagtning har jag den äran at vara etc.

Vexiö den 9 Augusti 1792.

Innan detta bref kom fram, hade, såsom ofvan nämts, afskedet beviljats den 14 Augusti och afslag gifvits å biskopens ansökan att få behålla anslaget från Lappmarks ecklesiastikverket. Engeström underrättade därom med följande rader, dat. den 14 Augusti:

Hans Kongl. Höghet har, i jämlikhet med hvad mitt bref till N. N. af den 3 dennes innehåller, låtit utfärda nådigt afsked för Herr Biskopen både såsom statssekreterare, ledamot i beredningen och uti Lappmarks ecklesiastikvärket. I anseende till Öfverhåfpredikantssysslan var äfven afskedet färdigt, men jag har trott göra väl att innehålla expeditionen, intill dess jag därom ärhåller N. N:s. särskilda ansökning. Jag anhåller om skyndsamt svar, ty länge kan jag ej uppehålla utfärdandet. Jag förblifver etc.

Brefvet afgick först en vecka senare, den 21 Augusti, hvarvid den meningen tillades: »N. N:s. senaste gunstiga skrifvelse är mig rigtigt tillhanda kommen». Wallquists svar är af den 31 Augusti:

Det sätter mig i största förbindelse att finna så många vedermälen af Herr Hofcantzlerns godhet, til hvilka jag nu äfven räknar den höggunstiga skrifvelsen af den 21 dennes.

Vid underdåniga mottagandet af Kongl. Maj:ts nådiga dimission, som är utan datum, fann jag väl den, som Herr Hofcantzlern behagar nämna, i så motto jämnlik med Herr Hofcantzlerns bref af den 3 dennes, at jag var dimitterad, men till min största tillfridställelse, i det hänseendet ganska olik, at den försäkrar mig om alt det nådiga nöje och välbehag en undersåte kan önska sig, sedan han haft tillfällen at tjena sin kung och sit fosterland. Til min förundran märkte jag äfven, at då Herr Hofcantzlerns bref säger mig vara dimitterad från alla tjenster, utom den i Vexiö Stift, innefattar den kongl. dimissionen blott några vissa deri upräknade.

Detta ser jag nu vara en följd af Herr Hofcantzlerns ädelmod, äfvensom jag på samma sätt förstår Herr Hofcantzlerns råd at komma in med särskild ansökning om dimission från Öfverhofpredikantskapet; men då Herr Hofcantzlern tillika täckes nämna, at den varit färdig, och at dess utfärdande icke kan länge uppehållas, tycker jag ej at någon ny ansökning lärer behöfvas, för at göra denna vacance.

Det lärer vara samma sak med Ordförandet i k. Tabell commissionen och Commissionen i Ecclesiastique beredningen, som äfven varit mig i nåder updragne.

Sedan nådige dimissioner härifrån förmodeligen lätt erhållas, är jag ock med det samma skild från alla förtroende-poster högstsalige Konungen mig updrog, utan all annan vinst, än mit samvetes öfvertygelse, at i dem hafva användt all möjlig flit och trohet, och kan hända uträttat något allmänt godt, utan någon enda människjas olägenhet och skada.

Jag har försakat de tillfällen högstsal. Konungen sjelf i nåder erböd mig til varagtiga fördelar, ty jag har ingen dag tjent för personligt interesse. I denna tid, då många nya anordningar behöfvas, och Kongl. Maj:t redan täckts i nåder förklara, at Statsverkets svaghet och Lappmarks-medlens ändamål icke tillåta Kongl. Maj:t at följa Dess önskan, at med någondera desse cassors bekostnad gifva mig ytterligare vedermäle af Dess nådiga välvilja och aktning för mina förtjenster, förbjuder mig all ting, at ifrån sådane tilgångar räkna på medel til min utkomst och mina barns upfostran. I Vexiö stift skulle den visserligen behöfvas, om man ville upföda dem til embetsmän. Men det är ingen nödvändighet.

Vexiö den 31 Augusti 1792.

Därmed upphör brefväxlingen mellan Wallquist och Engeström [1]). Sedan konsistoriernas utlåtanden inkommit, tillsattes den 11 December 1792 en kommitté bestående af hofkanslern v. Engeström, revisionssekreterarne Lode och Nibelius, doktorerne Petrejus och Murraij samt kyrkoherden Aspelund. De sammanträdde den 13 samma månad och den 17 kunde hofkanslern i konseljen referera det resultat, hvartill kommittén kommit. Det befanns att af 15 konsistorier hade 12 »förklarat sin önskan vara att få vila vid den författning K. M. angående kyrkoärendernas handhafvande framdeles behagar vidtaga i full förtröstan på den vishet, hvarmed K. M. derom på ett med ståndets önskan öfverensstämmande sätt i nåder täckes förordna». Endast tre stift, Visby, Borgo och Hernösand, hade uttalat sig för expeditionens bibehållande med erbjudande af en proportionerad afgift. Konsistoriet i Hernösand hade emellertid i så måtto öfverskridit sin befogenhet, som det till presterskapet hemstält, huruvida det icke »lika med consistorio funne skäl vara att anse expeditionens bibehållande nyttigt och angeläget», hvarigenom det i viss mån ingripit i presternas fria yttranderätt. Det hade dessutom i sitt vidlyftiga yttrande användt de onekligen något vågade och skarpa uttrycken att det »anser försäkran om dess (expeditionens) bibehållande böra ega lika helgd som den undersåteliga förbindelse, hvilken presterskapet gläder sig att iakttaga uti en obrottslig efterlefnad af 1789 års Förenings- och Säkerhetsakt, högstsal. konungens testamentariska disposition med öfriga grundlagar» [2]). Dess yttrande blef för den skull öfverlemnadt till Justitie-

[1]) Den förvaras i Riksarkivet bland hofkanslers handlingar. Amanuensen d:r Westrin har haft godheten fästa vår uppmärksamhet på densamma.

[2]) Se kommitténs protokoll den 13 Dec. 1792 i Riksarkivet.

kanslersämbetets handläggning. Äfven Vexiö konsistorii utlåtande hade väckt uppmärksamhet, då där som motiv anfördes »att tillfälle nu ej var förhanden att i ämnet bereda ett sammanstämmande och enigt beslut», och skulle man undersöka huruvida verkligen alla i Vexiö stift af presterskapet afgifna yttranden innehöllo ett dylikt uttryck.

På grund af dessa utlåtanden förklarade hertigen-regenten den 17 Dec. att Ecklesiastik-expeditionen åter skulle införlifvas med Kammar-expeditionen och att i cirkuläret därom åtgärden skulle motiveras dels med de i Wallquists bref af den 22 Juli förekommande uppgifterna, dels med nödvändigheten att göra besparingar. Den 17 Januari 1793 justerades expeditionens sista protokoll [1]).

Hd.

Anteckningar om Rådsbiblioteket i Stralsund.

Rådsbiblioteket i Stralsund, uppställdt i rådhuset och under gemensam vård med det där äfven inrymda Svensk-Pommersk-Rügenska museum, är synnerligen väl försedt med arbeten från och om Sverige samt har till en del svenske generalguvernören grefve Axel Löwen († 1772), att tacka för sin uppkomst. Han testamenterade nämligen staden sina samlingar af böcker, antiqviteter och curiosa, sålunda grundande den ännu bestående förbindelsen mellan stadens bibliotek och provinsens museum. Leopold fick, som magister-docens i Greifswald, uppdrag att ordna Stralsunds bibliotek och utnämndes 1782 till Raths-Bibliothekar, hvilken post han först 1784, efter fullgjordt uppdrag, lemnade. Leopolds katalog fortsattes och trycktes 1829 (ny forts. tryckt 1862).

I bibliotekets handskriftsamling, hvilken n. v. Bibliotekarien D:r Bajers välvilja tillåtit mig att genomgå, under några dagars vistelse i Stralsund denna sommar, har jag antecknat följande, som synts mig ega intresse för svensk forskning.

— 1. *Fältmarskalken C. G. Wrangels Copiebok 1674—76*, med förutgående afskrifter af några tidigare bref (1646, 50, 65, 67, 73). 1 vol. fol. med ryggtitel: »Archistrategi Wrangelii Correspondence mit Ihre Maj:t nebst anderen memorablen Sachen und Consilijs».

Begynner med ordren för W. att efter Torstenson öfvertaga armébefälet i Tyskland samt W:s svar, dat. fältlägret vid Giessen »d. . . aug. 1646». — Förklar. öfver ordet »Vanbörding», till ledning vid befordringar, 1650. — Acta ang. Bremen 1655. — Reg:s skr. t. Wrangel om residenten Habbæus 1667 $^{15}/_{2}$. — Resol. på W:s memorial 1673, skr. om W:s lön 1673, div. regeringens skr. 1674, k.

---

[1]) Protokoll i eckl.-ärenden t. o. m. d. 15 Febr. 1793 finnas emellertid inbundna jämte de öfriga.

Carls egen skr. t. W. 1674 $^{26}/_{3}$ m. fl. samt t. andra befälhafvare. — *Wrangel till konungen från tyska orter 1674* $^{6}/_{10}$—*1676* $^{11}/_{6}$ (W. dog 14 dagar senare). — *Konungen till Wrangel under samma år, jämte bilagor; Wrangels och kanslirådet Örnestedts korrespondens 1674 dec.—1676 febr.; W:s och E. Pufendorfs brefväxling* »die Hannoversche Assistance betreffend» 1675 juni—nov., samt senare bref och uppsatser af E. P. (1678, 81, 84). — Tysk öfvers. af M. G. De la Gardies till riksdagen i Halmstad ingifna apologi.

— 2. *Collectanea Sueco-Brandenburgica, in Specie die Grentz-Commission de anno 1684.* 1 tjock vol. fol.

Gränskommissionens och k. m:ts skriftväxling, samtidig kopiebok. Protokoll vid kommissionens sessioner. Ingifne påståenden och vederläggningar. K. m:ts bref t. Hartmansdorff, »Envoyé beym Chur-Hoffe». — »Diarium was nach dem zu Damm u. Colbatz gehaltenen und abrumpirten Grentz-Tractaten passiret». — Skriftväxling mellan svenska och brandenburgska provinsregeringar, den 1685 tryckta »Relation» öfver förloppet vid Damm och Colbatz 1684, tioårsförbundet mellan Sverige och Brandenburg 1686 $^{10}/_{2}$, acta rörande 1694 års förhandlingar mellan båda staterna. — Ceremoniale Brandenburgense.

— 3. »*Negociationes des fürstl. Mecklenb. Geh. Raths Johan Reuters am K. Schwedischen Hofe* für des Herzogs Gustav Adolphs D(urchlaucht). Von a:o 1664 bis 1675». 2 vol. fol. Afskr. Vol. 1: bis 1670 $^{14}/_{12}$. Vol. II: 1670 $^{12}/_{11}$—1675 $^{12}/_{5}$.

— 4. »*Charisiana*». Skrifter af och om Balthasar Charisius, borgmästare i Stralsund, stadens ombud i Stockholm, och hans son, Chr. Ehrenfried, äfvenledes borgmästare i Stralsund. 2 band fol.

Däri förekommer C. E:s verser till Carl XI tr. Kiel 1667, fol. 18 ss. — Hans Journal 1667—69 under resor och vistelse i Stockholm, diarium 1675.

— 5. *Farrago Epistolarum ad D. Doct J. F. Maijer'um, Superintendent. Pomeran., scriptarum.*

Från svenskar förekomma icke få bref. Bland dem anteckna vi: *Ol. Svebilius 1692* (omdöme om en adelig jungfrus uppenbarelser, huruvida de äro af Gud eller djefvulen), *L. Norrman* 1694 (om talmudsstudier), *Ol. Rudbeck* 1694 (tackar för det beröm han erhållit för Atlantican), *M. Steuchius* 1701 (om svenska kalendertrasslet), *A. Riddermark* 1705 (rekomm. för en ung student), *Joh. Gezelius* 1705, *Jesp. Swedberg* 1706, 1708, *Haqv. Spegel* 1706. *Daniel Lundius* 1708, 1709, *Ol. Hermelin* 1705 ($^{8}/_{18}$ jan. Kung Karls tacksägelse för den fr. Greifswald insända festliteraturen från kungl. födelsedagsfesten 1704 och afrådan, att Mayer ej må resa till lägret att främja de evangeliskes sak i Schlesien, ty »vi» måste ännu en tid »cogitata nostra paulisper dissimulare»). *A. Rydelius* 1711 (rekommenderar sin bror Magnus till filos. professionen i Greifswald och kallar Maijer »nationis nostræ in transmarinis oris commune perfugium»). — Äfven förekomma bref af *Kon. Stanislaus* 1710 ($^{15}/_{4}$, Stralsund), af Leibniz (6 st., 1706—08), P. Bayle och H. Conringius.

— 6. *Bref och acta ang. svenske envoyén i Konstantinopel, senare bremiske regeringsrådet och pommerske kanslern frih. Martin von Neugebauer.* 1 vol. fol.

Innehåller: instruction vid afsändandet t. Ottom. porten 1709 $^{11}/_{7}$, afskr. »Bericht v. N:s» démélé mit dem Moscowit. ambassad. in Constantinopel u. v. d. Degradiren des grossvizirs, 1710, afskr. från tryck, — R: Suttons, engelske envoyéns i Konstantinopel, pass för N. vid ress fr. K. öfver Smyrna t. England, Holland o. Bremen, 4 maj 1711, *orig,* — K. Karl XII:s rapellbref för N., dat, Bender $^{20}/_{2}$ 1711, *orig.* — G. v. Celsings bref t. N., dat. Konstantinopel $\frac{24 \text{ nov.}}{4 \text{ dec.}}$ 1711 (12 qvartsidor), *orig.* — N:s berättelse hur han kom i k. Karls tjenst och hvad därunder honom händt, på tyska, 16 foliosidor, odat., afskr. — N:s böneskrift t. Riksens Ständer, odat., afskr. — »Additamentum»; *egenhändigt* af N. med åldrig hand. — Martin v. Neugebauer ad Protocollum», $^{1}/_{2}$ sida afskr. (råds prot.). — J. J. Cronhiort, *egenh.* skrift om Ismael Agas ord till honom ang. Karl XII:s utlofvade belöningar åt turkiska embetsmän, dat. 6 apr. 1725, utan ort. — Ulrica Eleonoras bref t. N. 1736—40, 4 st., *orig.* — Fredrik I:s bref t. N. 1735, 39, 40, 3 st., *orig.* — N:s latinska bref till Storviziren odat., afskr.

— *Gedichte des Herrn Cantzlers Baron M. v. Neugebauer, zum Theil mit eigener Hand geschrieben.* 1 vol. fol.

Dikter t. Karl XII vid flera tillfällen (t. ex. Der Nieper an Carl XII:n, An das Sächsische Frauenzimmer als J. K. M. Carl XII auf . . . . Lagercronas boshafte Vorstellung in Sachsen heijraten verbot», m. fl. m. fl.; Grabschrift über Carl XII).

— 7. Spridda *orig. bref,* bundna i hvita skinnband med stadens vapen å frampermen, framlagda i montrer i museum. Däribland märkas: bref t. Hert. Karls (IX:s) gemål Kristina fr. honom (1598 $^{11}/_{7}$), fr. sonen Gustaf Adolf (1612 $^{9}/_{3}$), fr. systern Anna o. andra prinsessor; till dr. Hedvig Eleonora fr. Maria Euphrosyne, fr. Christina Allessandra (Rom 1669), fr. hert. Adolf Johan o. flera utländska furstar o. furstinnor.

— 8. Ur Nicolai kyrkans bibliotek har Rådsbiblioteket erhållit en saml. medeltidshandskrifter, bland hvilka endast en (vita Birgittæ, 4 libri) rör hel. Birgitta, ehuru hennes orden utanför Stralsund egt kloster. Rådsherren *Dinnies* har upprättat ett *Diplomatarium Coenobii Mariæ Coronæ Ordinis S. Birgittæ,* 1 vol. fol. förvarad i Rådsbiblioteket. D. har däri med vacker och tät handstil afskrifvit handl. rör. klostrets stiftelse, donationer och köp. Det är samma samlare, som i Gadebusch, Pommersche Samlungen, offentliggjort uppsatser om Birgittiner kloster i Pommern.

H. W.

Underrättelser.

— Amanuensen i Riksarkivet D:r J. G. THÉEL afled i Stockholm d. 2 sistlidne augusti. Ursprungligen naturforskare, egnade sig Théel sedan tio år tillbaka med växande kärlek, insigt och intresse åt arkivtjenstemannens tysta och föga bemärkta verksamhet med sällspord pligttrohet höll han ut på sin post, tills krafterna, i förtid brutna, sveko. I många och vigtiga delar utaf Riksarkivets samlingar skall forskaren finna spåren af detta hans arbete, så t. ex. i fråga om de båda universitetens kanslersarkiv, den stora samlingen »Militaria», samlingar rörande hofvet m. fl. I mångfaldiga afskrifter af de s. k. Sturehandlingarna förvarar Riksarkivet likaledes vittnesbörd om hans verksamhet och insigter på ett område, för hvilket han ursprungligen var främmande; men där han med vanlig uthållighet förstod att göra sig hemmastadd. Vänfast och hjelpsam var han äfven en af alla aktad och afhållen kamrat.

— Förre universitetsbibliotekarien C. G. STYFFE och arkivamanuensen P. SONDÉN ha tillbragt sommaren under forskningar i tyska arkiv efter bref från Axel Oxenstierna för den stora upplagan af Oxenstiernas korrespondens och skrifter, hvilken förberedes till utgifning på bekostnad af den Bergerska donationsfonden.

— Docenten vid Upsala universitet S. J. BOËTHIUS har afrest till Frankrike för att hufvudsakligen i Paris under hösten och nästkommande vår idka arkivstudier.

— Föreläsningar i historia vid Upsala universitet höstterminen 1885: C. A. CORNELIUS, den äldsta kristna kyrkans historia och den svenska kyrkans historia efter reformationen; O. J. ALIN, Det svenska statsskickets historiska utveckling från 1809 års statshvälfning; S. F. HAMMARSTRAND, Österlandets historia under gamla tiden; H. HJÄRNE, Sveriges historia under Johan III:s regering.

— Från den Bergerska donationsfonden har 1884 lemnats till kamrer W. BERG ett anslag af 500 kr. med anledning af hans forskningar rörande Visingsös fornminnen och historia, samt 1885 ett lika stort anslag åt fil. doktor G. FORSGRÉN med anledning af det arbete öfver svenska gref- och friherreskapens historia han förliden vår försvarade såsom gradualafhandling, och i afseende på hvilket vi kunna hänvisa till recensionsafdelningen.

— Bland förestående publikationer från *Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien* må här nämnas ett antal illustrerade gruppkataloger öfver olika afdelningar af de stora historiska samlingarna. Den första kommer att behandla Gotlands medeltidsfynd. Medel till tryckningen af dessa kataloger lemnas från den Bergerska donationsfonden. Det är äfven af intresse att förnimma att ett häfte af *Svenska sigiller från Medeltiden* (2:dra delens första) är under arbete. Första delen af detta vigtiga verk utkom, som bekant, under åren 1862—1867.

— *Svenska Litteratursällskapet i Finland.* Den 5 februari innev. år hölls i Helsingfors ett förberedande sammanträde för bildandet af ett Svenskt Litteratursällskap, hvilket genom att samla minnena af förgångna tiders lif, äfvensom genom direkt uppmuntran skulle verka höjande på det svensk-språkiga bildningsarbetet i Finland. Sedan en interimsbestyrelse blifvit vald, öppnades medlemsteckning för ändamålet, hvarvid allmänhetens intresse visade sig, i det att 217 personer inträdde i föreningen såsom »stiftare», med skyldighet att erlägga 200 finska mark, och 960 såsom »medlemmar», erläggande 100—120 finska mark. Dessutom erhöllos betydande gåfvor af särskilda personer. Vid konstituerande möte i början af maj månad antogos stadgar, hvilka såsom sällskapets uppgift fastställa:

a) att samla vittnesbörden om den svenska kulturens uppkomst och utveckling i Finland, såsom t. ex. icke offentliggjorda eller sällsyntare litterära alster, svensk folksång och saga, upplysningar om äldre litterära föreningar och företag, historiska handlingar, särskildt rörande undervisningsväsendet, biografiska underrättelser, bref af litterärt och kulturhistoriskt intresse, samt att bearbeta och offentliggöra det sålunda samlade materialet, hvilket tills vidare öfverlåtes till förvarande åt universitetsbiblioteket eller statsarkivet;

b) att främja svenska språkets studium och rätta begagnande genom undersökning af landets svenska dialekter, offentliggörande af grammatikaliska och lexikaliska arbeten öfver desamma, ombesörjande af för undervisningen i landets skolor lämpliga läro- och läseböcker på svenska språket samt andra liknande åtgärder;

c) att främja litterär verksamhet på svenska språket genom prisbelöningar och understöd.

Vid samma möte valdes en bestyrelse af tolf ledamöter, hvilka bland sig valde till ordförande prof. C. G. ESTLANDER och till vice ordförande prof. A. O. FREUDENTHAL.

Sällskapets första publikationer blifva: *Porthans brefväxling med Calonius,* red. af statsrådet W. LAGUS, och *Borgareståndets protokoll vid Borgå landtdag 1809,* red. af v. häradsh. AL. GRIPENBERG.

— Vid universitetet i S:t Petersburg försvarades sistl. vårtermin en afhandling med titeln »*Striden om herraväldet öfver baltiska hafvet under XV och XVI seklen*[1]). Förf. till det digra arbetet om 613 +43 sid. 8:o G. V. FORSTEN är, såsom född i Finland, förtrogen med svenska språket, hvarför det varit honom möjligt att tillegna sig den vidsträckta litteratur, som behandlar nordens historia mellan åren 1497 och 1536, hvilken period förf:s undersökning omfattar. Afhandlingen vittnar om stor lärdom, men hufvudtanken, hanseförbundets fortgående fall, förlorar sig icke sällan bland de hopade detaljerna och talrika excurserna. De bifogade aktstyckena äro alla förut tryckta. Arbetet slutar med en kritisk öfversigt af källorna.

— Vid Helsingfors' universitet föreläser under hösten prof. *Danielson* öfver Europas historia efter 1789 och prof. frih. *Palmén* dels

---

[1]) БОРЬБА ИЗЪ-ЗА ГОСПОДСТВА НА БАЛТІЙСКОМ МОРѢ.

öfver Finlands inre historia från Gustaf Vasas tid, dels öfver Rysslands historia under nyare tiden. Prof. Schybergson åtnjuter tjenstledighet för idkande af arkivforskningar.

— Man förbereder sedan någon tid tillbaka en publikation, uti Danmark, som dess litteratur hittills saknat, nämligen ett biografiskt lexikon. Detta intressanta företag står under ledning af arkivassistenten C. F. BRICKA, sedan flere år sekreterare i danska historiska föreningen, hvilken lärer ha förskaffat sig biträde utaf ett stort antal författare.

— Från Tyskland meddelas den intressanta nyheten, att bland de under preussiska Statsarkivets auspicier stående publikationerna äfven förberedes en samling af *Gustaf II Adolfs bref* och andra skrifvelser under den tid han deltog i 30-åriga kriget och gällande detsamma. Utgifvare lärer vara en yngre arkivtjensteman i Hannover, D:r Irmer.

— Bland nyare tysk historisk litteratur märkes *Huber*, »Geschichte Oesterreichs», första delen (till 1279) uti den fordom af Heeren och Ukert, numera af Giesebrecht redigerade samlingen af rikshistorier; arbetet berömmes såsom förtjenstfullt. — Prof. *Baumgarten* i Strassburg har utgifvit första delen af en »Geschichte Karls V»; sedan Robertson uti förra århundradet har ingen monografi öfver Karl V utkommit och Baumgarten har en mängd nya för kejsarens karaktäristik liksom för den politiska historien intressanta uppgifter att meddela. — Af *Kostomarovs* Rysslands historia i biografier har en öfversättning på tyska börjat utkomma. — I en samling »Giessener Studien» polemiserar prof. *Oncken* bl. a. mot den något omilda kritik hans åsigter om Maria Stuart och schatullbrefven varit föremål för, hvilket åter har framkallat ett genmäle i Sybels Hist. Zeitschr. 1885, 6. — I två band har prof. *Droysen* i Halle monografiskt behandlat hertig Bernhard af Weimar; vi skola längre fram återkomma till detta arbete. Detsamma gäller om en mindre afhandling af O. *Krauske*, »Die Entwickelung der ständigen Diplomatie».

— Senaste häften af »Allgemeine Deutsche Biographie» (104, 105) innehålla bl. a. biografier öfver David Mevius, berömd jurist och statsman, under flere år vicepresident i Wismarkska tribunalet, Joh. Micrelius, pommersk teolog, död i svensk tjenst 1658, fälthöfvitsmannen Marx Meyer, bekant från grefvefejden, den brandenburgska diplomaten och krigaren Micrander († 1723), hvilka alla mer eller mindre stodo i beröringar med Sverige.

— Senaste *Årsredogörelse från engelska Riksarkivet* (»45 annual report of the deputy keeper of the public records») innehåller bland annat en berättelse öfver arkiven i Danmark samt några bibliotek i Sverige, för så vidt de innehålla handlingar ang. England, af Rev. W. DUNN MACRAY. Hr Macray har två gånger besökt Sverige; en föregående berättelse af honom är tryckt i arkivets årsredogörelse för 1882. Den nu meddelade innehåller åtskilliga tillägg med afseende på Skoklosters arkiv och Upsala universitets bibliotek. Äfven redogörelsen för de verkställda forskningarna i danska Geheimearkivet innehåller uppgifter om handlingar af intresse för Sverige, t. ex. upp-

snappade bref under det nordiska sjuårskrigets tid m. m. dyl. Af en utgifvarens antydan synes framgå, att hr Macray kommer att fortsätta sina forskningar i Sverige. — Samma årsberättelse innehåller äfven en kort redogörele af hr W. Bliss för sina forskningar i Svenska riksarkivet under åren 1882 och 1883.

— England har hittills märkvärdigt nog saknat en vetenskaplig historisk tidskrift i egentlig mening och dess många litterära tidskrifter ha endast haft en ofullkomlig ersättning att erbjuda. Denna brist lärer emellertid från och med nästa år blifva afhjelpt. Det har nämligen bildat sig en *Historisk förening* (Historical society) med uppgift att utgifva en sådan Tidskrift från och med 1886 års början. Den står under ledning af professor M. Creighton i Cambridge, författare bl. a. till ett ansedt arbete öfver påfvedömet under reformationen. — Ett annat sällskap har bildat sig för att utgifva en ny upplaga af den ryktbara »Domesdaybook», den stora jordebok, som på den normandiska eröfrarens befallning uppgjordes öfver det kufvade landet. Den gamla upplagan af 1783 är både mycket ohanterlig och mycket sällsynt.

— Ett sällskap för *Franska revolutionens historia* har bildats i Frankrike med ändamål att utgifva officiela aktstycken från tiden 1789—1815, aktstycken af enskild natur från tiden 1789—1830; öfversättningar, omtryck, biografiska samlingar m. m. dyl., allt utan någon bearbetning, blott med upplysande noter.

— De sista månadernas förnämsta nyhet i den franska historiska litteraturen är Fustels nya arbete *Recherches sur quelques problèmes d'histoire.* Det består af tre afhandlingar: om det romerska colonatet, om jordegendomen hos germanerna och om rättskipningen under den merovingiska tiden. Ur företalet må anföras: »den läsare, till hvilken jag vänder mig i denna bok, är den som känner sig dragen till de svåra frågorna i historien och älskar i synnerhet de besvärliga partierna af denna vetenskap. Jag skall förelägga honom aktstyckena; han skall få deltaga i mina forskningar, mina tvifvel, min tvekan. Jag skall föra honom samma väg som jag sjelf följt. Jag skall också framhålla för honom de motsatta meningarna och säga honom hvarför jag ej anslutit mig till dem... Jag vet ej om icke detta kan bli nyttigt för några. Jag har undervisat i 25 år och haft lyckan att hvarje år ha fyra eller fem lärjungar. Jag har först och främst lärt dem att söka. Hvad jag helst framhållit för dem har varit att ej tro allting lätt och aldrig gå förbi problemen utan att märka dem. Den enda sanning jag sökt öfvertyga dem om är att historien är den svåraste af vetenskaperna».

— Vi tillåta oss att härmed fästa uppmärksamhet på den af en dansk forskare doktor *V. A. Secher* gjorda anhållan, som finnes införd på omslagets andra sida.

Henrik Normans resa till Erik XIV:s kröning 1561.

Bland de intressantare bidragen till vår äldre kulturhistoria kunna äfven räknas resandes skildringar af sina besök i Sverige eller af samhällsförhållanden här. Förutom det intresse det i allmänhet kan ha att lära känna andras omdömen om sitt land och folk finner man i dem stundom upplysningar, som man fåfängt söker i tidens litteratur, där föga uppmärksamhet egnas åt sederna och odlingen, eller i arkiven, där privata korrespondenser från äldre tider äro tämligen sällsynta. Blott af nyfikenhet eller för resans nöje skull lockades väl icke gerna främlingar till Sverige, förr än det genom trettioåriga kriget blifvit namnkunnigt i Europa, men politiska uppdrag eller handelsföretag förde någon gång personer till våra trakter, hvilka utaf olika anledningar funno det mödan värdt att ej åt glömskan öfverlemna sina reseintryck och iakttagelser. Så ha vi äfven från 1500-talet ett antal dylika skildringar bevarade. Ett österrikiskt sändebud Georg Kahl har sålunda utförligt skildrat konung Sigismunds kröningshögtidligheter 1594 uti Uppsala i en rapport till tyske kejsaren [1]) och lemnat om icke en reseskildring, åtminstone en mängd detaljer rörande de händelser han var vittne till. Några år förut, under konung Johans sista tid, begagnade sig en annan främling, äfven han i österrikisk tjenst, af ett par års tvungna vistelse i Sverige till iakttagelser om personer och förhållanden i landet, som, omfångsrikare än de förra, delvis äro af stort intresse; de ha i senare tid blifvit publicerade och i

[1]) Berättelsen förvaras i Statsarkivet i Wien. Utdrag äro meddelade af C. Burenstam i hans »Förteckning på handskrifter rörande Sveriges Historia befintliga i kejserliga 'Haus- Hof- und Staats'-Archivet i Wien». Haag 1871.

litteraturen uppmärksammade.[1]) — Om Sveriges religiösa ställning, samhällsskick och folkets seder m. m. samlade åter den berömde Antonio Possevino ur konung Johans egen och andra högt uppsatte personers mun en mängd uppgifter, som han sedan sammanfattade i sina båda relationer till påfven: den senare af dem är helt säkert den första systematiska framställning i den vägen om vårt land, som på grund af på stället inhämtade upplysningar blifvit gjord. Denna andra relation väckte också uppseende, fick en stor spridning och finnes i afskrift i flere af södra Europas arkiv [2]). Äfven från Erik XIV:s tid lärer det finnas en österrikisk relation om en resa genom Sverige under ett af de sista åren utaf Eriks regering [3]). Till denna rad utaf mer eller mindre utförliga berättelser ansluter sig äfven den skildring af den pommerska ståthållaren Henrik Normans färd till konung Eriks kröning, hvilken vi i det följande skola meddela med några uteslutningar.

* * *

Bland andra som inbjudits till Erik XIV:s kröning befunno sig äfven de fem hertigarne af Pommern, Johan Fredrik, Bugislaf, Ernst Ludvig, Barnim och Kasimir. De läto representera sig af ståthållaren i stiftet Camin Henrik Norman i spetsen för en talrik ambassad. Ståthållaren sjelf bar ett namn som icke i Sverige var obekant. Det var ej så många år sedan den pommerske adelsmannen Georg Norman vid gamle kung Göstas sida spelat en vigtig roll uti vårt land. Troligen voro de utaf samma slägt. Bland beskickningens medlemmar märktes äfven en sekreterare Simon Fischer. Det var denne som ett par och tjugo år senare, sedan de fleste af deltagarne redan gått bort, af en bland de qvarlefvande, »en höggunstig junker och gynnare», uppmanades att beskrifva konung Eriks kröning. Väl förklarade han sig helt och hållet oduglig därtill, men lät i stället afskrifva

[1]) Tagebuch des Erich Lassota von Steblau - - - Herausgegeben von R. Schottin, Halle 1866. Utdrag äro meddelade af R. Bergström i »Svenska Bilder», Sthlm 1882.

[2]) Den är flerestädes tryckt, bl. a. af Theiner i hans bekanta arbete om Sveriges förhållande till den heliga stolen, där äfven relationen om religions väsendet förekommer.

[3]) Uti hofbiblioteket i Wien. År 1568 afsändes till Sverige ett österrikiskt sändebud Ernst v. Rechenberg, om hvars beskickning i öfrigt dock ingenting är kändt.

den »förteckning» på resan och kröningen han gjort, så mycket han »som en ringa tjenare kunnat se och erfara i trängseln», och öfverlemnade densamma som nyårsgåfva den 1 Januari 1584 till sin »gynnare» [1]). Hvem denne »höggunstige junker» varit, känna vi icke, ty det är blott Fischers koncept, af honom sjelf korrigeradt, som hamnat i Sverige. Denna handskrift, som förelegat oss, öfverlemnades 1694 till Riksarkivet ifrån konung Karl XI. Huru den kommit i hans händer är oss ej bekant. Tyvärr är handskriften på ett par ställen defekt, och på andra synes skildringen ha varit ämnad att vidlyftigare utarbetas. Så tyckes fallet t. ex. ha varit — möjligen till efterverldens saknad och förlust — med en framställning af svenska folkets seder och bruk. Sjelfva berättelsen upptager 83 blad i folio — Sist i bandet förekomma, skrifna med annan hand, en berättelse »Wie Justaus Erichsson Köning in Sweden worden», som emellertid mest handlar om Conrad v. Pyhy, i midten är defekt och på slutet innehåller en utförlig beskrifning öfver konung Gustafs begrafning, [2]) äfvensom den bekanta berättelsen om konung Kristierns »grymma och tyranniska misshandling», som utfärdades af riksföreståndaren och rådet i December 1522. Fischers handskrift omtalas af Warmholtz (VI, n. 3063), och ett litet utdrag ur Fischers skildring finnes tryckt i »Stockholms Magazin» 1781 sid. 112—119. Det öfriga däremot är, oss veterligen, icke offentliggjordt.

Konung Eriks kröning gjorde uppenbarligen på samtiden ett synnerligt lifligt intryck. Också var det väl första gången som renässansen i hela sin glans och praktlystnad hvad klädedrägt och yttre ståt beträffar bländat svenskarnes ögon. Det finnes mer än en skildring utaf densamma. Den utförligaste, tillskrifven Laurentius Petri Gothus, är tryckt i nyss anförda del af »Stock-

[1]) Tilleguan, daterad nyssnämnda dag, slutar på följande sätt: »ty har jag velat gifva Ers Nåde anledning till ny erinran, låtit afcopiera min förteckning på resan och kröningen, så mycket jag som en ringa tjenare i trängseln kunnat se och erfara, öfversända och förära den åt Ers Nåd till nyårsgåfva med tjenstlig bön att låta densamma Er väl behaga, oaktadt det i sig sjelft är ett ringa barnsligt ting, och hålla före att meningen likväl varit god. Vill önska Ers Nåde ett lycksaligt nytt år och långt lif och ber den trogna, allsmäktiga Guden, att han ville beskära oss alla vid vår sista afgång från detta jämmerlif en salig stund, på det vi på yttersta dagen må få en glad uppståndelse och hos konungen öfver alla konungar lefva i evighet och salighet. Amen. Datum Colberg den 1 Januari 1584.»

[2]) För så vidt den angår Pyhy är den uti öfversättning tryckt i »Upplysningar uti Sv. Historien» II, s. 24—34.

holms Magazin» s. 74—112 [1]). Äfven på de pommerske resande har kröningshögtidligheternas prakt uppenbarligen gjort ett djupt intryck, och Fischer har, äfven om han befann sig uti trängseln, varit en uppmärksam iakttagare. Hans framställning har så många sjelfständiga och individuella drag, att den väl synes förtjena att bekantgöras vid sidan af de förut befintliga. Det är klart att sjelfva kröningsfestligheterna skola upptaga lejonparten af hans berättelse, som är affattad i dagboksform. Men han beskrifver äfven resan till och från Pommern samt vistelsen uti Stockholm under väntan på kröningen, och äfven dessa partier innehålla detaljer af intresse.

Författaren begagnar sig naturligtvis af den lågtyska munarten. Vi skola därföre i öfversättning meddela hvad som synts oss mest förtjena att återgifvas, därvid troget följande författarens eget framställningssätt; det öfriga åter meddela vi endast uti sammandrag. För bättre öfversigt skull ha vi företagit en indelning i kapitel, som endast undantagsvis har någon motsvarighet i handskriften.

* * *

1.

Resan till Sverige.

I början af Maj månad 1561 samlades den pommerska beskickningen; jämte Norman bestod den af Jörgen Pudewils såsom andre ambassadör samt 27 andra uppvaktande, sekreterare, pager och tjenare. Dessutom medtogs en skeppare från Colberg för återresan. På fartyget, som skulle föra öfver dem till Kalmar och förhyrts för 50 taler, befunno sig för öfrigt båtens egare och 8 »skeppsdrängar». Affärden skedde den 10 Maj.

På sjön, börjar Fischer den egentliga reseskildringen, hålles sådan sed nämligen att skeppsfolket ej gerna lider att man svär om bord. De pläga äfven straffa den, som lastar Gud eller förhåller sig otillbörligt, förmana äfvenledes dem, som

[1]) En annan, handlande blott om sjelfva kröningsceremonien, är tryckt bland bilagorna till Tegels Erik XIV:s historia.

äro på skeppet att afton och morgon sjunga, läsa och bedja. Samma sed hölls på detta skepp, så att vi dagligen om aftonen, innan man gick till sängs, samlades, då enligt skeppsbruk en af besättningen med hög röst utropade följande ord (»det goda ordet», das gute word, såsom det anmärkes i kanten):

Benedicite, benedicite, benedicite domino.

God fred vare med oss. [1])
Gud unne oss sin nåd
och resa därmed,
lycka och god resa,
att skiljas med kärlek.
Gud förläne oss god vind
som oss alla gör godt.
Gud förläne oss god hamn
där vi gerna vilja vara
med hälsa och behållet gods.
Sägen alle amen!

Därpå sjöngo alla samtlige tre psalmer och till slut ha de bedt ett fader vår, hvarpå vi lagt oss att sofva. Skeppsdrängarne skiftas vid om natten, två eller tre; den ena vakar vid rodret. Om morgonen före frukost sjungas äfven några psalmer och läses ett fader vår, och om söndagen särskildt evangelium med förklaring, om böcker finnas att tillgå. Sådan skeppssed ha vi också iakttagit de 4 dagarna mellan Colberg och Kalmar och sedan dagligen, så länge vi voro på vattnet.

På tisdagen den 13 Maj nalkades de Kalmar. Afståndet från Colberg till Kalmar anger författaren till 30 »vikor sjö», [2]) en distans som på sommaren med god vind enligt förf. tillryggalades på en dag. Sjelfve hade de dålig eller ingen vind och kommo först på fjärde dagen fram, men måste kasta ankar en sjömil från Kalmar. Man skickade nu en af sekreterarne i land för att på slottet anmäla beskickningens ankomst och begära fortskaffningsmedel till Stockholm. Dagen därpå hemtades de i tre espingar till Kalmar, där de mottogos af Jöran Eriksson Gyllenstjerna [3]). De vistades i Kalmar hela dagen; under tiden gjordes ett fartyg (en stor »galeja») i ordning med halfannan

[1]) Orig. har »die frede».
[2]) Om vikan såsom längdmått se denna tidskrift s. 205. Förf. räknar stundom äfven uti mil.
[3]) Riksråd, ståthållare på Kalmar slott.

rote knektar om bord för att ro, när det behöfdes. Dagen därpå (den 15, eller Kristi Himmelsfärds dag) gingo de åter om bord; några andra personer tillstötte, bland dem två utskickade från en grefve af Mansfeld, som ämnade träda i svensk tjenst, och tillsammans voro de på fartyget 78 personer.

Resan till Stockholm gick ej fort; de voro fulla 14 dagar på vägen, långsamt seglande eller roende utmed kusten. På den fjärde dagen kom en gammal adelsman, Måns Svensson, [1]) som varit amiral i senaste krig mot Lybeck om bord för att ledsaga sändebuden och sörja för deras behof af lifsmedel och annat på vägen till Stockholm. Den 19 Maj befunno de sig vid Gränsö,[2]) men fingo de följande dagarne fara fram och åter mellan skären, utan att komma någon hvart, emedan vinden var emot. Pingsthögtiden tillbragtes på detta sätt, och det var ej underligt om under sådana förhållanden tålamodet började tryta. De vände sig till Måns Svensson för att få komma landvägen öfver Telje till Stockholm, men han svarade med följande ord:

»Käre här ståtthålare Hindrick Norman och I godha härre flere, såm jagh förstått hafver, att I villen ändligha frå galejan och öfver land och åpp till Ståckholm till ett [stelle], såm hetter Tällie, så är thet intett värtt. I kune then väg inthet blifva förfördratt, förr jagh vett i sanningh att tär är inghen rådh till, och hafver jagh i dagh skrifvit K. M. till att I ären på väien här i skären och huru när I ären, att I, godhe härrer, hafven tållamodh med edher, till Gudh alzmęchtigher vill förfogha vinden, häller och stilla väder blifver, att man kan ro fram med årrorn, för jagh må säia edher, godhe härrer, i rätta saningh, att kröninghen ecke ännu står på en månatz tidh, för H. K. M. ligher allt i Ståckholm och förbidher the tyske härrer till thäs att the alle kåme — — — När I kåmme fram i ett [vatten] heter Älsnaben, och är därifrå, där I nu ligha, intill samma Älsnab ecke mer än 6 vicku sös, vill Gudz väderlek eder, godhe härrer, ecke då förfoghe, då skuli kåmme öfver landh häller medh bått, hvilket man bäst kan kåmma åstadh. Godhe härrer, hafven tålamodh» [3]) — — — Något annat var väl icke

[1]) Måns Svensson (Somme) till Vesterby, amiral öfver Svenska flottan under grefvefejden.

[2]) Sannolikt Gränsö i östgötaskären utanför Vikbolandet. Ett annat Gränsö ligger utanför Gamlebyviken.

[3]) Orig. dat. Trägårskär pingstafton 1561, inbundet tillsammans med Fischers berättelse.

att göra, men först den 26 Maj kommo de in i Stockholmsskären. Måns Svenssons underrättelse till konungen var dock måhända orsaken till, att denne utskickade två kungliga fartyg, s. k. håpar, att möta de resande, men i förstone foro de förbi dem, utan att veta att de pommerske gesanterna voro om bord. Desse lågo om natten stilla vid en klippa, nära ett »blockhus», som alla skepp, som ämnade sig till Stockholm måste förbi. Först dagen därpå, den 28 Maj, sammanträffade de med »håparne». På dessa fartyg, som voro fulla af folk och skyttetyg, fingo de nu stiga om bord och mottogos där af flere svenska adelsmän, såsom Karl Holgersson [Gera], Bengt Gylta, Claes Åkesson [Tott] m. fl. På aftonen samma dag lade de till vid en klippa, där de uppslogo tre tält och togo nattqvarter.

Följande dag, alldeles i Stockholms närhet, mötte de ett större fartyg, bemannadt med krigsfolk och smyckadt med vimplar, på hvilket sändebuden stego om bord. Här funno de före sig åtta personer af ridderskapet, ståthållaren i Stockholm, herr Gabriel Kristiernsson [Oxenstierna], herr Lars Fleming, Nils Krumme m. fl., hvilka togo emot dem. Detta fartyg förde dem slutligen till staden och Skeppsbron, där en stor massa folk, liksom på alla skepp, stod och väntade för att åse intåget. I land mottogos sändebuden af herr Gustaf Johansson [Tre rosor], som hade i uppdrag att föra dem till deras herberge. Konungen hade skickat fyra hästar emot dem, hvilka de dock vägrade att begagna. I stället begåfvo de sig till fots, åtföljde af Gustaf Johansson och ridderskapet, till de anvisade qvarteren uti staden.

Inom några få dagar samlades efter hand alla de främmande sändebuden. Representerade genom särskilda beskickningar voro bland furstarne endast hertigarne af Lauenburg och Pommern. Den polska beskickningen kom för sent. Från Danmark befann sig redan förut i Stockholm en adelsman Arvid Urup, dels i egna angelägenheter dels med några uppdrag från danska konungen. Oaktadt han därom anmodades, ville han dock icke gälla som sändebud till kröningen, men behandlades i alla fall såsom en förnäm främling af adel näst i rang efter de främmande sändebuden och de snart utnämde svenska grefvarne. Af andra anledningar befunno sig likaledes i Sverige ombud från hertigen af Preussen, markgrefve Kristoffer af Baden[1]) och grefve Volradt

[1]) Hans hofmästare Georg von Hondorf, dennes broder, Jörgen och doktor Erhard Wilhelmus, som sedan trädde i svensk tjenst och blef tysk kans-

af Mansfeld och behandlades som sändebud från dessa potentater. Utaf östersjöstäderna hade Lübeck, Dantzig, Rostock och Stralsund låtit representera sig vid kröningen med två ombud från hvarje stad jämte uppvaktning.

Den 30 Maj skickade konungen till pomrarne några af adel och en tysk sekreterare, hvilka hade med sig en »skaffare», Åke Karlsson af adel, som gjorde dem sällskap vid måltider och skulle förse dem med kost, vin och fisk från slottet [1]).

Audiens fingo sändebuden först den 2 Juni kl. 1, då man skickade till dem några af ridderskapet med 4 hästar. Äfven nu vägrade de dock att rida, utan gingo till fots, och hästarne leddes i stället efter dem. De mottogos på den kungliga salen af konungen och hertig Johan, och audiensen aflopp på öfligt sätt.

I Stockholm fingo de nu i tre veckor vänta på kröningen; under denna tid tilldrog sig ett uppträde, som Fischer skildrar med en viss bredd och som är upplysande nog för tidens seder, hvarföre vi låta författaren med egna ord berätta därom, blott med några få uteslutningar.

Onsdagen efter Trinitatis [den 4 Juni] ungefär kl. 8 vid aftonmåltiden, då ståthållaren med de sina ännu satt till bords, kommer värden, som i ett annat rum haft sitt lag med några gäster, och för med sig Jacob Fleming [2]) och en köpman från Köpenhamn, Olof Henriksson, med bön att herr ståthållaren ville taga dem i sitt sällskap, hvarpå de genast jämte värden inbjödos att sitta ned. Men när måltiden var till ända, har herr ståthållaren för det grofva 'broderdrickandet' (fratertrunk) dragit sig något undan på sitt rum. Då nu de öfriga suttit en stund, kom äfven Flemings broder Claes Fleming till. Men Jacob Fleming, emedan han var något berusad, har inlåtit sig i drickande och disputerande med pomrarne, och ehuru de bemötte honom fogligt, var det honom dock icke till lags, så att äfven hans broder tyckte att det gick för långt och straffade honom med ord, hvarföre Jacob lät förleda sig vrede mot brodern, och numera ej sökte annat än gräl, split och oenighet. Han har äfven på svenska befallt sin dräng att snart skaffa honom till

ler. Af dessa hade hofmästaren rest sin herre till mötes, men de öfriga voro qvar.

[1]) Han aflöstes dock snart af en annan.

[2]) Enligt förf:s uppgift längre ned, bror till Claes Fleming och sålunda antagligen densamma, som i Anreps ättartaflor kallas Joachim och är kammarjunkare hos konung Erik.

hands hans värja och äfven skickat honom efter sitt sällskap och tjenare, som skulle hjelpa honom i hans förehafvande; hvarpå Claes Fleming bevekligen bedt brodren att gå hem, emedan han var berusad. Därvid steg man upp från bordet, och bröderna kommo ihop, så att Jacob slog åt brodren på munnen. Dock ville Claes för att bevara endrägten ej försvara sig, och kommo de därunder ur stugan och ut i huset och ville därifrån gå ned på gatan. Men vid utträngandet sammanstötte Jacob Fleming med en ung pommersk adelsman, Daniel Wapersnow, som bar sin värja i hand, och ryckte den ifrån honom, hvarpå han ställde sig framför dörren och sökte efter hvem han kunde träffa. Nämnde yngling bad då en utaf tjenarne, som kunde svenska, att återfordra värjan, hvilket Fleming äfvenledes misstyckte. Han slog hatten af tjenarens hufvud och då denne bockade sig efter den, högg han efter honom med värjan och skadade honom i rygg och hufvud. Under tiden kom en af hans vänner, en förnäm adelsman, Claes Åkesson[1]), på väg hem till sitt hus förbi på gatan och bad Fleming hålla frid, men Fleming högg äfven efter honom. Några af de pommerska adelsmännen och deras tjenare ville afstyra vidare gräl, men under tiden ankommo Jacob Flemings dräng och de, som han genom denne låtit kalla, tillsammans 19 personer, hvilka med dragna värjor föllo öfver de pommerske; hvarföre, då desse satte sig till motvärn, det uppstod ett tämligen hårdt slagsmål och buller, hvilket upphörde en, två eller tre gånger, emedan Fleming med de sina för en stund vek undan, men åter tog vid på nytt, och så fortgick det en god stund. De pommerske drefvo till sist Fleming med hans folk, ehuru han i skärmytslingen uppträdde mycket trotsigt och spotskt, till nästa gata, hvarpå han måste taga till flykten, och så skildes båda parterna åt. Och när de pommerske sågo att ingen mer var för handen, menade de att hela saken kommit till ro. Men med detsamma kommer vakten emot dem med våld i afsigt att göra fred, men de drogo sig tillbaka i huset. Och hade af de pommerske sårats tre och dessutom Claes Åkesson och 2 af hans tjenare, men på andra sidan voro tio sårade jämte Fleming.

Dagen därpå hade konungen erfarit hvad som timat och skickade »genast på middagen kl. tio» under måltiden, då pomrarne hade till gäst den markgrefliga doktorn från Baden, en

[1]) Clawes Ogersson skrifver Fischer.

tysk sekreterare jämte två af adel till de pommerskes herberge för att erfara hvad som förelupit, med antydan att de, som förgripit sig på sändebuden, skulle straffas så, att andra däraf toge ett exempel. Ståthållaren svarade att han vore konungen lydnad skyldig, men ville ha bedt att han jämte sitt folk skulle förskonas från den äskade berättelsen, för att det icke skulle se ut som de velat anföra klagan öfver Fleming och hans tumult, som mer vore att tillskrifva dryckenskap än ond vilja, enär Gud den alsmäktige låtit sådan tvist aflöpa utan synnerligt stor skada. »Inquisitores» yrkade det oaktadt på redogörelsen, och en sådan måste afgifvas. Den delgafs konungen, och Fleming lades därpå jämte 8 drängar i tornet.

Samma dag lät konungen genom sin »öfverste kammarherre», Claude Collart, och en sekreterare underrätta ståthållaren att, så gerna konungen ville höra sändebudens bön, kunde han dock icke göra det i detta fall, utan skulle Fleming, som brottsligen förgått sig mot sändebuden, hvilka konungen ville ha hållna i ära, afrättas med svärd; hvarför ståthållaren på det bevekligaste förnyade sin bön om nåd för bemälte Fleming.

Men sedan han behållit kammarherren och sekreteraren som gäster, inträffade en ny olycka i det pommerska herberget. När nämligen måltiden var förbi och ståthållaren gått till sängs och likaledes värd och värdinna, men några af de pommerske ännu sutto qvar och mesta delen af deras tjenare, ungefär kl. 10, uppehöll sig äfven i herberget en skeppskock Sven Persson från Kalmar, som följt med till Stockholm på ståthållarens skepp och tjenat sändebuden som kock. Han trodde sig på denna grund ha fritt tillträde till herberget och hade nu senast uppvaktat vid dryckeslaget. Men något berusad hade han kommit i tvist med en af värdens tjenare, dödat honom med en knif och tagit till flykten, hvarpå en af de pommerskes husfolk tagits för gerningsmannen. Slutligen hade en af de närvarande ledt vakten på rätta spåret och de funno omsider den rätte gerningsmannen liggande på gatan i sömn med en blodig knif i handen. Han greps af vakten, fördes till herberget och bekände sitt brott [1]).

Följande dag kl. 2, fortsätter Fischer, begrofs den nedstuckna drängen, till hvilken begrafning äfven de pommerske skickade alla sina tjenare. Gemene man har i Stockholm sin begrafningsplats (»das begrebnüs») utanför staden, i synnerhet på de platser,

[1]) Fischers framställning är här väsentligen förkortad.

där man kan gräfva i jorden, ty på hvarje plats kan man för stengrunden icke komma i jorden. De pläga äfven vid grafven hålla en predikan, hvilket predikanten nu också gjorde, och emedan äfven annars där i staden flere blifvit nedstuckne och sådant allt skett af fylleri, höll pastorn en predikan om dryckenskapslasten.

Lördagen den 7 Juni hade sändebuden audiens hos hertigarne Johan och Magnus och begagnade sig af tillfället att äfven inlägga en förbön för Jacob Fleming, hvilken också kort därefter kom lös. Kocken åter, som »bragt drängen från lif till död», blef en vecka därefter, den 14 Juni jämte andra flera utförd och afrättad med svärd. De närvarande berättade att han betygat mycken ånger, klagat öfver dryckenskapen och flitigt varnat de öfriga för denna last.

Ett par dagar därefter hade sändebuden ett gästabud och bland förnäma gäster såsom Svante Sture, Per Brahe, Lars Fleming befann sig äfven »kansliförvanten» Jöran Persson. Konungen lät under måltiden skicka ner tio rätter från slottet i sköna silfverfat, hvart och ett försedt med silfverlock.

Dagen efter midsommardagen skulle omsider resan till Uppsala anträdas, men dessförinnan fordrade värden betalning för den tid de vistats i hans hus, berättar Fischer längre fram, ehuru konungen lofvat svara för kostnaden. För tiden från den 29 Maj till den 25 Juni fordrades 200 daler, oaktadt kött, vin och fisk kommit från hofvet. Sändebuden fordrade att få se ordentliga räkenskaper, men sådana kunde värden icke framlägga, utan hade öfver hufvud beräknat 50 daler för öl, 50 för bröd och ved, 50 för kött och fisk, 50 för kryddor, smör och salt. Till sist bekände värdinnan att man endast druckit ur 30 tunnor öl och sålunda för 30 daler, och kocken berättade att provianten mesta dels skickats från hofvet, så att värden inköpt helt litet mat. Sändebuden yrkade då ännu en gång få se »registret», innan de betalade, men erbjödo sig på samma gång att lemna penningarna i förvar hos en prestaf, hvilket värden dock på den senares uppmaning afböjde. På det att sändebuden skulle så mycket mer i godo skiljas därifrån, gåfvo de drickspengar, åt värdinnan 10 daler, hennes son, en ung pojke, 1 daler, tjenstefolket 5 daler. Dock hade efter deras afresa värdinnan sammankallat tjenstflickorna och slagit dem så länge med ett mangelträ, tills de lemnat ifrån sig sina 5 daler. Värden hade konungen sedermera efter återkomsten från Uppsala betalat.

2.

Färden till Uppsala och intåget.

Onsdagen den 18 Juni drog konungen från Stockholm till Uppsala. Färden skedde sjöledes på fyra galejer, hvarvid många båtar lupit vid sidan, alla fulla af folk. Vid afresan var från slottet och fartygen ett tämligen skarpt skjutande. Därpå förmäldes det att fruntimret och alla sändebuden skulle följa efter dagen därpå.

På torsdagen rustade sig därföre hvar och en i ordning och lät bringa sina saker i båtarne i mening att följa konungen, men fick man befallning att dröja, ty konungen låg ej långt från staden med sina fartyg vid skären och kunde ej komma fram för motvind. Först på söndags middag den 22 Juni lät man blåsa ut, att enhvar, som vore stämd till Uppsala, skulle inom 8 dagar infinna sig där. Därpå vid vespertid foro drottningen och fruntimret på några galejer från Stockholm.

Onsdagen den 25 rustade sig alla sändebuden i ordning och gingo kl. 1 om bord för att fara till Uppsala. De pommerske hade två båtar, som konungen stält till deras förfogande. — — [1]) Torsdagen lågo de stilla för motvind; fredagen foro de vidare omkring 2 »vikor» med årorna och hvilade öfver natten tillsammans med Stralsunds- och Dantzigborne. På lördagen stötte de åter från land, foro omkring $1^1/_2$ mil och kommo till Sund (Flottsund), där konungens galejer lågo. Där samlades nästan alla sändebuden. På eftermiddagen visade sig konungen med mer än 1,000 hästar på landet nära skeppen. Öfver sundet var slagen en bro, emedan vattnet var smalt och därifrån till staden grundt. Konungen skickade för den skull alla sändebuden hästar, med sadlar, betsel och remtyg af röd sammet, beslagna med förgyldt silfver, att de skulle rida in i staden. — — — Icke långt från bryggan stodo fem renar och två lappflickor till skådespel för sändebuden. Konungen drog förut på en stor äng att bringa hopen i ordning; skickade till sändebuden att uppfordra dem Claes Åkesson och kammarherren Claudius Collart. Vid

[1]) Här följer anteckningen om de försök till prejeri deras värd i Stockholm gjorde.

bron ej långt från konungens läger höllo 2 gamla svenske riddare herr Birger Nilsson [Grip] och Jöran Eriksson. När dessa underrättat sändebuden om konungens mening, svarade Norman i alla gesanternas namn och på deras bön. Men när tåget skulle ordna sig, uppstod mellan de pommerske och badensiske sändebuden en rangtvist om hvem som skulle rida främst, hvarom förf. utförligt berättar. Den afgjordes till sist till pomrarnes förmån, hvilka konungen befallde skulle rida närmast honom. Tåget ordnades slutligen så, att först red Norman med den ene badensaren, Georg von Hondorf till höger och Birger Nilsson till venster, därefter Jörgen Pudewils mellan Jöran Eriksson och den andre badensaren doktor Ludvig o. s. v. Konungen väntade på ängen, och när sändebuden kommo fram, tog rikshofmästaren Per Brahe ståthållaren till sin sida på höger hand, herr Gustaf Johansson badensaren Georg von Hondorf, Birger Nilsson det preussiska sändebudet, Jöran Eriksson Pudewils, Ture Persson den andre badensaren, Gabriel Kristiernsson den mansfeldska legaten Karl Holgersson den lybska, Lars Fleming den dantzigska, Erik Gustafsson rostockarne, Nils Krumme stralsundarne o. s. v.

Därpå skedde inridandet i följande ordning. Först en fänika knektar ungefär 900 man stark, väl rustade, med en höfvitsman, Lasse Rodde. Knektarna voro klädda i blått, hvitt, rödt och gult. Mellan knektarne och ryttarhoparne redo 6 trumpetare, som hörde till hertig Johan, och en härtrumma behängd med små gula och blå sidenfanor[1]) Därpå följde tre och tre i ledet mer än 200 kungliga hingstridare alla i rödt. Därpå konungens småsvenner eller hofjunkare på skäckiga skymlar, omkring 100, med vackra, röda, breda remtyg och sadlar af sammet, beslagna med förgylda silfverbucklor[2]); sjelfve voro de klädde i röd sammet. Därpå följde riksråden med sina tjenare[3]) med goda hästar och kedjor öfver 100. Därpå »grefve» Gustafs, »grefve» Pers och »grefve» Svantes tjenare, hvar och en i sin färg, omkring 50. Sedan kommo de främmande sändebuden, först städernas, två och två jämte en svensk adelsman. Därpå följde de furstliga sändebuden, en och en, med sina följeslagare, i följande ordning: 1) den Mansfeldska, 2) den andre från Baden, 3) Jörgen

¹) »Ein herdrommel mit gelen und blawen seiden fendlein behangen».
²) »Mit silbern vorgülten pocklen».
³) »Die Reichsrehte, so den gesanten zugegeben, mit ihren dienern und jungen»: möjligen syftar uttrycket endast på tjenarne.

Pudewils, 4) den Preussiske, 5) den förste från Baden, 6) Ståthållaren Norman.

Nu kommo konungens 12 trumpetare samt 2 härpukor, alla hade blå sidenfanor och hästtäcken; därpå fem härolder i en »besynnerlig» klädnad; på rygg och bröst, så bredt som klädningen, konungens vapen, mycket ståtligt; hvar och en hade dessutom i handen en förgyld silfverstaf[1]) med en krona öfverst. Näst dem kom Svante Sture med rikssvärdet draget. Sedan red konungen på en snöhvit häst i en åtsittande ridrock, stickad med silfver likt ett perlstycke, så att föga af sammeten syntes, hatten stickad med perlor, med röda och hvita fjädrar. Hästen hade röda och hvita fjädrar på hufvud och svans, med remtyg af röd sammet beslaget med förgylda sifverkronor.

Efter honom följde hertig Johan på en vacker brun hingst, i röd åtsittande ridrock af sammet med gyllene bräm, sedan hertig Magnus, den unge hertig Karl och hertig Magnus af Sachsen-Lauenburg. Därefter kommo sex pager (»jungen») på vackra skäckiga hästar, i röd sammet med gyllene snören och hängande guldkedjor, med förgylda svärd, »rappir» och dolkar, hästarne med breda remtyg af röd sammet med förgylda bucklor; tre hade förgylda tennbössor (zindptuchsen) tre förgylda bardisaner. Därpå ytterligare sex pager, som uppvaktade hertigarne, i gyllene kedjor och andra prydnader. Så sex konungens småsvenner på skäckiga hästar, med röda »damaschker», med svart sammetsbräm och gyllene snören. Bredvid konungen lupo sex lakejer i röd sammet på franskt mod, i hosor och tröjor[2]); på bröst och rygg vapen af förgyldt silfver af en stor tallriks bredd. Vapnet visade tre strömmar och ett gyllene lejon. På ömse sidor om konungen lupo vidare omkring 30 drabanter (de öfriga voro ej närvarande, emedan de ej haft sina drägter i ordning) i röda engelska rockar, på välskt vis belagda med sammet och silfversnören, hade alla välska »rappir» och dolkar i svarta sammetsskidor; på bröst och rygg ett gyllene stickadt rundt vapen af perlor med en krona öfverst; upptill i vapnet *Jehova* med hebreiska bokstäfver, nedanför med latinska bokstäfver: *cui vult dat,* och på ena sidan af vapnet ett stort E, på den andra ett R (Ericus Rex). Drabanterna buro äfven vackra nya välska hillebarder med guldetsningar, under stålet röda silkestofsar.

---

[1]) »Ein silbern regimendt».

[2]) Orig. har: »inn hosen wammest.»

Hertig Johans lakejer voro 4, i svart sammet, på rygg och bröst stodo tre bokstäfver af draget guld, J D F (Johannes dux Finlandiæ). Hans drabanter voro omkring 10, i svart engelskt kläde med sammetsbräm, på bröst och rygg ett vapen liknande lakejernas; de buro äfven hillebarder. Hertig Magnus lakejer voro 4, i svart sammet, på rygg och bröst tre silfverbokstäfver, M D O (Magnus dux Ostrogothiæ); han hade äfven sex lakejer. Hertig Karl hade 2 lakejer och 4 drabanter, likaledes i svart, med 2 silfverbokstäfver på rygg och bröst. Hertig Magnus af Sachsen hade lika många lakejer och drabanter i brunt engelskt kläde med svart sammetsbräm. Efter dessa konungens tjenare och svenner följde meniga svenska adeln och ridderskapet, jämte de främmande sändebudens följen, omkring 90 eller 100 hästar. Därefter kom en fänika tyska svarta ryttare i svart rustning, ungefär 300, och slutligen en fana svenska ryttare.

I sådan ordning drog man in i staden. Utanför densamma stodo skolan och presterskapet och sjöngo psalmen VI, och var vid inridandet ett väldigt stort skjutande, att man hade svårt både att se och höra, och när landsknektarne kommo till slottet, bildade de en gata, genom hvilken konungen och hela tåget drogo fram till slottet, hvarefter hvar och en uppsökte sitt herberge. Ungefär en halftimma därefter kom drottningen med de fyra unga fröknarne samt hela fruntimret; i deras följe voro omkring 100 hästar af adeln, samt pukor och trumpeter. Äfven då var det ett stort skjutande.

Men sändebuden och de andras skepp hade samlats vid bryggan en half mil från staden. När nu alla kommit öfver, refs bryggan upp och skeppen foro fram. Men det ena ville alltjämt komma före det andra, och som vattnet ej var bredt, så att de endast med svårighet kunde komma förbi hvarandra, uppstod mycket gräl och tvist och strid mellan dem som voro på skeppen, och några satte på grund, emedan skeppen voro tämligen lastade och fulla med folk.

De pommerske sändebuden fingo en värd som hette Erker skinnare, hos hvilken all nödtorft var anskaffad, och höllos de af värden och hvar man väl.

3.

Kröningshögtidligheterna i Uppsala.

Söndagen Petrus och Paulus, som är den 29 juni, ehuru en hvar stod i ovisshet, huruvida kröningen skulle ega rum den dagen, blefvo dock på middagen kl. 12 hästar skickade till sändebuden i herberget, hvar och en efter lägenhet, och till de pommerske sex i skön mundering; på fyra redo sändebuden och deras uppvaktning, på två de herrar, som hämtat dem; dessa voro gemenligen herr Jöran Eriksson eller herr Ture Persson, ståthållare i Uppsala, hvilka tagit till hjelp andra utaf svenska adeln. På förmiddagen hölls ingen predikan i staden, emedan man icke öppnat kyrkorna på grund af förberedelserna.

Slottet i Uppsala ligger »lustigt» på ett berg, och ämnar konungen befästa detsamma, hade fördenskull låtit nedbryta alla byggnader och stod allena qvar porten och därbredvid en bastei (ett bålverk) uppkastad[1]). I slottet hade han låtit uppföra för kröningen nya bostäder af bräder och plank, målade utvändigt, alldeles som om de varit murade af qvadersten. På ena sidan voro två hus; i det ena lågo konungens, i det andra enkedrottningens och fruntimrets rum.

På andra sidan befann sig en lång stor sal, nästan lika lång som slottet, och var den invändigt ofvanför konungens och furstarnes bord något förhöjd. Där voro taket och väggarne öfverdragna med röda »carteker», golfvet belagdt med rödt engelskt kläde. Längre ned var taket beklädt med rödt »arras», väggarne ofvantill på hvardera sidan med 4 sköna tapeter, som tillsammans kostat 5,376 daler, men nedtill vid dörrarna med rödt »arras». Till samma slott fördes sändebuden och samlade sig, hvilket drog ut mer än två timmar. — — — Medan man väntade på konungen, skickade denne sin öfverste härold in i salen först till de pommerske sändebuden, nämligen Henrik Norman och Jörgen Pudewils, med underrättelse att konungen vore betänkt att hedra dem med riddarvärdighet, hvartill de i början med föreburen ursäkt vägrade. Men det preussiska sändebudet, som stod bredvid

[1]) »Unnd was allein das thor unnd ein postey dorann gewelbet unnd geschüttet.»

och åhört, berättade, att det mycket illa upptagits att det danska sändebudet också vägrat mottaga en sådan heder, som om konungen ej vore god nog, utan föraktats. Samma meddelande gjordes äfven Dantzigs sändebud, hvilken likaledes ursäktade sig, hvarföre härolden aflägsnade sig att underrätta konungen härom.

Därefter kom konungen in genom en dörr i öfre ändan af salen jämte hertigarne och riksrådet, härligt, skönt och kostbart klädd med en perlstickad rock af gyllenduk, så att man ej kunde se mycket af gyllenduken, utan det mesta var stickadt med perlor i form af kronor och rosor. Därvid satt ett bräm af en hands bredd, stickadt med »talperlor» och besatt med några ädla stenar, så att man ej såg någon gyllenduk emellan, och voro perlorna här ej satta som på rocken i form af kronor och rosor, utan »slätt tillsammans», hvilket hade skett för deras storlek skull. Baretten var äfven af gyllenduk, stickad med »talperlor» och ädla stenar och prydd med en hvit fjäder. Tröjan (»das wammes»), den bakre delen på de hvita hosorna och skorna voro likaledes stickade som rocken, och tröjan var strödd med ädla stenar. Konungen har satt sig i salen på en förgyld stol, hvarpå Riksråden snart samlat sig rundt omkring honom, af hvilka herr Sten Eriksson burit den krona han hade i hand inför konungen, erbjudit honom densamma och i hela rikets namn bedt honom att mottaga henne, därtill konungen samtyckt. Då har herr Sten Eriksson räckt kronan till herr Birger Nilsson och gått till drottningen och fröknarne att förrätta sitt hofmästareämbete. Därpå har konungen stigit upp från stolen för att gä i kyrkan. Från stolen och ända till kyrkan, 1080 vanliga steg långt, och ända in i koret har legat rödt londonskt kläde dubbelt bredvid hvartannat, hvarpå konungen med hela processionen skridit fram på sådant sätt, att när han kommit ur salen ha af den svenska adeln, af dem, som sedan slogos till riddare, några de yngste stått och hållit en gyllene himmel på fyra stänger, hvarunder konungen gått. Vid konungens aflägsnande från slottet ha på porten alla konungens trumpetare på det härligaste stått och blåst och pipat och slagit på trumma. Näst framför konungen har herr Svante Sture, riksmarskalken, gått, hvilken haft en drägt af halft gyllenstycke virkad af guld och blått siden, och burit ett bart svärd. Framför honom gick herr Peder Brahe, rikshofmästaren, likaledes i halft gyllenstycke, genomvirkadt med rödt siden, och har burit spiran. Invid honom har herr Gustaf

Johansson, rikskammarherren, gått och burit en stor förgyld nyckel. Framför honom har herr Birger Nilsson burit kronan och Georg Eriksson äpplet. Framför dessa gingo sändebuden i samma ordning, som de ridit in, sålunda först de pommerska, framför dem de badensiske o. s. v., och till hvar och en af dem förordnades en af de förnämsta svenska riksråden såsom sällskap. Framför alla dessa gingo konungens hofjunkare och pager (»edelleute»). Efter konungen följde hertig Johan af Finland, klädd i violbrun sammet med hermelinsfoder och en kappa (»überschlag»), på samma sätt som de kurfurstliga drägterna pläga bäras i Tyskland, likaledes bar han en brun hermelinsfodrad sammetshatt, nedantill uppvikt (»uffgeschlagen»); omkring hatten gick en gyllene ring, omkring tre finger bred, som på fyra sidor, liknande ett klöfverblad, var upphöjd som en krona, men däremellan helt enkel (»schlecht»); drägten hade ett långt släp, som uppbars af tre hans hoftjenare. På liknande sätt följde hertigarne Magnus och Karl, båda med släp, hertig Magnus af Sachsen och de andra herrarne och hoftjenarne. Vid konungens sida lupo härolder, lakejer och drabanter i samma drägt som vid inridandet. Efter konungen följde den gamla drottningen med de fyra fröknarne, Cecilia, Anna, Elisabeth och Sofia, samt hela fruntimret och deras hofstat. Drottningen hade höljt sig i hvitt som en enka och bar en svart vid sammetsdrägt, men fröknarne hade åtsittande klädningar af gyllenduk, med ärmarne upp- och nedtill stickade med perlor, med små perlor stickade baretter, små guldkedjor, och konstrika gyllene hufvudband, vid hvilka hängde kostbara klenoder af ädla stenar — — —. Bredvid gingo drottningens drabanter i svart drägt. Men från slottet till kyrkan stodo på ömse sidor om processionen landsknektar bildande en gata, den ene bredvid den andre. Vid och i kyrkan var en sådan trängsel af folk, att de väpnade och drabanterna hade nog att skaffa med att göra plats. Då konungen kommit framför kyrkan, mötte honom elfva biskopar, som ledde in honom »på det härligaste». Vid ingåendet sjöng man »tua est potentia» coraliter och »sancta trinitas» figuraliter. I kyrkan gent emot koret stodo 2 stora kyrkstolar, belagda med kostbara gyllene mattor, den ena till höger den andra till venster. I den till höger inträdde konungen. Framför stolen emot honom stannade rundt omkring de som buro spira, äple, svärd och krona; bakom densamma trädde konungens lakejer och drabanter med hille-

barderna, hvilka sålunda omgåfvo konungens stol och uppvaktade. I den andra stolen till venster inträdde drottningen med fröknarne. Men uti kyrkan utfördes åtskilliga spel nästan om hvartannat, såsom trumpeter med härtrummor, sång, basuner med krumhorn och skalmeja och för det fjärde orgel. Sedan nu konungen intagit sin plats samt hans bröder och sändebuden ordnat sig där bakom i andra stolar, lägrade sig krigsfolket rundt omkring kyrkan. Därpå har Laurentius Petri episcopus hållit en bön och predikan på svenska om det konungsliga ämbetet och dess åliggande bördor och omsorg äfvensom om undersåtarnes motsvarande skyldighet, och höll han på en god stund, nästan halfannan timme. Efter predikan framträdde konungen under tronhimmelen uti koret, hvilket på samma sätt som salen på slottet rundt omkring äfven på golfvet var beklädt med rödt engelskt kläde, och fördes framför altaret — — — —[1])

Först framträdde herr Svante Sture, därpå herr Peder Brahe och för det tredje herr Gustaf Johansson och knäföllo med tillbörlig reverens, den ene efter den andra, och ikläddes snart en och hvar en habit af violbrun sammet, som gick dem till fötterna; habiten var fordrad med hermelin, likaledes hatten utaf samma tyg och äfvenledes hermelinsfordrad med ett handsbredt omslag eller bräm[2]). På samma bräm var ett gyllene smycke, nästan liknande hertigarnes, dock med någon skilnad. En sådan hatt sattes af konungen på hvar och en, och omgjordades de sedan med ett förgyldt svärd. Därpå ha de gjort konungen sin ed och sedan utropats för grefvar. — Därpå gjordes följande friherrar: herr Sten Eriksson, friherre till Gräfsnäs, herr Birger Nilsson, friherre till Vinäs, herr Gabriel Kristersson. friherre till Steninge, herr Lars Fleming, friherre till Penningby, herr Karl Holgersson, friherre till Björkvik, herr Erik Gustafsson, friherre till Torpa.[3]) Desse sex friherrar knäböjde i sin ordning inför konungen och fingo anlägga en habit liknande grefvarnes, dock med en olikartad prydnad på hatten. Äfven de omgjordades med ett gyllene svärd, aflade sin ed och utropades till friherrar.

[1]) Här vidtager tyvärr en lucka, som omfattar den egentliga kröningsceremonien och hertigarnes ed; handskriften fortsätter först med grefvevärdighetens utdelande. — Berättelsen i Stockholms Magazin måste här tjena som supplement.

[2]) »Ein umbschlag oder umbgestülpt».

[3] Förf. förbigår Jöran Holgersson (Gera), Claes Kristersson (Horn) och Gustaf Olofsson (Stenbock), hvilka icke heller voro vid tillfället närvarande.

Därpå slogos följande personer till riddare[1] — — — — Af främlingarne gjordes till riddare herr Henrik Norman till Triberitz, herr Jörgen Pudewils till — — —[2]. De nämda riddarne knäföllo den ene efter den andre inför konungen och denne slog hvar och en tre slag med svärdet öfver skuldrorna, yttrande dessa ord: först var du en hedning, därpå var du en kristen, nu är du en riddare. Därpå aflade riddarne sin ed.

Herr Johan Preute borggrefve, staden Dantzigs sändebud, kallades äfven inför konungen, men slogs dock ej till riddare, ty han ursäktade sig för sitt stånd inför konungen och aflägsnade sig därpå.

Därefter lemnade konungen kyrkan med krona på hufvudet i samma process som han begifvit sig dit, och skedde detta med stor härlighet, och uppburo fyra af ridderskapet H. Maj:ts klädning, som han anlagt i kyrkan. Vid konungens och folkets utgående sjöngs *Te deum laudamus.* Icke långt framför konungen gick en, som åt båda sidorna från koret i kyrkan ända upp på slottet kastade »grofva penningar» (ganz grob geld) bland folket. Mellan kyrkan och slottet på högra sidan om konungens väg har man stekt en hel oxe, invändigt fylld med djur, såsom får, gäss och andra foglar m. m., hvilken förut två dagar i rad varit öfver elden. Där bredvid har man kokat en stor bryggpanna full af kött; icke långt därifrån var en brunn byggd af trä, ur hvars midt ett rör stack upp, hvarur rann idel öl; på samma sätt på venstra sidan stod en brunn, som äfven hade några rör och enkom blifvit gjord därtill, ur hvilken flutit idel vin, hvaraf hvar och en kunnat tappa. Längre bort på denna sida kokades en annan bryggpanna full af kött, äfvenledes funnos många spett med stek. Likaledes stodo många bänkar omkring, den ene öfver den andre, med pastejer, hvilket allt lemnats åt menigheten.

Då nu konungen kom på slottet, slog kl. åtta på aftonen. Därpå satte sig konungen till bords; på högra sidan vid ett annat bord satt drottningen såsom konungens styfmoder med fröknarne och nedanför dem fruntimret. På venstra sidan sutto vid ett särskildt bord konungens tre bröder, därpå hertig Magnus af Sachsen[3]), den pommerske gesanten Henrik Norman, som

[1]) Förteckningen är intagen i Stockholms Magazin III s. 112, ehuru med åtskilliga felaktigheter.

[2]) Namnet är otydligt.

[3]) Ett tomrum är här lemnadt i texten till bladets slut.

alltid intog främsta rummet, och sedan de öfriga gesanterna och därpå gemene man (»das gemeine volk»). — Måltiden räckte denna afton nästan hela natten, ty klockan slog tu, då gesanterne efter måltiden gingo från slottet till sina herbergen. För öfrigt har konungen denna tid alla dagar vid hofvet spisat sjutusen menniskor och därtill dagligen behöft, såsom skaffarne velat berätta, 300 får, 64 oxar, 500 gäss och tusen höns.

Måndagen den 30 juni på aftonen skickades till alla gesanterna, äfven de pommerske, återigen hästar jämte två af adel, med hvilka de redo på slottet till måltid hos konungen. Men innan gästabudet började, slog konungen till riddare borggrefven och borgmästaren i Danzig Johan Preute, som förut uti kyrkan vid kröningen ursakat sig för sitt stånds skull, herr Arvid Urup, den danske gesanten, herr Måns Svensson till Vesterby, herr Johan Rudel, syndicus och sändebud från Lybeck.

Efter måltiden höll man en dans. Då ha konungen allena och hertigarne dansat med fröknarne, men eljest ingen.

Tisdagen den 1 juli uppkastades en »byggnad» af sand bakom slottet, och förságs med skrankor; på en sida var ett »palats» (ein pallast) uppfördt i höjden, liknande en rundgång (ein umbgang), af bräder, lagda med rödt kläde, dit fruntimret sedan kommit från slottet och tagit plats. På andra sidan voro likaledes bänkar uppslagna tämligen i höjden, hvarpå sändebuden, hvilka man äfven denna gång skickat hästar, sutit. Slutligen kommo på banan ridande konungen med hoffolket och de förnämsta i riket alla i rustning och började att »sticka» och tornera, hvilket tog sin början kl. tre på e. m. och räckte till kl. slog nio på natten. Men sedan några så ränt ihop att de lågo man och häst i en hög, så fick i sista träffningen äfven drottningens broder Erik Gustafsson[1]) benet i tu brutet, så att konungen äfvensom fruntimret denna aftonen varit något sorgsnare till mods och ingen stor måltid hållits vid hofvet, hvarföre ock sändebuden stannade hemma och konungen lät ursäkta sig hos dem med begäran att de skulle låta hemta mat och all nödtorft i konungens kök, hvilket de pommerske dock icke gjorde.

Den 2 juli, Maria besökelses dag, skickade man åter gesanterna hästar, på hvilka de jämte de af ridderskapet eller adeln som

[1]) »Erik Joson, herr Josts Olisenson uff Elisborg.»

hämtade dem, på aftonen redo till hofvet till måltid. Men efter måltiden hölls åter dans och åt dem som tornerat utdelades pris (»der dank») med en perlkrans och en fördans (»fürtanz»). Men de personer, som gjort det bästa i torneringen äro följande:

K. Majestät, har förtjenat handskarne,
hertig Magnus hjelmen,
Claes Andersson, en finsk junker, spjutet,
herr Erik Gustafsson, friherre, svärdet,
Cort Spengel, hofmästare hos hertig Magnus af Sachsen, bräckskifvan (»brechscheibe»),
Claudius Collart, konungens kammarherre, fjädrarne.

Dagen därpå, den 3 juli, har man åter låtit sändebuden rida till hofs. Där hetsades två björnar med engelska hundar till förlustelse. Om aftonen stannade gesanterna vid hofvet och åto liksom föregående dagar en aftonmåltid.

På fredagen, då sändebuden åter befaldes till hofvet, anstäldes en ny förlustelse, och hetsades en björn och en oxe tillsammans med engelska hundar. Och sedan aftonmåltiden hållits ungefär kl. 11, har man från slottet kastat raketer och på linor, som voro därför afsedda, fyrverkerier (»feuer»), hvarvid konungen och folket stått på eller framför slottet som åskådare. Där var också ett hus af bräder bygdt som ett slott och måladt och äfven eljest utrustadt med skytte (»geschütz») och annat. Detsamma har man vid detta tillfälle tändt på och låtit brinna upp.

Denna afton gick vid hofvet ett tal att konungen ville nästa morgon draga till Stockholm, ty lifländska sändebud hade ankommit från Riga och Reval till Stockholm, hvilket också inträffade. Ty följande morgon rustade sig konungen och drog med hoffolket samt fruntimret från Uppsala. Sändebuden fingo äfven sig tillstånd beviljadt att följa efter dagen därpå, hvarföre de ock följande dag den 6 juli gjorde sig i ordning till resan. Men de pommerske och dantzigske utverkade hos biskoparne, att predikanten Justus Reich från Rostock fick på förmiddagen kl. 7 till 8 predika i kyrkan. Samma predikant hade följt med sändebuden från Rostock och hade alla söndagar i Stockholm predikat vid samma tid. Då nu predikan och middagsmåltiden voro öfver, skickade sig de pommerske till afresa och lemnade staden kl. 3. Men emedan vattnet från staden ungefär en mil långt är tämligen smalt, läto de sina två båtar fara förut och gingo sjelfva till fots. Den ena båten kom till platsen, men den andra fast-

nade i gyttjan och kom först efter framåt natten — — — —. Sedan båtarne sammanträffat, blefvo de liggande natten öfver en mil från staden.

4.

Återresan till Stockholm och intåget.

Den 7 på morgonen, emedan sändebuden gerna ville komma åstad, stötte de från land och arbetade så mycket som möjligt med årorna, men det uppstod en sådan motvind att de ej kommo någon hvart, hvarföre de, sedan de ryckt fram en half fjärdingsväg, åter måste lägga till och blefvo liggande denna dag ända till aftonen. Då de förmenade att vinden vändt sig, stötte de ifrån och foro hela natten, emedan vinden var tämligen med dem. Detsamma gjorde de följande dag på tisdagen den 8 juli, och ehuru de vid middagstiden hunno konungens galejer äfvensom drottningens och fruntimrets, hvilka ännu lågo i skären, vågade de icke fara förbi konungens fartyg utan besked, hvarföre de dröjde något. Men emedan de sågo de andra sändebuden fara förbi, foro de också fram och voro sent på aftonen en fjärdedels mil från Stockholm. Man hade väl kunnat löpa ända fram, men enär konungen var efter och man om intåget ej visste besked, huru och när det skulle ske, lågo de om natten på en klippa framför staden. Men vägen från Stockholm till Uppsala hålla svenskarne för sju mil, men enligt andras tal skall en mil vara så stor som två tyska. Men det är från Stockholm till Uppsala något »lustigare» än eljest i landet och kring klipporna, liksom på andra sidan om Uppsala, ty man finner där mera flackt land, ängar, byar, små städer och kloster.[1]) — I Uppsala i domkyrkan bakom koret ha äfven konungarne i Sverige sin begrafningsplats. Där ligga den senast aflidne konung Gustaf och hans två gemåler begrafna. Grafvården (»das begrebnüs») är mycket vackert inrättad, äfven så att den skall mycket likna de aflidna personerna, de äro äfven till anlete och kläder så prydda som om de lefde. På väggarne omkring grafven sitta

---

[1]) Enligt en anteckning synes det här ha varit meningen att införa ett stycke om invånarnes bostäder och bruk, hvilket dock i konceptet saknas.

ofvantill 24 fanor med deras vapen, hvilka hvart och ett beteckna ett furstendöme. Men nu räkna svenskarne hela konungariket i följande delar och hålla dem för de förnämsta länderna: 1) Södermanland; 2) Östergötland; 3) Småland och Öland; 4) Vestergötland; 5) Dal och Vermland; 6) Vestmanland; 7) Upland; 8) Helsingland; 9) Ångermanland, ligger i norden; 10) Jämtland; 11, 12) Norrbotten och Lappland, »är ingen ända»; 13) Österbotten; 14) Kumogårdslän, det har hertig Johan; 15) Huslän [Tavastehus] hör till kronan; 16) Nyslott, med tillbehöringar ligger på gränsen mot Ryssland och skjuter äfven däröfver; 17) Viborg äfven ett slott med all tillbehöring, är äfven så godt som ett furstendöme. Dessa skola vara de förnämsta länderna, och finnas eljes ytterligare omkring tio furstendömen, som här äro utlemnade.

Biskopsstiften i Sverige äro följande: 1) Uppsala; 2) Linköping i Östergötland, tillhör hertig Magnus; 3) Vesterås i Upland vid Bergslagen, 4) Strengnäs i Södermanland, tillhör hertig Karl, 5) Skara i Vestergötland; 6) Vexiö i Småland; 7) Åbo i Finland, tillhör hertig Johan. — Nya biskopsstift: 1) Kalmar; 2) Viborg; 3) Stockholm; 4) Gefle; 5) Örebro; 6) Tuna i Dalarne.

* * *

Sedan sålunda de pommerske den 9 juli kommit tillbaka från kröningen och lågo ej långt från staden, dröjde de ända till efter middagen af nämda orsaker. Men emedan de erforo att de andra sändebuden ankommit till staden, ryckte de efter. Då man nu drog in i staden, var allt på sådant sätt tillredt och gatorna och husen väl prydda med gräs och »lök», att man ej kunde annat förmoda än att konungen skulle rida in denna dag. Sändebuden drogo åter till sitt förra herberge och skickades oförtöfvadt äfven till de pommerske åtta hästar, att de skulle draga emot konungen. Hvilket de gjorde, men konungen kom icke, utan drogo de ensamma om aftonen åter in i staden.

Men medan konungen kröntes i Uppsala, ankom till Stockholm den lifländska beskickningen, omkring 30 personer stark, hvilka städerna och ridderskapet sändt, och bestod den af borgmästaren herr Johan Pepersach, rådmännen herr Johan Schmedeman, Johan Belholt, Heise Meyer, stadsskrifvare i Reval, Nicolaus Mex, Jacob Duve, Brun Droschagenn, Hans Asserie, Folmar

Ferix (?), Reinholt Lode, ryttmästare. Desse voro å ridderskapets vägnar, och nämda lifländska beskickning hade med sig en predikant vid namn Joannes Schnell, hvilken äfven en gång eller två predikat i Stockholm.

Men tredje dagen därefter den 11 juli blef tidigt på morgonen, liksom aftonen förut, tillkännagifvet, att de landsknektar och tjenare, som voro därtill utsedda skulle ordna sig till konungens inridande, ty landsknektarne hade varit fördelade på sändebudens och de andres skepp på resan till Uppsala och åter, att de skulle ro på dem, hvarföre de mestadels kommit med gesanterna och före konungen till staden. Liksom förut skickades äfven nu till sändebuden hästar, denna gång sex — — —[1]). Efter dem och framför konungen redo sändebuden äfven två och två i 14 led. Närmast före konungen redo 10 trumpetare. Därpå följde konungen sjelf, efter honom hans tre bröder och slutligen omkring halftannat hundrade, däribland konungens sex pager och andra hofjunkare och tjenare mesta dels i svart och väl klädda, så att konungen red in med 310 hästar. Konungen bar en blå kostbar sammetsdrägt, belagd med perlor och gyllenstycke. Han red på en snöhvit häst, prydd med ett täcke och hvita fjädrar på hufvud och svans. Vid hans sida lupo 6 lakejer i röd sammet och 14 drabanter i rödt engelskt kläde, belagdt med sammet och gyllene snören. I öfrigt voro lakejer och drabanter utstyrda på samma sätt, som vid intåget i Uppsala beskrifvits. — — —[2]) När nu konungen nästan kommit fram till bryggan till staden, ha fyra adelsmän mycket väl klädde, hållit en himmel i ordning, under hvilken han ridit ända upp på slottet. Landsknektarne, som drogo förut, bildade en gata, genom hvilken konungen red in i staden. Af en, som red tätt framför konungen, kastades ock från porten ända upp på slottet mycket penningar bland folket, som fritt fick uppsamla dem. Konungen har också, synnerligen där någon större mängd stod, flitigt helsat gemene man på svenska och nickat med hufvudet och sagt »Guds fred med er», »Guds fred med er».[3]) Men medan konungen var i Uppsala, hade en ny port af trä, med välska

[1]) Här vidtager åter en lucka. Bl. 52 börjar midt uti beskrifningen på intåget. — Beskrifningen på sjelfva intåget är tryckt i Stockholms Magazin III, s. 114—119 på tyska, men tämligen bristfälligt.

[2]) Här följer en beskrifning på hertigarnes drägt.

[3]) Originalet har: »Ere gottes frede, Ere gottes frede».

kolonner (»seulen»), blifvit målad och iordninggjord, på hvilken följande »carmina» voro fästade. Ofvanpå porten åt den sida från hvilken konungen red in, stod konungens vapen måladt i guld; på högra sidan stod konungens fader den aflidne Gustavus målad, under hvilken de två verserna stodo skrifna:

Sume Ericorum jam rex Erice tuorum
De Svecis aviti patria sceptra soli[1]).

På andra sidan, till venster om vapnet, stod konung Eriks bild; därunder stod hans »rim» så skrifvet:

Magnos magna decent[2]).

Men invändigt i porten på taket stod skrifvet:

Portat enim magistratus gladium in vindictam malorum, bonorum vero in laudem; — samt vidare:

Cor regis in manu Domini est
Initium sapientiæ timor Domini
Omnis potestas a Deo est[3]).

Men i staden voro alla gator sopade på det skönaste och renligaste och beströdda med gräs, men på väggarne och husen var allt behängdt med grönt (»voll Meij»), äfvenså fönstren. Från ett hus till ett annat voro tvärs öfver gatan dragna linor eller rep, omlindade med gräs, på hvilka hängde kronor, tämligen stora, flätade af vackra blommor och gräs. Från många hus hängde sköna flaggor. »In summa», det fanns ej något hus, hvarifrån icke en sådan prydnad hängde. Uti några hus[4]) spelades eller slogos »positiv» och andra strängaspel. Såväl på kyrkspetsen och slottet som på alla galejerna på vattnet voro fästade många flaggor och på det höga tornet på slottet, som var omdraget med rödt tyg[5]) stodo hela tiden under konungens inridande pipare, hvilka blåste basuner och krumhorn. Från alla fartyg, liksom från slottet, lossades äfven kanonerna. Dit hade äfven blifvit förda elfva stora fältstycken framför slottet, hvilka likaledes aflossades. Sålunda red konungen denna gång upp till Stockholms slott, beledsagad af sändebuden, hvarpå dessa redo hvar och en till sitt herberge.

[1]) »Tag af svenskarne, Erik, numer dina Erikars konung,
Fadrens spira emot öfver din fädernejord.»

[2]) »Stort anstår de store.»

[3]) »Öfverheten bär svärdet de onda till straff, men de goda till lof.» — »Konungens hjerta är i Guds hand.» — »Herrens fruktan är vishetens begynnelse». — »All makt är af Gud.»

[4]) Orig. tillägger: »so die gemechen in die hoe stunden.»

[5]) »Der denn mit rotten tuch umbzogen war.»

Men mesta delen af hingstridarne, äfvensom hoffolket, och särskildt trumpetarne redo åter från slottet att möta drottningen, med hvilken de åter en halftimme senare redo in. Först redo omkring 15 man af konungens tjenare; därpå en härtrumma och en trumpetare; efter dem följde 44 ryttare, alla klädda i rödt; därpå åter en härtrumma och fem trumpetare. Efter dessa redo 25 hofjunkare och de af adel, klädda i svart på vackra, rikt utstyrda hästar — — — Efter dem kommo ridande i lika utstyrsel med kedjor och annat 22 af de förnämsta herrarne. Efter dem följde, ridande ensam, herr Sten Eriksson, friherre och drottningens hofmästare; därpå 10 trumpetare, och sedan följde först de fyra fröknarne, två och två, samt därpå drottningen ensam klädd i svart sammet. Kort efter drottningen följde hennes fruntimmer, 22 hästar, efter fruntimret redo 4 drottningens pager och slutligen 75 ryttare i svart. Bredvid drottningen lupo 12 drabanter och sedan äfven de andra trumpetarne kommit till, redo 18 stycken framför henne.

I sådan härlighet har äfven hon ridit upp på slottet, där man äfven samtidigt skjutit.

5.

Den andra vistelsen i Stockholm.

Den 13 juli på söndagen efter den tyska och svenska predikans slut och sedan konungen kl. 10 gått ur kyrkan, skickade han till alla sändebuden ett ståtligt budskap, att de skulle komma till middagsmåltid på slottet. Men ståthållaren stannade denna gång i herberget och skickade upp Pudewils jämte två andra. Men innan måltiden började, slog konungen till riddare följande fem: herr Hans Claesson, eljest Hans Gyllenstjerna [ↄ: Bielkenstierna] till Ursatt [ↄ: Årstad], herr Knut Haraldsson till Frötuna, herr Henrik Claesson [Horn] till Kankas, herr Hans Biörnsson [Lejon] till Leppas och herr Claus Meex, lifländsk gesant.

Men på e. m. före aftonmåltiden drogs en lina från kyrkspetsen ända framför konungens trädgård. Därefter utförde en konungens lakej mångahanda upptåg på linan och »flög» slutligen

ned från tornet på linan, hvarvid konungen och en stor mängd folk sågo på. Denne lakej hade aftonen förut med sin kamrat visat sina språng och upptåg inför de pommerske gesanterna i deras herberge. Om aftonen stannade sändebuden på hofvet till måltid.

Dagen därefter den 14 juli kommo Gabriel Kristiernsson och Nils Boje till de pommerske sändebuden och stannade hos dem helt oförutsedt som gäster. Slutligen kom äfven Nils Brun, med hvilken Pudewils gjort bekantskap. Med detsamma kommo konungens pipare, äfvensom en annan med ett clavicordium, och måste man då blifva sittande ända långt in på natten.

Tisdagen den 15 talade ståthållaren med grefve Svante om Jörgen Klest, en pomrare, som sökte komma i svensk tjenst, och äfven fick löfte därom. Till middagsmåltiden kommo omkring 12 konungens trumpetare och 13 med här- eller kittelpukor till de pommerske gesanternas herberge och spelade där för dem. — På eftermiddagen, emedan konungen föregående söndagen låtit förljuda, att han denna vecka ville affärda alla sändebuden, kallades städernas legater till audiens. De förde med sig på slottet skänker, bestående i bägare och »kredentz», bland hvilka de dantzigskes skola ha varit ståtligast och bäst. I alla deras namn talade syndicus uti Lybeck och efter öfverlemnandet af skänkerna bad han konungen att han ville behålla dem vid deras innehafvande gamla rättigheter och privilegier, på samma sätt som föregående konungar gjort. Därpå svarade konungen genom den tyske kanslern och bad att få se privilegierna. Sändebuden sade att de icke hade dem med sig, alldenstund äfven konungen tvifvelsutan hade dem i böckerna och i kansliet. Konungen sade att han ville låta eftersöka dem, och om han ej fann dem, skulle städerna skicka honom desamma.

Den 16 juli åt med de pommerske sändebuden Lazarus Müller, en krigsman. Denne hade hämtat från myntet och visade en ny daler, som konungen nu låtit nyprägla. På ena sidan står konungens bild med omskrift: »Deus dat cui vult. 61 A:o»; på andra sidan: »Rex Ericus 14 D. G. Sue. Got. Van. Q.[1]) Men de denna tid i riket Sverige brukliga mynten äro som följer: Först finnas och gälla svenska och tyska riksdaler och en daler gäller 4 mark ört.

[1]) Förf. har, såsom synes, vid beskrifningen förvexlat riksdalerns båda sidor och vid ordens ordning i sist anförda omskrift begått ett lätt märkbart fel.

En mark ört. har 8 öre eller rundstycken.

1 öre eller rundstycke gäller en lybsk skilling.

En gamlot [ɔ: gammal örtig[1])] är så mycket som i Pommern 1 g[rote?].

Två gamlot gälla 1½ rundstycke.

En fyrk (viriken) gäller 6 penningar.

Två fyrkar gälla ½ rundstycke eller så mycket som en Stralsundsk skilling.

Det minsta mynt som förekommer i Sverige kallar man fyrpeng (»virpeng»).

En fyrpeng gäller så mycket som hos oss en pommersk fyrk (virig), nämligen tre penningar. Tre fyrpengar gälla ½ rundstycke eller en skilling (ſſ).

Om vigt i Sverige:

En skeppund håller 20 lispund.

Ett lispund håller 20 mark (℔). Hos oss i Colberg håller ett lispund 14 markpund.

Den svenska vigten skall nästan stämma öfverens med den lybska. Dock klaga de lybska köpmännen att den svenska vigten skall vara något lättare.

2½ centner och en fjärdedel gör i Sverige ett skeppund.

32 lod kölnisk silfvervigt göra i Sverige 36 lod.

I köpmanshandel kan man i Sverige »utbringa» 28 lod för 32.

Torsdagen den 17 juli hade grefve Svante alla sändebuden till gäst och satte dem i följande ordning till bords: Först vid ett långt bord och på första sidan sutto grefve Peder Brahe, 2) Gustaf Johansson, 3) Henrik Norman, 4) Arelt Urup, 5) Jörgen Pudewils, 6) Sixtus Meyer mansfeldsk legat, 7) Johan Breid borgmästare i Danzig. På andra sidan midt emot 1) grefve Svante Sture, 2) Jörgen Gabelentz, preussiskt sändebud, 3) herr Sten, 4) Ture Persson, 5) herr Nils, 6) Doktor Johan Rudel, sändebud från Lybeck, 7) Veit Salfelt, mansfeldskt sändebud. Vid ett annat bord sutto de från Rostock, de badensiske sändebuden, äfvensom den tyske kansleren samt grefve Svantes söner. Men vid det första bordet sutto mellan herrarne några af fruntimret, så att alltid mellan två herrar satt en fru eller jungfru. Bland dem befann sig drottningens syster, som satt bredvid herr ståthållaren.

[1]) Jämf. Hallenberg, Om mynt och varors värde, s. 190 följ.

Den 18 Juli förspordes, huru som konungens af Polen sändebud, grefven af Dantzin (Tenczin), vojvod, kastellan i Krakau och konnetabel i Lebbelin samt andra herrar, omkring 100 personer, voro på sjön, dock icke långt från staden, och ämnade sig till konungen af Sverige. För den skull beställdes åt nämnda polska sändebud herberge i hertig Johans hus uti staden. Öfver porten till herberget uppslogos två vapen, det ena en hvit örn, som skall vara konungens af Polen, det andra nämnda legats, ty däröfver stod skrifvet: »Illustris et Magnificus dominus Joannes Comes a Dantzin S. R. Majestatis Poloniæ legatus».

Den 19 Juli eller lördagen efter Margareta före vespertid sammanträdde ståthållaren jemte Jacob Damitz[1]) samt konungens af Danmark och hertigens af Preussen sändebud med städernas sändebud uti kyrkan. De pommerska sändebuden gjorde därpå i de öfriges namn följande framställning: med anledning af den mäktige moskovitiska potentatens angrepp på Lifland hyste de nämda furstarne ett kristligt medlidande med de betryckta lifländarne, på samma gång de besinnade att, om fienden finge bemäktiga sig landet, skulle han snart sätta foten i vattnet och oroa alla länder och städer vid Östersjön. De hade därföre hos kejsaren, kurfurstar och ständer i det »heliga riket» ofta anhållit om undsättning åt lifländarne, men hvad de uträttat behöfde ej omtalas. Men det hade bland annat blifvit en följd däraf att hertigen af Pommern jämte hertigen af Braunschweig och biskopen i Münster fått i uppdrag att gifva särskild akt på det lifländska kriget och för kejsaren tid efter annan redogöra för »lägenheten». Emedan nu hertigen förnummit att ur några sjöstäder mångahanda tillförsel skedde moskoviten, hvarförutom fiendens företag förmodligen längesedan brutits, tillkomme det hans furstl. nåde att gifva akt därpå. Och ehuru ingen ville kännas vid saken, vore den dock veterlig, ty senast förliden vinter hade några skepp, som voro hemma i Lybeck, men kommo från Ryssland, strandat i Pommern, och man hade äfven erfarit att bland de varor, hvilka, under sken af att icke vara förbudna, tillfördes honom, äfven befunne sig krigsförnödenheter, såsom svafvel och dylikt. Ehuru nu måhända rådet i städerna icke sjelfva tillstadt något sådant, försporde man icke heller att de tagit i tu därmed på allvar och bestraffat det. Nu skedde detta emot kejsarens mandat och lände ej heller städerna till

[1]) En af pomrarne.

ära, utan tvärtom till eftertal hos »posteriteten»; hertigen af Pommern ville därföre ha förmanat de städer, från hvilka dylik tillförsel skett, att med allvar se till att man afstode därifrån. I vidrigt fall måste hertigen anmäla förhållandet för kejsaren samt kur- och andra furstarne, hvilket ej torde lända städerna till nytta eller heder. I denna föreställning förenade sig äfven konungens i Danmark och hertigens i Preussen närvarande sändebud, förklarande att deras herrar lätt kunde blifva benägna att visa sitt misshag däröfver och förena sig med andra konungar och furstar att hindra städerna i deras hantering, och torde de af något sådant draga ojämförligt mycket mer skada än fromma utaf nämda förbudna yrke, För att det ej skulle komma därhän, ville nu de närvarande uppmana städernas sändebud att hos sina äldste, förmän och »medförvanter» främja, att sådan tillförsel med allvar förhindrades.

Syndicus i staden Lybeck svarade å de öfriga städernas vägnar med försäkran att de gerna hörde att potentater och furstar toge sig af lifländarne, men att äfven städerna och särskildt Lybeck varit dem till hjelp och befordran med penningar, krut, lod och proviant, samt uppmanat de öfriga städerna att bispringa dem. Han åberopade vidare huru han sjelf på riksdagen 1559 verkat för deras sak, men riksständerna hade föga velat taga sig däraf. Hvad handeln anginge, hade de, när andra makter, såsom Danmark, Sverige, Nederland, Spanien och England gjort ryssarne tillförsel, ej velat hindra de sina därifrån, ehuru de erkände sig ha fått kejserlig befallning därom. Däremot hade de icke tillfört ryssarne någon ammunition och hade på riksdagen förklarat sig redo att straffa hvar och en, som handlade däremot. Hvad svaflet anginge, hade en främmande uppköpt sådant i Lybeck för att utskeppa det till Ryssland, hvilken de dock hade anhållit; beträddes någon annan med sådant förehafvande, skulle han straffas. Till sist sade de sig skola för sina äldste och förmän inberätta saken, på samma gång de försäkrade att desse skulle veta förtjena den gjorda varningen »i allt godt» emot konungen och furstarne.

De furstliga sändebuden läto det bero vid denna förklaring, ehuru de hade åtskilligt att erinra i afseende på den fria handeln och tillförseln, äfven om den icke sträckte sig till krigsförnödenheter, och ansågo att främmande folks exempel ej borde kunna åberopas. De förnyade slutligen sin uppmaning till stä-

derna att sörja för att berörda tillförsel upphörde; det skulle lända nämnde konung och furstar till välbehag och städerna sjelfva till det bästa.

Städernas representanter svarade, att de skulle inberätta allt för sina förmän och äldste, hvilka skulle taga i akt den gjorda varningen, Hvad den beträffade, som velat utföra svaflet, skulle han hafva straffats, i fall han icke undkommit. De viste ej att någon tillförsel numera skedde ryssarne från Dantzig, Rostock och Stralsund. Från Lybeck och Hamburg hade det ej heller skett, sedan de fått de kejserliga mandaten. Om någon angåfves att hafva brutit däremot, skulle de straffa honom. De bådo slutligen att man skulle hålla deras ursägt för god. De skulle hädanefter se till, att tillförseln upphörde, liksom de på samma sätt förklarat sig inför konungen af Sverige[1]).

Samma dag, fortsätter Fischer sina anteckningar, lupo fyra galejer med knektar från Stockholm till Lifland, hvilka konungen dit afsändt.

Söndagen den 20 Juli kl. 11 på middagen ankom den ofvannämnde polske legaten till Stockholm, hvarvid man också tämligen skjutit. När han steg i land från den med vimplar smyckade galejan konungen skickat emot honom, blåstes i trumpeterna och slogos pukorna framför skeppet. Där höllo äfven 10 hästar för hans inridande, men de leddes efter honom, och han red endast med tre hästar till sitt herberge, dit han ledsagades af ståtliga, utaf konungen förordnade personer — — —

Måndagen den 21 lät konungen kalla alla sändebuden till audiens, men när de väl hunnit samlas, blef konungen af annat sinne, for ut på sjön »till klipporna» och stannade där den dagen. Dagen därpå kallades de åter upp och mottogos nu verkligen kl. 3[2]). På aftonen kommo tre af ridderskapet till ståthållaren och förde med sig en stor silfverbulla (»silbern kuchen»), som vägde några mark, hvilken de på konungens vägnar förärade honom till afskedsgåfva, likaså två mindre till Jörgen Pudewils.

På onsdagen (den 23 Juli) rustade sig en hvar, som skulle följa konungen till England. Dagen därpå kl. 2 red också konungen på en vacker hvit fjäderprydd häst jämte hertig Karl från slottet till skeppet under trumpeters, pipors och trummors

[1]) Det utförliga protokoll öfver dessa förhandlingar i kyrkan, som Fischer bl. 62—69 meddelar, har här endast uti sammandrag blifvit återgifvet.

[2]) Anteckningarne om audiensen äro ej utförda.

dån. Där begaf han sig jämte hertig Karl, hertig Magnus af Sachsen och det förnämsta hoffolket ut på vattnet under salut från slottet. Därpå kommo ridande hertigarne Johan och Magnus, som äfven satte sig i en »håp» och foro efter K. Maj:t; likaledes följde fröknarne och fruntimret, hvilka alla, efter hvad man sade, ledsagat konungen.

På fredagen, Jacobi dag, skänkte Ture Persson de pommerska sändebuden en oxe, kom om aftonen också till deras herberge, för att göra bekantskap med ståthållaren. — På lördagen kommo hertig Johan och fruntimret tillbaka efter att ha följt konungen på vägen.

På söndagen (den 27 Juli) kl. 1 läto de pommerske sändebuden sitt skepp löpa ut genom skären, hvilket är 15 vikor sjö. På skeppet befunno sig Tessen Parsow och flertalet af de öfriga af den orsak att, emedan man ej i skären kunde segla med samma vind, de återstående få personerna skulle så mycket fortare kunna följa efter i båtar, och behöll ståthållaren hos sig tio personer, bland dem Jörgen Pudewils och Simon Fischer — — —

På tisdag morgon d. 29 Juli blefvo omkring halfannat hundrade tyska ryttare mönstrade, hvilka konungen ville skicka till Lifland. Deras ryttmästare hette Henrik Raute. Äfven hade konungen afsändt[1]) sändebud till Ryssland, nämligen följande personer: Nils Krumme, Johan Persson, Nils Kunig [ɔ: Ryning], biskopen i Linköping och sekreteraren Olof Larsson[2]). På middagen samma dag voro ståthållaren och Jörgen Pudewils till gästabud hos den ofvannämde polske gretven, hvilken äfven bjudit de mansfeldska sändebuden. Denne polske herre håller i sitt hof det bruk att han med de sina före och efter måltiden plägar sjunga *benedicite* och *gratias* på polska på efterföljande melodi, hvilket bruk de äfven denna gång ej underläto, ehuru de hade förnäma gäster[3]).

I Sverige finnas på klipporna och i skogarne många renar och elgar. I synnerhet i Lappland skall det gifvas en stor mängd, så att en bonde i en hast kan drifva ihop så många han

[1]) Redan uti Maj månad.

[2]) Jämf. Tegel, Erik XIV:s historia, s. 30.

[3]) Melodien finnes ej införd. Uti några öfverstrukna rader har förf. anmärkt att tyskarne ha en alldeles motsatt sed, i det hos dem hofpagerna »i sina långa hosor» måste stå framför bordet och »blarra och tjuta, liksom hundarne om den sköna Magdalena».

vill. Men omkring Stockholm äro de icke mycket vanliga, utan konungen har några i trädgården och på klipporna, såsom ock två unga renar springa icke långt från Stockholm på en stor vidsträckt klippa, hvilka äfven denna fredag, den 31 Juli, sågos af ståthållaren och hans följe. Mot menniskorna, isynnerhet dem som gifva dem bröd eller de äro vana vid, äro de mycket vänliga, och komma springande af sig sjelfva, när man ropar dem. De ha tämligen långa klufna klöfvar, nästan som korna, men de bakre och öfversta klöfvarne på fötterna äro något högre. De ha smärta ben, löpa och springa väl. Bönderna i Lappmarken sägas köra och spänna dem för. På strupen och buken äro de hvitaktiga, ha eljest grå, mjuka hår som rådjur. Till storleken äro de tämligen höga, liksom en stark hjort, ha äfven horn som en hjort — — —

På middagen mönstrades åter omkring 100 tyska ryttare, hvilka till ryttmästare hade Valentin Güttel och äfven skulle öfversändas till Lifland — — —

Den 2 Augusti kl. 3 drog hertig Johan med de sina på en galeja, som var prydd med en blå fana, i hvilken stod ett gult kors, från Stockholm till Finland, hvarvid man sköt tämligen från slottet med grofva kanoner.

Den 4 och 5 Augusti hade de dantzigske och pommerske sändebuden hvarandra till gäst, de senare uti en trädgård utanför Stockholm, då äfven de stralsundske voro bjudna.

Onsdagen den 6 Augusti kom Jacob Damitz tillbaka, som varit skickad efter konungen för att erhålla besked på en framställning och träffat honom i Nyköping[1]).

6.

Hemresan till Pommern.

Sedan sålunda de pommerske legaterna fått sitt besked af konungen, rustade de sig torsdagen den 7 till återresan till Tyskland. Och var ståthållaren alldeles betänkt på att denna dag

[1]) Enligt en anteckning har det varit meningen att här införa en berättelse om Damitz hela resa och »hur staden blifvit afbränd».

draga sin väg från Stockholm och följa skeppet. I det samma kom Gabriel Kristersson, friherre, som skickade sin son med ståthållaren till Tyskland, till herberget, och blef resan därigenom förhindrad.

Dagen därpå kl. 10, då båten var beställd och herr ståthållaren med de sina frukosterat, gick han ned till sjön, och hade där infunnit sig för att taga afsked herrarne från Dantzig och Stralsund, äfvensom värden, hvilken denna gång visade sig tjenstaktig och villig [1]). Sålunda gick herr ståthållaren ombord med de sina och skildes så från Stockholm. Men tillförene hade konungen låtit betala värden allt som hos honom blifvit förtärdt från början till slutet och utlösa sändebuden, Sådant skedde genom en »vorirer» vid namn Christoffer Echelberg, som var hemma i Tyskland, omkring 12 år vistats i landet och varit fogde på Öland. Denne hade äfven haft i uppdrag att jämte skaffarne visitera sändebudens herberge och, där någon brist befunnes, fylla densamma, så att sändebuden i Sverige ej lidit någon brist, utan hållits väl och ärligt af K. Maj:t. Men de pommerske hade legat omkring 10 veckor i landet och voro nästan de förste bland de främmande sändebuden, som drogo sin väg. Alla de öfriga, som ännu icke blifvit förafskedade, stannade qvar.

Denna dag rodde man omkring 4 »vikor» mellan skären och lade sent om aftonen till vid en klippa.

Tidigt på lördagen den 9 Augusti foro vi vidare omkring 3 »vikor» sjö och kommo till Hans Clavesson [Bielkenstierna] riddares gård [2]). Af honom ha Jacob Damitz och Abraham Schweigklin [3]) köpt skeppet, hvilket därpå herr ståthållaren återigen tagit till frakt af dem och farit på detsamma till Tyskland. Denne riddare behöll oss denna dag och natt hos sig och skickade äfven en son i sällskap med Jörgen Pudewils till Tyskland.

Söndagen Laurentii har bemälte riddare låtit anrätta måltiden i tältet ej långt från båten och sedan den blifvit intagen, kl. 12, har han med sin båt (ty den andra, som fört oss från Stockholm föregående dag, vände snart om) fört oss till skeppet, som ännu var på ett par »vikors» afstånd och hållit vid den Elsnabben kallade klippan. Han gaf oss smör, får och andra

---

[1]) »Måhända var orsaken den att han hellre såg sina gäster draga ut än in» har förf. tillagt men öfverstrukit.

[2]) Årsta i Österhanninge socken.

[3]) En af den pommerska beskickningens sekreterare.

viktualier och förhöll sig väl emot oss. Denna afton kommo vi till skeppet och lågo om natten stilla för ankar.

De personer, som samlades på skeppet och foro öfver sjön med herr ståthållaren voro tillsammans med honom 33. — Förf. uppräknar deltagarne i färden och nämner bland dem svenskarne Benedictus Ochsenstern, friherre Gabriel Kristerssons son, hvilken ståthållaren tagit med sig[1]) och Axel »Guldenstern» [Bielkenstierna], riddaren Hans Claessons son, hvilken ledsagade Pudewils som page[2]).

Måndagen den 11 Augusti bittida, då vinden var tämligen god, lyfte man ankar. Men innan seglen hissades, kommo vi tillsammans och erinrade oss den skeppssed, som vi iakttagit på utresan, och gjordes en förmaning till bön att den käre guden ville i vattenfarlighet bevara oss, beskära oss god vind och en lycklig resa; att ernå sådant ha vi sjungit några psalmer och bedt ett fader vår. Därpå hissades seglen och for man i guds namn ut till hafs. Men emedan vinden var tämligen god och stark och det till och med stormade, så att alla (med undantag af 3 eller 4 personer) blefvo sjuka och äfven sjöfolket måste bete sig lika med dem, som ej voro vana vid sjön, ha vi denna dag och natt seglat bra undan.

De båda följande dagarne seglade man endast med half vind, men emedan det äfven då stormat, fruktade man för fara och måste man hjelpa sjöfolket om natten att passa på. Men på aftonen, innan man lade sig att sofva, samlades vi dagligen, då skepparen med hög röst sade följande ord, som de kalla »det goda ordet»:

»Benedicite. Ära vare Gud och det heliga korset före stäfven må Gud signa. Gud Kristus, vår frälsare, vare allas vår ledsagare.» — — — —[3])

»Gud signe skepp och man, skepp och roder bevare Gud den himmelske fadren. Takel och tåg bevare vår kära fru[4]). Mast och rår, det allt i Guds ära (»in der ehr Gottes») stå. Gud bevare det goda skeppet för ond sjö och ond sand och ond strand (»vorland») och ondt sällskap med. Herren Gud gifve oss med

---

1) Bengt Oxenstierna blef sedermera hertig Karls råd och lagman i Vermland, dog 1591.

2) Någon son Axel till Hans Claesson till Årstad upptaga ej ättartaflorna.

3) »Jhe herrn sindt je alreide wol to farne, so hebt up jw hand.»

4) »Behute got unse lieb frau».

kärlek en god hamn, där vi alla vore gerna med godt, friskt folk och behållet skepp och gods. Sägen alla amen på en gång.»

»Benedicite deus dominus en hvar god yngling, en hvar god broder inom skeppsport. Ära Gud med tre pater noster och tre ave Maria, att Gud förläne oss en god nattfärd, i morgon en god dagsfärd», o. s. v.

Därpå ha vi alla samtlige sjungit tre psalmer och bedt fader vår, och den båtsman, som stått vid rodret och kompassen måste också till sist utropa följande ord, när ljuset tändes, hvilket de kalla nattglaset: Benedicite. Här är nattglaset uppsatt, det må Gud veta. Gud kristus vår frälsare, han vare alles vår ledsagare o. s. v.[1]) Därmed ha vi lagt oss att sofva. Men på morgonen, innan frukost utdelats, sjöng man dagligen några psalmer och läste evangelium med förklaring, hvilket vanligen Tessen Parsow gjorde, och sade därpå ett fader vår. Äfven förbjöd man svärjande och den, som bröt däremot eller föraktade och försummade bönen, straffades med böter.

Denna, nämligen onsdags afton, emedan vinden var stark, dock endast halft med oss och man ej vetat, om vi voro nära eller långt från land, eller till hvilket land vinden kunde föra oss, strök man alla segel utom märsseglet, ända till morgonen inbröt.

Torsdagen den 14 Augusti såg man land och igenkändes af skeppsfolket Colbergs land och stad, då vi samlades och tackade Gud den alsmäktige med några psalmer, såsom »Nu lofva Herren min själ» oeh sade ett fader vår. Därefter har man infordrat böterna af dem, som öfverträdt förbudet mot svärjande, och samlat till en allmosa åt de fattige, äfven af andra som eljest ville bidraga därtill, hvarunder vi kl. 5 kommo in i Colberger munnen, efter en 85 mils resa från Sverige, och åto där om aftonen »på krogen», men efter måltiden gick herr ståthållaren med de sina in i staden.

Den 15 Augusti for herr ståthållaren med sina tjenare på några vagnar till Cörlin och kom alltså kl. 1 åter hem frisk och sund med de sina, om hvilken välgerning, som ej är att skatta ringa, hela socknen under herr ståthållarens frånvaro bedt till Gud den alsmäktige uti Cörlins kyrka. Denne Gud, som är skapare af himmel och jord, en herskare öfver haf, vind

[1]) Det följande öfverensstämmer med det böneformulär som förekommer s. 263.

och land, vare lof, pris och ära i evighet. Han värdigas äfven nådeligen bevara de andra, som ännu sväfva i sådan fara, föra dem friska och sunda till de sina och ändtligen, när vi skola anträda vår sista resa ur denna jämmerdal till det eviga fäderneslandet, beskära oss alla en salig hemfärd. Amen.

Erik Oxenstierna såsom Estlands guvernör 1646—1653.

AF

ELLEN FRIES.

Af större områden, hvilka varit förenade med Sveriges krona, har intet varit mera oberoende och rönt mindre inflytande från Sverige än hertigdömet Estland. Genom sina privilegier och författningar bildade detta land ett afslutet helt, skarpt skildt från de öfriga Östersjöprovinserna. Orsaken härtill är främst att söka i den omständighet, att Estland allt ifrån den tidpunkt, då det började bebyggas af germaner, hade intagit en sjelfständig ställning till de makter, med hvilka det varit förenadt, således såväl till Danmark som till Tyska Orden. När sedan Estland kom att lyda under Sverige, nödgades de svenske konungarne, den ene efter den andre, att erkänna de estländska författningarne. De kunde så mycket mindre undertrycka landets gamla friheter, som Reval och de förnämligare kretsarne i Estland, Harrien och Wiek, frivilligt gifvit sig under Sveriges krona. Estlands stolta ridderskap och den myndiga staden Reval underläto heller intet tillfälle att påminna den svenska regeringen, det de *frivilligt* underkastat sig Sverige. Den förste af Sveriges konungar, som detta oaktadt försökte med allvar att närmare knyta Estland vid Sverige var Karl IX. Under striderna med Sigismund hade landet varit nära att för alltid skiljas ifrån Sverige, men Reval och flertalet af Estlands ridderskap voro lika måna om föreningen med Sverige, som Sverige å sin sida om att bibehålla Estland. Af dessa förhållanden begagnade sig nu Karl IX för att i de privilegier, som han den 3 september 1600 utgaf, tydligen utsäga, att estländarne voro immediate undersåtar och inkorporerade lemmar af Sveriges rike, att de skulle efterlefva, hvad allmänna ständer hade be-

slutit, och att de skulle till tecken däraf lemna en skatt vid kungliga prinsessors giftermål. För öfrigt erkände han deras fri- och rättigheter. [1] Dessa ordalag återfinnas sedan i de af de följande konungarne utfärdade privilegierna. Karl IX hade också haft för afsigt att af privilegiernas ordalag göra en verklighet. Han tyckes hafva tänkt sig, att landet skulle sammansmälta med Sverige, men hans åtgöranden kröntes ej af framgång. [2]) Än kraftigare sökte Gustaf Adolf att göra den svenska myndigheten gällande i Estland. Genom eröfringen af Ingermanland och Livand hade han skaffat en skyddsmur åt Estland och gifvit det svenska väldet på andra sidan Östersjön en styrka, som det ej förut hade, till följd hvaraf han också kunde uppträda med kraft uti Estland. För honom gälde det dock mindre än för hans företrädare att sammansmälta Estland och Sverige, utan han ville företrädesvis göra den svenske öfverhögheten erkänd i hertigdömet. Inom lagstiftningens och lagskipningens områden sökte han därföre kringskära de estländska privilegierna. I än högre grad voro de ekonomiska förhållandena inom Estland föremål för hans omtanke. Han sökte såväl att verkställa revisioner af adelns gods, som att förmå estländarne deltaga med svenskarne i de bördor, hvilka pålades till det gemensamma fäderneslandets utveckling, och han sparade ej på uttryck för att tadla estländarnes försumlighet.

Förmyndarregeringen vågade däremot ej föra samma språk. Understundom lemnade hon de framstälda tvistepunkterna oafgjorda eller godkände hon de nu skärpta estländska fordringarne, och genom skatteköpen förlorade kronan ytterligare jordområden i Estland. [3] Å andra sidan borde genom den ordning och likformighet inom provinsialstyrelsen, som 1634 års Regeringsform var egnad att framkalla, det svenska väldet inom Estland, hafva stärkts, men genast blef dock detta ej förhållandet.

Sedan år 1628 var Philip Scheiding Estlands guvernör. Till börden svensk, hade denne dock genom giftermål befryndat sig med Estlands främsta ätter, och allt gifver vid handen, att han, åtminstone under de sista åren af sin styrelse, lamt befordrade de svenska intressena och ej qväste den estländska adelns sjelfs-

[1]) Se Des Herzogth. Ehsten Ritter u. Lancdreht s. 90. Estlands Privilegienbuch i Riksark.

[2]) Se Jannau, Gesch. v. Lief. u. Estland II s. 166.

[3]) Se k. bref d. 20 aug. 1634 och 23 febr. 1636 m. fl. st. i Riksreg. samt rådsprot. 30 aug. 1634. Revisioner af 1614, 14 aug. 1619 och 24 april 1627.

våld. Han var dessutom gammal och sjuklig samt insåg sjelf sin oförmåga, hvarför han också år 1642 blef ersatt af Gustaf Oxenstierna, son till riksdrotsen Gabriel Gustafsson. Denne var den förste estländske guvernör, som erhöll en instruktion (af den 28 maj 1642), utarbetad enligt Regeringsformens föreskrift. Med ifver arbetade han på att höja den svenska regeringens anseende inom landet, men han återkallades inom tre år, och det dröjde någon tid, innan en efterträdare tillsattes. I detta täta ombyte af guvernörer och i de långa mellantider, då landet stod utan svensk styresman torde vi finna ett af de vigtigaste skälen till att den svenska styrelsen, trots dugliga guvernörer, förblef så svag uti Estland. Drottning Kristinas halfbroder, Gustaf Gustafsson förordnades år 1645 till Gustaf Oxenstiernas efterträdare, men han vägrade att emottaga ämbetet, då han ansåg Reval allt för aflägset. Efter någon tid erbjöds det åt Erik Oxenstierna, rikskanslerens son. [1]) Denne, som önskade lemna den hofsyssla han innehade, antog utnämningen och erhöll sin fullmakt och instruktion den 23 juli 1646.

Den nye guvernören var född år 1624. Efter grundliga studier uti Uppsala hade Erik Oxenstierna vistats en längre tid i utlandet och hade återkommit till Sverige hösten 1645, då han blifvit utnämd till öfverkammarherre vid drottning Kristinas hof, hvilken syssla han nu utbytte mot guvernörsämbetet i Estland. Oaktadt sin ungdom och sin oerfarenhet vid skötandet af offentliga värf, lyckades han dock att under de sex år, han var guvernör genomföra många vigtiga reformer i Estland. Knappast någon guvernörs styrelse torde haft större betydelse för landets utveckling än Erik Oxenstiernas. Därföre förtjenar den ock bättre än mången annans att närmare studeras af en hvar som önskar taga kännedom om det svenska väldets historia i Estland under 1600-talet.

Den omständigheten, att guvernören är Axel Oxenstiernas son, torde öka det intresse, som knyter sig vid Erik Oxenstiernas styrelseåtgärder i Estland, ty om Estlands guvernör också endast var tjugutvå år, och dessförinnan delat sin tid mellan lärda studier och nöjen, så hade han i ersättning Sveriges erfarnaste statsman som rådgifvare.

Axel Oxenstierna tog också en liflig del i sin sons åtgöranden såsom Estlands guvernör. Hans ännu bevarade bref till

[1]) Se Rådsprotokollen 15 febr. 1645, och 15 juni och 9 juli 1646.

sonen bära därom vittne. Den gamle rikskansleren genomläste de memorial, som inlemnades till drottningen från sonen, och sjelf underrättar han honom om alla regeringens förhållanden, ty i allt rådde fullt förtroende mellan far och son. Genom den allsidiga kännedom, som Axel Oxenstierna egde om alla styrelsens grenar, kunde han lemna upplysningar uti tvistiga frågor angående Estland, hvilka ingen annan kunde gifva, och ur sin erfarenhets rika skattkammare gaf han månget dyrbart råd. Erik Oxenstierna handlade visserligen alltid sjelfständigt och oftast på eget initiativ, men han underkastade dock sina förslag fadrens omdöme. Denne gaf oftast sitt bifall och sitt understöd. Det var endast, när sonens ungdomliga kraft ville ingripa reformerande eller nyskapande inom allt för många områden, som rikskansleren med sitt betänksamma lynne ogillade denna ifver och sökte hämma den. »Gack caute» och »se tiden an» äro de förmaningar, som oftast flyta ur den gamles penna. »Se väl till hvad som sig göra låter, på det du icke anten måste stutsa eller med något åtlöje af dine invidis blifva drifven utur din dessein, och att du når den opinion om dig, intet att begynna utan med skäl och sedan att vara constant in proposito; därmed behåller du respekt och authoritet». [1]) — En annan gång skrifver han: »Observera tiden rätt och folkets humor, ty tiden rätt att judicera och att taga occasionerna i akt är största konsten». [2])

Ifrån år 1649 får rikskanslern en ny anledning att yrka på försigtighet. Det var ifrån denna tid ständigt en öppen fråga, när Erik Oxenstierna skulle återkallas från sitt ämbete. »Med många noviteter, fast de än kunna finnas nyttiga», skrifver han, »råder jag dig intet till att begynna utan expresse höga öfverhetens befallning. Detta skrifver jag icke till den ändan, att jag vill hindra din goda intention och ditt studium och nit till att tjena Konglig Majestät, fäderneslandet och provinsen Estland, ty jag det hellre vill upptända än utsläcka — men att du allt väl öfverlägger och ser dig före, icke trädandes lätteligen till någon sådan sak, som lätteligen kan oredas och annorlunda uttydas och kanske vrängas till det värsta». [3])

---

[1]) Axel Oxenstierna till Erik Oxenstierna 17 december 1646 (Uppsala Bibliotek).

[2]) Den 27 januari 1647 (Uppsala Bibliotek).

[3]) Den 26 november 1649. (Oxenstiernska saml. i Riksarkivet).

Det ämbete, till hvilket Erik Oxenstierna utnämnts, var af gammalt ursprung. Redan under danskarnes tid fans en konungens höfvidsman på Revals slott, hvilken utöfvade i konungens namn den högsta militära och civila myndigheten i Estland. När sedan landet år 1346 såldes till ordensriddarne, ersattes den danske konungens höfvidsman af en *comthur*, med såsom det tyckes samma myndighet. Då orden upplöstes, och landet gaf sig under Sverige, tillsatte också Sveriges konung en ställföreträdare i Estland, hvilken innehade olika myndighet och bar olika titlar under olika skeden af det svenska herraväldet.

Under den första tiden ända till Gustaf Adolfs regering var ofta till följd af öfverhängande krigsfara den högsta militära myndigheten anförtrodd åt en särskild militärbefälhafvare eller också var guvernörens ämbete i främsta rummet militäriskt. [1]) I och med detsamma som Sverige erhöll besittningsrätten öfver Ingermanland och Livland, samt Estland upphörde att vara af militärisk betydelse, blef guvernörsämbetet hufvudsakligen af civil natur, och endast undantagsvis tillsattes särskilda militärbefälhafvare.

Guvernören i Estland bar under olika tider olika titlar. Så kallas t. ex. Svante Sture »gubernator på Reval», Jakob De la Gardie kallas »generalguvernör öfver Estland», Per Banér får fullmakt såsom »gubernator och landshöfding öfver Reval och furstendömet Estland», Johan De la Gardie kallas »gubernator på Reval och öfver dess län». [2]) I Gustaf Oxenstiernas ofvannämnda, för de följande tiderna gällande instruktion lyder titeln: »guvernör på Reval och öfver (i) Estland». I samtida offentliga och ännu oftare i enskilda skrifvelser är dock denna titel utbytt mot den af »guvernör i Estland och generalståthållare på Reval». Under Erik Oxenstiernas tid är den senare titeln vanligast; endast i instruktionen och några officiela skrifvelser förekommer den förstnämnda. Först 1673 blef Estlands guvernör åter upphöjd till värdighet af generalguvernör.

Den rang, som guvernören öfver Estland innehade, ansågs vara öfver landshöfdingarnes. Det var till och med tvifvelaktigt,

---

[1]) Under den allra första tiden tyckes Estland stått under Finlands generalguvernör. Se Svedelius, Svante Sture (Svenska Akademiens Handlingar, del. 51, sid. 156); Annerstedt, Svenska väldets grundläggning i Livland, sid. 124.

[2]) Titeln landshöfding användes dock växlande. Se Riksreg. 23 april 1635 m. fl. st.

huruvida han icke hade högre rang än generalguvernören i Ingermanland till följd däraf att Estland längre lydt under Sveriges krona. [1])

Erik Oxenstiernas instruktion är i det närmaste lika med den som gafs åt hans företrädare [2]) och är, såsom nämndt, i alla hufvudpunkterna lika med den allmänna landshöfdingsinstruktionen af år 1635. Enligt denna instruktion skulle guvernören stå uti konungens ställe, den konungsliga staten uti konungens frånvaro upprätthålla och guvernera, »så att han ock är landsens hufvud eller höfding.» Härutaf följa helt sjelfklart guvernörens olika funktioner. Han skulle »hafva öga på den andliga staten», vårda sig om rättsväsendet, utöfva den högsta militära myndigheten, hafva om hand fästningarne samt skydda provinsens gränser och slutligen inom alla områden utöfva den exekutiva och administrativa myndigheten, hvarvid han särskildt hade att tillse, att regalier och jura majestatis ej kränktes, att privilegier och stadgar efterlefdes, att handeln befrämjades, och samfärdseln underlättades samt att räntorna ordentligen utbetaltes.

Jämför man guvernörens åliggande i Estland med landshöfdingarnes i Sverige finner man den främsta olikheten gälla dels hans förhållande till krigsväsendet, dels och i än högre grad till rättskipningen. I förra afseendet finner man visserligen ingen större olikhet emellan instruktionerna, enär guvernörens militära åligganden liksom landshöfdingens ställas vid sidan af dem, som äro af civil art, men inom länen finna vi i Sverige landsöfverstar, hvilka ämbeten ej hade någon motsvarighet i Estland, hvarest guvernören var den främste militäre representanten. Enär den militära styrkan, som var förlagd i Estland under Erik Oxenstiernas tid, var högst obetydlig och endast Revals fästning underhölls, så voro dock guvernörens omsorger i detta afseende föga mer maktpåliggande än en landshöfdings.

Inom det juridiska området hade däremot Estlands guvernör en ganska omfattande verksamhet, och något ämbete motsvarande lagmännens i Sverige fans ej. Dessutom skulle guvernören presidera i landets högsta domstol, hvarest han dömde i

[1]) Se Odhner, Sveriges inre historia under Drottning Kristina, sid. 170, Axel Oxenstiernas bref till Erik Oxenstierna af den 1 juni 1647. I Reg. formen 1634 sättes guvernören i Estland i det nittonde rummet.

[2]) Enda skilnaden är den, att den paragraf, som berörde guvernörens förhållande till förmyndarstyrelsen, naturligen har bortfallit (Riksreg..)

konungens namn. [1]) Guvernören var liksom landshöfdingarne skyldig att redovisa hvart tredje år för sitt ämbete. Liksom generalguvernörerna i Livland och Ingermanland innehade han en lön af 3,000 daler, landshöfdingarne däremot, de i Stockholm och Åbo undantagne, hade endast 1,500 daler. Hans lön var dessutom ökad genom produkter in natura från gårdar som lydde under Revals slott samt genom andel i sakören.

Af det ofvan sagda framgår, att guvernörens ämbete i Estland fick sin från landshöfdingeämbetet skilda karaktär, därigenom att landtregeringen i sin helhet var olika sammansatt i Estland och i Sverige samt att hertigdömet hade för sig egendomliga privilegier och gamla institutioner och detta ej blott inom det juridiska området.

Hvad först ämbetsmännen i Estland angår, märkas på den svenska staten under Erik Oxenstiernas tid följande. *Ståthållaren*, hvars ämbete förskrifver sig från medeltiden, då det fans en fogde på Revals slott på samma gång som en comthur. Erik XIV bibehöll detta ämbete, men utbytte fogdetiteln mot titeln af ståthållare. Det var af hufvudsakligen juridisk betydelse. Ståthållaren förestod borgrätten, d. v. s. slottets och dess läns domstol, samt tyckes dessutom haft förvaltningen af slottslänet under sin omedelbara vård. I guvernörens frånvaro skulle han sköta dennes åligganden och i alla afseenden stod han under dennes befäl. Gustaf Adolf tillsatte år 1614 ej mindre än två ståthållare, en för slottet och en för landet. [2]) Detta tyckes dock stått i samband med planen om indragning af län till kronan, men då den ej kunde verkställas, indrogs det ena af dessa ståthållarämbeten.

Utom ståthållaren sutto i den ofvannämnda borgrätten fyra *assessorer*, hvilka dock tillika ofta innehade något annat ämbete. Då vi få i det följande ytterligare tillfälle att beröra borgrättens uppkomst och sammansättning, nämna vi här blott, att dessa assessorsämbeten kunna anses hafva sin första upprinnelse i det uppdrag Erik XIV gaf åt två rådspersoner, att döma tillika med ståthållaren. [3])

---

[1]) I anseende till egendomligheterna i det estländska rättegångsväsendet skickades ett exemplar af den föreslagna landshöfdinge-instruktionen till Scheiding, för att han skulle vidtaga nödiga ändringar. Se Riksreg. d. 13 febr. 1635.

[2]) Riksreg. 24 maj 1614.

[3]) Se Annerstedt anf. st. sid. 124 (Lars Flemings instruktion).

Det märkligaste ämbetet efter den sistnämndes är *revisorns*, hvilket fick sina funktioner faststälda genom en instruktion af 19 sept. 1640.

Staten utgjordes för öfrigt af tvenne *sekreterare*, en svensk och en tysk, en *notarie*, en *fiskal* [1]) samt *licent-* och *portoriiförvaltare*, förutom lägre tjenstemän. [2]) Det kan äfven i detta sammanhang anmärkas, att åtskilliga estländare erhöllo *titlar* af svenska regeringen, såsom det tyckes, utan egentligen motsvarande ämbeten och säkerligen utan lön. Så buro både Engelbrecht von Mengden och Otto Yxkull till Padenorm titeln och rangen af krigsråd. [3]) Dit torde äfven kunna räknas den i sammanhang med assessorsplatsen ofta förekommande titeln *assistensråd*. Vid tillfälliga förrättningar, särskildt vid afgörande af gränstvister, utnämndes *kommissarier*, hvilka stundom tyckas hafva bibehållit sina titlar, äfven sedan kommissionerna upplösts. [4])

Den estniska staten visar intet öfverflöd på ämbetsmän och hade under den tid, som landet lydt under Sverige ej mycket ökats, ehuru landet tilltagit i folkmängd och välstånd. Lönerna för ämbetsmännen voro i allmänhet knappt tilltagna, men kronans inkomster af Estland voro ej heller stora, och när utgifterna för staten voro betäckta, var det endast den s. k. kontributionsspannmålen, som lemnade något öfverskott. Estlands civila stat uppgick år 1646 till 14,909 daler, dess militära till 5,160 daler. [5])

De för Estlands styrelse egendomliga myndigheterna äro främst *landtrådet* och *landtdagen*.

Landtrådet bestod af tolf af den estländske adelns medlemmar. En närmare redogörelse för detta ämbetes uppkomst och landtrådens val skola vi lemna i sammanhang med redogörelsen för domstolsväsendets utveckling under Erik Oxenstiernas styrelse. Här nämna vi endast, att landtrådet hade en trefaldig verksamhet. Dels utgjorde det tillika med guvernören landets

---

[1]) Se om fiskalsämbetet, hvilket ej tyckes varit väl lidit, Riksreg. 20 augusti 1634 §§ 16 och 17. Fick ny instruktion 3 jan. 1650 (Ox. saml.).

[2]) För sjelfva slottets vård fans ett fogdeämbete, redan omtaladt i instruktion af 24 maj 1614.

[3]) Den förre erhöll denna titel den 18 september 1640.

[4]) Se Riksreg. flerstädes. Richter, Gesch. d. deutsch. Ostseeprov. I, 2 s. 380.

[5]) Samma år var Livlands civila stat nära på dubbelt så stor, nämligen 24,710 daler. Ser man på de olika landshöfdingestaterna för detta år, så finner man, att Södermanlands, Jönköpings, Vermlands, Kronobergs Örebro och Stora Kopparbergs län samt de norrländska och finska länen (Åbo och Wiborg undantagne) äro angifne till mindre summa än Estland,de öfriga äro större.

högsta domstol, dels skulle det stå vid guvernörens sida, då han utöfvade sin administrativa och exekutiva makt. Inga åtgärder kunde af guvernören vidtagas, utan att det tillspordes, och så snart åtgärderna berörde adelns privilegier fordrades dess samtycke. Det sammanträdde vanligen på guvernörens kallelse några gånger om året. Något ständigt råd kan det knappt sägas hafva varit, ehuruväl oftast några landtråd funnos hos guvernören för att bevaka adelns intresse. Längre fram blef dock detta regel. När landtrådet funktionerade såsom domstol kallades det ofta *landstuhl*. Landtrådets tredje funktion var att utgöra en mellanlänk mellan guvernören och landtdagen. Landtrådet spelade i detta fall alldeles samma roll, som rådet ursprungligen vid den svenska riksdagen. Det var på en gång en del af landtdagen och af regeringen.

Landtdagen i Estland sammanträdde till årliga sammankomster på guvernörens kallelse [1]). Hvarje adelsman, som egde jord hade rätt att infinna sig på landtdagen, men förhandlingarne fördes under Erik Oxenstiernas tid och till en del genom hans åtgöranden af ett utskott af adeln och landtråden [2]). Äfven vid vigtigare domars afkunnande var ridderskapet eller dess utskott närvarande. Landtdagen kallas därför ock stundom *Gerichtstag*, hvarmed egentligen menas landets högre domstolars sammanträde. Förhandlingarne leddes af den s. k. *ridderskapets höfvidsman*, vald af ridderskapet sjelft.

Estlands *ridderskap* var vid Erik Oxenstiernas tid ej matrikuleradt, hvilket ökade oordningen vid förhandlingarne. Den estländske adeln önskade ifrigt erhålla ett eget riddarhus, men regeringen i Sverige var ej hågad att gå deras önskningar till mötes, antagligen för att kunna amalgamera den med den svenske adeln [3]). Den estländske adeln var dock i mycket olik den svenska och hade större privilegier än densamma, hvarföre den ej gerna kunde vilja en sammanslutning.

Utom de redan nämnda förmånerna af en dubbel representation hade adeln en fullständig domsrätt öfver sina underhafvande, hvilken den svenska regeringen väl hade sökt att in-

[1]) Se Monumenta Livonica III, sid. XIV (protokoll af år 1597). Att landtråden understundom togo sig friheten att sammankalla adeln synes af Axel Oxenstiernas bref till Erik Oxenstierna 12 februari 1647. (Upps. Bibliotek). De skulle dock tillfrågas af guvernören om landtdagens sammankallande.

[2]) Se Erik Oxenstiernas memorial till Regeringen flerstädes.

[3]) Estländske adeln begärde redan 1640 ett riddarhus. Se 10 § af K. M:ts resolution d. 19 sept. (Riksreg.). Ax. Oxenst. till E. Oxenst. 1 okt. 1646 (Upps. Bibl.).

skränka, men som dock alltid bekräftats af de svenska konungarne[1]). Ännu angelägnare var adeln om sina länsprivilegier. Den harrisk-wieriska länsrätten, enligt hvilken de estländske godsen med få undantag voro donerade, gaf åt innehafvaren en nära nog fullständig besittningsrätt af desamma. Indigenatsrätten hade tidigt varit utvecklad och varit af en sådan utsträckning, att det till och med hade varit förbjudet för en utlänning att ärfva gods i Estland. Äfven under den svenska styrelsen fortfor den estländske adeln att innehafva större delen af landet. Oaktadt de revisioner, som under Gustaf Adolfs tid företogos, kunde endast smärre områden indragas till kronan, och en del af dessa återkom sedan i det estländska ridderskapets ego[2]).

I lika hög grad bestämmande och inkräktande på guvernörens myndighet som adelns privilegier, voro staden *Revals*. Så finna vi, att Reval enligt sina privilegier styrdes af borgmästare och råd, hvilka tillika utöfvade rättskipningen inom staden, till hvilken styrelses organisation vi få tillfälle att närmare återkomma. Med dessa myndigheter hade guvernören visserligen ej att befatta sig, mer än för så vidt det gälde handeln. I och för ordningens upprätthållande måste han dock understundom ingripa, liksom han kunde utöfva ett personligt inflytande och äfven utöfvade det en och annan gång.

En del af staden Reval lydde under guvernören. Det var den högst belägna del, på hvilken slottet var anlagdt och som kallades *Domberget* eller *dômen*, samt det glest bebodda *Tönisberget*, som sammanhänger med Domberget. Dessa delar hade nämligen redan 1348 af staden öfverlemnats under vissa vilkor åt ordensriddarne och kommo sedan under svenske konungen. Gränserna voro dock obestämda och framkallade ofta tvister[3]).

Hvad bondbefolkningen i Estland angår, så var den såsom bekant lifegen med undantag af de svenske bönder, som funnos vid kusterna. Guvernören kom derigenom endast medelbart i beröring med denna del af landets befolkning.

Innan vi öfvergå till redogörelsen för Erik Oxenstiernas styrelse, vilja vi med några ord beröra guvernörens sociala ställning i Estland.

---

[1]) Se Th. Annerstedt, Sv. väldet i Livland, s. 70; R.-reg. 8 juli 1637 m. fl. st.

[2]) Se Richters anf. arb. I, 2, sid. 367. Russtjenstlängder förvarade i Riksarkivet (Oxenstiernska samlingen). Odhner anf. st. sid. 232.

[3]) Se Richter anf. st. I 1, sid. 217.

Jämfördt med Kristinas lifliga och lysande hof, var Reval en verklig förvisningsort. Ofvanför den gamla hansestaden med sina trånga gator reste sig Domberget, på hvilket det gamla ståtliga slottet var uppbygdt, hvilket dock var ganska förfallet. Guvernören bebodde sjelfva hufvuddelen af slottet och tyckes haft omkring 30 rum till sitt förfogande. För öfrigt bodde äfven ståthållaren och flere tjenstemän på slottet[1]. Staden var vid denna tid ödslig och dess handel hade länge varit i ständigt sjunkande.

Många svårigheter yppade sig genast för den unge guvernören, Erik Oxenstierna. Landets lagar och författningar voro för honom främmande, dess seder likaså. Invånarne voro misstänksamma och rädda om sina privilegier och rättigheter och misstänkte regeringens främste man inom landet att i detta fall ej stå på deras sida[2]. Erik Oxenstierna lyckades dock att småningom vinna allmänt förtroende. Sjelf strängt aristokratisk i sin uppfattning lyckades han särskildt att erhålla ridderskapets bevågenhet och detta, såsom det tyckes, i högre grad än någon annan guvernör[3].

Guvernörsplatsen stälde anspråk på Erik Oxenstierna ej blott i afseende på landets styrelse. Han hade nämligen såsom guvernör en viss representationsskyldighet. Årligen såg han hos sig borgmästaren, rådet och åldermännen i Revals stad. De ansågo det såsom ett »privilegium» att »trakteras» af guvernören[4]. Att umgås på jämbördig fot med stadens invånare kunde dock ej komma i fråga, lika litet med de svenske ämbetsmännen, biskopen möjligen undantagen. Hvad den estländske adeln angår, så var den både talrik och förnäm. För den bildade och bereste Erik Oxenstierna kunde den dock endast undantagsvis bereda ett angenämt umgänge. En viss råhet i sederna herskade där i jämförelse med våra svenska förhållanden, en naturlig följd af lifegenskapen. Det synes såväl af den i många afseenden märkliga förordning, som Gustaf Gabrielsson Oxenstierna lät utfärda, som af rättegångsprocesserna från

[1]) En noggrann plankarta öfver det inre af Revals slott från 1650-talet förvaras i K. Krigsarkivet.

[2]) E. Oxenstiernas bref till fadren 16 oktober 1646 i RA. (Normanni kopiebok).

[3]) Se Wallwijks bref till E. Oxenstierna 2 juni 1653 och 21 december samma år. (Oxenstiernska saml. handl. ang. Estland). — Se ock Kelchs Krönika.

[4]) Se E. Oxenstiernas bref till brodren Johan 29 okt. 1646.

denna tid och förordningar i afseende på dem. Kort innan Erik Oxenstiernas ankomst till Estland hade ståthållaren Grass företrädare, Jost Taube, ihjälstuckit en köpman och under Eriks tid dödade en ung adelsman, Rosen, en annan ädling, Zöge, i öppen träta. Adeln vistades ock mycket på sina gods, ehuru många af dem egde gårdar på dômen i Reval [1]), och de yngre af dem foro ofta öfver till Sverige och vistades vid drottning Kristinas hof [2]). Några större kunskaper eller litterära intressen tyckes knappt någon af dessa haft. Erik Oxenstierna förstod dock att lefva i god sämja med dem, och de visade honom flerfaldiga prof på vänskap och tillgifvenhet [3]). De besökte hvarandras fester, och guvernören gjorde jagtresor i deras sällskap [4]).

Förströelser kunde således ej ofta erbjudas i Estland. Den tid, som uppfyllandet af hans ämbetspligter lemnade honom öfrig, tyckes också hafva delats mellan studier och ordnandet af de enskilda affärerna, hvilka senare togo ganska mycken tid i anspråk. Erik Oxenstierna företog ock ett par resor till Livland och var under dessa år flera gånger öfver i Sverige och Finland [5]). Vid en af dessa resor bevistade han drottning Kristinas kröning och stannade då till sommaren 1651 i Sverige. Vid sin återkomst till Estland hade han i uppdrag att tillika med fältmarskalken Gustaf Horn mottaga Estlands ridderskaps samt Revals stads hyllning af drottningen [6]). Då denna tilldragelse är af vigt för uppfattningen af Estlands och Revals förhållande till Sverige på samma gång som den är betecknande för den tidens seder och bruk, så torde det tillåtas att egna denna hyllningsceremoni en något utförligare framställning.

Erik Oxenstierna utfärdade ett reskript till Reval och Estlands adel om hyllningen den 12 juli 1651 [7]) samt sökte skaffa

---

[1]) Se Riksreg. flerstädes.

[2]) »Hit äro komne så många livländare, så de kräla så tjockt som gråkatten här, och alla vilja de hafva gods och gårdar här». skrifver Seved Bååt till Per Brahe från Stockholm 10 aug. 1649 (Sko Arkiv).

[3]) Så vid hans bröllopp, se Kristina Brahes bref till Nils Brahe 11 okt. 1648 (Sko Arkiv) m. fl. st.

[4]) »Suburbanae peregrinationes ab assiduis quamvis non semper sublimibus negotiis animum meum avocare solent. Nunc iterum Habsaliam proficiscor venatui indulturus. Excerpenda delectamenta etiam et moribus eorum qvibuscum vivo», skrifver han till brodren Johan 6 okt. 1649.

[5]) Se härom Axel Oxenstiernas bref till sonen.

[6]) Om denna hyllning finnes E. Oxenstiernas relation i hans reg.

[7]) Se E. Oxenstiernas reg. E. Oxenst. bref till Per Brahe. (Sko Arkiv) 6 juni, 9 okt. 1651. Dens. till Karl Gustaf 10 okt. 1651 (Stegeb. saml.).

sig underrättelser om de ceremonier, som varit brukliga vid sådana tillfällen, hvarvid han genast stötte på motsatta uppgifter och uppfattningssätt. Då adeln ej ansåg sig före höstens inbrott kunna lämpligen lemna landet och komma till Reval, fastställdes slutligen hyllningen till den 8 september [1]). Erik Oxenstierna gjorde sina förberedelser för att kunna värdigt emottaga de många gästerna, enkannerligen fältmarskalken, för hvilken Axel Oxenstierna särskildt »för många orsakers skull» anbefaller ett hederligt emottagande [2]).

Ett par af landets förnämste män hade af guvernören afsändts för att emottaga grefve Horn vid ingermanlandska gränsen och föra honom till Reval. Sjelf for Erik Oxenstierna, liksom landtråden, $^1/_4$ mil utom staden honom till mötes i vagnar jämte en trupp af adeln till häst, »alla väl och på bästa sättet utstofferade». Efter dem följde hela riddarfanan fullt beväpnad samt en vagn med borgmästare och syndicus med ett följe af det unga borgerskapet. Äfven omtalas »svarthufvudena» till häst. Dessa voro en urgammal korporation, som förde ett mohrhufvud i vapnet, bestod af ogifta köpmän och bildade tillika en rytterikår [3]). Den äldsta af landtråden och borgmästaren höllo tillbörliga ovationer till den vördade gästen, och sedan följde hela den ståtliga skaran de begge grefvarne till slottet under kanonernas dån. I staden och på slottet voro garnisonerna uppstälda med flygande fanor, pipor och trummor. Detta ståtliga intåg egde rum den 9 sept. Den 10 uppkallades på slottet ett utskott af adeln och staden, hvarvid grefvarne Horn och Oxenstierna såsom drottningens kommissarier uppläste sina kreditiv samt edsformuläret. De deputerade sade sig vara villiga att aflägga eden och aflägsnade sig.

Emellertid tyckes man i staden hafva dryftat saken och funnit, att de nu anordnade ceremonierna skilde sig ifrån dem, som förut varit brukliga. Deputerade af borgerskapet kommo upp på

---

1) E. Oxenstiernas reg. Densamme till Horn 5 juli och 9 juli 1651. Till drottn. 13 juli s. å.

2) Axel Oxenstiernas bref till sonen 1 juni 1651. Den senare skref vid detta tillfälle efter allehanda läckerheter till sin f. d. informator, numera residenten i Helsingör, Magnus Dureel, som sände till Reval »en hvit kista märkt G. E. O. med 350 oranienapfel och pomeranser och 250 citroner och limoner». Sänder också gröna valnötter samt skulle sedan skicka kastanjer och drufvor. Om ostronen meddelade han, att de ej lönade att sända, ty de voro lika dyra i Helsingör som i Reval. Dureel till E. Oxenstierna 25 sept. och 3 okt. 1651.

3) Existerade ännu 1802 såsom en klubb. Se Petri, Estland und die Esthen.

slottet och förklarade, att stadens råd ville såsom förr skett svärja i rådstugan 2 och 2, hvarefter de ville, att deras sekreterare skulle uppläsa eden på torget för »de gemene», efter samma formulär, som konungens sekreterare läste upp eden för dem. De ansågo sig såsom »mediatus magistratus» i förhållande till de gemene. Kommissarierna sökte öfvertyga dem, att det var vida ståtligare att svärja ute på torget än i en sal och att, om deras pretention att vara »mediatus magistratus» innebure något »realt», ville kommissarierna aldrig gå in därpå; gälde det åter ceremonier, så kunde ej staden därvid fästa så stor betydelse. Men allt var förgäfves. Magistraten vidblef sina fordringar, och förnyade underhandlingar förde till intet resultat.

Med adeln voro däremot underhandlingarne om ceremonierna snart afgjorda. Någon tvekan hade visserligen uppstått, huruvida den unga adeln, de adelsmän, som ej hade några jordagods, och slutligen de personer, hvilkas adelskap var omtvistadt, skulle deltaga i hyllningen, men kommissarierna förklarade, att de kunde alla deltaga, ty hela ståndet skulle aflägga sina röster på en gång, och alla svara för alla. Den 12 aflade de också sin ed. Samtliga landtråden och ridderskapet samlade sig kl. 8 på morgonen och tågade upp till slottet. Ridderskapet var fördeladt i tre flockar, hvardera vid pass 60 eller flera. Landtråden gingo upp i salen och hemtade Excellenserna, hvarefter de alla tågade till kyrkan, hvarest biskopen predikade, och Te Deum afsjöngs. Därefter tågade man tillbaka till slottet i behörig ordning. En »teater» var upprest på borggården, landtråden stodo längst ned på den ena sidan och kronans ämbetsmän på den andra. Den öfriga adeln var till häst nedanför teatern. Sedan man behörigen ordnat sig, och grefve Horn hållit ett kort tal, förestafvades eden enligt gifvet formulär af guvernementssekreteraren Wallwijk och efterlästes högt af landtråden, ridderskapet och landskapet. Altanen eller teatern var prydligt utsmyckad, men gafs efter ceremonien till allmän sköfling. Dagen därefter mönstrades riddarfanan.

Emellertid fortgingo underhandlingarne om ceremonierna med staden. Å ena sidan förebar denna de bruk, som vid förra hyllningar egt rum, å den andra framhöllo kommissarierna, att de fått befallning att taga ed såväl af de gemene som af staden, att »de rigiske» ej hade haft något att invända mot detta sätt att gå tillväga, att vore det endast fråga om ceremonier,

»så borde de af höflighet gratificera Kongl. Majestät». Emellertid sökte man att roa sig på bästa vis. Den 16 afbrändes på Erik Oxenstiernas bekostnad ett fyrverkeri, som varade i 4 timmar. Äfven hade man ringränning, målskjutning, och »andra sådane fröjdespel, som man hafver kunnat tänkt lända H. K. Maj:t till ära och nådigst behag, samt en sådan akt till ära», såsom ordalagen lyda i den till drottningen inlemnade relationen.

Ändtligen den 19 sept. kunde stadens hyllning försiggå, sedan begge parterna ingått en kompromiss. Staden hade genomdrifvit sin mening så tillvida, att ceremonierna försiggingo i rådhuset, och att deras sekreterare förestafvade eden för »de gemene», men å andra sidan skulle äfven deras ed afläggas i rådhuset, i de kongliga kommissariernas närvaro, och stadens sekreterare skulle stå vid guvernörens sida, på hvilken omständighet man lade stor vigt. Kommissarierna afhemtades med öflig ståt, borgerskapet var under vapen, och under pukors och trumpeters smattrande och kanonernas dån stego kommissarierna och deras följe upp i rådhuset, på hvars nedersta trappsteg de mottagits af borgmästaren och dem af rådet, som ej hemtat dem uppe på slottet. I salen voro församlade borgmästarne och hela rådet, alla åldermännen och ett utskott af de gemene, »som hela gemene representerade». De begge kommissarierna sutto på väl utstofferade stolar, på höger sida om dem stodo guvernementssekreteraren och rådet, på den venstra stadens sekreterare, åldermännen och utskottet af de gemene. Eden förestafvades först af Wallwijk för rådet och sedan af Revals sekreterare för de andra. — Efter ceremonien gaf staden på rådhuset en ståtlig måltid för kommissarierna, hvarest, enligt guvernörens rapport »isynnerhet en skön musik var, hvarmed den akten Gud gifve lyckligen ändades.»

Vi öfvergå nu till skildringen af Erik Oxenstiernas styrelse i Estland, hvarvid vi skola hvar för sig behandla de olika verksamhetsområden, hvilka, enligt instruktionen tillhörde guvernören.

Guvernören skulle hafva »öga på den *andliga staten*.» Biskopen var visserligen den estländska kyrkans öfverhufvud, men han skulle rådföra sig med guvernören och styrkas i sitt ämbetes utöfning af denne.

Estland hade emottagit reformationen ifrån Tyskland. Den nya läran hade först slagit fasta rötter i Reval, men omfattades sedan, om också mera lamt, äfven af det estländska ridder-

skapet. Allbekant är, att Estlands skiljande från den katolska kyrkan var hufvudorsaken till Estlands förening med det lutherska Sverige. En naturlig följd häraf var, att i de försäkringar, som af de svenske konungarne afgåfvos till Reval och Estland, ingick främst den bestämmelsen, att Sveriges konung skulle vidmakthålla lutherska läran, afskaffa afguderi och bibehålla jungfruklostren vid deras privilegier, ehuru Guds ord skulle i dem predikas[1]). I de af Karl IX utfärdade privilegierna skärptes ytterligare dessa bestämmelser.

Det kyrkliga tillståndet i Estland var dock ganska bedröfligt. Man finner därstädes under det 16:de och början af det 17:de århundradet samma upplösningstillstånd, som man återfinner flerstädes efter reformationen, innan de nya kyrkliga förhållandena hunnit stadga sig, men därjämte flera af lokala omständigheter beroende brister.

Predståndet var utan anseende, kyrkorna i förfall, sedeslösheten upprörande, hedniska bruk ganska allmänna. Den sjelfsvåldiga och mäktiga adeln, som ville för egen del bibehålla den under katolska tiden till kyrkorna anslagna tionden, Revals sträfvan efter kyrklig lokalstyrelse, de olika folkraserna och språkförbistringen, alla dessa olika faktorer bidrogo att försvaga den lutherska kyrkans ställning i Estland. Den svenska regeringen hade dock ej varit alldeles likgiltig för detta sakernas bedröfliga skick. Gustaf Adolf sände år 1627 *Johannes Rudbeckius* till Estland, åtföljd af flere prester. Med kraftfull hand grep denne sig an den nya uppgift, som förelåg honom, och, ehuru han fick röna motstånd mot sina reformer, är hans visitation epokgörande. Osederna voro likväl allt för stora, och Rudbeckius var allt för kort tid i Estland för att genomgripande förbättringar skulle kunna blifva en följd af hans visitation därstädes[2]). Gustaf Adolf var betänkt på att till Estland sända en biskop, till hvars biskopsdöme äfven skulle läggas Pernau, Dorpat och Narva[3]), men denna plan blef ej satt i verket, och Kristinas förmyndare synas ej under de första åren sökt fullfölja den reform, som

[1]) Se Estlands privilegier i Riksarkivet och i Ewers anf. arbete.
[2]) Se Biogr. lexikon: Joh. Rudbeckius. I Riksarkivet förvaras relationen om hans visitation. Han skall endast hafva funnit 40 kyrkor i Estland. Antalet förefaller dock ej så ringa, när man hos Petri, Estland und die Esten. Gotha 1802, finner att vid detta århundradets början landet var deladt i 47 socknar (se III, sid. 4) v. Bunges Archiv f. d. Gesch. Liv-, Ehst- u. Curlands VI sid. 8 och följ.
[3]) Se Jheringii instruktion i Riksreg. och Rudbeckii ofvan anf. relation.

Rudbeckius påbörjat. Estlands landtråd insågo de bedröfliga följderna af de kyrkliga angelägenheternas försummande, och för att ej det af Rudbeckius påbegynta arbetet skulle gå alldeles förloradt, underläto de ej att framställa klagomål till den svenska regeringen. År 1634 fingo de löfte om hjelp i denna vigtiga fråga; 1637 förnyades detta löfte. Regeringen sade sig vilja sätta pastorn i Åbo, Eskil Petræus till deras biskop, och de beslöto att sjelfva bestå 250 Rdr till hans aflöning. [1]) Det var likväl först det följande året, som regeringen gick provinsens önskningar till mötes. Den 2 juni 1638 utfärdades fullmakt och instruktion för magister *Joachim Jheringius*, kyrkoherde i Östra Nyköpings församling, att vara biskop i Reval och öfver Estland. [2])

Jheringius hade således varit i Estland omkring åtta år, då Erik Oxenstierna dit anlände, och hans verksamhet hade ej varit utan frukt, om ock de kyrkliga förhållandena ännu lemnade mycket öfrigt att önska.

Biskopen hade upprättat ett konsistorium i Reval, i spetsen för hvilket han sjelf stod. Äfven synoder voro nu i bruk, och protokoll fördes vid visitationerna. Många missbruk qvarstodo dock vid Oxenstiernas ankomst till Estland, men biskopen, som måste i alla förefallande mål vända sig till guvernören, fick i honom ett godt stöd vid de kyrkliga reformernas genomförande. [3])

Dessa reformer voro af flere slag.

---

[1]) Se Riksreg. 20 aug. 1634 och K. bref till Scheiding 8 juli 1637 och 2 juni 1638, ibidem.

[2]) Utom denne voro detta år föreslagne prof. Laur. Vallius, Petrus Rudbeckius, kyrkoherde i Köping och Ericus Holstenius, kyrkoherde i Skedevi. Se Livonica R.A. 348. — Hösten 1654 begärde Jheringius att få komma öfver till Sverige för att få bese dess kyrkor och skolor samt bevista riksdagen. Biskopen i Reval hade säte redan på den danska riksdagen (Se Richter anf. st. I sid. 202). Under sitt vistande i Sverige dog han i Stockholm 18 juni 1657. —

[3]) Enligt sin instruktion af den 2 juni 1638 skulle Jheringius upprätta ett ordentligt konsistorium eller kapitel i Reval, där han sjelf presiderade samt hafva såsom assessorer pastorn på domen, rektorn och teologie lektorn i skolan. Under konsistorium skulle lyda kyrkor, skolor etc. En synod skulle hållas årligen. Jheringius befaldes att vara flitig med visitationer och katekismer, sträng i kyrkotukten ej minst mot presterna. I och för detta ändamål skulle landet delas i sex distrikt, med en præpositus i hvarje distrikt. Vidare skulle han iakttaga att vid prestämbetets tillsättande allas rätt tillgodosågs, hvarvid man kunde betjena sig af den svenska kyrkoordningen. Vidare borde han söka införa likformighet i kyrkobruken, laga att adeln sörjde för sina underlydandes religiösa behof, vara försigtig med Revals presterskap, hvilka antagligen ej ville »agnoscera hans jurisdiktion.» En synodalförordning uppsattes 1644.. Se Bunge anf. st. VI s. 10.

Estlands sockenindelning var högst bristfällig. Socknarne voro för stora, och kyrkobetjeningen för fåtalig. Uppsyningsmän eller »förmyndare», såsom de kallades, saknades i flere socknar, hvarigenom kyrkorna förföllo, och deras egodelar lätt skingrades. Jheringius yrkade ifrigt på att få dessa missförhållanden afhjelpta, och Oxenstierna gick honom därvid tillhanda. En kyrkodelning kom antagligen till stånd, äfven tyckas »förmyndare» flerstädes tillsatts, hvilka af guvernören beordrades att utföra, hvad som hörde till kyrkornas och pastoraternas häfd och byggning. [1])

En annan vigtig fråga var den om kyrkotuktens upprätthållande. Öfver oordningar bland presterskapet klagades föga, men desto mera öfver församlingarnes. På helgdagarne före och under gudstjensten drucko bönderna, så att de kommo öfverlastade in i kyrkan eller »löpa ut och in som galet folk». Oxenstierna lika väl som hans företrädare läto stränga förordningar i detta afseende utgå, böter stadgades, och kyrkotukten skärptes. [2])

En annan orsak till klagomål var den vidskepelse, som förefanns ibland allmogen. Den bestod i tillbedjan af kors, lundar och stenar, en tydlig qvarlefva af såväl hedendom som katolicism. Särskildt beryktadt var det afguderi, som bedrefs vid Maholms kapell på Maria himmelfärdsdag, då folk från alla håll samlades dit. Erik Oxenstierna sökte med kraft qväfva detta onda och beordrade därföre en del af russtjenstens kår i Wierland att infinna sig vid Maholm för att skingra de vallfärdande skarorna [3])

För att råda bot såväl för den ena som för den andra bristen fordrades en fast kyrkoordning. Förslag till en sådan hade redan år 1643 öfversändts af Jheringius till regeringen i Sverige, men hade ej erhållit bekräftelse. Denna vigtiga fråga upptogs emellertid af Oxenstierna och afhandlades 1647 med landtrådet. År 1652 finna vi att en dylik interimskyrkoordning är antagen för hela Estland undantagandes för Allentaken. [4])

[1]) Se bilagor till E. Oxenstiernas registratur: Memorial af konsistorium i Reval af den 12 nov. 1646, 25 febr. 1649 och den 27 febr 1652. — De fleste af dessa protokoll äro affattade på svenska.

[2]) Se nyss anf. bilagor Konsist. skrifvelser af den 21 april 1647 samt af den 25 febr. 1649.

[3]) Memorial af Gustaf Horn samt ofvan anf. Reg. 6 aug. 1649.

[4]) Jheringii bref t. k. maj. 15 juli 1646 (Livonica 348 R.A.) K. Maj:ts förklaring på Jheringii punkter af den 29 aug. 1646 (Oxenst. saml. Estland). Därsammastädes förvaras äfven 2 koncept till kyrkoordning från denna tid.

Eriks styrelse var sålunda icke i detta afseende gagnlös. Jheringius ger honom det vitsordet, att jämte Guds bistånd hade han grefvens »nådigaste adsistens att tacka för, att biskopsämbetet där i landet verkligen kunde konsolideras». [1])

Stora svårigheter hade dock, såsom vi ofvan antydt, den estländska kyrkan att bekämpa. Betrakta vi närmare dessa svårigheter, drages vår uppmärksamhet först till de förvecklingar, hvilka vållades af staden Reval och som i hög, allt för hög grad till och med, togo biskopens krafter i anspråk.

Reval ansåg sig ej lyda under Estlands biskop, utan hade sin egen superintendent. Staden härledde denna sin andliga sjelfstyrelse ända från medeltiden (år 1257) och ansåg, att denna rättighet bekräftades, då Sveriges konungar bekräftade stadens privilegier. Johannes Rudbeckius hade erkänt denna rätt, och år 1647 hade Reval sin egen superintendent och sitt eget konsistorium. I Jheringii instruktion hade man insatt en uppmaning att söka förmå staden underkasta sig biskopen, men han lyckades aldrig i dessa sina bemödanden. [2]) De framkallade endast en obehaglig och skadlig spänning mellan stadens och statens presterskap. Anledningar till missämja kunde naturligen ej saknas, om äfven sjelfva hufvudtvisten sköts åsido. Revals presterskap sökte, enligt biskopens påstående, att draga den omkring staden boende landtbefolkningen under sin själavård, och det tog i förvar och försvar personer, hvilka straffats af den biskopliga myndigheten. Särskildt synes doktor Johan Westring, stadens vice syndicus, varit en nagel i ögat för presterskapet på domen. Erik Oxenstierna uppträdde i denna sak såsom medlare.

En annan svårighet, mot hvilken den estländsk-svenska kyrkan kämpade, var adelns egenmäktighet. Den estländska adeln ville ej utbetala tionde ordentligt, nekade att reparera domen och

---

Konsist. memorial af den 21 april 1647 och af den 27 febr. 1652. Allentaken lades 1642 under superintendenten i Ingermanland jämte två gäll i Wierland. Se Jheringii besvärspunkter 25 juni 1646 (Livonica 348 R.A.).

[1]) Se Jheringii bref t. E. Oxenstierna hösten 1653. Jheringii medhjelpare var Petrus *Turdinus*, hans måg. Denne hade han äfven önskat till efterträdare, men han dog före 1653.

[2]) Livonica 352—54. — Revals stad bad att få behålla sin andliga jurisdiktion 1691. I anledning häraf inlemnade de skrifvelser till k. maj:t, hvilka grundligt vederlades. Akterna i denna tvist äro samlade i ofvan anf. bundtar, från hvilka vi hemtat ofvanstående uppgifter. — Drottningen hade lofvat hjelpa och tillsätta en kommission (17 aug. 1640), men ännu 1662 begärde staden förklaring i denna punkt.

gaf aldrig åt biskopen den utlofvade lönen[1]. Dessutom var adeln försumlig i sina pligter mot de underlydande, hvilkas kristendomsundervisning på ett upprörande sätt lemnades å sido. Den mötte också åtskilliga svårigheter i afseende å språket. Estlands bönder, liksom en del af Revals invånare talade endast estniska, och presterskapet i allmänhet var långt ifrån mäktigt detta språk. Jheringius sökte dock afhjelpa detta missförhållande och understöddes i sina bemödanden af Erik Oxenstierna. Han hade ock en framstående hjelp i *Henrik Stalius*, sedan 1638 pastor på domen och en af de förste, hvilka vinnlagt sig om den estländske bondens upplysning[2].

Genom dessa mäns bemödanden grundlades en estnisk kyrka på domen, och redan år 1646 är en estnisk prest upptagen på staten. Äfven uppmanade de presterna att lära sig estniska samt föranstaltade en förkortad öfversättning af nya testamentet[3].

Deras sträfvan röntе dock föga uppmuntran. Den estniska församlingen i Reval såg med sneda ögon den estniska församlingen på domen. Det estländska ridderskapet kunde ej intresseras för sina bönders upplysning och ville ej bekosta det nya testamentets tryckning[4].

Men äfven striden mellan ett svenskt och ett tyskt element i den estländska kyrkan bidrog till dess svaghetstillstånd. Jheringius ansåg dock för sin del, att de svenskar, som skulle användas i den estländska kyrkan, borde vara fullt förtrogna med det tyska språket, ty endast därigenom kunde de bibehålla sitt inflytande[5].

Äfven skolorna i Estland, enkannerligen i Reval voro föremål för guvernörens och biskopens gemensamma omtanke.

Det stora St. Mikaelsklostret i Reval hade med dess gods af Gustaf Adolf 1630 skänkts till ett gymnasium. Konungen

---

[1]) Adeln ansåg, att den sedan dess beviljat spanmålsskatten och behöfde därföre ej gifva ytterligare hjelp. Jheringii rapport från Reval af den 1 sept. 1638 (Livonica 348).

[2]) Jheringius berömmer honom mycket, säger att han känner stiftet i grund och »är Sveriges krona fast hullare än andre estniske och revelske hufvuden pläga vara.» — Se ock om honom Bunge anf. st. VI sid. 9. Han är utgifvare af den första estn. grammatik, första sång- och evangeliebok m. m.

[3]) Jheringii skrifvelse till K. Maj:t 15 juli 1646. Dens. till guvernören 27 febr. 1649 (Livonica 348). — De estländska presterna kunde ofta icke estniska, och böndernas undervisning var ytterst klen ännu i början af detta århundrade. Se Petri anf. st.

[4]) Se ofvan anf. memorial. Någon estnisk bibel utkom aldrig under den svenska tiden, men väl ett nytt testamente. Moller, Beskrifning öfver Estland och Lifland, sid. 53 och följ.

[5]) Se Jheringii bref till Erik Oxenstierna hösten 1653.

hade på detta sätt tänkt göra slut på de långvariga tvister om klostret, som förts mellan Estlands ridderskap och staden Reval[1]).

I den öfverenskommelse, som blef en följd härutaf, faststäldes, att en legation af adeln och Revals råd skulle hafva hand om gymnasiets ekonomi. Guvernören skulle enligt den svenska uppfattningen af fördraget hafva öfverinseendet öfver godsens räntor, men landtråden nekade härtill. Detta hade varit ett tvisteämne under de förra guvernörernas tid, det var äfven förhållandet under Erik Oxenstiernas. Enligt den till guvernören gifna instruktionen skulle han i denna punkt söka upprätthålla kronans fordringar. Det medförde dock svårigheter, och rikskansleren varnade sin son för att i en »så odiös materie» gå för djärft tillväga.[2]) Gymnasiet tyckes i mycket varit bristfälligt, men Erik Oxenstierna tyckes dock personligen fått ett visst inflytande öfver godsens skötande, ehuru han ej kunde få inspektionen erkänd såsom en hans ämbete tillhörande rätt. Lika litet kunde han förmå adeln att antaga biskopen såsom inspektör öfver gymnasium.[3])

Anläggandet af ett landshospital sysselsatte också såväl Jheringius som Oxenstierna, men af brist på medel kunde de ej genomföra sina planer. Man stannade vid att kronan skulle understödja stadens hospital och, där få intaga sina fattiga.

Bättre lyckades biskopen i sitt försök att upprätta en »fiscus» för Estlands prestenkor. Företaget understöddes af drottningen och guvernören samt af flere svenskar. Deras och biskopens frikostighet tvang estländska adeln att äfven tillåta en låg beskattning till förmån för denna kassa, som tillväxte betydligt för att sedan under de följande tiderna vanvårdas.[4])

Oaktadt de trägna omsorger Erik egnade den estländska kyrkan kommo dock inga genomgripande reformer till stånd, ty dit kunna

---

[1]) Gadebusch, Livländische Jahrbücher III, sid. 10. Gustaf Adolfs första resolution om St. Mikaelsklostret är af den 2 sept. 1624, en andra är af den 24 febr. 1630. Slutligen ingicks kontraktet mellan ridderskapet och staden om klostret den 16 febr. 1631 (se Livonica R. A. 432) — En domskola fanns i Reval redan 1319 (se Richter), möjligen densamma, som af Gustaf Adolf utvidgades.

[2]) Axel Oxenstierna till Erik 27 jan. 1647. Om dessa tvister se Riksreg. 23 juli 1635, den 20 aug. 1636.

[3]) Se Ax. Oxenstiernas bref t. sonen flerstädes. E. Oxenstiernas bref till fadern 2 nov. 1646 (Normanni kopiebok). — Jheringius arbetade också ehuru fåfängt på att afskaffa sockengången.

[4]) Se K. M. resol. af 29 aug. 1646 (Oxenst. saml. Estland). Axel Oxenstiernas bref till sonen. — Kelch, Lifl. Historia I sid. 564. —

vi näppeligen hänföra interimskyrkoordningen. Mera framgång hade han i sina bemödanden att ordna rättskipningen i Estland.

Rättsväsendet i Estland hade under de olika välden, med hvilka landet varit förenadt, utvecklat sig i många afseenden sjelfständigt. Det olikartade inflytandet hade dock medfört olikhet i domstolar och rättssedvänjor, hvarigenom det estländska domstolsväsendet blef ganska inveckladt.

De olika domstolar, som funnos på 1600-talet i Estland voro: 1) Öfverlandträtten (Oberlandgericht), 2) Nederlandträtten (Niederlandgericht), 3) Mannrichter och 4) Hakenrichter, 5) Borgrätten i Reval och 6) Revals rådstugurätt. Härtill kan läggas adelns domsrätt och den biskopliga domsrätten.

Oberlandgericht eller Estlands högsta domstol var en gammal institution[1]). Redan under det danska herraväldet i Estland var den högsta dömande myndigheten i landet anförtrodd åt den danske höfvidsmannen och tolf edsvurne, de redan omtalade *landtråden.* Under ordensväldet fortlefde denna institution och lemnades orörd, då landet underkastade sig Sverige. Men om denna domstol var till sina grunddrag oförändrad, så var den dock i fråga om organisationens detaljer obestämd, och praxis i hög grad vacklande, hvilket framkallade vid olika tillfällen besvärspunkter och kungl. resolutioner. Först under Erik Oxenstiernas tid utarbetades en fast rättegångsordning, som blef i hufvudsak gällande, ehuru den ej af drottningen antogs.

Landtråden voro till antalet *tolf*, ursprungligen *tre* för hvarje krets. De valdes på lifstid bland den estländska adeln, som innehade gods med harrisk-wierisk rätt. Ingen hade rätt att vägra att emottaga anbudet utan att böta 200 renska gyllen. [2])

Man tyckes ej alltid varit noga med att skrida till val efter genom döden afgången ledamot, och det fordrades guvernörens kraftiga mellankomst för att valen skulle genomdrifvas. Så var åtminstone förhållandet under Erik Oxenstiernas tid. I jan. 1650 lyckades guvernören efter åtskilliga parlamenteringar att förmå landtrådet eller »landtstolen», som den vanligen kallades, att besätta fyra platser, hvilka voro lediga. Sedan valen

---

[1]) Se Paucker, Das ehstländische Landraths collegium und Oberlandsgericht, Reval 1855, hvilket dock endast varit mig tillgängligt i sammandrag uti Livländische Beiträge af W. v. Bock III 3. Se ock Richter anf. st. I, 213. —
[2]) Se Ewers Landrecht bok I, tit. I.

verkstälts af landtstolen, kallades hela den i Reval till landtdag samlade adeln upp på slottet, och i dess närvaro utnämndes landtråden af guvernören, förmanades om sitt ämbete och svuro sin ed. [1]) Det här anförda valsättet torde äfven under följande tid varit det brukliga. Landtråden voro oftast innehafvare af ett annat ämbete och ingenting hindrade, att de kunde ha ett sådant utom Estland eller vara introducerade på det svenska riddarhuset. En af landtråden skulle vara anförare för adelsfanan. De erhöllo ingen aflöning utan platserna voro ett slags hedersplatser. De sammanträdde på slottet, när de endast funktionerade såsom guvernörens råd, men såsom dömande myndighet i en särskild lokal, *landstugan* kallad, där oftast utom parterna många medlemmar af ridderskapet och adeln voro närvarande.

Landtrådet sammanträdde, såsom redan är nämndt, regelbundet en gång om året, stundom oftare. Det var en omtvistbar punkt, huruvida det kunde sammanträda utan guvernörens kallelse. Vid Erik Oxenstiernas ankomst till Estland tyckas landtråden gjort detta, [2]) men i den landträtt, som blef frukten af Eriks arbete på rättsskipningen inom Estland, blef det bestämdt, att de skulle sammanträda efter öfverenskommelse med guvernören. [3]) Deras villighet att sammanträda tyckes förut ej varit stor. [4]) Oxenstiernas önskan, att en tidpunkt skulle fastställas för deras sammankomster, som han dock ej lyckades genomdrifva, visar, att denna ovillighet fortfor.

Vid landtrådens sammankomster presiderade *guvernören*. Han skulle leda förhandlingarne och anställa voteringar. Det var dock en öppen fråga, huruvida han kunde öfverröstas af landtrådet eller ej, om hans mening tillhörde minoriteten. Axel Oxenstierna tillspordes af sonen i denna punkt och gaf det svaret, att ingen dom kunde fällas utan guvernörens samtycke, ty han dömde i konungens stad. [5]) I landträtten af 1650 finna vi dock en motsatt mening anförd; domen skall nämligen utfärdas efter »majora vota» och underskrifvas af guvernören. [6])

En annan tvistepunkt var, hvem som skulle vara preses i guvernörens frånvaro. Då denne var i konungens stad, hade

[1]) E. Oxenst. Reg. Bref t. drottningen 12 jan. 1650.
[2]) Se Ax. Oxenstiernas bref t. sonen 12 febr. 1647.
[3]) Ewers Landrecht.
[4]) Se K. Maj:ts bref af den 20 aug. 1634 § 20. —
[5]) Ax. Oxenstiernas bref till Erik d. 12 febr. 1647.
[6]) Se Ewers Landrecht art. 9 och 10.

man sedan gammalt ansett, att han endast kunde ersättas af en konungens man, men landtrådet hade aldrig velat finna sig i detta sakförhållande. Under Eriks tid föranledde denna punkt åtskilliga ganska allvarsamma förvecklingar, hvilka kunna vara värda en närmare redogörelse.

Den 1 februari 1649 sammanträdde landtråden för att afgöra flere mål. Efter några sammankomster blef guvernören genom sjukdom urståndsatt att begifva sig till landtstolens sessionsrum. Han befalde då landtråden att samlas i sin sängkammare, men de vägrade detta såsom stridande mot deras privilegium. Erik sände då ned till deras samlingslokal ståthållaren Mikael Hemingson Grass [1]) för att presidera i sitt ställe. När denne kom dit ned, erhöll han ej landtrådens tillåtelse att intaga presidentplatsen. Otto Yxkull tog till ordet och sade, att han hade intet emot herr Grass personligen, men att han ej kunde tillåta honom att presidera, då han sjelf såsom krigsråd och generalkommissarie innehade en högre rang än ståthållaren. Guvernören skulle enligt Yxkulls mening utnämna till preses ett af landtråden, men hade ej rätt att påtvinga dem ståthållarens presidium.

Småningom aflägsnade sig alla landtråden under protester, ståthållaren vädjade till ridderskapet, som var närvarande och uttryckte sitt ogillande af landtrådets uppförande.

Erik Oxenstierna hade under de följande dagarne enskilda samtal med såväl Yxkull som ett utskott af adeln, och sökte vinna det senare för sin uppfattning af den omtvistade frågan. Han visade dem, att hans handlingssätt varit i öfverensstämmelse med hans instruktion. Adeln kunde ej förneka detta och var orolig, att domstolen genom denna tvist skulle göras overksam, men den ville å andra sidan ej öppet bryta med landtråden, som sade sig kämpa för upprätthållandet af sina privilegier.

Den 20 februari kommo slutligen landtråden upp till guvernören. Otto Yxkull förde ordet. Han sade sig intet hafva väntat »att en sådan ifver skulle öfvas af guvernören emot landtråden, efter han alltid så berömlig hafver sig förhållit såsom en fäderneslandets fader och dem med all respekt gått under ögonen.»

---

[1]) Om denne se Nord. Misc. XV och XXI. Skref sig t. Pemel, Lamis och Koskis. Utnämnd t. ståth. 30 juli 1643. Adlad 1640, introducerad 1649 och dog 1653. Om Otto Yxkull af Padenorm se Anreps ättartaflor.

De framlemnade tillika en skrift, undertecknad af landtråden och ridderskapet, i hvilken de bådo om ursäkt om de öfverilat sig, men framhärdade i sin fordran, att ej ståthållaren skulle ega rätt att presidera i deras landtstol.

Grefve Erik beklagade, att han ej kunde börja sin oration med en »gratulation om deras hörsamhet». Han framhöll, att han förr toge sitt afsked än han tilläte dem att förakta honom och hans ämbete, han kunde ej handla emot sin instruktion, och de kunde gerna göra sig i ordning att resa hem, ty någon landtdag kunde ej hållas. Grefven sade sig härvidlag »hafva lagt alla privatpassioner à part, allenast H. K. Maj:t sker ett nöje i sin höghet».

Man skildes åt. Underhandlingarne afbrötos dock ej, och ridderskapet uppträdde, ehuru tills vidare utan framgång, såsom medlare.

Den 23 febr. hade landtråden åter en sammankomst med guvernören, de gamla argumenten upprepades, nya tillades. Oxenstierna förklarade att vid hvarje session borde kronans intressen vara företrädda, att landtråden ej, då de sutto i domstolen, hade någon annan *rang* än den af landtråd och att ståthållaren, då han presiderade, hade guvernörens rang och värdighet. Slutet af underhandlingen var, att guvernören förklarade sig aldrig i evighet gifva vika, men om de ville öfverlemna frågan åt honom, skulle de få skäl att blifva nöjda. Landtråden sågo sig då tvungna att gifva efter för att ej få domstolen overksam.

En kompromiss ingicks. Oxenstierna lofvade att sjelf presidera under hela denna landtdag, dock ej tvungen utan af fri vilja, och de skulle minnas att *han ej* gaf efter i princip. Landtråden visade sig tillfreds, förklarade, att de i allo ville ställa sig såsom trogna och hörsamma undersåtar, »därmed gick hvar och en content till sitt».

Följande dag, då grefve Erik kl. 8 f. m. kom ur kyrkan, tillkallade han landtråden och adeln och höll till de förra ett förmaningstal. Yxkull svarade, att de förtrodde sig i hans händer, hvarefter alla begåfvo sig till landtstugan, där landtdagen fortsattes [1]).

Emellertid var frågan endast uppskjuten, ej löst. Vid 1650 års rättegångsdag var hon åter före. Guvernören kunde då stödja sitt uppfattningssätt på en skrifvelse från den svenska

[1]) Se om dessa vidlyftiga förhandlingar protokollen i E. Oxenst. Reg.

regeringen, och landtråden ansågo sig tvungna till eftergift. Den 26 jan. sammanträdde landtstolen »utan prut» under ståthållare Grass presidium för att behandla en gränstvist, i hvilken guvernören var part.

I den landtordning, som affattades samma år, förbehöll sig landtrådet, att om guvernören ej kunde presidera i landtstolen, så skulle han förordna en af landtråden i sitt ställe. Denna landtordning blef dock aldrig stadfäst af svenska regeringen, och frågan tyckes blifvit oafgjord, ehuruväl senare tiders stadganden gifva vid handen, att landtråden aldrig lyckades göra sin mening gällande [1]).

Inför »Oberlandgericht» afdömdes alla de mål hvilka dit hänskötos från underdomstolar, alla mål, i hvilka utlänningar voro part, alla kriminalmål samt alla mål, som rörde större värden än 200 rdr [2]), naturligtvis med undantag för de mål, som hörde till den adliga och andliga jurisdiktionen.

Ifrån öfverdomstolen skulle ej vad få ega rum, och detta ansågs i alla tider såsom ett af Estlands främsta privilegier. Den svenska regeringen hade dock aldrig lemnat detta privilegium obestridt, och särskildt under Gustaf Adolfs regering hade det varit föremål för underhandlingar, hvilka dock ej ledt till något afgörande. Någon öfverdomstol erkändes aldrig af estländarne och blef dem ej heller påtrugad, men den svenska regeringen ansåg beneficium revisionis såsom ett kungligt prerogativ, hvilket estländarne såsom undersåtar hade att underkasta sig, och faktiskt begagnade de sig af revisionen till en utsträckning, som understundom föll K. Maj:t besvärlig [3]).

---

1) Riksreg. 28 sept. 1649. E. Oxenstiernas bref t. K. M. 12 och 26 jan. 1650. — Ewers anf. st. vid 7 och 162.

2) Sist anf. st. 1. bok II. och III art. 1.

3) I den Vald. Eriksk landträtten står: hvad af konungens ståthållare dömes skall blifva beståndande. Se Mon. Liv. III. sid. 106. Anf. st. sid. 110 omtalas ett beslut af ridderskapet af den 26 aug. 1595 att upprätthålla sitt privilegium de non appellando. En supplik i samma syfte ingafs ock af landtrådet den 3 januari 1622. — Dorpats hofrätt hade begärt att blifva en högre instans för Oberlandgericht, men detta vägrades. Se Bock anf. st. sid. 185 och följ. Gadebusch Livl. Jahrbücher III, sid. 19 och följ. Se ock E. Oxenstiernas reg. 20 Febr. 1647. Enligt Jannau Geschichte v. Lief. u. Estland II. sid. 56 skulle man från Estland vädjat t. Erik XIV:s nämnd, hvarom dock den nyligen utgifna domboken ej upplyser. — Att den sv. regeringen var besvärad af revisioner ses bl. a. af Riksreg. 31 okt. och 7 nov. 1646, i hvilka likväl »Oberlandgericht» kallas för »suprema instantia». Den sv. reg. hade dock förklarat, att Estland genom sin vägran af revision kom i en sämre ställning än andre svenske områden. Se Riksreg. 8 Juli 1637. — Från landträtten på Ösel t. ex. vädjades t. Svea Hofrätt (Riksreg. 31 juli 1646).

Under Erik Oxenstiernas tid fortfor revisionsfrågan att vara en öppen fråga, som framkallade missnöje och misstroende på alla sidor[1]). Till följd af guvernörens skrifvelse i ämnet till drottningen utfärdades likväl till sist ett kungl. reskript af den 17 jan. 1651, hvarigenom all ovisshet upphörde. Konungens revision skulle ifrån »Oberlandgericht» få sökas: 1) då målet gällde 1,000 rdr eller därutöfver, 2) om inlagan ingafs inom 10 dagar, och en revisionsskilling af 200 rdr erlades. I gränstvister fick ingen revision ega rum. I den meromnämnda landträtten af 1650 erkändes likväl ej rätt till revision utan endast till en supplikation, hvarigenom parterna kunde erhålla uppskof till nästa »gerichtstag» för att anskaffa nya vittnen. Denna landträtt stadfästes likväl aldrig, och man finner, att under sjuttonhundratalet ansågs den kungliga revisionen hafva varit begagnad sedan Gustaf Adolfs tid[2]).

Oaktadt det anseende, som »Oberlandgericht» åtnjöt inom Estland, tyckes den, att döma af riksregistraturet, ofta gjort sig skyldig till dröjsmål, veld och vrångt förfarande. Under Erik Oxenstiernas tid förekommer dock färre klagomål än under den förflutna tiden, till följd af större lagbundenhet vid ärendenas behandling[3]).

Såväl vid »Oberlandgericht», som vid de underordnade domstolarna dömdes ej efter svensk lag. Tysk-danska rättssedvänjor, samlade af konung Erik Menved år 1315, (den s. k. Waldemarisk-Erikska landträtten) användes under hela medeltiden. De omredigerades genom de harrisk-wieriske landtrådens försorg och utgåfvos ånyo år 1546, hvilken nya samling erhöll namn af *röda boken*. En andra revision egde rum år 1597 eller 1598 genom den berömde rättslärde Moritz Brandis försorg. Emellertid tillkommo under sextonhundratalet nya förordningar, och man började dessutom mer och mer använda romersk samt saxisk rätt. De gamla estländska lagarne behöfde till följd häraf en ytterligare omarbetning. Genast vid sin ankomst till Estland sökte för den skull Erik Oxenstierna att förmå landtrådet till en dylik. Han

[1]) Se E. Oxenstiernas bref t. K. Maj:t 24 okt. 1648 och 16 mars 1649 i hans reg.

[2]) Se Bock anf. st. sid. 185 och följ.; Riksreg. 17 jan. 1651. Ewers anf. st. sid. 8; sid. 231 och följ.

[3]) Ett märkligt bref till landtrådet från den svenska regeringen finnes af den 28 juli 1635, i hvilket regeringen hotar att stämma landtrådet inför rikets ständer, om det ej ordentligt uppfyller sina åligganden.

var äfven betänkt på att få den svenska rätten använd vid de estländska domstolarne, men blef i detta fall som i många andra uppmanad af sin fader att gå försigtigt till väga [1]). Någon nämnvärd framgång tyckas dock dessa bemödanden ej haft, men däremot funno hans förmaningar om revision villiga öron hos landtrådet, och redan år 1648 tog denna sin början. Äran af den nya lagbokens utarbetande tillkommer i främsta rummet *Filip Crusius* (adlad Krusenstierna) från Eisleben, som i Leipzig studerat juridik och sedan år 1639 slagit sig ned i Reval, först såsom holsteinsk resident och sedan såsom assessor i borgrätten. Såsom hans medhjelpare nämnes *Caspar Meyer*, och sannolikt hade desse alla förberedande arbeten färdiga redan år 1648, då den egentliga revisionen började. Den 11 nov. 1650 förelades den reviderade lagen drottningen, men i en resolution af den 17 jan. 1651 förklarar hon sig ej vilja antaga densamma, förrän den blifvit noga öfversedd. Denna lagbok berörde nämligen alla de estländska privilegierna och författningarne och, såsom vi ofvan flerstädes varit i tillfälle att påpeka, uppfattades dessa högst olika af den svenska regeringen och af estländarne. Oaktadt ingen revision verkställdes hvarken under drottningen eller hennes efterföljares regering, blef dock lagboken begagnad, åtminstone i de flesta fall [2]).

Den andra af Estlands domstolar, *Niederlandgericht*, sammanhänger på det närmaste med Oberlandgericht, och i visst hänseende kunna dessa bägge domstolar till och med sägas utgöra en och samma.

När öfverlandträtten var sammankallad och »gerichtstag» skulle hållas, synes det varit landtråden, hvilka bemyndigat »Niederlandgericht» att sammanträda. Medlemmarne af denna domstol voro likväl sjelfskrifna. Den utgjordes af distrikternas

---

[1]) Ax. Oxenstierna till Erik 17 dec. 1646 »Må du ex occasione draga också vår svenska lag och stadgar in och vänja dem därvid, icke såsom per coactionem utan per hortatum och admonitionem. — Karl IX hade också försökt införa svensk rätt i Estland.

[2]) Die revidirten ehstländischen Ritter und Landrechte Reval 1852 sid. 22 och följ. Bunge i Beiträge zur Kunde der liv- estl.- und curl. Rechtsquellen Riga 1832, sid. 89 och följ. Mon. Liv. III, sid. XIV och 93. Ewers anf. arbete. Karl XI utlofvade en revision den 17 juni 1690. Karl XII gaf en viss villkorlig sanktion af arbetet den 27 jan. 1699. Någon revision kom dock ej till stånd förrän under den ryska styrelsen år 1753. Se först anf. st. sid. 30 och följ.

mannrichter, hakenrichter och edsvurne assessorer med riddérskapets höfvidsman såsom ordförande[1].

»Niederlandgericht» dömde endast i mål, som understego 200 rdr. Dagen efter domens afkunnande kunde man, i fall det önskades, vädja till Oberlandgericht, hvilken då fastställde eller ändrade domen[2].

Under Erik Oxenstiernas tid tyckes denna domstol ej undergått några förändringar eller fordrat något ingripande af guvernören.

Mannrichter-domstolen var gammal i Estland och omtalas redan under medeltiden. Ursprungligen var mannrichtern endast skiljedomare vid gränstvister, men småningom utvidgades hans befogenhet.

En mannrichterdomstol eller ett mannrichterkollegium bestod af en mannrichter och två assessorer. Tre dylika domstolar funnos i Estland, en för Harrien, en för Wierland och Jerwen, en för Wiek. Mannrichtern valdes af landtråden på tre år och uppbar ingen lön, ty ämbetet betraktades såsom en förtroendepost[3].

Intet domareämbete sköttes sämre än detta vid Erik Oxenstiernas ankomst till Estland. Ombytena hvart tredje år liksom frånvaron af arvode verkade ej förmånligt på domstolarnes verksamhet. Inga ordentliga protokoll fördes, ordningen vid sessionerna öfvervakades ej, och parterna fingo ofta vänta på utslagen. Exempel på råhet och slagsmål voro ej ovanliga under rättegångsförhandlingarne, och mannrichtern vårdade sig ej om att hindra detta[4]. Erik Oxenstierna sökte att i samråd med landtråden ordna Mannrichterdomstolarne, och de förordningar, som af honom i detta ändamål utfärdades, blefvo bestämmande för kommande tider. År 1648 den 22 mars utgaf han en »Mannrichterordnung», hvilken i något ändrad form utkom å nyo under namn af »Interims Ordnung des Mannrichter» den 9 maj 1653[5].

Enligt denna förordning skulle ingen gränstvist afgöras och intet vittnesförhör eller annan rättslig handling förrättas af mann-

---

[1]) Med »Gerichtstag» menade man i regel sammanträdandet af såväl Ober- som Niederlandgericht och i uttrycket innefattas ofta bägge domstolarne.

[2]) Se Ewers anf. st. sid. 10 och sid. 169.

[3]) Se Ewers anf. st. sid. 171.

[4]) Se E. Oxenstiernas reg. 15 dec. 1649 samt Landsordning af 1645 tryckt i Bunges archiv VII. 3.

[5]) Se Ewers anf. st. sid. 174 och 585. Mon. Liv. III, sid. 112. Ett ex. af Mannr.ordn. af 9/5 1653 finnes i Nord. Saml. Ups. bibl. Den kompletterades af Bengt Horn den 28 mars 1664.

richtern utan guvernörens eller ståthållarens tillåtelse. En mandatskrifvelse till mannrichtern skulle utverkas af guvernören, när ett mål skulle anhängiggöras vid en manrichterdomstol[1]. En viss tid skulle fastställas för parterna, inom hvilken de egde att infinna sig, kallelserna skulle utfärdas skriftligen, protokoll föras vid förhandlingarna, notarien befallas att vid hela rättegången förfara »summarissime». Domarne såväl som parterna förmanades att ej använda hånande ord, våldsangrepp eller otidiga beskyllningar m. m., allt föreskrifter, hvilka tyda på landets råa seder. Ifrån mannrichter kunde vädjas till »Landgericht», om en gulden erlades, innan Mannrichterkollegiet åtskilts. I brottmål, som rörde adelns undersåtar och gingo på lifssak, skulle alla protokollen öfver förhandlingarne sändas till guvernören, tillika med domen, hvilken dock ej fick verkställas förrän den underkastats guvernörens eller hans ställföreträdares *leuteration*[2]. När domen underställdes guvernören, skulle han tillkalla för målets afgörande några landtråd. Endast i vigtiga fall behöfde afgörandet uppskjutas, tills landtrådet sammankom i sin helhet till »gerichtstag». Äfven angående böter m. m. innehållas i nämnda »Mannrichterordnung» bestämda föreskrifter, hvilka förblefvo gällande i den följande tiden.

Hakenrichter voro domare, som dömde landbefolkningen i Estland, för såvidt den ej lydde direkt under godsherrens domvärjo. De voro dessutom ett slags landpolis, hade skyldighet att hålla ordning och se efter vägar och broar m. m. Hakenrichtern skulle vara adelsman och valdes på tre år. I hvarje distrikt valdes fyra, och liksom mannrichtern tjenade hakenrichtern utan ersättning[3].

Något ingripande af Erik Oxenstierna i detta ämbetes verksamhet finnes ej omtaladt, med undantag af att de vid vägarne, genom en förordning af den 10 aug. 1647, anbefalda värdshusen ställdes under dessa ämbetsmäns hägn[4].

---

[1]) Redan år 1597 ansågs det att landtråden skulle bemyndiga mannrichtern (se Mon. Liv. III, sid. 114), men den ofvannämnda mandatskrifvelsen blef dock allt för betungande, så att den upphäfdes på ridderskapets begäran af Horn år 1664.

[2]) Mannrichter hade bedt därom år 1640, men ej erhållit denna tillåtelse, ehuruväl Scheiding i detta fall tyckes låtit nåd gå för rätt. Se riksreg. 19 sept. 1640 samt 28 aug. 1634 (§ 20). Här åberopas en resolution af 1630.

[3]) Se Ewers anf. st. 1 bok VI. sid. 178 och följ.

[4]) Se den tryckta förordningen. Oxenst. saml. RA.

En mera betydande judiciel inrättning var *borgrätten* i Reval. Denna domstol, som sammanträdde på slottet i Reval, hade sitt ursprung ur den militära jurisdiktion, som alltid fanns på Revals borg. Den utvidgades till sin befogenhet genast vid svenskarnes ankomst till Estland [1]), och Sveriges konungar sökte att i denna domstol få en fast utgångspunkt för sina bemödanden att ordna det estländska rättegångsväsendet såvidt möjligt var efter svenskt mönster. Gustaf Adolf var den förste, som sökte gifva borgrätten en fast organisation samt bestämde, att till dess jurisdiktion skulle höra alla gods, som ej voro af harriskwierisk rätt: [2]) dessa organisationsförsök fullföljdes af förmyndarstyrelsen, och år 1634 utfärdades slutligen en *Burggerichtsordnung*. Enligt denna skulle vid borgrätten anhängiggöras alla mål, som rörde a) gods som icke voro af harrisk-wierisk rätt, b) Estlands trupper, c) ämbetsmän och prester, d) personer som bo på Dômen och Tönisberget i Reval, f) ärekränkningar och äktenskapsbrott, g) en del skuldsaker, h) beskattning (fiscalia) samt slutligen i) »was per viam appellationis ans Königl. Burggericht devolviret werden mag» [3]).

Domstolen bestod af fyra assessorer och ståthållaren på slottet såsom ordförande [4]).

Det är tydligt, att borgrätten, utrustad med en så stor myndighet, lätt kunde blifva en farlig medtäflare till »landgericht». Emellertid var det långt ifrån, att Estlands invånare erkände borgrättens dömande myndighet till den omfattning, som burggerichtsordningen föreskref. Adeln, som bodde på dômen, och borgare, som flyttade på landet, ville ej underkasta sig densamma. Presterskapet ansåg att den ingrep i deras dömande myndighet, och adeln förde samma klagan. Borgrätten var för estländarne en »nagel i ögat», men för den svenska regeringen en »ögonsten», och ingendera parten ville i detta afseende nöja sig med det bestående [5]).

---

[1]) Utdrag ur en odaterad skrifvelse, undertecknad preses och assessorer i borgrätten i Reval. RA. Livon. 263 (om borgrätten i Reval).

[2]) Se bref från Gustaf Adolf 5 sept. 1631.

[3]) Res. om borgrättens befogenhet af 20 och 22 aug. 1634 — Burggerichtsordningen.

[4]) Enligt drottning Kristinas res. af år 1633 borde det vara sex assessorer med 200 dalers lön. — Då deras aflöning var så ringa, förenades ofta assessorsämbetet med något annat. Assessorerne voro ej flera än *fyra* till 1648, då *Filip Crusius* utnämndes till den *femte*.

[5]) Se anf. odat. skrifvelse (Liv. 263). Se ock bref till Oxenstierna från landtrådet af den 21 april 1648. Det klagas öfver att borgrätten vill döma i tredje instansen.

När Erik Oxenstierna kom till Estland, var borgrätten tämligen försummad, liksom hela rättegångsväsendet, och ständiga klagomål fördes af estländarne öfver dess vidsträckta jurisdiktion. Genast vid sin ankomst till Estland företog sig Oxenstierna att ordna borgrätten, hvilket dock tyckes hafva mött stora svårigheter. Särskildt arbetade han på att få svenska lagar använda vid densamma [1]). Han lyckades höja dess anseende betydligt, hvartill säkerligen ej ringa bidrog, att i borgrätten tjenstgjorde såsom assessorer den ofvannämnde *Crusius*, *Andreas Wallwijk* [2]), tillika svensk sekreterare, och revisorn *David Reimers* (adlad v. Rosenfelt), alla tre ovanligt dugliga män. Borgrätten började anlitas flitigt äfven emellan de ordinarie sessionerna, förmodligen till följd af den juridiska öfverlägsenheten hos de personer, som vid densamma voro anstälda. Erik Oxenstierna sökte interimsvis ordna domstolen och erhöll äfven ett kungl. bref om densamma af den 15 sept. 1649 [3]). En tysk öfversättning af de svenska lagarne verkstäldes af Crusius, och enligt Oxenstiernas eget vittnesbörd kom svensk lag och stadga där i konsideration [4]), om ock ej i den utsträckning han ifrån början tyckes hafva åsyftat. I följd af denna större kraft hos borgrätten begärde ridderskapet, att guvernören skulle utverka, det borgrättens befogenhet inskränktes och slutligen framstälde de en önskan, att den helt enkelt skulle afskaffas, hvilket K. Maj:t dock förklarade omöjligt [5]). I stället utfärdade Oxenstierna den 11 jan. 1650 en borgrättsordning, som erhöll kungl. konfirmation år 1653 och blef gällande för den följande tiden, ehuruväl allt fortfarande borgrätten var utsatt för skarpa anfall af såväl ridderskap som Revals stad [6])

Ifrån borgrätten vädjades till Svea Hofrätt, en omständighet som ej bidrog till att öka dess popularitet hos estländarne [7]).

[1]) A. Oxenstierna till Erik 17 dec. 1646 och dennes bref till fadren d. 7 dec. 1647. (Normanni afskrifter RA.)

[2]) Wallwijks fullmakt af 29 april 1647. Han var af E. Oxenstierna högt betrodd. Öfversändes till Sverige vintern 1647 och vann då A. Oxenstiernas gunst. (Se dennes bref till Erik 10 maj 1647 RA.) Wallwijk blef assessor 1649 samt erhöll slutligen titel och assistensråd för sina förtjenster om ryska freden dock med bibehållande af sin gamla lön. (Riksr. 5 febr. 1661).

[3]) Reskriptet finnes anf. saml. Liv., det behandlar äfven de andra domstolarne i Estland. Se också E. Oxenstiernas reg. 15 dec. 1649.

[4]) Mem. till Silfverstjerna och bref till K. Maj:t 5 och 6 juli 1649. E. Oxenstiernas reg. Den tyska öfversättningen fans år 1852 i G. von Bunges ego i Reval. Se anf. arbete: Die ehstl. Ritter und Landrechte sid. 27.

[5]) Estländska ridderskapet till guvernören 21 april 1648 (Oxenst. saml. Estland.) — Se ock K. Maj:ts res. af d. 17 jan. 1651.

[6]) Se anf. saml. Livonica.

[7]) Se anf. bref till guv. af 21 april 1648.

Revals stads rådstugurätt var inrättad efter hansestädernas mönster. Redan år 1550 funnos i Reval *fyra* borgmästare. De presiderade i tur. Näst efter dem i rang kom *syndicus*. Rådsherrarne voro *fiorton*, hvilka kompletterade sig sjelfva, sedan minst två platser blifvit lediga. Valbare voro alla gillesmedlemmarne. Revals råds domsrätt sträckte sig öfver den del af staden och dess omgifning, som ej hörde till slottet[1]). Enligt Erik XIV:s privilegier kunde från rådstugurätten vädjas till Lübeck i handelstvister. Redan i Per Banérs instruktion af år 1622 framstäldes Svea hofrätt såsom högre instans för Revals rådstugurätt. När åter Dorpats hofrätt stiftades, ville den erkännas såsom högre instans för Revals stadsrätt liksom den var det för Rigas. Detta afböjdes dock genom en kongl. resolution af 1631[2]). Huruvida Svea hofrätt af Revals stad under följande tid erkändes såsom öfverdomstol, är svårt att säga. Däremot är det säkert, att det var ganska vanligt att vädja till Sverige ifrån Revals rådstugurätt, och svenska regeringen inblandade sig ofta i dess rättegångsförhandlingar, hvilket var desto mera af nöden, som rättvisan i staden tyckes skipats både lamt och partiskt[3]).

Vid denna domstol dömdes sedan år 1248 efter lübsk rätt och ifrån år 1257 användes en lübsk rättskodex, som förblef gällande[4]).

I den *adliga* domsrätten under dessa år tyckas inga ändringar vidtagits, och de tyckas hafva funktionerat utan nämnvärda rubbningar. Den *kyrkliga* domsrätten blef däremot ordnad genom den ofvannämnda kyrkoordinantien. Den tyckes dock haft motståndare såväl bland adeln som bland Revals borgare och framkallade åtskilliga tvister.

Att dessa olika dömande myndigheter ofta skulle komma i delo är naturligt, om ock de nya förordningarne sökte, så vidt möjligt, begränsa deras rättssfer. Oordningar i det estländska domstolsväsendet finner man nog antecknade för de följande åren,

---

[1]) Bunge, Die Revaler Rathslinie. Under medeltiden vädjades från Narva och Wesenberg till Reval enligt Richter anf. st.

[2]) Se Gadebusch anf. st. sid. 19 och 20; om vad till Lübeck se Bunge archiv V, häft. 1, sid. 112.

[3]) Se riksreg. 10 okt. 1646; 5 nov. samma år m. fl. st.

[4]) Se Richter anf. st. 154. — E. Oxenstiernas reg. 13 juli 1651 visar den likgiltighet, med hvilken man i Sverige vid denna tid såg Revals förr fruktade förbindelse med Lübeck.

men Erik Oxenstiernas genomgripande reformer hade dock åstadkommit en förändring till det bättre, som gör hans namn minnesvärdt i den estländska rättshistorien.

Äfven såsom utöfvare af högsta *militära myndighet* i Estland har guvernören Erik Oxenstierna lemnat spår af sin verksamhet, om också ej af samma betydenhet som inom det juridiska området.

Estland hade, såsom redan nämndt, förlorat sin militära vigt efter frederna i Stolbova och Altmark. Landet hade på Erik Oxenstiernas tid endast *en* fästning, Reval. Staden var sedan Erik Menveds dagar omgifven af fästningsverk[1]), och slottet, beläget på en höjd, omgifvet af murar, vallar och grafvar, ansågs ganska starkt, samt hade utstått mer än en svår belägring. Under de sista femtio åren hade dock fästningsmurar och vallar fått förfalla, till och med sjelfva slottet var, såsom redan nämndt, ganska bristfälligt. Den nye guvernören begärde därföre vid sin ankomst en ingeniör för att reparera slottet, och han fordrade, att den endast till 750 rdr uppgående byggnadshjelpen skulle höjas, hvilket äfven beviljades, så att under året 1652 företogos repareringar och förbättringar. Besättningen i fästningen var i 1646 års stat upptagen till 145 man; i sjelfva verket uppgick ej antalet till mer än 126 och ej alla tyckas varit krigsdugliga[2]). I detta afseende, ändrades dock förhållandet, liksom äfven behöflig ammunition skaffades till fästningen. Erik Oxenstierna lyckades äfven erhålla en *arklimästare*, som hade vård om arkliet och förde räkning däröfver, hvilket man ej förut hade gjort. Den unge, energiske officeren, som af guvernören mycket berömdes och som sedermera anstäldes i Axel Oxenstiernas tjenst i Wolmar, var *Wolmar Jacob Rolandt*, stamfader till den i vår historia kända ätten Sprengtport[3]).

---

[1]) Richter anf. st. sid. 217.

[2]) E. Oxenstierna reg. 31 okt. 1646, 15 jan. 1652 samt A. Oxenstiernas bref till Erik 10 maj 1647. Se ock 1646 års stat i RA. Soldaterna hade tillsammans en aflöning af 543 rdr. *Officerarne* erhöllo sin aflöning från Finland. Se nämnda reg. 25 aug. 1649. Soldaterna hade möjligen sin aflöning genom jord från slottet. Säkert är, att soldaterna användes till att sköta slottets jordbruk (se Wallwijcks bref till E. Oxenstierna). Hamilton, J. De la Gardie, Sv. Akad. Handl., del. 56, omtalar (sid. 311) att De la Gardie grundlade indelningsverket i Estland. I af mig begagnade källor omtalas icke något sådant under E. Oxenstiernas tid.

[3]) E. Oxenstiernas reg. 16 maj 1648, 15 mars 1652.

Borgerskapet i Reval var beväpnadt och indeladt i kompanier. Dessa hade skyldighet, enligt en öfverenskommelse af 1348, att hjelpa till vid slottets befästning, men i allmänhet uppfylde de tämligen lamt sina förpligtelser och ansågo sig fullkomligt oberoende af guvernören[1]). Borgerskapet på domen tyckes haft större skyldigheter och var under krigstid betungadt med vakttjenstgöring på fästningen. Sålunda hade under åren 1643—45 dess krafter tagits i anspråk, och sedan fred afslutits, befriades det ej från sina åligganden, utan fortfor därmed åtminstone vid Oxenstiernas ankomst till Reval[2]).

Det inflytande, som guvernören utöfvade på den *estländska adelsfanan*, var af större betydelse. Estlands adel hade redan under medeltiden såsom ersättning för sina adliga privilegier gjort rusttjenst först till danska kronan och sedan till orden. År 1350 den 25 maj bestämdes, att för 100 hakar jord skulle en tysk och två infödde helt väpnade och med hästar inställa sig på mötesplatsen på ordensmästarens befallning, likväl *utom* Estlands gränser endast en gång om året och bortom floden Düna endast mot ersättning. I Erik XIV:s privilegier upptogs blott, att estländarne skulle försvara sig med hjelp från Sverige. Först i Karl IX:s privilegier finna vi bestämmelser om russtjensten. En karl och häst skulle uppställas för 15 »besetzten Gesinde» hvarmed man menade en bonde, som hela veckan tjenade vid gården med ett par oxar eller hästar[3]). Denna bestämmelse qvarstod i de af följande svenska regenter gifna privilegierna.

Lika länge som den estländska adeln haft skyldighet att göra russtjenst, lika länge hade den blifvit illa fullgjord. Redan under ordenstiden gifves det exempel på försummelser i detta afseende, och under svenska tiden måste regeringen vid alla instruktioner och revisioner påminna adeln om fullgörandet af dessa sina pligter.

Då adelsfanan egentligen var en milis, som ej kunde annat än undantagsvis begagnas utom landets gränser, skulle det kunna synas som om svenska regeringen efter Ingermanlands eröfring hade behöft vara mindre nogräknad med russtjenstens uppfyllande.

---

[1]) Richter anf. st. I, sid. 217 om Revals borgares likgiltighet; Hallenberg, Gustaf Ad. hist. V, sid. 453 m. fl. arbeten.

[2]) Supplik i Oxenst. saml. (Estland).

[3]) Jannau anf. st. II, 167 och Estlands Privilegienbuch RA.

Så var dock ej händelsen, ty den svenska regeringen hade fått ett nytt intresse, af finansiel natur, fäst vid russtjenstens ordentliga upprätthållande. Estlands adel hade nämligen 1635 gått in på att lemna en skatt i spannmål, beräknad efter hvar russtjensthäst, då i Sverige qvarntullen af adeln beviljades [1]. Det blef nu af vigt för kronan, att den estländske adeln uppsatte så många hästar som möjligt. Landet hade uppodlats, förläningarne blifvit flere, men russtjensthästarnes antal hade endast obetydligt ökats [2].

Under Gustaf Adolfs tid hade flere revisioner företagits, och man hade i någon mån lyckats öka adelsfanan [3]. Mycket återstod dock att göra i detta afseende. Adelsfanan borde fördelas på kompanier och sedan, efter verkstäld revision, ökas. Gustaf Oxenstierna hade förgäfves försökt förmå adeln till ändringar i detta afseende. Man var i detta fall misstänksam mot den svenska regeringen och rädd för ändringar [4].

Genast vid första sammankomsten med landtdagen började Erik Oxenstierna att underhandla om adelsfanans delning i kompanier. Adeln hade intet att invända häremot, för så vidt till öfverste öfver hela den livländska adelsfanan alltid valdes en estländare och ingen från Liv- eller Ingermanland. Alla Östersjöprovinsernas adelsfanor utgjorde nämligen tillsammans ett regemente [5]. Emellertid kunde den ofvannämnda delningen på kompanier ej ega rum utan att antalet officerare ökades, och som deras lön utgick från kronan, måste frågan hänskjutas till svenska regeringen. Sekreteraren Wallwijk öfversändes till Sverige för att erhålla resolution. Saken behandlades i rådet, och resultatet af dessa förhandlingar var ett reskript af den 26 juni 1647 om adelsfanans delning, i hvilket drottningen biföll densamma. Emellertid fortsattes underhandlingarne med den estländska adeln [6], och den 3 mars 1648 utkom en af Oxenstierna, landtråden och ett utskott af ridderskapet undertecknad russtjenstordning. Den faststäldes af drottningen den

[1] Riksreg.
[2] Reimers bref till E. Oxenstierna odat. (Oxenst. saml. suppliker).
[3] Gustaf Adolf påböd revision af länegodsen och russtjensten i Estland 14 aug. 1619, 24 april 1627 och 26 nov. 1629.
[4] E. Oxenstierna till Axel 16 okt. 1646 (Normanni afskrifter).
[5] E. Oxenst. reg. 16 dec. 1646. A. Oxenst. till Erik 27 jan. 1647. Erik Oxenst. till Axel (Normanni afskrifter) 16 okt. 1646.
[6] E. Oxenstierna till P. Brahe 1 nov. 1647 (Sko arkiv). A. Oxenst. till Erik 7 och 10 maj 1647 (Upps. bibl.)

20 juli samma år, och blef i hufvudsak gällande för de följande tiderna [1]).

Russtjenstordningen var affattad i 14 punkter och innehöll hufvudsakligen bekräftelser på de gamla rättigheterna, förutom den nya delningen.

Nu återstod en generalrevision af russtjensten och i sammanhang därmed skulle en allmän uppmätning af landet ega rum. Det stannade dock i detta afseende vid planer och förberedande åtgärder. Efter hyllningen år 1652 mönstrades hela adelsfanan, och åtskilliga anmärkningar gjordes. Sedan uppdrogs år 1653 åt assessorn *David Reimers* att företaga en grundlig revision i egenskap af landt- och krigskommissarie [2]). År 1657 äro russtjensthästarne upptagna till 349 i stället för 270 år 1633 [3]).

Den militära börda, som tryckte Estland, var sålunda ganska ringa efter tidens förhållanden. Visserligen kunde extra utlagor tillkomma. Så tågade t. ex. år 1650 från Riga öfver Pernau genom Estland till Porkala ett regemente, hvilket adeln, genom ett af Erik Oxenstierna utfärdadt cirkulär, i hvilket han vädjade till deras goda vilja, fick bestå inqvartering och kost [4]). Äfven värfningar företogos i Estland, och år 1651 gick adeln godvilligt in på, att $^1/_3$ af russtjensten användes i och för komplettering af lifregementet i Tyskland [5]).

Guvernören tillkom det, enligt instruktionen, att noga bevaka gränserna, se till att ej spejare inkommo i riket »enkannerligen från Polen». Under det att Erik Oxenstierna var guvernör i Estland hade man dock ej att befara några oroligheter från detta land, men förhållandet till Ryssland framkallade däremot flere förvecklingar, i hvilka guvernören måste taga del. Ryssland hade 1645 erhållit en ny tsar, som icke saknade kraft och som hade sina planer i afseende på Rysslands grannländer. Under året 1646 var en rysk ambassad i Sverige och svensk uti Ryssland. Titelstrider gjorde, att ingendera af dessa ambassader ledde till någon uppgörelse. Gränsregleringen efter freden i Stol-

---

[1]) Tryckt hos Paucker Ehstlands Landgüter sid. IX, i utdrag hos Ewers anf. st. sid. 35. Koncept till russtjenstordning dat. 2 mars 1648 finnes i Oxenst. saml. (Estland).

[2]) Se Reimers bref till E. Oxenstierna.

[3]) Se russtjenstlängder RA. Livonica.

[4]) E, Oxenst. reg. 20 dec. 1649 och 3 jan. 1650. Han beder adeln om ursäkt, att tiden ej medgaf ordentliga underhandlingar i denna fråga.

[5]) E. Oxenst. reg.

bova var till vissa delar obestämd, och bönder hade flyktat från det ena landet till det andra, hvilkas återställande fordrades.

Under vintrarne 1648 och 1649 var grannsämjan länderna emellan ej den bästa. Under det sistnämnda året var en ny rysk ambassad i Sverige och en svensk sändes till Ryssland för att afgöra tvistepunkterna samt erhålla af ryssarne lofvade penningesummor, men dessa ambassader endast ökade spänningen emellan staterna. Befolkningen i Östersjöprovinserna fruktade därföre krig med Ryssland, och äfven de svenske ämbetsmännen tyckas hafva delat denna farhåga[1]. Emellertid uppstod nu en ny orsak till missämja mellan Sverige och Ryssland, i hvilken Estlands guvernör blef invecklad.

I Stockholm uppenbarade sig under året 1651 en rysk flykting, som kallade sig *Johannes Sinnensis* eller *Susky* och sade sig vara son eller brorson till den Vassily Sjuisky, som understöddes af svenskarne, då ätten Romanov besteg Rysslands tron. Denne Susky blef emottagen med en viss försigtighet, men, enär svenska hofvet vid denna tid lemnade en fristad åt andra politiska flyktingar, lät man äfven honom vara oantastad. Emellertid inlupo klagomål ifrån Ryssland öfver, att denne man åtnjöt beskydd af svenska regeringen, och det inberättades, att såväl han som hans tjenare voro från Moskva förrymda tjufvar. Susky hade dock, redan innan dessa underrättelser kommo till Stockholm, afrest till Östersjöprovinserna med skrifvelse till guvernörerne. Nya order afsändes dock nu till dem, och Susky insattes på Revals slott[2].

En rysk beskickning anlände efter någon tid till Reval med begäran om hans utlemning, men medan man som bäst underhandlade om denna sak, försvann fången från slottet. Ryssarne misstänkte genast, att Susky ej flytt från Reval utan guvernörens goda minne, och dessa deras misstankar voro grundade. Det var på drottningens uttryckliga befallning, som Erik Oxenstierna låtit Susky undkomma. De ryska sändebuden voro i hög grad förbittrade, fordrade att stadens portar skulle stängas, sökte honom öfveralt i staden och dess omgifningar. Misstroendet och missnöjet var stort å ömse sidor. En skarp brefväxling

[1] Gustaf Bjelkes bref till E. Oxenst. 24 jan. 1648. E. Oxenst. reg. 31 mars 1649.

[2] E. Oxenst. till K. Maj:t 27 sept., 7 okt., densamma till voivoden 9 okt. 1651.

uti för de svensk-ryska gränsförbindelserna karaktäristiska ordalag fördes mellan voivoden och Erik Oxenstierna[1]).

Emellertid öfversände ryssarne en deputation till Sverige för att söka öppna den svenska regeringens ögon i afseende å Susky. Det lyckades, och deputationen kom till Reval med en fullmakt till Erik Oxenstierna att utlemna mannen, som ryssarne ansågo ännu vara gömd i Reval. Som han dock var och förblef borta, fingo de nöja sig med hans tjenare *Kotka Koninghoff.* Detta gjorde de dock icke utan lifliga protester, och bland annat yrkade de på att Wallwijk och Krusenstierna skulle följa med dem i utbyte mot den försvunne Susky. De visade sig såsom mycket besvärliga gäster och, när de slutligen afreste och fången skulle utanför stadsmuren utlemnas till dem, uppstod ett ganska hotande upplopp, om hvilket långa ransakningar sedan fördes inför borgrätten i Reval[2]).

Under de följande åren fortforo underhandlingarne med Ryssland om en gränskommission, då tvistepunkterna skulle afgöras. Den kom ej till stånd förrän 1652, men Erik Oxenstierna deltog ej i densamma.

Samtidigt med dessa underhandlingar och förvecklingar af politisk art fullföljde svenskarne sina gamla planer att draga Rysslands handel öfver till de svenska Östersjöhamnarna och nu särskildt till Reval[3]).

Revals handel hade märkligt aftagit under sextonhundratalet[4]). Orsakerna voro flera. Reval hade genom öfvermod och opraktiska förordningar afskräckt främlingar[5]). Äfven stadens

---

[1]) E. Oxenst. reg. 17 dec., 19 dec. 1651 bref till voivoden; till K. Maj:t 15 jan. 1652.

[2]) Ofvan anf. reg. 28 febr. och 10 juni 1652. Se ock ransakningsprotokollen därstädes af den 13 och 20 dec. 1651 och 7 juni 1652. Johannes Sinnensis hette egentligen Timoska Ankudina, hade stulit, och innebränt sin hustru i Moskva år 1643, flydde sedan och vistades i Polen, Turkiet, Rom, Wien och Siebenbürgen, hvarifrån han kom med en rekommendationsskrifvelse till Sverige år 1650. Sedan Timoska varit i Reval, for han rundt omkring i Tyskland, blef luteran (hade förut varit muhamedan och rom. katolik) och uppträdde alltid med ståt. Blef slutligen utlemnad från Neustadt i Holstein och aflifvad under de förfärligaste marter i Ryssland. (Se Olearius Reisebeschreib. s. 120 och 121.)

[3]) Se Odhner, Sveriges inre hist. under drottn. Krist. förmyndare sid. 294 och följ.

[4]) »Vår till ruiner fast lutande och nedertryckta stad Reval» skref drottningen den 6 maj 1647. Riksreg.

[5]) »Man måste laga, att ryssarne och andra främmande så trakteras, att man den gamla opinionen skakar af sig». Axel Oxenst. till Erik 23 april 1647; E. Oxenst. reg. 3 okt. 1646. Staden uppmanas att förfara mildt med ryssarne enl.

ständiga strider med ridderskapet liksom detta stånds privilegier hade störande inverkat på Revals utveckling. Slutligen måste Rigas stigande välstånd och Nyens anläggning ha bidragit till Revals tillbakagång.

Såsom guvernör öfver Estland tillkom det Erik Oxenstierna att befordra landets och särskildt dess enda större stads handelsintressen, hvilket ej heller af honom försummades.

Förnämsta medlet att bringa Reval ur dess lägervall var att draga en del af *ryska handeln* till staden. Genast vid hans ankomst till Estland började, enligt ett till Oxenstierna aflåtet memorial af den 20 aug., underhandlingar med staden i detta syfte. Drottningen hade lofvat upphäfva gränstullarne i Dorpat och Narva samt lindra licenterna med 2 %. Till gengäld för dessa beviljade fördelar skulle staden göra några förändringar i sin portorieordning samt afstå från den licentfrihet vid saltinförseln, som den förut åtnjutit.

Drottningens förslag mottogs mycket väl af staden, för så vidt det gälde fördelarne, och man ville genast sätta dem i verket.[1]) Detta var dock ej meningen. Guvernören skulle ej afsluta någon handelstraktat med staden, förrän han rådfrågat sig med den i Östersjöhandeln väl hemmastadde *Peter Heltscher* (*Rosenboom*), licentförvaltare i Riga. På nyåret 1647 anlände denne till Reval och nu togo underhandlingarne mellan Erik Oxenstierna och honom å ena sidan och staden å den andra ny fart. Dessa underhandlingar blefvo långvariga nog, då staden ville intet gifva, blott emottaga.

Emellertid lyckades man förmå staden att låta skeppens visitation försiggå inne i hamnen och att samma varutaxa användes vid portorium som vid licentkammaren.

Å sin sida medgaf drottningen, utom den nämnda licentrabatten, att ej blott de ryska varor, hvilka fördes landvägen till Reval utan också de, hvilka kommo sjövägen, skulle befrias från all tull utom i Nyen och Narva.[2]) Angående salthandeln kunde man dock ej nå en öfverenskommelse.[3])

---

mem. af 28 juli 1635 (Riksreg.). A. Oxenst. hade dock sina »dubier» om den ryska handeln, se hans bref den 24 febr. 1650 till sonen. — Se ock Gadebusch anf. st. sid. 145, som citerar en förordning af den 29 april 1641.

[1]) Riksreg. 20 aug. och 3 dec. E. Oxenst. reg. 3 okt. och 16 okt. 1646.

[2]) Riksreg. 6 maj 1647 Ax. Oxenst. till Erik 27 jan. 1647 (Upps. Bibl.)

[3]) E. Oxenst. reg. 12 juli 1651.

På basen af dessa underhandlingar och drottningens resolution utarbetades nu af P. Heltscher en tulltaxa, som dock ej förrän den 31 juli 1648 stadfästes af drottningen. [1])

Emellertid hade revalske köpmän fått tillåtelse att sända en ur sin krets med den kommission, som afgick till Ryssland i slutet af 1646, och samtidigt öfversändes till drottningen ett memorial om den ryska handeln af en revalsk köpman. [2]) Oroligheterna i Ryssland och det spända förhållandet till denna makt gjorde, att ryska handeln började tilltaga i Reval först under året 1649. Då anlände stora sändningar af persiska och ryska varor från Moskva, hvilka afhemtades i Reval på skepp från Holland och Lübeck. Ryssarne började reparera sin kyrka i staden och att samlas dit i större mängd. [3])

Storfurstens ställning till svenskarnes försök att draga ryska handeln öfver till Reval var tämligen oklar, och frågan kunde af honom onekligen ses från två sidor. Å den ena kunde dessa försök, om de lyckades, medföra den archangelska handelns undergång — hvilken dock storfursten sjelf tycktes förbereda genom att fördubbla tullen därstädes, samt göra honom beroende af Sverige, å den andra fanns ingen bättre och lättare väg för den ryska handeln än just öfver Reval, [4]) hvars hamn var mycket tillgängligare än Narvas.

Äfven handeln med andra stater än Ryssland tilltog i Reval under dessa år. Staden var till och med betänkt att söka få en engelsk stapel. [5])

Underhandlingarne om Revals handel fortgå under Erik Oxenstiernas hela styrelsetid. Staden ville på inga vilkor lemna sin saltfrihet samt några andra förmåner och var i allmänhet ytterst svår att tillfredsställa. Den ryska handeln, som något försvagades under de oroliga åren 1648 och 1649 tilltog sedan ytterligare, om också ej till den omfattning, man önskat.

---

[1]) Stjernman, Kom. Förordn. II, sid. 532 och följ.

[2]) E. Oxenst. reg. 31 okt. och 13 nov. 1646. Mem. af Paulsen finnes i Upps. Bibl. Han var den mest betydande af de revalske köpmännen och säger sig gjort betydande uppoffringar till handelns höjande.

[3]) E. Oxenst. reg. 24 okt. 1648; 12 febr., 4 mars, 12 maj, 23 nov., 15 dec., 29 dec. 1649. Tullinkomsterna ökades oaktadt den nedsatta tullen, hvilket väckte förvåning. Anf. st. 15 dec. 1649.

[4]) E. Oxenst. reg. 31 okt. och 16 dec. 1646. — Whitlockes Journal of the swedish embassy I, sid. 308 m. fl. st.

[5]) E. Oxenstierna till P. Brahe 11 nov. 1647; 20 april 1650 (Sko Ark.). Redan i april 1650 hade 26 skepp kommit från Holland och Lübeck till Reval. — E. Oxenst. reg. 23 nov. 1649.

Särskildt under den sista vintern af sitt vistande i Estland arbetade Oxenstierna oförtrutet på att få Reval att gå in på kronans önskningar, hvarigenom han kom i en viss spänning till staden. Först efter hans afresa erhöllo de en resolution, med hvilken de voro någorlunda tillfreds.[1]

Erik Oxenstierna sökte ock att stärka stadens handel genom att så vidt möjligt bilägga de gamla tvisterna mellan staden och landet.

Dessa misshälligheter voro lika gamla som Reval och kunde svårligen helt och hållet häfvas. År 1645 hade en kommission tillsatts för att bilägga den; en förlikning hade blifvit ingången, men det var endast med stor svårighet den kunde genomföras.[2]

Ett ibland de allvarligaste tvisteämnena, hvilket äfven hade sitt motstycke i andra städer, var det s. k. *landköpet* eller »räbberi», som det kallades i Estland. Företagsamma borgare uppköpte nämligen utanför staden de varor, som skulle torgföras och sålde dem sedan med betydlig vinst åt borgarne. Adeln förlorade härpå, likaväl som staden, och ovilja närdes på bägge sidor. Det var förgäfves, som alla förbud emot landköp hade utfärdats. Erik Oxenstierna sökte förmå staden att anlägga fiske- och oxtorg och utfärdade skarpa förbud mot räbberiet. Äfven sökte han att upphjelpa de sjunkna köpingarne i landet, samt att upplifva marknaderna, i den förhoppning, att dessa åtgärder skulle förminska räbberiet.[3]

Ett annat tvisteämne var *frihamnarne*. Adeln ansåg sig hafva rätt att utskeppa säd från de hamnar, som lågo dem lägligast. I detta fall gaf dock den svenska regeringen full rätt åt Revals fordringar; under åberopande af åtgärder inom Sverige i likartadt syfte förbjöds Estlands adel att använda frihamnar.[4] Dessa stridigheter fortforo likväl under den följande tiden, och Erik Oxenstierna synes under de sista åren mera närmat sig adelns uppfattning i denna fråga, hvilket framkallade en viss förbittring i Reval.[5]

[1]) Se Oxenst. saml. (Estland). Wallwijks bref och Revals skrifvelser d. 28 mars 1648 m. fl. samt Riksreg. och E. Oxenst. reg. för åren 1650 och 1651. Reval ville ej häller höra talas om frimarknader, som svenska regeringen ville införa. Se sist anf. st. juni 1651 m. fl.

[2]) Se Nord. Mis-cell. XXI, sid. 326. I denna kommission sutto G. Gabrielsson Oxenstierna, Philip Scheiding och Erik Gyllenstierna.

[3]) Ax. Oxenst. till Erik 27 jan. 1647 (Upps. Bibl.); E. Oxenst. reg. 31 okt. 1646; 24 okt. 1648 samt 12 febr. 1649. —

[4]) Se den kungl. resol. af 19 sept. 1648 i Riksreg.

[5]) Se Wallwijks bref t. E. Oxenstierna.

De *varor*, med hvilka Estland handlade voro trävirke, lin, hampa, skinn, fisk, beck och tjära, samt först och sist *spannmål*. Estland och Livland voro Sveriges och Finlands kornbodar, och det torde kanske icke vara en allt för djerf förmodan, om ock svår att leda i bevis, att de svenska arméerna i Tyskland aldrig hade kunnat under detta århundrade uppehållas, utan att man hade haft att förfoga öfver dessa provinsers, relativt åtminstone till de svenska förhållandena, rika sädesförråd.

Hvad Estland angår, hade ståthållaren i Reval sedan lång tid tillbaka rätt att i samråd med landtråden och borgmästarne förbjuda utförseln af säd.[1]) Denna urgamla rätt användes af Gustaf Adolf mer än en gång för att i stor skala uppköpa säd för arméerna. Äfven under förmyndarstyrelsen begagnades denna rätt, och Gustaf Oxenstierna gjorde stora sädesleveranser till kronan.

Under alla de år, som Erik Oxenstierna var guvernör, hade han sädesuppköp för kronans räkning och låg i underhandlingar härom med räknekammaren i Stockholm. Hans första åtgärd vid ankomsten till Reval gälde just uppköp af spannmål för de svenska fästningarnes behof.

Under detta och det följande året var det ganska lätt att erhålla säd, och sädesprisen voro låga.[2]) Under året 1648 stego visserligen sädesprisen betydligt, men anskaffandet af spannmål mötte dock inga svårigheter.[3]) Annorlunda blef förhållandet under de två följande åren. Orsakerna voro tvänne. Först hade kronan visat sig under de föregående åren såsom en dålig gäldenär och hade ej ordentligt uppfylt sina förbindelser, vidare voro åren 1649 och 1650 oår. Sverige behöfde mera säd än vanligt, Estland hade mindre än vanligt att gifva.

I april 1649 reqvirerade räknekammaren 3,000 tunnor spannmål till garnisonerna i Göteborg, Visby och Kalmar. Erik Oxenstierna besvarade kammarens reqvisition med en förklaring, att en dylik leverans under de dåliga tiderna vore omöjlig, särskildt emedan kronans kredit vore förstörd, då de af Gustaf Oxenstierna under danska kriget gjorda uppköpen ej

[1]) Richter anf. st. I, 1, sid 212, omtalas denna rätt redan 1297.

[2]) Våren 1647 sände Erik 2,000 tnr spannmål till Göteborg och 600 till Elfsborg. E. Oxenst. reg. 20 juni 1647.

[3]) E. Oxenst. till P. Brahe 11 nov. 1647 och 14 okt. 1648. Rågen kostar då 45 á 50 Rdr, hvete 70 á 72 och korn 26 á 28 Rdr lästen (Sko Arkiv).

ännu betalts. Kronan stod dessutom i skuld till staden Reval och åtskilliga ämbetsmän för sädesleveranser, [1]) men att betala estländska kreditorer med kronans spannmål vore misshushållning, ty denna var lågt värderad och kunde under oår med betydlig vinst säljas till utlänningar. [2]) Slutet blef, att Erik Oxenstierna afsände till Sverige 2,000 tunnor spannmål, d. v. s. en del af det som begärdes. Äfven under följande år fördes vidlyftiga underhandlingar i samma ämne och med liknande resultat, dock måste han för att erhålla spannmål begagna sig af sin rätt att förbjuda spannmålsutförsel från Reval. [3])

Under de följande åren fortsattes dessa underhandlingar emellan Erik Oxenstierna och räknekammaren. Han lyckades dock aldrig erhålla full betalning åt kronans kreditorer i Estland. [4])

Äfven frågan, huruvida den spannmål, som utskeppades för kronans räkning, skulle anses vara licent- och tullfri eller ej, framkallade åtskilliga meningsbyten. Då staden Reval alltid skulle hafva en viss procent af tullen såsom hamnafgift, kunde den ej gerna se med blida ögon, att kronan uppköpte stora spannmålsförråd, hvilka utskeppades utan att staden erhöll de afgifter, hvilka kommo den till del, om utlänningar eller enskilda personer uppköpte spannmål. Slutligen afgjordes denna tvistepunkt genom en kunglig resolution af den 11 april 1650, enligt hvilken den från Estland för kronans räkning utförda spannmålen skulle vara licentfri. [5])

En annan handelsfrihet, som äfven förorsakade tvister, var den seglationsrätt, som de finska skärgårdsbönderna hade sedan gammalt på Reval. Mot alla privilegier begagnade sig nämligen äfven bönderna i det inre af Finland af denna rätt, liksom den äfven utsträcktes längre än ämnadt var. Regeringen sökte inskränka den inom behöriga gränser, det var till och med fråga om att upphäfva den, hvilket dock ej, till stor del genom Per Brahes mellankomst, kom till utförande. [6])

---

[1]) E. Oxenst. reg. 16 maj och 9 juni 1649.

[2]) Till skattm. Oxenst. reg. 5 juli 1649, 8 sept., 28 okt. och 18 dec. s. å.

[3]) E. Oxenst. reg. 28 okt. 1649; 8 febr., 20 och 27 april 1650.

[4]) E. Oxenst. reg. 5 nov. 1651 och 21 febr. 1652. Igelströms bref.

[5]) Se Stjernman anf. st. II sid. 626. E. Oxenst. reg. 6 sept. 1649. — Per Brahe till E. Oxenst. 6 maj 1650.

[6]) E. Oxenst. till P. Brahe 2 mars och 13 april, 2 och 23 maj 1650 (Sko Arkiv) — P. Brahe till E. Oxenst. 22 febr., däri drottningens bref af den

I sammanhang med frågan om provinsens handelsförhållanden skola vi nämna de åtgärder, guvernören i samråd med landtrådet vidtog för samfärdselns underlättande.

Posten var uti Estland ordnad på ett långt ifrån tillfredsställande sätt. Visserligen säges tyska orden hafva haft regelbundna postförbindelser tidigare än i det öfriga Europa,[1]) men detta tidiga intresse för en ordnad brefbefordring tyckes uti denna ordens nordligaste provins ej hafva efterlemnat några traditioner. Den estländska adeln var på Erik Oxenstiernas tid ej hågad att ens för betalning låta sina bönder skjutsa posten, och det var förgäfves, som guvernören sökte framhålla för adeln fördelarne af en ordnad postgång. I stället fingo nu postmästarne taga skjutsningen om hand, hvilket lär försenat posten.[2]) Äfven sökte han införa en viss förenkling i postlinierna, dock, såsom det tyckes, utan framgång. Han önskade nämligen, att de tre olika linierna, utgående från Reval, Dorpat och Narva, skulle på en dag sammanträffa i Wesenburg, hvarigenom besparing i tid och penningar skulle kunna åstadkommas.[3])

Ifrån Sverige kom posten dels direkt under sommaren, dels öfver Åbo, som två gånger i veckan stod i förbindelse med Stockholm genom en post, hvilken gick norr om bottniska viken, och en som gick direkt öfver Ålands haf. Postförbindelsen, särskildt den öfver sjön, var dock mycket oregelbunden, och såväl Erik Oxenstierna som Per Brahe sökte förgäfves att få den ordnad.[4])

Erik Oxenstierna föreslog vid sin ankomst till Reval, att ett par jakter skulle utrustas, hvilka hvar vecka mot en viss

4 jan. 1650 åberopas. — Stjernman anf. st. sid. 522. (Förordning om seglationen af 28 mars 1648). En stor mängd säd fördes fr. Estland till Finland under året 1650 (se E. Oxenst. reg. 1 juni 1650).

[1]) Se Bergfalk, Sv. Postinrättningens uppkomst i Vitt. Hist. och Antiqv. Akademiens Handl. del. 18, sid. 114. — Redan 1276 skall tyska orden hafva upprättat en ordnad post.

[2]) E. Oxenstiernas reg. 16 okt. och 31 okt. 1646. Vid alla landtdagarne under Eriks tid var posten föremål för underhandlingar. E. Oxenstierna till P. Brahe 11 nov. 1647 (Sko arkiv) m. fl. st. Man skylde på hvarandra i afseende å postens oregelbundenhet. Dens. till dens. 2 mars 1650. — I ett förslag till estnisk stat för 1648 står en postmästare upptagen. (Oxenst. saml. Estland).

[3]) E. Oxenst. reg. 15 dec. 1646; 16 okt. s. å. Den första förordning angående Livlands post skulle utgifvits af Bengt Oxenstierna den 18 mars 1639 (Jannau anf. st. 238).

[4]) Bergfalk anf. st. 161. Under vintern voro långa uppehåll i postförbindelsen. Så hade under vintern 1649 på 9 veckor ingen post kommit till Finland, då Jakob Törnsköld kom dit öfver Torneå. P. Brahe till E. Oxenst. 21 mars 1649. Den senare till den förre 11 mars, 31 mars s. å. (Sko arkiv).

taxa skulle öfverföra passagerare från Reval till Sverige. Då det alltid var godt om personer, hvilka ville öfver till Sverige, skulle en dylik inrättning, enligt hans förmenande, mycket väl löna sig, och posten skulle i förbindelse med dessa jakter ordnas säkert och billigt. För att nå större regelbundenhet borde det estländska fartyget endast gå till Wäddön, där ett svenskt fartyg skulle möta. År 1649 förnyade han detta förslag och omnämnde för den svenska regeringen, att en viss holländare i Stockholm gerna skulle emot vissa privilegier åtaga sig denna affär. Han hänvisades till generalpostmästar Beijer, men någon öfverenskommelse tyckes dock ej blifvit gjord.

Äfven om vägarnes upphjelpande samt värdshus inrättande afhandlades dels med landtrådet dels med ridderskapet på landtdagarne. Tvifvelaktigt är dock om något resultat i detta fall uppnåddes.[1])

Genom Erik Oxenstiernas försorg upprättades däremot år 1649 en *fyr* på Dagön. Jakob De la Gardie, som innehade ön, hade erhållit en förfrågan, huruvida han ville uppsätta en fyr på ön, men han undskylde sig med, att det var ett allt för dyrbart företag, dock skulle han ej motsätta sig att fyren utan vederlag anlades på hans egor. Efter åtskilliga svårigheter lyckades det för Erik Oxenstierna att få medel till fyrens anläggning därigenom, att de tre städerna Reval, Wiborg och Helsingfors lemnade en del af sin tolag till detta ändamål. År 1649 den 13 juni kunde ändtligen en instruktion utfärdas för Ewert Dellinghusen att bygga en fyr på Dagerort, som skulle brinna med stenkol från 1 aug. till 1 jan.[2]).

En af guvernörens vigtigare funktioner var att genom landtrådet med *landtdagen* leda underhandlingarna, och det tyckes såsom Erik Oxenstierna i detta grannlaga värf lyckats bättre än de fleste. Han underhandlade vanligen vid landtdagarne med landtråden och ett utskott af adeln, hvilka sedan fingo i sin tur underhandla med den öfriga adeln. Landtdagarne sammanträdde

[1]) E. Oxenst. till P. Brahe 11 nov. 1647 (Sko arkiv). Olearius, som senare besökte Estland, talar om de dåliga vägarne i detta land.

[2]) Om »feeurbaken» se J. De la Gardie bref till E. Oxenst. 22 nov. 1648. Bref fr. E. Oxenst. till P. Brahe 9 mars 1649 (Sko arkiv). Från P. Brahe till E. Oxenst. 10 juli 1649. Från E. Oxenst. till Jakob De la Gardie 9 maj 1649, 12 maj och 13 juni s. å (E. Oxenst. reg.) Taxan bestämdes med Revals stad d. 8 maj 1649. (Se protokoll i E. Oxenst. reg.) Instruktion för Dellinghusen bland lösa papper i arkivet på Tidön.

åtminstone en gång om året, och vi hafva redan i det föregående varit i tillfälle att visa, huru inom nästan alla områden resultat uppnåddes genom dessa förhandlingar.

En ibland de mest grannlaga frågor, som voro före vid landtdagarne, var beskattningsfrågan. Landtdagens samtycke fordrades såsom nämndt till alla beskattningar, men det var ej lätt att erhålla. År 1635 hade Estlands ridderskap erbjudit sig betala den redan ofvan nämnda spannmålsskatten för hvar russtjensthäst. Denna skatt var ursprungligen endast en bevillning, men uttogs dock sedan såsom en ständig skatt[1]). Estland var dock ej genom denna skatt befriadt från extra pålagor. År 1646, kort innan Erik Oxenstierna kom till Estland, hade Lars Canther varit ditsänd för att utverka en större bevillning, hvilket dock endast till en del lyckades honom[2]). Till Kristinas kröning utskrefs en särskild skatt, bestående af en viss summa penningar, och en spannmålsskatt för hvar russtjensthäst. Denna beskattning uttogs utan svårighet, då den ansågs såsom en skyldighet. När under drottning Kristinas sista regeringsår de svenska finanserna voro i ett bedröfligt skick, vände sig den svenska regeringen till guvernören i Estland med begäran att ifrån nämnda provins erhålla understöd. Han fick i uppdrag att framhålla för Estlands ridderskap och för staden Revals deputerade, huru som de svåra krigen uti Europa gjorde landets ställning osäker och tvungo till utomordentliga åtgärder, hvilka äfven fordrade utomordentliga bevillningar. Guvernören skulle begära ända till 300 rdr och 30 tunnor råg för hvar russtjensthäst, men skulle nöja sig med 100 rdr och 15 tnr. Af Reval skulle han för två år begära 15,000 rdr årligen, men nöja sig med 10,000 rdr. Efter långa underhandlingar måste den svenska regeringen finna sig i att endast den mindre summan beviljades[3]).

Det var med dessa underhandlingar, Erik Oxenstierna var sysselsatt under den sista tiden af sin vistelse i Estland. Redan

---

[1]) Den utgjordes dock ej nöjaktigt. En designation af restantier endast fr. Wierland visar för 1648 en summa af 198½ tnr råg och 231 tnr korn (Oxenst. saml. Estland).

[2]) Se riksreg. 31 okt. 1646 och landtrådets svar 23 juli s. å. Oxenst. saml. Estland).

[3]) Se Mem. fr. E. Oxenst. 20 nov. 1652. Riksreg. E. Oxenst. reg. 1653 Ax. Oxenst. till Erik (RA.) 23 nov. 1652. — I sammanhang härmed kan nämnas, att E. Oxenst. sökte förbättra och ordna Revals myntningsrätt, men tyckes endast till en del lyckats i sina bemödanden. E. Oxenst. reg. passim. Ax. Oxenst. bref till Erik.

den 20 nov. 1652 hade han blifvit utnämnd till generaldirektor i det nyss upprättade handelskollegiet och måste af denna anledning redan på våren 1653 lemna Estland. Till hans efterträdare utnämndes grefve *Henrik von Thurn*, hvilken dock ej genast tillträdde sitt ämbete.

Genom sitt välvilliga sätt och det stora nit, hvarmed han sökte befordra sin provins bästa, hade Erik Oxenstierna lyckats vinna allas tillgifvenhet och särskildt det estländska ridderskapets. De många landsnyttiga åtgärder, som under hans korta styrelsetid kommo till stånd, äro ock en borgen för uppriktigheten af de yttranden af saknad, som uttalades efter hans afresa[1]).

Erik Oxenstierna sjelf hade genom förvaltningen af detta ämbete erhållit »experience rerum gerendarum» och »en god och honorabel renommée», hvilka fördelar hans fader tillönskat honom, då han hade tillträdt befattningen såsom Estlands guvernör[2]).

[1]) Se Wallwijks bref till E. Oxenst. 1653 passim. Olearius, anf. arb. sid. 52 säger, att äfven staden Reval saknade Oxenst., ehuru han där, såsom synes af Wallwijks bref, hade många motståndare.

[2]) Ax. Oxenst. till Erik 16 okt. 1647.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Bref upplysande svenska historien.

Bref från Hogenskild Bielke till sin syster och mor.

Följande två ungdomsbref från den sedermera ryktbare statsmannen och aristokraten Hogenskild Bielke synas såväl för författarens som innehållets skull förtjena att offentliggöras. Det andra utaf dem i synnerhet ger en liten kulturbild från Gustaf I:s dagar, som icke torde sakna målande drag. Äfven som prof på brefstil under en tid, från hvilken vi ej ega många privata korrespondenser, äro de af intresse.

Den unge brefskrifvaren uppgifves vara född 1538. Han var sålunda vid den tid som här är i fråga omkring 19 år gammal och synes nyss ha fått anställning som uppvaktande i konung Gustafs hof. Modren, Anna Hogenskild, dog först 1591. Systern Karin blef sedermera gift med Erik Gyllenstjerna. Af öfriga i brefven omnämnda personer var Erik Gustafsson Stenbock årsbarn med Hogenskild, brodern Olof åter något äldre.

Originalen till de båda brefven förvaras i Riksarkivet.

* *
*

1) *Hogenskild Bielke till sin syster Karin Nilsdotter.*

Minn velvillighe, broderligh, kerligh helse nu och altidh försenth medt vor Herre. Minn alderkeriste Systher, gifver jagh edher kerlighe tilkende, ath alle vore vener her i hofvet, gud ske lof och pris, ere vedh lif och helse. Gudh alsmechtigh unde os det samme till Morkere och edher och alle mine syskenn och vener altidt höre och spörie. Minn Alderkeriste Systher, betacker jagh edher kerlighe och gerne för alth gåth och systerligh kerlighet, somm I migh i monge mothe giort och bevisth hafver, och besynderlighe K. S. för edher kerlighe skrifvelse, som I mig senisth och altidt tilskrifvit hafver, hvilkit jagh medt all broderligh kerlighet ganske gerne förskylle vill medt all ödmiuk och tienisthe och medt alth andet goth, hvad somm i minn ringe förmögenn vare kandh, hvilkit jagh ochso plichtigh er, so lenge jagh lefver. Minn h. k. Systher, somm I sende migh 3 par handske, hvilke som jagh skulle fo jomfru Margrete

Beriesdotter,[1]) so ath jomfru Margrete, jomfru Ingred, jomfru Malinn[2]) skulle hvardere hafve sitth par, so hafver jagh och giorth, like som I skrifve migh till, och lathe di eder derföre storlighe betacke. Minn h. a. k. Systher, somm I gifve migh tilkende, ath 8 daghe för pingesdagh drogh min systher Kirstinn[3]) po vegen oth Finlandh: denn evighe och alsmechtighe gudh hand unde hende vell öfver ath komme till denn, somm hun lenge hafver lengtet effter. Kere h. S. denn guldbordenn, somm I sende jomfru Margrete Böriesdotter, denn fick jagh hende sampt medt brefvet, och lather hun eder derföre storlige betacke och sagde ath, hvar I hafve hende behof, do skulle I rode öfver hende som öfver eder egen syster. Minn alderkeriste Systher, göręr vell och helser Morkere och alle mine syskenn och vener och alle pigerne medh monge 100,000 gode nether po mine vegne. Kere h. Syster, lather jomfrurne, alle sammen, som her i frustugen er, sampt jomfru Birite Persdotter helse eder medt monge 100,000 godhe netther. Minn hierthenns alderkeriste Syster, inthet andet synderligit hafver jagh eder till ath skrifve po denne tidh, uthenn er min kerlighe bönn till ether, ath I icke taghe migh till mistyckis ath jagh skrifver eder so kortelige till. Jagh ville vell gerne göret, men tiden vill sigh icke so begifve. Her medt vill jagh hafve eder den alsmechtige och evighe gudh befallit bode medt lif och siell. Snarligh af Vesterårs denn 28 Junii anno 1557.

[P. S.] Kere syster, sender jagh eder dett skiortelag, som tydske hustru Anne hun sende migh, om I ville göre der noget efter och I ville göre vell och sende mig det andre skiortelagh, som er i samme gerning med svart silcke, det som hustru Anne hun gaf migh.

Hogenskell Nillsonn.

2) *Hogenskild Bielke till sin mor fru Anna på Åkerö.*

Minn ganske ödmiukeligh sonligh kerligh helse nu och altidt försenth medt vor herre. Minn h[iertans] a[lder] k[eriste] Morkere [ɔ: mor kär] betacker jagh edher ganske ödmiukeligh för all moderligh kerlighet och myckit gåt, somm I migh, fatigh drengh, altid i monge mothe giorth och bevisth hafver och besynderlighe för edher kerlighe skrifvelse somm I migh senisth och altidh tilskrifvit hafver, hvilkit jagh altidh gerne förskylle vill medt all ödmiuk och tienisthe, so lenge jagh lefver, hvilkit jagh och altidt plichtigh er. Minn a. k. Morkere, gifver jagh edher ödmiukelig tilkende, ath alle vore vener och jagh, somm her i gårdenn ere, moghe genomm gudz node vell,

[1]) Dotter af Birger Nilsson (Grip) till Vinäs, g. m. 1) Erik Månsson (Natt och Dag); 2) Sten Axelson Baner.

[2]) Sannolikt Malin Sture.

[3]) Halfsystern Kjerstin, dotter till Anna Hogenskild och hennes förste man Jakob Krumme till Åkerö; gift 1551 med Claes Kristersson Horn.

gudh tes lof hafve. Denn alsmechtigste gudh han unde os det samme till eder sampt alle mine syskenn och vener altidh höre och spörie. Minn a. k. Morkere, somm I skrifve migh till om K. M:tz kledher. som fodrede ere, ath jagh grannelighe skall achte demm för mall, ath hand icke gör themm skade, so hopis jagh, nesth gudz hielp, ath jagh skall so taghe vare po mitth embethe, ath jagh skall fo enn gunstigh Herre och Konungh, so ath der skall ingen skyld findes po minn side, hvarkenn po minn tienisthe eller på klederne. Minn h. a. k. Morkere, betacker jagh edher ganske ödmiukelighe för klederne I sende migh och för den drengen I sende migh, hvilken jagh vell hade behof, och hafver hand nu vell her till taghet vare po sinn tienisthe, hvilkit jagh och tror hand skall vell altidh göre. Minn a. k. Morkere, betacker jagh edher ochso ganske ödmiukeligh för thi peninger I sende migh; det skall aldrig spöries, ath jagh skall nogen tidt föröde demm borth i drick eller slöseri, andet en i det som jagh behof hafver. Min a. k. Morkere, som I skrifve migh till, ath jagh skall tale Anders molere till, ath hand ville tage Anders Hemingsonn till sigh, so hafver jagh talet honum till, och han hafver lofvet ath lere honum embetet det besthe hand kan, men sender icke Anders fron eder, för end I få Anders moleris eller min skrifvelse, hvar hand vill ath drengen skall blifve enten hos Anders sielf eller hos leresvenerne, fördi Anders han blifver denne hele sommaren po enn gord, som heter Strömsholm och der skall byggis et slott i sommer och Anders skall vare byggemester derpo och bruker inthet sit embete der, men i Stockholm der bruker hans svener molerembetet. Minn a. k. Morkere, betacker jagh eder ganske ödmiukeligh för thi fem skiorter, I sende migh nu medh Klemet skreddere och för thet skiortelagh, som tydske hustru Anne hun sende migh, gudh alsmechtig lathe hende vell framkomme. Minn alderkeriste Morkere, som I skrifve migh till, att I hafve hört, ath Erik Göstafsonn [Stenbock] och jagh vore tretachtughe och at jagh skulle skrifve eder till, huru saken hafver [sigh], so gifver jagh eder ödmiukeligh tilkende, ath Erik Göstafsonn er fasth öfverdodigere enn Oluf Gestafsonn, so ath han öfverrider alle di i gorden ere. So giorde hand mig och sammelunde och puckede mig öfver fem eller sex gonger och altidt manthe migh uth och inthet ville jagh. Po det sisthe begynthe di andre allesamen ath öfverride migh och sade ath, efterdi jagh ville icke slos medh Erik, mykit mindre skulle jag tore medt dem. So begynte other Erik po nyth igenn ath banne migh och mante migh uth. So hade jagh nogre stalbrödre som eggede migh till och badh migh vare vedt eth frit modh. So giorde jagh och och gick so uth med honum, men gudh ske lof och pris, ath ingen fick skade. Men käre Morkere, so beder jagh eder ganske ödmiukeligh, at I hafvet so fördolt, ath I tale till ingenn om det, fördi Erik han förlichtis medt migh strax, så ath ingen skulle seiet för nogenn, och her er icke öfver tre i gorden, som vethe, huru det gick till, men siden hafver Erik varit minn gode venn. Min käre Morkere, jag beder eder för gudz skyldh, ath I icke tale der om för nogen. Jagh frychter, ath K. Maj:t

skall fo det ath vithe, do kommer jagh visseligh i Hans Nodz ugynsth.

Minn a. k. Morkere, som I skrifve migh till, ath jagh skall skrifve eder till alth, huru minn legenhet hafver sigh begifvit, seden jagh skildis fronn ider, so hafver jagh inthet det som noget ligger macht oppo, uthen nu tvo dagher seden, då hade min Heris Nod sagt skredderen till, ath jagh icke skulle fo kledningh med di andre hermans söner, och altidt tillförne do hade Hans Nod sagt, ath jagh skulle hafve kledning so god som min frus nods brödre, men so hafver jagh förnummit, ath min frus nodh [1]) hafver kommit det till vege, po det hendis brödre motte allene behollit, men jagh er till freds medh kledningh, kand jagh hafve en gunstigh herre och konungh.

Minn a. k. Morkere, som I skrifve mig till, ath jagh skall sende eder kragerne af di gamle skiorter, so gifver jagh eder ödmiukeligh tilkende, ath po Gripsholm var Oluf Göstafssonn ingongen, men jagh var uthe, och hade tagit tvo af di besthe skiorter jagh hade och hade dem po sigh och slet op dem, och nor jagh ville hafve dem igen, so gaf hand migh et otlöje företh och sade, jagh skulle fo dem igen och drogh so sin kods oth Vestergyllandh och sog honum inthet seden. So hafver jagh icke mere end en krage, di andre tvo dem vill jagh bettre slite, di ere icke mere en nogit söndrugh.

Minn hiertens alderkeriste Morkere, som I skrifve migh till, ath edher er tilkende gifvit, ath jagh gerne söker dit, som drick och lösachtighet vankar, menn kere Morkere, hvem det sagt hafver för eder, då hafver den openbare lugit migh på, so santh migh den evighe gudh till hielpe, ath jagh icke gor hverken efter drick eller lösachtigheth. Jagh vill skiute mig till alle di gode kare her tien[e] i gorden medt migh, ath det skal icke finnes, ath jagh hafver giort det, di hafve sagt migh på, jagh vill sverie po det, ath hvem det hafver sagt för eder, den hafver mere giort, för I skulle blifve ulystigh och vredh po migh, fatigh drengh, en han hafver giort det för mit beste skyld.

Minn h. a. k. Morkere, er minn ganske ödmiukelighe bönn till eder, ath I, kere Morkere, ville göre vell och sende migh et lithet hufvudfath med bulster och andre kleder, hvad som behof görs. Her er sliken vonde om hösten och om vintheren, ath mann aldrigh kand fo kleder, uthen mo fryse hiertet sönder i sigh. Minn h. a. k. Morkere, beder jagh edher ödmiukeligh, ath I ville vell göre och sende migh Vilhielmm hit medt det snareste, för min Heris Nodh rider meste parthenn uth hver dagh, stundom en mil och stundom tvo och stundom en half, som tidhen sigh begifver, och jagh moste alt löpe medh i den store heten, ath jagh mo blifve galen i hufvudet, och min herre hafver talet migh till och sagt, ath hand vill gifve migh foder till honum bode vinther och sommer i dette år. Derföre beder jag eder k. h. Morkere, ath hand motte blifve riden tugeligh

[1]) Drottning Katarina Stenbock.

hit till min Heris Nodh, so hand blefve icke för mykit mager, nor hann kommer framm.

Kere Morkere görer och sender migh denn svarte kappen med blå fodret, som jagh kunde hafve på i höst och i vinther, nor det regner och sner. Minn a. k. Morkere, betacker jagh edher ganske ödmiukeligh för di handskene I sende migh; di vore mig vell till mothe, so ner som ett par, dem gaf jagh hertugh Magnus. Minn a. k. Morkere, somm I hafve befalth Clemit, ath hann skulle seie migh, nor min Herris Nodh hann vore lystigh och komme in i klede kammeren, da skulle jagh spörie Hans Nodh till, huru jagh skulle bevare klederne vell, so gifver jagh eder ödmiukeligh tilkende, ath K. Maj:t han sagde och underviste migh altth sammen, huru jag skulle henge dem op och huru jagh skulle legge demm nedh igenn och huru jagh skulle vell förvare dem för regn, so ath jagh hopis nesth gudz hielp, ath dem skall inthet blifve skadendis. Minn a. k. Morkere, som Clemeth och sagde migh, ath jagh granneligh skulle achte migh för di fodrede klederne, ath di icke skulle varit förderfvet, för en jagh fick demm, så hafver jagh, kere Morkere, lathit klappe dem tvo eller tre gonger, siden jagh fick dem. Do hafver jagh inthet kundit förnimme, ath di nogit skulle varit förderfvet. Så beder jagh eder, minn k. a. k. Morkere för gudz skyld, ath I icke taghe eder noghen stor sorgh om di klederne, po det eder store siukdomm motthe icke diste mere förök[es]. Jagh förhopis nesth guds hielp, ath her skall inthet blifve för nöden, endogh det var mig svort medt det förste, för en jagh kom i medh et, dogh er det nu migh mykit lettere enn med det förste.

Minn a. k. Morkere, som I och befalte Clemeth skreddere, ath hand skulle seie migh om her Jörenn, ath hand ingenn regenskap ville före för kött eller flesk och alth det andre, uthenn allenesth för rugh eller korn, da kunde I vell, kere Morkere, gå honum so horth efter, ath hann mosthe göre eder regenskap för alth det, som opburit er, bode smot och stort, eller och komme honum om halsenn, fördi det var et onth behagh det hand lögh eder oth Stockholm i fiord om Larsmessen, och ath den tillien var so opbrutin i visthusit och ath der ramlede so mykit borthe om natthenn, somm Christoffer Jull vell veth ath sige eder. So veth jagh ingen anden rodh, kere Morkere, en ath I tale honum so hort till, ath hand moste begynne på sin reienskap om kött och flesk. Jagh tror dogh aldrigh ath hand kunde vare so försömmeligh ath han ju hafver skrifvit hvad som til gongit er om vecken eller om monedenn, och hvad som sedenn der öfver blifver i hans restantie, det kunde I vell sielf tenke hvart det er blifvit. Menn er det så, ath han icke kommer till sinn rekenskap, da kunde I lathe ransake hos Erik i Kerreby, den som fick Lisebet kokerske. Jag hörde den tidh jag var på Åkerö, da hörde jagh at aldrigh red her Jören so deromkringh, ath han ju skulle vare der en time eller tvo och der motthe ingen vare ner. Minn h. a. k. Morkere, er minn ödmiukeligh bönn till eder ath I icke tage migh till mistyckis ath jagh skrifver eder so rundelighe till,

jagh vill gerne bettre migh enn anden tidh, nor jagh for bettre tidh till att dichte. Minn a. k. Morkere, görer vell och helser minne sysken och alle vore vener med monge 100,000 godhe netther po mine vegne. Minn h. a. k. Morkere, inthet andet synderligit hafver jagh eder till ath skrifve po denne tidt, uthenn eder her medh thenn alsmechtige evighe gudh befallendis. Snarligh af Vesterårs denn 29 Junii anno 1557.

Hogenskell Nillsonn.

Biskop Jesper Svedberg till Uppsala akademis kansler, k. Rådet m. m. grefve Carl Piper.

Bland en liten samling strödda bref till Piper uti Riksarkivet förekommer äfven följande enstaka skrifvelse från Svedberg, hvilken ej blott brefskrifvarens person, utan äfven det naiva framställningssättet torde göra förtjent att meddelas.

* * *

Högvälborne Hr Grefve, Kongl. Maj:ts Råd, Öfverste Marschalk, och Upsala Acad. Canceller, Höggunstige Herre.

Himmelens och jordennes store Herre, som allas lycko i sina händer hafver och utdelar sina gåfvor effter sitt nådiga oomskränkta behag, han bevare och stadfäste nu i thetta nya åhr och många ther på följande sin runda nåd och sina milda håfvor, them Han Ed. Excell:ce rikeliga beskärt och meddelt hafver, til sin H. namns ähro, Kongl. Maj:ts nådiga nöje och Sveriges rikes märkeliga tröst och froma! Och såsom vid sådana stora ämbeten också mächta stora besvär äro: så önskar jag at Gud effter sitt nådiga löffte och hugneliga plägsed, täcktes förläna sin H. Anda, som Ed. Excell:ce märkeligen vederqvecker och styrker. Hvilket at önska jag aldrig underlåta skal, väl besinnande hvad för froma och fördel riket tilskyndas, tå Ed. Excell:ce må sina höga och värdiga ämbeten, effter sitt af Gud förlänta redeliga hiertelag och trogna åstundan, förvalta.

Och såsom ingen tid, ingen orts aflägenhet kan förminska then kiärlek jag drager för Upsala och thess välstånd, så tager jag mig then dristigheten at yttra mina tankar för then, som af Gudi och Konungenom är upsat at bevaka thess bästa, som ock Ed. Höggrefl. Excell:ce ingen mödo hafver ospard at handhafva och zira-ett så dyrt Sveriges rikes klenod. Först är then marknad, som om Distingen hålles i Upsala. Then är för Upsala studerande ungdom ett större förderf, än någon kan tro, thet jag nogsamt hafver rönt, then tid jag ther hafver vistas. Tänke doch Ed. Höggrefl. Excell:ce med

mig effter. Innevarande åhr faller Distingen in på then 17 Febr., samma marknad står långt öfver 14 dagar. Tå är likväl then bästa läsetiden, som så liderligen förryckes. Studenterna, som tå få hemman ifrån någon förråd, förtärat onytteliga, utan at the något få lära, ja syndigt på källarena, som ther tå äro i hvar vrå: hvarest och mycken oreda, slagsmål, ja dråp är föröfvad och timad, så at mångt hyggeligit barn har blifvit sine föräldrars sorgebarn. När nu marknaden hafver stådt i åhr från d. 17 Febr. till then 7 Martii, hvad läsning skall väl blifva af then terminen? Ty Påsken följer strax ther på. Och är så then beqvämligaste läsetiden icke allenast försummad, utan ock i alla handa liderligheter förnött. Är tå icke bäst at sättia marknaden at hållas d. 9 Januarii strax efter Trettonde dagen, med sträng befalning at slutas inom 8 dagar, och ther med skulle ock köpmännerna vara bäst benögda. Dissa får sachta åtnöja sig med röda bokstäfver i vår almanack, utan at förderfva vår Upsala ungdom. Och skulle några Professores vara här emot, så måste the låta skiäl giälla. Elliest kunde man komma på the tankar, att the giordet för sin beqvämlighet skull. Men the rättsinnigas beqvämlighet är at altid sökia ungdomens bästa och på alt sätt afvärja thess skada och förderf. Och tror jag, att ingen af them lärer vara emot thetta.

Thet andra är, som jag thesslikes välment och ödmiukeliga underställer Ed. Höggrefl. Exell:ces högvisa betänkiande: effter i Upsala så mycken ungdom församlad är, ther the upämnas til fäderneslandsens tienst i framtiden, vore icke väl, at ther vore en tienlig man tilsatt och af Hans Kongl. Maj:t med ständigt underhåld försedd, som lärde ungdomen räkna och skrifva? På then händelsen skulle mång fader sända flera sin barn thit, och tå kunde thet anthal minskas, som nu vilja, oachtad hvad skickelse the ther til kunna hafva, prestas, ty när en prästelägenhet är ledig, löpa väl 20 tillikes om henne. Tå jag beder sådana skrifva mig ett bref til på latin, tå känner jag väl igen Terentii, Horatii och Curtii ordalag; men blifver och var så många kråkfötter, at jag med mödo kan läsa . . . [1]).

Jag talar, fast jag mer ej rår,
Han tale mer, then mer förmår.
När pilten skrifver, räknar snält,
Tå är i riket väl bestält.
Si tå blir then, om bröd nu går,
Väl född, och landet kofring får.

Näst trogit anbefallande i Gudz mächtiga och nådiga beskydd, förblifver jag städze

Ed. Höggrefl. Excell:ces

Allerödmiukeste Tienare

Jesperus Swedberg.

Skara d. 22 Jan. 1706.

[1]) Ett litet stycke bortrifvet.

Statssekreteraren S. Bark om enkedrottning Hedvig Eleonoras död.

Bland några statssekreteraren, sedermera presidenten frih. C. Feifs papper i Riksarkivet finnas äfven afskrifter utaf tvänne Barks bref, gjorda af denne sjelf och handlande om enkedrottning Hedvig Eleonoras död och bisättning. Det är det förra af dessa vi här meddela, såsom innehållande några uppteckningar om drottningens sista yttranden. Det senare brefvet bekräftar förut kända fakta i afseende på misshälligheter mellan hertig Karl Fredrik af Holstein-Gottorp och Ulrika Eleonora samt hennes gemål arfprinsen Fredrik af Hessen, vid detta tillfälle gällande »högra handen» uti processionen.

* * *

Jag kommer nu klageligen att berätta h. Landshöfdingen, at det Kongl. huset och hela riket har åter lidit en svår förlust igenom Hennes Maj:ts Enkedrotningens dödeliga frånfälle. Hennes Maj:t siuknade för 14 dagar sedan af en mattighet och bröstsiuka beledsagat af en jämn feber, som änteligen i förgår efter middagen klockan 3 qvart på 4 ändades med döden. Det är otroligt med hvad tolamod Hennes Maj:t utstod sin smärta och huru gudeligen Hennes Maj:t beredde sig till sin afgång, hvilken och skedde med en sådan stilhet, at ingen af de närvarande kunde det rätt märkia. Men samma dag om morgonen tog Hennes Maj:t andra gången (det Hennes Maj:t och förleden söndag gjorde första gången) afsked af Hennes Kongl. Höghet, H. Durchl:t Arfprintzen, den unge Hertigen, hela Rådet, och alla sina hofbetiente af bägge sexerne och välsignade dem alla. Härom lärer i desse dagar en express af distinction utfärdas till H. Maj:t, efter som och Hennes sal. Maj:t på sitt yttersta begärte at det ske måtte. Men efter Hennes Kongl. Höghet med Senaten funnit gott, at med posten förut i dag, om den till äfventyrs torde hafva den lyckan at förr framkomma, gifva detta dödsfallet H. Maj:t til känna, så har Hennes Kongl. Höghet nådigst befalt mig at ochså skrifva til H:r Landshöfdingen, och nämna om ett och annat förut. Hennes Kongl. Höghet lärer väl, som jag tror, skrifva Hans Maj:t sielf til, men jag kan intet veta, huru mycket Hennes Kongl. Höghet rår med vid närvarande omständighet och uti en materia, som på bägge sidor är bedröfvelig.

H:r Landshöfdingen lärer förnimma utaf Rådets underdåniga bref til Hans Maj:t den sidsta hälsning, som Hennes sal. Maj:t bad Rådet hos Hans Maj:t afläggia. Två dagar för sin död kallade Hennes Maj:t mig till sin säng och sade mig någre ingredientier til ett bref, som Hennes Maj:t ville skrifva till Hans Maj:t, i fall sjukdomen skulle sig något lindra, och befalte mig minnas så mycket den gången, mera ville Hennes Maj:t dagen efter säja mig; men det blef alt genom den tiltagande svagheten betagit. Det Hennes Maj:t då förmådde säja var det, at efter Hennes Maj:t kunde märkia, at gud intet ärnade

henne den hugnaden här i lifvet at efter sin längtan få se Hans Maj:t mer med sine ögon och få muntligen taga afsked, så ville hon det göra skrifteligen och tacka Hans Maj:t för all den kärlek, godhet och öma hiertelag, som H. Maj:t altid bevist emot henne: hon ville bedia at gud måtte välsigna Hans Maj:ts utgång och ingång, och omsider förläna Hans maj:t fred med ett långt och lyckosamt regemente. Brast dermed ut i tårar, knäpte tillhopa händerne och sade sig vilja bedia Hans Maj:t den sidsta bönen här i verlden, at Hans Maj:t ville förbarma sig öfver sitt älendige rike och undersåtare, och låta böja sitt hierta til fred. Dernäst talte Hennes Maj:t om Hennes Kongl. Höghet och Hans Durchl:t arf printzen, dem Hennes Maj:t ville hos Hans Maj:t berömma och välsigna för deras vördnad ock kärlek mot henne, och dem derföre hos Hans Maj:t recommendera. Sedan kom den unge hertigen på tal, om hvilken Hennes Maj:t ville bedia at Hans Maj:t måtte hafva all god omvårdnad och se honom till bästa, recommenderandes derjämte hans gouverneur, H. grefve Horn, och samtlige hertigens betiente. Derefter följde hela Rådet, dem Hennes Maj:t ville recommendera till H. Maj:t för den huldhet som de henne altid hade betygat, och dernäst in specie gouverneuren hr gref Carl Gyllenstierna som öfver 40 år tient Hennes Maj:t med all trohet. Sidst alle sina betiente i gemen högre och lägre af bägge sexerne dem Hennes Maj:t ville til H. Maj:ts nåd recommendera, i synnerhet at de måtte kunna få åtnjuta, hvad Hennes Maj:t hade för dem utbedit i den testamentariske förordning, hvilken Hennes Maj:t för 12 år sedan skriftligen låtit författa. Detta var i gemen, hvad Hennes Maj:t den gången befalte mig minnas, och sade sig vilia dernäst läggia till, hvad vidare kunde infalla. Men det blef intet mer af, efter sjukdomen stundeligen tiltog in til ändan.

Dagen efter, sedan Hennes Maj:t var afleden, neml. på morgonen, lät Hennes Kongl. Höghet Rådet komma in til sig, då Hennes sal. Maj:ts testamente framtogs, af hvilket tvänne exemplar voro skrefne, varandes det ena förseglat, men det andra hade Hennes Maj:t sjelf för 3 år sedan åter uppbrutit i upsåt at det åter genomläsa och låta något dertill läggia. Men det kom aldrig dertill, ehuru Hennes Maj;t ofta derom talte. Detta upbrutne exemplaret lät Hennes Kongl. Höghet i Rådet upläsas, och efter de äro begge skrefne på tjokt regalt papper och äro för plumpe at skickas, tages nu deraf en afskrift at til Hans Maj:t med expressen öfversändas. Originalerne blifva här i medlertid väl förvarade.

Det är intet görligit, at nu i denna hastigheten berätta innehållet af testamentet, ej heller är det nödigt, efter afskriften deraf blifver öfverskickat. Där är ibland annat en punct, som angår Hennes Maj:ts betiente och deras conservation, samt om lifgedinget, hvilket Hennes Maj:t ber at Hans Maj:t ville vara så nådig och något lemna in statu quo efter hennes död, för de orsaker skul, som i samma punkt äro anförde. Det så väl som det öfrige finner alt samman sin tid, när Hans Maj:t behagar sig deröfver i nåder utlåta. Den högste gud gifve, at det snart måtte kunna ske af Hans Maj:t sielf här hemma

närvarande. Men det som aldramäst ligger Hennes Kongl. Höghet på hiertat, är den puncten, som angår Hennes Maj:ts begrafning, hvilken Hennes Maj:t så i anseende till tiden, som till sättet aldeles lemnar til Hans Maj:ts egen behagelige förordning. Denna materien bekymrar Hennes Kongl. Höghet öfvermotton, och önskar Hennes Kongl. Höghet af alt hierta, at Hans Maj:t måtte behaga gifva derom en skyndsam befalning. Jag måste härvid i förtroende uptäckia för hr Landshöfdingen, at sal. Hennes Kongl. Höghets hertiginnans exempel ligger Hennes Kongl. Höghet alt för mycket på sinnet, och är Hennes Kongl. Höghet helt ängslig at sådant ej mer måtte hända. Hr Landshöfdingen behagade sig påminna, at jag för ungefär ett åhr sedan på Hennes Kongl. Höghets nådige befalning skef derom, och bad at om Hr Landshöfdingen funne rådeligit och gott tilfälle at förnimma Hans Maj:ts mening öfver samma ärende, Hr Landshöfdingen då behagade gifva en vink derom hit hem. Jag han väl märkia at efter Hr Landshöfdingen aldrig något nämdt om den materien til svars, lärer det intet hafva kunnat med lämpa komma fram. Nu ber Hennes Kongl. Höghet Hr Landshöfdingen öfvermotton, at han vid detta tillfället behagade jämväl tänckia deruppå, och utvärka snart Hans Maj:ts utlåtelse öfver bägge. Aldrig kan Hr Landshöfdingen göra Hennes Kongl. Höghet någon behageligare tienst och som mer skulle lätta Hennes Kongl. Höghets sinne. Hennes Kongl. Höghet gör sig aldeles försäkrat, och ber jämväl derom högeligen, at Hr Landshöfdingen ville dervid göra sitt bästa.

I förväntan af Hans Maj:ts nådige befalning blifver här alt lemnat, som det nu står. Alt är igenläst, förseglat och förvarat, och ingenting röres eller förordnas, hvarken litet eller mycket. Det endaste af testamentets innehåld har Hennes Kongl. Höghet funnit skiäligt at strax låta verkställas, som angår Hennes sal. Maj:ts betientes sörjekläder, hvilket Hennes Kongl. Höghet har extenderat til alla Hennes Maj:ts betiente i gemen, efter Hennes Kongl. Höghet funnit det anständigt, och lända til hennes sal. Maj:ts heder, och fördenskul tror säkert at Hans Maj:t lärer det aldeles gilla.

Jag kan nu denna gången ej gå til flere omständigheter. Det allenast måste jag ännu tilläggia, at Hennes Kongl. Höghet efter Hennes sal. Maj:ts egen befalning och åstundan gifvit til förstå, at fruntimret ej måtte söria Hennes Maj:t med hvitt, utan med krusflor, och i det öfriga tages vid detta tilfället i acht alt hvad vid deras Maj:ters Hans Maj:ts högstsal. herr faders och fru moders död angående sorgen blifvit observerat.

Nu är tid at vända igen denna gången. Jag lärer hafva den äran at skrifva mer med expressen, men slutar än en gång med det, at Hennes Kongl. Höghet jämte dess mycket nådige hälsning ber om ett skyndsamt svars utvärkande, men ännu mer, at Hans Maj:t måtte behaga i egen höga person sielf föra svaret med sig. Jag har den äran at vara af alt hierta etc. etc.

Stockholm d. 26 Nov. 1715.

Öfverste kammarjunkaren frih. Carl Bonde till Gustaf IV Adolf från en beskickning till Napoleon 1801—1802.

Det är bekant huru de engelska kanonerna den 2 april 1801 sprängde den väpnade neutralitet uti Norden, vid hvilken man på mer än ett håll fäst stora förväntningar, I stället för ett närmande mellan Danmark och Sverige, hvartill icke anledningar saknades, då de båda makterna tämligen hänsynslöst lemnats i sticket utaf Ryssland, inträffade emellertid raka motsatsen, och sommaren 1801 såg man Gustaf IV Adolf i färd med att söka vinna Frankrikes medverkan för en förändring af den politiska jämnvigten uti Norden till Sveriges förmån. Man trodde sig veta att danskarne förskaffat sig djupa försänkningar uti Paris; detta gjorde det så mycket angelägnare att omstämma den franska regeringen. Saken måste emellertid bedrifvas uti djup hemlighet, och det ömtåliga uppdraget gafs åt öfverste kammarjunkaren frih. Carl Bonde, hvilken under förevändning af sin helsas vårdande skulle företaga en resa till kontinenten, därunder äfven besöka Paris och såsom privatman söka få företräde hos Förste Consuln, hvartill hans börd och samhällsställning borde göra honom vägen lätt. Frih. Bonde tog också en mindre vanlig väg till Frankrike, resande genom Sachsen till Frankfurt, därifrån öfver Mainz och Cöln till Aachen, för att ännu mer leda nyfikenheten på villospår, och slutligen öfver Bruxelles till Paris, dit han ankom den 11 september 1801. Att på en allmän mottagning blifva förestäld för Förste Consuln gick för den resande förnäme svensken lätt nog, men det var svårare att få det enskilda samtal han så ifrigt önskade. Det lyckades slutligen att genom Bonapartes egen fru praktisera i dennes händer ett bref, hvari han underrättades om Bondes ställning i Sverige, ynnest hos konungen och önskan att enskildt få framföra uttrycken af konungens vänliga tänkesätt [1]). Den utmärkta välvilja, som visades den franske ministern Duroc uti Stockholm, bidrog att öka välviljan för Bonde, som äfven utaf Madame Bonaparte underrättades om Förste Consulns ledsnad att så länge ha dröjt med hans mottagande. Omsider erhölls det önskade enskilda företrädet. Bonaparte mottog honom med all artighet och lyssnade icke ovänligt till hans yttranden, — men fred slöts nu på alla håll, och ögonblicket var sålunda ej gynnsamt att framkalla nya förvecklingar. Bonde fann för öfrigt den franska regeringen beherskad af en »egoism», som väckte hans häpnad och tydligt nog sade honom, hvad verkliga rättesnöret var för dess politik. Om intrycken af hans beröring med den franska republikens beherskare och resultaten af hans underhandlingar lemna här nedan meddelade depescher från honom upplysning [2]).

---

[1]) Bondes apostille den 26 oktober.

[2]) De förvaras uti Riksarkivets diplomatiska samling »Frankrike». Amanuensen D:r Forsgrén har fäst Red:s uppmärksamhet på denna korrespondens.

1.

Weimar 29 Julii 1801 [1]).

Sedan jag under mitt vistande i Dresden bekommit de nödige franska passen till min resas fortsättande, och äfven nu var i begrep att med skyndsamhet fullfölja densamma, har jag i går aftons vid min ankomst hit emottagit Eders Kongl. Maj:ts nådiga befallning att inställa med Dess handbrefs öfverlämnande till Första Consulen, till dess nya ordres i detta hänseende kunna ankomma.

Den förändrade ställningen uti Nordens angelägenheter, som härrört af Rysslands ombytte systeme, gör visserligen all försigtighet nödvändig, och synes för det närvarande äfven aflägsna hoppet om ernåendet af det stora ändamål, som eftersträfvades; men då freden ännu icke är allmänneligen återstäld i Europa; då förluster och ersättningar ännu icke hunnit blifva jämkade och godtgjorde; då alla tvistigheter ännu icke blifvit på osvikelige grunder bilagde: vågar jag anse denna vigtiga tidepunkt (den enda, hvilken måhända under en längre följd af år torde förete ett lämpeligt tillfälle till Noriges förenande med Sverige) böra alt framgent med samma lugna och afmätta vaksamhet följas, och första möjliga gynnande omständighet iagttagas till befordrande af Eders Kongl. Maj:ts önskan.

Sådane hufvudsakeliga omständigheter kunna ej ofta med visshet bestämmas; dock, om den hemliga öfvertygelse äger någon grund, som jag trodt mig finna hos en af Förste Consulens tillgifne vänner, att någon oväntad stor händelse i Norden skulle ännu i höst genom hans medvärkan förundra Europa; så torde detta tillfälle förete mera gynnande omständigheter, än man med skäl vågat förmoda.

Upfyld af åtrå att kunna göra Eders Kongl. Maj:t någon nytta under min resa, har väl det förslag förekommit mig, att söka genom preliminaire idéer upväcka hos Förste Consulen sjelf det *egna* begrep, att Sveriges och Noriges förening vore nödvändig till jämvigtens bibehållande i Norden, och dymedelst sätta mig i belägenhet att af honom emottaga detta förslag, i stället för att gifva detsamma; men utom det att vidden af detta företag, jämförd med måttligheten af min förmåga, bör göra framgången i det minsta, tvifvelagtig; är det äfven för mig icke möjeligt, att uti ett sådant ärende göra något steg, utan att därtill vara autoriserad genom Eders Kongl. Maj:ts nådiga befallning, hvilken jag därföre i underdånighet afvagtar.

2.

Paris den 21 Sept. 1801 [2]).

Sedan min ankomst till detta ställe har jag haft den nåden emottaga Eders Kongl. Maj:ts höga skrifvelse af den 12 Augusti. Intagen

[1]) Apostille. »Ankom till Beckaskog d. 11 Aug.»
[2]) »Ank. d. 10 Oct.»

af den vördnadsfullaste erkänsla för det förnyade vedermäle af Dess förtroende, täcktes Eders Kongl. Maj:t tillåta mig att derföre aflägga min underdåniga tacksägelse, samt lika underdånigt försäkra, det mit nit för Eders Kongl. Maj:ts tjenst icke skall lämna någon möda besparad till det stora ändamålets ernående.

Utsigterne synas härstädes för det närvarande icke fullkomligen gynnande; de härvarande resande Svenskar hafva gått miste om det förtroligt vänliga bemötande af Förste Consulen, som de med grämelse sågo Danskar, åtminstone i början, åtniuta; och ehuru Baron Ehrensvärd synes personligen vara rätt nöjd både med Första Consulens och Ministrarnes höfligheter och attentioner, hafva desse likväl icke så aldeles hunnit sträcka sig till hans landsmän. Ännu okunnig om rätta orsaken till detta förhållande, gissar jag likväl med någorlunda anledning, att de intryck som blifvit gifne af Ryssland och Dannemark till Sveriges skada, härtill förnämligast ligga till grund. Alla tillfällen sökas här att omtala affairen af den 2 April [1]), då däremot stilleståndet altid glömmes, och detta förhållande synes tämmeligen uttyda saken.

Om några dagar lärer jag blifva presenterad för Förste Consulen, och det i sällskap med grefve Marcoff, prins Dolgourucki, och prinsen af Nassau-Siegen, hvilka alla innom en tid af två dagar hitkommit ifrån Petersburg: den första såsom erkänd negociateur och de andra troligen med hemliga updrag. Efter denna audience torde jag kunna i underdånighet lämna säkrare upgifter om sakernas ställning. En rysk courier är för några dagar sedan ankommen till grefve Marcoff, och om jag icke mycket bedrager mig, lärer man söka dölja för Bonaparte till hvad grad England vunnit öfvervigten i ryska ministèren. Här nämnes knapt kriget med England. Ingen tror på värkligheten af en landstigning, men jag tycker mig inse, att densamma åtminstone ännu är värkeligen tillämnad, och att allmänna talet endast bortblandar Regeringens hemligheter.

3.

Paris d. 28 Septemb. 1801.

Sedan mitt sidsta underdåniga af d. 21 September har jag haft den lyckan blifva presenterad för Förste Consulen, hvilket skedde den 2. Vendemiaire. Tvänne dagar uti hvarje månad, d. 2. och d. 17, äro af Consulen utsedde att lemna företräde åt Corps Diplomatique i allmänhet samt åt främmande resande.

Eders Kongl. Majestät täcktes i nåder tillåta mig omnämna de ceremonier, som vid ett sådant tillfälle varda iagttagne.

Man samlas kl. 1 i ett rum i nedersta våningen af Thuilleries, som kallas La Salle des Ambassadeurs, hvarest ceremoniemästarens ankomst afbidas. Under denna väntan serveras en frukost af caffé,

[1]) Striden på Köpenhamns redd 1801.

chocolade, liqueurer m. m. Emot kl. 3 ankom ceremoniemästaren Benezech, klädd uti sin drägt af rödt skarlakan med broderie af silfver och en käpp i handen af svart färg med hvit knapp och dobbsko, med underrättelse att tiden vore inne till företräde hos Consulen. Dörrarne öpnades och han började marchen helt långsamt, efterföljd af Påfvens nuntius, Österrikiska och Ryska ambassadeurerne, hvarefter kommo Spanska, Svenska, Preusiska och Danska ministrarne, hvarje minister åtföljd af dem han hade att presentera, och sluteligen alla mindre Furstars och Staters sändebud till ett stort antal. Processionen geck från sitt samlingsrum genom nedra corridoren och stora trappan upföre till Consulns rum. Uti corridoren och trappan var en haije formerad af granadeurer af Consulens garde, hvilka under fältmusique gjorde honneur vid processionens förbigång. Åtta adjutanter mottogo processionen vid yttersta dörren till trappan, samt företrädde ceremoniemästaren till dörren af audience rummet, hvarest de stannade. Af de yttre rummen voro i det första ingen vagt, utan endast åskådare; uti det andra var ett compagnie af Consulens garde upstält, samt janitschar musique uppå en uphöjd stor tribune; uti det tredje voro adjutanter samt uti det fjerde generaler och civile ämbetsmän. Vid ankomsten i det fjerde rummet, stadnade processionen, då ceremoniemästaren ingeck för att anmäla densamma, och då han åter utkom, öpnades dörrarne och hvar och en ingeck för att intaga sitt rum och formera en cercle. Consulen stod i fonden af rummet med de andra tvänne consuler å ömse sidor, samt omgifven af generaler och adjutanter. De ministrar som hade creditiver att aflemna eller skulle bortresa, blefvo förda mitt på golfvet af Herr Taleyrand, hvarest Consulen geck dem till mötes, emottog deras creditiver och svarade några ord efter omstäudigheterne. Sedan gjorde han en tour genom hela cerclen, och sade uågra ord med en och annan, hvarefter han återtog sitt rum emellan de andra Consulerne och gaf med en hälsning tillkänna, att företrädet var slutadt. Alla utgingo och återmarchen skedde efter den förut nämde ordning till La Salles des Ambassadeurs, då hvar och en sedermera for hem.

Med djupaste underdånig vördnad etc.

4.

Paris d. 28 Sept. 1801 [1]).

Förste Consulen lämnar företräde åt en samling utländningar och infödde med en lätthet, som gifver anledning att tro, det han icke ett ögonblick glömmer hvarken sin närvarande belägenhet eller sina fordna segrar. Han uppehåller sig icke länge vid hvar person: en fråga eller kort mening utgör hela samtalet. Den 2 vendemiaire, då vi blefvo presenterade, aflämnade Saxiska ministren sit creditif såsom ankommen, och Baijerska ministren tog afsked. Den senare blef

[1]) Apostille. »Ank. d. 14 Okt.»

bemött med mycken höflighet, då däremot ryggen vändes åt den förre utan att svara honom ett ord. Under sit samtal syntes Bonaparte visa vänlighet emot Påfveliga nuntien, smålöje emot Ryske och Österrikiske ambassadeurerne, frihet emot Spanska ambassadeuren, en anständigt afmätt höflighet emot baron Ehrensvärd och de närvarande svenskar, höghet emot Marquis Lucchesini och en slags affecterad förtrolighet emot Danske ministren samt någre danske officerare. De mindre staters sändebud erhöllo hvarken ord eller ögonkast. Herr Taleyrand, för hvilken jag icke ännu hunnit blifva presenterad, var äfven tillstädes vid audiencen; caracteren af dess yttre utseende och åtbörder är sådan, att endast Eders Kongl. Maj:ts tjenst kan tillräckeligen förbinda mig att söka dess bekantskap.

Så vida min undersökning ännu kunnat sträcka sig härstädes, både ibland landsmän och fransoser, synes Bonaparte varit något intagen af sårad egenkärlek, att finna sig så sent återkommen i relationer med Sverige, i en stund då Frankrikes fienders förödmjukande och frugtan gaf detta rike ett slags hopp att förnimma återuplifvandet af vänliga och gemensamma tänkesätt hos gamla vänner. Till en del syntes väl sådant äga rum vid nordiska conventionens afslutande, men då förtrytelsen öfver dess olyckliga utgång icke bidrog att öka Frankrikes tillgifvenhet för Sverige, oagtadt samma rikes fullkomliga oskuld uti händelserne, blef samma tillgifvenhet nu snarare på vägen att förkolnas genom bitterheten af de hemliga insinuationer emot Sverige, hvarmed Danske ministèren upfylde den härvarandes öron, under det att densamma prisade sin egen tapperhet, och berömde sin redlighet uti uppfyllandet af förbindelser, alt på sin närmaste grannes bekostnad. En mängd härstädes vistande danske officerare, hvilka blifvit bemötte af Bonaparte med mycken höflighet, hafva här, utspridde på caffehus, spectacler, och i synnerhet allmänna samlings-ställen af lägsta ordningen, fortplantat hos allmänheten samma tänkesätt som Danske ministèren sökt befästa hos den Franska; och ehuru åtskillige härvarande svenskar ofta med ett passande tungomål sökt vederlägga denna falska opinion, har sådant hittils varit utan särdeles värkan.

Att sönderbryta denna sammanbyggda förskantsning af osanningar och bedrägeri är visst icke omöjeligt, men därtill fordras någon tid, samt en väl lagd samt med försigtighet utförd plan. Flere sammanhängande driffjädrar måste här sättas i rörelse att röja alla dessa hinder utur vägen, innan man bör ge sig hopp att med framgång arbeta i hufvudsaken.

Uti den convulsiva ställning som politiken nu befinner sig i Europa, frugtar jag mäst att *händelserne* följa hvarandra med större skyndsamhet än den som *negociationerne* kunna hafva, i synnerhet som långsamhet härstädes råder hos alla ämbetsmän, Bonapartes egen person undantagen: men Eders Kongl. Maj:t täcktes i nåder vara försäkrad, att ingen omtanka, ingen möda, med ett ord ingen tillåtelig egenskap som är i vår magt, skall lämnas ovärksam för att sätta den sanningen i full dager, som skall rättvisa Eders Kongl. Maj:ts höga afsigter, samt kanske änteligen straffa en trolös grannes oredliga förhållande.

De nådiga befallningar Eders Kongl. Maj:t behagat under den 7 September, låta mig förständiga genom dess cabinets sekreterare friherre Lagerbjelke, skola blifva behörigen efterkomna: och skall jag till en början uti nästa härifrån afgående underdåniga skrifvelse, hafva den nåden att inberätta hvad som rörande detta ärendet till min kunskap då hunnit komma.

5.

Paris 4 Dec. 1801.[1])

Le Baron d'Ehrensvärd ayant eu la bonté de me présenter le 19 passé à Madame Grand,[2]) pour me procurer par ce moyen la connaissance particulière de M. Talleyrand, qui employe chez cette dame tous ses moments de loisir; je crus nécessaire de me ménager encore cette ressource au cas de besoin, pour me frayer le chemin au Premier Consul, lorsqu'un billet du General Duroc, qui m'arriva dans la matinée du 21 Novembre, m'invita de me rendre chez lui sur les 1 heures aprèsmidi, pour être introduit chez Bonaparte qui voulait me donner une audience particulière. Je me rendis ponctuellement à l'invitation, et cette audience tant desirée vient enfin d'avoir eu lieu.

Étant prévenu dès mon entrée dans le cabinet du Consul, par plusieurs questions de sa part, remplies du vif intérêt qu'il prenait à la personne de Votre Majesté, j'ai tourné ma reponse de manière à y ajouter le compliment qui exposait les sentimens de Votre Majesté à son égard; et un visage fort gai, accompagné de plusieurs inclinations de tête. m'assurèrent qu'il en était fort content.

Avant que d'entreprendre la discussion de l'objet principal, je lui demandai la permission de présenter les ordres qui m'autorisaient â solliciter cette audience, et je lui remis la lettre, dont Votre Majesté a daigné m'honorer en date du 12 d'Aôut. Il la lut lentement et avec beaucoup d'attention; et m'ayant rendu la lettre, je commençai d'abord à lui détailler les sentiments de Votre Majesté non seulement à l'égard des droits des nations commerçantes mais aussi sur les moyens de tenir les puissances maritimes dans la nécessité de les respecter. Sans me laisser le temps de finir mon exposé, le Consul m'interrompit: »Voilà la paix qui se fait: il s'agit maintenant que vous nous fournissiez des materiaux nécessaires pour reconstruire notre marine délabrée; et je ne doute plus, qu'elle ne saura quelque jour tenir les anglais en respect, et même suffira pour cet objet.» Il me demanda ensuite quels objets on pourrait tirer de la Suède pour les besoins de la flotte. Effrayé de l'égoisme qui animait ce discours, et craignant qu'une demande pareille ne se fît un jour à la charge de Votre Majesté, je repondis, que »les négociants de la Suède étaient à même de vendre à la France du fer, du bois de construction, des planches, du goudron etc., ces denrées étant les principaux du commerce

[1]) Apostille N:o 1. »Ank. d. 22 Dec.»
[2]) Talleyrands bekanta mätress, sedermera hans hustru.

général de ce pays: mais que l'histoire du temps passé me faisait revoquer en doute, que la marine francaise, eût elle même gagné le plus haut point de perfection, égaliserait celle d'Angleterre, et, pourrait, en se chargeant de la cause des nations, lutter *seule* avec quelque espoir de succès contre un ennemi aussi formidable, qui dominait les mers par l'impulsion de son génie naturel; qu'il me semblait, qu'une mesure infiniment plus sûre et plus vaste devenait d'une nécessité absolue, si l'on voulait atteindre le but proposé, et qu'il n'y avait que l'établissement d'une balance politique générale, qui pouvait rassurer les autres puissances sur la jouissance non-interrompue de leurs droits respectifs; que cette balance ne pouvait jamais s'établir que par des alliances bien cimentées entre certaines puissances, lesquelles en se portant des secours mutuels, offriraient une resistance commune contre les efforts d'une ligue adverse. La liaison étroite, qui existe depuis deux siècles entre la Suède et la France, avait été établie sur cette base, et les souvérains de l'Europe avaient été obligés plus d'une fois à reconnaître sa force et son importance. Les guerres que les rois de Suède ont eu à soutenir contre leurs voisins, ont été plus ou moins des suites de cette alliance; et si ces hèros couronnés de lauriers immortels, n'en ont souvent retiré d'autres avantages que de forcer leurs ennemis à respecter la valeur d'une nation fière et belliqueuse, elles ont été d'une utilité infiniment plus réelle à la France, puisque, en paralysant les autres puissances du Nord, la force de ses ennemis les plus proches en devenait moins redoutable». Ayant mis un peu de chaleur dans mon discours, surtout en ce qui regardait la Suède, je crus devoir m'arrêter un instant pour laisser au Consul un moment de reflexion. Il parut frappé de mon raisonnement, et me dit à plusieurs reprises: »Oui, oui, c'est vrai, vous avez raison . . mais c'est que c'est très vrai. Le roi Gustave Adolphe a de concert avec la France écrasé la puissance de l'Autriche, qui dans ce temps etait énorme.» Encouragé par ce petit succès, j'ai continué en lui représentant: que si les armes de la Suéde ont été sans cesse couronnées des plus brillants succès durant le 17:me siècle et le commencement du 18:me, il fallait en partie attribuer ces victoires à la faiblesse et à l'incivilisation de l'empire de Russie, lequel n'a été pour ainsi dire tiré du néant, que par le secours de l'Angleterre après la paix de 1720; cette dernière puissance sentit alors le besoin de créer un contrepoids à l'influence de la France dans le Nord; et l'indifférence avec laquelle le Cabinet de Versailles regarda toutes ces mesures, a très fort contribué à augmenter la rapidité de l'accroissement de cette monarchie, dont la puissance énorme est encore plus redoutable à la Suède par son voisinage. En vain la France peut-elle espérer d'attirer la Russie dans son alliance intime, parceque les intérêts de cette dernière puissance s'y opposaient entièrement. Il est naturel que la Russie ménage toujours une nation, dont la flotte marchande verse dans ses ports toutes les denrées étrangéres, et rapporte au retour les differentes productions de l'empire Russe». A ces mots le Consul sourit

beaucoup; et reprenant ensuite son serieux, il me dit: »L'empereur Alexandre aurait pû soutenir le systéme commencé par Paul premier; mais il ne l'a pas voulu, et maintenant c'est fini.» »Mais si des circonstances malheureuses», fut ma reponse, »ont fait manquer le plan de la Coalisation du Nord, les principes, sur lesquels elle etait basée, n'out point fini. Ils existent toujours: et il s'agit maintenant de savoir, si la France laissera tranquille cette préponderance de la Russie dans le Nord, qui est tant à l'avantage d'Angleterre, sans concourir à l'établissement d'un contrepoids, qui pourrait la balances». Le Consul me dit alors: »Assurément la France ne pourra point souffrir, que la Suède soit genée par un voisin aussi formidable, les anciens liens entre la France et la Suède peuvent être resserrés, si le Roi continue dans le système qu'il a adopté. On peut faire un traité de commerçe, et d'ailleurs je crois, que la France, ayant cedé l'isle de S:t Barthélemy à la Suède, s'est reservée quelques droits de commerçe à Gothembourg: tout cela peut être reglé.» Ma reponse fut, »qu'un traité de commerçe pouvait sans doute être conclu entre les deux pays; mais que ces sortes de transactions ne devaient qu'être des suites d'une liaison plus étendue; qu'il était avant tout question de convenir des bases d'une liaison, sans quoi toute autre convention me semblait un fruit prématuré; que le roi désirait savoir, si le Premier Consul croyait une balance nécessaire dans le Nord, et s'il trouvait l'alliance de la Suède la plus propre à ce but; que dans le cas affirmatif sur ces deux questions, le roi désirait se concerter avec le Premier Consul sur les moyens de mettre la Suède en état de remplir à cet égard ses engagements avec la France; qu'il me semblait que la Suède etait la seule puissance dans le Nord en état de se lier avec la France, vû que les intérêts de la Russie, et la position géographique du Dannemarc, ainsi que d'autres considérations de son coté, s'opposaient à cette liaison politique.» Sitôt que j'avais prononcé le mot de Dannemarc, le Premier Consul m'interrompit et me dit ces paroles: »Monsieur, quand le Roi vous enverra des instructions nécessaires, on pourra traiter et nous verrons ce qu'il y aura à faire.» En disant ces mots, il fit une révérence très honnête, et s'en alla vers la cheminée. Je restai tranquille au milieu de sa chambre, et pour être sûr de mon fait, je répétai les mêmes mots: »Quand le Roi m'enverra des instructions on pourra donc traiter des bases d'une liaison solide, et nous verrons ce qu'il y aura à faire. C'est là votre avis, Général?» »Qui Monsieur le Baron», dit il, «mandez cela au Roi». Je fis une révérence, et sortis.

6.

Paris den 4 December 1801.[1])

Ayant eu l'honneur de mettre aux pieds de Votre Majesté dans l'apostille n:o 1 l'exposé de mon entretien avec le Premier Consul,

[1]) Apostill n. 2. »Ank. d. 22 December.»

j'ose invoquer la bonté et l'indulgence de Votre Majesté à l'égard de tout ce qui peut se référer au defaut de capacité et de talent de ma part, dans cette entrevue. J'ai tracé fidèlement ce que j'ai dit, et les réponses qui m'ont été données. Si mes paroles trop simples peut-être, ont porté plutôt, l'empreinte de la vérité et de la politesse, que celle de la flagornerie,[1] ce n'est point, que j'ai ignoré le gout du Premier Consul pour ce dernier genre, mais je l'ai trouvé peu convenable à la dignité du Souverain, que j'ai l'honneur de servir et au caractère de la nation soumise à ses loix. Ayant éloigné, autant qu'il me fût possible, la gêne dans l'expression, et l'affectation dans les manières, j'ai cru qu'un discours simple et vrai, accompagné d'un ton modeste, mais sans embarras, pouvait aisement faire naître chez Bonaparte cette idée, que celui qui ne se laisse point troubler par les apparences, n'est pas très loin de découvrir la véritable hauteur de celui, qui veut en imposer.

A la fin de la conversation, Bonaparte parut très pensif; et son esprit semblait se remplir d'idées toutes nouvelles; Ne connaissant point sa manière d'être ordinaire, il m'est impossible de pouvoir indiquer l'effet propre, qu'aura produit sur lui mon audience, mais j'ose me flatter, qu'elle ne sera pas nuisible au service de Votre Majesté.

Ce gouvernement paraît au reste animé de l'esprit d'égoisme le mieux prononcé. Celui du Premier Consul se présente cependant plus noblement, étant motivé par l'amour de la gloire et par le désir de gouverner, lorsque celui de ses ministres, généraux, secrétaires et conseillers se réunit en un seul point: la corruptibilité. Bonaparte, dirigé par les meilleurs intentions, renforcées par une volonté très prononcée, manque souvent son but à cause des obstacles que l'administration sait habilement opposer à ses vues, et ces obstacles se trouvent plus ou moins conséquents selon que les avantages personnels s'y trouvent plus ou moins ménagés. La manière des ministres et des consiellers, de gérer les affaires publiques, tant intérieures qu'extérieures, le ressent sans cesse de cette succession de divers intérêts; et l'intérêt particulier marche toujours le premier, ensuite celui de la France, puis ceux des autres puissances, et celui de l'Europe ou du monde en général, étant rarement discuté, n'y est pour la plus part que pour orner les préliminaires des traités, et les gazettes officielles. Un pays, qui offre toutes les jouissances possibles, fait naître naturellement le désir de s'en procurer, et c'est la principale source de la corruption. On faisait déjà à cet égard des reproches aux ministres de Louis XV et de Louis XVI; et l'habitude, qu'on a prise depuis dix ans de ravager le monde, et de s'emparer du bien d'autrui, n'ayant rien changé dans ces premières dispositions, vient seulement d'y ajouter l'abolissement des formes et des étiquettes. Quelques uns des ministres ne se donnant pas même la peine de voiler cette passion qui les dévore, mais se reposant avec confiance sur la force préponderante du Gouvernement qu'ils servent, n'envisagent le juste mécontentement des

[1]) »Lågt smicker».

puissances étrangères sous ce point de vue, qu'avec une tranquillité dédaigneuse.

Celui qui je bornerait à traiter seulement avec les ministres court ici le risque de ne point réussir, ou du moins d'avancer très lentement en besogne, car comme ils aiment mieux jouir que travailler, le temps s'écoule rapidement, sans que l'ouvrage en ait sensiblement profité.

La seule manière, qui admet une probabilité de succès dans une negociation quelconque auprès de ce gouvernement, consiste selon moi à savoir imprimer dans l'esprit du Premier Consul une persuasion déterminée de la liaison étroite, qui unit l'intérêt de la France au but que l'on vient de proposer. Ce point une fois gagné, il faut tâcher de s'emparer de tous les sous-ordres, lesquels flattés de la confiance qu'on vient de leur témoigner, se rendront à un prix beaucoup plus modique et infiniment au dessous du tarif des ministres et des conseillers d'état. Ceux-là, connaissant les cotés faibles et les anecdotes de leurs supérieurs, les mènent par la peur de la honte au même but, où dans d'autres circonstances l'amour de l'argent les aurait conduits; ensuite faisant jouer à la fois ces deux ressorts, et mettant les ministres de cette manière entre deux feux, l'on obtient pour ainsi dire par une opération mécanique ce que les plus grosses sommes d'argent, ou les notes les mieux composées n'auront jamais pu effectuer.

Après avoir eu l'honneur de présenter respectueusement ce petit aperçû à Votre Majesté, j'attendrai avec soumission les ordres, qu'Elle daignera me faire expédier à la suite de mon entretien avec Bonaparte, tant pour les instructions nécessaires, que pour les bornes plus ou moins étendues, qu'il faut donner aux négociations ainsi que pour l'empressement au la marche plus tardive avec laquelle elles doivent être poursuivies.

Il est de mon devoir au reste de prévenir Votre Majesté, que ce gouvernement, quoique très puissant et établi sur des bases très fortes, n'est cependant pas encore à l'abri des secousses intérieures, peut-être même les plus violentes. — Le mécontentement est général parmi le peuple à cause de la cherté excessive du pain; les émigrés rentrés de toutes les parties du monde, ne respirent en secret que la haine et la vengeance, et sans s'unir avec intention aux jacobins enragés, dont le nombre n'est point indifférent, ils se rencontrent insensiblement dans un même point, c'est à dire dans une haine décidée contre Bonaparte. On assure même, que cette situation des choses a fait avorter son projet de voyage pour Lion.[1]) Il sera sans doute très possible de prévenir par des précautions prudentes le développement d'une rebellion, mais comme la force du mécontentement ne se trouve en defaut que par la sagesse des mésures du Gouvernement, le spectateur attentif ne peut cesser un moment de porter ses regards sur ce balancement important.

[1]) Resan egde dock rum i jan. 1802. Den sista jan. återkom förste konsuln till Paris.

7.

Paris den 11 Januari 1802.[1])

L'opposition contre le Gouvernement qui s'est manifesteé depuis quelque temps dans le Corps Législatif et dans le Tribunat produit une très grande sensation dans le public, et paraît servir de point de ralliement à tous les mécontents dont cette ville est particulièrement remplie. Leur nombre s'augmente tous les jours, et la fermentation dans les esprits ne laisse pas d'être assez dangereuse, d'autant plus qu'elle est cachée sous une tranquillité apparente. Si le mécontentement est secretement encouragé par les sourdes menées des Anglais et par d'autres puissances étrangères, ainsi que par les factieux dans le pays, l'on ne peut se dissimuler que l'absence de quelques qualités plus aimables et liantes de chez le Premier Consul n'ait considérablement contribué à faire cesser ce vif enthousiasme dont tout le monde était frappé à son égard. Rempli de talents éminents pour la guerre, et doué d'une fermeté admirable pour réprimer les désordres d'une revolution, il paraît encore avoir besoin de cette sagesse tranquille qui, n'employant que les moyens de la douceur et de la persuasion, sait si bien s'emparer des esprits et des coeurs, et les conduire, souvent malgré eux-mêmes vers l'union, le repos et le bonheur. Ce mélange heureux de fermeté et de douceur, toujours si familière au grands hommes et toujours ignorée de la multitude, ne sera pour le Premier Consul que le fruit tardif le l'expérience. La fermentation actuelle ne sera pas très facile à calmer entièrement, et si le Gouvernement u'y prend pas garde, elle pourra fort bien amener un changement quelconque dans la constitution; outre que le Premier Consul, marchant continuellement comme sur un volcan, ne sera pas un instant en sureté pour sa vie, laquelle est d'autant plus intéressante pour la France et peut-être pour l'Europe même, que l'instant de sa fin serait certainement le signal de recommencer toutes les horreurs révolutionnaires.

Les finances de ce pays sont dans un désordre affreux, et la disette d'argent est inexprimable. Le Gouvernement trouve difficilement des emprunts, en payant 10 pour cent, et les particuliers sont forcés par le besoin de payer jusqu'à 20 pour cent, ce qui conjointement avec la cherté de toutes les choses les plus nécessaires à la subsistance, ne contribue pas peu à indisposer la totalité contre le Gouvernement.

On m'assure que le Premier Consul après son retour de Lyon veut s'occuper sérieusement d'un traité de commerce avec la Suède, et particulierèment de ce qui regarde l'entrepôt à Gothembourg qui fut accordé à la France lors de la cession de l'ile de S:t Barthélemy.

---

[1]) Apostill. »Ank. d. 31 Jan.»

8.

Frankfurt am Mayn den 8 April 1802[1])

Vid min senaste audience hos Förste Consulen[2]) framförde jag i korthet allt hvad Eders Kongl. Maj:t under den 1 sistledne Januarii genom dess Cabinett-secreterare i nåder anbefallt mig att föredraga, och yrkade hufvudsakligen: »Att om Förste Consulen ansåg förbindelsen emellan Sverige och Frankrike nyttig, borde Sverige genom ökade besittningar sättas i tillstånd att i Norden göra Frankrike ett värksamt biträde, hvilket svårligen, och altid ofullkomligen, kunde åstadkommas genom det enda medlet af ett *système subsidiaire*, men att om däremot det förra med alfvare vidtogos, kunde det senare tilläfventyrs med tiden aldeles försvinna». Förste Consuln svarade därpå: »La paix se fait maintenant, et les affaires marcheront tranquillement partout; la tâche de la Suède consiste sans doute dans l'obligation de soutenir la balance dans la Baltique; mais pour cet effet il faut que chacun garde ce qu'il possêde». Detta svar uptäckte för mig mer än tydeligen den stora inflytelse Danmark äger på Förste Consuln genom Herr Talleyrand; dock utan att synas förstå hvad Consuln menade, frågade jag, om då icke general Duroc omnämndt mit samtal med honom angående ön Portorico och det biträde Konungen min Herre väntade af republiken i detta afseende? Han svarade: »Oui, il m'en a parlé, mais que donnerez vous à l'Espagne au lieu de son isle»? Denna fråga bekymrade mig något; och förlägen att finna det bästa svaret, invände jag med dristighet, att »Konungen af Sverige kunde ibland annat lämna Spanien sådana handelsförmåner, som i det närmaste skulle ersätta förlusten af nämnde ö, hvilka, om de sträcktes så långt att komma i likhet med dem Frankrike i stöd af någon gammal tractat åtnjuter, trodde jag all ersättning vara till fullo erhållen». Första Consuln syntes nögd med detta svar; men utan att vidare ingå i detta ämne, frågade han: »Comment êtes vous àprésent avec la Russie?» Jag svarade: »Pas trop mal; le Roi regrette comme vous, Général, la mort de l'empereur Paul premier, mais il doit être fort tranquille sur les sentiments de l'empereur actuel, qui sont fort pacifiques; et de plus, c'est son beaufrère». Han sade vidare: »Vous êtes brouillés je crois, avec le Danemarc». Iag svarade: »Eh! le moyen de ne point l'être? La politique artificieuse et l'absence totale de tout ce qui tient au caractère et à la fermeté de chez ce cabinet-là n'a su inspirer au Roi qu'un seul sentiment en retour, et celui-là se divine.» Consuln sade straxt. »Il est certain: les Princes de la maison de Suède ont toujours été fermes et très courageux», hvarefter han gick några steg tillbaka ifrån mig, som för att gifva mer vigt åt sit tal, och fortfor:

[1]) Apostill. »Ank. den 23 April».

[2]) Den 26 mars enligt ett bref af den 27 samma månad. Han erhöll genom Utrikesministern vid afskedet en dyrbar brillanterad dosa från Förste Consuln.

»Je vous prie, Monsieur, de faire mes plus sincères compliments au Roi, et de l'assurer que je verrais avec un grand plaisir renaître les relations qui ont existé entre la Suède et la France»; hvarefter han tycktes vilja congediera mig. Jag invände då: »Le Roi sera sans doute très sensible à vos compliments, Général; mais il y manque encore une réponse sur ce que vous voulez faire à l'égard de la negociation pour l'isle de Portorico. Lorsque le Roi me fit l'honneur de me signifier ses ordres de faire cette démarche auprès de vous, l'intention de sa Majesté était que j'en rapportasse une réponse claire et positive; vous aurez sans doute la bonté de me la donner, puisque sans cela le Roi croirait plutôt que j'ai mal exécuté ses ordres, que de s'imaginer, que vous aviez pu hésiter de vous prononcer.» Han syntes högst förlägen vid detta tal; kom tilbaka till mig, och svarade med någon embarras: »Monsieur, je veux faire tout ce que je puis pour faire plaisir au Roi, mais la base n'étant point posée, sur laquelle la negociation doit être établie, il m'est impossible de pouvoir prononcer quelque chose de bien positif dans ce moment.» Han tog oändeligen höfligt afsked och lemnade mig.

Efter denna audience märktes en stor tillväxt i förbindlighet hos stats-ministrarne, och i synnerhet hos Herr Talleyrand, som gick ända till en ovanlig vänlighet vid min afskedsvisite.

Underrättelser.

— Lektor C. G. Starbäck afled i Uppsala den 8 sistlidne oktober, 57 år gammal. Efter att 1854 ha disputerat öfver »Vasaätten under unionstiden» utvecklade han snart en synnerligt liflig författareverksamhet på många områden, äfven det historiska. Här nådde det sin blomma uti »Berättelser ur svenska historien», hvilka han började utgifva 1860 och sedan uti 12 delar hann att föra fram något längre än Gustaf II Adolfs tid. De fingo en stor spridning och ha särskildt bland vårt lands ungdom bidragit att väcka och underhålla intresset för Sveriges historia.

— Förre amanuensen vid Uppsala universitetsbibliotek d:r Jonas Gustaf Wahlström afled i Uppsala den 29 sistlidne oktober nära 71 år gammal. Under många år en mycket verksam publicist har W. inlagt förtjenster om den historiska vetenskapen, isynnerhet genom en mängd lefnadsteckningar uti »Biografiskt Lexikon», i hvilket stora företag han ända sedan 1838 var medarbetare.

— Professor Ludvig Lange i Leipzig, författare bl. a. till en i flera upplagor utgifven »Handbuch der römischen Alterthümer», har aflidit den 18 sistlidne augusti.

— Bland *Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens* prisämnen för 1886 märkas följande i svensk historia: Historisk framställning af det svenska bruket att med anvisning på viss jord, grundskatt, tionde m. m. betala tjenster till kronan; Framställning

af Skånes sammansmältning med Sverige under 1600-talet; Svenska handeln i senare hälften af 1700-talet. Priset utgöres af en guldmedalj om 36 dukater samt författarearvode.

— Under höstterminens lopp ha följande två akademiska afhandlingar offentligen försvarats, båda i oktober: »Gustaf III:s förhållande till franska revolutionen I» af NILS ÅKESON (141 ss. Lund) uti Lund och »Studier i Hanseatisk-Svensk historia II. Åren 1332—1365». (Med bilaga: Magnus Erikssons itinerar) af K. G A. GRANDINSON (118 ss. Sthlm) uti Uppsala.

— Utaf *Svensk slägtbok* har andra årgången (352 ss. Sthlm 1885) utkommit. I afseende på uppställningen har en ändamålsenlig förändring börjat vidtagas, i det slägtledningen, i stället för att såsom förut utgå från »hufvudmannen», börjar med den sista gemensamma stamfadern för nu lefvande ättlingar. Uti inledningen omnämnes äldste kände stamfadern, liksom de möjligen mellanliggande slägtleden, och genom siffror betecknas de nu lefvande generationernas afstånd från äldste stamfader. Uti genealogiskt och biografiskt hänseende ökas därigenom väsentligen värdet och intresset af denna publikation, hvars betydligt ökade omfång visar, att den lyckats vinna bifall inom allt vidsträcktare kretsar.

— Vår slägthistoriska litteratur har för någon tid sedan ökats med »Slägten Aschan. Genealogiska anteckningar af OTTO BERGSTRÖM», 42 ss. med register samt slägttafla. Arbetet, som i afseende på papper och tryck är ett praktverk, är tryckt som manuskript i ett ringa antal exemplar och finnes ej i bokhandeln.

— Under titeln »Utländska diplomaters Minnen från Svenska hofvet. Skildringar samlade ur deras anteckningar m. m.» har af signaturen SCÆVOLA utgifvits tvänne häften innehållande ännu oafslutade utdrag i öfversättning företrädesvis ur engelska ministerdepescher från Sverige åren 1809—1813. Innehållet synes ej sakna intresse, såsom naturligt är, då man betänker tid och personligheter i fråga, och vi återkomma måhända en annan gång utförligare till detsamma, när samlingen blifvit färdig; redaktionen röjer dock mera litteratören än historikern, och öfversättningen, på de få ställen man är i tillfälle att kontrollera den, tyckes icke alltid kunna ersätta originalet.

— Af G. BJÖRLIN har utkommit »Kriget mot Danmark 1675—1679» (296 ss., Norstedt & Söner, Sthlm), ett sidostycke till samme författares för ett par år sedan utgifna skildring af 1808 års Finska krig. Framställningen af slaget vid Lund den 4 december 1676 synes särskildt vara af historiskt värde och förtjenar ett utförligare omnämnande.

— D:r C. FALK har med anledning af invigningen utaf Östgöta nations nya hus uti Uppsala denna höst utgifvit en »Östgöta Nations historia» (137 ss.), som ansluter sig till den serie sådana historier, som för några år sedan af annan anledning sågo dagen.

— I Helsingfors har nyligen utkommit en broschyr benämnd *Muutamia tietoja Juhani Herttuan hovista Turussa* (»Några upplys-

ningar om hertig Johans hof i Åbo») 34 sid. 8:o. Författaren, fil. kand. K. Grotenfelt, söker här komplettera de uppgifter om hertig Johans hofhållning, som ingå i Fants år 1797 utgifna disputation »De luxu aulae Johannis ducis Finlandiae», men då han icke användt nya källor, ej heller lyckats öfvervinna svårigheterna i att på finska återgifva namnen på föremål, allehanda tyg-sorter o. s. v., så torde den, som intresserar sig för denna detalj, fortfarande främst böra lita till Fants afhandling. Trenne bilagor innehålla förteckningar öfver tapetmålningarna och boksamlingen i hertig Johans boning äfvensom en administrativ beskrifning öfver hertigdömet. — *Moniahta lehti Suomen sivistyshistoriaa* (»Ett blad ur Finlands kulturhistoria», öfvertryck från Suomi, 30 sid. 8:o) af samme förf. innehåller 7 aktstycken rörande olikartade ämnen, bland dem ett bref från A. I. Arvidsson till L. Hammarsköld dat. d. 12 oktober 1819, däri A. skildrar en i östra Finland företagen runo-insamlings resa och redan nu omtalar sin önskan att erhålla anställning i Sverige, äfvensom ett bref från Franzén till Keckman dat. d. 20 februari 1837 med försök till öfversättning af några stycken ur Kalevala.

— Af den nitiske finske skolmannen professor K. G. Leinbergs mångåriga forskningar, hufvudsakligen uti Svenska arkiv, föreligger en ny frukt under titeln *Bidrag till kännedomen af vårt land* (Första häftet, 90 ss., Jyväskylä 1885). Häftet innehåller ett antal rätt intressanta beskrifningar öfver finska socknar, bland hvilka särskildt märkas några af kanslikollegiet infordrade berättelser ang. församlingarnes »antiqviteter och äldre historia» uti Borgå stift (afgifna 1761) samt landtmätaren Hagströms 1775 upprättade beskrifningar öfver Helsinge och Esbo socknar. I häftet förekomma dessutom landshöfding Carpelans beskrifning öfver Cajana län och stad, 1798, och bankokommissarien Fredrik Silfverstolpes dagboksanteckningar under en resa från Stockholm till Finland (ur Vesterås domkapitels arkiv), samt slutligen ett utdrag ur Ecklesiastik-expeditionens protokoll 1792 ang. finnarne i Vermland. — Som prof på de kulturhistoriska bidrag här förekomma må anföras följande utdrag ur beskrifningen på Helsinge socken: § 25. Om hos landmannen inrotade oseder.

1:o Fålkets myckna egensinnighet och envisa, hvaraf flere odygder härflyta, häraf händer, att en socken här syslosätter en Domare mera än ett Härad i andra orter och att sällan någon rättegång stadnar, förr än vid högsta domstolen: hvarefter bonden entå tror sig kunna få ändring och att honom skedt orätt, hvarifrån han ej kan öfvertalas af andra, än de härvarande sockne-politici, hvars ändamål och födekrok är, att ständigt hålla folk i rättegångar och osämja. Denna envisa förordsakar äfven, att lagar, förbud och förordningar oblygt öfverträdes och hvarföre det landthjelpande bränvins förbudet haft här alt för många öfverträdare....

3:o Räknar man bland oseder Almogens af begge kjönen outsläckeliga begjär till bränvin och starka drycker. Jag har efter almogens egen upgift funnit att hvarje matlag inan bränvins förbudet minst till bränvins bränning användt 2 tunnor om året, här finnes 554 mat-

lag, som således ödt 1,108 tunnor säd, utom hvad dragoner, soldater, 6 krogar och 3 gästgifvaregårdar kunnat tillvärka.

4:o att späda barn föres i badstuga och i starka bad alla årsens tider. Då man betracktar hvad värkan ett så hastigt ombyte af kjöld och hetta måtte hafva hos ett nyfödt barn, lär man finna orsaken hvarföre många dö af okänd sjukdom....

6:o Bidrager fålkets envisa, att fira ej allenast de sednast aflyste hellgedagar, utan alla de som i Påfvedömet funnits och som i almanackan äro utmärkte med något namn, hvarunder något hellgon blifvit kändt, och det i sådan helgd, att om ock hela landtbruket skulle förskämas i annat fall, vore omögligt få bonden till arbete på en sådan dag, äfven som på andra helgedagar hålles för synd att gjöra något nödfalls arbete, men aldrig att förnöta dagen på krogen i slagsmål och svordom....

— Bland nyare norska historiska publikationer märkas »Norske Rigsregistranter 1648, 1649»; »Norske Regnskabs- og Jordeböger fra det 16 århundrede» (hufvudsakligen från Bergens kungsgård); »En tale mod Biskoperne, politisk stridsskrift fra K. Sverres tid», utg. af professor G. Storm, »den äldsta bevarade i Norge och på fornspråket författade skrift», enligt utg. från 1197; samt slutligen och för oss utaf största intresset *Matrikler over Nordiske Studerende ved fremmede Universiteter,* första häftet (149 ss.). Den lärde ntgifvaren professor Ludvig Daae har sedan flere år gjort samlingar i denna riktning och det är med tillfredsställelse hvarje vän af vår äldre lärdoms- och personalhistoria ser början ske till deras offentliggörande. Föreliggande häfte omfattar universiteten i Prag, Erfurt och Rostock. Det sistnämda upptager, såsom det var att förmoda, största utrymmet (sid. 31—149). Det var också under 1500-talet en verklig högskola för de nordiska länderna och mottog lärjungar ur alla stånd. Förteckningarna omfatta i öfrigt för Prag åren 1372—1412; för Erfurt 1395—1508 och för Rostock 1419—1758. Listor på promoverade nordboar vid de nämda universiteten äro bifogade. Fortsättningen på denna publikation, som antagligen ej skall låta länge vänta på sig, skall blifva mycket välkommen.

— Af den bekanta tysk-svenska krigaren under 1600-talet *Dodo von Kniphausens* bref förberedes en samling uti Tyskland till utgifvande, för hvilken äfven bidrag hemtats ifrån Sverige. Utgifvaren är den preussiske statsarkivarien Sattler uti Hannover.

— Af den franska arkivpublikationen *Recueil des Instructions données aux ambassadeurs et ministres de France* från Vestfaliska freden till franska revolutionen har den sedan någon tid tillbaka förebådade andra delen *Suède* utkommit. Utgifvaren är, som bekant, den genom sina arbeten äfven uti svensk historia väl bekanta vetenskapsmannen A. Geffroy. Vi skola med det snaraste egna denna intressanta publikation en särskild uppmärksamhet.

Öfversigter och granskningar.

Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i sextonde seklet af Hans Forssell. (K. Vitt. Hist. och Ant. Akad:s handlingar 29 delen). 122 + 236 sid. Sthlm 1884.

I denna afhandling har förf. gifvit oss ett nytt och synnerligen vigtigt bidrag till kännedomen af den del af Sveriges inre historia som isynnerhet utgjort föremålet för hans forskarenit och skarpsinne.

De källor som legat till grund för arbetet äro i främsta rummet tionderäkenskaperna, hvilka såsom förf. visar gifva en ganska god vägledning till bedömande af skördens storlek. För kännedomen om folkmängdens storlek åter samt om boskapsstocken och dess fördelning i olika kreaturslag finnes från denna tid en annan källa, som i pålitlighet väl kan täfla med våra statistiska uppgifter. Detta är den uppteckning af Sveriges lösa egendom som uppgjordes med anledning af gärden för Elfsborgs lösen 1571. Slutligen lemna fogderäkenskaperna från konungens afvelsgårdar goda upplysningar isynnerhet rörande det sätt hvarpå åkerbruket denna tid bedrefs i Sverige. De uppgifter som med mycket arbete hopletats i dessa och andra källor har förf. sammanställt med vår tids förhållanden och har sålunda åstadkommit en mycket intressant jämförelse mellan det sextonde århundradets och våra dagars åkerbruk.

Härvid visas först den väsentliga skilnaden mellan skördens fördelning på olika sädesslag då och nu. Hvetet som 1880 utgjorde 3,8 % af rikets hela skörd steg vid midten af femtonhundratalet till 0,6—0,9 %. Ärterna ha under samma tid ökats från 0,2 till 2,6 %. Rågen däremot har småningom trängts undan af andra sädeslag: 1571 utgjorde den en tredjedel, numera blott en femtedel af Sveriges skörd. I ännu högre grad är detta fallet med kornet. 1571 steg det till 68 % af spanmålsskörden, 1880 åter till 12,7.

Denna tillbakagång har orsakats af hafrens utbredande. På femtonhundratalet förekom den i någon betydenhet blott i Skaraborgs, Vesterås, Örebro och Värmlands län, ehuru den icke heller här utgjorde mer än 3 à 10 % af skörden. Föröfrigt saknas den vissa år alldeles i flera provinser, andra år förekommer den blott sporadiskt. Men sedan förra seklet har hafren småningom ryckt fram. Redan 1805 hade den hunnit förbi kornet och kämpade med rågen om främsta rummet. 1883 var hafreskörden 60 % af rikets hela skörd.

Åkerjordens produktion har sedan femtonhundratalet högst betydligt ökats. Reducerande all dess afkastning till tunnor rågvärde beräknar förf. en medelgod skörd för trehundra år sedan till omkr. 1,340,000 tunnor och en medelgod sådan i vår tid till 11 millioner t:or rågvärde, hvilket alltså innebär att jordens afkastning nu är något mer än 8 ggr. större än då. Och denna stora öfvervigt har hufvudsakligen vunnits under de sista femtio åren, ty ännu i början af 1830-talet steg skörden ej till mer än 5,6 millioner t:or och i början af århundradet till blott 3,2 millioner t:or rågvärde.

Denna tillväxt är högst olika fördelad på de olika länen. Mest stillastående hafva Upsala, Vesterås och Gefle län varit. Den största utvecklingen visar däremot Norr- och Vesterbottens, Örebro, Kalmars, Elfsborgs och Skaraborgs län samt den lilla del af Göteborgs län som på 1500-talet hörde till Sverige och hvilken står aldra främst i det att dess skörd 1880 var 29,6 ggr. större än 1576. Det förhållandet att den gamla Vestgötabygden kunnat vinna en så stark utveckling — skörden i Elfsborgs län var 1880 17 ggr. större än 1576 — under det att Upsala län det först nämda året ej hade mer än 4,9 ggr. så stor skörd som 1576, anser förf. delvis bero däraf att boskapsskötseln på 1500-talet var i Vestergötland mer idkad än åkerbruket, hvilket förhållande ändrats, under det att Mälarprovinserna då voro bland landets mest sädesproducerande delar.

Hvad boskapsstocken vidkommer visar förf. att antalet getter förminskats till hälften och att äfven svinafveln i vissa län gått tillbaka, ehuru deras antal för hela riket är något om än obetydligt större än på femtonhundratalet. Hästarnes antal är 2 ½ ggr. större än då. Kornas och fårens antal ha tredubblats. Hela kreatursantalet, reduceradt till nötkreatursenheter, var 1571 815,762 och 1871 1,980,980. — Jämför man uppgifterna om boskapsstocken med skördesiffrorna, visar det sig att 1571 mot 100 nötkreatursenheter svarat 109 t:or rågvärde och 1871 mot 100 underhållna nötkreatursenheter 552 t:or rågvärde, hvadan alltså skördens öfvervigt öfver boskapsstocken har mer än tredubblats, hvilket tydligen visar hur åkerbrukets betydelse under tidernas lopp vuxit.

Har nu denna förökning af jordens produktionskraft kunnat hålla jämna steg med den på grund af ökad folkmängd stegrade konsumtionen? Sveriges invånare voro enl. förf:s beräkningar i hans arbete »Sverige 1571» 531,400. Jämföras härmed de ofvan nämnda siffrorna för boskapsstock och skörd, finner man att 1571 svarade mot 100 invånare 154 nötkreatursenheter. År 1880 åter funnos för samma antal invånare endast 62 kreatur. Med hänsyn till boskapsskötseln måste alltså den uppstälda frågan nekande besvaras. Och detta har sin naturliga förklaring uti jordbrukets ombildning och uti andra förvärfskällors öppnande. Fördelaktigare ställer sig jämförelsen i fråga om skördens tillväxt. En medelgod skörd på 1500-talet gaf för 100 inv. 252 t:or rågvärde, en rik åter 320; i våra dagar äro de motsvarande siffrorna 350 och 374. Men fråndrager man härifrån hafren och blandsädsskörden och fäster jämförelsen blott vid de spanmålsslag som

väsentligen ingå i befolkningens födoämnen, blir förhållandet ingalunda så gynsamt för vår tids jordbruksnäring. Ty af dessa sistnämnda sädesslag gaf t. ex. 1871 års skörd blott 172 t:or rågvärde för 100 inv. men 1576 års 250 t:or; och äfven om man 1871 tillägger rotfrukterna, blir tunnantalet 26 mindre än 1876. Detta skenbart ogynsamma förhållande förklaras af befolkningens olika fördelning i yrken nu och då. Af Sveriges invånare 1870 kunde blott 56 % räknas såsom idkare af åkerbruk eller dithörande binäring, men på 1570-talet anser förf. att 90 % af hela antalet kan dit hänföras.

Förf:s arbete lemnar äfven en mängd upplysningar om åkerbrukets detaljer denna tid, om boskapens storlek, utfodring och afkastning m. m., hvilka dock här måste förbigås. Vi få därför nöja oss med att hänvisa läsaren till arbetet självt. Ingen skall lägga det ifrån sig utan att liksom rec. vara förf. tacksam för den inblick han gifvit i en mängd förr föga kända frågor, hvilka äro af så stort intresse icke minst därför att de äro så olika vår tids förhållanden.

J. Fr. N.

Memoir of Benjamin Lord Bloomfield, edited by Georgiana Lady Blomfield, in 2 vols. 303 + 348 ss. London 1884. (På omslaget: *Lord Bloomfields mission to the court of Bernadotte*).

Generalen Lord Bloomfield var engelsk minister vid konung Carl Johans hof under åren 1823—1833 — altså länge nog för att göra sig väl bekant med vårt regeringssätt och folklynne; han var tydligen en vid hofvet och i de högre sällskapskretsarne särdeles omtyckt person och ansågs vara mot Sverige mycket välvilligt sinnad; han gjorde också flera vidsträckta resor inom landet och till Norge, så att hans iakttagelser icke inskränkte sig till lifvet i hufvudstaden. — Väl var tiden icke sådan, att några underhandlingar af spännande intresse kommo att gå genom hans händer, men han förde dock en och annan, som icke alldeles saknar vigt. Den första af hans underhandlingar gälde Sveriges biträde till de internationella förbindelser, som ingingos, till slafhandelns undertryckande, och hade knappast annan betydelse än den att bevisa den Svenska regeringens önskan att behaga England. Vigtigare voro de underhandlingar, hvilka afsågo att lätta de inskränkningar och bördor, som hämmade Englands handel på Sverige, och hvilka möttes af den benägenhet för ett friare handelssystem, som vid denna tid så småningom vann insteg i Sverige. Utom det intresse, som dessa underhandlingar kunde gifva lord Bloomfields mission, hade han ypperliga tillfällen att iakttaga den svenska konungens och hans omgifnings hållning såväl under lugna tider, som då sinnena upprördes af vissa kritiska tilldragelser: skeppshandeln, Bodö-saken, 17:de Maj-firandet, Juli-revolutionen och polska insurrektionen; och det kan

därför icke vara något tvifvel, att hans depecher och dagboksanteckningar innehålla många värdefulla upplysningar. Sådana som de i föreliggande publikation blifvit begagnade, meddela de också många mer eller mindre märkliga samtal, som lorden haft med konungen, drottningen, kronprinsen och kronprinsessan, många lifliga skildringar af fester vid hofvet och af umgängeslifvet i den högre societeten, af hvars medlemmar grefvarne Wetterstedt, Piper, Ugglas, öfverste Montgomery-Cederhielm o. a. dels umgingos förtroligt med honom i hufvudstaden, dels mottogo honom såsom gäst på deras landtegendomar. Tydligen är det detta som för utg. varit hufvudsak. De politiska angelägenheterna äro mera knapphändigt behandlade, stundom så fragmentariskt, att man hänvisas till depecher, som icke äro meddelade. Att svenska namn i utländska skrifter vanställas, är så vanligt att det ej väcker någon undran; men det går väl långt, när samma namn varieras på olika sätt, när man får läsa om hvart annat »Brahe» och »Brai», »Finsborg», »Finspong» och »Finsbörg», »Orebro» och »Nebro», »Trolketta» och »Trölhella», när på samma sida samma stad kallas »Hatensbad» och »Halmstad», när man med några blads mellanrum finner omtalad »M. and Madame Severin» och »Baron Stokerin», ehuru det på begge ställena gjorda tillägget: »Mad. S. is the great bluestocking of Sweden», borde hafva väckt utgifvarinnans uppmärksamhet därpå, att det här var fråga om samma personer. Att »H. Ex. Count Aderström» rätteligen hette Cederström och norska statsrådet, »Cattell» Collett, att »Flüzuge» bör läsas Flyinge, »Landsnoya» Landskrona och »Legersgö» Segersjö, m. m. d. kan vara lätt nog att inse; svårare är att förstå, huru Sigtuna blifvit förvandladt till »Sistella»; och endast med tvekan våga vi gissa, att »Sistuhla» (I: 288) står i stället för Säfstaholm, som eljest (II: 145) kallas för »Sisterholm». Då kan det vara nästan likaså godt, när, såsom också förekommer, namnet är aldeles utelemnadt, fastän beskrifningen på ställets natur m. m. qvarstår.

Den första tredjedelen af andra bandet upptages af beskrifningen på en resa, som lorden om sommaren 1825 gjorde till Ryssland.

M.

Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver samlade och utgifna af Carl Gustaf Styffe. Femte delen. **Sverige under de yngre Sturarne,** särdeles under Svante Nilsson 1504—1520. CLXVIII + 668 ss. Stockholm Norstedt & Söner 1884.

Vi lyckönska hr Styffe till fullbordan af ett verk, som, börjadt 25 år förut, med hvarje del tillväxt uti omfång och innehållsrikedom och blifvit grundläggande för studierna i vår senare medeltids historia.

År 1859 var icke mycket gjordt hvarken i fråga om urkundspublikationer eller bearbetningar för densamma. Så mycket betydelsefullare var hr Styffes företag att ur utländska arkiv samla bidrag till kännedomen om en tid, för hvilken de svenska källorna i allmänhet flyta så sparsamt. Med forskarens säkra blick för urkundernas »odödliga bevisning», tog han till hufvuduppgift meddelandet af nya aktstycken, för hvilka han ransakat arkiven i östersjöstäderna; men under den anspråkslösa formen utaf »inledningar» har han därjämte sjelf sammanfattat resultaten af de meddelade aktstyckena med begagnande af andra historiska källor utaf olika slag på ett sätt, som vittnar om en ovanligt fullständig bekantskap äfven med de rent svenska handskriftsamlingarna och som i fråga om forskningens noggrannhet är exemplariskt: vi ha alla gått i skola hos honom. Det är ingen utarbetad historia hr Styffe sålunda meddelar — den form och uppställning, som valts, sätta sig däremot, och vigtiga stycken lemnas å sido eller beröras blott i förbigående, såsom fallet är med de rent kyrkliga och kulturhistoriska frågorna. I afseende på de politiska rörelserna, de statsrättsliga och ekonomiska förhållandena meddelas däremot under växlande rubriker en massa nya uppgifter, beriktiganden och belysningar af källorna, som, äfven om sista ordet ej alltid får anses vara sagdt, äfven om enskilda misstag kunna påvisas, dock en gång för alla åt detta verk bestämt en hedersplats i vår historiska litteratur, där det kommer att stå som ett varaktigt minne utaf samvetsgrann forskning och skarpsinnig tolkning.

Det hedrar äfven förläggarne att ha fört till ända ett verk, af så rent vetenskaplig art som detta, helst det svårligen kan påräkna någon rätt stor publik utom kretsen af de egentliga forskarne.

Det är ett jämförelsevis rikt urkundsförråd, som förelegat för de 17 åren 1504—1520, hvilka denna femte del behandlar, så rikt i hvarje fall, att det svällt ut densamma till den nästan oformliga vidden af 836 sidor; också meddelas här ett större antal urkunder (519) än i någon af de föregående delarne. Måhända har detta varit orsaken till att vi här måste sakna den sedvanliga urkundsförteckningen; dess frånvaro ersättes knappast af det mer än vanligt upplysande registret, hvilket likväl, nu som förut, endast hänför sig till urkunderna, icke till inledningen.

De förra äro denna gång till största delen hemtade från Geheimearkivet i Köpenhamn, men från en *exklusivt* svensk samling, som en gång, ovisst när och hvarifrån, med krigets rätt blifvit förd till Danmark, det är de yngre Sturarnes, ett par tusen nummer starka, korrespondens. Hr Styffe redogör i förordet för denna samling och för dess användning i den historiska litteraturen i sammanhang med en allmän öfversigt af källorna till denna tids historia. Delar ur densamma ha förut publicerats dels i Danska Geheimearkivets »Årsberetninger» IV, dels i Grönblads »Nya källor till Finlands medeltidshistoria» (1857). Det vigtigaste af denna dyrbara samling, ehuru visst icke allt, är sålunda numera allmänt tillgängligt. Kompletterad af några i Stockholm

förvarade kopieböcker ger den, hvad källorna till historien om unionstidens sista skede beträffar, prioriteten åt Sverige.

Ett särskildt intresse har nämda samling genom de många där bevarade brefven från Hemming Gad, af hvilka 73 i denna femte del äro tryckta[1]). Det är sällsynt att hos oss finna bref från dessa tider, som så lifligt återgifva en verklig individualitet. I de flesta fall möter man skrifvarnes stereotypa fraser eller otympliga försök att uttrycka tanken. Här åter är det annorlunda. De äro visserligen som oftast skrifna i för stor hast för att vara några mästerstycken vare sig till piktur eller komposition; men de röja en qvickhet, en humor, och ett godt lynne, som ej förneka sig ens under de kinkigaste omständigheter, på samma gång de vittna om en duglighet och förslagenhet, som tillsammans med nyssnämda egenskaper en tid bortåt gjorde »herr electus» oemotståndlig på ett bondeting eller bland Kalmars borgare och äfven förmådde inverka på de tveksamma i rikets råd. — Vi nämde pikturen. Äfven den är i sitt slag originel, men erbjuder stundom i fråga om skriftdragen lika stora svårigheter att öfvervinna, som de abrupta, illa koordinerade satser, i hvilka denna lifliga natur gaf form åt sina tankar, i afseende på mening och tankegång. Det fordras både skarpsinne och tålamod hos utgifvaren att komma till rätta med dessa bref; att det här har skett med framgång, torde den komma att erkänna, som gör sig mödan att underkasta de texter hr Styffe meddelar en närmare granskning och jämförelse med originalen.

En mängd af de i samlingen förekommande brefven, såväl koncept som original, äro odaterade. I en mängd fall har det lyckats hr Styffe bestämma tiden. Det har ej kunnat ske utan en fullständig kännedom om tidens historia och det förtjenar så mycket mer att framhållas, som den nyss nämda Grönbladska publikationen i det afseendet ger giltig anledning till åtskilliga anmärkningar. Det är stundom till rätt intressanta resultat hr Styffe på detta sätt kommer. Han har sålunda genom bestämmandet af tiden för ett Erik Trolles bref (n:r 50) gjort det mycket sannolikt, att den ryktbara bondefreden i Hjortsberga, som till sitt innehåll är känd ur Svante Nilssons kopiebok och af Allen och andra hänföres till 1510, redan blifvit ingången år 1505 (jf. ss. XXVI och 63). — Det märkliga brefvet n:r 419, som visar hur man redan tidigt sökte »poussera» Gustaf Trolle (denna gång till biskop i Linköping), utan tvifvel för att kunna i de politiska striderna draga nytta af hans hänsynslösa karaktär, föres af utg. till våren 1513. Det är dock sannolikt något äldre. Redan den 4 April 1513 omtalas Hans Brask i en Leo X:s bulla som »vald» biskop i Linköping[2]). Det berodde som bekant på uppgörelse med den spanska kardinalen »Arborensis» och i Rom funnos flere som kunde drifva underhandlingen. Ingen af dem har dock veterligen rest ut så tidigt på våren 1513, och det är väl icke troligt att de arbetat för Hans Brask utan dennes vetskap. Gustaf Trolle kom sjelf till Rom

---

[1]) I fjärde delen äro 8 bref från Hemming Gad till Svante Nilsson tryckta.
[2]) Grönblad, a. a. s. 575, men med feldatering.

samma vår, men sannolikt först sedan saken här var afgjord; det är nämligen knappt troligt att något val i kapitlet försiggått. En möjlighet är ju visserligen, att Hans Brask sökt föra Erik Trolle bakom ljuset i det längsta. Säkert är att han sedan ansett det nästan som en hederssak för sig att göra Gustaf Trolle till sin efterträdare som domprost, hvilket också lyckades[1]).

Det är nästan öfverflödigt att anmärka att texterna äro med synnerlig omsorg återgifna. I några, dock i det hela tämligen obetydliga fall, äro vi visserligen ej af alldeles samma mening som utg. I de latinska punkterna n:r 44 skulle t. ex. i 4:e raden *suppositur* måhända gifva bättre mening än *propter*. Uti det lilla brefvet n:r 191 torde siffrorna i sjunde raden böra läsas *.viii* i st. för *v*m. Det är så mycket vissare, som i ett annat bref (af Mattis Jönsson; n:r 1610 enligt den gamla beteckningen), hvars innehåll just i det ofvannämda refereras, den förra läsarten är otvifvelaktig. — I ärkebiskop Jakobs bref, n:r 509, r. 14 torde väl *procuratori* gifva bättre mening än *procurari*[2]).

Det stora flertalet af bref äro på svenska. Vi behöfva icke säga hvilket intresse äfven för språkforskaren denna publikation har. I afseende på sjelfva textredigeringen anmärka vi med tillfredsställelse att utg. infört en interpunktion efter meningen och i sammanhang därmed normaliserat bruket af stora och små begynnelsebokstäfver. Oafsedt sjelfva principen, skulle det ha varit en verklig skada, om det studium, som han utan tvifvel måst nedlägga på många af dessa urkunder och som till resultat bl. a. haft en rationell satsindelning, skulle ha gått förloradt för alla som kunna komma att begagna dessa aftryck. I ett par enstaka fall äro vi dock af någon annan tanke i afseende på interpunkteringen. S 219 r. 4 t. ex. skulle det väl gifva bättre mening att läsa (hafver) *fangith brefven fra sigh fru Annes ama i Borgholm, sa at* o. s. v.; d. v. s. utan punkt mellan *sigh* och *fru*, hvarvid *ama* naturligtvis är dativus. Vi kunna ej påminna oss att Hemming Gad någonsin använder *sa* för *sadhe*, hvilket väl med hr S:s interpunktion skulle blifva fallet. — Nr 193, r. 16, 17 skulle vi hellre interpunktera: *nu varda vi ga pa fleskestumpen utan var tack, medhan Johan Mansson hafver köth, flesk* o. s. v. — S. 636 på slutet af brefvet ger det måhända bättre mening att läsa: *veremur quod, nisi P. V. caute tractaverit . . . cum regia majestate ac in tempore, prevenietur per militiam, prout nobis suggeritur, in odium ecclesie* etc; det är nämligen fråga om att i tid vidtaga åtgärder till skydd för kyrkans egendom. Detta är emellertid småsaker.

Att hr Styffe äfven i fråga om de personalhistoriska uppgifterna är en säker ledare är bekant och förnekar sig ej heller här. Han har t. ex. skilt mellan de båda »herrarne» Erik, hvilka rätt ofta i dessa handlingar förekomma, hvilka båda varit i Rom, och också, t. ex. af

---

[1]) I noten s. 189 angifves förmodligen genom tryckfel S. Agnetas tid till den 5 febr. i st. för den 28 (eller 21) jan.

[2]) S. 254, r. 6 bör det väl läsas *fendhin* (fan) i st. för *sendhin*.

Grönblad, förblandas; den s. k. Erik skrifvare är väl densamme som sjelf i ett bref kallar sig Erik Larensson. Man kunde anmärka, att Örjan Nilsson, som i nr 371 kallas domprost och i registret ärkedjekne, visserligen 1511 var det senare, men ett par år efteråt verkligen blef domprost i Strengnäs. Registret är emellertid i fråga om dylika upplysningar något sparsamt. — Som en fyndig gissning må anföras uppgiften om fogden Sander Arendssons (eller Anderssons) börd, att han nämligen skulle vara en son af fru Metta och hennes första man Anders v. Bergen (s. CLXVI). — Rådslängden (s. CXLVII f.) ansluter sig till den, som meddelades i den fjärde delen. Omkring hälften af namnen äro desamma, men äfven för de öfriga meddelas blott korta notiser. Ha Nils Bryms och Nils Bese ej räknats till riksrådet? I en handling af 1507 $^{21}/_{6}$ (pappersdok. i R.A.) nämnas de åtminstone såsom samlade i Stockholm jämte åtskilliga andra herrar »för richesens merklige ärender skuldh», men riksrådstiteln finnes visserligen icke utsatt.

* * *

Sjelfva inledningen är denna gång betydligt kortare än i de båda närmast föregående delarne. Också gick förf. för den tid som dessa omfatta, till en stor del fram öfver jämförelsevis obearbetad mark, då däremot från och med Svante Nilssons tid Allens historia börjar blifva mera detaljerad och ända till 1520 hufvudsakligen stöder sig just på Sturesamlingen. Det har också gjort att hr Styffe i den historiska inledningen stannat redan vid hr Svantes död och för de återstående åtta åren ansett sig kunna hänvisa till nyssnämda verk, som ju därigenom hvad noggrannhet och fullständighet beträffar fått det bästa erkännande (jf. Förord s. VII). Om vi sålunda icke finna en så »con amore» utförd och omfattande framställning, som fjärde delens »Sverige i Sten Sture den äldres tid», så beror detta härpå, men icke heller erbjuder Svante Nilssons tidsålder, denna de ofruktbara mötenas tid, ett lika anslående stoff att behandla.

Hvad framställningen af den politiska historien beträffar, kompletterar nu hr Styffe Allens framställning genom att i detalj redogöra särskildt för händelserna i sjelfva Sverige och förhållandet till Finland, hvilket allt Allen antingen förbigår eller endast i korthet berör. Sålunda finna vi här en utförlig skildring af underhandlingarna på våren 1504, af hr Svantes finska resa, af krigshändelserna 1506 och i allmänhet af krigsrustningarne i Sverige m. m. d. Därjämte är hr Styffe i stånd att i åtskilliga enskildheter beriktiga sin danska kollegas framställning. Så är t. ex. fallet med afseende på den bekanta höfdingen på Olofsborg (i Bohuslän), Nils Ragvaldsson och hans sista öden. Den käcke krigaren, som efter det ryktbara öfverfallet på julnatten 1504 hos Allen försvinner uti dansk fångenskap, lyckades, såsom hr Styffe visar, komma undan och dog sedermera i ro uti Vestergötland. — På samma sätt, för att taga ett par andra exempel, i fråga om dagen för Svantes val, i fråga om tiden för Kalmar slotts eröfring; det är hr Styffes omfattande kännedom utaf

samtida handlingar och förmåga att begagna sig af deras uppgifter, som här å nyo gör sig gällande.

Med en viss nyfikenhet motser man hr Styffes omdöme om Svante Stures politik i allmänhet, hvilken, som bekant, uti Allen, fått en så sträng domare, och mången har väl trott att det skulle bli svårt för honom att jäfva denna dom eller att vidhålla den nationella ståndpunkten. Häri torde man dock i sådant fall något ha missräknat sig. Hr Styffe polemiserar egentligen icke mot den danska historikerns uppfattning och onekligen framstår äfven hos honom hr Svante som en underlägsen person i jämförelse med Sten Sture d. ä., och detta först och främst i ledningen af den inre styrelsen, men äfven i afseende på krigföringen. Men han vederlägger icke desto mindre i åtskilliga punkter, och såsom oss synes lyckligt, Allens framställning genom den noggranna analys af urkunderna, hvari han utan tvifvel är honom öfverlägsen. Vi skola i det följande påpeka några vigtigare fall.

Det framgår sålunda uppenbart af hr Styffes med data rikt försedda redogörelse att uppskofvet med stilleståndets ingående 1504 berodde på danskarne, och det förefaller bra ensidigt att tala om, huru hr Svante genom sina proklamationer till Norge uti mars »forstyrrede» underhandlingen, då å danskarnes sida Jens Holgersson så sent som i maj härjade Kalmarsunds kuster. — Äfven i fråga om det stora fredsmötet i Kalmar 1505 afvika de båda framställningarna. Det är bekant att svenskarne där alldeles uteblefvo, och Allen ser i riksföreståndarens intriger enda anledningen därtill. Svenskarne föreburo envis motvind som orsak till sin sena ankomst, och hr Styffe har gjort sig mödan att hos en kompetent auktoritet inhämta uppgifter, hvilka bestyrka, att under hela juni månad stiltje eller motvind är det vanliga för dem, som norrifrån vilja segla till Kalmar. Den anmärkningen qvarstår visserligen att svenskarne för sent gåfvo sig i väg, men att de icke ville komma värnlösa, då konung Hans hade gjort så stora rustningar, är dock begripligt, och hur litet den senare var angelägen om en öfverenskommelse, visar den hast hvarmed han gick till väga i fråga om domen. Danskarnes förfarande både under stilleståndstiden, samt före och efter mötet var väl så litet som möjligt egnadt att ingifva förtroende.

Äfven i andra fall torde de ogynsamma omdömen Allen är så snar att fälla om riksföreståndaren och hans förtrogne, böra jämkas efter den på fakta grundade framställning hr Styffe ger. Mest afviker dock de båda författarnes uppfattning, när det gäller fredstraktaten af den 17 aug. 1509 och därmed sammanhängande omständigheter, en traktat, som Allen finner vara alldeles i sin ordning, men hr Styffe betecknar som det »till innehållet såväl som sättet nesligaste fördrag», som någonsin från svensk sida blifvit ingånget (se s. CXXXIX). Det är ett starkt uttryck, i synnerhet af en i allmänhet så försigtig författare, kanske allt för starkt i betraktande af att man så litet känner de beledsagande omständigheterna. Men att det icke är alldeles omotiveradt, därom lärer man öfvertyga sig, om man följer hr Styffes framställning, huru konung Hans i början af året utfärdar lejdebref

för de svenska underhandlarne, som ge honom rätt att qvarhålla dem, tills de gått in på hans vilkor; huru han, när man ej nöjde sig därmed, dröjer med utfärdandet af nya, tills stilleståndstiden är ute och hans kapare hinna att åter börja sitt handtverk och bland annat utplundra Åbo och hur han slutligen förmår de svenska ombuden i Malmö att i vigtiga punkter gå ifrån sin fullmakt och lofva tribut både på obestämd tid och utan något vederlag. Allt detta har Allen antingen icke berört eller vill han icke höra talas om. Det är i synnerhet senast anförda beskyllning, som är graverande. Tyvärr tillåta ej urkunderna att följa händelserna — vi säga icke dag för dag, utan icke ens vecka för vecka, man lemnas t. ex. i fullständig okunnighet om hvad de svenska sändebuden haft för sig under hela juli månad, och äfven hvad fullmakten angår råder ej full tydlighet. Att i fråga om tiden för tributens erläggande (k. Hans lifstid) en ändring skett, är obestridligt, men i öfrigt beror det på, hvad tilltro man skall skänka en uppgift i ett senare dokument, proklamationen af den 2 mars 1510, som utgått från Svante Nilsson, Hemming Gad m. fl. Allen förkastar utan vidare deras påstående som osannfärdigt och nästan löjligt. Hr Styffe åter finner ej någon giltig anledning att betvifla riktigheten af denna uppgift, allra helst ingen antydan om dess grundlöshet förekommer i den långa lista med anmärkningar, som de missnöjde i svenska Rådet år 1511 tillstälde riksföreståndaren. Här som vid så många andra frågor från denna tid, är en bevisning med full evidens beklagligtvis omöjlig. Att det nämda påståendet göres i en offentlig proklamation, kan svårligen anses vara *absolut* bevisande för dess sanning; större betydelse torde då böra tillmätas det andra beviset. Tager man dem tillsammans, torde man medgifva att de få karaktären af ganska starka sannolikhetsskäl. Beskyllningen att ha låtit förmå sig att öfverträda fullmakten synes hr Styffe hufvudsakligen rikta mot de andliga ombuden. Det står i öfverensstämmelse med den tämligen dåliga uppfattning han i allmänhet hyser om den svenska kyrkans prelater under denna tid; han erinrar vid ett par tillfällen om de samtida ryktena att några bland dem togo penningar från Danmark. Äfven om detta blott skulle vara en ogrundad misstanke[1]), torde det blifva svårt att bestrida riktigheten af hr Styffes totaluppfattning i fråga om den svenska kyrkans hållning under dessa de sista åren för dess stora verldsliga makt, eller att den genom hersklystnad och egennytta så småningom undergräfde folkets förtroende och tillgifvenhet.

Har hr Styffe sålunda såsom oss synes med framgång lyckats vederlägga några af de beskyllningar som gjorts mot Svante Nilssons regering, qvarstår likväl tillräckligt mycket som ger anledning till klander, och hr Styffe har visserligen icke undanhållit fakta i detta hänseende. Hans inre förvaltning saknade hållning och fasthet, såsom

---

[1]) Att konung Hans hade tillfälle att få reda på hvad som försiggick vid det svenska rådets öfverläggningar är bestyrkt. Genom hvem det skett, därom har man naturligtvis inga bestämda uppgifter.

särskildt behandlingen af förläningarna och häradshöfdingetjensterna visar. Hans oförmåga att organisera försvaret tyckas händelserna år 1510 efter Åke Hanssons död till fullo ådagalägga. Skulle någon vigtigare skrifvelse uppsättas, anlitades gerna Hemming Gad; riksföreståndarens egen kansler hr Peder var, såvidt man kan döma, ingen betydande man. Men äfven med allt detta kan man säga att hr Styffe vidhåller sin gamla uppfattning af riksföreståndarnes regering såsom nationell och folklig i motsats till den andliga och verldsliga aristokratiens sjelfviska och därföre unionsvänliga planer (jämf. s. VIII—X). Hans totalomdöme måste därföre, äfven om det ej direkte uttalas, blifva väsentligen afvikande från meromnämde danske författares och bär liksom dennes prägeln af en viss ensidighet, med hvilken anmärkning vi emellertid ej vilja uttala något klander.

Liksom i de föregående delarne egnar hr Styffe en särskild omsorg åt framställningen af den inre förvaltningen, så långt urkunderna tillåta en inblick i densamma. Sålunda redogöres här (s. XIV ff.) först för finanserna, skatterna och förläningsväsendet. Till hvad hr Styffe s. XV nämner om de landskap, hvilka omedelbart stått under riksföreståndaren, tillägga vi endast att Ångermanland och Medelpad synas ha lydt under samma fogde som Tierp, Gestrikland och Helsingland (jf. n:r 588 i Sturesamlingen med ganska egendomliga uppgifter om skatteförhållandena där). — Uppgifterna om förläningarna s. XVIII—XXIII äro synnerligt noggranna och detaljerade. — En redogörelse för försvarsväsendet till lands och sjös följer därefter, hvarvid särskild uppmärksamhet egnas åt Svante Nilssons och Sten Sture d. y:s åtgärder för att bilda en svensk flotta; den senare skall enligt en uppgift år 1519 haft 25 skepp i sjön. I sammanhang härmed gifvas några uppgifter om krigföringssättet, hvarvid det helt säkert för förf. varit en tillfredsställelse att kunna framhålla, huru enligt Hemming Gads intyg Sten Sture d. ä. icke tillåtit härjningar och ännu ett par år efter hans död svenskarne tyckas fört kriget på samma sätt. Längre fram öfvergåfvos visserligen sådana principer, men det synes knappast kunna betviflas att danskarne i allmänhet farit värre fram, hvad än orsaken därtill må hafva varit.

Att det icke kan vara mycket att säga om den andliga odlingen under dessa få och oroliga år, säger sig sjelft. Det är dock från denna tid man har första kända exemplet på att regeringen behandlat en fråga om de lägre skolorna; det gälde nämligen den nya skola, som upprättats i Arboga (jf. s. XXXIII). — I afseende på handeln framhållas de alltmer framträdande tendenserna att reglementera densamma till vissa städers förmån genom inskränkningar i sjöfarten och undertryckande af landsköp. — Med särskild omsorg framställes uppkomsten af Sala grufva; det intresse som därigenom väcktes visade sig i en allmän sträfvan att få deltaga uti den vinstgifvande grufdriften; för grufvan utfärdades en bergsordning den 8 aug. 1512, en af de få lagstiftningsåtgärder som från dessa åren äro att omtala.

I afseende på lagskipningen påpekas den brytning, som just vid denna tid synes ha pågått mellan två motsatta system, det gamla lag-

liga eller allmogens förslagsrätt till häradshöfdingesysslor, och det nya, ännu icke i lag erkända, eller regeringens utnämningsrätt. Det är sällan man så tidigt kan se de båda systemen i bredd med hvarandra, som just under dessa år, då många urkunder vittna såväl om riksföreståndarens ingripande som om allmogens önskan att sjelfva få vara med vid bestämmandet af hvem som skulle »föra deras lagbok». Att det förra icke alltid var blott och bart en usurpation, utan en af omständigheternas tvång framkallad administrativ åtgärd antyder förf. s. XXXIX. Det hela är betecknande för det till formen egentligen olagliga sätt, hvarpå dessa tider en ny, men af ändrade förhållanden betingad princip, stundom hade att göra sig gällande i praktiken. Hvad sammanslagningen af flera härad beträffar må blott erinras att såväl 1502 som 1509 en särskild häradshöfding i Sundal och Vardbo omtalas och att »häradshöfding på Dal», som samtidigt förekommer, sålunda väl icke får anses ha åsyftat hela landskapet (jf. n:r 250 hos hr Styffe från år 1508)[1]. Hur förhållandena för öfrigt kunde gestalta sig ogynsamt för rättskipningen under dessa tider, därom vittnar Hemming Gads af förf. anförda uppgift att i Handbörds härad ej hållits ting på två år och ingen häradshöfding fans; det var då ej underligt om »stor villa» rådde bland allmogen.

Det är en jäsningens och de obestämda formernas tid herr Styffes bok, urkunder såväl som text, ställer framför oss. Det kunde framhållas många karaktäristiska drag för densamma. Ett, och icke det minst belysande, må anföras till slut. »Jag talade, skrifver en af Svantes tjenare en gång från Kalmar, med några af de yppersta kaputejner och bondakunger (i ett småländsk härad); de bådo jag skulle gifva eder tillkänna med bud och skrifvelse i så måtto att, om Eders Herredöme, ville hålla dem vid Sveriges lag och goda gamla sedvänjor, att dem ej härefter skedde någon olaglig gästning, öfverlast eller beskattning, då vilja de vara redebogne gå man af huse mot edra och rikets fiender, hvar som helst behof görs att det skall gripa en ända, och hålla eder för deres rätta herre och furste, om detta föreskrifne dem vederfares.» Det var i viss mån Sveriges närmaste framtid, som i dessa ord ligger antydd.

Ehd.

Sveriges historia under Carl den tolftes regering af F. F. CARLSON. Andra delen. 524 ss. Stockholm Norstedt & Söner 1885.

Föga mer än tre år hafva förflutit, sedan författaren skänkte allmänheten första delen af Karl XII:s historia, och redan hafva vi i våra händer dess fortsättning som omfattar händelserna mellan öfver-

[1] 1502 var Amund Stake »häradshöfding på Dal», Nils Vesgöte häradshöfding i Sundal och Vardbo, liksom ännu 1509.

gången af Düna och freden i Alt-Ranstadt. Detta skede i Karls historia är icke i sina yttre drag synnerligen tilldragande, men dess betydelse är stor, ty det är under fortgången af dessa ofruktbara krigsår som den graf småningom gräfves, i hvilken Sveriges stormaktsvälde nedsjunker. Och därför, så tungt det än är att fördjupa sig i denna sorgliga tid, är det med intresse man tager i sin hand den frejdade författarens skildring, ty man önskar ej blott veta hvad som skedde, utan än mer att förstå, hvarför så skedde. Och den förväntan man hyst blir ej sviken. Hvilande på nya grundliga forskningar, utarbetade af en man, som förenar häfdatecknarens blick med statsmannens erfarenhet, och prägladt af en klar och konstnärlig framställning kastar detta verk i mycket ett alldeles nytt ljus öfver denna tids dunkla tilldragelser och de i dem invecklade personernas handlingar.

Ett rikt fält har forskaren här haft att bearbeta. Visserligen hafva vi redan flera större arbeten af svenske författares händer, såsom Adlerfeld, Nordberg, Fryxell, Beskow. Men Nordbergs volymer, så jättelika de än äro, lemna ej alltid motsvarande behållning; Fryxells och Beskows i motsatta riktningar gående arbeten lida af ensidighet och ofullständighet m. m.; bäst i sitt slag är utan tvifvel Adlerfelds militära historia. Ett hufvudfel i tecknandet af Karl XII:s person och tid har varit det stora rum man hittills inrymt åt främmande ministrars relationer, under det våra egna källor alltför knapphändigt anlitats. Dessa äro i Carlsons arbete öppnade och hafva gifvit en rik skörd. Det är i första rummet riksarkivet som fått afgifva sina skatter både af officiella handlingar och enskild brefväxling; därnäst följa Pipers efterlemnade i Engsö arkiv förvarade papper m. fl. andra otryckta och tryckta källor.

Ett af de starkaste intrycken af författarens arbete, som torde småningom tränga sig på hvarje läsare, är att Karl XII:s anseende såsom regent, statsman och äfven härförare lidit starkare afbräck än förut, under det man med alt djupare aktning hälsar hans svenske män, som fastän de sågo det oundvikliga olycksödet nalkas, dock manligt höllo ut på sin post, om ock, för att tala med Piper, de hällre önskade sig döden än att se i hvilket djup af elände fäderneslandet skulle falla. Den ödesdigra själfrådighet och otillgänglighet för alla förnuftsskäl, som så hotande framträdt hos Karl redan under de två första fälttågen, utvecklades altmera under polska krigets fortgång. Hans fader, med i mycket liknande lynne, hade haft den lyckan att i sin tidiga ungdom genomgå motgångens bittra skola och hade däraf lärt för lifvet. Sonen fick ännu tidigare börja sitt lärospån, men tyvärr i medgångens så farliga skola, och denna förtidiga lycka förhärdade hans sinne. Narvasegern blef för oss olycksdigrare än ett Pultawa, ty det ingaf den unge segraren den tanken, att hans vapen voro oemotståndliga. Häraf förklaras, såsom författaren framhåller, så mycket af Karls besynnerliga sätt att sköta både politik och krig i Polen, ty han har aldrig ett ögonblick tviflat på, att han icke med sitt goda svärd kunde, när han ville, afskära hvarje knut som annars syntes olöslig. Ja han tyckes ofta rent af hafva föredragit att låta

sakerna komma till ytterlighet, för att få pröfva sina vapens skärpa på hinder, som syntes andra nästan obetvingliga. Denna egenhet i hans karaktär återgifver författaren träffande med dessa ord: »den vanliga grundsatsen, att man bör smida medan järnet är varmt var för Carl den tolfte en alldeles främmande tanke; i medvetandet om sin utomordentliga kraft kunde han ej inse, hvarför man ej lika lätt skulle komma till rätta med det kalla». Men om man ock för visso beundrar det personliga mod som aldrig vetat hvad fruktan var, kan och får man ej glömma, att detta hvarken är en konungs enda ej häller största egenskap. Och det är för öfrigt en himmelsvid skilnad mellan att i stridens hetta öfverdådigt blottställa sig för onödig fara och det att i lugna ögonblick med kallt blod slå döförat till för alla förnuftets yrkanden, isynnerhet då man ansvarar ej blott för sin egen person utan för ett helt folks öden. En osökt jämförelse erbjuder sig här med hans samtida, Ludvig XIV och Peter den store, hvilka i likhet med Karl identifierade sig och staten. I moraliskt afseende stå de djupt under honom, men huru stor är ej skilnaden i sättet att uppfatta sina statsintressen. De ville göra sina stater starka för att själfva på samma gång blifva det; Karl ville blott tillfredställa rent personliga mål, utan ringaste hänsyn till, att det kunde kosta hans stater lifvet. De böjde sig för det oundvikliga, han ville trotsa alt, sjelfva ödet.

Politiken egde i Karl XII:s ögon knappast någon betydelse, därför att, som redan sagdt, värjan enligt hans förmenande var ett sista och bästa argument som ej lät sig vederläggas. Detta förklarar hans för vanliga människor obegripliga hållning gent emot både vän som erbjöd sig att befordra hans bästa eller ovän som räckte ut handen till fred. Han var van att befalla, men älskade ej, att som politiken fordrade, höra invändningar och fästa afseende vid andras önskningar. Så sköt han ifrån sig alla underhandlingar som ej genast formade sig efter hans vilja och trodde, att han kunde lösgöra sig från det europeiska statssystemet. Men förgäfves. Det skulle i framtiden låta honom känna hela sin hämnande styrka, liksom efter hvad författaren visar, det redan nu, fast för Karl osynligt, hämmande trädde i hans väg.

Om den gloria som omstrålat konungens hufvud bleknar för historiens klara dager, så låter denna till ersättning hans svenska folk träda fram ur skuggan. Särskildt gäller detta de statsmän som voro närmast till att gifva sina råd om statens styrelse och däri deltaga. På Piper såsom konungens förste snart sagdt ende minister hvilade största ansvaret, och han har, såsom här visas oss, ej svikit sin pligt, utan allvarligt och oförbehållsamt, stundom med skärpa, uttalat sina tankar och gifvit sina råd. Med honom förenade sig i Karls närhet Hermelin och Cederhjelm, i Sverige den gamle Bengt Oxenstjerna och Åkerhjelm, i Haag Lilljeroth, alla ansträngande sina krafter för att få konungen till att besinna, hvad den politiska ställningen, hvad Sveriges bästa kräfde, ehuru alltid förgäfves. Den gärd af rättvisa

författaren gifver dessa, man kan väl säga olycklige mäns minne är en af arbetets vackraste frukter.

Angreppet på Polen eller rättare beslutet att afsätta konung August ledde Carl in på den väg, som sedan utan återvändo ledde utför, tills ingen räddning mer var möjlig. Det naturliga hade varit, att, sedan han skingrat den sachsiska hären och genom Kurlands eröfring betryggat sin södra gräns, han vändt sig mot den farliga fienden i öster, så som en gång beslutadt var och så som ännu en tid efter öfvergången öfver Düna han själf har vidhållit. Alla skäl, militära som politiska, tycktes fordra det. Men Karl hade tyvärr lärt att förakta Peters styrka, under det han mot August hyste en till hat gränsande personlig bitterhet, åt hvilken han, sannolikt ej utan andras tillskyndelse, gaf alt starkare insteg. Så trädde tanken på ett krig i Polen alt närmare. Att ännu en annan utväg fans, nämligen att tillse, om ej freden stode att vinna på fördelaktiga vilkor, det tycktes ej hafva ingått i hans föreställningar. Ty, ehuru både Peter och August sökte freden, sannolikt på fullt allvar, vårdade Karl sig ej ens om att upptaga anbuden. Man kan verkligen sätta i fråga, om han ens ville hafva fred. Det sätt, hvarpå han tillbakavisade tsarens framställning 1701, tyckes oss gifva Åkerhjelm rätt i hans omdöme: »det är som att säga att man vill hafva krig, ej fred.»

När därför Karl af grannskapet till Litthauen, där inbördes kriget rasade, småningom lät sig indragas i dess fejder och när hans blickar sålunda drogos mot söder i stället för öster, var det mindre underligt, om han, i sin bittra stämning mot August, började alt starkare hvälfva hos sig den tanken, att man först borde göra denna trolöse fiende oskadlig. Men det oförlåtliga var, att han, ingripande i försynens rätt, ville uppträda som en straffande domare öfver konungar och folk, i det han fordrade, att först af alt skulle konung August afsättas, emedan man aldrig kunde lita på hans ord och lofven, och att ingenting, vare sig förnuftsskäl eller fosterlandets nöd, kunde beveka honom att därifrån afstå. Hans försvarare hafva sagt, att, om Karl efter slutad fred med August vändt sig mot Peter, hade den förre genast fallit honom i ryggen, och att det därför var bättre att först göra ända på August, och att det för öfrigt var en statsklok tanke att vilja befria Polen från dess dåliga herrskare, för att efter uppsättandet af en ny mot Sverige väl sinnad konung i förening med Polens stridskrafter falla öfver tsar Peter. Ohållbarheten af detta påstående, redan förut tillräckligt påpekad, ådagalägges på ett bindande sätt af föreliggande arbete, hvars hela innehåll kan sägas concentrera sig i en fällande dom öfver Karls polska politik.

Det synes aldeles vist, att Karl både nu och vid mer än ett tillfälle längre fram kunnat aftvinga August en fred, som både försvagat dennes inflytande i Polen tillräckligt, för att han ej längre skulle vara för Sverige farlig, och tillika tryggat Sveriges gränser, ja ej osannolikt fört till en Polens krigsförklaring mot Ryssland. Och då Karl och hans försvarare ständigt invända, att man aldrig kunde förlita sig på Augusts ord, så eger man fråga: Hvad värde hade väl

då hans ord i form af en aftvungen tronafsägelse? Säkerligen ett vida mindre, förutom det att, såsom Karls statsmän förutsade, man i så fall måste först i en oviss, sannolikt långvarig afsättningsfejd förslösa de krafter som annorstädes bättre behöfdes, och därefter binda sina händer vid det polska väsendet, för att hålla den nye konungen qvar på sin tron. Och hvilket var för öfrigt betänkligare, det att vända sig mot tsar Peter, med *möjligheten* af ett fredsbrott i sin rygg från konung Augusts sida, eller att inveckla sig i en vidtutseende fejd, som föga hade med Sveriges intressen att göra, under det man *visste,* att tsaren anfölle rikets vigtigaste värn, och för hvarje år erfor, huru hans krafter växte. Det borde varit tydligt, att afsättningsplanen innebar för Sverige vida större faror, än dem som därigenom skulle afvärjas, och det var det nog för alla, utom för Karl XII själf och några få stridslystne i hans omgifning.

Att Karl visserligen aldrig tänkt behöfva dröja länge i Polen, utan trott sig snarligen kunna, efter lyckligt utfördt hämdvärf, vända sina vapen mot Peter, det visar oss författaren. Men han visar ock, huru det första olyckliga steget drog andra efter sig, ja huru Karl, trots sin önskan att komma lös för att slåss med Ryssen, dock upprepade gånger själf lagt hinder i vägen för sin frigörelse. Så förvandlades den första marschen på Warschau till ett femårigt fälttåg i Polen, under hvilket Karls framtågande här länge ej lemnade efter sig starkare spår än den snart jämnade fåra det starka skeppet skär genom vreda böljor.

Ehuru självfva krigets historia, från militärisk synpunkt beskrifven och bedömd, ej kan ingå i författarens arbete, äro dock de upplysningar ej få, som rörande krigets händelser och gång kunna ur detsamma hämtas. Den besynnerliga växlingen af långa tiders stillastående, äfven då vapnens användning tycktes som bäst påfordras och äfven af generalerna förordades, och af därpå följande blixtlika för armén nästan upprifvande marscher visar sig hafva stundom berott på politiska inverkningar. Men författaren söker ock dess grund i »den märkliga tröghet, som mellan de oerhörda kraftansträngningarna tidtals syntes, likasom till ersättning, bemäktiga sig Karl XII». Man måste här ovilkorligen beklaga, att denne konungs krig ej blifvit ännu af militäriska auktoriteter grundligt undersökta och bedömda. För den icke militäriskt bildade forskaren, som söker bilda sig ett omdöme på grund af tillgängliga handlingar, är det ej möjligt att värja sig för den uppfattningen, att beräkning och planmässighet alt för ofta saknats i Karls rörelser. Och aldeles tydligt är, att han ej haft öga för det samband som måste förefinnas mellan en stats politik och dess krigföring. Däraf kom ofruktbarheten i hans långvariga krig, trots de mest öfverraskande bedrifter.

Likasom författaren redan i början gifver en teckning af Polens statsskick, för att klargöra för läsaren de följande besynnerliga politiska förvecklingarne, så är hela hans följande skildring ett nytt bidrag till kännedomen om denna författnings och därmed landets fortgående upplösning. För den som erinrar sig tilldragelserna i Karl X:s

tid förefaller det visserligen underligt, att sonsonen ej tillgodogjorde sig den erfarenhet som då rätt dyrt köptes, så mycket mera som den gamla Bengt Oxenstjerna, som redan då var med, höjde sin varnande röst, för att därom erinra. Men Karl XII var ingen statsman och såg i allmänhet ej annat än hvad han ville se. Han skulle dock af femårig bitter erfarenhet få lära att, om ock hans svärd var oemotståndligt i striden, kunde det dock ingalunda nyskapa, men väl ytterligare upplösa »detta på en gång sega och lättrörliga, vid alla större brytningar sönderflytande samhällsskick», som förf. så slående betecknar det. I sjelfva verket har Karl XII slagit det land — som han ville med en tryggad frihet lyckliggöra, fast på ett något egendomligt sätt, i det han med våld påtvang det en ny konung — så svåra sår, att det väl kan sättas i fråga, huruvida alla Augusts låga ränker, äfven om de haft framgång, kunnat göra dem värre.

Med klarhet skildrar författaren de olika skiftena af Karls inblandning i Polens inre strider och huru han slutligen, mera mot än med polackarnes vilja, genomdrifver sitt oryggliga beslut, att sätta August af tronen. Men, såsom förf. starkt betonar, det var så långt ifrån att målet därmed var vunnet, att Karl genom detta steg blott band sina vapen för ytterligare tvänne år vid detta olycksaliga land. Och dock var det just under samma år, som afsättningen genomfördes, som den alt mäktigare tsaren redan herre öfver Nevans lopp, visade genom eröfringen af Dorpat och Narva, att han var en tio gånger farligare fiende än August, och att alt det polska väsendet och en falsk hederskänsla för Sverige vägde litet i jämförelse med den fara som hotade, sedan breche skjutits i vårt starkaste utanverk. Men ändock stannar Karl i Polen. Förgäfves hade hans statsmän och äfven generaler gång på gång varnat för den växande faran från Rysslands sida. Ingenting hjälpte, ty för honom gälde hans personliga ära mer än all hänsyn till fosterlandets djupaste intressen. Och ännu var han fullt och fast öfvertygad, att ingen fara gafs så stor, att ej hans goda svärd och segervana här skulle därför snart finna hjälp.

Det svåra och dystra värf som de svenske statsmännen, isynnerhet Piper och Hermelin, hade att fylla under dessa år framlyser väl af författarens arbete. Den kraft och skärpa med hvilken Piper gång på gång trädde upp för att förmå konungen att taga skäl, den skicklighet med hvilken Hermelin, trots inre motvilja, använde sin penna för att gifva ett sken af berättigande och förnuft åt hans halsstarriga fordringar, hafva vunnit fullt erkännande. Likaså kan man ej annat än beundra den från krigare till diplomat förvandlade Arvid Horns framgångar på valriksdagen i Warschau. Sättet var utan tvifvel våldsamt, och framgångens varaktighet därför mer än oviss, men det var det enda sättet för att nu komma till det mål, som Karl tycktes svurit att vinna. — De polska statsmännens personligheter och ställning till händelserna är väl tecknad. Man kan ej — låt vara att deras skuld är stor i det öfver Polen inbrytande förderfvet — annat än beklaga dem, att de skulle råka ut för en sådan räddare af republiken som Karl XII visade sig vara. Och visserligen måste för de män

i deras krets, som verkligen ville sitt fosterlands bästa, denna ödesdigra välvilja hafva känts som bittraste ironi.

Det som mången läsare kanske mera än något annat söker efter, då han vänder sig till Karl XII:s historia, det är kännedomen om hvad som tilldrog sig hemma i det betryckta fosterlandet, hvars lidanden ännu undanskymdes af de yttre segrarnes glans. Med rätta ägnar förf. denna vigtiga sida af sitt arbete en särskild uppmärksamhet. Man finner, att konungen, eftersom krigen fortgingo, alt mindre och mindre fann tid att sysselsätta sig med ärender hörande till den inre styrelsen och huru stundom under hans plötsligt företagna ilmarscher eller spärridter regeringsverksamheten för en tid aldeles afstannade. Man ser, huru förlamad rådsregeringen hemma i Sverige var genom de anordningar som konungen träffat, förr än han gick i kriget, och huru dess svårigheter, redan härigenom stora och dessutom dagligen ökade genom konungens förlängda frånvaro i fjärran land och faran för Ryssland och möjligen Danmark, onödigtvis skärptes genom den bistra behandling, som konungen, ömtålig om sin makt, stundom lät det undergå. Aldrig skulle en Gustaf Adolf låtit sitt råd undfå en sådan skrapa som den rådet nu fick mottaga, därför att det af försigtighet hade utan konungens hörande concentrerat trupper mot danska gränsen, ej häller skulle han skymfat en så trogen, tapper och förtjänt gammal krigare som Hans Wachtmeister med att beskylla honom för brist på manligt uppförande. Men en Karl XII, som kunde påstå, att förskansningar kring en armé äro tecken till hjärtats räddhåga och feghet, var naturligtvis oförhindrad att anse, det hvarje försvarsanstalt var onödig, så länge ej faran stod öfver hufvudet. Hvad det egentliga fosterlandet angår, skönjes klarligen, att, ehuru det ännu var förskonadt för att se kriget inom egna gränser, hemsöktes det hårdt af de bördor detta altid medför. Och om man ännu ej förtviflade sålänge segrarne följde de svenska vapnen i fjärran och konungens lif var sparadt, lägrade sig dock en alt mörkare stämning öfver sinnena. Ty farorna från öster växte, under det utsikten till deras afvärjande blef alt svagare. Och landets nöd var redan stor. Utskrifningarna bortförde dess bästa krafter, kontributionerna började öfvergå förmågan att utgöra dem. Och den årligen stigande brist, med hvilken statsverket, trots den tunga beskattningen, arbetade, innebar en hotande varning. Detta kapitel om våra finansers historia är ännu ej skrifvet; författaren har hittills blott lyftat flikar af slöjan, och därigenom låtit oss ana hvad som döljes bakom densamma. Vi hoppas dock, att han längre fram skall ägna detta vigtiga ämne den fulla skildring som det så väl förtjenar.

De mest hjärtskärande partierna i det föreliggande arbetet äro dock de som handla om kriget i Östersjöprovinserna. Med öppna ögon har Karl XII lemnat dessa olyckliga landskap åt sitt öde, låtit dem af fienden på det gräsligaste förhärjas och lugnt åsett, huru tsaren satte sig fast vid Östersjön, och detta ehuru alla hans statsmän långt innan farorna blefvo så öfverhängande, enträget varnade honom, ehuru han visste, att hans generaler delade deras åsigter, ja att själfva hären

hyste blott en längtan nämligen att få gå mot Ryssen. Och hade alla dessa tegat, talade dock händelserna själfva ett språk, som borde bevekt hvarje hjärta som ej var förhärdadt och öfvertygat hvarje sinne som ej var förstockadt.

Och här öfverväldigas vi af den tanke, som under läsningen af arbetet småningom trängt sig på oss. Hvad betyder denna tystnad rörande Karl XII:s känslor för sitt land och folk som här råder, en tystnad som talar till oss starkare än alt annat? Det måste betyda, att författaren ej kunnat uppspåra något som vitnar om uttryck af en dylik känsla. Det kan vara möjligt, att en sådan rört sig i djupet af hans själ, men att han i sin naturliga slutenhet och med enväldsherrskarens stolthet ej velat gifva någon människa del däraf. Men det förefaller oss ej osannolikt, att denna åt ynglingen gifna enväldsmakt och dessa förtidiga nästan öfvernaturliga framgångar hafva utvecklat hans af naturen hårda och själfviska, genom ständiga strider altmer mot vekare intryck förhärdade sinne ända därhän, att han i öfvertygelsen om sin saks rättvisa och med sinnet beherrskadt af den vissheten, att han »vore ingen på jorden för sina gerningar responsabel, utan hade makt och våld efter sitt behag och som en kristlig konung att styra och regera sitt rike». — knappast haft något sinne för sitt lands olyckor, än mindre för sitt eget dryga ansvar. Huru stort är ej här det afstånd som skiljer honom från Gustaf Adolf, som önskade att hans folk skulle veta »hvart dess svett och blod tog vägen»? Det blir knappast större om man härvid också erinrar sig, att den ene, mottagande svenska väldet starkare än det någonsin varit, i aderton års strider arbetade att förstöra den byggnad, som den andre, begynnande i nöd och svaghet, under tjuguårig kamp för fosterlandets sak lyckats uppföra.

Ännu mörkare tider än dem, som vi vid författarens hand genomvandrat, återstå att skildra. Till detta tunga arbete önska vi den frejdade häfdatecknaren både krafter och mod, så att det må förunnas honom att föra sitt stora verk fram till dess fulländning.

Claes Annerstedt.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius, **1884, h. 8** inneh. bl. a.: E. Tegnér, Ytterligare om de nordiska ortnamnen i Normandie. — Literaturöfversigt: K. Vitt. Hist. och Ant. Akademiens Månadsblad 1883; Meddelanden från Sv. Riksarkivet, VIII; K. Bibliotekets handlingar, 6; Meddelanden från Nationalmuseum, 3, 4, anm. af El. Tegnér. — Samlingar till Göteborgs Historia af W. Berg, anm. af H. Hildebrand, — **1885, h. 1** inneh. bl. a.: C. St. A. Bille, Folkeligt selvstyre i de Forenede Stater.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens Månadsblad 1884, April—Juni. — Åldriga fornlemningar i Syrien. — Silfverfynd från Grausne i Stenkyrka s:n, Gotland — Från Akademiens sammankomster. — Nya anordningar i Statens Historiska Museum.

Vestmanlands Fornminnesförenings Årsskrift. Utgifven af K. A. Örström. **III.** — H. Hofberg, Vestmanlands fornlemningar och minnesmärken, Norrbo härad. — K. H. Karlsson, Skattelängd från östra Vestmanland af år 1371. — Dnsme, Permbref från Vestmanland. — G. Bäckman, Fornlemningar i Badelunda (m. karta). — O. V. Lundberg, Förteckning å fynd från sten- och bronsåldern funna i Vestmanland.

Nordisk Revy utgifven af A. Noréen. **Årg. II, n. 8.** Populære forelæsninger over Tiberius og Nero af J. P. Weisse (anm. af S. F. H.). **n. 9.** Ägyptische Geschichte von den ältesten Zeiten bis auf Alexander den grossen von Wiedemann (anm. af Karl Piehl).

Finsk tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik utgifven af C. G. Estlander m. fl. **1884, December** innehåller bl. a.: E. S., Norskt sällskapslif under sjuttonhundratalet. — **1885, Januari** inneh. bl. a.: I bokhandeln: Consistorii Academici Aboensis äldre protokoller, 1 (anm. af C. G. Estlander).

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel. **1885, h. 2.** — J. Langen, Das älteste christliche Kirchenbuch. — W. Stieda, Aus der socialen Geschichte Englands. — F. Hirsch, Die Armee des grossen Kurfürsten und ihre Unterhaltung während der Jahre 1660—1666. — M. Lehmann, Scharnhorsts Kampf für die stehenden Heere. — Literaturbericht (bl. a. Lefèvre-Pontalis, Jean de Witt)

Revue Historique, 1885, Janvier—Février. — H. D. de Grammont, Études algériennes. — G. Fagniez, Le père Joseph à la diète de Ratisbonne en 1630. I. — F. Puaux, La dernière requête adressée par les protestants français à Louis XIV en janvier 1685. — A. D., Le dernier mot sur la charge de Sedan. — Bulletin Historique: France (Monod); Allemagne et Autriche, publications rel. à l'histoire romaine en 1882 et 1883 (Haupt). — Correspondence. — Comptes-rendus critiques (bl. a.: Erslev, Dronning Margrethe og Kalmarunionens grundlæggelse, samt Steenstrup, Danelag och Danske og Norske riger på de britiske öer, anm. of Beauvois). — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Öfversigter och granskningar.

Nyare historisk öfversättningslitteratur.

Historiska arbeten intaga naturligtvis alltid ett visst rum i vår öfversättningslitteratur. Ville man döma efter dagens tecken, skulle smaken för historisk lektyr snarare vara i tillväxande än aftagande. Det är åtminstone fem sådana arbeten, som för närvarande äro under utgifning, enligt öflig sed uti häften, och åtskilliga ha nyss afslutats. I hvad mån afsättningen bestyrker ett sådant antagande kunna vi visserligen icke uppgifva. Säkert torde väl vara, att Macaulays engelska historia, som äfven i Sverige genom en nyligen utgifven tredje upplaga visat sig fortfarande ega sin gamla tjuskraft, icke haft någon medtäflare i allmänhetens ynnest. Det må dock anmärkas, att af G. Webers bekanta verldshistoria i sammandrag den tredje svenska upplagan är under utgifning och att Buckles något ensidiga och doktrinära »Civilisationens historia i England» utgått i en andra upplaga; det samma gäller äfven om ett par kyrkohistoriska arbeten.

Frågar man efter om några särskilda hufvudriktningar framträda i de senare årens publikationer på öfversättningsområdet, så kunna ur en gruppering efter innehåll och syftemål åtminstone några slutsatser dragas. Klart är i allmänhet, att det är de populära arbetena, som utgöra flertalet. Behofvet af allmänna verldshistorier, som för några årtionden sedan framkallade t. ex. öfversättningen af Schlossers verldshistoria, torde väl nu efter den illustrerade svenskas utgifvande, hvad allmänheten angår, få anses vara fyldt. Vi finna under de senaste tjugo åren endast andra och tredje upplagorna utaf Webers lilla verldshistoria och Assmans mera läroboksliknande sammandrag jämte Kolbs tämligen värdelösa »Kulturhistoria». Det mera specielt kulturhistoriska området i öfrigt har också några representanter. Utom Buckles nyss omnämnda verk ha vi att hit hänföra ett par smärre skildringar från den klassiska forntiden af G. Boissier och den nyss aflidne M. Monnier samt ett större verk af den amerikanske fysiologen Draper, »Den europeiska forskningens historia». — Det biografiska facket saknas naturligtvis icke häller. Jämte Rankes be-

römda teckning af Wallenstein och Lanfreys i flere afseenden utmärkta arbete öfver Napoleon I ha vi äfven ett par populärt hållna skildringar öfver Fredrik den store af den produktive Friedrich Förster och öfver Napoleon af Lockhart: båda två för öfrigt något föråldrade. — Under de sista åren ha med vår litteratur införlifvats några specialhistorier för olika länder, mer eller mindre i form utaf handböcker. Vi ha sålunda till en början fått en öfversättning af Rambauds talangfulla framställning af Rysslands historia. Därpå följde de la Jonquières Turkiska rikets historia, som visserligen icke hvarken i afseende på behandlingen eller ämnets allmänna intresse går fullt upp mot den förra, men som dock i sin svenska drägt i mer än ett hänseende blef förbättrad. Under utgifning är för närvarande Greens Engelska historia, till hvilken vi här nedan återkomma. Utan tvifvel kunna dylika arbeten förtjena att öfversättas, så snart ett godt original föreligger. Efter hvad det uppgifves, har dock ej åtgången varit så stor, att den uppmuntrar till fortsättning, hvad än orsaken härtill må hafva varit: »sämre tider» eller att allmänheten möjligen blifvit alltför bortskämd i fråga om illustrationer, hvilka icke åtfölja dessa arbeten. Är det senare fallet, vore det verkligen att beklaga. Pretentionerna på illustrationer börja antaga ett omfång, som hotar att menligt inverka på smaken för ett godt innehåll, icke minst på det historiska området.

För att ett historiskt specialverk skall ha någon utsigt att blifva öfversatt, måste det i allmänhet antingen i alldeles öfvervägande hög grad ega stilens förtjenster, eller behandla något synnerligen intressant ämne. Också har Macaulay visserligen blifvit öfversatt, men af samtidens nu lefvande störste historiker L. v. Ranke finnes ej mer än ett arbete, den ofvan omnämnda lefnadsteckningen öfver Wallenstein, på svenska. Några smärre öfversättningar från ryskan, Thomsens lilla skrift om ryska rikets grundläggning, de af Norstedt & Söner utgifna öfversättningarna från Machiavelli utgöra nästan de enda nämnvärda undantagen. Af de nyare öfversättningar, som vi i det följande utförligare skola omnämna, höra Motley och Carlyle, liksom bland äldre öfversättningar Prescotts verk, till det ofvan antydda slaget, Leckys stora arbete åter har ansetts som en fortsättning på Macaulays.

Vi kunna tillägga att åtskilliga värdefulla kyrkohistoriska arbeten under senare år äfven utkommit i öfversättning, såsom af Hagenbach och Merle d'Aubigné (båda i ett par upplagor), Kahnis, Herzog och Köstlin (Lutherbiografien).

Arten af vår historiska öfversättningslitteratur framgår af det föregående. Rent vetenskapliga verk af större omfång ingå ej gerna i densamma, såvida de ej genom ämne och stil äro egnade att tilltala en större läsarkrets, och därom kan knappast någonting vara att säga. Det kan visserligen hända att ropet för dagen och tanken på afsättningen få vid valet spela en för stor roll. Det länder emellertid våra förläggare till heder, att med ett och annat undantag valet under senare tider varit godt och att de historiska verk som införlifvats med vår litteratur varit utaf värde. Det gäller äfven om de under

utgifning varande verk af Lecky, Green m. fl., till hvilkas närmare granskning vi här nedan öfvergå.

* *
*

Att W. E. LECKYS Englands historia i adertonde århundradet[1]) blifvit införlifvad med vår litteratur, är att anse såsom en verklig vinst. Väl kan man anmärka mot författaren, att hans framställning saknar den öfverskådlighet, som endast en kronologisk gruppering kan gifva, samt med afseende på s. k. fakta stundom är allt för summarisk för att erbjuda tillräcklig ledning åt den, som önskar en närmare kännedom om de politiska *händelserna.* Att det faktiska inom historien göres till föremål för en noggrann och detaljerad undersökning, är utan tvifvel af största vigt, men lika berättigad är den art af historieskrifning, som går ut på att utforska det inre sammanhanget i folkens lif, framställa institutionernas och samhällsklassernas uppkomst och betydelse, tänkesättens riktning och folkkaraktärernas utmärkande egenskaper samt slutligen uppsöka de verkande orsakerna till allt detta. Dessa båda arter af historieskrifning, af hvilka den ena är mera berättande, den andra mera resonerande, behöfva och *böra ej* stå i inbördes motsats-förhållande, och någon rangstrid bör ej häller förekomma dem emellan. Låt vara att man vill betrakta det senare slaget såsom historieskrifningens blomma; blomman förutsätter dock stammen, och en historieskrifning, som ville skildra det inre af folkens lif, men ej hvilade på den säkra grundvalen af fakta, skulle hastigt urarta till det oting, som kallas — *historisk konstruktion;* båda dessa slag af historieskrifning hafva därför sin stora uppgift att fylla, och båda förmå, som naturligt är, uppväcka intresse, hvarvid emellertid såväl bland författare som läsare på grund af olika skaplynne somliga känna sig mera dragna till det ena slaget än till det andra. Ehuru Lecky äfven skildrar de politiska händelserna under den tid han behandlar, är dock hans framställning mera af det resonerande slaget, i det hans hufvudsakliga syfte är att karaktärisera de samhällsförhållanden och andliga krafter, som under 18:de århundradet voro bestämmande för det engelska folkets lif, och häruti har man ock att söka den väsentliga orsaken till den stundom klandrade form han gifvit sitt arbete. Sjelf har han också påpekat detta i sitt förord, hvari han anger skilnaden i syfte mellan sitt verk och Stanhopes (lord Mahons) öfver samma tid, hvilket senare arbete mera tillhör den berättande arten af historieskrifning. I sammanhang härmed vill anmälaren för sin del uttala sin tillfredsställelse öfver att förläggarens val, då han ville gifva den svenska allmänheten en fortsättning af Macaulays berömda verk, föll på Lecky och ej på Stanhope. Meningen härmed är ingalunda att förneka den sistnämndes förtjenster, och af

[1]) Englands historia i adertonde århundradet af William Edward Hartpole Lecky. Öfversättning af O. W. Ålund. Stockholm, C. E. Fritzes förlag. I, II, III, IV, ss. 1—368.

det redan sagda torde framgå, att denna uppfattning ej heller beror af något underskattande af den historiska skola han tillhör; grunden därför är blott öfvertygelsen, att det för den stora allmänheten är af både större vigt och intresse att, då fråga är om ett främmande folk, få tillfälle att lära känna dess allmänna utveckling och de krafter som varit bestämmande därför, än att erhålla kännedom om detaljerna i dess politiska lif.

Den som vill göra Englands historia till föremål för specialstudier kan visserligen ej undvara Stanhopes arbete, men för honom är ej häller en öfversättning af nöden.

Om vi ej misstaga oss har Lecky i sin historieforskning varit i ej ringa mån påverkad af Buckle. Hvilka förtjenster denne än må ega, synes oss dock Lecky vida öfverträffa honom i opartiskhet och fördomsfrihet. Lecky är lika litet någon auktoritetstrons man som Buckle; ja hans lifsåskådning gör intryck af att vara öfvervägande skeptisk. Men om han sålunda ej hyser någon förkärlek för ålderdomliga institutioner och häfdvunna åsigter, så delar han å andra sidan ej Buckles hat mot vissa dylika. Genomträngd af öfvertygelsen, att inga menskliga inrättningar vare sig inom kyrka eller stat äro allena saliggörande eller fullkomliga, är han fri både från den konservativa och liberala doktrinarismen och kan därför i allmänhet med vetenskaplig lidelsefrihet uppvisa både ljus- och skuggsidorna hos de sociala företeelserna, äfven hos sådana, hvilkas värde utgöra en tvistefråga för dagen och som minst torde öfverensstämma med hans eget åskådningssätt. Vi påpeka i detta hänseende hans sjelfständiga och träffande anmärkningar om tillämpligheten af lagen om tillgång och efterfrågan på litteraturen och den synnerligt opartiska framställning, som han lemnar af den engelska statskyrkans inflytande på det intellektuella lifvet i England. Ehuru han skarpt ogillar den skotska presbyterianismens trångbröstade ofördragsamhet, kan han dock, i olikhet med Buckle, göra rättvisa åt det goda inflytande som denna religionsform äfven utöfvat på den skotska nationalkaraktären, och lika opartiskt är hans omdöme om den från hans egen uppfattning så himmelsvidt aflägsna methodismen. På samma sätt är han vid bedömandet af de skotska högländarne lyckligare än Macaulay. Då denne stannar vid att såsom oförenliga motsatser ställa bredvid hvarandra äldre engelska skildringar af högländarnes samhällstillstånd och den uppfattning, som genom Walter Scott blifvit så populär, samt förklararar det omöjligt att nu mer gifva en sann teckning af detta folk, har Lecky vågat detta försök och, såsom vi tro, med framgång.

Svårast har Lecky att bibehålla sitt lugn vid skildringen af engelsmännens orättvisor i Irland, men om också hans framställning här ej är fri från »*ira*», så våga vi dock *ej* påstå, att den är partisk; vi äro ej i tillfälle att fullständigt kontrollera hans bevisföring, men hvad vi i detta hänseende förmått med tillhjelp af de medel, hans citat erbjuda, berättigar ej till en sådan dom. Få saker äro i vår tid mer egnade att ådraga sig uppmärksamhet än förhållandet mellan engelsmän och irländare. Leckys skil-

dring af Irlands historia under det 17:de och 18:de århundradet lemnar onekligen nyckeln till detta förhållande; man skall däraf lära sig förstå huru de afskyvärda yttringar af en vilsekommen nations djuriska hat, som verlden nu nödgas bevitna, är den naturliga frukten af den engelska politikens draktandssådd på den iriska ön, och man skall här möta en gripande bekräftelse på denna fruktansvärdt eftertänkliga lärdom, som historien så ofta kan gifva: att efterkommande generationer få plikta för föregåendes förvillelser och brott.

Ehuru Lecky vid skildringen af de irländska förhållandena visar den fullständigaste frihet från nationella fördomar och nationelt rätthafveri, torde man dock möjligen från amerikansk sida känna sig böjd att i hans teckning af det amerikanska frihetskriget se en yttring af dessa egenskaper. De bevis, han anför till stöd för den mindre fördelaktiga dom han fäller om en del af det amerikanska sjelfständighetspartiet, synas oss emellertid väga tillräckligt tungt för att freda honom från denna beskyllning, och det erkännande han gifver åt de amerikanska lojalisterne, dessa män, hvilka i tysthet lidit så mycket för sitt ideal: »vidmakthållandet af ett enda, fritt, industrielt och fredsälskande hela den engelska stammen omfattande välde», torde få anses blott såsom en enkel ehuru sen gärd åt rättvisan. Mycket annat skulle kunna anföras till bevis på den frihet från förutfattade meningar, och det sträfvande att på alla håll skipa rättvisa, som utmärker Leckys framställning, men det sagda må vara nog. Det är i dessa egenskaper, förenade med en stor förmåga att genomtränga sitt ämne, som hans största förtjenst synes oss ligga. Härigenom förklaras det välgörande lugn, som läsningen af hans verk åstadkommer. Det är den sunda, praktiska, från alla abstrakta teorier fria engelska uppfattningen af samhällslifvet, som möter oss däri och som bör göra studiet däraf mer än vanligt politiskt bildande, och i följd häraf torde han äfven kunna påräkna vänner bland dem, som ej i allo dela hans skeptiska verldsåskådning.

Såsom redan är anmärkt ger han äfven en öfversigt af de politiska händelserna. Detta är emellertid ej hans starkaste sida. Han har härvid oftast nöjt sig med att taga ur andra hand, och hans val af källor har ej alltid varit det bästa. Såsom ett exempel härpå må blott anföras, att han vid framställningen af Karl den XII:s förmenta planer på en stuartsk restauration citerar som källa samt också utan all kritik följt Voltaire! Det är äfven här som de anmärkta svagheterna i hans stil: ojämnhet och bristande öfverskådlighet i synnerhet framträda. Emellertid synas de minskas, sedan skildringen kommit in på Georg III:s regering, och hvad som alltid måste läsas med stort intresse äro hans ypperliga karaktärsteckningar.

Hvad slutligen öfversättningen angår, torde den höra till det bästa som står att erhålla: åtminstone synes öfversättarens namn böra borga härför. Anmälarens erfarenhet på detta område är ej tillräckligt stor för att han skulle våga jäfva ett dylikt omdöme, och han har ej häller haft tillfälle att företaga en uttömmande granskning.

En flygtig jämförelse med originalet har dock gifvit vid handen, att skäl till anmärkningar ej alldeles saknas. Så förekomma stundom uteslutningar, som blott synas kunna bero på en önskan att komma ifrån uttryck, som varit mindre lätta att öfversätta; exempel kunna äfven anföras på mindre lyckade eller rent af felaktiga öfversättningar såsom IV, s. 179: »medan endast Franklin sjelf kunde genom att ogilla sin ämbetsbroders åsigter lugna stormen» i stället för: »medan Franklin sjelf, endast genom att ogilla (desavuera) sin ämbetsbroders åsigter, kunde lugna stormen»; eller IV, s. 208, där »His Majesty has been *pleased*» återgifves med »Hans Majestät har *funnit för godt*» (hvilket förstör ordleken) i stället för: »det har *behagat* H. M.» På s. 184 samma del hafva vi antecknat tvänne, förmodligen på bristande kännedom om parlamentsförhållanden beroende felaktigheter, nämligen att öfversättaren på ett ställe tillagt: »i parlamentet», ehuru fråga blott är om underhuset, och på ett annat öfversatt: »was ultimately stifled in committee» med: »slutligen föll vid behandlingen inom *en* komité», hvilket är inexakt och måste vara synnerligt vilseledande för svenska läsare, som ej känna de engelska parlamentsformerna.

Slutligen förekomma äfven rena misskrifningar såsom III, s. 281: »*franska* revolutionen i stället för *engelska*.

Stilen är emellertid i allmänhet god och lättläst.

S. J. B.

* * *

Macaulay skildrar i en framställning, som ej kan vara bredare, ett par årtionden af sitt fäderneslands historia, Lecky egnar fyra band åt det adertonde århundradets inre historia uti England. Den numera aflidne J. R. GREEN stälde för sig den djärfva uppgiften att i ett enda band af måttliga dimensioner gifva en sammanträngd, men läsbar skildring af Englands utveckling under de 1400 åren från germanernas ankomst till våra dagar — och lyckades enligt allas erkännande ovanligt väl. 1874 utkom »A short history of the English people»[1]) och väckte från början största uppmärksamhet. Förf. visade en ovanlig förmåga att vända den intressanta sidan till på alla saker, att undvika allt pedanteri och utmärkte sig genom ett formfulländadt, varmt och vältaligt språk, och en ofta både djup och riktig historisk blick. Äfven uppställning och plan voro egnade att väcka uppmärksamhet. En ny periodindelning alldeles oberoende af konungars och drottningars regeringstid var genomförd; de kapitel som äro uppkallade efter en konung äro snart räknade — för hela nyare tiden icke mer än fyra; i stället sådana öfverskrifter som »den stora kartan», »det puritanska England», »det moderna England» o. s. v.

---

[1]) Engelska folkets historia af John Richard Green. Öfversättn. af Victor Pfeiff. Häft. 1—5. ss. 1—480. Upsala Almqvist & Wiksell 1884, 1885. — En utvidgad och omarbetad upplaga af den »korta» historien utgafs senare utaf förf. i 4 delar.

Med full afsigt gick förf. såvidt möjligt förbi krigshistoria, diplomati, hoffester o. dyl. för att såsom han sjelf säger egna mera utrymme åt Chaucer än Crecy, åt Caxton än åt rosornas krig, åt Elisabets fattiglag än åt hennes seger vid Cadiz, åt den methodistiska rörelsen än åt den unge pretendentens flykt; det var folkets, ej konungarnes historia han ville skildra. I denna uppgift har förf. onekligen lyckats väl. Några af dessa skildringar äro förträffliga, t. ex. af universiteten under medeltiden, tiggarmunkarne, Caxton och boktryckerikonstens införande, humanismen m. fl. På samma sätt äro hans karaktäristiker ofta utförda med en finhet, en blick för det väsentliga, ett användande af ljus och skugga, som gör ett lefvande och varaktigt intryck; exempelvis må blott teckningen af Edvard I anföras.

Med allt detta har naturligtvis Greens arbete sina ensidigheter och brister. Någon handbok i den meningen, att den skulle lämpa sig till uppslagsbok i detaljer, är hans historia icke, men har visserligen aldrig eftersträfvat den förtjensten. Tvärtom förebar förf. för allt »rotande» i arkiv och därpå grundad specialforskning ett något affekteradt och i hvarje fall alldeles oberättigadt förakt. Det hämnade sig också, ty just i afseende på de exakta uppgifterna påvisades genast en mängd, stundom ganska grofva fel, beroende dels på ren vårdslöshet, dels på bristande sakkunskap. De svåraste lära dock i senare omtryck blifvit afhjelpta. Det kan ej häller nekas att förf:s framställning af alla konstitutionella frågor är väl sväfvande och osäker. Det visar sig redan i den skäligen fantastiska teckningen af engelsmännens germaniska förfäder i deras urhem på andra sidan Nordsjön. Icke häller har förf. undgått de öfverdrifter, hvilka vanligen tillhöra dem, som, visserligen ej alldeles utan skäl, trott sig göra den upptäckten, att »småfolket» i de vanliga historierna alldeles för mycket fördunklas af »storfolket», nämligen att alltid taga parti för de förra och gerna i de senares verk låta allting vara »af ondo». De omdömen han med sådan säkerhet fäller äro sålunda visst icke alltid den historiska rättvisans och sanningens, äfven om han ofta med snillets blick träffar det riktiga. Den ringaktning hvarmed han går förbi diplomati, krigföring och kabinettens rådslag kan ej heller undgå att menligt inverka på skildringen af ett stort rikes historia. Äfven är arbetet, i afseende på de enskilda afdelningarnas omfång något ojämt. Tiden efter 1815 affärdas som en »epilog» på några få sidor.[1]) Åt 1700-talet egnas endast omkring 100 sidor, åt 1600-talet mer än dubbelt så många. De litterära förhållandena efter 1660 beröras jämförelsevis obetydligt, medan deras skildring hvad den föregående tiden beträffar hör till arbetets glanspunkter.

De anförda bristerna äro sålunda många nog. Till en del äro de dock oundvikliga i ett arbete som detta och man har ju ej rätt att sträcka fordringarne på detaljriktighet för långt i ett verk, som omfattar 14 århundraden. I sin helhet förblir det synnerligen läs-

[1]) Denna brist kommer enligt förläggarnes tillkännagifvande att afhjelpas i den svenska upplagan.

värdt och kan anbefallas alla dem, som intressera sig för Englands i så många hänseenden märkliga utvecklingshistoria. Man skall där åtminstone finna nya och snillrika synpunkter, en sjelfständig uppfattning och den varmaste kärlek för ämnet.

Öfversättningen torde i det hela kunna räknas till de bättre. Visserligen förekommer här och hvar en missuppfattning af innehållet eller ett felaktigt återgifvande. Förnämsta orsaken till de fel, som kunna anmärkas, är dock uppenbarligen den att öfversättaren icke är historiker. Han skulle annars icke ha skrifvit »blodsvite» i st. f. mansbot (s. 2), »marskmän» i st. f. markmän (s. 19), S. Brices dag i st. f. Briccii dag, som dessutom infaller den 13, ej den 12 november (s. 75), ej heller förblandat Dyrham med Durham (s. 20). Lika litet skulle han förklarat »thegnar» med tignarmän (s. 16), då orden ej ha något med hvarandra att göra eller gjort en så sällsam härledning af »sheriff» som på s. 72. De anglosaxiska namnen äro icke med någon konseqvens återgifna eller ens alltid riktigt (Aelfhead t. ex. i st. f. Aelfheah). Andra oegentligheter äro att använda den engelska formen Theodore i st. f. Theodorus eller Theodor, att skrifva Constancesjön i st. f. Bodensjön. Uttrycken om den engelska krönikan (s. 64) gifva i öfversättningen naturligtvis en alldeles falsk mening. Dessa och dylika anmärkningar kunna göras. Vi ha dock icke varit i tillfälle att utsträcka vår granskning mycket utöfver första häftet.

* * *

J. L. MOTLEYS skildring af den Nederländska republikens uppkomst[1]) hör till de historiska verk, som redan vid sitt första framträdande väckte liflig beundran och med ens gjorde sin författare ryktbar. Ämnet är utaf största intresse, författarens sympatier lifliga och varma för den unga fristaten, i främsta rummet för hjelten i de första årens strider, Vilhelm af Oranien, stilen bred, glänsande, ehuru stundom något för bildrik. Den motvilja, som nederländska frihetens fiender, en Filip II och dennes verktyg, ingifva förf., sjelf medborgare i ett republikanskt samhälle, ger sig luft i en med humor och ironi rikt kryddad skildring af den landsförderfliga menniskofientliga politik, som påskyndade brytningen och inom kort utarmade Spanien. Med den historiska konstnärens skarpa blick för det personliga, täflar han med Macaulay i konsten att med några betecknande drag, en anekdot, eller ett citat träffa det karaktäristiska och lemnar en rad af väl utförda historiska porträtt. Jämte sitt vetenskapliga värde — och det grundar sig utom på den tryckta litteraturen på arkivforskningar i Dresden, Haag och Brüssel — eger sålunda Motleys arbete alla de egenskaper, som erfordras för att göra en vetenskaplig framställning populär och egnar sig därföre väl till öfversättning. Därtill kommer den ädla

[1]) Nederländernas Frihetsstrid. Historien om den nederländska republikens uppkomst af John Lothrop Motley. Öfvers. från engelskan af Eduard Nachman. I. 8+456 sid. Stockholm, Bille, 1884.

upphöjda tendens som genomgår det hela och som bl. a. i förf:s mun lägger följande ord: »de som älska menniskoslägtets framsteg, de som tro på nationernas förmåga af sjelfstyrelse och utveckling till det bättre, och de som beundra oegennyttigt menskligt snille och dygd, torde finna uppmuntran för sina åsigter i den detaljerade skildringen af ett hjeltemodigt folk under den mest händelserika period och i den store mans lefnad och död, hvars rykte och namn äro identiska med hans fosterlands.» Det må dock icke förtigas att denna beundran stundom förleder förf. till en alltför stor partiskhet för och mot, liksom att en senare forskning haft åtskilligt att anmärka mot hans kritik och begagnande af källor m. m. d.

Föreliggande svenska öfversättning är ledig, men lemnar i öfrigt ett och annat att önska. Författarens bildrika språk företer rätt stora svårigheter, men äfven den som håller på, att de bästa öfversättningar icke äro de trognaste, torde dock blifva något förvånad öfver de friheter öfvers. tar sig vid återgifvandet. Vi välja på måfå några exempel ur olika häften. Författaren säger i sin inledande geografiska öfversigt att öarne i Rhens delta lågo spridda bland laguner och grund (shallows); enligt öfvers. dyka de upp »mellan laguner och *bråddjup.*» Förf. talar om ett land som liknar en svamp (spongy); öfvers. om ett »på en bädd af gungfly hvilande land». Enligt förf. *omgafs* Nederländerna (was girt) af skogar. Hos öfvers. är landet »i sin helhet beklädt med skog». För en geograf, som känner Zuyder-See, är det nog en öfverraskning att höra talas om den »uttorkade» sjön Flevo (förf. har *vanished*). Förf. talar längre fram i samma skildring om landet såsom »skälfvande under oceanens yta, omgördladt (belted about) af täta (hirsute) skogar, öfvers. har: »nästan förloradt under oceanens nivå, ofvanför densamma betäckt af ogenomträngliga skogar». — Vi vända ett blad och finna hos öfvers. beskrifningen på den keltiska qvinnan, som låter »knytnäfvarne hagla likt pilar från en båge». Förf. har verkligen ej jämfört en knytnäfve med en pil, ej heller talat om »haglande» knytnäfvar, utan säger blott »att hon utdelar knytnäfslag likt projektiler från en kastmaskins snodda strängar» (bolts from the twisted strings of a catapult). Vi läsa längre fram hos förf. att de keltiska stammarne årligen valde en furste eller öfverhöfding (prince or chief governor); i öfversättningen läser man med någon öfverraskning »prinsen eller generalguvernören valdes» o. s. v. På ett annat ställe läses hos förf. följande reflexion: »var det att hoppas att den *religiösa* hänförelsens stränga allvar i förening med det lifliga sinnet för borgerlig frihet skulle gifva provinserna nog mod att afskudda sig det spanska oket?» hos öfvers.: »eller vågade man hoppas att den *enskilde* entusiasmen, om den sällade sig till den häftiga kärlek till frihet, som instinktlikt lifvade provinserna, skulle» etc. — I andra häftet finner man hos öfvers. följande fras: »en kedja af privatsamhällen virades om Nederländernas frihet»; förf. talar ej om privatsamhällen i allmänhet, utan säger blott att »en kedja af korporationer var lagd kring Nederländernas frihet». Något längre ned motsätter han ett folks rättigheter mot staters; hos öfvers. blir

det en motsats mellan »folkliga» och »politiska» rättigheter. — I andra boken talas om att utkastet (the rough draught) till kättarediktet 1550 flutit ur Viglii penna; men öfvers. talar (tredje häftet s. 222) om »det råa konceptet». Längre fram återger förf. något fritt det latinska »lares lemuresque» med »hearth gods and tutelar divinities», öfvers. åter med »*offerhällar* och skyddsgudar». — I ett annat häfte läser man hos öfvers. om prinsessan Maria af Portugal att »denna Portugals Fenix kunde oförbränd nedstiga på Flanderns *bleka skär*». Det är originalets *bleak shores*, eller »kulna stränder» som så återgifves. Vi kunde lätt föröka denna exempelsamling; dylika vårdslösheter äro så mycket mer att beklaga, som de förekomma i öfversättningen af ett utmärkt arbete; de äro så mycket mer att undra öfver, som öfvers. icke kan sägas sakna förmåga att behandla språket. Måhända kunna de i det följande förekommas genom litet större uppmärksamhet och — anlitande af ett lexikon. Tilläggas må att originalets noter äro med få undantag uteslutna.

* * *

Carlyles franska revolutionens historia[1]) har väl snarare öfversatts för att införa en ryktbar författare i vår litteratur än för nämda verks specifikt historiska förtjenster särskildt i fråga om den kritiska utredningen af ämnet för detsamma. Det hör nämligen till Carlyles första arbeten och utkom redan 1837. Förf. synes visserligen ha begagnat sig af den litteratur, som då var tillgänglig, men sedan dess har ju forskningen i revolutionshistorien gjort ofantliga framsteg genom mer och mer uttömmande undersökningar i arkiven, publikationer af urkunder och bearbetningar af materialet. Det vore sålunda lönlöst att vända sig till Carlyle för att lära känna forskningens nuvarande ståndpunkt i detta ämne, och för en allmän öfversigt af händelsernas gång är Mignets bekanta handbok vida mer att rekommendera, ehuru äfven den naturligtvis icke längre står i jämnhöjd med våra dagars forskning. Äfven i ett annat afseende är Carlyles historia icke något populärt verk. Stilen, som författarens landsmän fortfarande prisa, är oftast alltför bizarr, för att den skulle kunna uppskattas af något synnerligt stort antal läsare, och dess effektsökeri blir emellanåt olidligt; genom anspelningar, bilder och uttryck syftande på eller hemtade från den bibliska eller klassiska litteraturen ställer förf. i öfrigt stundom stora anspråk på läsarens bildning. Har denne åter härutinnan några förutsättningar och känner han något till revolutionens allmänna gång och förnämsta personligheter, skall han visserligen med intresse, om ej alltid med njutning eller gillande, följa förf. i de scener han framställer, ryckas med af den kraft, med hvilken han återger dessa, sådana de te sig för en inbillningskraft, lika stark i det sublima som det burleska; — man har, som bekant, kallat hela verket för ett

[1]) Franska revolutionen. En skildring af Thomas Carlyle. Öfvers. af O. W. Ålund. Sthlm, Seelig 1884, 85.

revolutionens epos; i hvarje fall skall han göra bekantskap med en af samtidens originellaste tänkare äfven i afseende på mensklighetens utvecklingsgång och historia, för hvars betraktelser svårligen ett rikare fält kunde öppnas än den franska revolutionens. En mera detaljerad granskning af detta arbetes innehåll skulle därföre också leda till en redogörelse för och må hända kritik af Carlyles historiska uppfattning i allmänhet. Därtill är dock en kort öfversigt som denna icke rätta platsen.

Öfversättningen af den mycket svåröfversättliga boken synes vara gjord med skicklighet, äfven om svårigheterna någon gång äro förbigångna, i stället för lösta.

Ehd.

Louis de Geer. Étude biographique par PIERRE DE WITT. 173 sid. Paris, Didier-Perrin. 1885.

Att en i alla afseenden så framstående man som Louis de Geer, hvilken dessutom tillhör två lands historia, skall ofta hafva varit föremål för biografernas uppmärksamhet, är ganska naturligt. Det kan snarare väcka vår undran, att någon fullständig och opartisk biografi ej ännu öfver honom utkommit. Inom den svenska historiska litteraturen ha vi att märka, utom lexikografiska arbeten, följande biografier öfver de Geer: Äreminne i Svenska Akademien, författadt af Franzén år 1829; Tankar öfver landtbruket, bergsrörelsen, manufakturerna och handeln m. m. till åminnelse af stamfadern Louis de Geer af Burén (år 1789); De Gente de Geeriana, skrifven af de Geers ättling, Öfverintendenten L. de Geer († 1758), men först tryckt 1816. Detta arbete utkom 1843 i ny upplaga och försedt med fransk öfversättning samt upplysande noter af en annan af Louis de Geers ättlingar, en holländare J. L. W. de Geer v. Jutfaas. Denne sistnämnde de Geer har äfven utgifvit i tre olika upplagor (2 holländska af åren 1834 och 1841 samt en fransk af 1852, jämte en apostill af 1857) en fullständig och förtjenstfull biografi öfver sin store stamfader. Detta arbete är i afseende på det rent biografiska elementet ganska fullständig, men lemnar ej en lika helgjuten framställning af de Geers storartade verksamhet inom olika områden. En värderik specialundersökning är däremot »Louis de Geer et la colonisation Wallonne en Suède» af lektor C. F. Wiberg med förord af den belgiske arkivarien S. Bormans, tryckt i Liège 1876. I detta arbete begagnas dessutom Herr H. Odelbergs arkivundersökningar i ämnet. Äfven Cronholms arbeten innehålla åtskilligt af värde angående Louis de Geer, särskildt om hans ställning till kopparkompaniet. Öfriga smärre uppsatser om Louis de Geer, utgifna såväl i Sverige och Holland som i Belgien, äro endast omskrifningar af de här nämda arbetena.

Detsamma torde i hufvudsak kunna sägas om det arbete, som härmed anmäles: Louis de Geer af Pierre de Witt. Författaren, en dotterson till historieskrifvaren och statsmannen Guizot, är dock ej utan beläsenhet i den historiska literaturen, känner till Geijer och Arckenholtz m. fl. Ett arbete, som författaren däremot ej känner, är Wibergs ofvannämnda intressanta afhandling. Enär Wiberg i flere punkter rättat äldre forskares uppgifter blir det alltid en brist hos den som nu skrifver de Geers biografi att lemna åsido detta arbete. Särskildt anmärka vi, att de Witt har föråldrade uppgifter angående den ersättning, som svenska regeringen lemnade åt Louis de Geer för hans utrustning af en flotta under det danska kriget 1643—45. Wiberg har nämligen sökt bevisa, och det med ganska vigtiga skäl, att de Geer ordentligen blifvit betald för sina omkostnader så när som på 100,000 Rdr.

För öfrigt tyckes de Witt vara ganska noggrann. På någon vetenskaplighet gör han dock ej anspråk. Han säger sig för det nittonde århundradet vilja framställa en ädel typ från det sjuttonde, och på det hela taget, om man ej har allt för stora fordringar, torde han hafva lyckats i sin uppgift. Då ofvan anförda biografier äro tämligen sällsynta, och de Geers lefnad erbjuder många drag, hvilka äro egnade att intressera en större allmänhet, bör en dylik framställning ej till sitt värde förringas, äfven om hon ej kan tillfredsställa fackmannen eller lemna nya insatser i de Geers historia.

E. F.

Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Achter Band. Politische Verhandlungen. **V.** Herausgegeben von D:r B. Erdmansdörffer. 751 sidor. Berlin, Reimer 1884.

Af urkundsamlingar, hvilka utgifvas utom Sverige, torde få hafva för svenska läsare större intresse än den som utgifves i Berlin på kronprinsens af Preussen föranstaltande under ofvanstående titel. Professor G. Droysen d. ä. har varit den egentlige upphofsmannen och ledaren af detta stora företag. Den första delen utkom 1864; den del, hvilken vi nu skola i korthet anmäla, är utgifven 1884 och är den tionde delen af arbetet, ehuru den i nummerföljden bär numret VIII. Utgifvaren är professorn i Heidelberg, B. Erdmansdörffer, författare till en förtjenstfull monografi öfver den store kurfurstens förtrogne, svenskvännen Grefve Georg Fredrik af Waldeck.

Enligt den i hela samlingen följda planen äro äfven i denna del handlingarne endast undantagsvis tryckta in extenso, utan i de flesta fall excerperade, och detta understundom, efter hvad det synes oss, till och med väl knapphändigt (se t. ex. kurfurstens bref sid. 119 jämfördt med Schwerins sid. 128, m. fl.). Emellertid må erkännas, att man ur svensk synpunkt torde hysa något olika önskningar i afseende på excerperingen, än ur tysk. Oss intresserar främst det som rör

vårt land, dem, det som rör deras. Emellertid innehåller denna del tillräckligt många värderika handlingar rörande den svenska politiken under Karl X Gustafs regering, för att alltid blifva för svenska historieskrifvare en värderik källa.

De svensk-brandenburgska förbindelserna under den nämnda tiden hafva ofta framstälts olika af svenske och tyske historieskrifvare. Medan de ena framhålla kurfurstens vacklande och trolösa handlingssätt mot den svenske konungen, så betona de andre den ihärdighet och konseqvens, med hvilken samme kurfurste fullföljde sitt mål att åt Brandenburg bibehålla Preussen och göra sig oberoende af Polen. Det är onekligt, att dessa invecklade underhandlingar måste te sig helt olika, allt efter den synpunkt från hvilken man betraktar dem, men just till följd häraf samt af den vigt de ega, blir hvarje ny källa, hvarje ny detalj till och med i högre grad än vanligt af värde för forskaren. Genom de här offentliggjorda utdragen af brefven från och till kurfursten erhålla vi flere dylika nya upplysningar från och med aug. 1656.

Det i Königsberg (Welau) ingångna fördraget mellan Sverige och Brandenburg var ej bygdt på en grund af förtroende och uppriktighet. Bägge parterna kände ej eller låtsade ej känna hvarandras verkliga planer, utan de ville blott draga de största möjliga fördelarne af hvarandra. Fördraget i Marienburg tillknöt visserligen denna förbindelse, men syftets oklarhet qvarstod. På detta följde det fälttåg, som slutade med striden vid Warschau. Det är efter denna strid, som det tydligt framträder, att de allierades intressen voro allt för olika för att bägge skulle kunna ha fördel af en samverkan. Från denna stund blir det kurfursten, som drager det längre strået, och svenskt blod gjutes för att grundlägga den preussiska monarkien. Karl Gustafs fördel efter Warschauslaget — Droysen erkänner det i sin monografi öfver detta slag — hade varit att förfölja Johan Kasimir, kurfurstens fördel var att försvara sina egna gränser. Karl Gustaf följde kurfursten.

De krigshändelser, som upptogo slutet af år 1656, erbjuda ett föga uppbyggligt skådespel. De utdrag ur Waldecks m. fl. bref till kurfursten under denna tid, hvilka utgöra andra afdelningen i förevarande del af *Urkunden und Actenstücke,* gifva ytterligare stöd åt detta omdöme. De visa den oreda i krigsrörelserna, som uppkom genom de bägge härförarnes olika syften, liksom äfven de faror och olägenheter, för hvilka trupperna utsattes genom stipulationen i Marienburg-fördraget, att kurfursten skulle vid alla krigsrörelser tillfrågas och gifva sitt bifall. För långsamheten och svårigheterna skylde man på hvarandra, och svenska trupper tyckas ej hafva sparats af de brandenburgska generalerna, hvaremot Karl Gustafs tillmötesgående synes varit obegränsadt[1]).

Emellertid dogo icke underhandlingarne ut. Vigtigast af dessa voro under augusti 1656 de, hvilka fördes mellan Sverige och

[1]) De rent militära handlingar, som meddelas, äro endast ett ringa fåtal. De ligga utom arbetets omfång. Droysen har begagnat dessa och andra här tryckta handlingar i sin »Geschichte der Preussischen Politik».

Holland. Brandenburg synes uppriktigt önskat ett närmande mellan dessa makter. Kurfursten sände Mattias von Wesenbeck till Elbing för att biträda vid underhandlingen, och man gladde sig åt dess lyckliga slut. I afseende på den därmed sammanhängande frågan om Danzig, var dock ej kurfurstens handlingssätt uppriktigt. Enligt Pufendorff skall kurfursten hafva godkänt konungens planer på nämnda stad, men säkert är, att knappt hade de skiljts åt, förrän Waldeck afråder på det bestämdaste konungen att anfalla Danzig, samt opererar så att detta anfall högst väsentligt försvårades för konungen.

Om någonting vans för Sverige genom traktaten med holländarne, så uppvägde det dock ej den oro och svaghet, som ryssarnes framträngande i Livland förorsakade. Kurfursten insåg detta, och han underlät ej att begagna sig af den fördel, som ryssarnes framgång kunde gifva honom. Nya underhandlingar inleddes med Sverige, hvilka förde till traktaten i Labiau.

De bref från och till kurfursten, Schwerin m. fl., angående dessa underhandlingar, som i denna del offentliggöras, torde höra till det värderikaste i densamma, enär Pufendorff i denna punkt är mycket kortfattad och äfven Droysen synes underlåtit att begagna sig af dessa brefväxlingar.

Den 13 september kom Schwerin till Frauenburg, sänd af kurfursten för att underhandla med Karl Gustaf, och två dagar senare anlände Schlippenbach till Königsberg för att å konungens vägnar underhandla med kurfursten.

Schwerin fann svenskarne medgörligare än han hade väntat, och särskildt i fråga om suveräniteten tyckes han blifvit öfverraskad af deras undfallenhet, då han i detta hänseende ej hade hyst några stora förhoppningar. Han framstälde äfven för Karl Gustaf de anbud, som till Brandenburg ingått från Ryssland, enligt hvilka kurfursten skulle emottaga Preussen såsom län af nämnda land. Karl Gustaf frågade hånande, om verkligen kurfursten ville vara vasall under en sådan makt. Icke desto mindre synas Rysslands framgångar vid denna tid ha gjort honom betänksam. Schwerin återvände emellertid inom kort till Königsberg i och för Brandenburgs underhandlingar med Polen, hvilka samtidigt pågingo.

Äfven Schlippenbach hade i Königsberg öfverraskat kurfursten genom sitt tillmötesgående. Han gaf god förhoppning såväl på suveräniteten öfver Preussen som på att Brandenburg skulle erhålla Stettin. Äfven omtalade han helt oförbehållsamt svenske konungens penningebrist. Det förefaller som om denne underhandlare vid detta liksom vid flere efterföljande tillfällen ej dragit i betänkande att öfverskrida sin fullmakt.

Emellertid förnyades de genom Schwerins afresa afbrutna underhandlingarna den 3 oktober i Frauenburg. Underhandlarne å den brandenburgska sidan voro Schwerin och Jena, bägge två motståndare till den svenska alliansen, samt å den svenska sidan Erik och Bengt Oxenstierna samt Schlippenbach. Denne senares från förra underhandlingen medförda förslag desavuerades, och svenskarnes, enkanner-

ligen rikskanslerens, hållning var i början helt afvisande. Penningebristen samt möjligen Karl Gustafs önskan synes dock gjort dem något medgörligare under ett par sammankomster, men de sökte i stället draga ut på tiden, hvilket ej behagade kurfursten. Denne fordrade för sin del suveräniteten öfver Preussen samt att svenskarne skulle afstå från tullarne. Svenskarne ansågo sig väl tvungna till några medgifvanden, men ville gifva så litet som möjligt. Kurfursten skulle få den äskade suveräniteten, men inskränkt genom diverse bestämmelser. Successionsrätten till Preussen skulle tillfalla Sverige, hvilket invånarne skulle edligen bekräfta, svenskarne skulle bibehålla sina tullrättigheter, Brandenburg skulle ej få ha flere krigsskepp än Sverige medgaf. Dessutom fordrade svenskarne penningeersättningar, men Schwerin misstog sig, när han trodde, att medgifvanden i detta sistnämnda afseende skulle underlätta afslutandet af de öfriga punkterna. Svenskarnes hållning blef under förhandlingarnes fortgång alt fastare. Rikskansleren började att tala om Preussens »incorporering» och »commembrering», uttryck som, enligt Schwerin, skulle medföra ett djupare underdånighetsförhållande än länskapet. Flere orsaker bidrogo till att stärka svenskarnes mod. Underrättelser hade ingått från polska hofvet, att man där ej var obenägen att underhandla med Sverige och utesluta Brandenburg, underrättelserna från Ryssland voro relativt lugnande och slutligen gjorde det af kurfurstens general lidna nederlaget vid Protzko vid Luck kurfursten i hög grad beroende af svensk hjelp.

För att motväga denna svenskarnes öfvervigt vid underhandlingarne sände kurfursten den från Danmark återkomne Kleist till Frauenburg med uttrycklig befallning att för svenskarne öfverdrifva danskarnes fientlighet samt den ryska gesantens i Köpenhamn inflytande och löften. Kleist, som noga fullgjorde sitt uppdrag, tyckes dock endast kunnat framkalla en hastigt öfvergående nedstämning. Motståndet mot kurfurstens planer var kraftigt och hade sin främsta målsman i rikskansleren Erik Oxenstierna. Kurfursten, som i början funnit svenskarne så medgörliga, kunde ej tro annat än att nu några «mysteria» låge till grund för deras handlingssätt. Den 11 oktober kallades Schwerin tillbaka till Königsberg, och underhandlingarne afbrötos.

Pufendorff upplyser ej närmare, huru de sedan återupptogos. Föreliggande del af *Urkunden und Actenstücke* lika litet. Erik Oxenstiernas död afbröt säkerligen för en tid underhandlingarne, men med hans frånfälle var ock det förnämsta hindret borta för en närmare sammanslutning mellan Sverige och Brandenburg på de vilkor, sistnämnda stat framstält.

Detta bevisas bäst af att ett fördrag verkligen kort efteråt afslöts utan att några stora förändringar i den politiska och militära ställningen inträffat, hvarigenom svenskarnes förändrade hållning kunde rättfärdigas. Schlippenbach, Björnklou och Wolfsberg ledde å svenskarnes sida de förnyade underhandlingarne, ehuru antagligen Karl Gustaf vid detta tillfälle sjelf var den egentlige ledaren. Angående

sjelfva afslutandet af traktaten i Labiau af den $^{10}/_{20}$ nov. lemnar ej denna del af Urkunden und Actenstücke några nya upplysningar.

Under hela denna tid hade mellan Brandenburg och Polen förts underhandlingar, åt hvilka en särskild afdelning är anvisad, i hvilken finnas åtskilliga värdefulla skrifvelser.

Det första närmandet dessa stater emellan utgick från de polska magnaterna, särskildt ifrån Gonsiewski, och tog sin början redan i aug. 1656. Äfven genom biskopen af Ermeland sökte kurfursten underhandla med Polen. Karl Gustaf erhöll slutligen del af dessa underhandlingar genom ett bref från kurfursten af den 28 okt. Ännu den 12 okt. hade denne dock förmanat Waldeck att hålla dessa förbindelser hemliga. Just under den tid, då de svenska underhandlingarne med Brandenburg tyckas hafva hvilat, hölls emellan Gonsiewski och kurfursten en formlig konferens, af hvilkens förhandlingar några korta utdrag meddelas. Enligt dessa ser man, att polackarne ej voro sinnade att upphäfva det gamla länsförhållandet mellan Preussen och Polen, så att inga bestämda punkter kunde uppgöras, ehuruväl man åtskiljdes i all vänskap.

Sådan var Brandenburgs ställning till Polen, då det ofvannämnda fördraget med Sverige slöts i Labiau. Schwerin hade i ett bref till kurfursten af den 5 okt. 1656 yttrat, att ett närmande till Sverige under dåvarande omständigheter ej var af behofvet påkalladt och skulle ovilkorligen hindra kurfursten från att fatta en resolution i motsatt riktning.

Kurfursten delade ej, såsom bekant, i detta fall Schwerins skrupler. Han spelade dock sina kort väl. Under våren 1657 uppträder han blott såsom fredsmedlare, vill förmå Karl Gustaf afstå från flere af de fordringar, som han dock i traktaten i Labiau lofvat understödja, hvilket synes af åtskilliga utdrag ur deras brefväxling. Likaledes se vi samma skådespel upprepas angående krigsrörelserna som under slutet af året 1656. Ingen sammanslutning och ingen enhet i operationerna. En i detta fall ganska betecknande instruktion är den som kurfursten utfärdade den 28 juni 1657 för Otto Christopher von Sparr. Enligt denna skall Sparr gå helt och hållet defensivt tillväga och ej underlåta något tillfälle att öfvertyga Polen om kurfurstens fredliga tänkesätt, hvilken instruktion Sparr ock lät lända sig till efterrättelse, enligt hvad några anförda bref från honom visa.

Ifrån Danmark och Wien underlät man ej häller att söka vinna kurfursten, liksom äfven Danmark sökte att uppägga kejsaren mot Sverige.[1])

Polens kraftfulla drottning sökte äfven att inverka på kurfurstens hållning genom hans moder efter hvad flere från henne meddelade bref intyga. Sedan kurfursten bestämdt brutit med Sverige, underhöll han med denna framstående qvinna en regelbunden brefväxling, hvilken utgör en särskild afdelning i ifrågavarande del af Urkunden und Actenstücke. Utom åtskilliga diplomatiska detaljer, som återfinnas i

[1]) Se ett bref fr. Neuman till kurf. Wien $^{2}/_{12}$ maj 1657.

denna brefväxling, är den egnad att belysa den polska drottningens karaktär och det stora inflytande, som hon utöfvade på händelsernas gång.

De meddelade skrifvelserna från kurfursten till Karl Gustaf, m. fl. personer visa klart den förres dubbelhet, Karl Gustafs samtida bref till kurfursten visa däremot det stora förtroende, som Sveriges konung hyste till sin allierade och som ej tycktes rubbas af det sätt, hvarpå kurfursten skötte de polska affärerna. Schlippenbach stannade hos kurfursten vid konungens uppbrott till Danmark. De korta utdrag, som anföras af hans underhandlingar, komplettera endast i ringa mon Pufendorffs uppgifter och äro ej egnade att om denne herres diplomatiska begåfning eller karaktär ingifva höga föreställningar.

Under juli 1657 uppstod mellan Waldeck och kurfursten, en brytning till hvilkens belysning åtskilliga bidrag lemnas. Med Waldeck föll den sista svenskvännen i kurfurstens omgifning. Den 22 aug. 1657 ingicks vapenstilleståndet i Wierzbolowa mellan Polen och Brandenburg och efter ytterligare några underhandlingar, till hvilka höra endast några få bref, afslöts traktaten i Welau 19 sept. 1657. I ett några dagar senare (24 sept.) skrifvet bref framställer kurfursten de stora svårigheter, hvilka han har att bekämpa, samt förklarar, hvarföre han närmat sig Gonsiewski. Karl Gustaf fortfar dock med sina vänliga och uppmuntrande skrifvelser, (11 okt., 6 dec. 1657) och ännu af den 10 april 1658 finnes från honom ett vänskapsfullt bref till kurfursten, hvilkens trolöshet han då likväl måste hafva insett.

Äfven med Ryssland hade kurfursten denna tid öppnat underhandlingar, till hvilkas kännedom bidrag lemnas i första afdelningen. En instruktion utfärdades för Joachim Fredrik von Borrentin 9 okt. 1657 att afgå såsom sändebud från kurfursten till Moscau. Enligt denna skulle Borrentin göra alt för att hindra, att ett förbund mellan Ryssland och Sverige kom till stånd, verka till Polens förmån samt underrätta om den nya ställning, kurfursten nu intog till nämnda makt. I en skrifvelse till tsaren af samma dato säger kurfursten, att han från första stund tänkt att vid lämpligt tillfälle bryta med Sverige.

Öfver de lifliga underhandlingar, som under året 1657 fördes mellan det brandenburgska och kejserliga hofvet, föreligga också en serie handlingar, instruktioner och relationer samt kurfurstens brefväxling under året 1658 med Montecuccoli. Såsom bekant var det hufvudsakligen den österrikiske ministern Lisola, som åstadkom försoningen mellan Polen och Brandenburg. Österrike hade lofvat att aktivt uppträda, sedan fred blifvit sluten mellan nämnda stater, samt äfven gifva sitt understöd till att Pommern afträddes til Brandenburg. Emellertid dröjde Österrike, och Brandenburg sökte upplifva detsamma genom ditsändande af von Löben. Det var dock, först det andra danska kriget som ånyo framkallade ett aktivt uppträdande af Österrike.

Det under dessa år inträffade kejsarvalet gaf åt de kurfurstliga underhandlingarne med kejsarhofvet en fördel, som ej lemnades å sido. Upplysningar angående kejsarvalet samt det renska förbundets

grundläggning meddelas i två skilda, rikhaltiga afdelningar, hvilka vi dock förbigå, enär de för oss hafva ett underordnadt intresse.

Äfven är en särskild afdelning egnad åt Brandenburgs förhållande till Danmark under åren 1657—1660. Ett förbund mellan nämnda riken afslöts den 30 okt. 1657, ehuru det ej ratificerades förrän efter förnyade underhandlingar den 21 jan. 1659. Det var förgäfves som Detlef von Ahlfeld å Danmarks vägnar sökte under året 1657 förmå kurfursten att aktivt uppträda till detta lands förmon.

När sedan det andra danska kriget utbrutit, sökte kurfursten dock i bref af den 25 okt. 1658 ingifva danske konungen godt mod, ber honom att ej sluta separatfred samt hänvisar honom till Generalstaterna. Kurfursten varnar konungen i ännu ett bref af den 3 maj 1659[1]) för en separatfred, påminnande om freden i Roeskilde. Äfven varnar han honom allvarsamt för vestmakternas konsert i Haag. Å sina egna och kejsarens vägnar lofvar han däremot en trogen hjelp.

Den åt de danska underhandlingarna egnade afdelningen innehåller äfven korta utdrag af brandenburgaren Didrik von Marwitz relationer under åren 1659 och 1660 från Köpenhamn. Dessa relationer, hvilka till ett antal af 98 förvaras i Berlins Staatsarchiv, innehålla säkerligen flere underrättelser angående de nordiska förhållandena än de. som i dessa korta utdrag meddelas.

Den afdelning i denna del, som egnas åt de fransk-brandenburgska förbindelserna, innehålla däremot ej särdeles mycket angående de nordiska förhållandena. Rikhaltigare upplysningar lemnas i de förut utgifna andra och äfven i någon mon sjunde delarne af Urkunden und Actenstücke.

Ändtligen kom freden i Oliva och gjorde slut på alla dessa mångskiftande och invecklade underhandlingar.

Den sista afdelningen i meromnämnda del är egnad åt handlingar, som röra denna fred, och skola komplettera redan förut utgifna vidlyftiga urkundsamlingar angående freden i Oliva. Här finna vi hufvudsakligen brefväxlingen mellan kurfursten och hans ombud vid fredskongressen. Många nya upplysningar lemna de dock icke. Det klagas i dessa bref öfver fransmännens partiskhet för Sverige och öfver svenskarnes opålitlighet, liksom man äfven af dem ser, att Österrikes välvilja mot Brandenburg var ej hvad den förut hade varit, om också det kejserliga hofvet ej ännu kunde uppskatta betydelsen af den makt, som det sjelft under det nordiska kriget bidragit att skapa.

Kurfurstens politik kröntes dock i hufvudsak med framgång genom freden i Oliva. Den preussiska statens genesis blef den verldshistoriska betydelsen af Karl Gustafs krig och utgör den tilldragelse, som knyter det största intresset till alla de underhandlingar, hvilka vi här ofvan öfversigtligt behaudlat.

[1]) Det bör anmärkas, att alla brandenburgska skrifvelser äro daterade enligt nya stilen.

E. F.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens Månadsblad 1884, Juli—September. — † Bror Emil Hildebrand. — Två fynd af danska mynt från 11:te århundradet.

Kongl. Bibliotekets Handlingar. 7. — Årsberättelse för år 1884. — Öfversigt af utställningen i visningssalen. — **Bilaga:** Öfversigt öfver utländska afdelningens uppställning 1885.

Afdelningen »Historia» är den som under förlidet år erhållit den proportionsvis största tillökningen med 271 nytillkomna (utländska) verk. Geografi följer därnäst med 118.

Svenska Autografsällskapets Tidskrift. N:o 5 & 6. April 1885. — Handlingar rörande utvidgandet af Sällskapets verksamhet. — Otryckta handlingar. 1. Bref från hertig Carl (sedan kon. Carl XIII) 1788 $^{22}/_{7}$ (om slaget vid Hogland). 2. Epigram af fru Lenngren. 3. Bref från kardinal Richelieu till konung Gustaf II Adolf 1631 $^{18}/_{12}$. 4. Bref från Walter Scott till lord Bloomfield 1828 $^{3}/_{2}$ (frågar om Napoleons förhållande vid Karl Johans val till kronprins). — Handlingar till C. M. Bellmans lefnadsbeskrifning. — Konstnärsfamiljen Mijtens i Stockholm. — Om Tor Pytings efterkommande. — Svenska Autografsällskapet April 1885.

Först anförda handlingar utgöras af arkivarien O. v. Feilitzens 1881 väckta förslag att utvidga sällskapets verksamhet äfven till genealogi och heraldik; Styrelsens utlåtande i Mars 1883 samt de därefter d. 13 April 1883 antagna Stadgarne enligt hvilka autografkunskap, genealogi och heraldik skola utgöra föremålen för sällskapets verksamhet.

Nordisk Revy utgifven af A. Norėen. **Årg. II, 11.** — Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver samlade och utgifna af C. G. Styffe. Femte delen (anm. af K. H. K.). — Engelska folkets historia af J. R. Green. Öfvers. af V. Pfeiff. H. 1—4 (anm. af L—d). -- **II, 12.** Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring af H. Hildebrand. I, h. 1—5; II. h. 1 (anm. af K.). A short constitutional history of England by H. S:t Clair Feilden (anm. af J. Fr. N.: En kortfattad, men instruktiv och på nyaste forskningar stödd framställning af det intressanta ämnet). -- **II, 13.** Gustaf Mauritz Armfelt. Studier af E. Tegnér. II (anm. af S. J. B.). — Vestmanlands Fornminnesförenings årsskrift utg. af K. A. Örström, III (anm. af L—d). — Aegypten und ægyptisches Leben im Alterthum von A. Erman. H. 1—2 (anm. af K. Piehl: ett grundligt och på samma gång populärt skrifvet samt rikt illustreradt verk). — **II, 14.** Geschichte

des Alterthums af Max Duncker. VIII (anm. af V. K.; anmärker mot hans begagnande af källorna; eljest förtjenstfullt verk). — Svenska Riksrådets protokoll, III (anm. af J. Fr. N.).

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius, **1885, h. 2** inneh. bl. a.: L. Dietrichson, Middelalderens trækirker. I. — Literaturöfversigt: Nordens forhistoriske archæologi i 1883—1884 af S. Müller; Julianus Affällingen af J. Centerwall (anm. af C. E. Sandström); Lunds och Lundagårds Minnen af M. Weibull (anm. af C. Annerstedt); Bronsarbeten af A. de Fries i Sverige af J. Böttiger (anm. af F. J. Meier); **h. 3.** — L. Dietrichson, Middelalderens Trækirker. 2.

Ny Svensk Tidskrift utg. af R. Geijer. **1885. Februari.** — Chr. Cavallin, Antonius och Kleopatra. — **April,** C. Sprinchorn, Några af de nyaste bidragen till vårt fäderneslands historia (arbeten af Fahlbäck, Westling, Boethius, Hildebrand, Hjärne).

»Antonius och Kleopatra» är en intressant framställning af hvad de klassiska författarne meddela om det ryktbara paret under jämförelser med Shakspeares behandling af ämnet.

Ur Dagens Krönika. Tidstaflor utgifna af Arvid Ahnfelt. Femte Årgången. **1885, Februari.** —ck, Hans Järta. Uppslag till en psykologisk studie. I. **Mars—April.** — E. Wallis, Gustaf Mauritz Armfelt såsom konungagunstling. — —ck, Hans Järta, II.

De »afslöjanden» angående Hans Järta, som enligt redaktionens antydan dessa häften skulle meddela, hafva visat sig skäligen oväsentliga. Något nytt ljus öfver Järtas statsmannabana sprida de icke; något nytt »afslöjande» i fråga om hans befattning med 1809 års R.F. kunna de icke sägas meddela och det enda, som kunde förtjena detta namn eller de här tryckta bevisen på den 18-åriga, oppositionen närastående friherrens »spioneri» på Armfelt och andra den gamla regimens anhängare, har förf. sjelf på slutet medgifvit icke vara utaf någon större betydelse. Om Järta i början lät dupera sig af Reuterholm, vitnar det mera om ynglingens bristande skarpsynthet än om någon särdeles dålig karaktär.

Finsk tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik, utgifven af C. G. Estlander m. fl. **1885, Februari.** — A. G. Fontell, Finlands folkmängd 1571 jämförd med Sveriges. — E. Öhrnberg, Ministerskiftenas historia i Sverige efter 1871. — **Mars.** — K. K. Tigerstedt, Göran Magnus Sprengtporten, XVII: Sprengtporten 1789—1808, 2. — I bokhandeln: anm. af Min historias historia af A. Fryxell (Schybergson,) Minnen från Carl XIV:s etc. tid af C. Akrell och S. G. v. Troil, I (Sundholm). — **April.** — A. Lönnbeck, De pergameniska fynden. — I bokhandeln: anm. af Franska revolutionen af T. Carlyle (Schybergson).

N. XVII af den långa artikelserien om Göran Magnus Sprengtporten, hvilken, om vi ej missminna oss, är årsbarn med sjelfva tidskriften, behandlar åren 1795—1799, då Sprengtporten nästan hela tiden vistades i förvisning utom Rysslands gränser. Här redogöres i öfrigt för innehållet af en skrift, S. denna tid uppsatte öfver kriget 1788—1790 samt för hans verksamhet 1799, då efter hans återkomst till Ryssland en brytning med Sverige befarades och S. skickades till svenska gränsen för att inhemta underrättelser. De yttranden af honom, som anföras å ena sidan om frihetens, å andra sidan om enväldets välsignelser, bidraga ej att öka aktningen för denna tvetydiga personlighets karaktär.

Historisk Tidskrift, udg. af den danske historiske Forening. Redig. af C. F. Bricka. **Femte Række. V, 1.** — W. Mollerup, Eggert Frille. — O. Blom, Blidemestere, balistarii og værkmestere i Kjöbenhavn c:a 1375—1550. — W. Mollerup, Om en hidtil ukjendt prinsesse af det danske kongehus. — J. N. Madvig, Et par erindringer fra Christian VIII:s tid. — A. D. Jörgensen, Sönderjyllands indlemmelse i den danske krone 1721. — Fortegnelse over fremmed historisk litteratur vedrörende Danmarks historie for aaret 1883.

Aarböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie udg. af det Nordiske Oldskriftselskab. 1884, h. 4. — P. Hauberg, Danmarks Myntevæsen og Mynter i Tidsrummet 1241—1377. — Register.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel. **1885, h. 3.** — K. Häbler, Über die älteren Hermandades in Kastilien — A. Köcher, Jakob Lampadius. Ein Beitrag zur Geschichte der politischen Theorien des 17 Jahrhunderts. — G. Egelhaaf, Analekten zur Geschichte des zweiten punischen Krieges. — H. v. Sybel, Urkundenbilder in Lichtdruck oder Durchpausung (med genmäle). — Literaturbericht (religionshistoria, Lutherbiografi, historiska publikationer från Ungarn-Siebenbürgen).

Archivalische Zeitschrift. Herausgegeben von F. v. Löher. Neunter Band. **1884.** — J. v. Pflugk-Harttung, Die Arten der päpstlichen Urkunden bis zum 13 Jahrh. — F. Wagner, Nürnbergische Geheimschrift im 15 und zu Anfang des 16 Jahrh. — G. Bossert, Der hohenlohische Archivar Hanselmann und das f. hoh. Hausarchiv in Oehringen. — Spiess och Märcker, Schicksale des Plassenburger Archivs. — Bayerische Archivsinstruktionen aus den 16 und 17 Jahrh. — H. Boos, Zur Geschichte des Archivs der Stadt Worms. — E. Wimmer, Das rothe Buch im städt. Archive zu Straubing. — N. P. Ragosin, Ordnung des Archivs des ehemaligen kleinrussischen Kollegiums in Charkow. — Pfannenschmid, Über Ordnung und Inventarisirung der Gemeinde-Archive. — T. Lindner, Beiträge zur Diplomatik der Luxemburgischen Periode. — Summarischer übersicht der Kodizes in den bayer. Landesarchiven. — Hohenlohe-Waldenburg, Bemerkungen zur Classification der Siegel nach meinem sphragistischen System. — R. v. R. Zur Geschichte der deutschen Wappenbilder. — Aus den amtlichen Jahresberichten des k. bayer. Reichsarchivdirektors f. 1882. och 1883. — v. Löher, Einrichtung von Archiven, 11, 12. — Literaturbericht. — Kleinere Mittheilungen.

I art. »Zur Geschichte der deutschen Wappenbilder» meddelas afbildningar af 178 vapenfigurer med dithörande förklaringar och heraldisk terminologi. — I art. »Zur Einrichtung der Archive» ger utg. sjelf anvisningar i fråga om urkunders katalogisering på lösa blad.

Göttingische gelehrte Anzeigen, 1885 n. 3. — Zeumer, La royauté et le droit francs durant la prèmière période de l'existence du royaume par P. E. Fahlbeck (rec. erkänner förf:s lärdom och sjelfständighet, men ogillar nästan alla resultat, till hvilka han kommer).

Baltische Studien, XXXV, h. 1. — T. Schlegel, Der schwedische Fähnrich in Görlitz (en fästningsbastion i Görlitz, ryktbar sedan belägringen 1641).

Zeitschrift der Gesellschaft für Beförderung der Geschichtskunde von Freiburg und dem Breisgau, VII, 2, inneh. bl. a.: Ruppert, Der Krieg in Breisgau 1632—1635.

Baltische Monatsschrift. Herausgegeb. v. Friedr. Bienemann. — **XXXII, 5.** A. W. Fechner, Ein neuentdeckter livländischer dichterling (hofjunkaren Chr. Krauss, förf. till en dikt öfver den svenska legationens fångenskap i Moskwa 1655—1658).

Förf. anmärker att på gjord förfrågan öfverbibliotekarien Klemming i Stockholm icke haft några upplysningar att meddela om den okända förf., hvars initialer blott äro utsatta. I k. Bibliotekets exemplar af skriften finnas emellertid sedan gammalt samma anteckningar med bibl. Klemmings hand införda om förf. som hr F. här lemnar.

Revue Historique, 1885, Mars—Avril. — G. Fagniez, La mission du P. Joseph à Ratisbonne en 1630; 2. — H. Reynald, Le baron de Lisola 1613—1645 (teckning af den berömda österrikiske statsmannens och svenskfiendens ungdom och första diplomatiska verksamhet). — A. Coville, Observations sur deux sources du règne de Louis VII. — Bulletin Historique: France (Bémont); Allemagne et Autriche, publications relatives à l'histoire romaine en 1882 et 1883 (Haupt). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques, Chronique etc. — **Mai—Juin.** — H. Forneron, Louise de Kéroualle, duchesse de Portsmouth 1649—1734; 1 (monografi öfver Karl II:s ryktbara älskarinna, »som skaffade Frankrike Flandern och Franche Comté»). — G. Fagniez, La mission du P. Joseph à Ratisbonne 1630; 3. — Ph. v. d. Haeghen, Examen des droits de Charles VIII zur le royaume de Naples. — Bulletin Historique: France (Monod); Allemagne et Autriche, publications relat. à l'histoire romaine 1882, 1883 (Haupt). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques, Chronique etc.

Herr Fagniez' nu afslutade uppsats om P. Josephs beskickning till Regensburg 1630 lemnar med begagnande af franska och tyska aktstycken en redogörelse för den ryktbara kapucinermunkens verksamhet på denna märkliga riksdag samt hans försök att draga de katolska kurfurstarne på Frankrikes sida och hindra freden mellan Kejsaren och Sverige. I afseende på vidden af det inflytande han utöfvade synes han emellertid icke vilja gå så långt som Ranke, medan han däremot anser att O. Heyne i sin monografi underskattat detsammma.

Académie des Sciences morales et politiques. Comptes-rendus des séances et travaux. **1885, Janvier.** — Chéruel, La ligue ou l'alliance du Rhin (skildring af det s. k. Rhenförbundet 1658 - 1668, i hvilket Sverige äfven hade del, efter aktstycken ur franska utrikesarkivet).

Revue des deux Mondes. 1 April 1885. — A. Geffroy, Nos Diplomates sous Louis XIV. Suède et France.

En intressant redogörelse af den i Sverige välbekanta författaren dels i allmänhet för de arbeten, som äro under utgifvande under ledning af »kommissionen för de diplomatiska arkiven», dels särskildt för den af honom sjelf redigerade samlingen af Instruktioner för Frankrikes sändebud till Sverige, hvilken snart väntas i bokhandeln, samt i sammanhang därmed för arten af de förbindelser, hvilka så länge förenade Sverige och Frankrike i en gemensam politik.

Öfversigter och granskningar.

Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering af C. T. Odhner. Första delen: 1771—1778. 607 sid. Stockholm, Norstedt & Söners förlag, 1885.

För den fosterländska häfdaforskningen är framträdandet af ofvan angifna arbete en tilldragelse af mer än vanlig betydelse. Mycket har visserligen förut varit skrifvet om Gustaf III:s regering, men till största delen har denna litteratur utgjorts af memoarartade framställningar, ofta af stort intresse, men alltid mer eller mindre uttryck för de partilidelser, som drefvo sitt spel under denna upprörda tid, och således föga egnade att gifva efterverlden en sann och opartisk bild däraf. Under senare tider hafva dock vissa delar af Gustaf III:s regering blifvit föremål för en verklig historisk forskning, och i tryckta urkundssamlingar af mera offentligt innehåll hafva värderika upplysningar länge stått att erhålla för den, som haft tillräckligt historiskt intresse och bildning att kunna knäcka det hårda skal, i hvilket de bjudits. Före professor Odhner har emellertid ingen varit i tillfälle att företaga forskningar af så uttömmande och omfattande beskaffenhet, som erfordras för att det må kunna sägas, att *historien* i någon mån fällt sitt omdöme angående en tid, om hvilken *ryktet* haft så mycket att förtälja. Så länge dyningarne af partistriderna fortforo, och de hafva röjt sig ännu i arbeten af ganska sen datum, hvilka dock gjort anspråk på att räknas såsom verklig historia, har väl ej heller tiden varit inne att söka fälla en dylik dom; att den nu är det, torde man däremot kunna hoppas, och detta ej blott så, att sjelfva forskarne nu besitta den nödiga opartiskheten, utan ock så, att den historiskt intresserade allmänheten står tillräckligt utom meningsbrytningarne från den gustavianska tiden, för att hon må kunna befinnas tillgänglig för de skäl och bevis, som bjudas henne. Men om de *yttre* omständigheter, som äro nödiga förutsättningar för att den historiska rättvisan skall kunna bryta sig fram, sålunda i detta fall äro för handen, så hafva lyckligtvis äfven de personliga varit det. Vid studiet af professor Odhners nu utkomna arbete finner man snart, ej blott att förf. gått till sin uppgift utan alla förut fattade

meningar, utan ock att han djupt känt det ansvarsfulla i att sitta till doms öfver hädangångna slägten och deras gerningar; men detta studium gifver äfven vid handen, att den man, som sålunda gjort till sin uppgift att söka lemna efterverlden en sann bild af den gustavianska tiden, jämväl eger förmåga att med skicklighet begagna det rika och ofta invecklade källmaterial, som härvid står honom till buds, något som man för öfrigt på grund af professor Odhners föregående verksamhet hade alt skäl att vänta. Med noggrannheten och skarpsinnigheten i specialfrågornas utredning förenar förf. vidare en öppen blick för händelsernas sammanhang, och trots detaljernas rikedom förstår han att gifva sin framställning nödig öfverskådlighet. Hvad slutligen stilen angår utmärker den sig för klarhet och enkelhet, hvilket emellertid ej hindrar, att en väl funnen bild stundom får kasta en rikare belysning öfver ett visst parti eller att framställningen, då ämnets beskaffenhet därtill ger anledning, såsom vid den ypperliga karaktärsteckningen af Gustaf III, höjer sig till en vältalighet, som blir så mycket mer tilltalande som den alltid bevarar måttfullhet och ej någonsin offrar innehållet för frasen. Professor Odhners arbete kan därför anses såsom en produkt ej blott af en grundlig forskning, utan af *den* historieskrifning, som höjer sig till konst, och på grund häraf bör det, ehuru i strängaste mening vetenskapligt, dock äfven blifva i hög grad njutbart för den stora allmänheten.

Efter dessa allmänna anmärkningar vilja vi söka att lemna åtminstone en antydan om de många nya resultat, som den historiska vetenskapen vunnit genom denna första del af »Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering».

Förf. har sjelf i sitt förord angifvit, att hans arbete får anses såsom en omedelbar fortsättning af Malmströms verk öfver Frihetstiden. *Ett* parti har emellertid måst blifva gemensamt för de båda arbetena, nämligen tiden från Gustaf III:s tronbestigning till och med 1772 års statshvälfning, hvilket skede naturligtvis hvarken kunnat förbigås i en skildring af Frihetstiden eller vid en teckning af Gustaf III:s regering. Professor Odhner säger sjelf, att han ej haft synnerligen mycket nytt att härom tillägga, och med kännedom om Malmströms arbete kunde man ej häller vänta, att detta skulle blifva fallet. Emellertid fans det ett källområde, till hvilket Malmström ej haft tillgång, nämligen de ryska arkiven, hvilka däremot Odhner satts i tillfälle att begagna, och tack vare denna omständighet har han dock verkligen kunnat rikta äfven ifrågvarande del af sitt arbete med åtskilliga nya intressanta och värderika upplysningar. Så är t. ex. fallet med afseende på den s. k. kompositionen, hvars slutredaktion nu — ur Ostermans depecher — kunnat meddelas, med afseende på riksrådet Wallwijks förräderi mot Hattarne, som Malmström observerat, men hvars vidd — han yppade regeringens hemligheter för ryska sändebudet — och hvars orsak — löftet om en rysk pension — först nu bragts i dagen. I hufvudsak lemnar emellertid Odhners framställning af detta skede blott en ytterligare bekräftelse på det resultat, som framgått redan ur Malmströms undersökningar, nämligen att Frihets-

tidens statsskick vid tiden för revolutionen spelat fullständigt bankrutt. Såsom bekant har en berömd historieskrifvare, Anders Fryxell, varit af en annan mening. Oaktadt sin förkärlek för Frihetstiden, var han ej alldeles blind för de aristokratiska och byråkratiska missförhållanden, som då frodades, men han antog, att de ofrälse Mössorna som bäst voro på väg att åstadkomma en bättre sakernas ordning, då revolutionen kom emellan, afbröt deras gagnande verk och förde vårt land in på farliga afvägar. Af både Malmströms och Odhners framställningar framgår också, att Mössdemokratien vid 1771—2 års riksdag tillrustade en våldsam stormlöpning mot aristokrati och byråkrati, men med lika visshet framgår ock, att denna demokrati härvid visade en absolut oförmåga att åstadkomma något annat än negativa resultat. Den nämda stormlöpningen må hafva varit till sitt syfte berättigad, det olagliga och klumpiga sätt, hvarpå den företogs, var dock i högsta grad förderfligt för all lagbunden frihet; styrelsemakten blef i de nya ledarnes händer blott ett medel att tillfredsställa enskilda syften, men visade sig fullkomligt kraftlös, så snart det blef fråga om att hjelpa landet upp ur det ekonomiska elände, hvari Frihetstidens hushållning bragt det samma och som nu ytterligare ökades genom svåra missväxter. Sorgligast trädde dock partiets politiska omöjlighet i dagen med afseende på förhållandet till utlandet, och trots den ohandterlighet, som de ofrälse Mössorna stundom *i inre frågor* kunde visa mot det ryska sändebudet, rättfärdigas professor Odhners skarpa yttrande, att den ryske ministern i Stockholm under de nya Mössornas välde blott var »en satrap i ett ryskt vasallrike», fullkomligt af de framlagda bevisen. Så kan det nu mera anses såsom ett ovedersägligt factum, att 1772 års revolution ingalunda inneburit ett afbrott i en sund och lifskraftig politisk utveckling, utan mänskligt att döma varit det enda medlet att rädda fäderneslandet ur en fullständig stagnation med afseende på de inre förhållandena och med afseende på de yttre ur ett det förderfligaste beroende af vrångsinta grannar.

Vid skildringen af den krigsfara, som revolutionen framkallade, har Odhner äfven haft en föregångare, nämligen doktor El. Tegnér[1]), och bådas undersökningar visa i hufvudsak till samma mål, ehuru Odhner äfven angående denna sak haft åtskilligt nytt af intresse att meddela. Det resultat, hvartill forskningen härigenom kommit i denna punkt, kan i korthet så angifvas, att alla de tre makter, som 1769 förbundit sig för att genom upprätthållandet af 1720 års författning göra Sverige politiskt vanmäktigt eller t. o. m. förbereda dess undergång, blefvo häftigt förbittrade öfver revolutionen, att af dem Preussen, trots sitt ytterst häftiga språk, innerst önskade afvända krigsfaran, men att däremot Ryssland och Danmark verkligen voro betänkta på att gripa till vapen, samt att Sverige undgick denna ytterlighet blott genom några synnerligt lyckliga omständigheter, af hvilka de vigtigaste voro Rysslands krig med Turkiet samt att oefter-

[1]) »Bidrag till kännedomen om Sveriges yttre politik närmast efter statshvälfningen 1772» i Hist. Bibl. 1879.

rättlighetstillståndet inom Sverige dock ännu ej nått den »polska» höjd, att de missnöjde »patrioterne» offentligt begärde Rysslands handräckning till »frihetens» bevarande.

Vid redogörelsen för det nya statsskicket har förf. varit tämligen knapphändig, antagligen därför att han ansett denna sak tillräckligt känd. Det kan dock ifrågasättas, om ej här en något större utförlighet kunnat vara önsklig. Så skulle en närmare jämförelse mellan konungens utkast till regeringsformen och dennas slutliga redaktion ej saknat intresse; en så vigtig fråga som den, huruvida riksråden kunde af konungen entledigas, synes hafva förtjenat att upptagas; det sätt, hvarpå vilkoren för åstadkommandet af ett ständernas beslut omnämnes, torde i följd af sin korthet möjligen kunna leda till det missförståndet, att regeringsformen verkligen såsom den *allmänna* regeln uttryckligt stadgade, att tre stånds samtycke var bestämmande, och vid sidan af författarens träffande anmärkningar om det nya statsskickets brister synas några antydningar om de framsteg i konstitutionelt hänseende, som det onekligen innebar, t. ex. med afseende på rättskipningen, kunnat försvara sin plats. Alt detta är emellertid blott smakfrågor, hvarom meningarna kunna vara delade; obestridligt är däremot, att den karaktäristik, som förf. nu gifvit oss af 1772 års statsskick, är af största intresse och framhåller åtskilliga synpunkter, som förut ej torde varit beaktade. Exempelvis påpeka vi härvid den träffande anmärkningen, att den nya regeringsformen var ett försök att sammanjämka de två stridiga strömningarna inom det 18:de århundradets upplysning: den som då redan satt frukt i den upplysta despotismen, och den hvars frukt skulle blifva den franska revolutionen. Den största uppmärksamheten har förf. egnat åt rådets ställning, sådan den tedde sig både på grund af regeringsformen, reglementet af den 8 Sept. och 26 Okt. 1772 och — i praxis, och denna fråga har också onekligen den största betydelsen för den tid, hvarom i denna del är fråga. Det framgår af förf:s utredning, att här låg det nya regeringssättets kanske svagaste punkt, liksom också att konungen med afseende härpå ej träffat sin angifna förebild: Gustaf II Adolfs regeringssätt, utan i stället närmat sig det af honom sjelf så bittert klandrade karolinska enväldet.

De partier af Gustaf III:s regering, med hvilka vi hittills sysselsatt oss, hafva som vi sett äfven varit föremål för omfattande källstudier och därpå grundade utredningar af andra forskare. Vid skildringen af tiden från revolutionen och den första krigsfarans upphörande intill 1778 års riksdag har däremot prof. Odhner befunnit sig så godt som på obruten mark, eller kanske rättare: han har här haft till uppgift att med de verkligt vitnesgilla urkundernas tillhjelp sofra den historiska sanningens malm från det myckna värdelösa kram, hvarmed den i partiförfattarnes skrifter varit bortblandad. På grund häraf är det onekligen till detta parti af förf:s arbete, som man går med det största intresset och de största förväntningarna, och man behöfver härvid ej befara att blifva sviken. Den, som efter studier i memoarliteraturen får göra bekantskap med förf:s skildring

af den nu nämda tiden, känner sig såsom en vandrare, hvilken lemnat en gungande fly och omsider åter får fast mark under sina fötter. Att påpeka alla de detaljer, som här erhållit den länge saknade vetenskapliga utredningen, skulle föra oss för långt, och vi måste därför inskränka oss till framhållandet af några allmänna synpunkter. Vi hafva förut anmärkt, att ett af Frihetstidens förnämsta fel var dess byråkratiska sjelfsvåld, att det parti, som verkligen insåg detta, visade en absolut oförmåga att sjelf öfvertaga ledningen af rikets öden, samt att häri en af de väsentligaste grunderna till detta statsskicks undergång är att söka. Det är häraf klart, att, om revolutionen skall i historien kunna framstå såsom i högre mening berättigad, den i båda dessa hänseenden måste hafva inneburit uppslaget till ett bättre. Af förf:s skildring framgår nu med ovedersäglig visshet, att detta var förhållandet. Det har ofta blifvit sagdt, att Gustaf III:s politik i mycket blott var en fortsättning af Hattarnes; prof. Odhner har här ådagalagt, att Gustaf III från Mössorna upptog vissa sträfvanden, som kanske voro de mest berättigade på dessas program, och däribland just det byråkratiska sjelfsvåldets stäfjande; den räfst han efter revolutionen företog med embetsverken visar sig i förening med den nya löneregleringen hafva varit rent af epokgörande i den svenska förvaltningens historia. Men på samma gång ingöt han både utåt och inåt i regeringen en ny kraft, som visade sig märkbar på nästan alla områden, men hvaraf det förnämsta resultatet dock kanske blef införandet af ett ordnadt myntväsende, denna fråga som för frihetstidens regeringar och ständer varit en så ödesdiger stötesten. Naturligtvis utförde konungen sjelf ej allt detta; äran och äfven ansvaret för den högsta ledningen dela med honom bröderna Scheffer, och planernas utförande möjliggjordes genom biträdet af flere personer med mer än vanlig administrativ kapacitet; men det är just *det*, som är utmärkande för en regering, som förtjenar detta namn, att de dugande förmågorna ställas på sin rätta plats och att tillfälle beredes dem att där ostördt verka. Af dessa personer, hvilkas duglighet Gustaf III sålunda förstått att göra fruktbringande för fäderneslandet, framträder Liljencrantz mest i förf:s skildring, och detta med rätta. Åt hans stora administrativa egenskaper och det sätt, hvarpå han använde dem till fäderneslandets bästa, har härigenom omsider full rättvisa gjorts. Med ovedersägliga bevis har prof. Odhner sålunda ådagalagt, att dessa första år af Gustaf III:s regering, hvilka mången blott trott hafva egnats åt nöjet och flärden, i sjelfva verket utmärkts af en rastlös verksamhet på nästan alla områden, ja vid läsningen af denna skildring kan man stundom nästan tro sig försatt tillbaka till den store riksarbetaren Karl XI:s regering. Men därför innehåller taflan af dessa »de lyckligaste åren af Gustaf III:s regering» ingalunda blott ljusbilder. Förf. visar äfven, att många misstag begingos, att flärden och lättsinnet hos konungen i förening med Karl Scheffers ytlighet ofta gåfvo färg åt regeringsärendernas behandling, samt att stundom sjelfva de nyttiga reformerna, såsom t. ex. med afseende på krigstuktens reformerande, motverkades genom svagheterna i konungens karaktär. I dessa Gustaf

III:s redan nu framträdande brister och misstag anar den uppmärksamme läsaren förklaringen till hans och fäderneslandets blifvande olyckor, men äfven en annan nyckel därtill lemnar oss förf:s skildring, nämligen de upplysningar, han har att meddela om det sorgligaste arfvet från Frihetstiden: den offentliga moralens djupa förfall. Vi finna däraf, att konungen var omgifven af falska vänner och talrika fiender, som mot ryskt guld sålde rikets hemligheter eller intet bättre önskade än att mot samma lön få i frihetens namn gå Rysslands ärender.

I den nu utkomna delen har förf. fört sin berättelse fram till slutet af 1778 års riksdag. Dennas förlopp var, tack vare E. V. Montans undersökningar,[1]) tämligen kändt redan före framträdandet af prof. Odhners arbete, men detta innehåller dock åtskilligt nytt äfven härom, framför allt värderika upplysningar angående oppositionens förbindelser med de främmande ministrarne. Med afseende på de åtgärder, som vid denna riksdag föranleddes af återupplifvandet af 1626 års riddarhusordning, kan anmälaren i ett par punkter ej fullständigt dela förf:s uppfattning. I sin proposition till adeln den 3 November uppgaf konungen, att den andra klassen på riddarhuset nu utgjordes af 16 ätter, men förf. angifver (i likhet med Montan) de qvarlefvande riddareätternas antal till 15, utan att anföra några skäl för den senare siffran, som åtminstone kan *synas* stå i strid med konungens uppgift. Af riksdagstidningarne kan ses, att härmed förhöll sig så, att af de ätter, som vid klassindelningens upphäfvande 1719 tillhörde andra klassen, visserligen blott 15 nu qvarlefde, men att härtill kom ätten Sjöstjerna, hvilken under Frihetstiden haft att uppvisa ett riksråd och således enligt riddarhusordningen borde räknas till andra klassen. På grund häraf synes det anmälaren hafva varit riktigare eller åtminstone egnadt att undvika missförstånd, om förf. i likhet med konungen uppgifvit ätternas antal i den andra klassen till 16. Vidare synes förf. i sin framställning af frågan om ätternas representation blott hafva hållit sig till förhandlingarna den 3 November, då konungen föreslog att, om hufvudmannen var förhindrad att deltaga i riksdagen, ätten egde att *välja* en annan represensant, samt äfven (liksom riddarhuset) godkände det af Fersen föreslagna tillägget, att hufvudman, som vore ensam af sin ätt och egde laga förfall, borde få gifva fullmakt åt annan adelsman. Det förefaller anmälaren, som om man vid redogörelsen för det *slutliga* resultatet af dessa förhandlingar, snarare bort följa det protokoll, som *justerades* den 9 Nov., och detta stadgade enligt riksdagstidningarna, att närmaste närvarande ätteman, när hufvudmannen var hindrad, skulle ega att *utan val* intaga hans plats, och att val endast *då* skulle förekomma, när ingen af ätten kunde infinna sig, samt upptager ej det af Fersen föreslagna tillägget. Är åter riksdagstidningarnes redogörelse, som onekligen synes innehålla vissa motsägelser, oriktig, skulle det varit af intresse, om detta uppvisats.

[1]) »Bidrag till Gustaf III:s historia särskildt i konstitutionelt hänseende». I. Akad. afhandl., samt »De äldsta statsutskotten» i denna Tidskr. I, s. 85 f.

Ehuru professor Odhner begränsat sin egentliga uppgift till den politiska historien, har dock den andliga kulturen naturligtvis ej helt och hållet kunnat lemnas å sido vid skildringen af en hel period af Gustaf III:s regering, och förf. har därför egnat delens sista kapitel däråt och berör också där många synpunkter som äro af intresse för bedömandet af tidens andliga företeelser. Så har förf. upptagit den ofta framkastade frågan om orsakerna till den starka vetenskapliga blomstringen under Frihetstiden, och det resultat, hvartill han härvid kommit, är i åtskilligt afvikande från de vanliga framställningarna. Han söker nämligen påvisa att Frihetstiden i literärt hänseende sönderfaller i två perioder, af hvilka den förra karaktäriseras af sina strängt vetenskapliga sträfvanden, den senare åter af den nu i Sverige inträngande franska upplysningen, hvars karaktär var öfvervägande vitter. Endast denna senare anser han vara ett verkligt uttryck för Frihetstidens andliga lif; de män, som bestämde den förra, hade däremot sina andliga förutsättningar i storhetstiden, och den vetenskapliga blomstringen skulle sålunda blifva ett arf efter denna, men den mera vittra riktning, som utmärkte Gustaf III:s tid, hafva sina rötter i Frihetstiden.

Med dessa antydningar måste vi stanna, öfverlemnande åt den intresserade allmänheten att i arbetet sjelft skaffa sig en närmare kännedom om dess rikhaltiga och värderika innehåll. Vi vilja blott till sist tillägga, att den glädje, vännerna af den fosterländska häfdateckningen känna öfver framträdandet af professor Odhners arbete, ännu mer måste ökas genom det hopp om en snar fortsättning däraf, som han gifvit i sitt förord. Den tid skulle således ej vara alt för aflägsen, då Gustaf III:s historia i sin helhet verkligen skall kunna sägas vara skrifven.

S. J. B.

Venedig, Gustav Adolf und Rohan. Ein Beitrag zur allgemeinen politischen Geschichte im Zeitalter des dreissigjährigen Krieges aus venezianischen Quellen von D:r JOHANNES BÜHRING. (Hallesche Abhandlungen zur neuren Geschichte Heft. XX). 382 ss. Halle, Niemeyer 1885.

Under ledning af den yngre Droysen, f. n. professor i Halle och författare till en bekant historia öfver Gustaf Adolf, har under ofvan anförda hufvudtitel ett antal mindre historiska arbeten utgifvits allt sedan 1878, hvilka hittills med få undantag behandlat smärre partier af det trettioåriga krigets historia under dess senare hälft och sålunda ega ett mer eller mindre direkt intresse äfven för Sverige. Till denna serie hör äfven ofvan anförda skrift af en yngre författare, som med densamma, så vidt vi veta, gör sitt inträde i den historiska

litteraturen. Hvad som åt densamma ger dess särskilda betydelse, är att den nästan uteslutande stöder sig på urkunder i de venetianska arkiven. Man känner hvilket värde de venetianska sändebudens depecher ega för Europas politiska historia under 15- och 1600-talen och med hvilket intresse den fordom så mäktiga senaten en lång tid följde verldshändelsernas gång, äfven när den ej längre sjelf förmådde ingripa i desamma. För det trettioåriga kriget särskildt har man hittills ej närmare undersökt arkiven i Venedig; republiken spelade ju på det hela därunder en passiv roll. Nu har man emellertid äfven för detta tidsskede där börjat anställa forskningar. En österrikare. v. Zwiedineck-Südenhorst har redan utgifvit två band af en historia öfver Venedigs politik under detta krig, och förf. till ofvannämnda arbete, hvilken egentligen ämnat behandla Venedigs medlarskap på den stora fredskongressen i Münster, har dessförinnan i denna skrift om »Venedig, Gustaf Adolf och Rohan», upptagit ett tidigare moment af krigets historia, då republiken, invecklad i det mantuanska arfföljdskriget, var nära att få en mera aktiv del än den önskade i detsamma, och dess förbund ifrigt söktes af Gustaf Adolf. Därmed stod likväl i nära sammanhang såväl republikens som Sveriges förhållande till Frankrike och det var egentligen i den senare maktens kölvatten som Venedig skulle styra öfver till förbindelsen med den förra. Detta har gjort det för förf. nödigt att utförligt skildra förhandlingarna mellan Frankrike och Venedig sådana de fortgingo före, under och efter freden i Regensburg 1630. Härmed sammanhänger ock nära förhållandet till Rohan, som åter ett ögonblick var i begrepp att anknyta en närmare förbindelse med svenskarne. På detta sätt har en, hvad den inre enheten vidkommer, något lösligt hopfogad skrift uppstått, som dock innehåller åtskilliga upplysningar både nya och utaf värde.

Hvad som närmast intresserar oss är naturligtvis framställningen af de beröringar som under ifrågavarande tid 1629—1632 egde rum mellan Sverige och Venedig, beröringar utaf hvilka Odhner redan gifvit en mera kortfattad öfversigt uti »Nordisk tidskrift för politik, ekonomi och litteratur» 1867. Liksom Odhner går förf. äfven tillbaka till de äldsta spåren af förbindelser mellan Venedig och Sverige och har i sitt verk inflickat ett kapitel därom, som står i föga sammanhang med det öfriga och väl endast har sin »raison d'être» uti önskan att tillgodogöra sig ett samladt material. Något inre sammanhang torde nämligen svårligen kunna uppvisas mellan Johan III:s och Gustaf Adolfs venetianska politik. Odhner berörde likväl denna fråga endast i förbigående, en italienare C. Bullo mera utförligt, men såsom det synes något okritiskt,[1]) och Bührings på originalhandlingar stödda framställning utaf förbindelser, för hvilka vi visserligen icke alldeles sakna källor, men endast ega dem fragmentariskt, torde sålunda vara den tillförlitligaste. Att någon gång hans kunskaper i äldre svensk geografi ej äro tillräckliga bör kanske ej

[1]) Jämf. Hist. Tidskr. 1881, s. CIX.

väcka någon större undran (jämf. s. 19 om Lödese och Stintinborg). Bland dem som äfven lemnade regeringen i Venedig underrättelser om Sverige var Antonio Possevino. Förf. synes emellertid ej känna till att dennes relation, den s. k. »andra» är densamma som uppsattes på påfven Gregorii XIII:s befallning och finnes, med ett par uteslutningar i början och slutet, tryckt på latin hos Theiner i hans verk om Sveriges förhållande till den heliga stolen, där man äfven torde återfinna en hans »första relation», förmodligen densamma som förf. ss. 22, 23 noten likaledes anser vara förlorad[1]).

Förf. öfvergår därefter till Gustaf Adolfs tid och kommer sålunda in på sitt egentliga ämne. Han visar till en början, huru redan tidigt de venetianska gesanterna i England och Holland stodo i ganska förtroliga förbindelser med de svenska sändebuden och stundom kunde lemna sin regering rätt goda upplysningar om den svenska konungens planer. Fruktan för det habsburgska universalväldet var ju det hemliga föreningsbandet mellan de båda aflägsna staterna, och man sökte ömsesidigt visa hvarandra uppmärksamhet och artighet.

Af verkligt värde och delvis nya äro de upplysningar förf. meddelar om den på sin tid ryktbara traktat (i S:t Jean de Maurienne), genom hvilken Venedig förband sig att för år 1630 lemna en tredjedel af de subsidier intill ett belopp af 1,200,000 francs, som Frankrike ville utfästa åt Sverige. Tills nyligen hade man om detta fördrag endast obestämda och sväfvande uppgifter — år såväl som dag voro osäkra. Odhner lyckades på grund af forskningar i Venedig lemna några bestämdare upplysningar, utan att dock ha sett sjelfva traktaten. Bühring gcr nu en öfversigt af de förhandlingar som ledde till densammas afslutande, meddelar sjelfva ordalydelsen och kan bestämma datum till d. 11 Juli 1630. Fördraget ledde ej till några praktiska följder, närmast därföre att något förbund mellan Frankrike och Sverige ej blef af 1630, men det gaf snart anledning till lifliga förhandlingar mellan dessa båda makter, i synnerhet den förstnämnda, å ena sidan och republiken å den andra, under närmast följande år.

Vid samma tid som denna traktat ingicks, ankom till franska hofvet som sändebud från Gustaf Adolf, sekreteraren Lars Nilsson (Tungel). Om hans fruktlösa mission lemnar förf. en del upplysningar hemtade ur den venetianske gesanten Contarinis depecher, hvilka i det stora hela öfverensstämma med hvad den förres egna ännu bevarade relationer innehålla. Det är egentligen blott i fråga om några faktiska uppgifter förf. misstager sig, t. ex. sättet för Tungels resa till Frankrike m. m. dyl. Icke heller framgår ur hans skildring, att Tungel verkligen hade fått nys om innehållet i den under hans därvaro ingångna hemliga traktaten specielt i fråga om storleken af Venedigs anpart i subsidierna, liksom också samtalet mellan de båda gesanterna något olika af hvardera framställes.

[1]) Jämf. bil. XXXVIII och XLI till andra delen af Theiners anf. arb. — En annan italiensk reseberättelse från Johan III:s tid — af Giustiniani — omnämnes af förf. i en not.

Samtidigt med Tungel vistades ehuru på annat håll, en annan svensk gesant uti Frankrike, legaten C. L. Rasch, stadd på resa till Schweitz och Venedig, dit han också omsider ankom 1631, efter att redan ha en gång varit återkallad. Om anledningen till hans andra definitiva beskickning, som stod i sammanhang med fördraget i Bärwalde och de upplysningar, som där gåfvos Gustaf Adolf om Venedigs löfte i fråga om subsidierna, har förf. i de venetianska källorna funnit riktiga uppgifter (lemnade utaf Rasch sjelf); om sammanhanget med hans föregående resa behöfver däremot hans framställning beriktigande eller komplettering. Redan den 15 maj 1630 var konungens första befallning till Rasch att återvända daterad; den kunde sålunda ej ha något sammanhang med misslyckandet af Tungels mission. Rasch var redan på hemvägen, då privata underrättelser af politisk natur, som han mottog dels från Paris dels från Schweitz gjorde att han på eget bevåg qvarstannade i Frankrike, där han slutligen mottog den förnyade befallningen af den 12 jan. 1631 att resa till Venedig och därifrån till Schweitz. För utgången af hans beskickning till Venedig har redan Odhner redogjort, och förloppet framställes ännu utförligare af Bühring[1]).

Ett par af de sista kapitlen slutligen äro egnade åt den ryktbare hugenottchefen Henri hertig af Rohan och dennes plan att öfvertaga ledningen af Graubündens försvar mot alla spanska invasions- eller genomtågsförsök. Han knöt härunder förbindelser med Gustaf Adolf af så intim art, att de snart föranledde hans återkallande. De sammanhängde med den svenske konungens afsigt att med en del af sina trupper företaga en diversion till Italien för att där angripa den habsburgska makten i ett af dess fästen. Äfven om dessa planer har förf. ur sina italienska källor en del nya uppgifter att meddela. Gustaf Adolf skulle slutligen ha lofvat Rohan att låta sina trupper vid Bodensjön förena sig med honom och Oxenstierna rycka med 12,000 man och 4,000 hästar genom Tyrolen. Så berättar en venetiansk gesant i Wien, som sett ett uppsnappadt bref från konungen till hertigen. Om verkligheten af dessa planer i sin helhet kan ej tvifvel råda; tyvärr saknas hos oss närmare upplysningar om desamma. På de farhågor som väcktes i Italien för ett nytt infall af goter och vandaler och på den oro som härigenom framkallades hos Richelieu anför förf. flera exempel ur de venetianska sändebudens depecher, på samma gång han påminner om hur i sjelfva Bärwaldefördraget äfven Graubündens befrielse fanns omnämnd och således en dylik rörelse åt södern antydd.

Af de 36 bilagorna, de flesta på italienska, är det flere som angå Sverige: så t. ex. utdrag ur venetianska depecher 1629—1630, depecher från Contarini och andra gesanter 1631, bref af venetianska utskickade från lägret vid Nürnberg 1632 o. s. v.

[1]) Vid sin afresa lemnade Rasch vissa politiska uppdrag åt en i Venedig bosatt person, hvars namn förf. beriktigar (från Hicks till Nys).

Ehd.

Wallensteins Verhandlungen mit den Schweden und Sachsen 1631—1634. Mit Akten und Urkunden aus dem K. Sächsischen Hauptstaatsarchiv zu Dresden. Von D:r A. GAEDEKE. XII + 346 ss. Frankfurt a. M. Literarische Anstalt 1885.

Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden. Aktenstücke aus dem Schwedischen Reichsarchiv zu Stockholm. Herausgegeben von D:r E. HILDEBRAND. XI + 80 ss. Frankfurt a. M. Literarische Anstalt 1885.

Den senare af ofvan nämda skrifter innehåller en samling af de vigtigaste aktstycken uti Svenska Riksarkivet som angå Wallensteins underhandlingar med Sverige under åren 1631—1634 (65 till antalet), meddelade uti utdrag eller in extenso och hemtade till större delen ur Oxenstiernska samlingen. Några af dem, tillsammans 18, ha förut varit publicerade i denna tidskrift såsom bilagor till en uppsats öfver Wallenstein och hans förbindelser med svenskarne (1883 h. 4). Äfven de nytillkomna akterna äro, med ett par undantag, förut otryckta. Det är naturligtvis möjligt, ehuru föga sannolikt, att ännu ett eller annat aktstycke utaf betydelse för denna fråga här kunde påträffas; åtminstone för åren 1633 och 1634 synes dock samlingen redan nu vara i det närmaste fullständig [1]). Funnes några papper efter den gamle Thurn någonstädes förvarade, borde man visserligen där kunna vänta ytterligare upplysningar, men det är alldeles obekant om sådana äro bevarade och det finnes intet skäl att antaga att de skulle i någon nämnvärd mån inverka på resultatet. I den approximativa fullständigheten utaf de bidrag de svenska arkiven kunna lemna till lösningen af denna omtvistade fråga, i hvilken de så länge tegat, torde sålunda betydelsen af nämda samling vara att söka. I fråga om resultaten, sådana de äro framlagda i ofvan antydda afhandling, har jag ej haft skäl att göra någon nämnvärd förändring.

Med denna publikation står prof. GAEDEKES bok i tämligen nära sammanhang, liksom det också är genom hans välvilliga bemedling det lyckats finna en förläggare i Tyskland för densamma. Gaedeke är redan förut känd som historisk författare genom arbeten öfver spanska tronföljdskriget och Maria Stuart. Numera bosatt i Dresden såsom professor vid Polytechnicum därstädes med tillträde till det rika sachsiska statsarkivet har han naturligt nog kommit på den tanken att fullständiga de undersökningar andra forskare före honom gjort i dess samlingar angående denna fråga och att publicera en så vidt möjligt fullständig samling af aktstycken rörande densamma ur detta arkiv. Han kom härunder i tillfälle att göra bekantskap med den i Historisk Tidskrift publicerade afhandlingen, liksom han haft tillfälle att taga del af den ofvan anförda fullständigare samlingen af urkunder från Sverige innan den publicerades, och på detta sätt har hans bok uppstått: en historisk öfversigt om 104 ss.

[1]) Oxenstiernas bref till residenten i Dresden saknas emellertid. Jämf. äfven här nedan i slutet af denna anmälan.

åtföljd af icke mindre än 165 bilagor. Prof. Gaedekes talangfullt skrifna afhandling har sålunda förtjensten af att vara den första som stöder sig på ett i det närmaste fullständigt urkundsmaterial från arkiven i Stockholm och Dresden, de två, från hvilka man egentligen haft att vänta upplysningar i ämnet. Till några synnerligt afvikande resultat från den svenska uppsatsen har förf. icke kommit. Hufvudsakliga differensen skulle väl ligga däri, att han skarpare betonar förräderiet uti Wallensteins handlingssätt. Värderikast är enligt rec:ns mening framställningen af de händelser och den korrespondens, som föregingo sachsarnes ryktbara infall i Böhmen 1631, för så vidt nämligen förf. här bättre än förut skett lyckats belysa ett hittills ganska dunkelt parti i kapitlet om dessa Wallensteins förbindelser, till hvars utredande det svenska arkivet endast erbjöd ofullständigt material. Den detaljerade framställningen af den kursachsiska politiken, hvars lumpenhet förf. icke skonar, förtjenar också uppmärksamhet. Han följer i öfrigt, liksom rec. gjort, Raschins relation, bekräftande densamma genom urkundernas bevisning. Några nya moment har han väl icke framdragit, men har däremot stält det hela i en i många afseenden fullständigare belysning genom det rika urkundsmaterial, som stått honom till buds, hvaraf en ej obetydlig del fått sin rätta förklaring och betydelse först nu, då den kunnat sammanställas med de nya bidragen från Sverige och sålunda komplettera desamma. Förf. framhåller i öfrigt fullkomligt oförbehållsamt, att det var genom dessa som man i några mera dunkla eller åtminstone omtvistade punkter kommit till någonting, som kan kallas visshet och klarhet, så t. ex. i fråga om underhandlingen med Gustaf Adolf 1631 och dess afbrott, beskickningen till Oxenstierna 1633 och hjelpsökandet hos Sverige 1634, liksom äfven det böhmiska nationalpartiets verksamhet genom dem kommit i en skarpare dager än förut. I ett och annat, dock jämförelsevis obetydligt fall, har prof. Gaedeke missuppfattat den svenska uppsatsen eller förbisett dess uppgifter, förklarligt nog, då han sjelf ej beherskar vårt språk. Han citerar en svensk militärhistorisk tidskrift i st. f. svenskt krigshistoriskt arkiv. Rättelsen af uppgiften att Steinnecker skulle varit sachsisk officer har undgått honom, liksom han äfven talar om »de till det mesta oordnade och föga begagnade Oxenstiernska papperen», hvilket är en icke obetydlig öfverdrift och missuppfattning af hvad rec. har yttrat. Ett litet misstag begår han också s. 49, då han låter generalvaktmästaren Bubna, hvilken för öfrigt, så vidt jag vet, *icke* var i svensk tjenst, resa »im Auftrage Oxenstiernas» till hertigen af Friedland vid det nattliga besöket på våren 1633. Det framgår åtminstone icke af handlingarna, och den instruktion af Thurn, som han citerar, är daterad d. 11 maj, sålunda senare, och gäller resan till Oxenstierna för att underrätta om förloppet.

Bilagorna utgöras till omkring hälften utaf bref (instruktioner, memorial), till och från Arnim, en af den tidens outtröttligaste brefskrifvare, och tillägga vi brefven till och från hans medbroder vid den schlesiska armén hertig Frans Albrekt af Sachsen-Lauenburg,

uppgår antalet till 122. Bland återstoden märkas 9 bref från Axel Oxenstierna, de flesta i original och stälda till kurfursten af Sachsen. En stor del af dessa, ofta mycket intressanta handlingar, ha varit kända och mer eller mindre fullständigt publicerade eller begagnade förut utaf Helbig, Ranke, Hallwich m. fl. Det har dock lyckats förf. att äfven påträffa ej så få nya, som hittills icke varit begagnade; ett par af dem äro hemtade från ett privatarkiv uti Sachsen. Bilagorna gälla för öfrigt icke endast de hemliga underhandlingarna, utan äfven åtskilliga andra förhållanden vid den schlesiska arméen, t. ex. tvisten mellan Thurn och Arnim på våren 1633, äfvensom den senares beskickning till Brandenburg på nyåret 1634. Med afseende på det af Helbig först meddelade vigtiga brefvet af Thurn till Gustaf Adolf i okt. 1631 har det lyckats förf. att lemna både en bättre text och upplysningar i öfrigt, som höja dess äkthet öfver hvarje tvifvel. Han har vidare här aftryckt Raschins beryktade relation efter en af böhmaren F. Dvorsky för några år sedan publicerad text, och denna berättelse är sålunda numera lätt tillgänglig för alla. Under n. 158 har förf. meddelat en ny odaterad redaktion utaf fredspunkter uppsatta af Wallenstein och de båda kurfurstarne, affattad i Arnims omgifning. Han lemnar frågan om tiden öppen, men synes böjd för år 1631. Egendomligt nog har jag, för sent för att däraf kunna begagna mig, påträffat samma fredspunkter ibland en bundt odaterade handlingar i Oxenstiernska samlingen. Endast några smärre afvikelser förekomma. Men en slutanteckning om att båda härarne stått emot hvarandra vid Strehlen hänvisar aktstycket till sommaren 1633.

H.

Bidrag till svenska gref- och friherreskapens historia 1561—1655. I. Erik XIV:s och Johan III:s tid. Akademisk afhandling af Gustaf Forsgrén. 217 + xxxix ss. Stockholm 1885.

Den svenska aristokratiens makt hade genom Gustaf Vasa betydligt inskränkts. Likväl var hennes plats i samhället äfven vid hans död vigtig nog, ty hon egde ännu qvar sin stora allodiala egendom, och därigenom sitt inflytande i landsorterna, och åt hennes medlemmar voro statens förnämsta ämbeten lemnade. Härigenom sattes hon i stånd att väl bevaka sina intressen och att begagna sig af ändrade förhållanden till att söka återtaga hvad hon förlorat. Brödratvisterna inom Gustafs ätt gåfvo henne ett godt tillfälle härtill. Af konungamakten öfverhopades ånyo aristokratiens främsta män med nya privilegier och stora förläningar, hvilka väl ej gingo upp emot deras förfäders, men som dock gåfvo dem en ställning, farlig för det öfriga

folket och ej utan vådor för tronen sjelf. Grunden härtill lades, då Erik XIV 1561 inrättade gref- och friherrevärdigheterna, hvilkas innehafvare med tiden erhöllo så stora förläningar och rättigheter, att de gerna ville anse sig såsom en öfver det öfriga folket stående klass. — En på grundlig källforskning stödd framställning af dessa förmåner och deras betydelse för rikets utveckling måste naturligtvis vara af den största vigt för en klar inblick i Sveriges inre historia. En sådan har dock hittills saknats, men denna brist skall, när det arbete, hvars första del vi här vilja påpeka, fullständigt utkommit, vara på ett utmärkt sätt afhjelpt.

Då Erik XIV vid sin kröning inrättade de nya värdigheterna lofvade han äfven att gifva grefvar och friherrar medel att underhålla dem. Emellertid synes han hafva tvekat att uppfylla detta löfte, ty först den 20 Mars 1562 fick Per Brahe Visingsö och den 11 Juni erhöll Svante Sture Vestervik, Stegeholm m. m., hvarjämte Gustaf Johansson ungefär samtidigt kom i besittning af Bogesund. Om förläningsvilkoren nämna dock gåfvobrefven intet, men en mängd bestämmelser härom finnas i de »konstitutioner», som konungen lät uppgöra, och hvilka innehålla grefvarnes förpliktelser mot kronan. Det visar sig af dessa, att det var högst obetydliga förmåner Erik beviljade, men rätt mycket som han fordrade. Russtjenst skulle göras enligt russtjenstordningen; försummades den, hemföll länet till kronan. Dessutom borde grefvarne vara redo att, när konungen det befalde, »våga och uppsätta välfärd, lif, gods och egodelar». De fingo icke hålla allmänna möten med folket i grefskapen eller inlåta sig i förbindelser med utländska makter, icke försälja eller förpanta något af hvad de fått, icke heller lägga några skatte-, krono- eller kyrkogods under sitt arf och ego, icke gifva privilegier eller i någon måtto befatta sig med de städer de fått annat än hvad deras skatt vidkom, icke höja eller minska skatterna eller tillegna sig domsrätt eller slå mynt, bygga städer eller fästen eller slå under sig bergverk, ty sådana skulle tillhöra kronan. Dessa och andra bud åtföljas af en mängd straffbestämmelser såsom om konungen ansett sig hafva att göra med fiender och icke med undersåtar. Rörande arfsrätten stadgas att grefskapet skulle odeladt öfvergå till den äldste sonen, »så ock efter hans död komma då till hans äldste son, sedan till den andre, tredje och fjärde, e och e så länge någon mansperson uti så måtto, som föreskrifvet står, af den äldstes stam och linie öfver är». Sedan skulle det återfalla till kronan. — Sedan dessa förbindelser undertecknats af läntagarne, gaf konungen dem ett konfirmationsbref som än ytterligare inskärpte deras undersåtliga pligter.

Bestämmelserna om arfsrätten tolkar förf. så att endast den äldste sonen och hans ätt hade arfsrätt, men om t. ex. den äldste sonen dött före fadren, skulle länet icke ärfvas af den äldste öfverlefvande, utan hemfalla. Denna tolkning synes oss föga sannolik, utan torde meningen vara att den äldste öfverlefvande skulle ärfva grefskapet, men att s. k. bak- och sidoarf ej skulle vara tillåtna. Ty ur förf:s tolkning skulle kunna dragas så osannolika slutsatser som

att, om en grefve haft en äldste son som aflidit strax efter födelsen, så skulle därmed arfsrätten till länet upphöra, äfven om fadren doge många år därefter och då efterlemnade andra söner. Förf. andrar väl som skäl för sin åsigt att Svante Stures grefskap 1570 gafs åt hans enka Märta Lejonhufvud och icke åt hennes son Mauritz, men detta län har dock tydligen icke behandlats efter den af förf. framstälda arfregeln, ty i sådant fall skulle det hafva hemfallit till kronan vid herr Svantes död 1567. Emellertid stannade det qvar i slägtens ego tre år, innan Johan lemnade det åt grefvinnan Märta. Orsaken hvarför enkan och icke Mauritz då fick länet är visserligen svår att afgöra, så vida man ej får antaga att anledningen just var hennes mans dödssätt. Herr Svante hade nämligen mördats, och det låter tänka sig att han därför icke ansetts rättsligen död, hvarför också enkan ansetts böra öfvertaga sin mans rättigheter.

De ekonomiska fördelarne som grefvarne fingo af Erik inskränkte sig till att uppbära den »årliga skatten». Detta säges ej direkt, utan på det sätt att grefskapets invånare förpliktas att till grefven betala den. Med den »årliga skatten» menades endast den årliga räntan och troligen de under grefskapen lydande kronohemmannens städja och fodernötsskatt. Per Brahe har dock vissa år uppburit äfven kronotionden och en del af gärderna. Beloppet af hela afkastningen från Visingsö anslår förf. till 440 á 465 tnr spanmål pr år, däri inräknade de förbättringar som grefve Per fått i slutet af 1560-talet. Vesterviks årliga ränta och städja beräknas till 180 tnr och Bogesunds till omkring 150 tnr. Dessa siffror angifva alltså alla de förmåner som grefvarne hade af sina grefskap, och för dem skulle russtjenst göras. Om denna åter skulle utgå enligt bestämmelserna för allodialgods eller för förlänningar kan ej afgöras.

Vesterviks grefskap omfattade utom staden och Stegeholms slott, 54 gårdar. Till Visingsö hörde 56 hela och 5 halfva hemman och till Bogesund utom staden 31 gårdar. Huru obetydliga dessa nya län voro framgår icke blott af grefvarnes ofvan nämda inkomster af dem, utan ännu bättre vid en jämförelse med de nämnda herrarnes allodiala besittningar. Enligt uppgifter hos Forssell egde Svante Sture 660 gårdar och torp, Gustaf Johansson 519 och Per Brahe 294. — De voro äfven af ringa betydelse i förhållande till deras andra förläningar. För Vestervik skulle t. ex, Svante Sture hafva rustat högst två hästar, men för sina öfriga förläningar är han i 1566 års rustlängd uppförd till 109 hästar.

Än mindre var det som friherrarne fingo. Förutom den större säterifrihet de och grefvarne erhållit i adelsprivilegierna fingo de endast rätt att uppbära konungens andel i böter af sina landbönder, hvilken rätt de fleste af dem egde redan förut såsom riksråd. Det vill dock synas som om Erik mot slutet af sin regering tänkt gifva dem friherrskap, ehuru han aldrig realiserade denna tanke.

Fastän sålunda de nya värdigheterna icke af Erik försågos med sådana tillbehör, att deras innehafvares makt i någon nämvärd mån ökades, håller dock förf. troligt, att konungens plan varit att uti

grefvarne och friherrarne bilda en motvigt mot hertigarne. Ty dessa herrar voro redan förut så mäktiga, att det väl kunde synas tänkbart, att de, sedan de erhållit dessa höga titlar, äfven utan stora län skulle framstå såsom i viss mån jämbördiga med hertigarne och således i folkets ögon öka afståndet mellan dessa och konungen.

Snart blef dock deras ställning förändrad. Johan uppsteg med aristokratiens hjelp på en hotad och vacklande tron, och han tvangs af omständigheterna att belöna sina anhängare, hvilkas kraftiga hjelp han fortfarande behöfde. I främsta rummet blefvo grefvar och friherrar af honom omhuldade. Sålunda ökade han Stures och Brahes grefskap samt skapade ett nytt för Ebba Lejonhufvud, Sten Erikssons enka, och dessutom gaf han friherrskap åt sex af friherrarne. Bådas rättigheter ökades äfven. Länen blefvo ärftliga enligt förstfödslorätt, utan inskränkningar. Innehafvarne fingo uppbära den årliga räntan och de kungliga sakörena, hvarjämte grefvarne äfven fingo kronotionden. Båda fingo utöfva domsrätt i första instans på landet eller åtminstone tillsätta häradshöfding och uppbära dennes ränta samt utöfva lagmans makt och myndighet, dock utan att erhålla lagmansräntan. Per Brahe, som förut icke hade någon stad i sitt län, fick rätt att anlägga en sådan på Visingsö. Russtjensten skulle utgöras med en häst och karl för hvarje 400 marks afkastning under krigstid och hälften så mycket under fred.

Så stora förmåner har Johan dock ej från början ämnat medgifva, men har på grefvarnes anhållan förmåtts därtill. De sammanfattades icke i någon gemensam privilegieurkund, utan bestämmelserna infördes i hvarje särskildt privilegiebref. En del af dem insattes dock i adelsprivilegierna, men icke alla, hvarför äfven dessas bestämmelser om friherrarnes rätt till konungssakerna icke öfverensstämma med hvad härom säges i donationsbrefven.

Genom dessa privilegier blef länsinnehafvarens ställning en helt annan än under Erik. Han blef nu länets verklige styresman. Visserligen funnos fortfarande kungliga ämbetsmän inom detsamma, hvilka hade att uppbära de till konungen utgående skatterna, men i de båda förnämsta grefskapen åtminstone ha grefvarne snart nog fått rätt att för kronans räkning verkställa uppbörden. Inom städerna hade icke heller länsinnehafvaren samma makt som öfver landsbygden, ty städerna voro i förläningsbrefven tillförsäkrade samma vilkor och friheter som de förut haft, hvaraf enligt förf:s åsigt följer att länsherren hvarken haft domsrätt eller administrativ rätt inom staden, utan endast myndighet att uppbära skatten. Men med dessa inskränkningar voro grefvar och friherrar redan nu ganska sjelfständiga och mäktiga småfurstar.

För länens omfång och afkastning lemnar förf. i senare delen af sitt arbete en mycket fullständig redogörelse, hvilken utan tvifvel kostat honom mycken möda att åstadkomma. Ty de många uppgifterna ha måst hemtats ur en mängd olika källor, mest ur mer eller mindre orediga fogderäkenskaper, och det arbete, som detta kräft, torde endast den kunna till fullo uppskatta, som sjelf sysslat

med dylika forskningar. Utrymmet tillåter ej att här närmare redogöra för de detaljer förf. framlägger. Vi vilja endast nämna de siffror, hvilka röra Stures och Brahes grefskap, och hvilka, om de jämföras med de motsvarande uppgifterna från Eriks tid, bäst af allt visar hvad dessa länsinnehafvare vunno genom Johan. Förf. uppskattar grefskapet Stegeholm och Vestervik i slutet af Johans regering till 499 ¾ hemman samt en stad och ett slott. Visingsborg omfattade vid samma tid Gamla Lödöse stad, Alfhems kungsgård med utmarker och 468 hemman. De inkomster dessa båda grefvar jämte Lejonhufvud hade af sina grefskap beräknar han till 40,000 mark penningar eller 10,000 tnr spanmåls värde, och in alles voro omkr. 14,000 tnr spanmåls värde anslagna åt grefvar och friherrar.

En hvar som granskar denna afhandling, hvars vigtigaste punkter vi här vidrört, torde instämma i det omdömet att förf. lyckats i detta sitt förstlingsarbete åstadkomma ett verk af bestående värde. Vi hoppas att fortsättningen ej skall låta länge vänta på sig, helst som förf. redan lär hafva de flesta förarbetena färdiga.

J. Fr. N.

Svenska undervisningsväsendets historia i sitt sammanhang med odlingens allmänna utveckling af A. G. Hollander. I. Tiden före 1724. 27 + 572 sidor. Stockholm, Samson & Wallin, 1884.

Hr Hollanders föreliggande arbete är, såsom redan en flyktig granskning gifver vid handen, i hög grad innehållsrikt. Läser man det förord, hvari hr H. redogjort för de synpunkter, ur hvilka han ansett sig böra skärskåda sitt ämne, finner man, att han *företrädesvis* afsett en historisk framställning af det »förberedande vetenskapliga undervisningsväsendet», hvarvid han likväl tagit »behörig hänsyn äfven till andra kulturhistoriska moment än de allmänna stadgarne, till hvarje tidskiftes vetenskapliga och literära odling, de i dess tjenst verkande personer, anstalter, bildningsmedel och skrifter af pedagogisk betydelse, de akademiska studiernas tillstånd med dithörande lärdomsprof, de särskilda läroanstalternas inre anordning och historiska utveckling m. m.» Då förf:s plan sålunda varit synnerligen omfattande, inses lätt, att dess utförande varit förenadt med mycket stora svårigheter, helst det material, hvilket behöfves för hufvudfrågans lösning, ännu är långt ifrån samladt och för vigtiga tidskiften nära nog obearbetadt. Dock tro vi, att förf. väl omildt bedömt de förarbeten i vårt undervisningsväsendes historia, hvilka stått honom till buds, då han karakteriserar dem såsom »få och dessa till omfattning obetydliga, till innehåll och kritik ofullständiga, hvarandras misstag eftersägande». Bland dessa förarbeten träffar man dock sådana författare-

namn som Geijer, Reuterdahl, Rietz, Wieselgren, Anjou, Norlin, Annerstedt m. fl. — att förtiga de många upplysande läroverksmonografierna, flere värdefulla bidrag till sjelfva skollagstiftningens historia och de ofta ingalunda föraktliga utredningar, som ur större historiska arbeten och herdaminnen kunna hemtas. Med förenämnda omdöme passar ej heller riktigt väl i stycke, hvad förf. i slutet af sitt förord yttrar om de källor, hvilka af honom begagnats, nämligen att deras uppräknande skulle blifva »alltför vidlyftigt». I följd häraf inskränker sig emellertid förf. till att helt summariskt angifva de samma på 5 á 6 rader, utan att sedermera i sin framställning annat än undantagsvis omnämna dem, en knapphändighet, som hvarken harmonierar med bokens betydliga volym eller de utredningar i detalj förf. så gerna lemnar. Till och med vid flere polemiska utfall mot sina föregångare underlåter förf. att antyda, hvem som närmast åsyftas, till olägenhet för alla dem, som, i likhet med anmälaren, icke vilja »jurare in verba magistri», utan äfven önska pröfva de skäl, på hvilka den angripne stödde sin mening. Härigenom minskas också tydligen arbetets vetenskapliga värde, och till den populära litteraturen kan det ju icke räknas, redan på grund af dess ofta i hög grad sammanträngda, af parentetiska satser och uttryck uppfylda stil. En annan anmärkning, som träffar förf:s arbete, särskildt om det bedömes med hänsyn till de fordringar, som ställas på ett vetenskapligt verk, är dess brist på symmetrisk behandling af de särskilda perioder, hvilka förf. här skildrar, enär medeltiden erhållit ett oproportionerligt stort utrymme i förhållande till den för oss vida vigtigare nyare tiden, hvarmed äfven sammanhänger, att förf. visat sig alltför litet kunna skilja mellan hufvudsak och bisak. På samma gång vi anse oss pligtiga att påpeka dessa svaga sidor hos förf., äro vi emellertid lika villiga att skänka hans grundliga forskning och öfverraskande beläsenhet, liksom hans tydliga kärlek till sitt ämne, vårt fulla erkännande, liksom vi äfven villigt medgifva, att arbetet genom sin rikedom på detaljer och genom de utdrag, som lemnats ur de särskilda skolordningarna, bör blifva en god uppslagsbok och en lämplig utgångspunkt för forskare i vår skolhistoria.

»Alltför länge», yttrar hr H. vidare i sitt förord, »synas åtminstone vissa bevis på bristande uppmärksamhet och forskningsnit i fråga om denna gren af svensk odlingshistoria hafva fått stå qvar inom literaturen. Vi nämna exempelvis de äfven hos våra stora historiska författare förekommande förväxlingarne af grammatikern Alexander (de Villa Dei) med Curtii hjelte, kon. Alexander den store, af det danska Viborg såsom platsen för det första gymnasiet (1618) med den svensk-finska staden af samma namn (och med gymnasium af år 1641), förväxlingen af munkordnarnes enskilda klosterskolor med medeltidens enda allmänna och offentliga, af prester ledda läroanstalter, domskolor och stadsskolor, och därpå grundade missförstånd, som endast genom en anakronism från kyrkans äldre tider och icke-svenska förhållanden hemta ett skenbart stöd för ännu vanliga oriktiga uppgifter, att den offentliga undervisningen under Sveriges

medeltid i allmänhet meddelades i klostren och att munkar voro de vanliga lärarne i den tidens skolor o. s. v.»

Om vi rätt uppfattat de ofvan citerade orden, är det hr H:s åsigt, att han i dessa punkter kommit till nya, förut okända resultat. Då vi emellertid gerna se, att hvar och en författare gör rättvisa åt sina föregångares »uppmärksamhet och forskningsnit», kunna vi ej underlåta att något närmare skärskåda nyssnämnda uppgifter, så mycket mer, som vi icke i allo kunna godkänna de samma.

Som bekant, meddelar såväl Geijer som Strinnholm, vid skildringen af Gustaf Vasas ungdom, att han under sin vistelse i Upsala skola underkastades kroppslig aga af en dansk skolmästare, mäster Ivar, men efter utståndet straff drog ut sin lilla dart och »högg den igenom (Curtii) Alexandrum», utropande: »Hej, jag tör gifva dig och din skola tusan». Vi vilja naturligtvis icke bestrida, att här ett förbiseende egt rum i afseende på nämnda »Alexandrum», hvilken af hr H. s. 182 not. 1 tvifvelsutan riktigt uppgifves hafva varit franciskanermunken Alexanders de Villa Dei sid. 66 närmare omtalade latinska grammatik, »Doctrinale puerorum», men då hr H. ingalunda är den förste, som lemnat denna rättelse, hade det varit lämpligt att på något sätt antyda detta. Redan år 1876 påpekade nämligen E. Löfstedt i en afhandling om »Sveriges skolor före år 1571» (s. XIV not. 3), att med »Alexandrum» i det anförda sammanhanget antagligen icke kunde menas CURTIUS, »enär denne lika litet som någon annan klassisk författare synes hafva blifvit läst i Sveriges skolor» under medeltiden, utan *Alexandri doctrinale.* Samma åsigt återfinnes jämväl i Alins teckning af reformationstidehvarfvets historia s. 21.

Lika litet kan hr H:s uppgift om tiden för inrättandet af gymnasiet i den finsk-svenska staden Viborg betraktas såsom en nyhet, enär både finska och svenska forskare långt före detta uppgifvit det rätta årtalet, 1641. Så t. ex. ALOPÆUS i »Borgå gymnasii historia» (1804) och AKIANDER i »Skolverket inom fordna Viborgs och nuvarande Borgå stift» (1866); så äfven ODHNER i »Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare» (1865) och LUNDSTEDT i »Bidrag till kännedom om grekiska språkets studium vid de svenska läroverken» (1875). Det felaktiga årtalet, 1618, träffas däremot företrädesvis i äldre historiska arbeten, såsom HALLENBERGS »Svea rikes historia under konung Gustaf Adolf den stores regering» (del. V s. 172) och GEIJERS »Svenska folkets historia» (del. III s. 88 i 1853 års uppl.), ehuru visserligen, märkvärdigt nog, äfven i ett nyare arbete af en så grundlig forskare som M. WEIBULL (Illustr. Sveriges hist., del. IV p. 89; utg. 1881). Att denna felaktiga uppgift inkommit i ett så omsorgsfullt utarbetadt verk som Hallenbergs, är så mycket egendomligare, som det genast bort väcka hans misstankar, att ett gymnasium skulle hafva blifvit inrättadt i en så aflägsen landsända som Viborg, innan detta skett på något ställe i det egentliga Sverige. Huru förklara möjligheten af detta misstag? Hr H. yttrar s. 311, att det »synes hafva sin grund i en förvexling med det danska Wiborg, där, enligt beslut nämnda år (1618), gymnasium skulle upprättas».

Förklaringen synes vid första påseendet ganska lyckad, men månne den äfven är riktig? Hr H. nämner, trogen sin vana, icke häller här, hvarifrån han hemtat sin uppgift om gymnasii-inrättningen i det danska Viborg. Antagligen stöder han dock den samma på Rietz, hvilken i sin »Skånska skolväsendets historia» s. 100 meddelar, att »år 1618 beslöt kon. Kristian IV att vid 8 stiftskolor gymnasier skulle upprättas». De källor, Rietz härför åberopar, äro Winding, »Academia Hafniensis» och Thura, »Idea historiæ literariæ». Af dessa källor upplyser den senare, att Kristian IV »inter plurima, quæ per diuturni imperii spatia prudentissimo et saluberrimo consilio sanxit, A. 1618, teste *Vindingio* Acad. Hafn. p. 13, diploma edidit de gymnasiis apud scholas cathedrales erigendis — — — Ille *quatuor* gymnasia seu, uti in diplom. regiis vocari solent, *collegia cathedralia* instituit, duo sc. in Dania, unum in Norvegia et unum in Scania, ob interventientia bella plura erigere prohibitus.» De båda danska gymnasierna upprättades, enl. Thura, i Odense 1621 och Roeskilde 1636. [1]) Visserligen var Viborg då såsom nu en stiftsstad, men då det samma icke uttryckligen omtalas, hvarken hos Winding eller Thura, och dessutom något gymnasium därstädes aldrig kom till stånd, är det föga sannolikt, att hr H:s förklaring är riktig. Vida troligare synes oss, att Hallenberg — som a. st. yttrar: »När biskopsämbetet upprättades i Viborg år 1618, anlades där ock ett gymnasium» — låtit förleda sig af Rhyzelii mindre pålitliga »Episcoposcopia sviogothica» (1752), hvarest del. II, bok. 9, kap. 3 § 2 läses följande: »När k. Gustaf Adolf åter upprättade biskopsämbetet i Wiborg år 1618, funderade han ock här ett gymnasium med underhåll för åtskilliga lektorer. Hvilket åter förföll, men år 1632 sattes det åter i stånd. M. Henricus Carstenius, som blef omsider biskop, sattes hit till att vara physices lector; dock vardt detta gymnasium icke invigdt förän år 1641.» Att denna Rhyzelii berättelse, hvars tillkomst det icke är svårt att genomskåda, icke är trovärdig, har redan Alopæus a. st. s. 27 uppvisat. Däremot är likheten mellan Rhyzelii och Hallenbergs uppgifter påtaglig. Huru Hallenbergs misstag sedermera via Geijer öfvergått till läroböcker och andra skrifter, torde lätt inses. För de författare, som i likhet med Weibull haft tillgång till Thyselii på 1840-talet utgifna »Handlingar» och »Bidrag» till svenska kyrkans och läroverkens historia, med däri upptagna underhandlingar mellan regeringen och presterskapet på Gustaf II Adolfs och drottn. Kristinas

[1]) Paludan, Det höiere skolevæsen i Danmark, Norge og Sverig, 1885, uppgifver, i likhet med Allen, Danmarks historia, att sex gymnasier af Kristian IV inrättades, nämligen i Odense, Roeskilde, Ribe, Aarhus, Lund och Christiania. Samma förf. yttrar likväl strax därefter, att »gymnasierna synes kun at være komne i gang i Odense, Lund (1621—66) og Christiania (1635—59). I alt fald forfaldt de meget snart och endte hist og her i et blott paalæg til rector og conrector om at give de videre komne en noget utvidet og friere undervisning.» — Viborgs katedralskola med rektor, en teologie lektor och några hörare (kolleger) erhöll först 1642 en konrektor. Några gymnasii-professorer omtalas däremot icke i Viborg. Jfr. förteckningen på dess lärare från äldre tider i läroverkets årsredogörelse 1875.

tid, borde det emellertid hafva varit lätt att konstatera orimligheten i Hallenbergs och Geijers uppgift, äfven om icke det oriktiga årtalet, såsom ofvan nämnts, af flere senare författare förut blifvit rättadt.[1])

Öfvergå vi till det tredje af de utaf hr H. särskildt anförda misstagen, nämligen att »den offentliga undervisningen under Sveriges medeltid i allmänhet meddelades i klostren och att munkar voro de vanliga lärarne i den tidens skolor», så medgifva vi gerna, att här verkligen ett misstag — om än icke ett »ännu vanligt» — föreligger. Dock tro vi, att hr H., på samma gång han med fog anmärkt detta, sjelf gått till en motsatt öfverdrift, då han påstår, att domskolorna och stadsskolorna varit medeltidens »*enda* allmänna och offentliga» skolor gentemot »munkordnarnes enskilda klosterskolor». I motsats härtill yttrar nämligen Reuterdahl, Svenska kyrkans historia, band II, häft. 2, s. 571: »I klosterskolorna gjordes sannolikt, liksom i domskolorna, skilnad mellan de ynglingar, som skulle blifva klerker, och dem, som ville förblifva lekmän. I systerskolorna mottogos flickor af de högre stånden för emottagande af den tidens bättre fruntimmersodling.» En likartad, om än något modifierad, uppfattning af klosterskolornas uppgift möter oss hos den framstående norske författaren, Christian Lange, De norske klostres historie i middelalderen, hvilken, s. 144, yttrar om klosterskolorna vid dominikanerklostren i Nidaros, Bergen och Oslo äfvensom minoriterklostret i Bergen: »Oprindelig vare de nemlig kun bestemte for novisens underviisning, da domkapitlerne havde deres egne skoler for geistligheden. Men naar et kloster var saa heldig at have en dygtig og nidkjær lærer, udvidedes naturligviis underviisningen, ligesom den vel og stundom aabnedes for andre end noviserne». Äfven den finske skolhistorikern Alcenius kan sägas luta åt samma håll, då han i sin 1848 utgifna afhandling, »De scholis Fenniæ post reformatam ecclesiam usque ad motus liturgicos», omfattat den åsigten, att jämväl i norden funnits två slag af klosterskolor under medeltiden, nämligen *scholæ claustri*, afsedda för dem, som skulle egna sig åt klosterlifvet, samt *scholæ canonicæ*, med syfte att undervisa andliga och lekmän. Men dessa auktoriteter hafva kanske icke någon betydelse för vår författare. I sådant fall vilja vi ytterligare stödja vår mening genom att erinra hr H. om åtminstone tvänne exempel på att lekmän bevisligen uppfostrats i svenska klosterskolor. Det ena af dessa lemnar den i Historiskt Bibliotek, 1878, h. II. sid. XXXVIII intagna berättelsen om Nanno Kärlings förhållande till Varnhems kloster. Ett annat exempel lemnar ett i Svenskt diplomatarium från och med år 1401, utg. af C. Silfverstolpe, del I. (1401—1407) under n:r 825 upptaget gåfvobref, hvari Olof Lang och Gyrid Gjurdsdotter till Nydala kloster skänka »Kara» qvarn i

---

[1]) Odhners uppgift, anf. stället sid. 333, att Gustaf Adolf redan 1618 beslutat det år 1641 inrättade gymnasiet i Viborg, torde få betraktas såsom ett försök att förlika de stridiga årtalen med hvarandra. Någon grund för nämnda uppgift ha vi icke kunnat upptäcka.

Hjelmsryds socken, »meth swa forskel, thet herra abote skal taka i sina wærio Haquon, varn son, ok læta kenna hanom book ok hielpa hanom til skola, alt til thes han vardhir moghande man, for thy wi kunnom hanom ekke bætre boosloth giwa».

»Och huru förbisedda», fortsätter hr H., »äro icke vidare Birgittinismen såsom antiskolastisk och reformatorisk riktning, den viggtiga öfvergången från skolasticismen till humanismen och de därvid verksamma personerna, den kulturhistoriska betydelse, som bör tillerkännas Gustaf II Adolf såsom målsman för en inhemsk vetenskaplig literatur och främste förkämpen inom europeiska odlingshistorien för den pedagogiska realismen gent emot den teologiska och klassiska verbalism, som under Sveriges företrädesvis 'lärda tid' uppspirade på grundvalen af den likaledes förbisedda skolordningen af 1611.»

Äfven vid det senast anförda känna vi oss uppfordrade att göra en och annan erinran. Så till exempel kunna vi ej finna, att författaren i bedömandet af Birgittinismen framhållit några synpunkter, som kunna sägas vara förbisedda af särskildt Fr. Hammerich i dennes arbeten öfver den heliga Birgitta. En småsak är naturligtvis frågan om hennes födelseår: emellertid uppgifver författaren, i likhet med åtskilliga äldre arbeten, att Birgitta var född år 1304, under det att Hammerich och Hans Hildebrand sätta tiden härför till »omkring 1303» och Carl Silfverstolpe (i Nordisk familjebok) till »1302 eller 1303». — Hvad vidare beträffar Gustaf Adolfs verksamhet för åvägabringandet af en vetenskaplig literatur på modersmålet, anse vi denna redan förut af Wieselgren och andra behörigen uppvisad. Mest anmärkningsvärdt synes oss dock författarens omdöme om Gustaf II Adolfs pedagogiska betydelse. Icke nöjd med att, såsom ofvan är nämndt, framhålla honom såsom »den *främste* förkämpen inom den *europeiska* odlingshistorien för den pedagogiska realismen», tillägger författaren sid. 316, att Gustaf Adolfs »realism i fråga om undervisningen — — — på hans tid (1620-talet) var öfverhufvud *ensam stående* och *omkring ett århundrade före sin tid*». »Den upptog», fortsätter författaren, »inom elementarundervisningen såsom fullständig icke blott de matematiska och fysiska vetenskaperna, däribland astronomi, geografi, botanik och medicin, utan äfven de moralisk-politiska med historia och lagkunskap». Men ej nog härmed: till yttermera visso säger författaren i en not till det förut anförda: »Likasom den svenske konungen i fråga om 'real realism' icke behöfver afstå prioriteten åt någon annan inom pedagogikens historia, träffas icke häller inom Sverige någon med honom häri jämförlig inom hans århundrade». Huru förhåller det sig nu med allt detta?

Vi tro oss på samma gång kort och tydligt kunna angifva detta genom att erinra om hvad författaren sjelf sid. 278 yttrar om Johannes Rudbeckius och det af honom i Upsala år 1610 inrättade privata kollegiet: »Om ock akademien denna tid endast var ett medelting mellan skola och universitet, förblifver det dock en märk-

lig företeelse, att en enskild svensk man tilltrodde sig att upprätta ett collegium privatum, åren 1610—13 täflande med den offentliga institutionen och i flere afseenden gående utöfver dennas läroomfång, *för första gången inom undervisningen i Sverige upptagande historia med kronologi och antiqviteter, geografi, botanik, medicin m. m.* Denne man var ock Sveriges i egentlig mening förste *och för sin tid störste* pedagog.» Ihågkommer man därjämte, att det var samme man som sedermera i början af 1620-talet, i egenskap af biskop öfver Vesterås stift, organiserade Sveriges första gymnasium — icke så mycket i öfverensstämmelse med konungens allbekanta och äfven af hr H. sid. 309 meddelade resolution af den 13 April 1620, hvilken torde få anses för dennes verkliga pedagogiska program, som snarare efter mönstret af collegium Rudbeckianum i Upsala — så torde redan det mesta af Gustaf Adolfs omfattande realism kunna förklaras. Lägger man sedan härtill, att icke blott Laur. Paulinus i Strängnäs, utan äfven de öfriga biskoparne, hvar och en i sitt stift, sökte täfla med Rudbeckii skapelse, så förstås lätt att realismen äfven vid de närmast därefter upprättade gymnasierna vann ett icke obetydligt utrymme, kanske snarare mot än med konungens vilja.

Hvad det sistnämnda beträffar, är det åtminstone obestridligt, att Axel Oxenstierna och de öfriga förmyndarne för drottning Kristina gjorde till sin hufvuduppgift i afseende på skolorna att inskränka det på detta sätt uppkomna reala mångläseriet vid gymnasierna inom naturliga gränser. Man borde hålla gymnasierna såsom ett medelting emellan små skolor och akademier och icke låta blanda dem tillhopa, än mindre tillstädja, »att i gymnasiis negligeres exercitia linguarum et disciplinarum instrumentalium och i den staden föreställes ungdomen de saker utur de högre fakulteterna, som mera kunde lända docentem sjelf än discentem till förkofring» — yttrar förmyndarereringen i sin bekanta skrifvelse till professor Lars Stigzelius den 21 December 1640. Gustaf Adolfs förtjenster om elementarundervisningen äro för visso oförgätliga, men icke så mycket därför, att det var sina egna pedagogiska funderingar, som han sökte göra gällande, utan fastmer därför, att han i denna, så väl som alla andra af förvaltningens grenar, tog sin tids bästa krafter i styrelsens tjenst och gaf dem det materiela understöd, som kräfdes för utförandet af deras planer.

I sin ifver att ådagalägga Gustaf II Adolfs »reala realism» tilllägger hr H. honom jämväl hedern af att hafva upprättat »apologistklasser vid de lärda skolorna» (sid. 312). Något kungligt beslut i sådan riktning är dock, för oss åtminstone, icke bekant från denna tid. Det vill synas, som om denna uppgift tillkommit med anledning af en af hr H. sid. 331—333 omtalad handskrift, »innehållande ett till Axel Oxenstiernas bedömande hänskjutet förslag till 'pædagogium' i Linköping, *sannolikt* af dåvarande biskopen Jonas Kylander († 1630) till rikskansleren ingifvet under konungens bortavaro i 2:dra preussiska fälttåget 1627». Enligt detta förslag

skulle »för dem, som voro behäftade med — — — ingenii tarditas, finnas en skrif- och räkneklass». »Denna för svenska undervisningsväsendet *nya* classis scribarum» — fortsätter hr H. — »som förestods af arithmeticus l. apologista och äfven lemnade undervisning i katekesen på svenska samt svenska lagen m. m., *fanns således här redan före 1649, en frukt af Gustaf Adolfs pedagogiska åsigter».* Konklusionen är sann, ty en classis s. schola scribarum, under ledning af arithmeticus eller skrifmästaren, omtalas uttryckligen i biskop Johannes Bothvidi skolordning för Linköpings gymnasium af den 17 November 1633 och lärjungeantalet i den samma uppgick 1639—40 till icke mindre än 120; men premissen är icke blott ett tvifvelaktigt stöd för slutsatsen i fråga, utan ännu mer för uppgiften om tiden för apologistklassernas tillkomst. Dessa torde väl därför tills vidare få nöja sig med att leda sina anor tillbaka till drottning Kristinas förmyndares regering och mera allmänt till 1649 års skolordning och stat för skolorna.

I slutet af det förut lemnade citatet ur författarens förord talar denne äfven om »den förbisedda skolordningen af 1611». Aftryckt af Thyselius i dennes »Handlingar», har denna skolordning emellertid varit föremål för särskild uppmärksamhet af flere af vår skolhistorias bearbetare, såsom af Anjou i dennes kyrkohistoria för 17:e århundradet, Karlson i Örebro skolas historia m. fl. Ja, den har till och med för ej så många år sedan — 1878 — behandlats i en särskild uppsats i »Pedagogisk tidskrift». Svårligen kan den således sägas hafva blifvit förbisedd. Däremot har visserligen icke någon föregående forskare tillerkänt denna skolordning en så stor betydelse, som hr H. sid. 284, då han säger, att »dess bestämmelser såsom 'publice sancitæ' efter utfärdandet noggrant följdes vid trivialskolorna». De exempel, som författaren åberopar till stöd härför, nämligen skolorna i Örebro och Nyköping, ådagalägga väl, att denna skolordning på ett eller annat ställe blifvit tillämpad, men ingalunda *allmänt.* Då dess författare, enligt hvad mera allmänt antages, var biskopen i Strengnäs, Laur. Paulinus, låter det lätt förklara sig, att den just inom detta stifts skolor tillämpats. Hvad den »publika sanktion» beträffar, hvilken hr H. uppgifver, att denna skolordning erhållit, torde den bero på ett misstag af vederbörande, enär regeringen aldrig stadfäst den samma, sannolikt af det skäl, att statens finanser under de pågående vidtutseende krigen vid denna tid icke kunde tåla den högst betydliga tillökning å läroverkens stat, hvilken skulle varit en oundviklig följd af dess fastställande.

Vi hafva i det föregående särskildt fäst oss vid sådana frågor, som författaren i förordet framhållit såsom antingen missuppfattade eller förbisedda. Vi ha ansett oss företrädesvis böra stanna vid dessa, emedan författaren sjelf synes hafva tillagt dem en större betydelse. Ännu några flere af dessa frågor kunde väl förtjena att upptagas till granskning, men då vi redan icke så litet öfverskridit det vanliga utrymmet för en recension, torde vi få afstå därifrån. Vi vilja i stället dröja något vid författarens jämväl i förtalet på-

pekade försök till periodindelning i vår skolhistoria. Hufvudperioderna äro naturligtvis två, nämligen den svensk-katolska samt den protestantiska odlingens tidehvarf, det förra omfattande tiden 1014—1527, det senare tiden från och med sist nämnda år. Den *svensk-katolska* odlingens tidskifte indelas sedermera i trenne perioder med åren 1220 och 1370 såsom gränspunkter. Hvad åter det *protestantiska* tidehvarfvet beträffar, nämner ej författaren i föreliggande del af arbetet, i huru många underafdelningar det samma kommer att uppdelas, men att döma af författarens böjelse för tre-talet, synes man kunna antaga, att de blifva trenne. Det »första» tidskiftet omfattar åren 1527—1724, sjelf underindeladt i trenne särskilda perioder, med åren 1649 och 1693 såsom mellanpunkter. Egendomligt nog har författaren vid den slutliga indelningen af tidskiftet 1527—1649 öfvergifvit tre-talet och fördelat det samma i fyra mindre afdelningar, tiden före 1593, tiden 1593—1611, tiden 1611—1632 samt tiden 1632—1649; perioderna 1649—1693 samt 1693—1724 äro däremot icke ytterligare indelade. Såsom grund för ofvannämnda indelning anför författaren, att enligt hans åsigt »icke mindre den allmänna menniskoanden och den särskilda folkanden än den enskilda personliga anden har att i och för klarare och sannare uppfattning och förverkligande af en praktisk idé, sådan som uppfostrans och undervisningens, i allmänhet genomgå vissa af tids- och kulturförhållanden betingade psykologiska utvecklingsstadier eller tidskiften, nämligen ett empiriskt, grundläggande och nybildande i en viss elementär uppfattningsform, ett dogmatiskt och utbildande i samma gifna riktning samt slutligen ett kritiskt och ombildande stadium, för att därpå med mer eller mindre ombildadt ideal ånyo inom längre eller kortare tids förlopp genomgå likartade trefaldiga utvecklingsskeden, tillsammans utgörande ett fullständigt kretslopp eller tidehvarf». Denna »historisk-psykologiska lag, i allmänhet gällande för mänsklig idéutveckling och fortgång till mera fullkomnad andlig odling», har författaren äfven sökt uppvisa »i den svenska folkandens skiljaktiga uppfattning af undervisningens och bildningens mål och ideal under särskilda tidehvarf och tidskiften med vissa kulturhistoriska vändpunkter». Vi vilja medgifva, att denna indelning med någorlunda skäl kan användas för det katolska tidehvarfvet, men rörande det af författaren skildrade första protestantiska tidskiftet dela vi till fullo den åsigt, en granskare i Finsk tidskrift 1884, II sid. 402 uttalar, nämligen att författaren »uppställer skiljegränser, där inga sådana hade varit af nöden». Såsom exempel härpå framhåller nämde granskare med rätta, att det är »svårt att förstå, hvarför en ny kritisk period bör anses begynna år 1693, då ju den samma år utgifna skolordningen snarare återgick till det gamla, än grundlade något nytt». Denna anmärkning är äfven obestridligen riktig. Författaren har, synes det oss, här låtit systematiseringen alltför mycket göra våld på det historiska saksammanhanget, hvilket senare, ehuru det icke torde hafva varit författaren obekant, nästan alldeles icke omnämnes. Det måste ovilkorligen före-

falla en läsare underligt, att författaren i fråga om 1649 års skolordning nästan i de minsta detaljer skildrar gången vid dess utarbetande, men vid 1693 års skolordning, som dock af författaren betraktas såsom epokgörande, nöjer sig med att omtala, att den samma »*anses* vara i sin slutliga form ett verk, hufvudsakligen af dåvarande biskopen i Linköping H. Spegel» (sid. 407), hvilket omdöme sid. 434 kompletteras därmed, att denna skolordning »synes afsedd att efter enväldets införande, *oberoende af presteståndet vid riksdagar eller möten*, gifva en på modersmålet affattad kortare och bestämdare reglering af undervisningsväsendet, särdeles i dess förhållande till staten». Emellertid är det faktiskt, att frågan om förändringar i 1649 års skolordning icke utgick från envåldsregenten Carl XI eller hans rådgifvare, utan allt sedan 1664, då den väcktes af riks- och universitetskanslern Magnus Gabriel de la Gardie, stått på dagordningen. Det är vidare faktiskt, att icke blott Carl XI:s förmyndareregering, utan äfven Carl XI sjelf, sedan han blifvit myndig, tog presteståndet till råds angående skolornas organisation. Vid den sista riksdagen före utfärdandet af denna skolordning, år 1689, meddelade konungen till och med det då uppsatta förslaget till skolstadga åt presteståndet.[1]) Låt vara att den granskning, som nu kom till stånd, icke var synnerligen omfattande, så visar den dock, att författarens ofvan anförda omdöme i denna sak icke är riktigt. Författarens karakteristik af denna skolordning sid. 434 hvilar tydligen på osäkra förutsättningar, och måste därför äfven blifva behäftad med oklarhet och motsägelser, hvilket äfven återverkar på författarens tyvärr alltför kortfattade redogörelse för de i början af Frihetstiden framträdande nya ideerna.

Vi måste härmed afbryta vår granskning. Vi tro oss genom det ofvan anförda hafva tillräckligt ådagalagt, att många af de resultat, till hvilka herr H. kommit, icke äro nya samt att bland de nya flere åtminstone äro långt ifrån oomtvistliga. Men hvad vi här hunnit skärskåda är blott en högst obetydlig del af det rika material, som här föreligger. Värdet af att äga detta samladt är icke ringa, och vännerna till vårt lands kulturhistoria, och särskildt dess skolhistoria, böra vara herr H. uppriktigt tacksamma för de mångåriga mödor, han nedlagt på detta arbete. Låt vara, att, såsom herr H. sjelf medgifver, däri »mycket kan vara att beriktiga, fullständiga och ifylla», så innebär det onekligen en god »anvisning till en från vidgad synpunkt företagen kulturhistorisk behandling af ämnet». På samma gång vi därför lifligt anbefalla den föreliggande delen och särskildt de vid slutet af de större perioderna intagna, synnerligen innehållsrika öfversigterna åt vännerna af vår kulturhistoria, tillönska vi den ärade författaren år och krafter att kunna fullfölja teckningen af vårt undervisningsväsendes historia ända fram till våra dagar.

[1]) Jfr härom Hernlund, Bidrag till den svenska skollagstiftningens historia 1718—1760, sid. 13 ff.

Ho Hd.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens Månadsblad 1884, Oktober—December. — Hällkista från bronsåldern. — Nya anordningar i Statens historiska museum. — Två tillämnade verk. — Två bronsåldersfynd från Skåne. — Berättelse om de under innevarande år vid Visby kyrkoruiner utförda underhålls- och förbättringsåtgärder. — Från akademiens sammankomster. — Besökande i statssamlingarna.

Meddelanden från svenska Riksarchivet utg. af O. G. Malmström, **IX.** — Årsberättelse för år 1884. — Bidrag till Riksarchivets äldre historia. — Ordning om Registraturerne i K. Kansliet. — E. W. Bergman, Register öfver Rådslag i konung Gustaf II Adolfs tid.

Af tillökningen i Riksarkivets samlingar 1884, uppgående till mellan fem- och sexhundra volymer, märkes ett band bref till och om viceamiralen Henrik Fleming († 1650), k. Sigismunds försäkran den 19 febr. 1594, afskrifter ur engelska statsarkivet ang. »Skottertoget i Norge 1612», arkivarien Kullbergs efterlemnade anteckningar och afskrifter ang. Sveriges diplomatiska historia under Gustaf II Adolf m. m. — Bidragen till Riksarkivets äldre historia röra denna gång hufvudsakligen deras skyldighet, som »varit brukade uti commissioner och beskickningar» att till arkivet inlemna instruktioner och akter rörande dessa. — Med detta häfte afslutas »Meddelandenas» andra band.

K. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar och Tidskrift 1885, Augusti. — P., Några ord om vargeringsinrättningens uppkomst och utveckling.

Samlaren. Tidskrift utg. af Svenska Literatursällskapets arbetsutskott. Femte årgången, **1884.** — Redogörelse för svenska Literatursällskapets årsmöte. — G. E. Klemming, Anteckningar af Johan. Thomæ Agriv. Bureus (slut på dessa kuriösa anteckningar, med tillägg af utgifvaren om Burei slägtförhållanden, om hans runstensundersökningar och om hans literära verksamhet). — G. E. Klemming, Nyckel till J. G. Rothmans tidskrift Philolalus Parrhesiastes eller den Pratsjuke Fritalaren (denna 1768 utgifna tidskrift innehöll under fingerade namn en mängd anspelningar på verkliga personer). — G. E. Klemming, Dialogus Creaturarum Moralizatus (bibliografisk undersökning af denna från 14:de århundradet härstammande på en mängd europeiska språk utgifna fabelsamling, som trycktes i Stockholm 1483 och är det äldsta med årtal försedda tryck uti Sverige). — H. Schück, Författareskapet till legendariet i Codex Bildstenianus, I. (Efter en intressant och lärd litteraturhistorisk undersökning kommer författaren till det resultat, att detta legendarium författats af en dominikanermunk i Skenninge mellan 1265 och

1273. I en följande uppsats skall undersökningen fortsättas). — E. Meyer, Om drottning Kristinas literära verksamhet i Italien (detaljerad undersökning stödd på forskningar i italienska bibliotek). — En biljett från Thorild till Armfelt (en af de originellaste ansökningar att få låna 25 rdr, som torde förekomma).

Som bilagor till denna årgång medfölja: **G. Benzelstjernas Censorsjournal II, III,** med företal af L. Bygdén, samt **1500- och 1600-talens Visböcker, I.**

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. VI, 1 (n. 16). — F. Nordin, Fornlemningar i Vestkinde socken på Gotland. — O. Montelius, Den förhistoriska fornforskningen i Sverige 1882—1884. — H. Hildebrand, Om välgörenhet under Medeltiden I: Den äldre tiden. De andliga riddarordnarne. — Årsberättelse för 1884.

Nordisk Revy utgifven af A. Noréen. **Årg. II, 15.** — Vår styrelse och våra landtdagar. Återblick på Finlands konstitutionella utveckling under de senaste tjugu åren. I af Bergh (anm. af B.). — **II, 16.** — Die Politik der Republik Venedig während des dreissigjähr. Krieges von H. v. Zwiedineck-Südenhorst I, II och Venedig, Gustav Adolf und Rohan von J. Bühring (anm. af H—e).

Ny Svensk Tidskrift, utgifven af R. Geijer. **1885, Augusti.** — Efil, Framtidens lagstiftare (författaren förordar allmän rösträtt, men borttagande af riksdagsmannaarvode). — O. Alin, En psykologisk studie.

Professor Alin vänder sig mot den i »Dagens Krönika» nyligen intagna uppsatsen om Hans Järta af —ck, särskildt i den punkt som rör Järtas andel i 1809 års regeringsform och visar hur författaren dels begått åtskilliga misstag, dels alldeles ignorerat ett vigtigt uttalande af B. v. Platen på Riddarhuset vid 1823 års Riksdag, ehuru han begagnat sig af samma protokoll för att styrka sin uppfattning, att man vida öfverdrifvit Järtas andel i detta lagstiftningsverk.

Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik, utgifven af C. G. Estlander m. fl. **1885, Maj.** — På Sveaborg 1808. Dagboksanteckningar af en belägrad (öfverstlöjtnanten B. J. Aminoff, i början befälhafvare på Långörn, sedermera uti sjelfva fästningen). — **Juli.** — I bokhandeln: Minne af generallöjtnanten friherre Georg Carl v. Döbeln af W. E. Svedelius (anm. af S. Nordenstreng). — **Augusti.** — F. Gustafsson, Literära föredrag och literärt lif under romerska kejsartiden.

Historisk Tidskrift udg. af den Danske Historiske Forening. Redigerad af C. F. Bricka. **Femte Række V, 2.** — E. Holm, Om danske og norske infödte soldater som hjælpetropper i fremmed krigstjeneste under Christian V og Frederik IV (författaren visar det oberättigade i J. E. Sars' påstående att de danska konungarne »sålde sina undersåtar till främmande makter, deribland många norrmän», genom att ådagalägga att det endast var värfvade regementen med jämförelsevis få norska och danska element, som på detta sätt användes). — A. Heise, Bidrag til Familien Rosenkrantz's Historie i det 16:de aarhundredes sidste halvdel. — Thiset, Til hvilken æt hörde Niels Ebbesön? En genealogisk undersögelse. (han var af slägten Strangeson, befryndad med flere af de förnämste slägterna i Danmark på den tiden). — W. Mollerup, Fortegnelse over dansk historisk litteratur vedrörende Danmarks historie for aaret 1884.

Danske Magazin, udg. af det K. Danske Selskab for fædrelandets historie og sprog. **Fjerde Række VI, 1.** — A. Heise, Bidrag til den Kjöbenhavnske herredags historie 1530. — P. W. Becker, Brevvexling mellem konung Frederik III og det danske Rigsråd om hans sön prins Christians valg til faderens efterfölger. — C. F. Bricka, To viser fra svenskekrigen 1657—58. — J. A. Fridericia, Uddrag af relationer fra brandenborgske afsendinge i Danmark i aarene 1670—71. — C. F. Bricka, Et kongebrev fra 1574 om nogle vildttyves afstraffelse. — **VI, 2.** — H. F. Rördam, Minder fra Assens og omegn i det 16:de aarhundrede. — F. Fries, Nogle breve til Kongens kansler Christian Fries angående krigen m. m. 1625—1628. — K. Erslev, Klavs Bildes Rulle. — Tegnelser over alle lande. — W. Mollerup, Nogle breve til oplysning om grevefejdens historie.

Aarböger for nordisk oldkyndighed og historie udg. af det K. nord. Oldskriftselskab **1885, h. 1.** — G. Stephens, Det ældste hidtil kjendte dokument paa dansk (en 1883 i Odense funnen blyplatta, på hvilken med runor ristats en bön, af hvilken dock de flesta orden äro på latin, af författaren hänförd till förra hälften af 11:te århundradet; en afbildning medföljer). — H. Petersen, Knut Lavards helgentilbedelse; kilden og kapellet ved Haraldsted. — J. B. Löffler, Indskrifterne på kirkerne i Haraldsted og Allindemagle.

Theologisk Tidskrift for den evangelisk-lutherske kirke i Norge udg. af C. P. Caspari og G. Johnson. Ny Række. **X, h. 2.** — A. C. Bang, Gjengangere fra hedenskabet og katholicismen bland vort folk efter reformationen. — **X, h. 3.** — C. P. Caspari, Nogle bemærkninger om brugen af »sortes sanctorum» i den gamle kirke og den tidligere Middelalder.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel. **1885, h. 4.** — M. Ritter, Studien über die Entwickelung der Geschichtswissenschaft. I (den grekiska och romerska historieskrifningen). — G. Ulmann, Über wissenschaftliche Geschichtsdarstellung (författaren yrkar att historieskrifningen, liksom andra vetenskaper, i första rummet är en vetenskap, och att den »konstnärliga framställningen» endast har att spela en underordnad roll). — G. Kaufmann, Die Karolingischen Annalen. — Literaturbericht (bland annat Bursian, Gesch. der klassischen Philologie; Nitzsch, Gesch. d. röm. Republik; Mommsen, Res gestæ d. Augusti; Jaffé, Regesta pontif. roman.; Lutherlitteratur). — **1885, h. 5.** — E. Blasendorf, Fünfzig Briefe Blücher's. — E. Nöldechen, Tertullian als Mensch und als Bürger. — Literaturbericht (bland annat Essenweins och Hirths kulturhistoriska bildverk; Wellhausen, Geschichte Israels; Matzat, röm. Chronologie, Centerwall, Julianus affällingen, Müllenhoff, Deutsche Alterthumskunde; Bianchi, Lettere och Politica d'Azeglio).

Historisches Taschenbuch. Herausgegeben von W. Maurenbrecher. Sechste Folge. Vierter Jahrgang. **1885.** W. Oncken, Lord Castlereagh und die Ministerconferenz zu Langres am 29 Januar 1814. — K. Panzer, Papstwahl und Laieninvestitur zur Zeit Pabst Nicolaus' II. — G. Weber, Kaiser Heinrich VII in Italien. — L. Keller, Johann v. Staupitz und das Waldenserthum (öfver Staupitz' religiösa ståndpunkt och förhållande till Luther). — K. Benrath, Mario Galeota. Zur Geschichte der Reformation in Neapel. — H. Bresslau, Joseph August Du Cros. Ein diplomatischer Abenteurer aus dem Zeitalter Ludwigs XIV. — H. Prutz, Brandenburg und Frankreich 1688. — W. Stricker, Die Besetzung der Reichsstadt Frankfurt durch die Franzosen (under sjuåriga kriget 1759). — W. Stieda, Zunfthändel in 16 Jahrhundert.

Professor Onckens uppsats innehåller bland annat intressanta meddelanden ur hittills outgifna depescher af Lord Castlereagh år 1814 angående kejsar Alexanders länge fasthållna plan att göra den svenska kronprinsen Karl Johan till Frankrikes konung, mot hvilken plan England och Österrike på det kraftigaste uppträdde. Enligt författarens mening »vet hvar och en» att kronprinsen deltog i kriget mot Napoleon blott för att skaffa Sverige Norge och sig sjelf Frankrikes krona. — Professor H. Bresslau meddelar en intressant och underhållande skildring af en diplomatisk äfventyrare, fransmannen Josef August Du Cros, under 1600-talet, hvilken äfven stod i flerfaldiga beröringar med Sverige. Ursprungligen katolik och ämnad till munk, rymde han ur klostret, blef sedan reformert och slutligen luteran. Efter hvart annat hade han anställning eller beskydd i Holstein, Danmark och slutligen hos den ene tyska fursten efter den andra. Öfver allt bragte honom hans äfventyrarkaraktär och tvetydiga antecedentia i misskredit; öfver allt förstod han dock att reda sig ur förlägenheten. Sina sista år tillbragte han i Gottorp, i tämligen goda omständigheter, men glömd af verlden, och dog där vid hög ålder 1728. Hans roll under fredsunderhandlingarna i Nimwegen synes ha varit af intresse och betydelse särskildt för Sverige, men har veterligen ej af svenska forskare uppmärksammats. Äfven med Nils Bielke under dennes äfventyrliga tyska planer stod han i förbindelse.

Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins. Heft. 14. — Leidig, Die Beziehungen Gustav Adolfs zu Danzig I.

Ungarische Revue. 1885, h. 5. — v. Szadersky, Der polnische König Stefan Bathory und der Moskoviter Zar Ivan Wassiljewitsch. — **Heft. 6.** — Szilazgi, Fürst Gabriel Bethlen I.

Revue Historique, 1885, Juillet—Août. — G. Monod, Études sur l'histoire de Hugues Capet, I (behandlar källorna till hans historia). — H. Forneron, Louise de Kéroualle, duchesse de Portsmouth 1649—1734, 2 (Fornerons skildring af det skandalösa lifvet vid Karl II:s hof, hemtad ur franska ministerdepescher, läses nästan som en roman). — Girard, Le Campus Mauriacus. Etude sur le champ de bataille d'Attila (enligt författaren betecknar uttrycket Catalauniska fälten så mycket som Champagne och är det den andra namnformen för valplatsen 'campus Mauriacus', som leder till den rätta lokalen 'Maurica' eller 'les Maures' en ort i närheten af Troyes). — Bulletin historique: Victor Hugo (Monod); France (Bémont); Italie, époque moderne (Falletti-Fossati); Roumanie (Xénopol). — Comptes rendus critiques (bland annat Lefèvre-Pontalis, Jean de Witt). — Publications périodiques et Sociétés savantes; Chronique et Bibliographie. — **Septembre—Octobre.** — H. d'Orléans, duc d'Aumale, Les combats devant Fribourg 1644 (ur fjerde delen af Histoire des princes de Condé). — H. Forneron, Louise de Kéroualle, duchesse de Portsmouth 1649—1734, 3 (slut). — A. Hellot, Étude critique sur les sources du Rosier des guerres. — A. Stern, Deux lettres inédites de Mirabeau. — Bulletin Historique: France (Monod); Angleterre, XVII—XIX siècles (Firth); États-unis (Allen); Pays-Bas (Blok). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et Sociétés savantes; Chronique et Bibliographie.

Revue critique d'histoire et de litterature 1885, N. 33 innehåller bland annat: De Witt, Un patricien au XVII:e siècle, Louis de Geer.

Öfversigter och granskningar.

Grundskatte-historiskt arkiv, utg. af J. E. Hultgren. 390 ss. Stockholm 1885.

Detta s. k. grundskatte-historiska arkiv utgöres af 615 n:r »urkunder och handlingar», hvilka enligt utg:s utsago äro hämtade ur framl. kamrer Sandbergs i kammararkivet förvarade samlingar rörande det svenska beskattningsväsendet. Härtill har utg. fogat ett par mindre polemiska uppsatser, den ena »ett ord om den s. k. rusttjenstbevillningen» och den andra »slutord», båda hufvudsakligen riktade mot en stockholmstidning, som kraftigt uttalade sig mot innevarande års riksdags beslut i fråga om afskrifning af en del af grundskatterna.

I verkligheten inskränker sig den höga siffran af »urkunder och handlingar» till ett jämförelsevis obetydligt antal. Det hufvudsakligaste af »arkivets» innehåll utgöres nämligen af ett föga lyckadt urval af mer eller mindre pikanta kameral- och kulturhistoriska notiser, utan den ringaste betydelse för historien om grundskatternas tillkomst och utveckling. Af dessa notiser äro för öfrigt det stora flertalet fast obegripliga för alla dem, som icke gjort kameralvetenskap till sitt speciela studium. Beträffande åter de s. k. urkunderna äro dessa behandlade på ett sätt, som icke är oblandadt tillfredsställande; och man lemnas öfverallt i okunnighet om de meddelas efter original eller efter fogdeskrifvarnes kopior, som just icke alltid utmärka sig för någon förtjenstfull trohet. Det betänkligaste är dock att utg. sällan meddelat en urkund fullkomligt ostympad, utan nästan alltid gjort längre eller kortare uteslutningar, någonting som väl icke borde förekomma i ett »arkiv». Stafningssättet är icke heller den meddelade handlingens ursprungliga, utan detsamma är mer eller mindre moderniseradt, ett förfarande som kan passa och vara tillåtligt i en historisk afhandling, men icke i ett arkiv, der man åtminstone borde meddela fullt autentika och trogna urkunder.

Hela den afdelning i »arkivet», som upptages af »diverse handlingar», synes oss saklöst kunnat vara borta. Ty det kan sannerligen icke med fog påstås, att de deribland meddelade notiser äro af det ringaste gagn för kännedomen af grundskatternas historia. Det virrvarr, som i forna dagar rådde i fråga om *mått, mål och vigt,* kan

vara af intresse för en historia om landets ekonomiska förhållanden i allmänhet, men deremot föga i afseende på grundskatterna. Ännu mera gäller detta de meddelade uppgifterna om *riksprofossembetet*, om hvilka personer som varit hedrade med detta uppdrag, och om den aflöning de åtnjutit. Icke heller kan man väl säga att grundskatterna och deras utveckling varit berörda af *trolldomsväsendet* eller af de utgifter som erfordrats för att bränna eller »justifiera» trollkäringar m. m. Lika litet kunna vi begripa att *sakören, Pofvel i Helvete, bistockar, byrderettsoxar, krogar, firkfackerij, hufvudlös spik, kiörtsler och materdalier, hästeståndet, skumposkatt, potates* m. fl. arkiv-rubriker hafva något gemensamt med grundskatternas historia, eller att en uppgift, sådan som »handlingen» n:r 615 ordagrant innehåller, att »Nondalenses *munkar och nunnor* lofvade att blifva Evangeliske personer med lärdom och lefverne», kan bidraga till utredning af grundskatternas rättsliga betydelse. Allt detta och mycket annat, som här skulle blifva alltför vidlyftigt att vidröra, synes oss närmast likna det »firkfackerij», hvarom talas i n:r 588 och som inbragte *den* skrifvaren en välförtjent skrapa från kammarråden af det innehåll, att man kunde hafva nyttigare saker att »bemöda» sig med än att skrifva sådant, »lika som intet annat vore till att beställa».

Utg. hyser emellertid en helt annan föreställning om värdet af sitt »grundskatte-historiska arkiv». Han säger nämligen sjelf derom (sid. 379), att häruti befintliga, ej förut offentliggjorda, handlingar och urkunder, innehålla, »som man måste finna, högst intressanta och värdefulla upplysningar om beskattningsförhållandena i landet på samma gång som deruti ock innefattas en oförfalskad historia om det förnedrings- och träldomstillstånd, hvaruti allmogen i forna tider befann sig». Att åtskilliga af de verkliga handlingarna blifvit i andra samlingar, såsom i Stiernmans m. fl., mera korrekt offentliggjorda, derom lefver utg. i fullkomlig okunnighet. Det vore tvifvelsutan gagnlöst att här angifva dessa ställen, ty då utg. icke öfvat bättre kritik än att han såsom den främsta »handlingen» (n:r 1) meddelar Sandbergs privata anteckningar om skattläggning i äldsta tider, så skulle en mera grundlig granskning med nödiga hänvisningar vara alldeles förspild möda. Hvad för öfrigt angår de »högst intressanta och värdefulla upplysningar» som arkivet, enligt utg:s förmenande, skall innehålla, ha vi redan uttalat vår mening, och en närmare motivering deraf vore otvifvelaktigt utan ändamål. Vi skola i stället fortsätta utg:s eget omdöme öfver sitt verk. »Som arbetet med allt skäl», säger han, »kan kallas *svenska allmogens bok* och måhända torde kunna tillerkännas rang, heder och värdighet af ett *nationalverk* (sic!)[1]) samt borde vara allmänt spridt bland befolkningen å landet, torde kanske riksdagen, om sådant ifrågasättes, visa sig beredvillig att bidraga till förverkligandet af ett i nationelt hänseende så vigtigt förslag som det nu antydda.» Man vet verkligen icke om man skall harmas eller le åt det obegränsade sjelfförtroende hos utg.,

[1]) Kursiveringarna äro utg:s egna.

hvarom de anförda raderna bära vittne. Visserligen har det funnits en tid, då man kunde narra en riksdagsbonde att frambära motioner om t. ex. förkortande af tiden mellan påsk och pingst till förekommande af foderbrist, men vi ha svårt att tro, att utg. nu för tiden skall lyckas finna någon riksdagsman, som är nog okritisk att begära anslag till utgifning af ett arbete sådant som det föreliggande, om hvilket vi med trygghet kunna fälla det omdöme, att det för den sakkunnige är svårt att förstå och för allmogen i allmänhet omöjligt att begripa.

Mycket skulle ännu kunna vara att tillägga, men då vi slutligen förklara att de 5 kronor, som detta så kallade arkiv kostar i bokhandeln, är öfvermåttan dyrt, ha vi tillika uppriktigt sagt vår mening äfven i det hänseendet.

J.

Die Entwickelung der ständigen Diplomatie vom fünfzehnten Jahrhundert bis zu den Beschlüssen von 1815 und 1818. Von OTTO KRAUSKE. (Staats- und Socialwissenschaftliche Forschungen. Herausgegeben von G. Schmoller. Band V, heft. 3.) 245 ss. Leipzig 1885.

Hur rik litteraturen är om diplomaterna, denna »blomma af folket», som en gammal författare uttrycker sig, och deras verksamhet, därom upplyser en blick i hr Krauskes bok med dess ymniga citat. Det är likväl ej närmast om diplomatiens konst och uppgift den handlar, utan om ursprunget till den ständiga diplomatien och dennas ålder. Åsigterna därom ha växlat betydligt. Några gifva, betecknande nog, den trolöse Ludvig XI i Frankrike äran däraf, andra den påfliga curian eller Venedig. Enligt somliga är det ränksmidaren Ferdinand den katolske, enligt andra Richelieu, äfven han en mästare i intriger, som infört densamma. Äfven i fråga om dess förebilder och historiska anknytningspunkter ha olika teorier uppstälts. Man har gått tillbaka ända till den romerska republikens dagar och de romerska bundsförvanternas legater eller till de äldsta påfvarnes »apokrisiarier» hos den byzantiska kejsaren. Man har sökt förebilden i de italienska handelsstädernas konsulat eller låtit de tillfälliga beskickningarna öfvergå mer eller mindre omedvetet till ständiga. — I stället för att i den folkrättsliga litteraturen söka lösningen på frågan har förf. gått en annan och säkerligen genare väg eller uti senare tiders allt talrikare urkunds- och arkivpublikationer uppletat de tidigast förekommande faktiska exemplen på ständiga beskickningar. Bland de källor han därvid särskildt anför äro de engelska »Calendars of state papers» samt förteckningarna på det svenska Riksarkivets diplomatiska samlingar uti detta verks »Meddelanden», hvilka han egnar en särskild »mention». Utaf svenska arbeten har han för öfrigt känt och begagnat Sprinchorns afhandling i »Historiskt Bibliotek» om Sveriges äldsta förbindelser med Frankrike.

Efter att sålunda ha bestämdt sig för metoden, söker förf. vederlägga de hittills uppstälda åsigterna om sjelfva de historiska anknytningspunkterna för den ständiga diplomatien och belyser sedan med åtskilliga exempel de svårigheter som regeringarnes misstro allt sedan Ludvig XI:s dagar lade i vägen för upprättandet af ständiga beskickningar. Man betraktade nog allmänt diplomater som af folkrätten skyddade spioner och ännu på 1600-talet rådde de folkrättsliga auktoriteterna att behandla dem som sådana, om icke rent utaf som fiender. Sjelfva Grotius ansåg ständiga sändebud som förkastliga och öfverflödiga; hvad Sverige angår, är det bekant hvilken vedervilja Karl XI och Karl XII hyste för allt hvad diplomater hette, men äfven Gustaf Adolf synes i viss grad ha delat samma åsigt. Och visserligen så länge det endast gällde att tillämpa Ludvig XI:s råd: »s'ils vous mentént, mentez encore plus», var ej åsigten så oberättigad.

Förf. öfvergår därefter till sjelfva framställningen af de ständiga beskickningarnes faktiska begynnelser i de olika europeiska länderna och börjar förklarligt nog med Italien. Visserligen blir värdet och säkerheten af hans uppgifter mycket växlande allt efter arten af de källor, som stått till hans förfogande. Hvad Sverige angår har han, såsom vi redan nämndt, i afseende på dem uttalat sin belåtenhet. Det är då skada att han endast haft att tillgå två häften af Riksarkivets »Meddelanden». De där förekommande förteckningarna angående Polen, Brandenburg och öfriga tyska stater, som redan voro offentliggjorda, när hans skrift kom ut, skulle gifvit honom ett mycket rikare material. Lika litet har han känt den i Hist. Tidskrift 1884 införda uppsatsen om Svenska diplomatiens organisation i Tyskland. Hans uppgifter i afseende på Sverige blifva sålunda ganska knapphändiga. Om de äldsta förbindelserna, äfven de ständiga, kunna för öfrigt de nämnda förteckningarna icke alltid lemna upplysningar.

På grund af dessa undersökningar kommer nu förf. till följande resultat: att de ständiga beskickningarna »härstamma» från de italienska staterna, i synnerhet Venedig, där systemet under femtonde århundradet fullständigt utbildat sig; att seden i Ferdinand den katolskes tid från Italien öfverförts till de större makterna i vestra och södra Europa; att den mot slutet af sextonde århundradet framträngde till norra Europa, och slutligen att den nya institutionen, med hvilken man »medvetet införde något nytt», sedermera i princip aldrig öfvergifvits. — Att ständiga beskickningar först förekommit i Italien, därom synes numera de fleste vara ense. Vid sjelfva införandet af sådana i de olika länderna torde åter, utom föredömet af andra, åtskilliga omständigheter ha medverkat, olika för olika orter och tider; på denna fråga inlåter sig emellertid förf. ej egentligen, så mycket mindre som i det afseendet ej tillräckligt material torde föreligga.

I tredje kapitlet ger förf. en ganska uttömmande framställning af de diplomatiska rangklassernas utveckling under sextonde och sjuttonde århundradet och de olika mer och mindre grundliga systemen

för deras klassifikation, som man under äldre tider roade sig med att uppställa. Han får därvid bl. a. tillfälle att ingå på det pennkrig som den på 1700-talet rådande tredelningens inträngande i praxis framkallade till förmån för residenterne, som nu kommo först i tredje rummet. I ett bihang till detta kapitel redogöres i alfabetisk ordning för betydelsen af åtskilliga mindre vanliga titlar på diplomater.

Till sist lemnar förf. en historisk öfversigt af de fordringar som i teori och praxis ställdes på diplomater med afseende på stånd och — kön, fädernesland, bildning, verksamhet o. s. v.

I enskildheter torde Krauskes verk kunna beriktigas och i synnerhet kompletteras. Genom mängden af faktiska uppgifter och rikedomen på citat ur författare från vidt skilda tider och länder lämpar det sig åter ganska väl som en handbok för historikern såväl som juristen; det berör de flesta vigtiga punkter, som stå i sammanhang med diplomatiens historiska utveckling och ger om icke annat åtminstone en vägledning till deras närmare utredande. Äfven till sedernas och odlingens historia ger förf. bidrag genom talrika utdrag af mer eller mindre originellt slag ur litteraturen, som stå uti sammanhang med föremålet för hans undersökningar, och det i sig sjelf något torra ämnet saknar sålunda icke heller sin krydda.

Bernhard von Weimar, von G. Droysen. I, II, 444, 575 ss. Leipzig, Duncker et Humblot, 1885.

Det ämne, som prof. Droysen i föreliggande arbete behandlat, är icke nytt. Redan Goethe har umgåtts med tanken att skrifva Hertig Bernhards historia och hade därtill samlat material. Han fann det emellertid omöjligt att gifva sin hjelte en »bestämd anständig fysionomi» och afstod därföre ifrån arbetet. Det blef någon tid därefter upptaget af Professor Luden i Jena, men lemnades äfven af honom ofullbordadt och det var först Arkivarien i Weimar Dr B. Röse som 1828 och 1829 utgaf biografien öfver »Herzog Bernhard der Grosse» i två delar, försedda med anmärkningar och bilagor. Den sistnämde förf. gör prof. Droysen den förebråelsen, att han med all erkännansvärd flit i det lilla har »durchaus» saknat blick för det stora, saknat behof och skicklighet att »dyka ned från ytan af fakta i de djup, där de hafva sitt ursprung och finna sin förklaring». Det är denna djupare inblick i tingens sammanhang som prof. D. nu i sin bok lofvar att gifva oss, det är det *nya* som han sjelf mest afser att meddela. — Däruti ligger också måhända en förklaring, att vi ej finna så många nya arkivaliska källor, som man kanske skulle kunna hafva väntat. Hufvudkällan med afseende på otryckt material är för prof. D., och måste naturligtvis blifva, likasom för Röse, Hertig Bernhards i Gotha befintliga »Nachlass» jämte de, särskildt för kännedomen om brödernas förhållande till hvarandra, mycket gifvande samlingarne i Weimar.

På det senare stället har emellertid sedan Röses tid tillkommit en skatt, som för en forskare rörande Hert. Bernhards historia är ovär derlig, nämligen den af n. v. professor Karl v. Menzel 1873 för anstaltade afskrifts- och fotografisamling af Hert. Bernhards i härvarande riksarkiv befintliga brefväxling med Axel Oxenstierna. Att det är denna copiesamling som åsyftas, då förf. citerar Stockholms-arkivet, torde framgå däraf att inga andra otryckta handlingar från vårt riksarkiv åberopats än som befinnas i denna samling, oaktadt åtskilliga upplysningar särskildt beträffande förhållandet till Axel Oxenstierna, Gustaf Horn m. fl. ännu här torde vara att finna, och ej torde saknat betydelse vid förf:s framställning. — Några handlingar anföras dess utom från Dresnerarkivet, men inga nya från Paris; måhända har Röse uttömt där befintliga förråd. Röses antydningar angående möjliga upptäckter af handlingar upplysande för Hert. Bernhards danska fälttåg i Köpenhamn eller för den senare tiden bland de Erlachska papperen i Spiez vid Bern o. s. v. synes förf. ej hafva följt.

Det tryckta materialet har däremot på de senaste femtio åren betydligt ökats och professor D. har äfven begagnat sig af de rika tillgångar som erbjuda sig åt historieforskaren i sådana publikationer som t. ex. korrespondensen mellan svenska regeringen och Axel Oxenstierna i Handl. rör. Skandinaviens Hist. samt dessutom i arbetena af Hallwich, Soden, Scharold, Mankell, Gonzenbach m. fl.

Att förf. under sådana förhållanden varit i tillfälle att gifva en rikare framställning än Röse, är naturligt. Och med det lif och den raskhet i teckning, som man känner från prof. D:s föregående arbeten, skrider han ock till verket. Det lider intet tvifvel, att prof. D:s arbete är vida mer egnadt för spridning inom en större läsekrets än hans föregångares. Och den fosterländska anda, som genomgår detsamma, bör särskildt tillvinna boken vänner bland den tyska allmänheten. Denna fosterländska anda synes oss emellertid hafva förledt förf. att understundom se väl mycket genom Hertig Bernhards glasögon. Han upptager såsom sina hertigens anklagelser emot alla dem hvaraf denne var beroende, mot Sverige som mot Frankrike, mot Oxenstierna och Horn som mot Richelieu, men han undersöker ej, såsom man skulle önskat, motpartens möjliga skäl och stundom gör han sig skyldig rent af till hånande utfall mot dem, hvilka han betraktar som sin hjeltes motståndare, så t. ex. mot Horn och mot Frankrike. Vi skola nedan återkomma härtill.

Göthe hade klagat att han ej var i stånd att gifva sin hjelte »en bestämd, anständig fysionomi». Den anklagelsen kan man icke göra prof. Droysen. Han ger oss (sid. 100—110) en särskild karaktärsteckning af hertigen, i hvilken icke sparas på vältaliga ord. Den bild, som träder oss till mötes ur den nästan bländande ljusglansen däraf, är en eldig lefnadsfrisk sangviniker, rask (ja, stundom kanske för rask) i beslut och handling, lätt vredgad, men lätt blidkad, brinnande af arbetslust, men ock med en däremot svarande äregirighet, utmärkt för sedlig renhet och gudsfruktan o. s. v. Det mesta af detta belyses ock genom förf:s följande framställning. Mindre synes oss

denna ådagalägga sanningen af förf:s ofta upprepade påståenden, att hertigen var »ein glühender Patriot auch da, wo er scheinbar aufhörte es zu sein und nur auf sich und sein eigenen vortheil bedacht schien». Det är intrycket af detta *sken* att Bernhard nog mycket tänkte på sin egen ära och fördel, t. ex. då han svor sin vasalled åt Sverige för hertigdömet Franken eller öfverlät sitt segrande svärd åt Frankrike för besittningen af Elsass — det är detta intryck, synes oss, som förf. icke fullt lyckats skingra. Till de af förf. särskildt uppräknade egenskaperna skulle vi vilja lägga ännu ett par, som äfven vinner sin belysning af förf:s framställning. Det ena, måhända ett syskondrag, betecknar förf. hos brodern hert. Wilhelm med uttrycket: »projectenreich». Liksom hert. Wilhelms bref till Oxenstierna, så öfverflöda äfven hert. Bernhards af förslag, med den skilnaden dock att den senares ofta voro vida klokare än den förres. Det andra draget är oförmågan att underordna sig hvem det vara månde och begäret att ständigt vilja drifva sin åsigt igenom. Däraf uppstodo ständiga tvister med öfverordnade, tvister som började redan under Gustaf Adolf och räckte genom hela hert:s lif, och skulle, om han lefvat längre, ha räckt tills han fått sätta kejsarkronan på sitt hufvud. Förf:ns skickliga pensel ger gärna, hvad som här är en skugga, en så ljus färgton som möjligt. Så t. ex. vid brytningen mellan hert. B. och Gustaf Adolf i oktober 1632 (sid. 62). Bernhard var efter aftåget från Nürnberg beordrad att skydda »Kongl. Maj:ts Frankiska stat», medan konungen tågade söderut. Då emellertid med anledning af Wallensteins tåg till Sachsen konungen ändrat sin plan, gälde det för honom att ånyo samla alla arméкårerna för att följa den kejserliga generalen. Han förbjöd därför Bernhard att lemna sin post i Franken förr än han sjelf kommit med den öfriga armén. Bernhard såg i Gustaf Adolfs ordre att icke uppbryta endast missunsamhet, oaktadt såsom Geijer påpekar allt för konungen nu stod spel, och han beslöt att icke akta dennes förbud. Om Gufstaf Adolfs svar, såsom förf. synes anse troligt, på en så öppen insubordination af en generalmajor blifvit ett afsked, synes det icke underligt, men förf. tyckes anse, att hert. Bernhard efter detta intog en nästan värdigare ställning än förut som »alliirter und reichsfürst bei der armé». Huru det förhållit sig med detta afsked är emellertid en dunkel punkt, och förf. har icke lyckats göra den klarare. Egendomligt blir det alltid, om hert. Bernhard verkligen innehaft en sådan oberoende ställning, att han dels i slaget vid Lützen kunde taga något befäl och taga det öfver rent svenska trupper, dels i sitt af Geijer anförda memorial till kurfursten af Sachsen af d. 11 November 1632 kallar sig »einer in diensten von Ihro Konigl. May:t zu Schweden». Prof. Droysen anser (sid. 63) emellertid den vanliga uppgiften, att hert. B. i slaget förde befälet öfver högra flygeln, osäker. Vid den relation som bär titeln: »Bericht zweier officiere die auf herzog Bernhardts flügel gewesen waren» fäster han alltså utom vid många andra ingen synnerlig vigt. Situationen synes oss emellertid vida förklarligare, om man antar att med det ifrågasatta afskedet ingenting blifvit utaf, att sålunda hert. Bern-

hard afstått från den stolta ställningen af »alliirter und reichsfürst» och helt enkelt såsom den främsta svenske generalspersonen tagit befälet efter konungens fall. — Visst är att hertigen efter Gustaf Adolfs död åter formligen beklädt den svenska generalsvärdigheten. Men det kan ej förundra, att den, som knappast ville underkasta sig Gustaf Adolfs bud, med svårighet fördrog att mottaga ordre af en svensk adelsman. Det synes oss såsom ett af de största bevisen på Axel Oxenstiernas utomordentliga förmåga, att han verkligen tvang dessa oroliga småfurstar, som stolt började sina bref till honom: »von Gottes gnaden» etc., att lyda. Prof. Droysen finner (sid. 88) det öfverraskande, att man efter slaget vid Lützen dels delade armén dels ej anförtrodde befälet hvarken åt hert. Wilhelm af Weimar, som var svensk generallöjtnant, eller till landgrefve Wilhelm af Hessen, Sveriges äldste bundsförvandt, utan åt två icke regerande furstar, Bernhard af Weimar och Georg af Lüneburg. Hvad det första beträffar, så torde den gjorda delningen ej vara så förvånande. Ändamålet med tåget till Sachsen hade varit Wallensteins drifvande ur landet. Det målet var vunnet, och nu önskade Sachsen sjelft intet bättre än att blifva af med de svenska arméerna. Åt de båda armékårerna gafs då samma uppgift som de haft före tåget till Sachsen af Gustaf Adolf, den ena att operera i nordvestra Tyskland och den andra att operera i Franken. — För befälets öfverlemnande åt andra än hertig Wilhelm och landgrefve Wilhelm har förf. sjelf angifvit skäl i Oxenstiernas fruktan för regerande furstars sjelfrådighet. En annan orsak var väl äfven rikskanslerens kännedom om hert. Wilhelms person, om hvilken regeringen sedermera skref till Banér, att »han ingen respect hos fienden hade, af hvilken han kan låta bruka sig till allehanda fåfängligheter». Landgrefven åter hade sin egen armé och kände sig ej af de gjorda dispositionerna sårad. »Als schwedischer officier», säger förf., gafs åt hertig Georg Dodo von Kniphausen och åt hert. Bernhard, generalmajor Lohausen. Det är svårt att förstå hvad förf. menar med detta *schwedischer*. Den anförda källan är Chemnitz, men han begagnar *icke* detta uttryck. Såväl Georg af Lüneburg som hertig Bernhard voro i svensk tjenst och till börden voro Kniphausen och Lohausen lika litet svenska som deras respective chefer. Hert. Bernhards sjelfständighet torde lika litet här som annorstädes kunna vindiceras under den tid då han både af sig sjelf och andra skrefs som svensk general.

Vid skildringen af vårens fälttåg 1633 tyckes förf. lägga en viss vigt därpå, att Bernhard, då han i mars sökte förbindelse med Horn för anfallet mot Regensburg, »aus eigener initiative, unbeeinflusst von Oxenstiern» beslöt att taga vägen utmed Regnitz och Altmühl i stället för att gå genom Oberpfalz (sid. 125). Därvid må erinras att Horn redan i februari anhållit att Oxenstierna ville beordra hertigen att så hastigt som möjligt närma sig Donau. Han kunde göra sig tämligen säker om Oxenstiernas bifall. Någon tid efter härarnes förening utbröt det bekanta myteriet, vid hvilket hertig Bernhard misstänkts att hafva spelat en mer än tvetydig roll. Det är bekant att en sådan

anklagerska som drottning Kristina utslungat beskyllningen, att hertigen tillstält alltsamman. Professor Droysen afspisar detta med den förklaringen, att allt sådant beror på »apokrypher überlieferung und anekdoten». Att bevisa Kristinas anklagelse torde också vara svårt, men författaren finner sjelf (sid. 168) att hertig Bernhards förhållande står i en »egendomlig dager». Han vill dock visa, att de båda generalernas ställning till upproret ej var så olika som Chemnitz påstår (sid. 155). För att ådagalägga detta har han dock ej framdragit några nya aktstycken; han måste alltjämt stödja sig på Chemnitz. Trots denna försäkran få vi ej blott af Chemnitz utan af författarens egen framställning intrycket af, att Horns och Bernhards förhållande till myteriet dock vore väsentligen skiljaktigt. Redan det att de svenska och skottska trupperna ej deltogo synes oss antyda detta. Horn såg dessutom i tillställningen och fordringarne »en obefogad confederation», mot Horn vände sig också de upproriskes förbittring och, framför allt, Horn skördade härvid ingen fördel för sig sjelf. — Hertig Bernhard åter gillade visserligen ej *offentligen* upproret, men han gillade fordringarne; de tyska trupperna ansågo honom som sin naturlige målsman; han afvisade dem ej. Och såsom slutresultat af hans och Horns underhandlingar med Oxenstierna framgick att trupperna tillfredsstäldes — och Bernhard blef hertig af Franken. — Bland de personer, berättar von Soden, som voro närvarande vid den högtidliga hyllningsfesten den 17 juli i Würzburg, var en man, hvars deltagande i denna högtid ej var alldeles utan betydelse. Det var öfverste Mitzlaff, upprorets synlige ledare, och det ser ut som mer än en tillfällighet att just han, ehuru visst ej den förnämste i hären, lyckönskade hertigen »im namen der soldatesca».

Vid talet om hertig Bernhards nya värdighet blir författaren helt varm. Vi anföra hans ord. »Hur litet», säger han, (sid. 168) »motsvarade rollen af en yngre broder hertig Bernhards starka sjelfkänsla, hans glödande ärelystnad, *hans höga mål.* Han lefde i medvetandet af sin kraft och storhet, af sin framtid. En man som han, herre öfver ett om också begränsadt landområde tillhörande kretsen af rikets suveräna furstar (sic!), hvilken roll skulle han ej kunnat spela i dessa tider af förvirring! Med honom skulle den *nationala* tanken, så länge skamligen undertryckt, ånyo kunnat stå upp! *Han* skulle öfvertagit den roll som genom tronombytet 1640 tillföll Brandenburg!»

Att vägen till denna storhet måste gå öfver bruten tro och lofven, det tyckes icke göra så mycket bekymmer. »En gång i besittning», fortsätter författaren, »tviflade han icke, att det skulle lyckas honom att afskudda sig det främmande inflytandet» (det vill säga vasallskapet under Sverige). »Man ser, detta var dock något annat än soldatens vanliga vinningsbegär: es war der drang nach den nothwendigen mitteln zu künftiger grösse». — Om författaren, såsom vi också tro, tolkat de hägrande bilderna rätt, så blir dock den unge fursten en representant för en storslagenhet, som vi ej

ännu lärt oss att beundra. — Att den skarpsynte rikskansleren nu lika litet som sedermera, då begäran därom framstäldes, ville sätta ett ännu kraftigare »medel till framtida storhet» i hertigens händer genom att uppfylla hans fordran på generalissimusvärdigheten i Sydtyskland — torde efter detta för ingen synas underligt.

Den 10 Juni undertecknades gåfvobrefvet å Franken. På det uttryckligaste framhölls däri det nya hertigdömets egenskap af *svensk* vasallstat. Vid genomgåendet af förläningsbrefvets olika punkter framhåller författaren, huru »tung Sveriges hand hvilade öfver sin nya skapelse. Ej nog med att vissa landsdelar undantogos för Sveriges egen disposition, hertigens militära myndighet inskränktes genom förbehåll af svenska besättningar i Würzburg och Königshofen till fredslutet, allt vin och sädesförråd togs för Sveriges egen del i anspråk, krigskontributioner måste hertigen erlägga i likhet med de öfriga förbundna ständerna, och till all denna tunga räknas äfven att jesuiterskolan och det katolska universitetet i Würzburg upphäfdes och en skola för unga adelsmän i stället inrättades. »Om hans (hertigens) stolthet skulle på längden låtit sig nöja härmed»? frågar författaren. »Månne han, i det han böjde sig så djupt, icke räknade på ödets gunst, som »uber kurz oder lang» skulle göra det möjligt för honom att räta ut sig i sin fulla längd, att resa sig på egna fötter och, afskakande det svenska oket, stå där såsom en fri och mäktig tysk landesfürst»!

Efter det s. k. andra Schlesiska stilleståndets afslutande i slutet af Augusti detta år mellan Wallenstein och Kursachsen, ett fördrag som till en början med yttersta misstroende betraktades af så väl rikskansleren som hertigen, hade den senare gjort upp en plan till ett infall i Böhmen och begärde att Horn skulle få ordre att samtidigt göra ett angrepp mot Baiern för att hindra Altringer att bispringa Holk. Kanslern gaf först sitt bifall men ändrade inom 24 timmar mening, förmodligen på grund af underrättelser från Horn. Oss synes detta omslag i kanslerns åsigter fullt motiveradt dels genom underrättelsen om den verkliga fara som genom Ferias antågande hotade Schwaben, hvilket gjorde att Horn icke *kunde* lemna detta land, dels uti det något större förtroende som Oxenstierna vid denna tid fick till underhandlingen med Wallenstein (se Gædeke, Wallensteins Verhandlungen mit Schweden und Sachsen sid. 72). Att i detta ögonblick angripa Wallenstein i enlighet med hertigens plan tyckes oss hafva varit i hög grad oklokt. Obefogad synes oss därföre bland annat författarens antydan (sid. 252) att fälttågsplanens förändring skulle berott på en önskan att lemna »utförandet af den afgörande actionen» icke i hertig Bernhards hand utan »in der hand des Oxenstiernischen schwiegersohnes, des schwedischen generals Horn».

Medan Horn väntade Ferias ankomst, företog han den misslyckade belägringen af Constanz. »Horns unglückliche improvisation» kallar författaren denna. Att det, om också i sjelfva verket ett misstag, icke var en blott nyck utan verkligen ett moment i planen

för Schwabens försvar, angifver Chemnitz, då han underrättar oss, att meningen var att gifva de evangeliska schweitzarne en anledning att sluta sig till protestanternas sak. — Vi kunna ej följa författaren i alla momenter af årets fälttåg — alltnog *han* är öfvertygad, att Horns »neigung zu marschmanövern und seine abneigung gegen rasche actionen» är skuld till alla olyckorna, men däremot Bernhards ädelmod och klokhet till härens räddning. »Man måste i sanning beundra», heter det (sid. 278), »den sjelfförnekelse(!) och den hängifvenhet åt den gemensamma saken som förmått honom att bringa ett sådant offer» (som att förena sig med Horn). Vi lemna därhän huru vida läsaren känner sig lika öfvertygad af bevisföringen.

Efter skilsmessan följde den 4 november Regensburgs eröfring efter något mer än åtta dagars belägring. »Ein ereigniss ohne gleichen, ein meisterstück», utropar författaren och det var också utan tvifvel årets vigtigaste händelse. Det är icke vår mening att förringa hertig Bernhards förtjenster; hans var ju tanken att på detta sätt lösa sin uppgift att göra en diversion mot den nu åter fiendtlige och segerrike Wallenstein; men månne nu, då Altringer och Feria voro aflägsnade, ställningen icke var ojämförligt mera gynnande för utförandet af hertigens plan än då han förut yrkat därpå. I sjelfva verket kunde intet allvarsamt hinder möta. En så vigtig ort som Neuburg hade 25 mans besättning. Den enda armékår som var i närheten var Jan de Werths, men ett enda regemente jämte en trupp dragoner var nog att hålla honom på afstånd. En stad, i hvilken så godt som öppet myteri råder, med otillräcklig besättning och otillräckliga lifsmedel, torde ej vara något svåråtkomligt byte.

1634 års fälttåg återkallar samma strider som under föregående år mellan Horn och Bernhard, å den förres sida möter allt jämt yrkande på ett klokt bevarande af vunna fördelar, å den senares framkastande af aggressiva planer än hit och än dit, om hvilka han dock stundom måste sjelf bekänna »das sie noch zur zeit so reif nicht, das ein bestendiger stat darauf zu machen». I Horns hållning ser författaren fortfarande endast »abneigung den herzog bey der ausführung kriegerischen thaten zu unterstützen, deren ruhm an erster stelle diesem zugefallen wäre». I april gjorde Bernhard sitt andra försök att förskaffa sig värdigheten af svensk generalissimus. Han hade funnit sin beroende ställning allt mer outhärdlig och var blefven allt mer svår att styra. Godtyckligt hade han låtit sina trupper intaga de Hornska qvarteren i Schwaben och ville personligen försvara denna åtgärd i Frankfurt. På tal härom framkastar författaren mot rikskansleren den förebråelsen (sid. 385) att hafva tagit i anspråk och »mit peinlichkeit» utöfvat ett stort inflytande på den svensk-evangeliska arméns militära dispositioner »obschon er durchaus nicht wie sein königl. vorbild ein grosser strateg war und seine vorschläge und entscheidungen — — — erst eintrafen, wenn die situation sich bereits völlig verwandelt hatte». För denna anklagelse emot Oxenstierna anför författaren inga bevis, och vi tro

den vara fullkomligt oberättigad. Att direktoriet måste förbehålla sig ett afgörande i sista hand, måste väl, om det skulle något betyda, ligga i sakens natur.

Att Oxenstierna som strateg visat sig mindre skicklig är oss icke obekant; strategin var ju ej hans egentliga verksamhetsfält, men att han »mit peinlichkeit» utöfvade sitt inflytande, våga vi bestrida, för så vidt det gälde arméernas rörelser. Huru ofta framgår det ej af författarens egen framställning att han efteråt skänkte sitt bifall åt rörelser som hertig Bernhard på egen hand företagit och i flera af hans bref till Bernhard (de äro ej så många) ger han uttryckligen ordre att handla »e re nata», »ex occasione» o. s. v. Skälen för att icke förläna hertigen generalissimusvärdigheten voro som vi redan sett goda nog.

Vi skola ej uppehålla oss vid författarens framställning rörande de krigshändelser som medförde Regensburgs fall och ledde till slaget vid Nördlingen. Horns långsamhet och »starrköpfigkeit» skonas ej. I skildringen af förberedelserna till slaget ställes ock vederbörligen Horns »försigtiga art» gent emot hertigens »ridderliga beslutsamhet». — Med redogörelsen för sjelfva slaget afslutar författaren sin första del. Att granska denna redogörelse hvad sjelfva krigsoperationerna angår lemna vi åsido; vi vilja blott fästa oss vid författarens framställning angående Horn och hertig Bernhard. Rörande slagtningens gång finner professor D. uppgifterna så motsägande att man af de samma blott kan få en allmän bild. »Die ganze schwere der verantwortung» faller emellertid på Horn »Es kam auf ihn an, ob er das werk mit derselben kühnen und ungestümen entschlossenheit, mit welcher der herzog es tags zuvor begonnen hatte, hinausführen oder, seiner vorsichtiger natur folgend, behutsam gehen, zaudern, abwarten — — — — würde» (s. 437). Beträffande ansvarigheten, så bör den väl åtminstone delas af den, som framdref beslutet om ett fältslag. Bernhard hade sjelfrådigt, genom att skjuta fram sina positioner längre än ursprungligen var bestämdt, öfverskridit den första planen, och det var han som sedan bragte beslutet om slag trots Horns motvilja till stånd. Några bevis för bristande djerfhet och beslutsamhet hos Horn har författaren ej anfört. Han följer sjelf i hufvudsak dennes egen relation och att han utelemnar de olyckliga omständigheterna som sammanstötte och mildra Horns ansvarighet kan bero på bristande utrymme.

Men författarens uppfattning af denna relations anda är däremot öfverraskande. Han finner (sid. 442) den allt i genom stämplad af en sträfvan att vältra skulden från sig på hertigen. En så skarpsynt både historiker och psykolog som Geijer yttrar om samma berättelse: »Horns egen rapport — — är skrifven utan all bitterhet och inger vördnad för hans karakter.» Vi hafva sett tre editioner af nämda relation (hos Chemnitz, i Lettres et mémoires de Gustave Adolphe, Paris 1790, och i Mémoires de mr de Montrésor, Cologne 1723) som alla nära öfverensstämma. Vi bedja den intresserade läsaren sjelf skaffa sig en öfvertygelse. För vår del instämma vi

till fullo med Geijer, liksom den allmänna uppfattningen af Horn hittills alltid torde varit den af en ärlig, klok, allvarlig och vördnadsbjudande man.

Från och med Horns afträdande från krigsskådeplatsen fick hertig Bernhard att räkna med nya faktorer och detta nya skede bildar föremål för författarens skildring i den andra delen af hans arbete.

Nu ändtligen, säger författaren (sid. 29), hoppades han att vinna »die präponderirende stellung im bunde». Hittills hade han nöjt sig med att beherrska krigshärens rörelser, nu sträckte sig vuerna längre. Han fordrade af ständerna i Worms nov. 1634 att utses till generalissimus med nästan oinskränkt makt. »Damit erst», säger författaren (sid. 59), »hätte er den einfluss im bunde erlangen können, der bisher *Oxenstiern* zugestanden war». Alltså detta var målet! Fordringarne voro också ständerna för starka och de måste äfven sättas ned, då ändtligen Bernhard utnämndes till förbundets general. Men då var det också slut med förbundets makt, och hertig Bernhard måste, trots att han såsom författaren säger hittills »hatte alle die wälschen kunste an sich abgleiten lassen», lita till Frankrikes hjelp. Vi skola ej uppehålla läsaren med att bedja honom följa oss vid granskningen af detta nya skede. Såsom man kan vänta är hertig Bernhard och med honom författaren ej mera nöjd med Frankrikes statsmän och generaler än med Oxenstierna och Horn. Tvärt om torde man kunna säga att de senare vinna på jämförelsen. — Samma förtjenster och samma fel återfinna vi alltjämt i skildringen. De senare kunna sammanfattas såsom en nog stark böjelse för idealisering, en böjelse som kommer författaren att till exempel om Wallenstein utropa: »Bakom ryggen på sin kejsare något att underhandla med fienden låg honom fullkomligt fjerran»! Det torde också mera vara en gärd åt tidsandan än ett ogillande af sjelfva benämningen, som förmått författaren att för hertig Bernhard stryka namnet »der Grosse».

Den dramatiska åskådligheten och lifligheten i framställningen, hvilande på en vidsträckt forskning, skall dock gifva läsaren en bild af den snillrike hertigen, som han icke lätteligen glömmer, och som han af författaren lärt sig att i månget fall beundra och älska.

— *n.*

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1796. *Sextionde-första delen.* 400 ss. Stockholm, Norstedt & Söner, 1885.

Senaste band af Svenska Akademiens Handlingar har ett omväxlande och intressant innehåll, af hvilket historien kan tillegna sig en god del, helst den här införda vackra dikten »Hvita frun», hvilken i

öfrigt ej faller under vår domvärjo, äfven den är inspirerad af den varma kärlek till våra minnen, som på senare tiden gifvit en så fosterländsk prägel åt grefve Snoilskys sångmö. — Delens egentliga »Minne», författadt af akademiens sekreterare D:r *C. af Wirsén*, är egnadt åt skalden grefve *Johan Gabriel Oxenstierna*. Oxenstierna räknas äfven han med skäl till dem, som bidrogo att öfver Gustaf III:s dagar kasta detta »skimmer», som vi hört omtalas och som här i det kulna norden var ett i flere afseenden glänsande återsken af den esprit och det fina vett, som vid Seinens stränder under tiden före den franska revolutionen gaf åt sällskapslifvet ett så oefterhärmligt och sedan dess oupphunnet behag. Oxenstierna förenade med hofmannens belefvenhet en uddig, men på samma gång för det mesta älskvärd qvickhet och en ovanlig lätthet för rim och meter, som gjorde honom oumbärlig vid Gustaf III:s hof; han synes dessutom ha varit en enkel och god menniska, som under rådspurpurn och ordenskedjan bevarade kärleken till naturens skönhet och barnasinnets oskuld. Det är sådana egenskaper, som röjas redan i hans numera utgifna dagböcker från ungdomen, och som hans senare utveckling ej har jäfvat. Bilden af den älskvärde skalden och den qvicke gustavianen är det också som Oxenstiernas namn hos efterverlden framkallar. Författaren till detta »minne» har ock gjort dem full rättvisa, ehuru vi befara att hans omsorgsfulla och fina analys af »Skördarne» knappast åt denna Oxenstiernas största dikt torde förvärfva många nya läsare.

Men yttre omständigheter, börden och det lysande namn han bar, drefvo skalden fram på en skådeplats, för hvilken han icke var danad, — den högre politikens. Det är karaktäristiskt för Gustaf III att han icke försmådde att på detta sätt begagna sig af sin vän — till en utrikes minister, som ej invigdes i den utrikes politikens hemligheter, och det är betecknande för Oxenstiernas godmodighet och svaghet, att han så pass länge lät bruka sig till den biroll han fick spela. Vid sidan af sådana ärelystnader och politiska förmågor som Toll, Armfelt m. fl., kunde skalden med den idylliska grundtonen ej gerna känna sig annat än illa till mods och på orätt plats. Hans omdöme var ofta riktigt, men hans råd ej alltid praktiska, och han saknade framför allt energien och viljekraften att drifva något igenom. På sin politiska hållningslöshet gaf han under förmyndarregeringen ett nytt prof, som man helst hade saknat i hans lefnadslopp. Någon nämnvärd inverkan på vårt fäderneslands öden kan han sålunda svårligen sägas hafva utöfvat.

Från någon del af den korta tid »då det ingick i konungens vy, att han skulle brukas i de publika affärerna», såsom en annan gustavian om sin egen ställning yttrade, har Oxenstierna emellertid under titeln »Mitt minne» lemnat efter sig dagboksanteckningar, som icke sakna intresse och värde. Han var en alltför begåfvad iakttagare och stod hufvudpersonerna för nära för att icke hafva saker af vigt att berätta jämte sina egna reflexioner. Det är möjligen denna omständighet som kommit författaren att åt den politiska ställ-

ningen i allmänhet, ej endast åt Oxenstiernas ingripande däri, egna en jämförelsevis betydlig del utaf »Minnet». Efter vårt förmenande är det en relativt något för stor, helst Oxenstiernas anteckningar meddela åtskilliga intressanta interiörer, men, redan af flere författare använda, ej längre torde kunna sägas inverka på totaluppfattningen. Författaren sjelf har dessutom i en vidlyftig not lemnat en redogörelse för den politiska ställningen, om hvars nödvändighet kanske icke alla äro lika öfvertygade, helst han till sist sjelf reserverar sitt eget omdöme och hänvisar till framtidens historieskrifvare. Af de sju bilagor, alla af politiskt innehåll, som meddelas, äro de tre första redan förut tryckta, men här onekligen lättare tillgängliga än förut. Vi ämna emellertid icke längre dröja vid hvad författaren möjligen kan ha gjort till öfverlopps. Hans framställning erbjuder i öfrigt mycket af intresse åt hvarje vän af Sveriges historia och vitterhet.

* * *

Statsrådet *Carlson* har i denna del af Akademiens Handlingar lemnat allmänheten en försmak på fortsättningen af sitt stora verk öfver Karl XII med en liten uppsats *Carl den tolftes tåg mot Ryssland.* Hösten 1707 lemnade de svenska trupperna Sachsen, hösten 1708 stodo de ännu en half mil från den ryska gränsen i begrepp att företaga den olycksdigra rörelsen till Ukraine. Det är händelserna under detta ödesdigra år författaren skildrar, sökande på samma gång finna ledtråden till desamma. Utom de uppgifter man förut egt om dessa har författaren varit i tillfälle att tillgodogöra sig resultaten af ryska forskningar. Han lemnar ej om dessa några detaljerade upplysningar, det framgår emellertid att bland andra Solovievs ryska historia och Kostomarovs teckning af Mazepa blifvit tillgodogjorda. En tredje främmande källa ha varit bref från den preussiske öfversten Sültmann, som efter slaget vid Holovczin anlände till svenska lägret och märkvärdigt nog fick åtfölja den svenska hären. Det är vid den tiden de svenska korrespondenserna från lägret börja förstummas; sistnämnda bref blifva därigenom så mycket vigtigare.

På grund af dessa och andra källor skildrar författaren klart och intrycksfullt den oerhörda situation, hvari Sverige under detta år befann sig och som skulle ändras, blott för att aflösas af en ännu oerhördare. Rådet hemma i landet kände ingenting om konungens afsigter. Detsamma var förhållandet vid krigshären, och när omsider det afgörande beslutet skulle fattas, befanns det att konungen sjelf ej hade någon uppgjord plan och stod famlande vid denna länge sökta ryska gräns, fast blott däri att ej följa den väg som sundt förnuft och hofsamhet föreskrefvo. Vid denna krigshär var fästad väl icke Sveriges existens, men dess storhet och makt, och de som hade någon förmåga af eftertanke kände med sig att man

följde densamma till undergången. Så mycket tyngre faller skulden på dem, som understödde konungen i hans till vanvett gränsande egensinnighet, uti främsta rummet Rehnschöld. Och Karl XII, denne sjelfherrskare utan like, var tillgänglig för personliga inflytelser utaf olika slag, när det gällde omdömet om enskilde. Behandlingen utaf Lewenhaupt, för hvilket författaren redogör, är därpå ej enda beviset.

I skildringen ingår för öfrigt äfven en beskrifning på slaget vid Holovczin, den sista större framgång svenskarne vunno under detta krig, till hvilken de ryska källorna lemnat nya bidrag.

*

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens Handlingar. 30:de delen. — O. Montelius, Om tidsbestämning inom bronsåldern med särskildt afseende på Skandinavien.

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige utg. af K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien genom H. Hildebrand, **VII, 4.** — H. Hildebrand, Hr Stens Sankt Jöran. — Resumé succinct des mémoires et des articles du volume.

Med detta häfte afslutas sjunde delen. — Hr H. Hildebrands afhandling innehåller en utförlig med vackra illustrationer försedd beskrifning på den praktfulla bild af S. Jöran och draken, som Sten Sture d. ä. lät uppsätta i Stockholms storkyrka, men som nu befinner sig i Statens Historiska Museum. Enligt förf. finnes ej i hela Norden »ett så förträffligt exempel på den ridderliga drägten under Medeltiden». Konstnärens namn och härkomst äro obekanta. Förf. är på anförda skäl böjd för att söka honom i någon af de tyska städerna, ej såsom man förut gjort i Nederländerna.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens Månadsblad 1885, Januari—Mars — Matordningen i biskop Hans Brasks hus (ur en fordom biskop Brask, numera Linköpings stifts bibliotek tillhörig pappershandskrift med af utg. tillagd ordlista öfver förekommande mat- och kökstermer). — Bergerska donationen (antiqvariska och historiska nämndernas berättelser för 1884). — Från Akademiens sammankomster. — K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens täflingsämnen för 1886. — Jernåldern på Gotland (forts.). — Förteckning på utländska bytessällskap (145 lärda samfund i Europa, Asien och Amerika). — Lärda sällskaps handlingar och tidskrifter. — **April—Juni.** — Germanerna och åkerbruket (redogörelse för Fustel de Coulanges nyligen uttalade åsigt om germanerna, att de nämligen, ända från Taciti tid voro jordbrukare). — Falkenbergs hus, 1 (redogörelse för de förberedande åtgärderna och skriftväxlingen i och för undersökningen af detta fäste). — Från Akademiens sammankomster. — Ett bronssvärd funnet i hafvet. Ett fynd från vår jernålders första dagar. — Samlingen på Finnhult af kust- och verkstadsfynd från Ringsjön. — Ur Akademiens arkiv. — Lärda sällskaps handlingar och tidskrifter. — Genmäle.

Under rubriken »Ur akademiens arkiv» meddelas dels några brefextrakt, dels andra upplysningar om den på 1600-talet på en tornmur i Tavastehus funna föregifna bilden af Birger Jarl, som för Dahlbergs räkning afkopierades och sedan intogs i hans

»Svecia antiqua et hodierna». I sjelfva verket är det en Kristusbild. — Vidare meddelas några brefextrakt om utdelandet af guldkedjor med kungliga »konterfej» att bäras såsom ett slags ordensdekoration under 1600-talet.

Svenska Akademiens Handlingar. 61 delen. — C. D. af Wirsén, Minne af skalden riksmarskalken grefve Johan Gabriel Oxenstierna. — F. F. Carlson, Carl den tolftes tåg mot Ryssland.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius, **1885, h. 7** inneh. bl. a.: Literaturöfversigt: Visingsö jemte anteckningar om Visingsborgs grefskap af W. Berg (anm. af O. Montelius).

Ny Svensk Tidskrift, utgifven af R. Geijer. **1885, Oktober—November.** — O. Alin, Konungamakten, Bondeståndet och Regeringsformen 1809.

Prof. Alin redogör efter riksdagsprotokollen för de märkliga försök bondeståndet gjorde vid 1809 års riksdag att låta sitt samtycke till regeringsformen blifva beroende af ståndsprivilegiernas »afskrifvande» eller jämkande till deras belåtenhet, samt huru dessa försök genom konungamakten tillbakavisades. Det är ett historiskt inlägg, som icke saknar sin hänsyftning på dagens händelser.

Ur Dagens Krönika. Månadsskrift för skönliteratur, teater och politik. Utgifven af A. Ahnfelt. **1886, Januari.** — Spionminnen från Norge. (Bref skrifna 1813 af d. v. majoren Lefrén till generalmajoren J. L. Belfrage jämte bilagor, hemlig chifferskrift m. m.; rätt intressanta). — K. Winter-Hjelm, Norges så kallade »eröfring» år 1814 (några betraktelser på grund af den danske krigshistorikern Sörensens för ett tiotal år sedan utgifna arbete »Kampen om Norge 1813—14», som för öfrigt ej ge något nytt uppslag). — F. Krook, Vår konstitutionela utveckling efter 1865.

Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik, utgifven af C. G. Estlander m. fl. **1885, Oktober.** — M. G. Schybergson, Wallensteins förbindelse med Sverige åren 1631—1634 (på grund af E. Hildebrands och A. Gædekes publikationer). — Ett aktstycke rörande förräderiet vid Sveaborg (ett bref af kejsar Alexander till hofrådet Hagelström 1808 $^{10}/_{4}$ med riddareutnämning med anledning af de tjenster han gjort vid den hemliga brefväxlingen med svenske officerare äfven vid underhandlingen med Sveaborg och dess kapitulation). — I bokhandeln: Cavour Italiens befriare af H. Wieselgren (anm, af E. Öhrnberg).

Aarböger for nordisk oldkyndighed og historie udg. af det K. nord. Oldskriftselskab **1885, h. 2.** — E. Vedel, Yderligere undersögelser ang. Bornholms oldtid. — **H. 3.** — H. Rink, Om de eskimoiske dialekter. — F. Dyrlund, Rettelser og optegnelser (etymologiska förklaringar af en del ord i det danska fornspråket).

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel. **1885, h. 6.** — C. Blasendorff, Fünfzig Briefe Blüchers. — W. Lang, Karl Friedrich Reinhard in Florenz (den bekanta diplomaten under direktoriet och kejsardömet vistades i Florens 1798 och 1799 i början som franskt sändebud hos storhertigen, sedermera efter dennes fördrifvande som landets regent). — Literaturbericht (äldre tysk historia, Lutherliteratur, bidrag till 30-åriga krigets historia, m. m.). — **1886, h. 1.** — A. Beer, Zur Geschichte der Politik Karls VI (i afs. på freden i Utrecht och den europeiska politiken till 1730). — J. v. Pflugk-Harttung, Papstpolitik in Urkunden (om politikens inverkan på de påfliga urkundsformerna hufvudsakligen under 10—12

århundradet). — Literaturbericht (bl. a. Galitzin, Allg. Kriegsgeschichte; Schäfer, Die Hansestädte und König Valdemar von Dänemark; Holländsk historia; Busson, Christine von Schweden in Tirol m. m.).

Göttingische gelehrte Anzeigen. Nr 18 inneh. bl. a.: Lenz, H. M. Thurn als Zeuge im Process Wallenstein von H. Hallwich (uppskattar de nyböhmiska hypoteserna till deras fulla värde).

Deutsche Litteraturzeitung 1885, n. 40. — E. Fischer, Bernhard v. Weimar von G. Droysen (berömmande). — **n. 47.** — G. Droysen, Wallenstein och hans förbindelse med svenskarne af E. Hildebrand (Hist. Tidskrift 1883, 4); Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden von E. Hildebrand; Wallensteins Verhandlungen mit den Schweden und Sachsen 1631—1634 von A. Gaedecke (rec. vidhåller den gamla åsigten, att först från dec. 1633 det kan vara något tal om förräderi å Wallensteins sida).

Beilage zur Allgemeinen Zeitung (Früher in Augsburg) München **22 och 23 Sept. 1885.** — A. Gindely, Neue Schriften für und gegen Waldstein (utförlig anm. och referat af A. Gaedeckes och E. Hildebrands nyligen utkomna arbeten samt af T. Bileks Beiträge zur Geschichte Waldsteins: sistnämda verk behandlar hufvudsakligen bildandet af Wallensteins stora rikedomar och deras fördelning efter hans död; Bilek tillhör i öfrigt den Hallwich—Schebekska riktningen).

Jahrbuch für schweizerische Geschichte IX, X (1884, 1885) inneh. bl. a. v. Gonzenbach, Rückblicke auf die Lostrennung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom Reichsverbande durch den Friedenscongress in Osnabrück und Münster 1643—1648 (berör äfven utförligt de svenska ombudens verksamhet vid denna kongress).

Revue Historique, 1885, Novembre—Décembre. — F. Puaux, Le responsabilité de la revocation de l'édit de Nantes (förf. visar huru det katolska presterskapet i Frankrike genom mångårig systematisk verksamhet i denna riktning ådragit sig det moraliska ansvaret för denna dåraktiga och orättfärdiga åtgärd). — A. Sorel, La mission de Poterat à Vienne 1795—96 (P. var en politisk äfventyrare, som af Direktoriet användes uti hemliga uppdrag till den kejserlige ministern Thugut). — Sejus, L'origine de Christophe Colomb (anmärkningar mot ett 1884 utgifvet italienskt arbete, som söker upprätthålla den gamla Columbuslegenden). Girard, Passerat et la Satire Ménippée. — Bulletin Historique: France (antiquité grecque, Girard; moyen-âge et temps modernes, Bémont). Angleterre (moyen âge, Black). — Comptes-rendus critiques (bl. a.: Madvig, L'état romain, IV; P. de Witt, Un patricien au XVII:e siècle, Louis de Geer). — Publications périodiques et Sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Russische Revue. Vierteljahrsschrift für die Kunde Russlands. Herausgegeben von R. Hammerschmidt. **XIV Jahrgang, 4 Heft.** — A. Brückner, Neue Beiträge zur Geschichte der Kaiserin Katharina II (redogörelse för 42 bandet af Ryska historiska sällskapets »Magasin», som meddelar fortsättningen af kejsarinnans brefväxling med många uttalanden i afseende på Sverige, särskildt Gustaf III och 1788 års krig).

Sbornik imperatorskago russkago istoritjeskago Obsjtsjestva. (»Ryska historiska sällskapets Magasin»). **XXXVIII.** — Handlingar ang. Rysslands förhållande till England 1581—1601 (ur utrikesarkivet i Moskva). — **XXXIX.** — Engelska sändebuds vid ryska hofvet korrespondens 1704—1708 (hufvudsakligen Whitworths korrespondens

från Grodno m. fl. orter, ur engelska arkiven). — **XL.** — Mémoire sur les négociations entre la France et le Czar de la Grande Russie fait en 1726 par M. le Dran, premier commis des affaires étrangères. 1719—1722 (förra hälften af denna berättelse är tryckt i 34 delen af Magasinet). — Franska konsuln La Vies och ministern Campredons depescher 1719—1722 (beröra naturligtvis utförligt gången af fredsunderhandlingarna mellan Sverige och Ryssland).

Russkaja Starina. November 1885. — Gustaf IV och storfurstinnan Alexandra Pavlovna år 1797. Handlingar ang. konung Gustaf IV:s frieri ur svenska källor meddelade af A. A. Tjumikov (en skrifvelse, januari 1797, och en promemoria den 3 maj 1797, båda af rikskansleren Sparre).

Rättelser.

Sid.	19	rad	27	*står*	Kammarkollegii	*läs*	Kommerskollegii	
»	173	»	4	nedifr.	*läs:*	*Hofrådet*	S. Bark	
»	241	»	2	»	*står*	guvernör	*läs*	lärare
»	256	»	8	»	»	1497	»	1397
»	272	»	21	uppifr.	»	tennbössor	»	bössor

» 3 (Granskn.) rad 5 uppifr. *står* 1876 *läs* 1576

HANDSKRIFTSFÖRTECKNINGAR UTGIFNA AF SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN.
2.

FÖRTECKNING
PÅ
HANDSKRIFTSAMLINGEN
Å
BERGSHAMMAR.

STOCKHOLM, 1885.
KONGL. BOKTRYCKERIET.
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Handskriftsamlingen på Bergshammar, f. n. tillhörig ryttmästaren frih. *J. G. Sack,* utgöres till sin kärna af slägten Sacks familje- och gårds-arkiv, men har genom samma slägts förbindelser med andra adliga ätter äfven kommit att omfatta ett betydligt antal bref och andra handlingar ang. vissa stundom mycket framstående medlemmar af slägterna Lillje, Sparre, Stenbock, Bjelke, Bååt m. fl. Till samlingen hör äfven ett större antal pergamentsurkunder, på hvilka en förteckning särskildt torde komma att publiceras, samt åtskilliga handskrifna böcker, litteraria o. dyl. hvilka endast delvis i denna förteckning upptagas. En kortfattad katalog har förut varit tryckt i Handl. till Skandinaviens Historia, del. 7.

Föreliggande förteckning uppgjordes sommaren 1883 af numera docenten doktor J. A. Lagermark, hvilken såsom Hist. Föreningens stipendiat erhållit benäget tillträde till Bergshammars arkiv, och offentliggöres i öfrigt blott med några smärre förkortningar och uteslutningar. Den handskrifna förteckningen förvaras på Riksarkivet och finnes där tillgänglig. I afs. på arkivet i sin helhet hänvisas till Företalet till »Darius, Sorgespel af Isaac A. Börk», utg. af K. F. Karlsson. Sthlm 1874.

Handlingar ordnade efter familjer.

A. Bref och handlingar rörande medlemmar af ätten Sack.

1) Bref och handl. ang. *Henrik* och *Wolter von Sack* samt medlemmar af slägterna Boldeck, Blanckfeld, v. Wale m. fl. på 15- och 1600-talet.

2) Bref och handlingar ang. öfverste *Otto von Sack*.
   a) Kongl. bref, pass, fullmakter, instruktioner och förläningsbref 1615—1648 jämte ett bref från pfalzgrefven Karl Gustaf, dat. den 28 aug. 1652.
   b) Åmbetsbref och enskilda bref, mest ang. gods och förläningar i Estland och Lifland.
   c) Otto von Sacks »titulatur-, formulär- och kopiebok». Defekt. Därjämte finnas flera kopior af bref och handlingar samt brefkoncept, synnerligast från den tid han var ståthållare i Riga.
   d) Bref till Karin Mecks och Kristina Warenstedt.
   e) Åtskilliga bref och handlingar ang. medlemmar af slägterna Mecks och Gyllenhorn på 15- och 1600-talet.

3) Bref och handlingar ang. *Johan Sack*. Innehållet obetydligt.

4) Bref och handlingar ang. landshöfding *Karl Filip Sack*. Däribland märkas:
   a) 14 bref och fullmakter från Karl X 1650—59.
   b) Bref och handl. ang. Karl Filip Sacks husfru, Kristina Posse, hennes föräldrar (Krister Posse och Kristina Sparre), vice presidenten H. G. Falkenberg (förmyndare för Karl Filip Sacks barn) samt presidenten Ernst Johan Creutz, gift med Kristina Posse i hennes andra gifte.

5) Bref och handlingar ang. öfverstelöjtnant *Karl Filip Sack*. Däribland märkas:
   a) Kongl. fullmakter.
   b) Åtskilliga bref och andra handlingar ang. lifregementet till häst 1695—98.
   c) »Testamentsskrifter af öfverstelöjtnant Karl Filip Sack och Kristina Beata Lillje samt hennes senare man Erik Sparre.»

6) Bref och handlingar ang. kanslirådet *Johan Gabriel Sack*.
   a) Kongl. fullmakter och pass.

b) En konceptbok af J. G. Sack från och med den 10 febr.—6 okt. 1725.
c) Journal vid riksdagen 1726—27, 90½ bl. fol. Utan tvifvel författad af J. G. Sack.
d) J. G. Sacks »brefregistratur» år 1729.
e) »Kopiebok af kanslirådet baron Sacks korrespondens åren 1730 och 1731.»
f) »Inbundne konceptbref af baron Sack och grefvinnan (Eva Bjelke) för åren 1732—1734.»
g) Avancementslistor från och med 1726 till 1741 års början af J. G. Sack.
h) Flera bundtar bref och räkningar ang. grefvinnan Eva Sack, f. Bjelke. Däribland finnas många bref från J. G. Sack 1723—1749.

7) Bref och handlingar ang. *Hedvig Elisabeth Sack.* Bland dessa märkas brefven från hennes man, senatorn i Rom grefve Nils Bjelke (1736—58), svärfadern Karl Gustaf Bjelke och Eva Bjelke.

8) Bref till hofmarskalken *Karl Filip Sack.*
a) Kongl. fullmakter.
b) 36 bref från sonen, öfveradjutanten Johan Gabriel Sack, under riksdagen 1789. Ej utan intresse.
c) Bref från densamme till hofmarskalken Sack och till grefve Tage Thott 1788 (28 maj—9 sept.). De flesta daterade i Helsingfors och Lovisa.

9) Åtskilliga fullmakter för öfveradjutanten *Johan Gabriel Sack.*

10) Diverse *egendoms-*, *reduktions- och slägthandlingar.* Häraf må anföras:
a) Sackisk kopiebok 1544—1713, 214 s. fol. utom registret.
b) Reduktionshandlingar ang. medlemmar af ätten Sack, såsom uträkning på fjärdeparten af donerade gods, bref från reduktionskommissionen, jordeböcker.
c) En mängd gårdsräkningar och inventarieförteckningar vid Hackstad, Penningby, Bergshammar, Lindholm, Gäddeholm, Norsholm, Bystad, Skälby m. fl. gårdar under 16- och 1700-talen.
d) Arfskiften, bouppteckningar, kassaräkningar m. m.

B. Bref och handlingar ang. medlemmar af ätten Lillje.

1) Bref från Karl IX till skeppskaptenen *Gustaf Lillje* att med skeppet »Scipion» begifva sig till det rigiska farvattnet för att hindra all tillförsel till Riga. Väsby gård den 28 mars 1602.

2) Bref och handlingar angående riksrådet m. m. grefve *Axel Lillje.* Däribland märkas:
a) Kongl. bref, fullmakter och instruktioner 1652—1662.
b) 3 bref från krigskoll. 1654 och 1662.
c) Bref från Lennart Torstensson. »Lossweigk» den 27 nov. 1643.

d) 3 bref från Karl Gustaf Wrangel, dat. Wolgast 1649 och 1652.
e) Flera bref från fältmarskalken Robert Douglas för åtskilliga år, de flesta från 1650-talet. Angå hufvudsakligen enskilda affärer.
f) Diverse bref och handlingar angående tillståndet i Pommern under den tid Axel Lillje var guvernör och generalguvernör därstädes.
g) Bref till Kristina Mörner (Axel Lilljes hustru).

3) Bref till landshöfding *Axel Lillje,* ryttmästare *Leonard Lillje* m. fl. af Lillje-slägten. Däribland märkas kongl. fullmakter för Leonard Lillje den 10 mars och 30 aug. 1655 samt Karl XI:s svar, dat. den 27 juni 1695, på en supplik af Märta Sparre.

4) *a)* *Halmstads, Varbergs och Laholms »Archlie-Inventarier»* den 19 juli 1655.
b) Förslag på 10 kompanier af den extra ordinarie garnisonen i Kalmar den 27 juni 1657.
c) Rulla på öfverste Håkan Nilsson Skyttes regemente. Kalmar den 3 juli 1657.
d) Handl. ang. Gustaf Cruus regemente (= Kalmar läns knektar) samt rullor på åtskilliga kompanier däraf 1657—59.

5) *Egendomshandlingar,* räkningar m. m.
a) En kopiebok, som tillhört Lillje-slägten. Defekt.
b) Förslag på riksrådet Axel Lilljes ränta och andra inkomster i Sverige 1644 och 1645.
c) Räkenskaper ang. grefskapet Lilljenborg samt friherreskapet Kydes och godset Blumenhof.
d) Räkning på uppbörd och leverering af grefve Königsmarks grefskap Vestervik, Tjust och Stegeholm 1651, förteckning på därvarande ödeshemman, förslag på lilla tullen i Vestervik 1651 m. m.
e) Flera handl. ang. gods i Pommern: Loitz, Leuchwitz, Zabelstorff (1640 och 1650-talen).
f) Leonard Lilljes och Märta Sparres jordeböcker 1677.
g) Åtskilliga reduktionshandlingar: uträkning på fjärdeparten af donerade gods etc.
h) »Åtskilliga bref, attester och reverser, angå grefl. Lilljeska familjen». Däribland finnes: »Här wiliom wi sighia aff S:ta Birgitta släkt swaa mykit som wi witom — — — — — — — — — widh graff henna».
Gammal handskrift.

C. Bref och handlingar rörande medlemmar af ätten Sparre.

1) Bref och handlingar angående riksrådet och öfverståthållaren m. m. *Axel Sparre.*
a) En mängd kongl. bref, fullmakter, memorial och instruktioner jämte bref från åtskilliga myndigheter 1645—1679.

Flera bref äro från pfalzgrefven Karl Gustaf 1650--1653 och angå gotländska förhållanden.

b) Pass af kurfursten af Brandenburg för kammarherren Axel Sparre. Königsberg den 20 mars 1645.

c) Karl XI:s öppna bref för Axel Sparres enka Beata Stenbock, dat. hufvudqvarteret Ljungby den 30 juni 1679.

d) Karl XI:s resolutioner för Beata Stenbock, dat. den 18 juni 1689 (egenh.) och den 15 dec. 1692.

e) Enkedrottning Hedvig Eleonoras bref på frihet från dagsverken och utlagor å hemmanet Kungsö i Vestermo socken för Beata Stenbock. Stockholm den 5 dec. 1703 och 12 febr. 1709.

f) Handl. rörande Gotland under landshöfding Axel Sparres tjenstetid. Däraf märkas: 1) memorialer och instruktioner af pfalzgrefven Karl Gustaf ang. Gotlands styrelse, 2) stater för Gotland 1651—1653, 3) räkningar ang. ordinarie och extra ordinarie räntorna, lilla tullen och accisen m. m.

g) 1) Riksjägeristater 1658, 1661—1663, 2) lista på parker och allmänna skogar i Vestergötland 1658 jämte afskrifter af dylika för 1624 och 1643, 3) räkningar med landtjägaren Henrik Zemell på »all fallen saköre» i Östergötland 1652, 1657—1665. Bland dessa handl. finnes äfven ett bref från Kristian IV i Danmark till Berent Henrichson, att han skulle noga vaka öfver, att ej något villebråd skötes på Bornholm. Fredriksborg den 15 sept. 1647.

h) Handl. ang. Axel Sparre såsom öfverståthållare:

1) Stockholms stads kämnarekammars resolution den 23 aug. 1667 ang. jungfru Katarina Isabella Gillies, som blifvit anklagad för »excess i klädedrägt».

2) 1667• års ämbetstaxor (för skräddare, sadelmakare, skinnare etc.).

3) Uppgift på styrkan af 16 komp. af Stockholms borgerskap, mönstrade den 23 och 25 juni 1668 (2,380 man, däraf 135 beridne).

4) Förslag på staden Stockholms inkomster 1668 och 1669. (86,202 och 85,507 d:r s:mt respektive).

5) Suppliker af borgmästare och råd, handl. ang. pråmqvarnar i Norrström m. m.

i) Redogörelse för Hjälmare slussverks kostnad från första begynnelsen, dat. den 27 juni 1667 och upprättad af särskilda af kammarkoll. därtill förordnade personer.

k) Liqvidationer och räkningar med kronan.

l) Axel Sparres och Beata Stenbocks konceptbok 1679.

m) Axel Sparres testamente.

n) Memorial af Beata Stenbock för sonen Erik Sparre. Sundby den 14 maj 1681.

2) Handlingar och bref rörande kanslipresidenten och fältmarskalken m. m. *Erik Sparre.*

a) Kongl. bref, fullmakter, instruktioner, kreditiv m. m. Dessutom finnas många afskrifter af kongl. bref och fullmakter m. m.

b) Bref från Ulrika Eleonora till grefvinnan Kristina Beata Lillje (Sparres husfru) den 11 april 1713, 21 januari 1714 och 21 januari 1717. De båda första äro helt och hållet egenhändiga.

c) Ulrika Eleonoras öppna order för öfverste Grubb att vara riksrådet Erik Sparre följaktig på hans resor. Dat. den 29 sept. 1719.

d) 2 bref från arfprinsen Fredrik af Hessen-Kassel, det ena odat., det andra dat. den 18 januari 1718.

e) Bref från kon. Stanislaus. Strassburg den 3 sept. 1725.

f) Bref från Carolus Fredericus. Petersburg den 16 aug. 1725.

g) Pass för Sparre och hans familj, utfärdadt af Georg I i England den 17 juni 1717.

h) Sparres fullmakter i fransk tjenst jämte hans korrespondens med åtskilliga fransmän.

i) Bref från rådet den 26 mars, 11 och 25 april 1712.

k) Rådets resolutioner den 30 juli och 12 sept. 1713 på Kristina Beata Lilljes suppliker.

l) Bref från Karl Piper den 4 febr. 1705.

m) Bref från öfverstelöjtnaut O. V. Lydinghjelm den 26 sept., 6 och 27 okt. 1718.

n) 12 bref från lagman Th. Fehman den 21 maj—23 dec. 1718.

o) Bref från högste ombudsmannen A. Leyonstedt den 14 aug. 1716 och 19 nov. 1718.

p) Bref från generalmajor von Essen den 25 okt. och 1 nov. 1718.

q) Riksrådet m. m. grefve Mauritz Vellingks bref, dat. Stockholm den 5 april 1725, samt koncept till svar.

r) »Papper angående gref Erik Sparres ambassade». Innehåller: »Instructions du Roy pour mon amb:e en France en 1714, signez a Stralsund, et ma soumise relation a S. M:té en 1717, remise en ses mains a Lund en Schonen en Decemb.» (Sparres egenh. anteckning), samt åtskilliga afskrifter.

s) »Handlingar rörande riksrådet gref Erik Sparres fordran för dess utrikes beställningar» 1715—1720.

t) Diverse koncept till memorial och bref 1719.

u) Räkningar angående franska subsidiemedel samt qvittenser å penningar, som Sparre däraf lämnat landtgrefven af Hessen-Kassel, general Karl Gustaf Dücher och riksrådet m. m. Mauritz Vellingk.

v) Kammarrevisionens observationer uti Sparres räkningar ang. de franska subsidierna 1715, 1716 och 1717 (dat. Stockholm den 6 dec. 1720), Sparres förklaring däröfver och kammarrevisionens slutliga resolution den 18 okt. 1721.

x) Kopia af Sparres bref till Karl XII, dat. Karlstad den 21 okt. 1718.

y) Sparres brefväxling med sin fru, Kristina Beata Lillje, 1710 (några från 1709), 1714—1720, ej utan historiskt intresse.

z) Sparres koncept till ansökan om afsked från kanslipresidentämbetet, dat. den 19 maj 1719.

å) »Korta påminnelser vid min k. sons, grefve Axel Wred-Sparre resa till utrikes orter att fortsättja sina studier.» Af Erik Sparre.

ä) Handl. ang. Sundby skola, upprättad af Erik Sparre och Kristina Beata Lillje.

3) En skämtsam räkning å 1650 dukater, framlemnad af öfversten, sedermera fältmarskalken Axel Sparre till Karl XII.

4) *Egendomshandlingar*, räkningar, reduktionshandl. m. m.

a) Amund Pederssons räkenskaper för Margareta och Klara Axelsdöttrar (Natt och Dag) 1616—1624, för Karl Erikssons Sparres gods i Vestergötland och Östergötland 1619—1622.

b) Jordebok på Karl Sparres gods, som han fått med sin husfru. Stockholm den 21 sept. 1630.

c) Jordeskifte mellan Karl Sparres barn (den 30 juni 1637) och Erik Sparres (den 20 nov. 1635).

d) Förteckning på årlig ränta i Holmedal m. fl. socknar i Värmland. Dat. den 10 juli 1652.

e) Jordebok och räkningar ang. Sundby gård och underliggande gods från början af 1700-talet.

f) Flera bref från reduktionskommissionen till Axel Sparres arfvingar jämte andra reduktionshandlingar.

g) Rusttjenstlängder.

h) Erik Sparres brefväxling och räkningar med köpmän och bankirer i utlandet.

D. Bref och handlingar rörande medlemmar af ätten Bjelke.

1) Handlingar rörande fältmarskalken *Nils Bjelke*.

a) Relatio historica ang. kongl. m:ts till Bjelke afgångna befallningar att assistera hertigen af Güstrow och dess hus samt förhjälpa dess svärson, hertigen af Strelitz, till succession af samma hertigdöme — — — 16 bl. fol.

b) Handlingar rörande processen mot Bjelke samt Bjelkes försvarsskrift, ställd till kongl. hofrätten. Kopia.

c) Handl. ang. en fordran af 100,000 riksdaler af hertigen i Kurland, ang. fordringar i Frankrike och annorstädes.

d) Nils Bjelkes testamenten och disposition af sin förmögenhet.

e) Karl Gustaf Bjelkes räkningar öfver faderns seqvestrerade egendom.

f) Åtskilliga dokument och ansökningar ang. skolan vid Tenstads kyrka.

g) Handlingar ang. Bjelke-grafven vid Tenstads kyrka.

2) Bref och handlingar ang. presidenten m. m. *Karl Gustaf Bjelke.*

a) Flera kongl. bref, fullmakter och pass 1705—1747.

b) Ett bref af markgrefven Karl Filip af Brandenburg, hvarigenom han på generalguvernören i Pommern Nils Bjelkes anhållan upptager i sin orden sonen Karl Gustaf Bjelke. Sonnenburg den 24 febr. 1693. — Om denna sak finnas tvänne bref af markgrefvarne Albrekt Fredrik och Karl år 1722 jämte åtskilliga andra bref och handlingar.

c) Kongl. m:ts riddarebref för Bjelke såsom serafimerriddare, dat. den 14 april 1758. Därjämte finnes meritförteckning.

d) Flera bref från konung Stanislaus 1711—1725 jämte åtskilliga koncept af Bjelke till svar därå samt diverse räkningar af Bjelke för konung Stanislaus räkning. Af obetydl. innehåll.

e) »Åtskilliga bref, dokumenter och annotationer m. m. ang. polska hofvet och grefve Karl Gustaf Bjelkes generaladjutantsbeställ ning hos konung Stanislaus» (1711—1712).

f) Flera bref från general Tarlo, dat. Weisenbourg 1720. Obet.

g) Lyckönskningsbref till Bjelkes husfru Brita Horn från Ulrika Eleonora ($^{5}/_{1}$ 1715, $^{1}/_{2}$ 1721), drottning Katarina i Polen ($^{8}/_{2}$ 1712, $^{30}/_{11}$ 1714, $^{22}/_{2}$ 1719) och konung Stanislaus moder ($^{4}/_{1}$ 1715 och $^{5}/_{7}$ 1725). Egenhänd.

h) Bref från Ulrika Eleonora till Ludvig XV i Frankrike och till hertig Filip af Orleans (»ad ducem Aureliensem Philippum»); båda dat. den 19 okt. 1719.

i) Bref från Kardinal Dubois, dat. den 20 nov. 1720 och 23 januari 1721. Obet.

k) »Grefve Karl Gustaf Bjelkes korrespondens med åtskilliga af herrar riksens råd.» Att märka: 17 bref från Arvid Horn 1720—1721 under Bjelkes beskickning till Frankrike samt koncept till svar.

l) »Grefve Erik Sparres bref.» Bundten innehåller utom flera bref från Sparre till Bjelke (1719—1721) bref till Bjelke från De Campredon (1719—1721), Gedda och Klinckowström (1709—1721), J. C. von Bahr (1720), De Trautvetter (1720), Karl Posse (1720), von Höpken (1720), von Kochen (1720), P. Adlerfelt (1712, 1720 m. fl. år), Preis (1721), Bassewitz (1724—1726) m. fl.

m) »Handlingar rörande Bjelkes beskickning till Ludvig XV», hufvudsakligen koncept till bref till Ulrika Eleonora, Fredrik I m. fl. (1719—1721), jämte diverse afskrifter af bref från dessa till Bjelke.

n) »Åtskillige afkopierade bref, fredskonventioner m. fl. handlingar.» (Extrakter och kopior af bref och instruktioner för T. G. Bjelke, J. Lilljenstedt, Erik Sparre, Axel Reenstjerna, Peter Adlerfelt, Anders Skutenhjelm m. m.).

o) Bref till Bjelkes fru, Brita Sofia Horn. Bland dessa märkas brefven från hennes man K. G. Bjelke (1711) 1715 och 1716 (ej utan intresse för fälttåget i Norge 1716), bref från K. G.

Ulfsparre, dat. Reval den 29 okt. 1700 samt från Karl Gustaf Creutz, dat. Moskwa den 31 juli 1712.

p) Riksrådet Ture Gabriel Bjelkes bref till sin broder Karl Gustaf Bjelke åren 1706—1726, 1728—1739, 1745. Af intresse.

q) Bref från fältmarskalken Nils Bjelke (1706—1716), från sonen, senatorn i Rom, Nils Bjelke (1722—1746), sonhustrun Hedvig Elisabeth Sack (1726—1738), systern Anna Kristina Bjelke m. fl. af Bjelkeslägten, från K. G. Sperling och Karin Horn (1720—1721), K. G. Mörner (1706—1616) m. fl., mest af privat natur.

r) Bref från landssekreteraren Johan Melchior Hyphoff och landskamreraren Karl Johan Buschert. De flesta från 1734, 1738 och 1739, med koncept till svar.

s) Uppbördsskrifvaren Johan Bergmarcks klagomål och process mot landsh. Bjelke (Kammarrevissionens dom i målet är dat. den 6 dec. 1736).

t) Handl. ang. kansli- och arrestbyggnaderna i Gefle m. m. ang. Bjelkes landshöfdingeämbete.

u) »Brefbok» (= kopiebok) januari 1708—maj 1709.

v) Kopior, koncept och anteckningar 1709, 1710, 1720, 1727.

x) Kopiebok den 8 januari—16 okt. 1720 samt icke inbundne kopior den 18 okt. 1720—16 juni 1721.

y) Handl. ang. Karl Gustaf och Ture Gabriel Bjelkes »pretention och fordran» hos hertigen af Mecklenburg—Schwerin.

z) »Åtskillige köpmäns bref för diverse år samt räkningar och växlar.»

å) Grafskrift öfver riksrådet Karl Gustaf Tessin, författad af honom själf.

ä) »Angående kommissionen öfver 1719 års campagne.»

1) Bref och order från Fredrik I ($^{10}/_{9}$ 1724, $^{25}/_{2}$ 1725 samt ett odateradt, men framkommet till Bjelke den 18 juli 1719), K. G. Dücher ($^{10}/_{7}$ 1719), M. Palmqvist ($^{16}/_{7}$ 1719), M. Törnflycht ($^{16}/_{7}$ 1719), J. Hjerta m. fl.

2) Kopia af kongl. m:ts instruktion för den förordnade kommissionen till undersökning på de orter, hvarest fienden förlidit år landstigit — — Stockholm den 18 aug. 1720.

3) Kongl. kommissionens resol. på fältskären Igelhard Pertssens och hans hustru Bethelias gjorda ansökan om betalning för några lemnade persedlar. Södertälje den 30 okt. 1725.

4) Extrakt af kongl. kommissionens prot. den 30 okt. 1725.

5) Kongl. kommissionens resol. på de besvär, som Södertälje stads invånare anfört mot det af Bjelke anförda Uplands tre- och femmänningsregemente till häst. Dat. den 16 maj 1727.

6) Koncept af Bjelke till svaromål på de mot honom gjorda anklagelserna.

7) Berättelser af öfverstarne Bjelke och Düring om hvad som tilldragit sig under 1719 års fälttåg.

8) »Förslag till explikation af juni månads förslag pro anno 1719» (för Uplands tre- och femmänningsreg. till häst).
9) »Rapport af Uplands tremänningsregemente till häst hvad som passerat ifrån den 20 juni till den 31 juli a:o 1719», af J. H. Hamilton, med anteckning: »Upvist uti kongl. kommissionen in septemb. 1725.»
10) Relation af borgmästare och råd i Norrköping. Insin. i kongl. kommissionen den 14 sept. 1725. Kopia.
11) »Relation om ryssarnes landstigning vid Södertälje a:o 1719 den 21 juli» — — af Bjelke. Dat. den 18 okt. 1725.
12) Förslag på Uplands tre- och femmänningsregemente, då fienden landsteg.
13) »Extrakt utur den angående försvarsverket till land år 1719 förordnade kommissionens protokoll, hållit på följande orter och dagar år 1725 — — — Uppå kongl. kommissionens befallning, Jakob Röök.» Stor bundt.

ö) Handlingar rörande Smålands kavalleriregemente.
1) Bjelkes korrespondens med cheferne för Smålands kavalleriregemente, V. Dahldorff och J. Silfverhjelm 1713—1715 (bref, memorialer, förslager m. m.).
2) Specifikation af F. Hager på underofficerare och gemena af Smålands kav., som »varit på Zeroda fångne och därsammastädes blifvit döde».
3) Flera bundtar bref, kontrakt, beklädnadsräkningar m. m. 1712—1718.
4) Kopior af bref, som Bjelke afsändt år 1715, jämte några från slutet af år 1712.
5) Mönsterrullor 1712 (blott på 4 komp.) och 1717.
6) Journaler för 1713—1716.

aa) Handlingar rörande Uplands tre- och femmänningsregemente till häst.
1) Bref från Karl XII, arfprinsen Fredrik af Hessen-Kassel, Kasten Feif, G. A. Taube, krigskollegium m. fl., hufvudsakligen för 1714—1716, jämte mönsterrulla för år 1715.
2) Dito från den 10 dec. 1716 till och med slutet af år 1717 (415 st.).
3) Dito »bref med mera» 1718—1719.
4) Officerarnes bref 1717—1719.
5) Bjelkes koncept till bref. För år 1717 finnes kopiebok.
6) Meritförteckningar, krigsrättsdokumenter, memorial, rapporter 1714—1719.
7) Rullor och förslag 1717—1719.
8) Räkningar 1716—1719.

3) *a*) Koncept till en berättelse om fredsunderhandlingarna efter Karl XII:s död. Af innehållet visar det sig, att den är författad af T. G. Bjelke. $20^1/_2$ bl. fol.

b) T. G. Bjelkes annotationer om framstående samtida män (födelse- och dödsår, befordringar etc.).

4) Handlingar rörande senatorn i Rom, grefve *Nils Bjelke*.

E. Bref och handlingar rörande medlemmar af ätten Stenbock.

1) »Steenbocke-Familjens Uhrgambla Extraction och Ättartahl — — aff Johan Pering.»

Kopior af 27 handlingar, hvilkas sigill äfven äro aftecknade.

2) Johan III:s förläningsbref för riksrådet och ståthållaren på Elfsborg, Erik Gustafsson Stenbock. Linköping den 22 mars 1580.

3) Bref och handlingar ang. riksrådet och presidenten m. m. *Fredrik Stenbock*

a) Diverse kongl. fullmakter och förläningsbref.

b) Rikskansleren Axel Oxenstjernas öppna bref till vederbörande att låta Fredrik Stenbock fritt passera till Sverige med de hos sig hafvande sårade officerare och ryttare. Halle den 25 jan. 1633.

c) Ett odat. bref från drottning Kristinas förmyndare, utgörande svar på ett bref från Stenbock, dat. den 1 okt. 1644.

d) Komplimentsbref från pfalzgrefven Karl Gustaf. Gripsholm den 24 maj 1651.

e) Kongl. senatens bref den 14 april 1677 till Stenbocks enka, Katarina De la Gardie.

f) Fredrik Stenbocks »beställningsräkning med kongl. m:t och kronan 1643—1649».

4) Bref till rikstygmästaren och guvernören i Halland m. m. *Erik Stenbock*.

a) Bref från Karl X ang. »en rencontre», som Stenbock haft med fienderna, samt om defensionsverket mot Norge. Wismar den 17 nov. 1657.

b) Karl X:s »memorial för rikstygmästaren grefve Erik Stenbock och generalmajoren h. Harald Stake — — vid tillträdandet af Bohus län och fästningen Bohus i Norge.» Roeskilde den 3 mars 1658.

c) Bref från Karl X till Stenbock med befallning att sända krut till Fredriksodde. Landskrona den 7 januari 1659.

5) Bref och handlingar ang. kongl. rådet och öfverstemarskalken m. m. *Johan Gabriel Stenbock*.

a) Kongl. bref (1658—1705) jämte några bref från officiela myndigheter samt brefkoncept af Stenbock. De kongl. brefven (omkring 300) äro nästan allesammans original eller vidimerade kopior. Åren 1675—1688 finnas 11 egenhändiga bref från Karl XI, af hvilka några äro af stort intresse. 4 bundtar.

b) J. G. Stenbocks brefböcker 1665—1701, innehållande originalbref till Stenbock, dennes egenhändiga koncept till svar samt några kopior.

Dessa bref angå mest enskilda affärer. 33 band.

c) »Inventarium über die Jubelen, Kleinodien wie auch andere Sachen, welche Ihre Königl. Hoheit, der Reiche Schweden werlobter Princessin, Fräulein Hedwig Eleonoren etc. zu dero Printzl. Auss-steuer mit gegeben worden.» Stockholm den 17 nov. 1654. Jämte tvänne andra undertecknadt af »Claus Christtoff Lützow».

d) Extrakt af marskalken Lützows »oppbördsposter, som han uti sina kassaräkningar ifrån år 1656 intill år 1665 sig till oppbörd tagit hafver.»

e) Riksenkedrottningens lifgedingsstat anno 1665.

f) Åtskilliga bref till och memorialer af J. G. Stenbock i egenskap af guvernör i lifgedinget, hofmästare och kammarherre.

g) »Deras kongl. majestäters hofstatsräkningar 1684—1702.» 3 band.

h) »Underdånigt betänkjande angående myntet och dess valvation efter hans kongl. m:ts allernådigste sista ankomne bref af den 95». $4^1/_2$ bl. fol.

i) Koncept till ett betänkande om rikets tillstånd. Odat., men Nöteborg hade fallit och Neumünde var hårdt ansatt.

6) Bref från *Axel Magnus Königsmark Posse* till »Madame la Duchesse de Stenbock». »De Louvin en Flandre chez les moines Laiques ou Colittes ce 12:me X:bre 1747.»

7) *Egendomshandlingar*, räkningar m. m.

a) 3 kopieböcker, den första för åren 1651—1682 (486 s. fol.), den andra för åren 1624—1713, (778 s. fol.), den tredje upptager blott en del af hvad som innehålles i den första (263 s. fol.).

b) Grefve- och friherreskapet Örestens borgrättsprotokoll 1659—1669, 1671, 1672 och 1674 (samt dubletter för 1661—1669, 1671 och 1672).

c) (Kongs-)Lena borgrättsprotokoll 1660—1668, 1670, 1673 och 1674 (samt dubletter för 1661, 1664, 1667, 1668, 1670 och 1671). Dessutom finnas några utdrag ur Örestens och Kongslena borgrättsprotokoll liksom ur åtskilliga häradsrätters.

d) Arfskiften (»förlikningar») mellan Gustaf, Svante och Sten Stenbock 1617 och 1620 samt emellan Gustaf och Svante Stenbock 1627.

e) »Årlig ränta oppå alla mina gods i Vestergötland pro anno 1630» (å Öresten, Torpa etc.).

f) Gustaf Stenbocks och Margareta Brahes jordeböcker. De flesta äro från 1640-talet.

g) Uträkning på årliga räntan å riksamiralen Gustaf Otto Stenbocks frälsegods i Marks härad 1646 jämte flera jordeböcker, som tillhört honom.

h) Jordebok för Fredrik Stenbocks och Katarina De la Gardies gods 1648.

i) Uträkning på årliga räntan å Fredrik Stenbocks frälsehemman, förläningsräntan, häradshöfdingeräntan och $^1/_6$ af sakörena 1648—1650.

k) Förteckning på Fredrik Stenbocks förläningar.
l) Fredrik Stenbocks förpantning i Gestrikland 1650.
m) Jordebok öfver Fredrik Stenbocks grefskap 1653.
n) »Årliga räntan uppå Fredrik Stenbocks grefskap uti Vestergötland samt friherreskapet, arfve-, köpte och donerade gods år 1654» (samt för 1659 och 1660).
o) Johan De la Gardies jordebok på de gods, som hans fru, Karin Oxenstjerna, ärft 1625.
p) Arfskifte mellan Sofia, Beata och Katarina De la Gardie 1641.
q) Räkning på uppbörd och utgift för »Rasichs, Alafer och Arohof» 1638—1640.
r) Handlingar ang. amptet Torgelow med beskrifning däröfver 1654.
s) Inventarium och Wackbok på godset Taibel 1676—1680.
t) Kontrakt, uträkningar, inventarier, »Wacken»- och jordeböcker öfver J. G. Stenbocks beställningsgods i Estland. Dat. 1691. 571 s. fol.
u) Uträkning på de hemman och räntor, som Louis de Geer köpt ifrån kronan, men sedermera den 8 nov. 1671 pantsatts af dennes arfvingar till baron Baltzar Marschalk. Stockholm den 28 febr. 1687.
v) Diverse handlingar ang. grefve Fredrik Stenbocks enka och pfalzgrefven Adolf Johan.
x) Processhandlingar emellan pfalzgrefven Adolf Johans arfvingar och Katarina De la Gardies ang. en af pfalzgrefven till henne år 1660 utfärdad obligation å 20,000 riksdaler in specie.
y) J. G. Stenbocks kassaräkningar 1648—1686 (32 vol.), en mängd fastebref, arrendekontrakt, m. m.
Bland Stenbocks talrika räkningar må nämnas 10 st. »Dagz-Sedel»-böcker (ungefär = matsedlar) 1677—1680, 1702 och 1710 med noggrant angifvande för hvarje dag af rätternas antal vid middagen och aftonmåltiden, pris o. s. v.
z) En mängd gårdsräkningar å de talrika gods och gårdar, som tillhörde Fredrik Stenbock, hans fru Katarina De la Gardie och sonen J. G. Stenbock.
å) En mängd reduktionshandlingar ang. ätten Stenbock och därmed befryndade familjer (såsom De la Gardie, Oxenstjerna Sparre, Lillje): förteckning på fjärdepartsgodsen, uträkning på räntorna, afskrifter af donationsbref, reduktionskommissionens brefväxling med landshöfdingarne, vederbörandes förklaringar, kommissionens observationer på dessa förklaringar, utslag m. m.

F. Bref och handlingar rörande medlemmar af ätten Bååt.

a) De flesta brefven äro till *Karin Bååt.* Bland brefskrifvarne märkas drottning Kristina ($^{4}/_{11}$ 1642), Johan, Jakob och Anders

Lilljehöök, Ebba De la Gardie, Karin Oxenstjerna, flera medlemmar af ätten Sparre.

b) »Kopiebok öfver — — fru Karin Bååts jordebref.» 281 s. fol. utom registret.

c) Jordeböcker, köpebref, qvittenser, processhandl. m. m.

G. Bref och handlingar rörande fru Brita Cruus.

a) Bref till Brita Cruus från medlemmar af ätterna Bååt, Banér, Cruus, Gyllenstjerna, Horn m. fl. Af privat natur.

b) Brita Cruus' kopiebok.

c) Reduktionshandlingar ang. arfvingar efter medlemmar af ätten Cruus, efter rikskanslärerna Axel och Erik Oxenstjerna, kongl. rådet Gustaf Oxenstjerna, Karin Oxenstjerna, Brita och Pontus De la Gardie.

d) Arfskiften, gårdshandlingar m. m.

H. Bref och handlingar rörande medlemmar af ätterna Lilljehöök och Horn.

a) Johan III:s bref till kyrkoherden Nils Johannis i Löth (»Lööi»?). Stegeborg den 29 juli 1580.

b) Johan den III:s jordaskifte med Måns Persson. Stockholm den 18 febr. 1583.

c) Bref från hertig Johan af Östergötland till fru Ingeborg Tott till Händelö om ett laxfiske m. m. Vadstena den 16 sept. 1608.

d) Arffursten Gustaf Adolfs bref för befallningsmannen på »Hegentorf» Lars Jonsson, att han skulle få köpa några skattegods i Valla härad. »Hegentorf» den 13 maj 1611.

e) Enkedrottningen Kristinas konfirmation därpå. Örebro den 28 febr. 1613.

f) Gustaf II Adolfs donationsbref å byn Packhausen i Preussen till kapten-major Nils Larsson. Falkenön den 14 okt. 1626.

g) Rikskansliären Axel Oxenstjernas bref för major Nils Larsson på byn Hagendorff i Preussen. Elbingen dec. 1627.

h) Presterskapets i Upsala stift bevillning till att försörja Wittensten. Denna bevillning åtogs på ett möte i Upsala den 18 aug. 1607. Handlingen är undertecknad af Olaus Martini.

i) Rikstygmästaren Johan Lilljehööks kopiebok. 160 tätt skrifna foliosidor, registret oberäknadt.

k) En kopiebok, upprättad 1688, innehåller bland annat presidenten Anders Lilljehööks testamente, inventariiförteckningar på hans efterlämnade egendom, amiralen Gustaf Horns morgongåfva till sin fru och specifikationer på hans egendom.

l) Många handlingar ang. fru Jacobiana Lilljehööks enskilda angelägenheter.

m) »Acta Nyhusiana», handl. ang. en major Kristian Zimmerman, som af krigsrätten blef dömd till döden.
n) Lagmans dombok öfver friherreskapet Nerpis pro anno 1665. Blott 7 1/2 bl. fol.
o) Reduktionshandl. ang. Jakob och Anders Lilljehöök.
p) Många reduktionshandlingar ang. ätten Horn.
q) Handl. rörande en process mellan riksråden Bengt och Krister Horn.

Därjämte finnes en mängd köpe-, bytes-, faste- och skuldebref m. m. mellan medlemmar af ätterna Lilljehöök, Bonde, Posse m. fl., dock mest rörande medlemmar af ätten Lilljehöök från senare hälften af 1500-talet samt första hälften af 1600-talet.

Handlingar ordnade efter tidsföljd.

A. Pergamentsurkunder.

B. Handlingar rörande Sveriges historia under sextonde århundradet.

1) »Act: Med åtskillige documenter, som angå de i Linköping afrättade rådsherrarne».
a) Copia af teth bref var stelt till F. N. Hertigh Carl, men blef enteth åstadh sänth för misstankar skull. (Skrifvet i Reval 1589). Odat. och utan underskrift.
A tergo: Copie af riksens rådhs bref till försten.
b) Viss copie af thenn skrift, såm rytter och knechter ifrån Narfven sende till K: M: i Reffle medh Ax: Kurk, Mor. Boie, Ar. Er. och Ar. Hen., ofver antvardades kongen i Reffle thenn 1 oct. a:o d. 89.
c) Viss copia af teth bref vi vår n:ste dråtning seden vi vore kombne hit i skeregorden, ödmiukelige tillskrefve. Dat. Gröneborg d. 15 okt. 1589.
Undertecknadt af Erich Gustafsonn, Erich Sparre, Christer Gabrielsonn, Turo Bielcke, Mauritz Griph, Erich Abrahamsonn.
d) A tergo: Copia af vår nådige drotnings svar och bref till åss sambtligh råd på för:te våre ödmiuke schrifuelse. Dat. Stocholm 21 oct. anno 89.
e) A tergo: Copia af teth bref vi sambtligh skrefve Olaf Sverkersson till, same tid vi vore kombne hit i skergorden. Dat. Gröneborg d. 16 okt. 1589.

f) Viss copia af then förplichtelse, såm K. M. medh skarpe ordh leth anmoda sett riksrådh, såm kombne vore ifrån Reffle, att underskrifve och försegle. Stokholm d. 1 nov.

g) Viss copia af then förskrifningh, som riksens rådh the ther vore kombne ifrån Lifflandh måste utgifve. Stockholm d. 6 nov.

Undertecknad af Erich Giöstafsonn, Erich Sparre, Steen Baner, Christian Gabrielson, Thuro Bielcke, Mauritz Griph, Erich Abrahamson.

h) A tergo: Alles vår supplication till vår n:ste dråtning, öfverantvardat thenn 13 novembris anno d. 89. Dat. Stockholm d. 11 nov. 1589. Koncept.

i) A tergo: Alles våre supplication till vår n:ste herre och konungh, öfverantvardat thenn 13 Novemb. a:o d. 89. Dat. Stockholm d. 12 nov. 1589. Koncept.

k) A tergo: Thenne seneste förschrifning thenn 23 nåvembris a:o 89 i Stocholm förferdigadt och samtycht och thenn 25 igenom H. Axell Bielcke, Erich Matzsonn och Oluf Suerchilsonn cum solenni protestatione öfverantvardadt. Stockholm d. 22 nov. 1589.

Underteeknadt af Erich Sparre, Steen Baneer, Christer Gabrielsson, Thuro Bielcke, Mauritz Griph, Erich Abrahamson. Koncept.

l) »Christiern Klaesson» till Åminne öppna bref, hvari han gör kunnigt, att konungen tillåtit honom att begifva sig till »Sahlstadh», hvarför han ock med ed förbundit sig att förhålla sig stilla.

Upsala d. 21 okt. 1590. Orig.

m) »Thuro Bielcke till Nyenes» öppna bref, af likartadt innehåll ang. sin vistelse på Åkerö. Odat. Koncept

n) A tergo: Concept af dhen supplicatz til hertig Carl. Dat. d. 15 juni 1591. Många rättelser.

o) A tergo: Concepteth af thenn andra vår supplicatz, såm vi efter som ås rådt blef förandrade, medh hvilcken teth doch inteth blefue måtte, utan måste tridie gongen schrifve och corrigere the förre både, efter såm copien therutaf nogsambt utvisar.

Dat. Stockholm d. 23 junii 1591. Många rättelser.

p) A tergo: Copia af thenn supplicatz såm dråt. genom O. S. leth författa, på hvad sätt vi schrifve skulle, hvilket till att efterfölie H. M. rådde. Doch efter vi hos råd förmerkte någoth liteth orådh, så skedde deth inteth, utan sielfve så möcketh åss stodh till görendes förandrade vår egen och thenn seden åpssände then 25 junij A d. 91. Odåt.

q) A tergo: Copia af vår supplicatz till fursten och ofveranthvardedis H. F. N. den 25 junij med Claus Bielke.

Undertecknad af H. Bielke, Gustaf Banner, Erich Sparre, Sten Banner, Tur. Bielke. Till denna supplik finnes äfven koncept.

r) En supplik från rådsherrarne till Johan III. Dat. d. 25 juli 1592. Koncept.

s) A tergo: Copia af vårth bref till H. M:tt . . . . . efter dråttningens rådh och vår broder Claës Bielkes skrifvelse. (Denna hade dock icke alldeles kunnat efterföljas). Dat. Åkerö d. 2 aug. 1592.
Undertecknad af »H. B. T. B.».

t) Bref från Gustaf Banér till Sten Banér. Dat. d. 22 dec. 1592. Orig.

u) A tergo: Copia af vår försekring, vi H. F. N. hertigh Carl åpsende med Michel Olsson thenn 3 januarij Anno d. 93. Rättelser finnas i marginalen.

v) A tergo: Copia af thenn förandring, som hertigen hade giort på vår försäckring, och blef åss ofverantvardat af Michel Olsson thenn 5 januarij Anno d. 93, then oss likvist icke var lagliget heller mögligh till att ingå, blef för thenn skull af ås på nytt förandrath, efter såm thenn andra copian teht vidare uthviser.

x) Bref från Jac. Typotius till Ture Bjelke. »Ex carc. Tauastiensi 1593 Mar. 13». Orig.

y) A tergo: Copia af furstlichs hertig Carls schrifvellse till her Niells Gyllenstierne. Dat. Gripsholm d. 21 april 1593.
Ankommit denn 23 april åhr 93.

z) 2 bref från »affinis et servitor Abraham» till rikskansleren Erik Sparre. Dat. Danzig d. 22 maj och 15 juni 1593. Orig.

å) Peder Hansons tillkännagifvande, att Hogenskild Bjelke, Gustaf Banér, Klas Bjelke, Sten Banér, Ture Bjelke och Erik Bjelke på sina och syskonens vägnar hafva förordnat honom att hafva befallning öfver deras gods och landtbönder på Fyen, Seland, Jutland och Langeland. Stockholm d. 16 nov. 1593. Kopia.

ä) Bref från Sten Banér till Ture Bjelke ang. ett från hertig Karl till honom och andra medbröder ankommet bref. »Raptim ex Brodie» 11 februarij Anno 96. Orig.

ö) Copie af r. rådz, som nu i Östergiötland stadde äre, förklaring till F. N. hertig Carl etc. på Arboga besluth, hvilken blef förfärdigat och ostadsendt innen the 3 veckers tidh, hvilke Moritz Jörensson dhem på F. N. vegne hade förestellt udhe vore. Datum Ekenäs 2 junij a:o 97.

aa) Bref från hertig Karl till Gustaf Banér, Klas och Ture Bjelke (. . . »att I medh thenne vår tienere sende hitt en af idre söner hvar, som hos oss till gisslen för ider vare skole i then acht, att I icke något otillbörligitt her i riket uthi vår frånvare företage vele» . . . . . .)
Stockholm d. 15 augusti 1597. Orig.

ab) A tergo: Förstens puncter tell ständerne i Ståkhålm anno 99.

ac) 3 odat. koncepter till suppliker, af hvilka 2 äro stälda till konungen (Johan III) och den andra till både konungen och drottningen.

ad) Bref från »S. B.» till Ture Bjelke och Mauritz Grip. Odat. Handlar om deras förhållande till konungen; önskan, att allt måtte aflöpa väl. Orig.

ae) Jacob Clausson till Hogenskild Bjelke, att Klas Bjelke låter hälsa honom, att suppliken måtte komma upp före middagen, att den borde blifva kort och så foglig som möjligt. Odat. Orig.

af) A tergo: Copia af den sedel, som Claes Flemming hafver inlagt uthi brefvett till riksenns rådh. Odat. Fleming ville ej låta sig afsättas af någon annan än konungen (. . »Och för än thedt skall ske, för vele vi täfle derom, annten iagh schall settia mitt lif och lefverne derom, eller han (hertig Karl) schall aldrig med lifvedt komme derifrån, det schall honom vara vist nogh.»)

ag) A tergo: H. Christer Claessonns zedell til her Sten Baneer. Orig., men defekt.

ah) A tergo: Den förste ricksenz rådhs supplicatz till stenderne (i Linköping). Odat.

ai) Några af the förnemligl:e articler, som kon. Ma:tt vår all. nådigste herre hafver emott her Hogennschilldt Bielche, ther på hann må sigh förklara, hvad hell. hann vill försvare sigh derföre för rätte, ell. bekenne sigh och falle till ödmiuka och bönenn.

Samtliga anteckningarna a tergo synas vara af Hogenskild Bjelke, likaså de underskrifna namnen.

2) Dödsdom öfver Carolus de Mornaj. Stockholm d. 21 aug. 1574. Afskrift. Warmholtz 3185.

3) Johan III:s bref till hertiginnan Elisabeth ang. hans giftermål med Gunilla Bjelke. Kalmar d. 18 dec. 1585. Afskrift från 1700-talet. Warmholtz 3196.

4) På desse efterskrefne artiklar skall Erik Sparre förklara sig, hvad häller han vill stå k. m:t till rätta om eller falle till ödmjukhet och bön och bekänne sig därutinnan vara brottslig och skyldig. Odat. Afskrift.

5) Herr Erik Sparres svar uppå de artiklar, som sekreteraren Henrik Mattsson efter kongl. maj:ts befallning hade öfverantvardat uti Stockholm den 1 junii anno 1590. Afskrift.

6) Domini Erici Sparre, senatoris regni Sueciæ, literæ ad secretarios regios Ericum Matthiæ et Nicol. Brasch. Ex Sundby d. 8 octob. 1590. Afskrift.

7) Erik Sparres protestation mot hertig Karl. Nyköping d. 4 juli 1599. 2 afskrifter.

Med den ena afskriften äro hopbundna: 1) Den sista protestian, som skedde af herr Erik Sparre den 20 martii anno 1600 på Linköpings torg uti ringen, när han dö skulle, hvilken han själf sönderref i stycken på platsen; 2) Anno 1600 den 20 martii blefvo de välborne etc. . . . (jfr Warmholtz VI, s. 172.)

C. Handlingar rörande Sveriges historia under 1600-talet.

a) Bref från P. Ribbing, Hans Eriksson och Olof Hård till Arvid Drake till Hagelsrum och Gösta Axelsson till Strömsås med berättelse, att hertig Karl kommit till Finland och att han snart vore att vänta hem, hvarföre de med herrar kammarråd beslutat att uppskjuta den beramade riksdagen i Örebro, tills hertigen komme. Adeln i Småland borde tillhållas att vara så rustad, att den genast kunde rycka i fält, om så skulle fordras. Rossvik d. 14 jan. 1602.

b) Karl IX:s bref, att Hogenskild och Klas Bjelkes söner skulle få behålla sina möderne gods. Stockholm d. 6 aug. 1602. Vidim. kopia.

c) Karl IX:s bref, att Klas Bjelkes son Nils skulle få behålla sina möderne gods. Stockholm d. 14 Sept. 1602. Vidim. kopia.

d) Dalekarlarnes handlingar, som skedde och afhandlade blefve åren efter Kristi börd 1613 och 1614 per Elaum Terserum; innehållande: dalkarlarnes besvärsskrift, dat. 1613 »die Thomæ in Mora», Terseri »replication för adelsskapet», dat. Leksand d. 26 jan. 1613, bref af Axel Oxenstjerna, dat. d. 18 dec. 1613, Terseri svar därpå samt tal till dalkarlarne i Leksand annan dag jul 1613, Leksands sockens vittnesbörd om Johan Skytte m. m.
»N. B. Detta föregående är afskrifvit efter de cartequer och koncepter, som funnits hos auctoris sonesons, sal. professor Unonis Joh. Terseri papper och för tiden förvaras hos biskopen i Linköping h:r doktor Erik Benzelius». Jfr Warmholtz 3462.

e) Dom af den furstlige hofrätten på Nyköpings slott ang. mordet på en drabant. Dat. d. 12 febr. 1618. 21 underskrifter.

f) Cecilia Gustafsdotters skrifvelse till drottning Katarina. Haga d. 22 sept. 1622. Afskrift.

g) Bref från Andreas Klingen (dat. Rom $^{10}/_{1}$ 1620), Georgius Elphinstonus (dat. Rom $^{3}/_{11}$ 1623 och $^{2}/_{9}$ 1625), Joannes Leslæus (dat. $^{11}/_{5}$ 1624) och Jam. Lindsay (skrifvet från Skotland, odat.) till »David Rinardus societatis Jesu», presbyter i Braunsberg.

h) En inbunden handskrift, innehållande myntordningar, uppgifter om vigter och myntsorter. Skrifven omkring år 1626.

i) Gustaf II Adolfs bref till Axel Oxenstjerna. Goldnow d. 4 dec. 1630. Afskrift.

k) Gustaf II Adolfs tal till ständerna 1630, då hans kongl. m:t reste ut till Tyskland.

l) 1) Flera fullmakter, instruktioner och memorial för mönstringskommissarierna (förnämligast för Axel Lillje) i Östergötland och Södermanland 1650—1660, 2) rulla på nyligen utskrifne soldater, som mönstrades i Nyköping d. 8 nov. 1658, 3) restlista på hästar 1657, 4) lista på officerare, som stadigt skola förblifva vid sina regementen, odat., men ungefär samtidig med föregående, 5) rullor på Nils Jonssons och Henrik Florentz kompanier 1660,

6) rulla på Östgöta regemente till häst, dat. fältlägret för Köpenhamn d. 30 mars 1660, 7) rulla på ryttmästare Peder Larsson Korffs kompani af Södermanlands kav., dat. Nyköping d. 23 okt. 1661, m. m.

m) Hofkansl. Nils Tungels relation om det svar, som rikskansleren gr. Axel Oxenstjerna gaf vid underskrifningen af successionsinstrumentet för hertig Karl Gustaf d. 11 mars 1650. Afskrift. Warmholtz 4479.

n) 1) Privilegium för grefvarne, dat. d. 26 jan. 1651 (Kopia., vidim. af Nils Tungel, Johan Silfverstjerna och Johan Stjernhöök) samt 2) Öppet bref och förklaring öfver priv., dat. d. 2 juni 1651 (Kopia, vidim. af Nils Tungel).

o) Öppna bref af guvernören i Bremen och Verden, Hans Kristoffer Königsmark, dat. d. 20 mars 1654 och 13 mars 1655.

p) Hennes m:ts drottning Kristinas abiurationsprocess eller religions affall, som skedde i Insbruck anno 1655. (Afskrifter af bref från påfven, Lucæ Hollstenii tal till folket, som var tillstädes, själfva abiurationen, drottning Kristinas bref till Karl X dagen därefter och Kristinas intåg i Rom d. 25 dec. 1655). Jfr Warmholtz 4393.

q) Underrättelser om kriget från hufvudqvarteret den 17 okt. 1657 samt från Elfsborgs slott d. 23 okt. samma år.

r) Kongl. m:ts nådiga resolution och förklaring uppå allmänna borgerskapets, som till riksdagen hafva varit församlade, underdånigst desideria. Göteborg d. 8 mars 1660.

s) Drottning Kristinas bref till pfalzgrefven Adolf Johan. Rom d. $^{12}/_{22}$ juni 1660. Afskrift.

t) L'ordre de chevallerie du nom de Jesus. Warmholtz 6908.

u) Bref från kammarkoll. till »inspector öfver kopparinväg- och tillmyntningen vid Afvestad, Lorentz Rothoff». Dat. d. 2 aug. 1665.

v) 3 kongl. resolutioner ang. reduktionen, dat. d. 8 sept. 1668. Samtida kopior.

x) Betänkande af kammarkoll. till Karl XI ang. lilla tullen. Stockholm d. 14 dec. 1668. 14 bl. fol. De åberopade bilagorna saknas.

y) Biskop Johannis Terseri bref till öfverste Arvid Ribbing. Linköping 1677. Afskrift.

z) Historia om ambassadören Lilljehööks affär med kurfursten af Brandenburg, Fredrik Vilhelm. 14 bl. qv.

å) »Ad cæremoniale Sueco-Gallicum: Herr extraord:re envoyé Gyldenstolpe råkar i dispute med franske ambass. C. d'Avaux i Haag öfver det han intet ville gifva amb:n handen i ambassad:s hus 1680». 2 bl. fol.

ä) Hans kongl. m:ts lifregemente till häst, huruledes det af glorvyrdigst konung Karl XI år 1682 och år 1683 är upprättadt och indelt blifvet. Liten inb. bok.

ö) Kongl. rådet grefve Bengt Oxenstjernas tal till riksens ständer vid riksdagens slut 1683.

aa) Process af den solenne edsakt, som med de store ryske gesandterne uti Stockholms stora kyrkja hållas skall a:o 1683.
Därjämte finnas beskrifningar, huru de skulle föras upp till audiens och konferens m. m. samt berättelser om de ceremonier, som brukats icke allenast 1683 utan äfven 1646, 1649 och 1662. Rättelser och tillägg finnas (af J. G. Stenbock?).

ab) Oration, hållen på riksdagen år 1686 in novembri af . . . . Erik Lindsköld.

ac) Karl XI:s hofartiklar, dat. d. 16 dec. 1687. Afskrift.

ad) Peter Henriksson Schæfers konfession, inlämnad till Åbo akademis konsistorium d. 20 nov. 1689. Afskrift.

ae) Exercisreglemente för kavalleriregementen. Dat. d. 23 sept. 1691. Afskrift.

af) Lista uppå de personer, som voro uti värdskapet, som hölts på Stockholms slott den 3 febr. a:o 1692. (200 personer).

ag) Rullor på lifkompaniet af lifregementet till häst 1693, 1697 och 1698 jämte några bref (orig. och kopior).

ah) Extrakt af kongl. m:ts hofstatsböcker 1667—1697.

ai) Comte d'Avaux oration d. 3 maj 1693.

ak) Extrakt utur kongl. m:ts sekrete proposition till ständerne a:o 1693. Jfr Warmholtz 5161.

al) Kongl. m:ts resolution på borgerskapets besvär. Stockholm d. 13 dec. 1693. Afskrift.

am) Kongl. m:ts förordning ang. främmande ministrars bemötande. Stockholm d. 18 mars 1694. Afskrift.

an) Instruktioner för kammarherren och stallmästaren Gustaf Hård och för hofmarskalken baron Bengt Rosenhane, båda dat. Kungsör d. 24 febr. 1697. Afskrifter.

ao) Berättelse om Karl XI:s obduktion. Jfr Warmholtz 5174.

ap) Undervisning uppå alle årlige ovisse- och extraordinarie räntor i underb:te landskaper (samtlige i det nuvarande Sverige och Finland), huru de i begynnelsen äro pålagde och värderade samt nu för tiden utgå och betales. 190 s. fol. Skrifven efter 1685.

D. Handlingar rörande Sveriges historia 1700—1718. [1]

a) Kongl. m:ts förordning, huru såväl revisions- och justitiesaker som de utrikes ärendena med annat mera skola afgöras. Stockholm d. 13 april 1700.

b) Kongl. m:ts bref om skatterättighetens försäljning af kronogods. Lais d. 20 mars 1701.
Härmed följa några kopior af bref från kammarkollegium ang. denna sak.

c) Karl XII:s bref (på latin) till de polska ständerna. Bautske d. 30 juli 1701.

[1]) Afskrifter, där ej annat angifves.

d) Memorial af Karl Piper ang. konung Augusts i Polen afsättning. Krakau d. 29 aug. 1702. (Tryckt hos Nordberg, Karl XII:s historia. Del. 1: 282.)

e) Instruktioner för öfverdirektören och kamreraren vid postväsendet. Iaroslaw d. 19 aug. 1704.

f) Afskrift af Jacob Boëthius bref till Karl XII, dat. Viborg d. 11 nov. 1704, m. m.

g) Bref från A. D. Paykull till konung August i Polen, dat. »im feindl. Lager bey Warschau» d. 2 aug. 1705.

h) Bedencken über den Chur-Sächsichen Zustand bey hervorscheinender Invasion des Königs von Schweden . . . von Johan Reinhold Patkul. Dat. d. 8 mars 1705.

i) 1) Peter Henriksson Schæfers samvetsmål och bekännelse, uppläst d. 20 jan. 1707 (93 ½ bl. fol.), 2) relation om Schæfers dom (24 bl. fol.).

k) Laga ransakning om rätta gränsskilnaden mellan Upland, Vestmanland och Gästrikland. Dat. d. 1 sept. 1709. 26 bl. fol. Orig.

l) Kommissionssekreteraren Johan Gabriel Werwings brefvexling (jfr Amanuensen grefve Lewenhaupts arbete om Johan Gabriel Werwing uti »Samlaren»): 1) Flera originalbref till Werwing 1701—1713. (Bland brefskrifvarne märkas J. A. Meyerfeldt, K. Gyllenborg, M. Vellingk, M. Schoultz, Erik Spare, Ludvig Fahlström), 2) Werwings koncept och registratur för åtskilliga år, förnämligast för 1711—1714. (Särskildt märkas Werwings koncept till och kopior af bref till kongl. m:t, kanslikoll., Arvid Horn m. fl.)

Dessutom finnas förteckningar på Werwings efterlemnade egendom, upprättade i Paris 1715, jämte åtskilliga räkningar och qvittenser.

m) »15 st. rara manuscripter uti allmänna hushållningen och finansverket»:

1) Oförgripeliga tankar om landets kultur i gemen i Sverige och Finland, 2) Om Finlands kultur in specie (Åbo 19/9 1709), 3) Om städernas konservation i Finland, 4) Oförgripeligit projekt till Finlands skyndsamme upprättelse efter fredens slut och ryssens ändtelige aftågande, 5) Om Sveriges och Finlands allra nödvändigaste genomgrafvande (mellan Örebro och Göteborg samt mellan Björneborg och Tavastehus), Åbo 26/3 1710, 6) Promemoria till fästningarnas förbättrande (Åbo 8/8 1710), 7) Om salpetersjuderiet i Sverige samt om artolleri och bomber (Åbo 5/9 1709), 8) Metod, huru Stockholm kan bringas till en mäktig stad (Åbo 22/5 1708), 9) Metod, huru akademiska staten i Sverige borde inrättas (Åbo 2/9 1709), 10) Projekt, huru Sverige genom finesse med handel och vandel kan uppkomma (Åbo 31/8 1709), 11) Oförgripeliga tankar, huru Sverige kan komma att öfverflöda af penningar (Stockholm 29/7 1709), 12) Om Finlands hufvudstad och hufvudkommercie (Åbo 18/3 1710), 13) Påminnelser af en person, hvilken handeln i Östersjön går mycket när (skrifvet år 1717), 14) Ett arcanum eller hemlig metod att bringa folket i

riket till en öfverflödig myckenhet, 15) Projekt på huru mycket viktualier kunde bli i Sverige.

n) Smältningsprocess vid Stora Kopparberget brukelig, uppsatt anno 1704 af . . . . . Nathanael Ekman. 57 bl. fol.

o) En kort berättelse om Afvesta kronobruk, ... sammanskrifven för år 1723 af A. S. 67 1/2 bl. fol.

Dessutom finnas åtskilliga odaterade och defekta handlingar ang. bergverken.

p) Processen om silfrets förmyntning vid det kongl. myntet i Stockholm. Odat. 6 bl. fol.

q) Lettre du marechal Stenbock au roy.

Dat. Börringe den 20 dec. 1711. Skrifvet delvis med chiffer. Därmed följer äfven förteckning på truppernas styrka i Sverige.

r) Berättelse om en undersökning, som hölls i Wittau posthus den 20 sept. om hvad som förelupit med transportflottan, enligt order af fältmarskalken Stenbock den 19 i samma månad till generaladjutanten grefve Wachtmeister och krigsfiskalen Lang.

s) Acta angående nya skattläggningen a:o 1713, innehållande 1) Kongl. m:ts bref om jämlikhet i kontributionernas utgörande (Bender d. 4 juni 1712), 2) Kongl. m:ts förordning på hvad sätt kontributionerna skola utgöras (Bender d. 4 juni 1712), 3) Påminnelser ang. »skattningen» i Stockholm (Stockholms rådhus d. 3 nov. 1712), 4) Notifikation ang. skattningen af det trafiquerande borgerskapets lösa egendom i Stockholm (Stockholms rådhus d. 15 nov. 1712), 5) Rådets resolution på kontributionsränteriets ingifna memorial ang. kontributionernas erläggande (Stockholm d. 7 nov. 1712).

t) Kopia af ett bref från De Murries (?) ang. striden vid Gadebusch m. m. Stralsund d. 28 dec. 1712.

u) Öfverläggning mellan G. A. Taube, M. Palmquist, H. Hamilton, H. H. von Lieven, Klas Ekeblad, och J. B. Schomer d. 11 dec. 1713 om försvarsverkets tillstånd. 12 bl. fol.

Därmed följer såsom bilaga: Förslag öfver hela milicen till häst och fot. 17 bl. fol. Synas vara samtida Kopior.

v) Mitt tal till ständerna vid riksdagens begynnelse (»Hennes kongl. höghet . . . . (och rådet) hafva, innan de till kongl. m:ts trogne ständers sammankallande skridit, behörigt hos sig öfverlagt» . . .). Öfverskriften är af annan hand än sjelfva talet.

x) Kongl. m:ts utbetalningsordning för värfvade kavalleri- och dragonregementen. Demotika d. 25 aug. 1714.

y) Grefve M. Vellingks bref till sin son. Bremen d. 17 juni 1716.

E. Handlingar rörande Sveriges historia 1719—1738.[1]

a) Ett odat. och namnlöst betänkande (på tyska) om regeringens ordnande efter Karl XII:s död. 2 bl. qv. (Regeringen skulle

[1]) Afskrifter, där ej annat angifves.

enligt detta betänkande föras genom en öfver- och en underkonselj. Lika många medlemmar skulle tagas från hvar särskild provins).

b) Krigskollegiets memorial till kongl. m:t angående fredsverket. Stockholm d. 24 mars 1719.
Därmed följer: generalitetets betänkande d. 12 febr. 1719, 1719 års fältstat m. m.

c) Arvid Horns afskedsansökan d. 9 april 1719.
Kopia, vidim. af H. v. Fersen och E. J. Creutz.

d) Ulrika Eleonoras bref till riksrådet grefve Vellingk d. 9 dec 1718 och 6 april 1719 samt Vellingks svar därpå d. 24 apri och 23 maj 1719.

e) Öfverste Rutger Fuchs berättelse om striden vid Stäket d. 13 Aug. 1719. Dat. Skarpnäck d. 16 aug. 1719. Orig.

f) Uppsats på de i Sverige varande generalspersoner och regementsofficerare. Odat., men sannolikt från år 1719.

g) Bref från grefve George Crispin till Ulrika Eleonora med anhållan att få den pension, som Karl XII lofvat honom. Odat. Orig.

h) »För Marstrans uppgifvande sitta följande i arrest». (22 offic.).

i) Flottans »linie de bataille». Karlskrona d. 3 aug. 1719.

k) En försvarsskrift af landshöfding Germund Cederhjelm mot de anklagelser, som borgerskapet i Nyköping och allmogen i Nyköpings län framstält mot honom, därför att han ej sökt hindra ryssarnes sköflande och brännande. Odat. 3 bl. fol.

l) Bref från kommissionssekreteraren J. Preis till »Monseigneur». Haag d. $\frac{5}{16}$ aug. 1720. Orig. Därmed följer afskrift af ett mem., som hertigen af Holstein vid en audiens framlämnat till Kejsaren.

m) Riksens ständers kommissions dom öfver prosten Brenner. Stockholm d. 1 juni 1720.

n) Diverse kopior rör. fredsunderhandlingarna efter Karl XII:s död.

o) Presterskapets begäran hos kongl. m:t, att någon ordning måtte göras, »hvarefter de af presterskapet till rum och säte med andra ståndspersoner kunna hafva sig att rätta». Stockholm d. 16 maj 1720.

p) »Är det kristeligit och med vår evangeliska lära enigt, att högvördiga presterskapet söker rum och säte på det verldsliga ståndets rangordning under påstående riksdag 1720?»

q) Instruktioner för åtskilliga ämbetsverk såsom kammarkoll., krigskoll. etc. 1720, 1721, 1723 och 1727.

r) Landshöfding O. R. Strömfelts berättelse till kommerskoll. om Kopparbergs läns beskaffenhet. Falun d. 16 febr. 1721. 32 bl. fol.

s) Förteckning på ridderskapet och adeln vid riksdagen 1723.

t) Bondeståndets memorial till borgerskapet ang. förändring uti regeringsformen, dat. d. 6 febr. 1723, jämte de öfriga ståndens utlåtanden och svar.

u) Kongl. m:ts svar till riksens ständer ang. regalierna d. 9 mars 1723.

v) Biskopen i Skara, . . . Svedbergs bref till alla, som frukta Gud, etc. ang. en syn i Skara domkyrka om nattetid d. 1 april år 1723. Brunsbo d. 18 aug. 1723,

Därmed följer: Klockaren Hans Danielssons berättelse, landtmätaren Vilhelm Kruses betänkande, pasquillum Krusianum m. m. ang. denna sak.

x) Förslag på arméens styrka 1724 (43,695 man) samt förteckning på tjenstgörande generalspersoner och på medlemmar i Svea hofrätt samma år.

y) Kommerskoll. berättelse till kongl. m:t om hvad som till rikets uppkomst och förbättrande blifvit förrättadt af detta kollegium sedan sista relationen till 1723 års riksdag. Stockholm d. 9 aug. 1726.

z) Ett defekt memorial om handeln på Levanten (»om det står fast, som ingen tviflar på» . . . .). Odat.

å) Förteckning på riksdagsmän vid 1726 års riksdag samt på medlemmarne i utskotten (deputationerna).

ä) Memorial af kammarkoll. till riksens ständer den 1 sept. 1726.

ö) Ecklesiastik-deputationens relation till riksens ständer d. 3 sept. 1726.

aa) Hertig Karl Fredriks af Holstein-Gottorp skrifvelse till Sveriges ständer. Petersburg d. $\frac{26 \text{ aug.}}{6 \text{ sept.}}$ 1726.

ab) Flera memorial af grefve M. Vellingk till riksens ständer åren 1726 och 1727 jämte en (odat.) »Libellus» till riksens ständers kommission ang. Vellingk af Th. Fehman.

ac) Memorial af Karl Gustaf Tessin till riksens ständer d. 14 jan. 1727.

ad) 1) Theodor Anckarkronas föreställningar, huru vida k. amiralitetskoll. borde hafva sitt säte i Stockholm, dat. Stockholm d. 5 jan. 1727, samt 2) Oförgripelig föreställning af ogörligheten, att k. amiralitetskoll. från Karlskrona till Stockholm skulle kunna transporteras. Odat.

ae) Protokoll, hållet i konferensen emellan kongl. m:ts i nåder därtill förordnade kommissarier — — och Knes Dolgorucki, dat. den 11 jan. 1727 (jämte ett odat. protokoll); 2) Promemoria af Dolgorucki, dat. d. 2 febr. 1727, framvisadt i konferensen d. 11 februari, 3) Reponse de sa majesté au memoire presenté par — — prince Dolgorucki (dat. d. 21 mars 1727).

af) Underdånig föreställning till hans kongl. maj:t ifrån alla fyra riksens stånd ang. den s. k. konspirationslistan — — den 21 januari 1727 samt konungens muntliga och skriftliga svar, E. J. Creutz muntliga tacksägelse till konungen samt dennes svar derå.

ag) Kopia af kanslipresidenten Arvid Horns skriftliga deklaration till kejserliga sändebudet grefve Fridag (Stockholm d. 20 nov. 1728); kopia af grefve Fridags memorial (dat. d. 23 nov. 1728) samt extrakt af ett kejserligt reskript d. 12 juni 1728 m. m.

ah) Flera reglementen ang. ceremonielet vid uppvaktningar på hofvet, vid riksdagens öppnande m. m. åren 1727, 1728, 1729, 1735 och 1737.

ai) Landshjelpsdeputationens anordningar till några manufakturverk för åren 1731 och 1732 (till Vedvägs och Qvarnbacka, Barn-

ängens, Rörstrands, Flors samt till »Kattunstryckeriet» — i allt 145,000 d:r s:mt).

ak) Memorial af D. Frölich till kongl. m:t d. 31 aug. 1732.

al) Preussiska manifestet vid inmarschen i Mecklenburg. Hufvudqv. Stenbeck d. 21 okt. 1733. Extrakt af N. N. bref om samma sak, Danzig den $\frac{11}{22}$ okt. 1733.

am) Kammarrevisionens dom emellan advokatfiskalen Henrik Löfgren å ämbetets vägnar och räntmästaren Daniel Lagersparre. Stockholm d. 15 dec. 1733.

an) 1) Ett odat. memorial af Karl Mikael Strochirck samt presterskapets svar derpå, 2) Ett annat utan underskrift, men dat. d. 3 aug. 1734 samt 3) ett memorial af G. Thauvonius, dat. d. 5 okt. samma år.

ao) Memorial af And. Gab. Duhre till riksens ständer d. 14 maj 1734.

ap) Förslag öfver hvad ett infanteriregementes beklädnad, gevär och tross, bestående af 1,000 man gemena, samt 14 man trumslagare etc. (kostar) enligt 1734 års utredningsplan.

aq) Kopia af konventionen mellan Sverige och Frankrike d. $\frac{14}{25}$ juni 1735.

ar) Copie de la lettre de M:r le Garde des Sceaux. Dat. d. 21 juli 1735.

as) Copie. Treshumble rapport ayant été fait au roi du contenu de la lettre de M:r le Garde des Sceaux du 21 du mois passé au sujet du renouvellement du traitté de 1734 — —

Äfven finnes en kopia af Fredrik I:s bref, hvari han uttrycker sitt missnöje öfver, att afskrift af dokument rörande franska underhandlingen blifvit kringspridd.

at) Memoire du Comte de Casteja. Dat. Stockholm d. 18 jan. 1736. — Konungens svar derå d. 8 mars samma år.

au) Memorial af den engelske envoyén E. Finch till Fredrik I. Stockholm d. 20 maj 1736.

av) Landtmarskalken grefve Tessins tal till sekreta utskottet d. 27 maj 1738.

ax) Bergsdeputationens berättelse till riksens ständer. Dat. d. 20 nov. 1738.

ay) Manufaktur- och handelsdeputationens berättelse till riksens ständer. Dat. d. 19 dec. 1738.

F. Handlingar rörande Sveriges historia 1739—1772[1]).

a) Extrakt af sekreta utskottets protokoll d. 27 febr. 1739.

b) Generalförslag öfver de trupper, som blifvit kommenderade till Finland under generalmajor H. M. von Buddenbrock samt mönstrade på embarkeringsplatsen. Rådsmansö d. 7—18 okt. 1739.

c) Förteckning på de mål och ärender, som utaf riksens ständers

1) Afskrifter, där ej annat angifves.

expeditionsdeputation äro öfversedda och expedierade vid riksdagen år 1740.

d) Journal öfver hvad som förelupit vid främmande ministrars reception och audienser från d. 8 april anno 1732 till slutet af anno 1741.

e) Memorial af H. J. Wrede. Stockholm d. 27 sept. 1740. Uppläst hos ridderskapet och adeln samma dag.

f) Fredrik I till riksrådet grefve Tessin. Stockholm d. 29 jan. 1742.

g) Förteckning på adelsmän och medlemmar i utskotten vid 1742 års riksdag.

h) Vilkoren vid kapitulationen i Helsingfors 1742 samt förteckning på därvarande svenska trupper.

i) Ett förslag att uppsätta ett regemente dragoner af 2,000 man utan värfningspenningar, kalladt »De tappre redeliga göters frivilliga offert».

k) Bref från presidenten grefve Gyllenborg till generalen en chef Lewenhaupt. Odat.

l) Extrakt af protokollet i rådkammaren d. 10 maj. 1743.

m) »Till underdånigst följe af kongl. m:ts till kollegium ankomne befallning af d. 6 sistl. juli är detta mina oförgripeliga tankar: Ryssen tyckes preferablement för alla makter böra flatteras. —»
Likaså finnes ett betänkande (af »vi undertecknade»), dat. Stockholm d. 11 aug. 1743.

n) Fördelning af de svenska trupperna i särskilda armékårer. Stockholm d. 13 aug. 1743.

o) Tal till allmogen i Leksands, Mora och Elfdals församlingar d. 18 och 30 okt. 1743.

p) Extrakt af prosten Serenii predikan, hållen vid ryssarnes ankomst och inqvartering uti Nyköping i dec. 1743.

q) Karl Gustaf Tessins tal vid preussiska hofvet.

r) Riksens ständers statsdeputations protokoll, hållet d. 17 dec. 1747, när grefve Karl Gustaf Bjelke af riksens ständer erhöll till present en gulddosa.

s) Utdrag af utrikes brefven till kongl. m:t under juni, juli och augusti 1748.

t) Transsumpt af e. o. env. grefve Barks bref till statssekreteraren Skutenhjelm. Wien d. $\frac{26 \text{ aug.}}{6 \text{ sept.}}$ 1749.

u) Kanslipresidenten Karl Gustaf Tessins afskedsansökan, dat. Stockholm d. 28 sept. 1751.

v) Extrakt af rådsprot. d. 12 febr. 1755.

x) Memorial af M. A. Ungern Sternberg d. 22 okt. 1755.

y) Rådets yttrande till riksens ständer d. 3 nov. 1755.

z) Memorial af Klas Vilhelm Grönhagen d. 3 nov. 1755.

å) Ax. Reuterholms dictamen till prot. d. 21 febr. 1756.

ä) Utdrag af sekreta utskottets prot. d. 17 och 22 febr. 1756.

ö) Memorial af C. W. Cederhjelm d. 1 mars 1756.

aa) Hennes kongl. m:ts yttrande till sekreta utskottet om riksjuvelernas öfverseende.
ab) Memorial af A. Fersen, Henrik Benzelius, G. Kierman och Ol. Hansson om namnstämpeln.
ac) Riksens råds vota och tillstyrkande till pommerska kriget 1757.
ad) Extrakt af löjtnant Lostjernas bref, dat. Greifswald d. 2 dec. 1758, jämte major Strömschölds rapport uti avisan d. 2. dec. för året 1758, dat. Loitz d. 15 okt. 1758.
ae) Flera afskrifter af memorial och dictamina till prot. vid riksdagarne 1760—1762, 1765—1766, 1769.
af) Några enfaldiga bondetankar angående det som tyckes böra vara rätta grunden till egors delande — — — uti Sverige, besynnerliga Småland. Uppsatt år 1764.

G. Handlingar rörande Sveriges historia 1772—1818.

a) Gustaf III:s förordning om riksrådens ämbetsgöromål, om föredragningssättet i rådkammaren samt hos honom särskildt. Stockholm d. 8 sept. 1772.
b) Flera bref från kanslirådet Bengt Ferner till prof. Emanuel Ekman 1778—1786. Dessa bref angå mest enskilda angelägenheter, men ock befordringarna vid Upsala universitet och nöden i landet på 1780-talet.
c) Nota på döde och blesserade (officerare) vid affären vid Karnakofski.
d) Finska arméns förbindelse.
e) »Svenska flottans attack på Reval d. 13 maj emellan kl. 10 och 1 middagen med angifvande genom ritning ryska skeppens och svenskarnes vid olika tillfällen.»
f) Afskrift af Gustaf III:s tal i Tuna, Gustafs och Gagnefs socknar d. 16 sept. 1788.
g) Åtskilliga afskrifter af memorial och dictamina vid 1789 års riksdag.
h) Historisk berättelse af general Lars Kaulbars om hans förhållande under kriget i Finland. 2 ex.
i) Förteckning på förlorade skepp under finska kriget.
k) Gustaf IV Adolfs qvittens å 3,153 riksdaler till hans förre guvernör, baron Mörner. Stockdolm d. 11 nov. 1795.
l) Afskrift af åtskilliga anföranden till prot. uti kongl. Göta hofrätt af de därstädes för förbrytelser d. 29 maj 1800 anklagade höglofl. ridderskapets och adelns ledamöter.
m) Proklamation af befälet öfver de i Värmland förlagda trupperna. Karlstad d. 7 mars 1809.
n) 15 st. koncept till bref från generalbefälhafvaren i Pommern, grefve Karl Mörner, till kronprinsen Karl Johan år 1811 (11 maj—26 juli).
o) 2 bref från kronprinsen Karl Johan till grefve Karl Mörner, båda dat. i Liège d. 22 mars 1814.

p) »Soixante et Six lettres de S. A. R. M:gr le prince Royale Charles Jean au Rigs Statholder de Norvege, Comte Charles de Mörner, de 1817.»

Dessa intressanta bref omfatta tiden den 1 jan.—23 nov. 1817. Endast underskriften (»Votre bien affletionné Cousin Charles Jean») är egenhändig.

q) Bref från (J. M.) Stjernstolpe till G. Bennet 1818 (20 jan. —17 sept.), innehållande underrättelser om Karl XIV Johans uppstigande på tronen, riksdagsförhandlingar m. m.

Politiska broschyrer, smädeskrifter.[1])

a) Ärkiebiskopen Laurentii Petri utgifna skrifvelse om syskonabarns giftermål.

b) En lärd mans skrift emot arkiebiskopen Laur. Petri skrifteliga förbod emot syskonabarnas äktenskap.

c) Remarquer öfver Sveriges väsende ifrån a:o 1696 till den 28 sept. 1713. 4 bl. fol.

d) Resepass för baron Görtz (»Fanen må nu vara Görtz» . .).

e) Samtal emellan en adelsman från Småland och en biskop, hvilka voro uppkomna till riksdagen . . . 1719.

f) »Af efterföljande relation behagade den förnäme och opartiske läsaren döma, om jag har förtjänt att mista någon del af min reputation eller vidrigt omdöme af redelige patrioter». Stockholm april 1719. $2^1/_2$ bl. fol.

Handlar om Ulrika Eleonoras arfsrätt till tronen.

g) »Pieces concernans la reconciliation entre les alliés de Vienne et les alliés d'Hannover». Åtskilliga kopior.

h) Engelands begärte alliances utsigt. Kopia.

i) Svar ifrån Stockholm uppå en god väns bref från landet öfver närvarande skiljaktighet om Sveriges accession till den hannoverska traktaten. Kopia.

k) En landtmans anmärkningar vid svaret ifrån Stockholm öfver närvarande skiljaktighet om Sveriges accession till den hannoverska traktaten. Kopia.

l) Parallele mellan engelska och fransöska samt den romerska kejserliga och ryska alliansen som ock neutraliteten med några anmärkningar både emot och med af Axel Löwen.

m) En holländares bref till en preussisk vän angående det tillstundande konungavalet i Polen.

Hörsamme tjänare Anonymus.

— — — — — — — — — — — — — —

q) Välförtjänte minnesrunor på Malcum Sinclairs grafsten, ristade af A. D. L. (»Min vandringsman blif intet skrämd, För det du hörer ropas hämnd . . . . . Hvem sörjer? Hela Sveriges rike»).

---

[1]) Uteslutna äro de vanligast förekommande.

r) Lettre d'un Suedois à son amis en 1739 (»Il n'y a que trop long temps M:r que le monde surpris» . . .).

s) Extrait d'une lettre d'un officier au service de Russie au sujet de la conspiration.

Skrifvet efter 1738, men före kejsarinnan Elisabeths uppstigande på tronen.

t) Bref till en god vän S. T. (Om kapitulationen i Helsingfors, samt »relation correcte de ce qui c'est passé d'entre le comte Tessin et le roy le 30 janv.»).

— — — — — — — — — — — — — —

v) »Berättelse om den förtretl. händel jag råkat uti med h. Dalin» af Karl Gustaf Cederhjelm. Paris d. 15 april 1740. Afskrift.

x) Oförgripeligit betänkande öfver den i Stockholm vistande franska ambassadörens pretentioner angående ceremonielet emellan hans kongl. höghet Sveriges utkorade arffurste och bemälte ambassadör 1743.

Dresden d. 24 dec. 1743. Johan Ulrik von König, kongl. polsk ceremonimästare.

— — — — — — — — — — — — —

ab) Historisk berättelse öfver Gustaf III:s regering och de sig därunder tilldragande revolutioner m. m. 70$^1/_2$ bl. qv.

Synnerligen bitter mot Gustaf III.

ac) Reflektioner (»Med politiken är det verkeligen som med fysiken» . . .). Mot Gustaf III. 103 s. qv.

ad) Fragment af en krigshistoria 1788.

ae) Anekdoter rörande innevarande års campagne uti Finland, upptecknade och skickade till en vän i Stockholm af en öfver 30 år gammal subalternofficerare, som nästan under högqvarterets ögon gjort hela kriget 1788.

af) Oväldigt omdöme om svenska arméens förening i Finland i augusti månad 1788 (»De vidriga omdömen» . . .).

ag) En svensk patriots försvar öfver det af arméen i Finland vidtagna steg uti kriget 1788 (»Det kan icke bestridas» . . .).

ah) Collyrium (»Det olika begrepp, som svenska folket sig om dess krigshärs uppförande i Finland under det i julii månad 1788 utbrutne krig . . . . Actum est de republica, si libido est pro legibus. Civis M. E.»).

ai) En finsk officerares försvar för arméen emot utkomne smädeskrifter och i synnerhet ett så kalladt bref af den 14 september 1788 angående vissa stämplingar etc.

ak) Utdrag af ett bref från en officer i Finland till en officer i C. C. af d. 1 sept. 1789.

Därmed är hopfästadt: Tacksägelsetal öfver segern d. 21 julii 1789, hullit för öfversten Tersmedens fricorps af kongl. hofpredikanten Gustaf Engzell.

al) Äreminne öfver amiral Lilljehorn. Smädevisa.

am) Bref från M. von Dyke, dat. Lovisa et Geypota d. 3 aug. 1790.

— — — — — — — — — — — — —

ar) Den kongl. produkten. Flera ex.
as) Fortsättning af företalet till 1789 års riksdag (»Skapelsens inrättning har förordnat» . . .).
at) En gammal romersk rhetors förklarande emot Augusti inkräktning. (»Detta är 1755 in originali på grekiska funnit i den mycket namnkunniga Schöflins bibliotek, hvilken lämnade mig tillstånd att afskrifva det. T. B. Öfversättning»).
au) Riksrådet Hermanssons testamente.
av) Utur Frenks Proserpina (»In eben den Augenblicke trat Schwedens Gustav vor das Gitter des Höllischen Thrones und bat» . . .).
ax) Flera polit. visor: 1) öfver generaladjutanten Ankarsvärds arrestering i januari 1789 (»I dessa mulna dar» . . . .); 2) Saga (»Det var en gång en kung, som med en tommer pung» . . .); 3) »Tillåt mig, nya verld, att i ditt ljus framdraga en gammal multnad saga, Filippus vida känd af våld och dålska rån» . . .; 4) »Jämförelse mellan trenne Gustavar, lysande en uti hvartdera af tre på hvarannan följande sekler; 5) Ode (»Sjung slaf regenters lof, som oket på dig lagt» . .); 6) En ärlig man. Skaldedikt («Jag sjunger om ett sällsamt ämne» . . .); 7) L—ns tacksägelse för erhållen pension år 1800 (»Omsider är jag också rik» . . .); 8) »Så stiger du samling af konster och strek från riddarhussalen nu neder» . . . .

Afskrifter af böcker, öfversättningar m. m.

Däribland märkes

— — — — — — — — — — — — —

d) Turkiska Spejaren vid de kristna furstarnes hof eller efterrättelser, som kunna tjäna till upplysning af historien år 1637 till 1682 (1077 + 480 s. fol.).

— — — — — — — — — — — — —

f) En defekt handskrift, handlande företrädesvis om slägten Bjelke, striderna vid Halmstad (1676), Landskrona m. m. Börjar: »M'étant proposé d'ecrire la vie d'une partie de plus illustres hommes de la Suede» . . . . 60 bl. qv.
g) En kort anledning till svenska historiens förbättrande. — Rudbeckianska åsigter (troligen författad af öfverstelöjtnant Peter Schönström).

I samma häfte finnes en »Journal på de officerares resa, som legat i Wologda ett år och sedan 1711 blefvo förda till Wargaturia i Sibirien».

— — — — — — — — — — — — —

---

a) Anteckningar efter prof. Joh. Reflelii enskilda föreläsningar öfver landslagen (jämte diverse andra handskrifter i juridik).
b) Ioannis Schefferi Argentoratensis in I. A. Comenii Ianuam linguarum, ut vocat, animadversiones. Ett större häfte in qvarto.

c) Eximen ratiociniorum Danicorum super naufragio militum Suecicorum ad Bornholmiam eorumque detentione. 2 häften in qvarto. Börjar: »Apud eos queis præteriti temporis» . . .

Diverse poesier. Däribland:

— — — — — — — — — — — — —

g) Handlingar rör. Avazu och Vallasis.

— — — — — — — — — — — — —

Personalier öfver Åke (född 1615) och Axel Sparre, Anders Lilljehöök, Jacobina Lilljehöök, riksskattmästaren Seved Bååt, amiralitetsrådet Gustaf Horn, generallöjtnanten i Holsteinsk tjänst, baron Johan Banér m. fl.

Stamtaflor öfver ätterna Sack (en upprättad 1638 af Otto von Sack), Gyllenstjerna, Bjelke, Lilljehöök, Sparre, Posse, Bonde, Oxenstjerna, Schwerin, Bennet.

Kartor. Bland dem märkas:

1) »Geometrisch ahrbete och calculation öffwer Marck härads frijherreståndh och frälse, arff- och egne hemman under Öresteen säthes gårdh medh desz tilliggende egor — — — —. pro anno 1649. Nilsz Erichson.» 167 s. fol.
2) »Geometrisch arbete och calculation öffwer Redwägh, Åhs, Wartoffte, Gudhems, Kåkindz häradher then högwälbårne herrez H. Fredrick Stenbockz etc. arfftelige sampt donerade heman till ewärdelighet frälse och egendom, hwilka under Löndarph och Kongz-Lehna förswaras efter frälsis privilegier medh dess till liggende egor — — — Afmätit och calculerat pro annis 1650 och 1651.» 71 s. fol. Något skadadt.
3) »Geometrisch ahrbete och calculation öffwer Marck och Kindz härader then högwälborne herres saligh her greffwe Fredrick Stenbockz etc. greffweskaaph — — — pro annis 1652, 1653 och 1654.» 142 s. fol. Något skadadt.
4) Vidare finnas kartor öfver Stäflö (1652), Yrsta i Rasbo socken (1647), Henrik Horns sätesgård »Rijståmpta» (1652), Sundby sätesgård (1673) m. fl.

I **biblioteket** å Bergshammar förvaras följande (inbundna eller häftade) handskrifter:

A. Lagar.

1) Vestgötalagen. På pergament. 120 bl. Jämf. Collins och Schlyters uppl. föret. s. XXVIII.

Efter lagen följa senare tillägg: a) »Hampnne Scråån» af år 1457 samt b) ett bref af ärkebiskop Jokob och några andra angående ett arf mellan Peder Bengtsson och Lindorm Bengtsson, dat. Stockholm »profesto Martini anno 1507». Tillsammans 7 bl.

Därefter följer ytterligare ett pappersblad med förklaring öfver åtskilliga ord i lagen.

2) Uplandslagen och Landslagen. På papper. Jämf. Schlyters uppl. af Upl.-L., föret. s. XLIII samt till Kristoffers landslag, föret. s. LX.

Å första permen finnes bland andra anteckningar äfven följande: »C $\frac{\text{A}}{\text{(Posse-vapnet)}}$ P anno 1620».

Efter lagen följer: »Några almenneliga regler ther domare och the för lag oc rätt sittia böör att wetta och rätta sig efter». Tillsammans med lagen 230½ bl.

3) Kristoffers landslag. Jämf. Schlyters uppl., föret. s. XXX och XXXI.

B. Krönikor.

1) »Swerichz rikes crönika, som är wtdragen af gamble M.-Olwf.» 207½ bl. fol.

Å permarne finnes bland annat antecknadt: »Liber Broderi Rhålamb dono datus a Domino Abrahamo Brynolphj. Hmia 604. Die 20 maij» samt »Non Broderi sed Caroli Ochsensterni».

Därpå följer i samma band:

2) »En kort crönika aff gamall heden hosz, stelt påå rim, wtdragen aff gamble Sweriges crönika.»

Begynner: »Tå hadde inge i Skåne eller wittelahedh» — — 7½ bl. fol.

3) Konung Gustafs crönika, huru underliga och med stor möda H. konung. m:t hafver kommit till regementet.

Begynner: »När man schreff anno d. 1496 på Härrens Christi hemmelfärdz dag» — — — 89 bl. fol.

I samma band finnas också register på konungar i Sverige, riksföreståndare (och höfvitsmän), höfvitsmän på slott och fästen, på biskopar och ärkebiskopar i Upsala m. m.

4) »Konung Gustafz crönica.»

Begynner: »Effter then stormechtige och högloflige furstess och heres här Gustaff Sweriges, Götes och Wendess etc. konunghz dådh, bedriffter och höghprisselige gerninger witt öffwergår dhe andre Sweries» — — — 73 bl. fol. Nitid handskrift.

5) »Historia om konung Ericks den fiortonde — — — handlingar och bedrifter» af Erik Jöransson Tegel.

Det finnes antecknadt, att den är afskrifven (1690) »efter en bok borgmest. Camen tilhörig, som förmenes af authoris egen person skrifven». 526 s. fol.

6) Relatio historica de regno Sueciae et bellis civilibus atque externis — — — auctore Jacobo Typotio — — — Warmholtz 3343.

C. Litterära alster.

Darius, Sorgespel af Isaac A. Börk 1688, utgifvet af K. F. Karlsson. Stockholm 1874. Qvart, utan titelblad.

D. Journaler och hist. berättelser.

1) Kanslirådet J. G. Sacks egenhändigt förda journal för åren 1725 och 1732. Qvart.

2) Densammes journal ifrån 1743 års början till den 13 juni 1751. Qv. Nitid handskrift med synnerligen noggrannt register.

Dessa journaler innehålla både inrikes och utrikes nyheter: utnämningar, rykten, festliga samqväm, underrättelser om riksdagsförhållanden (dock utan resonnementer) m. m.

3) Journal, hållen öfver k. m:ts vistande uti Finland vid exercislägret Lill Luolais Malm år 1787. 15 bl. utom en medfölj. karta.

4) J. Lilljenstedts relation om fredsunderhandlingarna med Ryssland efter Karl XII:s död.

5) Berättelse om »grefve Erik Brahes beredelse till döden», författad af Magnus Troilius och daterad Stockholm den 31 okt. 1757. Qv.

I denna bok har Eva Bjelke med egen hand skrifvit en berättelse om sitt besök hos och samtal med Erik Brahe, dagen innan han afrättades (blott 7 ½ bl.).

6) Kanslirådet Karl Fredrik von Höpkens och Edvard Carlssons omständeliga relation om deras resa från Cypern till Jerusalem. Qv.

E. Juridica.

Däribland märkes:

— — — — — — — — — — — — —

3) »Des Herzogtuhms Ehsten Ritter und Land Rechte». 236 s. fol., registret oberäknadt.

Af företalet synes, att handskriften är från drottning Kristinas regering.

F. Diverse.

Däribland märkes:

1—4 åtsk. läkareböcker från 1600-talet.

5) Flera volymer förteckningar på riksråd, officerare, civila ämbetsmän m. m.

— — — — — — — — — — — — —

14) 2 album. I det ena, som tillhört öfverste Otto von Sack, finnas anteckningar af honom om hans slägt jämte åtskilliga tyska verser, namntitulatur m. m. I det andra, som tillhört Kristina Posse, finnas namn med verser och tänkespråk, skrifna af drottning Kristina, pfalzgrefven Karl Gustaf, Axel Oxenstjerna m. fl.

G. Samlingsband af afskrifter.

1) [Vol. 58] Miscellanea på svenska. 444 s. fol. innehåller diverse afskrifter för åren 1499—1693, utaf föga betydande innehåll.
Från början af 1700-talet.

2) [Vol. 61] Afskrifter af hertig Karls slagtarebänk, Axel Lejonhufvuds relation om Sveriges rikes tillstånd under Karls regering, bref af hertig Karl och Axel Stensson Lejonhufvud.
Afskrift från början af 1700-talet.

3) En vol. i 4:o innehållande berättelser och handlingar angående Sturemorden, Linköpings blodbad m. m. till större delen af grefvinnan Eva Bielke afskrifvet ur en grefvinnan Agneta Wredes kopiebok.

4) [Vol. 64] Afskrifter af k. bref och instruktioner angående Axel Sparre, såsom riksjägmästare.

5) Afskrifter af diverse kungl. förordningar ang. landsköp, Karl IX:s husesynsordning m. m.

6) [Vol. 73] Diverse afskrifter angående handeln.
Från 1600-talet.

7) [Vol. 117] Sannfärdigt svar och berättelse på — — — Sigismunds vägnar — — — emot de ogrundade förevitelser, som hertig Karl — — — uti Sveriges rikes ständers namn — — — Warmholtz 3302

8) [Vol. 120] Innehåller diverse juridica.

9) [Vol. 128] En kort undervisning om Gustaf Eriksons — — — aflidande. Warmh. 3028.
Karl Knutssons testamente 1470.

10) [Vol. 130] Kopia af det nya tullarrendekontraktet. Stockholm 2 mars 1734 med dithörande handlingar,

11—15) [Vol. 62, 66, 122, 123, 130] Innehålla afskrifter af diverse poesier, grafskrifter m. m. d.

5.

Bibliografi 1884.

(Upprättad af **Carl Silfverstolpe.**)

Tillägg till 1883.

517. **Rikshufvudboken för 1573 jämte sammandrag af rikshufvudboken för 1582.** Utgifna af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. 152 + 2 opag. sid. Sthlm, Centraltryckeriet. Pr. 2,50.

Utg. af *H. Forssell.* Utgör 12 delens 1 afdelning af nämnda samfunds handlingar. Distribuerades först 1884.

518. **Négociations de monsieur le comte D'Avaux** ambassadeur extraordinaire à la cour de Suède pendant les années 1693, 1697, 1698, publiées pour la première fois d'après le manuscrit, conservé à la bibliothèque de l'Arsenal à Paris par *J. A. Wijnne.* (Se N. 400 och 431.) Tome troisième. Seconde partie. CXI + 194 sid. Utrecht, Kemink.

Se nedan: »Recensioner» 628.

1884.

519. **Historisk Tidskrift** utgifven af *Svenska Historiska Föreningen* genom *E. Hildebrand.* Fjerde årgången, 1884. 354 + CVI sid. (jemte Bibliografi för 1883 och genmäle af N. Höjer.) Pr. för medlemmar 5 kr. för årgång, för köpare 2 kr. häftet. Sthlm, Sv. Hist. Föreningen.

Innehåll:

Några ord om riksstyrelsen under de 10 första åren af Karl XII:s frånvaro. Af *C. G. Malmström.*

Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596. Af *S. J. Boëthius.*

Den s. k. striden mellan Svear och Götar, dess karaktär och verkliga orsaker. Af *P. Fahlbeck.*

Den svenska diplomatiens organisation i Tyskland under 1600-talet. Af *E. Hildebrand.*

Ryska konstitutionsprojekt år 1730 efter svenska förebilder. Af *H. Hjärne.*

Strödda Bidrag till svenska statsskickets historia. Af *Oscar Alin.*

Olaus Magni och hans historia. Af *Hans Hildebrand.*

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversigter och granskningar.

520. **Historisk Tidsskrift** utgivet af Den *Norske Historiske Forening.* Anden Række. Fjerde Binds Fjerde Hefte. Sid. 305—492 + XXVI sid. (register) + titelblad till bandet. Krsta.

Inneh. bl. a.
Fra Krigstiden 1716—1718. Af *Daniel Thrap.*
Nordmænd og Danske i Rusland i det attende Aarhundrede. Af *Ludvig Daae.*
Med detta häfte följde: »Bidrag til Norges Historie i 1814.» Afhandlinger og Aktstykker. Af *Y. Nielsen.* II. 1.

521. **Historisk Tidsskrift,** Femte Række, udgivet af *den danske historiske Forening,* ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka,* Foreningens Sekretær. Fjerde Binds tredje Hefte. Sid. 529—794 + 1 opag. + titel og »Indhold» till bandet. Kbhvn.

522. **Forskningar rörande Sveriges äldsta historia** af *Pontus Fahlbeck.* I. 88 sid. Utg. N. 2 i 8:de delen af »Antiqvarisk Tidskrift för Sverige».
Om »Beovulfsqvädet såsom källa för nordisk fornhistoria.»

523. **Den s. k. striden mellan Svear och Götar, dess verkliga karaktär och orsaker.** Af *P. Fahlbeck.* Utg. sid. 105—154 af *Historisk Tidskrift 1884.*

524. **Svenskt Diplomatarium från och med år 1401** utgifvet af Riks-Archivet genom *Carl Silfverstolpe.* Första delen, Fjerde Häftet. (Se N. 407.) Sid 701—806 (register) jemte titel till delen; 4:o. Sthlm, K: Boktryckeriet. Pr. 3,75; Andra Delen. Fjerde Häftet. Sid. 577—748. 4:o. Ibid. Pr. 3,50.
Se nedan: »Recensioner» 617.

525. **Diplomatarium Norvegicum.** Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen. Samlede og udgivne af *C. R. Unger* og *H. J. Hvitfeldt-Kaas.* Ellefte Samling. Anden Halvdel. Sid. 417—912 och två titlar. Chrsta, Malling. Pr. 6 kr.

526. **Permbref från Westmanland.** Utg. af *K. H. Karlsson.* Utg. sid. 87—94 i *Westmanlands Fornminnesförenings Årsskrift.* III.

527. **De senaste åsigterna om Unionstraktaten i Kalmar.** Af *K. H. Karlsson.* (Egentl. recension af N. 408). Utg. sid. 265—274 af *Letterstedtska Tidskriften 1884.*

528. **Die Pönitentialien in den Bibliotheken Dänemarks und Schwedens.** Von *Herm. Jos. Schmitz,* Doctor der Theologie und des Kirchenrechts. Utg. sid. 377—418 i »Archiv für Kirchenrecht». LI.

529. **Skattelängd för östra Westmanland af år 1371.** Utg. af *K. H. Karlsson.* Utg. sid. 47—86 af *Westmanlands Fornminnesförenings Årsskrift.* III.

530. **Libri Memoriales capituli Lundensis.** Lunde Domkapitels gaveböger og nekrologium paa ny udgivne ved *C. Weeke* af Selskabet for udgivelse af Kilder til Dansk Historie. Paa Carlsbergfondets bekostning. Förste Hefte. 160 sid. Kbhvn, Klein.

531. **Bidrag till Skandinaviens Historia** ur Utländska Arkiver samlade och utgifna af *Carl Gustaf Styffe.* Femte Delen. Sverige under de yngre Sturarne, särdeles under Svante Nilsson, 1504—1520. CLXVIII + 668 sid. + Innehåll. Sthlm, Norstedt. Pr. 11 kr.

532. **Om Kristian II:s karakter.** Af *E. G. Palmén.* I tidskriften *Valvoja 1884,* häft. 6 och 7.

533. **Studier i Hanseatisk-Svensk Historia.** I. Tiden till 1332. Akademisk Afhandling af *Karl Gustaf Grandinson.* 99 sid. Sthlm, Suneson. Pr. 1,50.

534. **De äldsta svensk-ryska legationsakterna.** Efter originalen i Stockholm och Moskva, utgifna af *Harald Hjärne.* IV + 119 sid. + rättelser. Ups., Almqvist. Pr. 3 kr.

535. **Om Förhållandet mellan Landslagens båda redaktioner.** Några kritiska anmärkningar af *Harald Hjärne.* Förord + 19 sid. Ups., Akad. Bokh, Pr. 50 öre.
Separat-tryck ur »Upsala Universitets Årsskrift» 1884.

536. **Förhållandet mellan landslagens båda redaktioner.** Af *K. H. Karlsson.* (Egentl. recension af N. 535). Utg. sid. 273—278 i *Historisk Tidskrift 1884.*

537. **Olaus Magni och hans historia.** Af *Hans Hildebrand.* Utg. sid. 307—342 af *Historisk Tidskrift 1884.*

538. **Konung Erik XIV:s Nämnds Dombok.** Af Kongl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia utgifven genom *Carl Silfverstolpe.* Förord + 332 sid. Sthlm, Centraltryckeriet.

Utgör 13 delens 1 afdelning af nämnda samfunds handlingar. Ej distribuerad 1884.

10 ex. trycktes på bättre papper med röd titel, försedd med afbildning af nämndens sigill.

539. **Monumenta Historiæ Danicæ,** Historiske Kildeskrifter og Bearbejdelser af Dansk Historie især i det 16 Aarhundrede. Udgivne med understöttelse af Carlsberg—Fondet af Dr. *Holger Rördam.* 2 Række. 1 Binds 3 og 4 Hefte. Sid. 385—796 jemte titel till bandet. Förord og Indhold. (Se N. 298, 373, 416 och 488). Kbhvn, Gad. Pr. 5,50.

540. **Till Belysning af Polens Nordiska Politik närmast före Kongressen i Stettin 1570.** Af *Harald Hjärne.* 14 sid. Ups., Almqvist. Pris 40 öre.

541. **Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596.** Af *S. J. Boëthius.* Utg sid. 15—90 af *Historisk Tidskrift 1884.*

542. **Sigismunds svenska resor.** Bidrag ur polska och italienska källor af *Harald Hjärne.* VII + 96 + 63 sid. + rättelser. Ups., Almqvist. Pr. 3 kr.

Variant: I några få (4) exemplar äro noterna i textens sista ark satta med annan stil än i upplagan.

Se nedan: »Recensioner» 625.

543. **History of Gustavus Adolphus** by *John L. Stevens* recently united states minister at Stockholm. VII + 427 sid. jemte ett porträtt. New-York and London, Putnam's sons. Pr. 12,50.

544. **Venedig, Gustav Adolf und Rohan.** Ein Beitrag zur allgemeinen politischen Geschichte im Zeitalter des dreissigjährigen Kriegs aus venezianischen Quellen von Dr. *Johannes Bühring.* XII + 382 sid. Halle, Niemeyer. Pr. 10 mark.

545. **Katharina von Brandenburg—Preussen als Fürstin Siebenbürgens 1620—1631.** Von *F. R. v. Krones.* I »Zeitschrift für allgemeine Geschichte, Kultur, Litteratur- und Kunstgeschichte», 1884. Heft. 4.

Efter svenska källor.

546. **Des Don Diego de Aedo y Gallart Schilderung der Schlacht von Nördlingen** (i. J. 1634). Aus dessen Viaje del Infante Cardenal Don Fernando de Austria übersetzt und mit Anmerkungen versehen von Dr. *Franz Weinitz.* Mit einem Anhang und einer Karte. IV + 105 sid. + Inhalt. Strassburg, Trübner. Pr. 2,50.

Förf. synes hafva besökt valplatsen omedelbart efter striden.

547. **Lennart Torstensson.** Von *Kaltenborn.* I *Jahrbücher für die deutsche Armee und Marine 1884,* jan.—maj. 1—5.

548. **Bidrag till Kexholms läns historia under drottning Kristinas regering** af *K. K. T(igerstedt).* 6. (Se N. 40 1/2). Sid. 99—112 och XXXI, XXXII. Åbo, Wilén.

Aftryck ur Åbo lycei program.

549. **Christine von Schweden in Tirol.** Von *Arnold Busson.* 80 + 31 sid. Inspruck.

Se nedan: »Recensioner» 626.

550. **Tagebuch des feindtl. Einfalls der Schweden in das Markgrafenthum Mähren während ihres Aufenthaltes in der Stadt Olmütz 1642—50.** Von *F. Flade.* Herausgegeben von *B. Dudik.*

551. **Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friederich Wilhelm von Brandenburg.** 8 Band. Herausgegeben von Dr. *B. Erdmannsdörffer,* Professor. VIII + 751 sid. Berlin, Reimer. Pr. 14 m.

Detta band, utgifvet efter det nionde och tionde, inneh. bl. a. afdelningarna: »Brandenburg und Schweden im Bunde 1651—1657»; »Aussöhnung mit Polen und Bruch mit Schweden 1657—1658»; »Der Friede von Oliva 1659—1660».
Se nedan: »Recensioner» 627.

552. **Krigshändelserna i Bohuslän åren 1676—1678.** (Med karta.) Föredrag hållet i 3:e militärdistriktets militärförening den 14 aug. 1883 af kaptenen *W. Rouget de S:t Hermine.* Utg. sid. 125—141 af *K. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1884.*

553. **Den svenska diplomatiens organisation i Tyskland under 1600-talet.** Af *E. Hildebrand.* Utg. sid. 155—174 af *Historisk Tidskrift 1884.*

554. **Minnen från flydda tider.** Af *Carl Arvid Klingspor.* 60 sid. + Innehåll. Sthlm, Dagbladet. (Separat-tryck ur Sthlms Dagblad).
Inneh. skildringar och aktstycken från 1600-talet.

555. **Vingt années de republique parlementaire au dixseptième siècle. Jean de Witt,** grand-pensionnaire de Holland. Par *A. Lefèvre Pontalis.* Tome 1, 2. 544, 572 sid. Paris.
Se nedan: »Recensioner» 631.

556. **Några ord om riksstyrelsen under de tio första åren af Karl XII:s frånvaro.** Af *Carl Gustaf Malmström.* Utg. sid. 1—14 af *Historisk Tidskrift 1884.*

557. **Bref från A. Alstrin till professor J. Upmarck.** Utg. sid. 178—185 af *Historisk Tidskrift 1884.*
Skrifna från Leipzig 1707, med skildringar från Karl XII:s fältlif.

558. **Fra Krigstiden 1716—1718.** Af *Daniel Thrap.* Utg. sid. 387—406 af *Norsk Historisk Tidsskrift.* Anden Række, IV.

559. **Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll från och med år 1719.** Sjunde delen. Första Häftet. 1734. 619 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 7 kr. (Se N. 185).
Utg. af *E. V. Montan.*

560. **Om orsakerna till Gustaf III:s krig med Ryssland.** Af *S. J. Boëthius.* 20 sid. Ups., Berling. Pr. 25 öre.
Utgjorde förf:s prof-föreläsning.

561. **Göran Magnus Sprengtporten.** XV: Porrassalmi, 2; XVI: Sprengtporten 1789—1808, I. Af *K. K. Tigerstedt,* (Se N. 58, 171, 312 och 443). Utg. sid. 15—37 i Sextonde bandet och sid. 241 263 i Sjuttonde bandet af *Finsk Tidskrift 1884.*

562. **Gustaf Mauritz Armfelt.** Studier ur Armfelts efterlemnade papper samt andra handskrifna och tryckta källor. Af *Elof Tegnér.* II. Armfelt i landsflykt. IV + 437 sid. + rättelser. Sthlm, Beyer. Pr. 6 kr. (Se N. 442).

563. **Finska Kriget 1808 och 1809.** Läsning för ung och gammal. Af *Gustaf Björlin.* Andra tillökade upplagan. (Jfr N. 320). Med 16 porträtt och 18 kartor. 352 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,50.

564. **Fältmarskalken V. M. Klingspors bref till generaladjutanten C. J. Adlercreutz under finska kriget 1808.** Utg. sid. 53—77 af *Meddelanden från Kongl. Krigsarkivet. I.*

565. **A. F. Skjöldebrands depecher under resan till Tyskland med f. d. konungen Gustaf IV Adolf och dennes familj 1809—1810.** Utg. sid. 95—103 af *Historisk Tidskrift 1884.* (Forts. fr. N. 448).

566. **Minnen från Carl XIV:s, Oskar I:s och Carl XV:s dagar** af *Carl Akrell* och *S. G. v. Troil.* Första delen 178 sid. Sthlm, Lamm, (Tr. i Norrk.) Pr. 2,50.
Inneh. Akrells »Minnen».

567. **Memoirs of Benjamin Lord Bloomfield** edited by *Georgina lady Bloomfield.* (Å omslaget: Lord Bloomfields mission to the court of Bernadotte). I, II. 303, 348 sid. London.

568. **Sveriges Statsförfattnings-rätt.** Af *Christian Naumann.* Ny upplaga, öfversedd och tillökad. IV, 2 och 3 (slut-)häft. (Se N. 469). Sid. 141—499 + XIII sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 4,50.

569. **Strödda bidrag till Svenska Statsskickets Historia** af *Oscar Alin.* I. Om beräkningen af Rikasståndens röster enligt 1786 års Riksdags beslut. Utg. sid. 283—306 af *Historisk Tidskrift 1884.*

570. **Liberalismens utveckling i Sverige 1830—1865.** I—VIII. Af *A. L. Sundholm.* Utg. sid. 114—127, 204—216 och 444—458 i Sextonde bandet samt sid. 24—32 i Sjuttonde bandet af *Finsk Tidskrift 1884.*

571. **Sveriges Medeltid.** Kulturhistorisk skildring af *Hans Hildebrand.* Första delen IV och V sid. 401—704; Andra delen I, 160 sid. (Se N. 7 1/2, 133 och 222). Sthlm, Norstedt. Pr. 3,50 häftet.

572. **Bidrag till Svenska Handelns och Näringarnas historia under senare delen af 1700-talet.** Första Delen. Från början af merkantilsystemets förfall till myntrealisationen 1776. Akademisk afhandling af *Joh. Fr. Nyström* filosofie licentiat af Norrlands nation. 144 + Tillegnan och Innehåll. Ups., Almqvist.

573. **Svensk Boktryckeri-Historia, 1483—1883.** Med inledande allmän öfversigt af *G. E. Klemming* och *J. G. Nordin.* Senare delen. (Se N. 479). Sid. 241—654 + 1 opag. Sthlm, Norstedt. Pr. 7 kr.
Se nedan: »Recensioner« 639.

574. **Meddelanden från Svenska Riks-Archivet** utgifna af *Carl Gustaf Malmström.* VIII. (Se N. 79, 192, 323 och 404). Sid. 103—218 + 2 opag. Sthlm. Pr. 1 kr.
Se nedan: »Recensioner» 638.

575. **Meddelanden från Kongl. Krigsarkivet** utgifna af *Generalstabens Krigshistoriska afdelning.* I. 77 sid. + Förord. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr.
Inneh. bl. a.:
Fältmarskalken V. M. Klingspors bref till generaladjutanten C. J. Adlercreutz under finska kriget 1808.
Se nedan: »Recensioner» 646.

576. **Udsigt over de danske rigsarkivers historie.** Af *A. D. Jörgensen.* Udgivet af de under kirke- og undervisningsministeriet samlede arkiver. Kbhvn. Luno. 329 + 2 opag. sid. + 3 planscher. Pr. 4 kr.

577. **Kongl. Bibliotekets Handlingar. 6.** 10 + 99 sid. Sthlm. Pr. 2,50.

578. **Westmanlands Fornminnesförenings Årsskrift.** Utgifven af *K. A. Örström.* III. 103 sid. + rättelser, jemte 1 karta och 1 plansch. Vesterås, Bergh. Pr. 2 kr.
Inneh. bl. a.: »Skattelängd för östra Westmanland af år 1371» och »Permbref från Westmanland».

579. **Svenska Undervisningsväsendets Historia,** i sitt sammanhang med odlingens allmänna utveckling framstäld af Dr. *A. G. Hollander,* f. d. Rektor. I. Tiden före 1724. XXVIII + 572 sid. Ups. (Sthlm, Samson & Walin). Pr. 5 kr.

580. **Handlingar och skrifter rörande undervisningsväsendet.** Utgifna af *P. A. Siljeström.* XVIII + 963 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 8 kr.

581. **Consistorii academici vid Åbo universitet äldre protokoller,** utgifna af *finska historiska samfundet.* I. Senare häftet. (Se N. 459). Sid. 319—635 + rättelser, titel och förord (IX sid.) af A. G. Fontell.
Tryckt med anslag ur Längmanska statsfonden.
Se nedan: »Recensioner» 645.

582. **Handlingar rörande Finska skolväsendets historia under 16:de, 17:de och 18:de seklen.** Med bidrag af allmänna medel i tryck utgifna af *K. G. Leinberg,* professor. XVIII + 427 sid. Jyväskylä. Utg. Pr. 5 f. m.

583. **Öfversigt af Finlands offentliga elementarläroverk från äldsta till närvarande tid.** Af *K. G. Leinberg.* Särtryck ur »Tidskrift, utgifven af Pedagogiska Föreningen i Finland». Hfors.
Ej i bokhandeln.

584. **Bidrag till Nyköpings Elementarläroverks historia.** III. *G. K. Schotte.* III. Drag ur läroverkets inre lif. 40 sid. Nyköping.
Läroverksprogram.

585. **Om Huitfeldtska stipendii-inrättningen i Bohuslän.** 1. Om Huitfeldtska testamentet och Carl XI:s reduktion, af *A. Hörlin.* 62 sid. Sthlm. Pr. 75 öre.

586. **Olof Dalin.** Hans lif och gerning. Litteraturhistorisk Afhandling af *Karl Johan Warburg*, fil. dr., bibliotekarie vid Göteborgs museum. Skrift som vunnit stora priset 1882. 6 opag. + 482 sid.
Utg. 59:de delen af »Svenska Akademiens Handlingar». Sthlm, Kongl. Boktryckeriet.
Se nedan: »Recensioner» 643.

587. **Ur Carl Magnus Rydqvists sjelfbiografi.** (Aftryck ur Nya Dagligt Allehanda). I, 1—32, II, 1—70. Sthlm.
Tryckt i 50 ex.

588. **Min Historias Historia.** Autobiografisk uppsats af *Anders Fryxell.* Försedd med upplysningar och utgifven af E. A. Fryxell. Med porträtt och bild af Fryxells grafvård. 192 sid. + Företal. Sthlm, Seligmann. Pr. 2,50.

589. **Slägten Cronstrand.** Genealogiska anteckningar af *Otto Bergström.* 33 sid. Sthlm, Centraltryckeriet. Pr. 2 kr.
Upplagan 200 ex.

590. **Munthe-Slägten från medlet af 1000-talet till närvarande tid.** Historiska och genealogiska anteckningar, under medverkan af premierlöjtnanten vid norska ing. brigaden Hartwig Munthe och phil. kandidaten Åke W:son Munthe samlade och utgifne af *Ludvig W:son Munthe,* kapten vid Kongl. Fortifikationen. 312 sid. jemte en vapenplansch. Hborg. Pr. 5 kr.

591. **Några Anteckningar om Adliga Ätten Silfverstolpe.** Förord, innehåll, stamtafla, 472 + 16 littererade + 23 + 3 opag. sid. (Tillägg och rättelser). Sthlm, Centraltryckeriet. (Klemmings Antiqv.) Pr. 20 kr.
Litografierad titel i guld- silfver- och färgtryck. Upplagan 150 ex.

592. **Göteborgs Stifts Herdaminne ur kyrkan och skolan.** Efter mestadels otryckta källor sammanfördt af *C. W. Skarstedt.* Femte Häftet: (Se N. 78, 191 och 344). Sid. 791—982. Lund, Ohlsson. Pr. 2 kr.

593. **Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i 16 seklet.** (Med Bilagor), Af *H. Forssell.* Utg. sid. I—IV + 1—122 + 1—236 i 29 delen af »K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens Handlingar.»
Se nedan »Recensioner» 622.

594. **Alingsås manufakturverk.** Ett bidrag till den svenska industriens historia under frihetstiden. Af *G. H. Stråle.* CX + 340 sid. jemte 2 porträtt (Jon. Alström och Patrik Alströmer). Sthlm, Hæggström. Pr. 8 kronor.

595. **Om Mått och Vigt i Sverige;** Historisk Framställning af *Ludvig B. Falkman,* f. d. generaldirektör och chef för landtmäteriet och Justeringsväsendet i riket. Första Delen: Den äldsta tiden till och med år 1605. XXI + 466 sid. Sthlm. Förf. Pr. 8 kr.

596. **Jemtlands kyrkliga ställning före föreningen med Sverige 1645.** Af *Magnus Nordström.* 83 sid. Hernösand.
Se nedan: »Recensioner» 641.

597. **Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria.** På uppdrag af Södermanlands fornminnesförening utgifna af *H. Aminson.* V. (Se N. 207, 334 och 472). 112 sid. + Förord samt Titel och Innehåll till Första Bandet. (Häftena I—IV). Sthlm, Samson & Wallin. (Tr. i Strengnäs). Pr. 2 kr.

598. **Samlingar till Göteborgs historia.** Af *Wilhelm Berg.* Andra—Åttonde (slut-)häftet. (Se N. 471). Sid. 65—412 + 48 (Register) + Innehåll och Förteckning öfver figurerna. Sthlm, Beijer. Pr. 10 kr.
Häftena 2 och 3 tryckta 1883.

599. **Noraskog.** Anteckningar och bidrag till Örebro Läns Historia och Topografi af *Joh. Johansson.* III. Första Häftet. (Se N. 209 och 335). Förord + 160 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr.

600. **Utdrag ur Åbo Domkyrkas räkenskaper 1553—1634.** Utgifna af *R. Hausen.* 210 + 5 opag. sid. + 4 planscher. Hfors, Simelii arfv.
Utg. N. 1 af: »Bidrag till Åbo Stads Historia. Utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska Museum».
Till häftet höra 3 sidor »Rättelser och upplysningar,» efteråt offentliggjorda af utgifvaren.

601. **Vår Styrelse och våra landtdagar.** Återblick på Finlands konstitutionella utveckling under de sednaste tjugu åren. Af *Edv. Bergh.* Första Bandet. 1855—1867. 6 opag. + 714 sid. jemte porträtt af K. Alexander II. Hfors, Edlund. Pr. 18 kr.

602. **Om Finlands ständer, deras förhållande till monarken och till folket.** Af *Hermanson.* Hfors.
Se nedan: »Recensioner» 644.

603. **Englands historia i adertonde århundradet.** Af *William Edvard Hartpoll Leckey.* Öfvers. af *O. W. Ålund.* (Se N. 93, 213, 356 och 475). Häft. 20—22. Sid. 561—565 + VIII af Tredje, och 272 sid. af Fjerde bandet. Sthlm, Fritze. Pr. 1 kr. häftet.

604. **Engelska Folkets Historia.** Af *John Richard Green.* Öfversättning af *Victor Pfeiff.* 1—3 häft. 288 sid. Ups., Almqvist. Pr. 90 öre häftet.

605. **Niccolò Machiavellis Florentinska Historia.** Öfversatt af *Rud. Afzelius.* 414 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.
Se nedan: »Recensioner» 653.

606. **Lettres de M. de Kageneck,** brigadier des gardes du corps *au baron Alströmer,* conseiller de commerce et directeur de la compagnie des Indes à Gothembourg, *sur la période du règne de Louis XVI de 1779 à 1784.* Affaires Politiques — La Cour et la Ville — Moeurs du Temps. Publiées avec une Préface par *L. Léouzon Le Duc.* XIII + 528 sid. Paris, Charpentier.

607. **Franska Revolutionen.** En skildring af *Thomas Carlyle.* Öfversatt af *O. W. Ålund.* I Delen 317 sid., II: sid. 1—192 (= 6 Häften). Sthlm, Seelig. Pr. 1 kr. häftet.

608. **Nederländernas frihetsstrid.** Historien om nederländska republikens uppkomst. Af *John Lothrop Motley.* Öfversättning från engelskan af *Eduard Nachman.* 456 + VIII sid. Sthlm, Bille. Pr. 5 kr.

609. **Om verkställandet af Polens andra delning.** Af *Jordan Andersson.* 96 sid. 4:o. Linköping.
Läroverksprogram.

610. **Ryska konstitutions-projekt år 1730 efter svenska förebilder.** Af *H. Hjärne.* Utg. sid. 189—272 i *Historisk Tidskrift 1884.*

611. **Flavii Josephi historia om judarnes krig mot romarne.** Redigerad af *N. J. Thunblad.* 1 och 2 häft. 192 sid. Sthlm, Litteraturföreningen. (Tr. i Köping). Pr. 1 kr. häftet.

612. **Julianus Affällingen,** en bild från den döende antiken. Af *Julius Centerwall.* 234 sid. Sthlm, Fritze. Pr. 3,50.
Se nedan: »Recensioner» 658.

613. **Från Europas Hof, dess Furstehus och Aristokrati.** Skildringar hemtade i nya specialverk samt svenska och utländska arkiv af *Arvid Ahnfelt.* Tredje Bandet: Karolina af Braunschweig och Georg IV, Ett äktenskapsdrama från Britiska hofvet, jemte memoarer af Ch. Greville och H. Greville samt lady Bloomfield. (Se N. 466 och 506). 506 sid. + Innehåll.
Se nedan: »Recensioner» 652.

614. **Svenska Flottans historia.** Af *P. O. Bäckström.* X + 513 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 6,50.
Se nedan: »Recensioner» 648.

615. **Allmän Verldshistoria** af d:r *G. Weber.* Tredje svenska upplagan af d:r *O. Sjögren.* Häft. 7—12. II, sid. 81—352, III, 1—208. Sthlm. Bonnier. Pr. 50 öre häftet.

616. **Allmän Krigshistoria.** Af furst *N. S. Galitzin.* Första Afdelningen. Forntiden. Femte Delen. Från Augustus till det Vestromerska rikets undergång. I. Från Streccius' tyska öfversättning till svenska öfverflyttad af *H. R. Wijkander.* (Se N. 200). Med 1 karta och 6 planscher. 204 sid. Sthlm, Militärlitteraturföreningen. Pr. 3 kr.

Recensioner.[1]

617. **Svenskt Diplomatarium från och med år 1401.** Utg. .... genom *Carl Silfverstolpe.* I, 4. (Se N. 524). Recens. i *Nordisk Revy 1884.* N. 22, sid. 178—180 af *K. H. K.*

618. **Sverges Traktater** med främmande magter.... utgifna af *O. S. Rydberg.* Andra delen, II. (Se N. 408). Recens. i *Historisk Tidskrift 1884.* sid. XXV—XXVIII af *Ehd.*

619. **Drottning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse.** Af *Kr. Erslev.* (Se N. 268 och 485). Recens. i *Literarisches Centralblatt 1884,* sid. 715—716 af *γ. ο.*

620. **Sten Stures strid med konung Hans.** Af *E. G. Palmén.* (Se N. 412). Recens. i *Nordisk Revy 1884,* N. 13, sid. 402-406, af *O. A.* och i *Historisk Tidskrift 1884,* sid. LXIII—LXVIII af *Ehd.*

621. **Schwedische Geschichte im Zeitalter der Reformation.** Von D:r *Julius Weidling.* (Se N. 137, 372 och 487). Recens. i *Revue Historique 1884, Nov.—Déc.* af *Beauvois.*

622. **Sverige 1571.** Försök till en administrativ-statistisk beskrifning..... Af *Hans Forssell.* (Se N. 415). Recens. (jemte samme förf:s »Anteckningar om Sveriges Jordbruksnäring i sextonde seklet») i *Letterstedtska Tidskriften 1884,* sid. 305—319 af *P. E. Bergfalk,* och i *Historisk Tidskrift 1884,* sid. I—IV af *J.*

623. **Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596.** Af *S. J. Boëthius.* (I Historisk Tidskrift 1884). Recens. i *Nordisk Revy 1884,* N. 17, sid. 3—5 af *J. Fr. N.*

624. **Fälttåget i Östergötland år 1598.** Af *L. G. Tidander.* (Se N. 419). Recens. i *Historisk Tidskrift 1884,* sid. XVII—XVIII af *S. J. B.*

625. **Sigismunds svenska resor.** Af *Harald Hjärne.* (Se N. 542). Recens. i *Nordisk Revy 1884,* N. 15, sid. 456—457 af *J. Fr. N.,* i *Historisk Tidskrift 1884,* sid. XLIX—LII af *S—gh,* och i *Finsk Tidskrift 1884,* sjuttonde bandet sid. 234—236 af *M. G. Schybergson.*

---

[1] Utom här särskildt upptagna recensioner finnas sådana, hvilka omfatta flera sammanförda arbeten, såsom: *Trenne Gustavianer* (Ehrenström och Armfelt) af *M. G. Schybergson* i *Finsk Tidskrift 1884,* sextonde bandet, sid. 357—376; *Samma arbeten* (Ehrenström och Armfelt) i *Letterstedtska Tidskriften 1884,* sid. 52—60 af *T. Säve* och i *Ny Svensk Tidskrift 1884,* sid. 397—416 af *Edvard Lidforss; Svenska Akademiens handlingar.* del 58—60 i *Ny Svensk Tidskrift 1884* af *Edvard Lidforss; Meddelanden från Riksarkivet, K. Bibliotekets Handlingar, Meddelanden från National-Museum, K. Vitterhets-Akademiens månadsblad* i *Letterstedtska Tidskriften 1884,* sid. 666—671 af *Elof Tegnér; Öfversigt af Norges historiska litteratur åren 1882—1883* af *Yngvar Nielsen,* i *Historisk Tidskrift 1884,* sid. XXXV—XLVIII; *Urkunds- och textpublikationer,* i *Historisk Tidskrift 1884,* sid. CI—CIV af *H.* och *Reala riktningar i den gamla skolan* (om skolväsendet) i *Finsk Tidskrift 1884,* sjuttonde bandet. sid. 401—421 af *M. G. Schybergson.*

626. **Christine von Schweden in Tirol.** Von *Arnold Busson.* (Se N. 549). Recens. i *Nordisk Revy 1884*, N. 18, sid. 42—43 af *E. M.* och i *Literarisches Centralblatt 1884*, sid. 1417 af *D. Sch.*

627. **Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friederich Wilhelm von Brandenburg.** 8 Band. Herausgegeben von Dr. *B. Erdmannsdörffer.* (Se N. 551). Recens. i *Literarisches Centrablatt 1884*, sid. 1741 af *K. L.*

628. **Négociations de monsieur le comte D'Avaux** .... publiées par *J. A. Wijnne*, III, 2. (Se N. 400, 431 och 518). Recens. i *Historisk Tidskrift 1884*, sid. XXXI—XXXII, och i Sybels *Historische Zeitschift 1884*, 52 Band. sid. 152—155 af *Heigel.*

629. **Nils Bielke och det svenska kavalleriet 1674—1679.** Af *Per Sondén.* (Se N. 430). Recens. i *K. Krigs-Vetenskaps-Akademiens Tidskrift 1884*, sid. 26—32 af *G. B.*

630. **Försvarskriget i Liffland 1701 och 1702.** Af *Otto Sjögren.* (Se N. 435). Recens. i *K. Krigs-Vetenskaps-Akademiens Tidskrift 1884*, sid. 173—179 af *G. B.* och i *Ny Svensk Tidskrift 1884*, sid. 372—373 af *—l—n.*

631. **Vingt années de republique parlementaire au dixseptième siècle. Jean de Witt.** .... Par *A. Lefèvre Pontalis.* (Se N. 555). Recens. i *Historisk Tidskrift 1884*, sid. LXXXVII—C af *Claes Annerstedt* och i *Literarisches Centralblatt 1884*, sid. 1823—1824.

632. **Minne af erkebiskopen Erik Benzelius den yngre.** Af *Hans Forssell.* (Se N. 462 och 502). Recens. i *Historisk Tidskrift 1884*, sid. XVIII—XXIV af *C. Annerstedt.*

633. **Den ældre Grev Bernstorffs ministerium** af *P. Vedel.* .... (Se N. 308 a, b, och 498). Recens. i *Literarisches Centralblatt 1884*, sid. 716—717 af *y. o.* och i Sybels *Historische Zeitschrift 1884.* 51 Band, sid. 186 187 af *R. K.*

634. **Gustaf Mauritz Armfelt.** Af *Elof Tegnér.* I. (Se N. 442). Recens. i *Historisk Tidskrift 1884*, sid. VI—XIII af *Th. Westrin*, i *Nordisk Revy 1884*, N. 16, sid. 493 + 496 af *S. J. Boëthius* och i *Valvoja 1884*, häft. 5 och 12 af *G. Grotenfelt.*

635. **Correspondence officielle de Sprengtporten,** Par *Koskinen.* I N. 45 & 46 af *Revue Critique 1884.*

636. **Valda Skrifter** af *Hans Järta.* Utgifna af *H. Forssell.* (Se N. 349 och 478). Recens. i *Letterstedtska Tidskriften 1884*, sid. 43—52 af *C. F. B.*

637. **Statsrådet Johan Albert Ehrenströms efterlemnade historiska anteckningar,** utgifna af *S. J. Boëthius.* (Se N. 315 och 450). Recens. i *Historisk Tidskrift 1884*, sid. LII—LXI af *Elof Tegnér*

638. **Meddelanden från Svenska Riksarchivet** utgifna af *Carl Gustaf Malmström.* VIII, (Se N. 574). Recens. i *Historisk Tidskrift 1884*, sid. LXII—LXIII.

639. **Svensk Boktryckeri-Historia 1483—1883** .... af *G. E. Klemming* och *J, G. Nordin.* I. (Se N. 479). Recens. i *Finsk Tidskrift 1884*, Sextonde bandet, sid. 149—150 af *W. C.*, och i *Letterstedtska Tidskriften 1884*, sid. 67 —70 af *Hans Hildebrand.*

640. **Försök till svenska Tidningspressens Historia.** I. Af *Emil Key.* (Se N. 480 och 503). Recens. i *Finsk Tidskrift 1884.* Sextonde bandet, sid. 228—229 af *W. C.*

641. **Jemtlands kyrkliga ställning före föreningen med Sverige 1645.** Af *Magnus Nordström.* (Se N. 596). Recens. i *Nordisk Revy 1884*, N. 23, sid. 197—198, af *J. Fr. N.* och i *Historisk Tidskrift 1884*, sid. LXXI—LXXIX af *L. Bygdén.*

642. **Dänemarks Beziehungen zu Livland vom Verkauf Estlands bis zur Auflösung des Ordensstaats (1346—1561).** Von *W. Mollerup.* Übersetzt von W. Ruberg. 171 sid. Berlin. Recens. i *Nordisk Revy 1884*, N. 22, sid. 176—178 af *J. Fr. N.*, och i *Literarisches Centralblatt 1884*, sid. 1447 af *D. Sch.*

643. Olof Dalin. Af *Karl Johan Warburg.* (Se N. 586). Recens. i Nor*disk Revy 1884*, N. 19 sid. 71—73 af *Isak Fehr*, och i Letter*Tidskriften 1884*. sid. 568—576 af *G. Frunck.*

644. Om Finlands ständer, deras förhållande till monark till folket. Af *Hermansson.* (Se N. 602). Recens. i *Nordi 1884*, N. 19. sid. 65 68 af *K. H. B.*

645. Consistorii academici vid Åbo universitet äldre proto (Se N. 459 och 581). Recens. i *Nordisk Revy 1884*, N. 9, sid 282 af *E. Lpt.* och i *Ny Svensk Tidskrift 1884*, sid. 564—577 af *Lewenhaupt.*

646. Meddelanden från Kongl. Krigsarkivet. I. (Se N. 575). i *K. Krigs-Vetenskaps-Akademiens Tidskrift 1884*, sid. 397 —402

647. Öfversigt af Finlands Statsarkivs uppkomst, tillväxt oc varande organisation. Af *R. Hausen.* (Se N. 457). Recens. *Tidskrift 1884*, sextonde bandet, sid. 459—460 af *C. G. K.*

648. Svenska Flottans historia. Af *P. O. Bäckström.* (Se N Recens. i *Ny Svensk Tidskrift 1884*, sid. 609—612 af *Carl Spri*

649. Öfversigt af de Europeiska staternas politiska Historia de sista tjugu åren. Af *P. O. Bäckström.* (Se N. 354). Re *Ny Svensk Tidskrift 1884*, sid. 375 af *—l.—n.*

650. Nordmænd og Danske i Rusland i det attende Aarhun Af *L. Daae.* (I norsk Hist. Tidskr. 1884). (Se N. 520). Re *Nordisk Revy 1884*, N. 20, sid. 101—103 af *H—e.*

651. Ur Svenska Hofvets och Aristokratiens lif. Skildringar, sa af *Arvid Ahnfelt.* VII. (Se N. 346 och 505). Recens. i *Finsk Tid 1884*, Sjuttonde bandet, sid. 228—230 af *?.*

652. Från Europas Hof, dess Furstehus och Aristokrati. Skild hemtade i nya specialverk . . . . af *Arvid Ahnfelt.* III. (Se N. Recens. i *Finsk Tidskrift 1884.* Sjuttonde bandet. sid. 459—460 a *C.* Samma verk. I. Recens. i *Ny Svensk Tidskrift 1884, sid. 373-* af *l. n.*

653. Niccolò Machiavellis Florentinska Historia. Öfversatt af *Ahlstone.* (Se N. 603). Recens. i *Finsk Tidskrift 1884. Sjutto* bandet, sid. 462 463 af *W. B.*

654. Slægtskabsforbindelser mellem dansk og svensk adel i ti før Kalmarunionen af *Kr. Erslev.* (Ur dansk Personalhist. *Tids* III, sid 18 39). Recens. i *Historisk Tidskrift 1884*. sid. XXIX—X af *A. H. A.*

655. Hanserecesse von 1431—1476. III. Bearbeitet von *Goswin frhr* *von der Ropp.* (Se N. 130, 220 och 366 ; samt

656. Hanserecesse von 1477—1530. Bearbeitet von *Dietrich Schäfer.* (S 131, 221, 367 och 480). Recens. i *Litterarisches Centralblatt* 1884 813 816 af *K. H.*

657. Baltisches Wappenbuch. Herausgegeben von *Carl Arvid von K* *...* St. ...n. Beyer. 1882. Recens. i *Historisk Tidskrift* 1884 sid. I VI af ...

658. Julianus Affälligen . . . . Af *Julius Centerwall.* (Se N. Recens. i *Historisk Tidskrift* 1884 sid. LXXXX—LXXXXV af *S. I.* ... *Revy* 1884 N. 22, sid. 168 170 af *A. M. A.* och i *Finsk* ... 1884, Sjuttonde bandet, sid. 382—383 af *M. G. Schybergson*

6.

Bibliografi 1885.

(Upprättad af **Carl Silfverstolpe.**)

Tillägg till 1884.

659. **Historiallinen Arkisto.** VIII. Hfors.
Innehåller:
Om Finlands adel under medeltiden. Af *Yrjö Koskinen.* (På finska.)
Underrättelser om Saario sockens utsträckning och skatter 1539—1572. Af *G. Nyström.* (På f.)
Anteckningar om finske konstnärer under äldre tider. Af *J. R. Aspelin.* (På f.)
Anteckningar rörande hexväsendet i Österbotten på 1670-talet. Af *A. G. Fontell.* (På svenska.)
Sjelfbiografi af majoren Georg Henrik Jägerhorn. (På svenska.)
Bidrag till en karakteristik af Fredrik Cygnæus och hans historiska arbeten. Af *Z. Topelius.* (På sv.)
J. A. Jägerhorns förslag till regeringsform för Finland år 1809. Utgifvet af *E. G. Palmén.* (På f.)
Historiska undersökningar om Jacob Frese af *V. Vasenius.* (På sv.)

660. **Kampen om Kalmar 1611.** Af *Axel Larsen,* Kaptejn af Fodfolket. 68 sid. + 1 karta. Kbhvn Tryde. Pr. 1 kr.
Utg. på »Det krigsvidenskabelige Selskabs» forlag.

661. **Der erste nordische Krieg bis zur Schlacht bei Warschau.** Aus Danziger Quellen vor Dr. *R. Damus.* 110 sid. Utg. 12 häftet af *Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins.* Danzig, Bertling. Pr. 2 mark.

662. **Minne af generallöjtnanten, friherre Georg Carl von Döbeln.** Af *W. E. Svedelius.* Utg. sid. 27—285 af *Svenska Akademiens Handlingar.* Sextionde delen.
Se nedan: »Recensioner» 769.

663. **Handlingar rörande Haapaniemi krigsskola.** Utgifna af *K. G. Leinberg.* 99 sid.
Särtryck från »Finsk Militär Tidskrift».
Se nedan »Recensioner» 774.

1885.

664. **Historisk Tidskrift** utgifven af *Svenska Historiska Föreningen* genom *E. Hildebrand.* Femte årgången. 1885. 370 + 92 sid. (jemte Bibliografi för 1884, Förteckning på Handskriftsamlingen å Bergshammar och Genmäle af A. G. Hollander). Pr. för medlemmar 5 kr. för årgång, för köpare 2 kr. häftet. Sthlm, Sv. Hist. Föreningen.

Innehåll:
Jonas Alströmer och hans verk. Af *J. Fr. Nyström.*
Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594–1596. Af *S. J. Boëthius.* II.
Om Sveriges förbindelser med Nederländerna från äldsta tider till år 1614. Af *Carl Sprinchorn.*
Strödda Bidrag till svenska statsskickets historia. Af *Oscar Alin.* II.
Mått och vigt i Sverige. Af *H. Hildebrand.*
Henrik Normans resa till Erik XIV:s kröning 1561.
Erik Oxenstierna såsom Estlands guvernör 1646—1653. Af *Ellen Fries.*
Strödda meddelanden och Aktstycken.
Öfversigter och granskningar.

665. **Historisk Tidsskrift,** Femte Række, udgivet af *den danske historiske Forening* ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka,* Foreningens Sekretær. Femte Binds förste—tredje Hefte, sid. 1—744, jemte Titel och innehållsförteckning. Kbhvn.
Inneh. bl. a. »Eggert Frille. Et Bidrag til Unionstidens Historie» af *W. Mollerup.*

666. **Om tidsbestämning inom bronsåldern med särskildt afseende på Skandinavien.** Af *Oscar Montelius.* 336 sid. + 2 kartor och 6 planscher. Sthlm, Samsom & Wallin. Pr. 6 kr.
Utg. 10:de delen af »K. Vitterhets-, Historie- och Antiqv:sAkademiens Handlingar», Ny följd.

667. **Forskningar rörande Sveriges äldsta historia** af *Pontus Fahlbeck.* I. Beovulfsqvädet såsom källa för nordisk fornhistoria. 90 sid. (Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. VIII, 2.) Lund, Gleerup. (Tr. i Sthlm.) Pr. 1,50.

668. **Suomen asukkaat pakanuuden aikana.** Koetteeksi kirjojtethi. *J. R. Aspelin.* (Försök till skildring af Finlands inbyggare under hednatiden.) Hfors, Holm. Pr. 3 f. m. 50 p.

669. **Svenskt Diplomatarium från och med år 1401** utgifvet af Riks-Archivet genom *Carl Silfverstolpe.* Andra Delen. Femte Häftet; sid. 749—867; Tredje Delen. Första Häftet; 96 sid. (Se N. 524 och 617). 4:o. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. och 2,50.

670. **Sverges Traktater med Främmande Magter** jemte andra dit hörande handlingar utgifne af *O. S. Rydberg.* Fjerde Delen. I. 1521—1534. 160 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.

671. **Studier i Hanseatisk-Svensk Historia.** II. Åren 1332—1365. Akademisk Afhandling af *Karl Gustaf Grandinson.* (Se N. 533). 118 sid. Sthlm.

671½. **Die Hanse und ihre Handelspolitik.** Vortrag von Dr. *Dietrich Schäfer.* o. ö. Professor der Geschichte an der Universität Breslau. 32 sid. Jena Fischer. Pr. 75 öre.

672. **Bidrag till upplysning om Visbys sjörättsliga förhållanden under medeltiden.** Af *J. Kreüger.* Lund, Gleerup. Pr. 1,50.
Upplagan 100 ex.

673. **Matordningen i biskop Hans Brasks hus.** (Jemte sakregister). Utg. sid. 1—21 af *K. Vitterhets H. o. Ant.-Akademiens Månadsblad 1885.*

674. **Henrik Normans resa till Erik XIV:s kröning 1561.** Utg. sid. 259—296 af *Historisk Tidskrift 1885.*

675. **Bidrag till svenska gref- och friherreskapens historia 1561—1655.** I. Erik XIV:s och Johan III:s tid. Akademisk Afhandling. (Upsala.) Af Gustaf Forsgrén. 217 + XXXIX sid. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 3 kr.
Se nedan: »Recensioner» 754.

676. **Finlands folkmängd 1571 jemförd med Sveriges.** Af *A. G. Fontell.* Utg. sid. 100—106 af *Finsk Tidskrift 1885,* Adertonde bandet.

677. **Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596.** Af *S. J. Boëthius.* II. (Se N. 541). Utg. sid. 21—96 af *Historisk Tidskrift 1885.*

678. **Ett regeringsprogram af hertig Karl från 1595.** Utg. sid. 225—235 af *Historisk Tidskrift 1885.*
Meddeladt af *S. J. Boëthius.*

679. **Register öfver Rådslag i konung Gustaf II Adolfs tid 1612—1632.** Upprättadt af *E. W. Bergman.* Utg. sid. 249 - 294 af *Meddelanden från Svenska Riksarchivet IX.*

680. **Om Sveriges förbindelser med Nederländerna från äldsta tider till år 1614.** Af *Carl Sprinchorn.* Utg. sid. 105—160 af *Historisk Tidskrift 1885.*

681. **Die Beziehungen Gustav Adolphs zu Danzig.** I. Von *Leidig.* I *Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins.* Heft. 14.

682. **Svenska Riksrådets Protokoll** med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riks-Archivet genom *N. A. Kullberg.* III. 1633. (Se N. 37) Innehåll, Förord + 376 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 4,50.
Utgör tredje serien af »Handlingar rörande Sveriges Historia».
Se nedan: »Recensioner» 756.

683. **Bernhard von Weimar.** Von *G. Droysen.* Erster Band, 444 sid. Zweiter Band 575 sid. Leipzig, Duncker et Humblot. Pr. 18 kr.
Se nedan: »Recensioner» 758.

684. **Wallensteins Verhandlungen mit den Schweden und Sachsen 1631—1634.** Mit Akten und Urkunden aus dem K. Sächsischen Hauptstaatsarchiv zu Dresden. Von D:r *A. Gaedeke.* XII + 346 sid. Frankfurt a. M. Literarische Anstalt. Pr. 7 kr.
Se nedan: «Recensioner» 759.

685. **Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden.** Aktenstücke aus dem Schwedischen Reichsarchiv zu Stockholm. Herausgegeben von D:r *E. Hildebrand.* XI + 80 sid. Frankfurt a. M. Literarische Anstalt. Pr. 2 kr.
Se nedan: »Recensioner» 760.

686. **Erik Oxenstierna såsom Estlands guvernör 1646—1653.** Af *Ellen Fries.* Utg. sid. 297—344 af *Historisk Tidskrift 1885.*

687. **Kriget mot Danmark 1675—1679.** Läsning för ung och gammal. Af *Gustaf Björlin.* Med porträtt, planer och kartor m. m. 296 sid. + 1 karta. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,25.

688. **Sveriges Historia under Konungarne af Pfalziska huset.** Af *Fredrik Ferd. Carlson.* Sjunde delen. Carl XII. (Andra delen). 524 sid. + Innehåll + 1 karta. Sthlm, Norstedt. Pr. 7 kr.
Se nedan: »Recensioner» 761.

689. **Carl den Tolftes tåg mot Ryssland.** Af *Fredr. Ferd. Carlson.* Utg. sid. 321—396 af *Svenska Akademiens Handlingar.* Sextiondeförsta Delen.
Se nedan: »Recensioner» 776.

690. **Franska konsuln La Vies och ministern Campredons depescher 1719—1722.** I *Sbornik imperatorskago russkago istoritjeskago Obsjtsjestva* XL.
Framställa utförligt fredsunderhandlingarna m. Sverige o. Ryssland.

691. **Recueil des Instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'a la revolution française. Suéde.** Avec une introduction et des notes par *A. Geffroy.* Paris, Alcan. CII + 516 sid. Pr. 15 kr.

692. **Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering.** Af *C. T. Odhner.* Första delen. 1771—1778. VIII + 607 sid. jemte Innehåll och rättelser. Sthlm, Norstedt. Pr. 8 kr.
Se nedan: »Recensioner» 762.

693. **Gustaf III:s förhållande till Franska Revolutionen.** Af *Nils Åkeson.* I. Akad. Afh. 141 sid. Lund, Glerup. Pr. 1,25.

694. **Minne af riksmarskalken grefve Johan Gabriel Oxenstierna.** Af *C. D. af Wirsén.* Utg. sid. 31—301 af *Svenska Akademiens Handlingar.* Sextiondeförsta Delen.
Se nedan: »Recensioner» 776.

695. **Gustaf Mauritz Armfelt såsom konungagunstling.** Af *Ernst Wallis.* Utg. sid. 219—240 i *Ur Dagens Krönika 1885.*
Med anledning af Elof Tegnérs arbete: »Gustaf Mauritz Armfelt».

696. **Gustaf IV och storfurstinnan Alexandra Pavlovna år 1797.** I *Russkaja Starina,* Nov. 1885.
Inneh. Handlingar angående k. Gustaf IV Adolfs frieri, meddelade ur svenska källor af *A. A. Tjumikov.*

697. **Louis de Geer.** Étude biographique par *Pierre de Witt.* 173 sid. Paris, Didier-Perrin. Pr. 1,50.
Se nedan: »Recensioner» 767.

698. **Mitt Lefverne 1731—1775.** Självbiografiska Anteckningar af *Gustaf Fredrik Gyllenborg.* Med anmärkningar utgifna af *Gudmund Frunck.* VIII + 174 sid. Sthlm, Seligmann. Pr. 2 kr.

699. **Jonas Alströmer och hans verk.** Af *J. Fr. Nyström.* Utg. sid. 1—20 af *Historisk Tidskrift 1885.*
Med anledning af G. H. Stråles: *Alingsås Manufakturverk.* (N. 594).

700. **Dagbok 1788** af *Karl Ekman.* (Från Anjala-förbundets tid I.) Sammandragen och belyst af *J. Oskar I. Rancken.* VIII + 27 sid. Sthlm, Looström. (Tr. i Vasa.) Pr. 40 öre.

701. **Göran Magnus Sprengtporten.** XVII. Sprengtporten 1789—1808. 2. Af *K. K. Tigerstedt.* (Se N. 58, 171, 312 och 443.) Utg. sid. 165—180 af *Finsk Tidskrift 1885,* Adertonde bandet.

702. **Portan ja Sprengtporten.** (P och S.) Af *Aug. Hjelt.* Utg. sid. 190—195 af *Valvoja 1885.*

703. **På Sveaborg 1808.** Dagboksanteckningar af en belägrad. (*B. J. Aminoff.*) Utg. sid. 358—376 af *Finsk Tidskrift 1885,* Adertonde bandet.
Meddelade af R. Hausen.

704. **Mönstring med kämparne från Vörå från 1808—1809 års krig.** Andra uppl. Waasa.

705. **Konungamakten, Bondeståndet och Regeringsformen 1809.** Af *Oscar Alin.* Utg. sid. 381—414 i *Ny Svensk Tidskrift 1885.*

706. **1809 års Grundlagsstiftare och 1866 års Riksdagsordning.** Af *Oscar Alin.* Utg. sid. 640—648 i *Ny Svensk Tidskrift 1885.*

707. **Hans Järta.** Uppslag till en psykologisk studie. Af — *ck.* Utg. sid. 155—177 och 253—274 i *Ur Dagens Krönika 1885.*
Framkallade en kritik under titel: »*En psykologisk studie*» i »Ny Svensk Tidskrift 1885» sid. 392—397 af *Oscar Alin.*

708. **Strödda Bidrag till Svenska Statsskickets Historia** af *Oscar Alin.* II. Om sammansättningen af Riksrätten 1818. (Se N. 569.) Utg. sid. 185—198 af *Historisk Tidskrift 1885.*

709. **Statsförbundet mellan Sverige och Norge.** Ett svenskt program. Af *Nils Höjer.* 211 sid. Sthlm, Seligmann. (Tr. i Visby.) Pr. 2,50.

710. **Bidrag till den Skandinaviska Unionens historia efter 1814.** Af *Marcellus.* 216 sid. Sthlm, Skoglund. Pr. 2,50.

711. **Jesper Svedbergs lif och verksamhet.** Bidrag till svenska kyrkans historia. Af *Henry W. Tottie.* Förra delen. Akad. Afh. 218 sid. Ups., Akad. bokh. Pr. 1,50.

712. **Olof Wallquist och Ecklesiastik-expeditionens upphörande.** Utg. sid. 245—252 af *Historisk Tidskrift 1885.*
Meddeladt af *Hd.*

713. **Minnen från Carl XIV:s, Oskar I:s och Carl XV:s dagar.** Af *Carl Akrell* och *S. G. v. Troil.* Andra delen, 367 sid. (Se N. 566.) Sthlm, Lamm. (Tr. i Norrk.) Pr. 5 kr.
Inneh. Troils minnen.

714. **Utländska Diplomaters Minnen från svenska hofvet.** Skildringar samlade ur deras anteckningar m. m. af *Scævola.* Första och ndra häft. 384 sid. Sthlm, Lamm. (Tr. i Norrk.). Pr 2,50 häftet.

715. **Lefnadsteckningar öfver Kongl. Svenska Vetenskaps-Akademiens efter år 1854 aflidna ledamöter.** Andra Bandet, Tredje (slut-)häftet. (Se N. 461). Sid. 433—604. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,50.

716. **Göteborgs stifts herdaminne ur kyrkan och skolan.** Efter mestadels otryckta källor sammanfördt af *C. W. Skarstedt.* Sjette (slut)-häftet. (Se N. 78, 191, 344 och 592). Sid. 983—1,206. Lund, Ohlsson. Pr. 2 kr.

716½. **Tjenstemän vid församlingarne och läroverken uti Kalmar stift.** (Clerus Calmariensis.) Fortsättning från 1841 till närvarande tid ombesörjd af stiftets biskop. 288 sid. Kalmar, Bokförlagsaktiebol. Pr. 3,50.

Utg. af *P. Sjöbring.*

717. **Women of Europe in the fifteenth and sixteenth centuries.** By Mrs. *Napier Higgins.* Volume I. 10 + 488 sid. London, Hurst & Blackett Pr. 15 e. sh.

Inneh. bl. a. utförliga skildringar af dr. Margareta, dr. Philippa, dr. Katarina Karlsdotter samt abbedissorna i Vadstena kloster Ingegerd Knutsdotter och Ingeborg Gerhardsdotter.

718. **Några Ord om Vargerings-inrättningens uppkomst och utveckling.** Af *P.* Utg. sid. 441—455 i *Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1885.*

719. **I hvilket förhållande står »öfverste Carl Hårds regemente Vestgöta knektar» till de tre nuvarande rotehållsregementena i Vestergötland?** Af *O. M.* Utg. sid. 661—677 i *Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1885.*

720. **A. Fryxell ja hänen kertomuksensa Ruotsin historiasto.** (A. Fryxell och hans berättelser ur svenska historien). Af *E. G. Palmén.* Utg. sid. 433—443 och 469—479 af *Valvoja 1885.*

721. **Berättelser ur Svenska Historien.** Af *C. Georg Starbäck.* Fortsatta af *P. O. Bäckström.* Ny reviderad upplaga. Häft. 1. 96 sid. o. 1 porträtt Sthlm, Beyer. Pr. 25 öre häftet.

722. **Sveriges Medeltid.** Kulturhistorisk skildring af *Hans Hildebrand.* Andra delen. II. Sid. 161—272. (Se N. 7½, 133, 222 och 571.) Sthlm, Norstedt. Pr. 2,50.

Se nedan: «Recensioner» 750.

723. **Om Mått och Vigt i Sverige.** Historisk Framställning af *Ludvig B. Falkman,* f. d. generaldirektör och chef för Landtmäteriet och Justeringsväsendet i riket. Andra Delen: Den nyare tiden från och med år 1606 till och med år 1739. (Se N. 595.) VII + 228 sid. Sthlm, Förf. Pr. 4 kr.

724. **Mått och vigt i Sverige.** Af *Hans Hildebrand.* Utg. sid. 199—224 af *Historisk Tidskrift 1885.*

Med anledning af *L B Falkmans:* »Om mått och vigt i Sverige».

725. **Grundskatte-historiskt arkiv.** Utg. af *J. E. Hultgren.* 390 sid. Sthlm. Pr. 5 kr.

Se nedan: »Recensioner» 779.

726. **Meddelanden från Svenska Riks-Archivet.** Utg. af *Carl Gustaf Malmström.* IX. Sid. 219—294 + Titel och innehållsförteckning till Andra Bandet + tilläggsblad till 8:e häftet. Sthlm. Pr. 1 kr.

727. **Bidrag till Riks-Archivets äldre historia.** Utg. sid. 231—248 af *Meddelanden från Svenska Riks-Archivet. IX.* Omfatta åren 1600—1674.

728. **Ablieferung von Gesandtschaftsakten in Schweden im 17 und 18 Jahrhundert.** Von *K. G. Malmström.* Utg. sid. 247—252 i *Löhers »Archivalische Zeitschrift»,* X Band.

729. **Kongl. Bibliotekets Handlingar 7.** 12 + IV + 58 sid. Sthlm. Pr. 1,25.

Dessutom utg. från K. Biblioteket: »Öfversigt öfver utländska afdelningens uppställning 1885». 82 sid. Sthlm.

730. **Svenska Autografsällskapets Tidskrift.** N:o 5 och 6. Sid. 93—124. Sthlm. Pr. 1 kr.
Inneh. åtskilliga historiska bref samt genealogisk tabell öfver Tore Pytings efterkommande.

731. **Om Askersunds stad** i Örebro län samt de tolf äldsta och största slägterna: Sundblad, Lindblad, Berg, Vahlenberg, Lundberg, Qvist, Christiernsson, Schiultz, Stark, Tybeck, Hoberg, Möller m. fl. Af *G. O. S.* 56 sid. Askersund, Stenborg (Tr. i Örebro.) Pr. 1 kr.

732. **Anteckningar om Helsingborgs stad och granskap.** Af *Emil Key.* 238 sid. + 2 kartor. Hborg, Svensson. Pr. 3 kr.

733. **Svenska Slott och Herresäten.** Af *Carl Arvid Klingsporr.*
1) *Tyresö.* 53 sid. + 2 planscher. Pr. 7 kr.
2) *Horn.* 22 sid. + 1 plansch. Pr. 3 kr.
3) *Högsjögård.* 29 sid. + 3 planscher. Pr. 5 kr.
4:o. Sthlm, Hæggström.

734. **Visingsö jemte anteckningar om Visingsborgs grefskap.** Af *Wilhelm Berg.* XIV, 217 + 94 sid. samt 2 kartor. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 5 kr.
Se nedan: »Recensioner» 778.

735. **Utdrag ur Åbo stads dombok 1624—1625.** Utg. af *Carl von Bonsdorff.* II + 178 sid. Hfors.
Utg. andra häftet af »Bidrag till Åbo stads historia» utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska Museum.
Se nedan: »Recensioner» 773.

736. **Bidrag till kännedomen af vårt land,** samlade och utgifna af *K. G. Leinberg,* professor. I. Innehåll, VII + 90 sid. Jyväskylä, Länkelä. Pr. 2 f. m.
Innehåller ortbeskrifningar m. m. från senare hälften af 1700-talet.

737. **En undertryckt historisk akademi.** Af *H. Hernlund.* Utg. sid. 97—103 af *Historisk Tidskrift 1885.*
Ang. det 1749 af B. Bergius, H. J. Voltemat m. fl. uppgjorda förslaget till en historisk akademi i Stockholm.

738. **Östgöta i Upsala studerande nations historia.** Af *Constans Falk.* 137 sid. Linköp., Sahlström. (Tr. i Sthlm.) Pr. 2 kr.

739. **Skånska Nationen vid Lunds Universitet 1833—1883.** Biografiska anteckningar af *Carl Sjöström.* 432 sid. Lund, Gleerup. Pr. 5,50.

740. **Bergenheimska Realskolan i Åbo.** Af *K. G. Leinberg.* 43 sid.
Särtryck från »Pedagogiska Föreningens Tidskrift» 1885.
Se nedan »Recensioner» 775.

741. **Franska Revolutionen.** En skildring af *Thomas Carlyle.* Öfversatt af *O. W. Ålund.* (Se N. 607.) 7—10 häft. II. sid. 193—345 II. sid. 1—160. Sthlm, Seelig. Pr. 1 kr. häftet.
Se nedan: »Recensioner» 783.

742. **Henri Taine som historiker.** Kritiska studier af *A. E. Friedlander,* I. Taines historiska metod. 39 sid. Lund, Gleerup. Pr. 75 öre.

743. **Träffningen vid Weissenburg den 4 Augusti 1870.** Af *Otto F. Taube.* 120 sid. + 2 kartor. Sthlm, Militärlitteraturföreningen. Pr. 2,50.
Se nedan: »Recensioner» 784.

744. **Engelska Folkets Historia.** Af *John Richard Green.* Öfversättning af *Victor Pfeiff.* (Se N. 604). 4—7 häft. I. sid. 289—588. II. 96 sid. Ups., Almqvist. Pr. 90 öre häft.
Se nedan: »Recensioner» 781.

745. **Englands historia i adertonde århundradet.** Af *William Edvard Hartpole Lecky.* Öfvers. af *O. W. Ålund.* (Se N. 93, 213, 356, 475, och 603.) Häft. 23 sid. 273—368. Sthlm, Fritze. Pr. 1 kr. häftet.

746. **Nederländernas frihetsstrid.** Historien om nederländska republikens uppkomst. Af *John Lothrop Motley.* Öfversättning från engelskan af *Edvard Nachman.* (Se N. 608.) 6—8 häft. II. sid. 1—272. Sthlm, Bille. Pr. 1 kr. häftet.

747. **Ryska Afslöjanden från Alexander I till Alexander III.** Ett historiskt bildergalleri ur de nyaste memoarverk af *J. Eckardt, P. von Goëtze* och grefve *Murawjew* m. fl. urvaldt och redigeradt af *Arvid Ahnfelt*. 318 sid. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 2,50.

748. **Från Frihetstiden.** Några arkiv-anteckningar af *Hugo Hernlund.* 35 sid. Ups.

Aftryck (i 30 ex.) ur »Samlaren 1885», angående »Svenska tungomålsgillet», »Dalins Svenska Friheten» och »fru Nordenflycht».

Recensioner. [1])

Tillägg till 1884.

749. **Svenska Flottans Historia.** Af *P. O. Bäckström.* (Se N. 614 o. 648). Recens. i *Tidskrift i Sjöväsendet 1884*, sid. 340—363 af *Axel Zettersten.*

1885.

750. **Sveriges Medeltid.** Kulturhistorisk skildring af *Hans Hildebrand.* (Se N. 7 1/2, 133, 222, 571 och 722). Recens. i *Nordisk Revy 1885* sp. 355—357 af *K.*

751. **Bidrag till Skandinaviens Historia** ur Utländska Arkiver, samlade och utgifna af *Carl Gustaf Styffe*. Femte delen. (Se N. 531). Recens. i *Historisk Tidskrift 1885*, sid. 4—12, af *Ehd* och i *Nordisk Revy 1885*, sp. 326—329 af *K. H. K.*

752. **Drottning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse.** Af *K. R. Erslev.* (Se N. 268, 485 och 619). Recens. i *Revue Historique 1885.* Janv.—Febr., sid. 160—163 af *Beauvois.*

753. **Liv,- Est- und Curländisches Urkundenbuch.** Begründet von *F. G. von Bunge* ...... fortgesetz von *Herman Hildebrand.* Band 8. Riga, Moskau 1884. Recens. i *Finsk Tidskrift 1885*, Nittonde bandet, sid. 376—383 af *Reinh. Hausen* och i *Literarisches Centralblatt 1885*, sp. 965—966 af *K.—L.*

754. **Bidrag till svenska gref- och friherreskapens historia 1561—1655.** I. Akad. Afh. Af *Gustaf Forsgrén.* (Se N. 675). Recens. i *Historisk Tidskrift 1885*, sid. 55—59, af *J. Fr. N.*.

755. **Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i 16 seklet.** Af *H. Forssell.* (Se N. 593 o. 622.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1885*, sid. 1—3 af *J. Fr. N.*

---

[1]) Utom här särskildt upptagna recensioner finnas sådana, hvilka omfatta flera sammanförda arbeten, såsom: *Nyare historisk öfversättnings-litteratur (Lecky:* Englands historia, *Green:* Engelska folkets historia, *Motley:* Nederländernas frihetsstrid, *Carley,* Franska revolutionen) af *S. J. B.* och *Ehd*, i *Historisk Tidskrift 1885*, sid. 21—31; *Tvenne Gustavianer* (Ehrenström och Armfelt) II. af *M. G. Schybergsson* i *Finsk Tidskrift 1885*, Adertonde bandet, sid. 417—440. *Några af de nyaste bidragen till vårt fäderneslands historia.* (Åtsk. arbeten af Boëthius, Fahlbeck, Hildebrand, Hjärne och Westling) i *Ny Svensk Tidskrift 1885*, sid. 291—302.

756. **Svenska Riksrådets Protokoll .....** utgifvet af Kongl. Riks-Archivet genom *N. A. Kullberg.* (Se N. 682). Recens. i *Nordisk Revy 1885,* sp. 427—428 af *J. Fr. N.*

757. **Venedig, Gustav Adolf und Rohan.** Ein Beitrag zur allgemeinen politischen Geschichte des dreissigjährigen Krieges aus venezianischen Quellen von D:r *Johannes Bühring.* (Se N. 544). Recens i *Historisk Tidskrift 1885.* sid. 49—52 af *Ehd,* och i *Nordisk Revy 1885,* sp. 493—497 af *H—e.*

758. **Bernhard von Weimar.** Von *G. Droysen.* I, II. (Se N. 683). Recens. i *Historisk Tidskrift 1885,* sid. 77—85 af *—n.*

759. **Wallensteins Verhandlungen mit den Schweden und Sachsen 1631—1634.** Von D:r *A. Gædeke.* (Se N. 684). Jemte

759½. **Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden.** Aktenstücke herausgegeben von D:r *E. Hildebrand.* (Se N. 685). Recens. i *Historisk Tidskrift 1885,* sid. 53—55 af *H.,* i *Finsk Tidskrift 1885,* Nittonde bandet, sid. 284—292 af *M. G. Schybergson,* i *Deutsche Litteraturzeitung 1885,* N. 47 af *G. Droysen* och i *Beilage zur Allgemeinen Zeitung 1885* d. 22 och 23 Sept. af *Gindely.*

760. **Des Don Diego de Aedo y Gallart Schilderung der Schlacht von Nördlingen.** (Se N. 546). Recens. i *Göttingische Gel. Anz.* 1885, sid. 351—360 af *G. Köhler.*

761. **Sveriges Historia under Konungarne af Pfalziska Huset.** Af *Fredr. Ferd. Carlson.* Sjunde delen. Carl XII. (Andra delen). (Se N. 688.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1885,* sid. 12—19 af *Claes Annerstedt.*

762. **Sveriges politiska historia under Gustaf III:s regering.** Af *C. T. Odhner.* Första delen. (Se N. 692). Recens. i *Historisk Tidskrift 1885,* sid. 43—49 af *S. J. B.*

763. **Gustaf Maurits Armfelt.** Studier ur Armfelts efterlemnade papper ...... Af *Elof Tegnér.* II. (Se N. 562). Recens. i *Nordisk Revy 1885,* sp. 393—395 af *S. J. B.*

764. **Minnen från Carl XIV:s, Oskar I:s och Carl XV:s dagar.** Af *Carl Akrell* och *S. G. v. Troil.* (Se N. 566). Recens. i *Finsk Tidskrift 1885,* Adertonde bandet, sid. 219—221 af *A. L. Sundholm.*

765. **Die Entwickelung der ständigen Diplomatie** vom fünfzehnten Jahrhundert bis zu den Beschlüssen von 1815 und 1818. Von *Otto Krauske.* Recens. i *Historisk Tidskrift 1885,* sid. 75—77.

766. **Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg.** 8:er Band. Herausgegeben von D:r *B. Erdmannsdörffer.* (Se N. 551 o. 627). Recens. i *Historisk Tidskrift 1885,* sid. 32—38 af *E. F.*

767. **Louis De Geer.** Étude biographique par *Pierre de Witt.* (Se N. 697). Recens. i *Historisk Tidskrift 1885* sid. 31—32 af *E. F.,* i *Revue Historique 1885,* Nov., Dec., sid. 431—432 af *Blok* och i *Revue Critique 1885* N:o 33.

768. **Olof Dalin.** Af *Karl Johan Warburg.* (Se N. 586 och 643). Recens. i *Finsk Tidskrift 1885,* Adertonde bandet, sid. 138—139.

769. **Minne af generallöjtnanten, friherre Georg Carl von Döbeln.** Af *W. E. Svedelius.* (Se N. 662). Recens. i *Finsk Tidskrift 1885,* Nittonde bandet, sid. 55—59, af *S. Nordenstreng.*

770. **Svenska Undervisningsväsendets Historia ...** af D:r *A. G. Hollander* f. d. Rektor. I. (Se N. 579). Recens. i *Historisk Tidskrift 1885,* sid. 59—68 af *Ho Hd,* och i *Nordisk Revy 1885,* sp. 501—503 af *Ho Hd.*

Den förra Recensionen framkallade ett »Genmäle» af förf., hvilket medföljde fjerde häftet af Hist. Tidskrift 1885. (8 sid.)

771. **Utdrag ur Åbo Domkyrkas räkenskaper 1553—1634.** Utgifna af *R. Hausen.* (Se N. 600). Recens. i *Finsk Tidskrift* 1885, Nittonde bandet, 136—137 af *M. G. S.*

772. **Consistorii academici vid Åbo universitet äldre protokoller.** (Se N. 459, 581 och 645). Recens. i *Finsk Tidskrift 1885*, Adertonde bandet, sid. 60—62 af *C. G. Estlander.*

773. **Utdrag ur Åbo stads dombok 1624—1625,** utgifna af *Carl von Bonsdorff.* (Se N. 735). Recens. i *Finsk Tidskrift 1885*, Nittonde bandet, sid. 384—386 af *M. G. S.*

774. **Handlingar rörande Haapaniemi krigsskola.** Utgifna af *K. G. Leinberg.* (Se N. 663). Jemte

775. **Bergenheimska Realskolan i Åbo.** Af *K. G. Leinberg.* (Se N. 740). Recens. i *Finsk Tidskrift 1885*, Nittonde bandet sid. 52—54 af *M. G. S.*, och i *Valvoja 1885*, sid. 309—311 af *E. G. P.*

776. **Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1796.** Sextiondeförsta delen (Jemf. N. 689 och 694). Recens. i *Historisk Tidskrift 1885*, sid. 85—88 af *.

777. **Westmanlands Fornminnesförenings Årsskrift.** Utgifven af *K. A. Örström.* III. (Se N. 578). Recens. i *Nordisk Revy 1885*, sp. 395—396 af *L—d.*

778. **Visingsö jemte anteckningar om Visingsborgs grefskap.** Af *Wilhelm Berg.* (Se N. 734). Recens. i *Letterstedtska Tidskriften 1885*, sid. 629—632 af *Oscar Montelius.*

779. **Grundskatte-historiskt arkiv.** Utgifvet af *J. E. Hultgren* (Se N. 725). Recens. i *Historisk Tidskrift 1885*, sid. 73—75 af *J.*

780. **Vår Styrelse och våra Landtdagar.** Återblick på Finlands konstitutionella utveckling under de sednaste tjugu åren. Af *Edv. Bergh.* I. (Se N. 601). Recens. i *Nordisk Revy 1885*, sp. 456—457 af *B.*

781. **Memoirs of Benjamin Lord Bloomfield,** edited by *Georgina lady Bloomfield.* (Se N. 567). Recens. i *Historisk Tidskrift 1885*, sid. 3—4 af *M.*

782. **Engelska Folkets Historia.** Af *John Richard Green.* (Se N. 604 och 744). Recens. i *Nordisk Revy 1885*, sp. 329—331 af *L—d.*

783. **Nicolo Machiavellis Florentinska Historia.** Öfversatt af *Rud. Afzelius.* (Se N. 605 och 653). Recens. i *Nordisk Revy 1885* sp. 429—431 af *P. A. G.*

784. **Franska Revolutionen.** En skildring af *Thomas Carlyle.* Öfversatt af *O. W. Ålund.* (Se N. 607 och 741). Recens. i *Finsk Tidskrift 1885*, Adertonde bandet, sid. 311—312 af *M. G. Schybergson.*

785. **Träffningen vid Weissenburg den 4 Augusti 1870.** Af *Otto F. Taube.* (Se. N. 743). Recens. i *Krigs-Vetenskaps-Akademiens Tidskrift 1885*, sid. 396—399 af *N—n.*

786. **Julianus Affällingen,** en bild från den döende antiken. Af *Julius Centervall.* (Se N. 612 och 658). Recens. i *Letterstedtska Tidskriften 1885*, sid. 179—181 af *C. F. Sandström*, och i *Sybels Historische Zeitschrift* 54 Band, sid. 313—315 af *F. B.*

Medföljer Hist. Tidskrift 1885.

Genmäle

med anledning af en recension af A. G. Hollanders Svenska undervisningsväsendets historia. I. 1884.

Uti Historisk Tidskrift 1885, häft. 3, har en recensent under märket Ho Hd egnat ofvannämda arbete en granskning, som innehåller, jemte ett i allmänhet välvilligt omdöme derom, åtskilliga anmärkningar, hvilka, då de beröra och till en del bestrida vissa af förf. framhållna sakförhållanden, torde förtjena att bemötas.

I formelt hänseende klandrar rec. knapphändigheten i angifvandet af källskrifter samt vidlyftigheten af medeltidens behandling. Det förra klandret skulle visserligen haft större skäl för sig, om icke arbetet, som till följd af ämnets art icke kan vara egentligen populärt och icke heller åsyftar en källskrifts stränga vetenskaplighet, just afsåge att vara en af rec. sjelf med ordet uppslagsbok betecknad mellanart, en hand- och läsebok för personer, som i egenskap af lärare, lärarekandidater, vänner af kulturhistoriskt studium m. fl. önska taga närmare kännedom om det fosterländska undervisningsväsendets historiska utveckling. För dessa skulle ett genomfördt citerande af källorna till en mängd från spridda håll hemtade detaljuppgifter hafva varit föga gagnande, och dessutom ökat bokens ändock nog stora volym af omkr. 600 sidor; för egentliga historiska fackmän och forskare torde de i text eller not förekommande antydningar af källan, jemte den egna kännedomen om dylika, innebära tillräcklig ledning. Beträffande utförligheten af medeltidens behandling, har förf. ansett denna rättfärdigas dels af den stora tidrymd af omkr. 500 år, som den omfattar, dels af sjelfva torftigheten uti dess hittills varande behandling från pedagogisk och litterär synpunkt; och gör fattigdomen på dithörande historiska uppgifter, att äfven bisaker i fråga om denna tids bildningsväsen få en hufvudsaklig vigt. — I fråga om anmärkningar i sak slår rec. sig ned förträdesvis på sjelfva förordet, hvari förf., såsom bevis på den ringa uppmärksamhet, som pedagogisk-historiska studier i vårt land rönt, erinrar om vissa misstag och förbiseenden, hvilkas bevisningskraft i historiskt afseende icke kan försvagas genom inblandande af den dit icke hörande frågan, huruvida de äro förut kända eller icke. Hvarje misstag vittnar om sin tid, och ett mera slående bevis på det skolhistoriska studiets ståndpunkt i Sverige ännu på 1830-talet torde icke kunna påvisas, än att de obestridt store häfdatecknarne Geijer och Strinnholm då icke tagit kännedom om hvad den öfriga icke-svenska litterära verlden väl kände, nämligen att, då bland medeltidens läroböcker nämdes Alexander, dermed icke afsågs macedoniske konungen, ntan franske munken med detta namn. Misstaget, ofta upprepadt af deras efterföljare, är genuint svenskt, äran af

dess påvisande icke stor; men, i stället för att nämna ett så färskt datum, som 1876, hade rec. med mera skäl kunnat hänvisa på Riez' arbete af år 1848, som åter åberopar Nyerups afhandling 1784 om medeltidens läroböcker. — Förvexlingen af åren 1618 och 1641 i fråga om upprättandet af gymnasium i finska Wiborg anföres af förf. såsom bevis på fortfarande ouppmärksamhet, icke såsom nyhet; men nyheten af misstagets upprepande och befogenheten af dess påvisande styrkes af rec. sjelf med det färska exemplet af M. Weibull 1881, och kan ytterligare styrkas med ex. af J. O. Hallgren, som 1877 utgifvit den senaste till våra dagar fortgående specialafhandling i svenska elem.-undervisningens historia. Rec:s antagande, att anledningen till misstaget vore att söka i en obestyrkt och oriktig uppgift af Rhyzelius må gerna ega företräde framför förf:s förmodan, att den låge i den bestyrkta uppgiften om det 1618 fattade beslutet, att i danska Wiborg och öfriga stiftsstäder upprätta gymnasier; men upplysningen, att saken i fråga om Wiborg icke kom till stånd, upphäfver icke det faktiska och vilseledande i sjelfva beslutet.

Att äfven det 3:dje af förf. påvisade misstaget, om klosterskolornas förhållande till den allmänna och offentliga undervisningen, ännu emot rec:s förmodan är vanligt, derom vittnar Hallgrens nyssnämnda skrift, som, utgifven för 8 år sedan, i enlighet med den sannolikt ännu mera allmänt rådande meningen på första sidan innehåller följande samling af missförstånd: »att den offentliga undervisning, som under medeltiden i Sverige stod till buds, var förbunden med klosterväsendet» (som dock icke före 1220 fanns i svenska städer), att såsom äldsta skolinrättning i Skandinavien anses S. Laurentii kloster i Lund af 1048, (som dock var yngre, än skolorna i både Husaby, Nidaros och Dalby), att klostren voro skolor och betecknades med samma namn, monasterium, (som dock var en oegentlig folkbenämning på kapitelhuset, domen), att undervisnings meddelande i klostren var ålagdt genom flera åberopade påfvebref, (som dock alla afse domkapitel och domskolor, icke munkordnar och kloster, hvilka stodo under egen öfverstyrelse), att först från Skeninge möte 1248 förskrifva sig både domkapitel, kaniker med scholasticus och ett slags högre undervisningsanstalter, (hvilket allt dock då funnits i öfver 200 år, såsom nödvändiga tillbehör till ett biskopssäte), att undervisningen då till en del togs från munkarne, (hvarmed förmodligen menas de förra kanikerna), men att domikaner och franciskaner ändock ända till reformationen voro de vanliga lärarne i skolorna, (hvari munkar dock på grund af sed, stadgar och alltjemt rådande rivalitet mellan klosterandlige och verldsandlige lika litet fingo anställning, som prester i klosterskolor).

Då rec. vill delvis försvara den vanliga uppfattningen genom anförde exempel från Warnhem och Nydala, råka dessa synnerligen väl öfverensstämma med förf:s åsigt, att undervisning kunde erhållas och ofta erhölls i klostren äfven af lekmän, dock tillfälligt och efter aftal och ersättning (såsom, i ex. från Nydala, gåfvobref); men motsvarar väl detta begreppet om allmänt och offentligt läroverk, der inträde

altid och på blott anmälan står öppet för lärjunge af hvarje stånd och lefnadsbestämmelse? Lika litet bevisas klosterskolornas egenskap af allmänna och offentliga genom de åberopade auktoriteterna Reuterdahl, Lange och Alcenius. Af dessa står Lange närmast förf:s mening, då han anser att klosterskolorna väl ursprungligen voro bestämda för novisernas undervisning, men att ett kloster med en duglig och nitisk lärare väl ock kunde göra den tillgänglig för andra, än noviser, — alltså tillfälligt. Alcenii mening, att jemväl i norden funnits 2 slag af klosterskolor, scholæ claustri och scholæ canonicæ, erinrar dels om endast vid större utländska kloster i den äldre medeltiden befintliga inre och yttre klosterskolor, dels om den gamla förvexlingen af domkyrkornas kanikskolor och klosterskolor. Längst från sanna förhållandet står det åberopade yttrandet af Reuterdahl, som i allmänhet i skolhistoriska frågor visar brist på specialstudium och kritik. Då han säger, att i klosterskolorna gjordes sannolikt, likasom i domskolorna, skilnad mellan de ynglingar, som skulle blifva klerker och dem, som ville förblifva lekmän, ligga i dessa rader flera misstag, nämligen att blifvande klosterandlige både emot språkbruket och seden sammanslås med blifvande klerker (prester), men deremot skiljes på klerker (verldsandlige) och lekmän, hvilka dock i klosterskolorna hänfördes till samma klass, hvarjemte alldeles ur luften gripits det antagandet, att äfven vid domskolorna gjorts en i gosseåren för öfrigt omöjlig skilnad mellan blifvande lekmän och blifvande klerker, hvilka senare först efter skolkursens slut och efter eget val öfvergingo till den rent presterliga kursen »in choro».

Rec. går derefter öfver till några af förf. antydda förbiseenden, och anser först beträffande Birgittinismen, att derom icke framhållits några synpunkter, som kunna sägas vara förbisedda särskildt af F. Hammerich; hvilket dock endast under den förutsättning kunde vara sant, att Hammerich skrifvit svenska medeltidens bildningshistoria, och vid dess periodindelning framhållit Birgittinismen såsom epokgörande och inledande medeltidens 3:dje, kritiska tidskifte med dithörande företeelser, samt såsom tillika typisk för svenska nationalandans antiskolastiska karakter och för dess riktning åt det konkreta såväl i lifvet, som i öfversinlig form.

Då förf. vidare såsom förbisedd framhållit Gustaf II Adolfs ställning till pedagogisk realism, såsom dess främste förkämpe m. m., tror sig rec. helt lätt kunna vederlägga detta genom att hänvisa på hvad hans undersåte Rudbeckius verkat på ett helt annat studieområde genom sitt med akademien täflande collegium, deri flera realämnen upptogos, dels såsom ordnare af det första svenska gymnasiet; men häri finnes ingenting, som motstrider det förhållandet, att konungen, som icke var pedagog, ändock i jemförelse med »Sveriges förste och för sin tid störste pedagog» var främste förkämpen för den realistiska riktningen, särskildt genom att i sin läroplan afse realämnenas införande redan i nederskolan, hvilket Rudbeckius deremot undandrog sig genom det honom tillhörande påfundet, att upprätta en högre halfakademisk, för Sverige egendomlig afdelning, hvari samma real-

ämnen först upptogos. Och då rec. framkastar den insinuationen, att denne sjelfständige konung »kanske mot sin vilja» varit ledd af sina undersåtar, förtjenar det att skärskådas, huru det verkligen stod till med den biskopliga realismen, och hvem som gaf ledningen i denna riktning. Det var nämligen samma biskopar, Kenicius, Paulinus och Rudbeckius, som uppgjort den antirealistiska skolordningen af 1611, mot hvilken konungen 1620 polemiserar, samma biskopar, som äfven 1620 voro ledarne i preseståndet, i hvars förslag till ny läroplan uteslötos realämnena medelst nedsättandet af lärareantalet i katedralskolorna till 5, hvilket föranledde konungen att i sin slutliga resolution bestämma det till 6 och föreskrifva undervisning i matematik redan i 3:dje klassen samt i naturvetenskaperna i rektorsklassen. Det var slutligen biskoparne och den genom sin Aristotelisk-formalistiska och teologiska studieriktning med dem befryndade Axel Oxenstjerna, som efter konungens död ville inskränka dennes i Ramisk-praktisk och realistisk anda uppgjorda undervisningsplan, ett nytt bevis för verkligheten af dennes realism. Om flera bevis behöfdes för att afgöra, hvilken som stod främst och tog initiativet i nämda riktning, träffas tydliga sådana i instruktionen för biskopen i Linköping 1631, i uttalandet 1626 mot ensidigt språkstudium till förfång för vetenskaperna samt i tillvägabringandet af de första apologistskolorna, ty att denna art af skolor leda sitt första upphof från Gustaf Adolfs tid, (om deras utbredning derefter är här icke fråga), detta bevisas ovedersägligen, mot rec:s bestridande, deraf att dylika skolor, förutom räkneskolor i vissa städer, på konungens befallning upprättades i Kalmar före Rothovii död 1625 och i Linköping 1627.

Om det är af ömhet för Gustaf Adolfs ära såsom humanist, som man mot hans tydliga ord och gerningar söker förneka hans pedagogiska realism, är sådant desto öfverflödigare, som denna icke kan förvexlas med en senare tids radikalism, och hans läroplan obetingadt gaf första rummet åt de humanistiska ämnena hela läroverket igenom. För öfrigt förblifver äran på dens sida, som förmådde inse realstudiernas stora vigt och framtida betydelse 187 år förrän svenska nationalmedvetandet kommit till denna insigt, ty först 1807 förverkligades konungens läroplan i hufvudsaken genom att delvis redan i läroverkets nedre afdelning upptogos de matematiska och naturvetenskapliga ämnena till förtjent afseende.

I fråga om skolordningen af 1611 anser rec. att densamma, såsom aftryckt af Thyselius, nämd af Anjou m. fl., svårligen kan sägas vara förbisedd. Härvid får förf. erinra, att äfven det mest bekanta kan till sin betydelse förbises, och att detta i förevarande fall verkligen skett af, bland andra, Geijer, Rietz, Hallgren, och hvilkas antal rec. nu finner sig af sin historiska kunskap oförhindrad att föröka. Skolordningen af 1611 utgör dock en naturlig och nödvändig länk i svenska undervisningens och bildningens kedja, mellan den elementära skolordningen af 1571 och den till systematisk fullständighet utbildade af 1649. Genom sin öfvervägande högklassiska riktning igenkännes den lätt såsom läroplanen för denna bildningsforms

heroer, såsom Stjernhjelm, Columbus, Fornelius, Lindsköld, Gripenhjelm med flera, hvilkas skoltid inföll mellan åren 1611 och 1649. Att densamma i stället för den aldeles otillräckliga läroplanen af 1571 varit allmänt gällande under omkr. 40 år, med de jemkningar som fordrades af särskilda omständigheter, såsom de på 1620-talet tillkomna 4 gymnasiiafdelningarne, sådant styrkes af mångfaldiga faktiska bevis, såsom att den enligt presteståndets protokoll blifvit 1611 uppgjord och stadfästad af presterskapet, hvilket skedde med stöd af Upsala mötesbeslut, åberopadt vid offentligt möte 1636 af Rudbeckius, som yttrade att »det var i Upsala concilio stadgadt, det skulle episcopi och clerus, om desamme funno något fel i kyrko- och skolordningen, derom sinsemellan öfverenskomma, såsom tiden kräfde», vidare att den blifvit 2 gånger dels i handskrift, dels i tryck (1613) offentligen utfärdad af erkebiskopen såsom ståndets ordförande och tillika ordf. i det collegium, som med stöd af Upsala akademis privilegier hade inspektionen öfver rikets läroverk, till följd hvaraf densamma utan regeringens särskilda publikation egde all den lagliga kraft, som äfven i senare tid tillkommit öfverstyrelses förordningar på grund af öfverlåten makt, samt slutligen att hon såsom gällande åberopas ännu under drottning Christinas tid icke blott från Strengnäs och Åbo stift, utan ock af Vesterås stifts biskop Rudbeckius, som 1637 vid allmänt möte hänvisar till »hvad som i Örebro 1611 är förordnadt om lectiones et auctores»; och finnes ingen anledning till det antagandet, att densamma icke under åren 1611—1649 äfven varit gällande icke blott i Upsala stift (med Stockholm och Norrland), hvars eforus utfärdat henne, utan ock i öfriga stift och superintendentier, hvilkas samtlige skolor hon blifvit tillstäld, såsom en uppgift från Nyköping 1618 bestyrker.

Mot sådana samtida intyg är vigten af argumenter, som några hundra år derefter produceras, fjäderlätt, helst då de hafva följande halt: att ifrågavarande skolordning icke erhållit regeringens (bevisligen öfverflödiga) stadfästelse, att den af samtiden åberopade publika sanktionen torde bero på ett misstag af vederbörande, och att regeringens (säkerligen aldrig ifrågasatta) stadfästelse sannolikt uteblifvit med hänsyn till statens finanser och den högst betydliga tillökning i läroverkens stat, som deraf skulle blifva en oundviklig följd; hvarvid endast må anmärkas, att då fråga icke var eller behöfde vara om annat, än ny läroplan för redan befintliga skolor, således icke om dessas eller statens förökande, tillökningen i statens utgifter reducerar sig till noll, enär rektorer, teol. lektorer och konrektorer redan hade sin faststälda indelning, och för kollegerna, då såsom ock länge derefter, icke beräknades någon kronolön.

Beträffande författandet, torde det som rec. säger vara mera allmänt antaget, eller Laur. Paulini författareskap, befinnas moraliskt omöjligt, enär denne både före och efter 1611 ogillade och sökte ur undervisningen utrota hednisk-klassiska auktorer, hvilka deremot ensamt godkännas af denna skolordning, som aldeles förkastar bruket i skolan af de utaf Paulinus förordade och i Strengnäs stifts läroverk införde

nylatinarne. Sannolikt synes att bisk. Paulinus jemte erkebiskop Kenicius och dåv. professor Rudbeckius varit de 3:ne af presterskapet till uppgörande af ny skolordning utsedde, samt att den unge Upsalaprofessorn fått sig pålagdt att på latin uppsätta och utskrifva densamma, men tydligen utan något afgörande inflytande på innehåll och anda uti en läroplan, som hyllar Ramismen, hvars förklarade motståndare han var, och i hvilken ingen plats förunnades åt hans älsklingsvetenskaper, Aristotelisk logik och matematik. Tämligen synbart är, att den tredje mäktigare viljan och myndigheten, som fanns på erkebiskopens sida, afgjort plan och innehåll, stödd på presterskapets pluralitet, helst denna läroplan fullkomligt öfverensstämmer med de kända åsigterna hos dess officiele utfärdare, bekant för sitt stora inflytande på sin tids undervisningsväsen, och som förut varit professor i Ramisk logik, »artes dicendi» och teologi, de ämnen, som i denna skolordning voro afgjordt herskande. Densamma må derföre med alt skäl nämnas erkebiskop Kenicii skolordning.

Rec. klandrar att förf. haft så litet att säga om förberedelserna till 1693 års skolordning, i jemförelse med förhållandet vid 1649 års, hvilket ju kan bero på att dessa förberedelser varit både få och af ringa betydelse. Förf. har dock (sid. 403) anfört den stora förändringen i kulturriktning, som inverkade på skolordningen, Dela Gardies inflytande på samma riktning m. m., äfvensom de i detta afseende upplysande läroplanerna för adelig ungdom. Af de äfven omnämda reformförslagen inom kyrkolagskomitén, Laurelii, Emporagrii och Gezelii, synes endast den sistnämdes vara förtjent att refereras. Att för öfrigt på skollagstiftningens och administrationens fält, der pedagogiska idéer just icke pläga blomstra, föga varit att för denna tid upphemta, visar den magra skörd, som en bekant forskare[1]) på samma område funnit, nämligen några föga betydande utlåtanden af consistorium acad. i Upsala 1664 om lärares befordran, lärjungars flyttning m. m., samt för den följande skolordningen likaledes resultatlösa utskottsbetänkanden i presteståndet 1668, 72, 86 och 1689. Att Carl XI sistnämde år, såsom äfven förf. i kap. om skollagstiftningen anfört, fann för godt att till presteståndets utlåtande frivilligt hänskjuta förslag till ny skolordning, förmår ingalunda bevisa hvad rec. vill; ty både juridiskt och faktiskt var skollagstiftningen 1693 endast beroende af den suveräne konungen, helst denne redan 1686 förklarat ståndet oberättigadt »att öfverlägga om annat, än hvad som förelades, eller öfva någon jurisdiktion».

Hvad i öfrigt angår karakteristiken af 1693 års skolordning, befriar denna sjelf från missuppfattning och tvist derom, då hon såsom undervisningens mål angifver »förnämligast de stycken, som i gemena lefvernet och . . . i de lärjungarne med tiden tillfallande tjenster kunna vara gagnelige och anständige». Till sådane stycken räknar densamma icke blott latin och grekiska, utan ock »loflige vetenskaper», och på det »ju förr, ju hellre en god grund deri må med all facili-

[1]) Bidrag till svenska skollagstiftningens historia 1718—1809 af H. Hernund, 1882, af hvilket arbete är att hoppas en i företalet antydd fortsättning.

tet läggas», frångår hon 1649 års princip att vid språkstudiet endast begagna klassiska auktorer med flitiga imitationsöfningar, och medgifver inhemtandet af det äfven för tjenstemän nödiga latinet ur sämre källor, icke-klassiska läseböcker. Det var nu icke, såsom 1649, hufvudsak, att bilda en eller annan svensk »Tullius, Maro eller Flaccus», klassiska vältalare, vetenskaps- och vitterhetsidkare, som voro »sibi docti», och med ringa sakkunskaper, utan deremot att neddraga undervisningen ifrån sin ideala höjd till det praktiska, medborgerliga och tjenstemannalifvet. Spegel hade sjelf affallit från det klassiska bildningsidealet, skref icke, såsom hans föregångare, i vetenskaperna på latin och öfvergaf i vitterheten Stjernhjelmska skolans klassikimitation för den moderna (»Romanska») riktningen. En af tiden ända från 1660-talet fordrad öfvergång till en ny bildningsform förmedlades sålunda af 1693 års skolordning, som inledde klassiska humanismens 3:dje, kritiska och upplösande skede, och var första stationen på densammas sedan altjemt fortsatta färd utför, men tillika äfven positivt främjade inträdet af det följande realistiska tidehvarfvet genom utvidgad undervisning i historiska och praktiska kunskapsämnen, tillämpad matematik m. m.

Härmed torde äfven vara besvaradt hvad som af förf:s svenske rec. och en af honom åberopad granskare i Finsk Tidskrift, 1884, II blifvit anmärkt om »återgång till det gamla, utan att grundlägga något nytt» och om »skiljegränser, der inga sådana varit af nöden», hvilket endast kan anses uttrycka från enskild synpunkt uttalade subjektiva meningar, som i kulturhistorien icke ega någon betydelse, enär den fortgående kulturutvecklingen alltid grundlägger nya former, dervid dels ombildande det gamla, dels förkastande äfven det från särskild synpunkt bästa, om detta står i vägen för det nyas idé och syftemål. Att uppdraga skiljegränser är att urskilja en viss kulturriktnings särskilda utvecklingsskeden, och en sådan »schematisering» är i fråga om idéutvecklingen just för insigten i det historiska saksammanhanget likaså nödvändig, som att i hvarje annan organisk utveckling urskilja de 3:ne utvecklingsmomenterna: uppväxande, mognad och förvandling. Att se likheter är vida lättare, än att urskilja olikheter; i en oordnad och odelad massa af företeelser förefaller allt likartadt, på samma sätt, som i mörkret allting synes svart.

Då frågan om den af förf. följda periodindelningen på psykologisk grund skulle fordra en utförligare förklaring, än som här vore på sin plats, må nu derom endast så mycket anföras, som kan i hufvudsaklig mån undanröja missuppfattningen å rec:s sida af begreppen tidskifte, tidehvarf m. m. samt häfva hans ovisshet om huru denna periodindelning skulle taga sig ut vid ämnets fortsättning. Först må då nämnas, att de mindre tidrymderna, såsom tiden före 1593, tiden mellan 1593 och 1611, ingalunda afse någon periodindelning, utan blott en tillåtlig koncentrering af företeelserna inom vissa märkligare hållpunkter, (ej derföre vändpunkter), vidare att icke heller de s. k. tidskiftena äro att fatta såsom epokbildande eller likbetydande med tidehvarf, utan endast såsom organiska utvecklingsmomenter inom ett

och samma tidehvarf, samt att tidehvarfven naturligen bestämmas af de 2:ne hufvudriktningarne i mensklig kunskapsodling, antingen åt den öfversinliga eller den sinliga kunskapssferen, så att ett tidehvarf är antingen mer eller mindre ensidigt idealistiskt eller realistiskt, eller ock, för det tredje, förenar idealism och realism i ett visst jemnmått.

Tredelningen beror således icke på författaren, utan på rent psykologiska sakförhållanden, dels att menniskonaturen har 2:ne relativt motsatta sidor, hvilkas harmoniska förening i en 3:dje form är menniskans bestämmelse, dels att en ny bildningsform har att i nationalmedvetandet genomgå en triad af utvecklingsskeden: 1) dess empiriska uppfattning genom föreställningsförmågan, 2) de inhemtade föreställningarnes tydliggörande och ordnande genom förståndsverksamheten samt utbildande till ett dogmatiskt helt och en bestämd kunskapsform, samt 3) ett af fortgående andlig odling föranledt kritiskt skärskådande och ombildande af samma kunskapsform genom det reflekterande förnuftet.

Med tillämpning häraf finnes svenska bildningens hufvudriktning hafva före 1700-talet varit ensidigt idealistisk, under medeltiden abstrakt idealism, begreppsformalism, under tidehvarfvet 1527—1724 mera konkret klassisk idealism eller humanism, samt under 2:dra protestantiska tidehvarfvet 1724—1807 öfvervägande vetenskaplig realism, inom skolan begränsad, men utom densamma redan i sitt första skede utbildad till radikal ytterlighet i 1760 års »projekt» till ny skolordning, genom hvars förkastande dess tillämpnings- och utbildningsskede uteblef. Men genom kritiken inskränkt inom måttliga gränsor upptogs realismen i 1807 års skolordning för första gången till ett allmänna läroverket genomgående bildningsmoment, hvilken förening af humanism och realism förtjenar att anses såsom epokbildande i ett 3:dje protestantiskt tidehvarf, 1807—1849, med nybildningsskede 1807—1820, utbildningsskede 1820—1849, hvarmed inträdde, som bekant, ett kritiskt och ombildande skede, som genom utgifne och jemkade skolstadgar ännu icke kommit till beståndande positivt resultat.

När och i hvad form detta kommer att ske, kan vara ovisst, men såsom visst bör på kulturhistoriska grunder kunna antagas, att den nationalbildning, som redan 1807 och 1809 på alla kulturområden höjt sig öfver 1700-talets på det sinliga lifvet ensidigt riktade förståndsrealism och uppnått den motsatsen mellan sinligt och öfversinligt försonande psykologiska ståndpunkt, som utmärker förnuftet i högre mening, icke skall falla tillbaka till realistisk ensidighet, om ock det å andra sidan på samma grunder måste antagas, att den äldre ensidiga humanismens herravälde är en passerad ståndpunkt inom svenska läroverket såsom statsinstitution, och numera tillhör de kulturriktningar, som redan fullbordat sin mission och sitt lopp genom tiden samt gått till hvila i historien.

A. G. HOLLANDER.

Stockholm, 1885. Kongl. Boktryckeriet.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 28 Februari 1885.

Sedan styrelsens ordförande hr C. G. Malmström öppnat sammanträdet upplästes af sekreteraren följande

Årsberättelse för 1884.

För år 1884 har 1394 personer, dels under året, dels förut eller efteråt erlagt till föreningen full årsafgift, häri dock ej inberäknad H. K. H. Kronprinsens afgift. I Norge och Danmark har Föreningen haft 135 medlemmar, bland dem inräknade ett par i Tyskland och Frankrike bosatta, som begagnat sig af den med danska och norska historiska föreningarne träffade öfverenskommelsen om nedsatta afgifter. Som ständiga medlemmar ha inträdt grefve C. G. v. Rosen i Stockholm och hr Sven Palm i Texas. 25 nya medlemmar ha under året anmält sig till inträde.

Styrelsen har under året haft två sammanträden för att bestämma öfver föreningens verksamhet under året samt välja funktionärer. Desse ha varit desamme som förut, nämligen hr C. G. Malmström ordförande, hr E. Hildebrand sekreterare och hr C. Silfverstolpe skattmästare.

Föreningens stipendiat doktor J. A. Lagermark har under året inlemnat förteckning på den af honom sommaren 1883 undersökta rikhaltiga handskriftsamlingen på den Sackska egendomen Bergshammar i Södermanland.

Föreningen har under året utgifvit fjärde årgången af Historisk Tidskrift, utgörande en volym af omkring 30 ark. Bidrag till densamma ha lemnats af 17 författare inom och utom Sverige och utgör den för närvarande den till omfånget största af de i de nordiska länderna utkommande historiska tidskrifterna. Liksom de föregående årgångarne, åtföljes äfven denna af en bibliografi öfver in- och utländsk historisk litteratur under 1883 berörande Sverige, upprättad af hr C. Silfverstolpe. Den upptager 78 större och mindre arbeten, under nämda år utgifna, förutom de periodiska publikationerna.

Om föreningens ekonomiska ställning vid 1884 års slut lemnar den af utsedda revisorer afgifna berättelsen upplysning.

Därefter upplästes revisionsberättelse för 1884 af följande innehåll:

Af Svenska Historiska Föreningen utsedde att granska de af Föreningens skattmästare förda räkenskaper för år 1884, få undertecknade, efter verkställdt uppdrag, härom afgifva följande berättelse.

Inkomsterna hafva varit följande:

Saldo från år 1883	kronor	8,162:	66.
1390 årsafgifter för år 1884 à 5 kr.	»	6,950:	—
H. K. H. Kronprinsens årsafgift	»	50:	—
2 ständiga ledamotsafgifter à 75 kr.	»	150:	—
2 årsafgifter för 1883 à 5 kr.	»	10:	—
5 » » 1885 » 5 »	»	25:	—
80 » från Norge à 3 kr. (med 10 % afdrag)	»	216:	—
48 årsafgifter från Danmark à 3 kr. (med 15 % afdrag)	»	122:	40.
Enligt redovisning från bokhandl. Samson & Wallin	»	51:	20.
Enligt redovisning från bokhandl. Fritze	»	197:	40.
Liqvid för 25 separatafdrag	»	5:	60.
Räntor, upplupna den 31 December 1884	»	479:	—
Summa inkomster	kronor	16,419:	26.

Utgifterna:

à Redaktionsconto	kronor	2,720:	—
» Boktryckareconto	»	3,156:	—
» Distributionsconto	»	453:	44.
» Diverseconto	»	672:	94.
Summa utgifter	kronor	7,002:	38.
Behållning till år 1885	»	9,416:	88.
	Kronor	16,419:	26.

Af ofvanstående behållning äro insatta i Stockholms Handelsbank:

à depositionsräkning	kronor	6,500:	—
» sparkasseräkning	»	1,420:	94.
» folioräkning	»	1,211:	84.
Kontant i kassan	»	284:	10.
	Kronor	9,416:	88.

Då räkenskaperna äro förda med noggranhet och omsorg samt försedda med fullständiga verifikationer, få vi tillstyrka full ansvarsfrihet för Styrelsens förvaltning under år 1884.

Stockholm den 24 Januari 1885.

BERNH. TAUBE. E. W. DAHLGREN.

Med anledning af denna revisionsberättelse beviljade Föreningen styrelsen den tillstyrkta ansvarsfriheten.

Vid därefter företaget val af styrelse återvaldes de förutvarande medlemmarne, herrar C. Annerstedt, R. M. Bowallius, F. F. Carlson, frih. L. de Geer, E. Hildebrand, C. G. Malmström, C. T. Odhner, C. Silfverstolpe, C. G. Styffe och C. F. Wærn. Till revisorer valdes herrar E. Dahlgren och frih. B. Taube och till deras suppleanter herrar L. B. Bagge och E. W. Montan.

Professor O. Alin höll till sist ett föredrag om »Partigrupperingen under de första veckorna af 1840 års riksdag.»

Uti den 1821 tryckta förteckningen öfver Tidöarkivet är äfven upptagen under eget nummer en samling bref till Axel Oxenstierna från sonen Erik ända från år 1646. I Riksarkivet, dit Tidösamlingen sedermera kommit, saknas emellertid dessa bref. Författaren till i detta häfte införda uppsats ang. Erik Oxenstierna, Doktor **Ellen Fries** *i Stockholm, som är sysselsatt med en monografi öfver denne statsman, mottager med tacksamhet hvarje upplysning ang. dessa bref, för den händelse de skulle ha stannat i någon enskild samlares ego.*

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 06561 5679

